

257-29 4/9

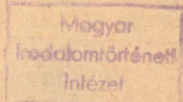
IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
===== HAVI FOLYÓIRATA. =====

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

10526

===== HETEDIK ÉVFOLYAM. =====

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

===== BUDAPEST. 1918. =====

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1911-ben alakult. Célja a magyar irodalomtörténet művelése. A Társaság felolvasásokat rendez, gyűléseket tart, kutatásokat támogat s havi folyóiratot ad ki. Tagja lehet a magyar irodalomtörténet minden barátja, aki tagsági díj fejében évi tíz koronát, vagy alapítványképen egyszersmindenkorra kétszáz koronát fizet le. Ennek fejében minden tag megkapja a Társaság folyóiratát és résztvehet a Társaság ülésein.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, július és augusztus kivételével havonként egyszer jelenik meg. Egy-egy füzet terjedelme átlag négy ív. A rendes tagok évi tíz korona tagsági díj fejében kapják. Iskolák, könyvtárak, társaskörök évi húsz korona előfizetési árért rendelhetik meg.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztikara 1916-ban: Elnök: Beöthy Zsolt. Alelnökök: Dézsi Lajos, Négyesy László, Szász Károly, Zoltvány Irén. Titkár: Viszota Gyula. Szerkesztő: Pintér Jenő. Jegyző: Zolnai Béla. Pénztáros: Ágner Lajos.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tiszteleti tagjai: Szilády Áron, id. Szinnyei József †.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapító tagjai: Baranyai Zoltán, Baros Gyula dr., Baumgartner Alajos, Battlay Geyza dr., Beöthy Zsolt dr., Békefi Remig dr., Bogisich Mihály, Hajdu Tibor dr., Hatvany Lajos báró, dr., Heinrich Gusztáv dr., Hornig Károly báró, dr., Horváth János dr., Lechner Tibor dr., Lichtenegger Győző, Madarász Ernőné, Óvári Ferenc dr., Pintér Jenő dr., Pintér Sándor †, Rada István dr., Radó Antal dr., Radvánszky Kálmán báró, Révai Mór, Riedl Frigyes dr., Székely István dr., Szinger Kornél, Tisza Istvánné grófné, özv. Tisza Kálmánné †, Vargha Damján, Vikár Béla, Zlinszky Aladár, Zoltvány Irén.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának tagjai 1918-ban: Alexander Bernát, Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, Babits Mihály, Badics Ferenc, Bajza József, Balassa József, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Bayer József, Bánóczy József, Békefi Remig, Binder Jenő, Bleyer Jakab, Borbély István, Császár Elemér, Császár Ernő, Csűrös Ferenc, Czapáry László, Czeizel János, Elek Oszkár, Endrődi Sándor, Erdélyi Pál, Ferenczi Zoltán, Földessy Gyula, Gaghy Dénes, Gálos Rezső, Gárdonyi Géza, Gragger Róbert, Greksa Kázmér, Gulyás István, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Gyulai Ágost, Hajnóczy Iván, Harsányi István, Hegedűs István, Horváth Cyrill, Horváth Ferenc, Horváth János, Huszti Józsefné, Imre Lajos, Imre Sándor, Jakab Ödön, Jánosi Béla, Kapossy Lucián, Kardos Albert, Karl Lajos, Kelemen Béla, Kéky Lajos, Király György, Kiss Ernő, Körös Endre, Kristóf György, Kürti Menyhért, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Loósz István, Miklós Elemér, Morvay Győző, Német Károly, Paizs Dezső, Pap Károly, Papp Ferenc, Paulovits István, Perényi József, Pitroff Pál, Radó Antal, Riedl Frigyes, Schöpffin Aladár, Sebestyén Gyula, Szegedy Rezső, Szily Kálmán, Szinger Kornél, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Tordai Ányos, Vadász Norbert, Vargha Damján, Varjú Elemér, Váczy János †, Várdai Béla, Veress Samu, Versényi György †, Voinovich Géza, Wallentinyi Samu, Weber Artur, Werner Adolf, Zlinszky Aladár, Zsigmond Ferenc.

R 8521

R. 81.

TARTALOM.

Tanulmányok. Értekezések.

	Lap
<i>Fest Sándor</i> : Angolok magyar irodalmi ismeretei 1830-ig	164
<i>Karl Lajos</i> : Magyarország és a provençal költészet	275
<i>Kálmiczky Géza</i> : Tompa és Reményi	155
<i>Kéký Lajos</i> : Titkári jelentés	249
<i>Riedl Frigyes</i> : Arany és Turgenyev	1
<i>Riedl Frigyes</i> : A «Kölesdi harcról» c. ballada	128
<i>Sik Sándor</i> : Verselésünk legújabb fejlődése	135
<i>Szász Károly</i> : Elnöki megnyitó a Magyar Irodalomtörténeti Társaság VI. rendes közgyűlésén	241
<i>Szinnyei Ferenc</i> : Ambrus Zoltán I—II.	6, 105
<i>Viszota Gyula</i> : Kossuth Lajos hírlapírói munkásságához	261
<i>Zsigmond Ferenc</i> : A szabadságharc hatása Jókai írói egyéniségére	31
<i>Zsigmond Ferenc</i> : Lévy József	252
<i>Zsigmond Ferenc</i> : A magyar irodalomtörténetírás munkája 1917-ben	283

Kisebb közlemények.

<i>Batta István</i> : Egy XVIII. sz.-beli plágium	176
<i>Elek Oszkár</i> : Vajda J. «A végrendelet» c. költeményéről	53
<i>Elek Oszkár</i> : A «Walesi bárdok» tárgyának első említése irodalmunkban	175
<i>Ferenczi Zoltán</i> : Jegyzet Petőfi Úti jegyzeteihez	170
<i>Gálos Rezső</i> : Jegyzetek Amadé László költeményeihez	309
<i>Hajnóczy Iván</i> : Petőfi Útirajzairól	48
<i>Horváth János</i> : Haj, száj, szem	172
<i>Horváth János</i> : Petőfi és a «szerbus manier»	302
<i>Király György</i> : Két Boccaccio-novella XVI. századi irodalmunkban	311
<i>Pais Dezső</i> : Madách és Eötvös	175
<i>Perényi József</i> : Egy bécsi lap Kisfaludy Károly haláláról	309
<i>Szücsi József</i> : Bajza Vándor-ának forrásai	51
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János «Néma bú» c. költeményéhez	48
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János Szent Lászlójához	170
<i>Tolnai Vilmos</i> : Arany János «Eh!...» c. költeményéhez	172
<i>Tolnai Vilmos</i> : Jegyzetek Petőfi és az angol irodalom viszonyához	300
<i>Versényi György</i> †: Tompa «Diós-Győr» c. mondájának egy variánsa	299

Irodalom.

<i>Babits Mihály</i> : Irodalmi problémák. <i>Horváth János</i>	181
<i>Bakonyi Hugó</i> : Az ember tragédiája és egyik német rokonműve. <i>Ágner Lajos</i>	319
<i>Baksay Sándor</i> összegyűjtött dolgozatai. <i>Horváth János</i>	57
<i>Dézsi Lajos</i> : Bárá Jósika Miklós (1794—1865). <i>Váczy János</i>	55

	<i>Lap</i>
Divald Kornél: A M. T. Akadémia palotája és gyűjteményei. <i>Velezdi Mihály</i>	323
Fest Sándor: Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fel- lépéséig. <i>Weber Arthur</i>	187
Földessy Gyula: Arany János. <i>Perényi József</i>	317
Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereske- delem a XVIII. sz.-ban. <i>Radó Jusztin</i>	322
Gulyás Pál: A magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Múzeum könyvtárában. <i>Friedreich Endre</i>	186
László Zsigmond: A kuruc-balladák. <i>G. Gy.</i>	320
Négyesy László: Arany. <i>Dittrich Vilmos</i>	315
Schöppfin Aladár: Magyar írók. <i>Zolnai Béla</i>	61

Kisebb könyvismertetések.

(A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzékéből. A név nélkül megjelent ismertetéseket a szerkesztő írta.)

A M. T. Akadémia újabb kiadványai. <i>V. M.</i>	90
A Magyar Könyvtár új füzetei. <i>Velezdi Mihály</i>	91
Az Orsz. Ref. Tanáregyesület Évkönyve 1917—1918-ra, <i>V. M.</i>	369
Antalfy Gizella: Lessing a magyar színpadon. <i>Rieglerné Gerecze Margit</i>	89
Balogh Ferenc: A debreczeni református kollégium története. <i>Baros Gyula</i>	99
Berecz Dezső: Mozaik. <i>V. M.</i>	369
Berzeviczy István: Tanulmányok és karcolatok. <i>B. Gy.</i>	97
Borz Gyula: Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig. <i>Szenkő Aladár</i>	231
Császár Elemér: Shakespeare és a magyar költészet. <i>Baros Gyula</i>	229
Deák Margit: Baksay Sándor nyelve.	365
Eckhardt Sándor: Az aradi közművelődési palota francia könyvei. <i>FH.</i>	93
Emlékfüzet Arany János születésének századik évfordulójára (1817— 1917). <i>V. M.</i>	225
Évkönyv. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat	224
Fogel József: II. Lajos udvartartása 1516—1526	225
Gál János: Kazinczy Gábor írói és politikai működése	365
Geréb József; A római kultúra legjelentősebb vonásai. <i>V. M.</i>	226
Harsányi István: A sárospataki Rákóczi-könyvtár katalógusa. <i>Rieg- lerné Gerecze Margit</i>	227
Harsányi István: Malakiás próféta könyve	364
Kéky Lajos: Tanulmányok Arany János epikájáról. <i>Velezdi Mihály</i>	230
Keleti Adolf Szaváló könyve. <i>r. s.</i>	364
Kornis Gyula: A bölcsészeti kar jelentősége a tudományegyetemen	363
Könyvek könyve	364
Mácsa János: Agitációs füzetek a színpadért. <i>Z. B.</i>	366
Madai Gyula: Ember szól a tűzből	224
Magyar Könyvkereskedők Évkönyve XXVII. évf. 1917.	365

Magyar Tud. Akadémiai Almanach. V. M.	368
Molnár Ferenc: Ismerősök. B. Gy.	368
Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa: Gyóni Géza élete és költésze. G. Gy.	365
Petőfi Sándor összes költeményei. Új népies és ifjúsági teljes kiadás. V. M.	97
Petrován Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei. Perényi József	87
Protestáns Esték III. kötet (Szerk. Kovács Sándor). V. M.	367
Rapaics Rajmund: Borbás Vince emlékezete. Pintér Jenő	94
Révai Mór: A magyarság ügye a külföldön. Pintér Jenő	95
Schwarcz Hajnalka: Abonyi Lajos. Elek Oszkár	99
Simon János: Rosnyai Dávid naptári följegyzései. K.	233
Székel István: Szent János Apokalypsisa és a világtörténet	94
Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja. B. Gy.	231
Tamedly Mihály: Igaz Sámuel és a Hébe. Baros Gyula	226
Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei. B. Gy.	228
Várad Antal: Elmult időkől. B. Gy.	232

Folyóiratok Szemléje.

(Munkatársak: Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Edelstein Bertalan, Gragger Róbert, Horváth János, Leffler Béla, Oberle Károly, Perényi József, Pintér Jenő, Zolnai Béla.)

A Cél	66, 190
A Gyermek	66, 190, 325
A Hét	66, 325
A Monarchia	67
A Szent István Akadémia Értesítője	325
A Társaság	66, 190, 350
Az Est	66, 190, 325
Az Érdekes Ujság	66, 335
Az Ujság	67, 190
Akadémiai Értesítő	190, 325
Alkotmány	191
Alsófehér	67
Athenæum	191
Berliner Börsen-Courier	191, 328
Berliner Lokal-Anzeiger	68
Berliner Tageblatt	68, 192
Biblioteks Bladet	328
Budapest	328
Budapesti Hírlap	68, 192
Budapesti Szemle	68, 193, 328
Debreczeni Protestáns Lap	69, 195, 332
Déli Hírlap	69, 195, 332
Délmagyarország	195
Der Merkur	69
Deutsche Tageszeitung	69

	<i>Lap</i>
Die Wahrheit	333
Dunántúli Protestáns Lap	333
Ébresztő	196
Egyenlőség	69
Egyetemes Philologiai Közlöny	69, 195, 333
Élet	70, 196
Ellenzék	70, 197
Erdélyi Szemle	71, 197, 335
Esztendő	335
Ethnographia	71
Éva	335
Felvidéki Ujság	335
Frankfurter Zeitung	72, 197
Fremdenblatt	336
Gömör-Kishont	72
Huszadik Század	72, 336
Illustrierte Zeitung	336
Irodalomtörténeti Közlemények	197, 336
Jelenkor	199, 339
Juventus	72, 339
Karlsruher Tageblatt	199
Kassai Ujság	339
Katholikus Szemle	72, 339
Keresztény Magvető	339
Kolozsvári Hírlap	73, 199
Kölner Tageblatt	199
Kölnische Zeitung	73
Kritika	73, 339
Leipziger Illustrierte Zeitung	73
Literarisches Echo	339
Magyar Figyelő	73, 200, 340
Magyar Hírlap	200, 341
Magyar Könyvszemle	200, 340
Magyar Középiskola	200, 341
Magyar Kultúra	74, 200
Magyar Nyelv	201, 341
Magyar Nyelvőr	74, 344
Magyar Színpad	344
Magyar Pädagogia	202
Magyarország	74, 344
Miskolczi Napló	202
Mozi-Világ	75
Múlt És Jövő	75, 202, 344
München-Augsburger Abend-Zeitung	75
Népművelés	345
Népszava	203
Néptanítók Lapja	75, 203

	<i>Lap</i>
Neue Freie Presse	75
Neues Wiener Journal	203
Neues Wiener Tagblatt	75
Nyugat	75, 203, 345
Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny	203
Ország-Világ	76, 203
Ösvény	76
Pester Lloyd	76, 345
Pesti Hírlap	204
Pesti Napló	77, 204, 346
Protestáns Egyházi És Iskolai Lap	79, 347
Protestáns Szemle	79, 347
Religio	204
Rendkívüli Ujság	348
Sárospataki Hírlap	205, 348
Sárospataki Református Lapok	348
Svenska Dagbladet	79, 205, 348
Századok	80, 205, 349
Szeged És Vidéke	205
Szegedi Napló	80, 205, 349
Színházi Ujság (kolozsvári)	80
Színház És Divat	80, 205, 349
Színház És Társaság	206
Színházi Élet	206
Színházi Ujság (kolozsvári)	206
Temesvári Hírlap	81, 206, 350
Történelmi Közlemények Abaúj-Torna Vármegye És Kassa Multjából	350
Új Erdély	350
Új Idők	81, 206, 350
Ungarisches Rundschau	350
Új Nemzedék	81
Uránia	81, 206, 350
Vasárnapi Könyv	351
Vasárnapi Ujság	351
Világ	81, 206
Virradat	351
Vossische Zeitung	82, 206, 351
Zászlónk	82, 206, 352
Zeitschrift für Buncherfreude	352
Zsidó Szemle	82

Figyelő.

Társasági ügyek	83, 208, 209, 353
A tübingai pályázathoz. <i>Heinrich Gusztáv</i>	85
Szigeti József és Csiky Gergely. <i>Rakodczay Pál</i>	86
A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke	87, 224, 363
Új füzetek és könyvek	100, 234, 369

	<i>Lap</i>
A számvizsgáló bizottság jelentése	212
A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917. évi zárószámadása	212
Költségvetés 1918-ra	213
Új egyetemi tanár	213
Az Arany János-Társaság pályázata	213
Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken	214
Molnár Ferenc «Uri Divat»-ja és Corneille Péter egyik vigjátéka.	
<i>Karl Lajos</i>	214
Arany néhány költeményéről. <i>Szendrey Zsigmond</i>	215
A Szózat hatása Runeberg «Vart Land» c. költeményére. <i>Leffler Béla</i>	218
Arany János három költeménye svéd nyelven. <i>Leffler Béla</i>	221
† Váczy János (1859—1918). <i>P. J.</i>	354
† Versényi György (1852—1918). <i>V. M.</i>	356
Szily Kálmán	357
Verselésünk legújabb fejlődése. <i>Radó Antal</i>	358
Jövönk és a tudomány	359
Madách és Eötvös? <i>Marót Károly</i>	360
Könnyű ötletek. <i>Horváth János</i>	361
A M. T. Akadémia jutalomtétellei	363
Helyreigazítások	376
Név- és tárgymutató	377

Az Irodalomtörténet dolgozótársai 1918-ben: Ágner Lajos, Baranyai Zoltán, Baros Gyula, Batta István, Budó Jusztin, Császár Ernő, Dittrich Vilmos, Edelstein Bertalan, Elek Oszkár, Ferenczi Zoltán, Fest Sándor, Friedreich Endre, Galgóczi György, Gálos Rezső, Gragger Róbert, Hajnóczi Iván, Heinrich Gusztáv, Horváth János, Kálniczky Géza, Karl Lajos, Kéký Lajos, Király György, Leffler Béla, Marót Károly, Oberle Károly, Paizs Dezső, Perényi József, Pintér Jenő, Radó Antal, Rakódczay Pál, Riedl Frigyes, Rieglerné Gerecze Margit, Sik Sándor, Szász Károly, Szemkő Aladár, Szendrey Zsigmond, Szinnyei Ferenc, Szücsi József, Tolnai Vilmos, Váczy János, Velezdi Mihály, Vízota Gyula, Weber Artur, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc. Összesen: 45.

ARANY ÉS TURGÉNYEV.

Arany balladái közt a *Tengeri hántás*-nak van a legkülönösebb szerkezete. Már V. László és Szondi két apródja feltűnik párhuzamosságával: azonban olyan mesteri (és talán némileg már mesterkélt) párhuzamos szerkezet, a természet és az emberi élet oly folytatólagosan szimmetrikus egybekapcsolása mint a *Tengeri hántás*-ban sem Arany más művében, sem a magyar irodalom más remekében nem lelhető fel. A balladában az éjjeli pusztán fel-feltűnnek folyton folyvást az emberi sors változatait szimbolikusan jelző hangok és jelenségek.

Kerete egy éjjeli jelenet. Kukoricafosztás folyik a szabadban lobogó tűz mellett, a pirosan gomolygó füst fantasztikusan világítja meg a körülülő legényeket és leányokat. Az egyik paraszt Dalos Eszti és a furulyás Ferkó szomorú történetét beszéli el. Ez a voltaképeni ballada anyaga. Az elbeszélés elhangzása után a tűz lohad, a társaság, legények, leányok elszenderednek és mint a mezőn háló emberek néha: ők is a levegőben átvonuló kísérteties zenét vélnek hallani, közbe-közbe meg Ferkó furulyáját.¹

Ez a ballada kerete.

A voltaképeni ballada. a gazda elbeszélése Esztiről és Ferkóról, minden versszakban, összesen tizenkétszer félbeszakad. Hirtelen, rövid időre megakad, azzal, hogy az elbeszélő gazda valamely ép akkor feltűnő vagy zavaró külvilági jelenséget felemlít. Ezek a külvilági jelenségek szimbolikusan összefüggnek a gazda elbeszélésével. Ami az elbeszélést félbeszakítja, az a külvilági jelenség egyszersmind jelképezi azt a jelenetet, melyet a gazda ép elbeszél. Ami a néma éjjel nagy területén véletlenül feltűnik, ami egyszerre hallható, érezhető vagy látható, a hangoknak, a szélnek, a felcsapó lángnak, a fénynek tüneteinek, az mind beleszövődik titokzatosan a gazda szomorú elbeszélé-

¹ E babonás hitre céloz a *Rege a csodaszarvasról* egy verssora: Pusztá földön, sík fenyéren, Zene hallik sötét éjen, Zene, síp, dob, mély vadonban, Mintha égből, mint átlomban.

lésébe, az mind hangulatosan belevegyül a balladába és kifejezi szereplőinek érzelmeit.

A gazda elbeszélését azzal a buzdítással kezdi, hogy szaporán folyjon a munka. Aki piros szemű kukoricát talál, annak már ősszel lesz a lakodalma. És itt közbe vág a gazda önmagának: Lobogjon a tűz! (Ez vonatkozás a lakodalom örömére).

Ezután elbeszéli, hogy Dalos Eszter, (ki úgylátszik inkább szeretett énekelni mint dolgozni) nem igen tudta megszokni a munkát. Sanyarú volt néki napon égni, kipirulni. Félbeszakítás: «Hüvös éj lesz, fogas a szél.» (Ez a fenyegető jövő jelzése).

A mint azután a szép Eszter telt piros arcát írja le a gazda, egyszerre felbuvik a vörösös fényű teli hold: a mint a szerelmes Ferkóról beszél, aki furulyázva közeledik a lányhoz, kerületi őt, egyszerre távoli zaj szakítja meg az elbeszélést: a Bodri kutya nyomozza, kergeti a rókát. Eszter az elbeszélés szerint éjjel titokban elhagyja arató társait (Félbeszakítás: «töri a vadkan az irtást») és lopva felkeresi Ferkót (a félbeszakítás a leány bukását jelzi: «Soha mennyi csillag hull ma!»).

Midőn az elhagyott leány könnyeiről van szó, akkor az elbeszélő észre veszi köröskörül a harmat hullását; midőn sóhajtását beszéli, a gazda közbevetőleg serkenti társait, «suhogjon» a munka, midőn az elbeszélés szerint Esztert temetik, egyszerre csak hallani a Lombár nagy harangját; midőn Ferkó a temetőben siratja kedvesét, a kuvik, a halálmadár szólal meg. Ferkó álmójává lesz (itt az elbeszélő észreveszi, hogy egyik hallgatója elaludt. «Ne aludj, inti, közbevetőleg, mert Ferkóval fogsz álmodni» — ami nemsokára meg is történik.)

Midőn pedig az elbeszélő meséli, hogy Tuba Ferkó szörnyet halt, a csendes éjjelen át hallszik, a mint a közel falu templom-órája a tizenkettőt üti.

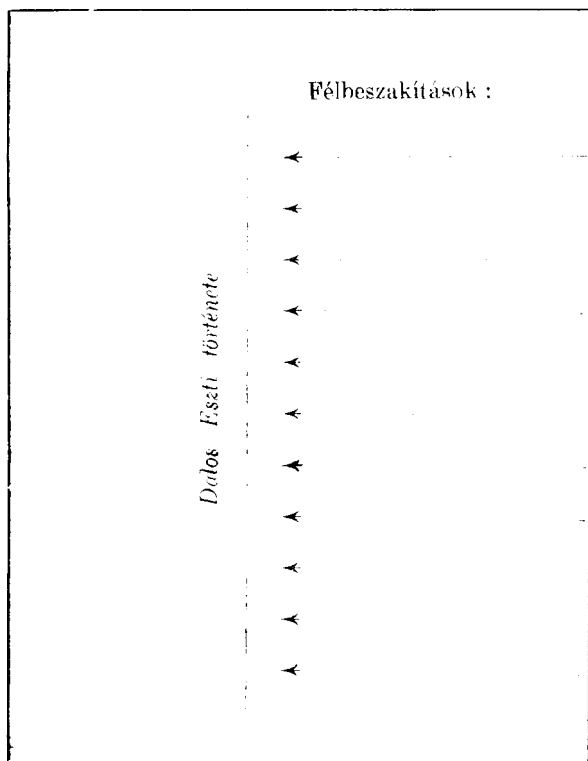
Látjuk tehát a ballada tárgyát: éjjel lobogó tűz mellett a tengeri hántásnál egy tragikus babonás falusi történettel mulattatja egy paraszt a többi munkást.

Az elbeszélésnek, a voltaképeni balladának minden versszakába, minden egyes mozzanatába beleékelődik valami külvilági jelenség, valami zörej, valami fény, valami megakasztó külső körülmény, mely titokzatos összhangban van az elbeszéléssel. Ez a jelentős félbeszakítás vagy tizenkétszer ismétlődik. A félbeszakítások titokzatos hatását emeli még, hogy az elbeszélés népbabonáról és holdkórosságról szól. Az éjjel nagycsendjéből felébredő hangok, a fel-feltűnő fénytünetmények, mindaz ami a sötétségből kibontakozik és kihallszik, ilykép kifejezik az emberi élet jeleneteit és fokozzák a hangulatot. A félbe-

szakítások a sceneriából, az elbeszélés keretéből erednek. A környék, a háttér ilykép vissztükrözi, jelzi az elbeszélés hangulatát.

A *Tengeri hántás* szerkezeti skémája tehát a következő.

Keret : Kukorica fosztás.

Kétségtelen, hogy e szerkezetben van különösség, sőt némi meseterkéltség: ami rendszerint csak ritka véletlen műve (egy elbeszélésnek és a külső félbeszakításoknak összhangzása) az itt rendszeresen, 10-szer vagy 12-szer ismétlődik. Lélektanilag ezt csak úgy lehetne magyarázni, hogy az elbeszélő az éji csendben fel-feltűnő különféle jelenségek közül ép csak azokat veszi észre, csak azokat méltatja figyelemre, melyek éppen megfelelnek elbeszélése hangulatának.

Ilyenféle szerkezetet Arany többi költeményeiben: sőt máshol sem talállok, csupán Turgenyev egy novellájában, mely híres művének *Egy vadász iratainak* (1852.) egyik részét képezi. A szerkezet hasonlósága igen feltűnő, nem kételkedem, hogy e részben, de csakis a

szerkezetre vonatkozólag Turgényev e novellája volt Arany balladájának mintája. A novella (*A futók rétje. Éjjel a ménésnél*¹, Csopcy fordításában: *Bjezsín rétje*) megjelent az *Olcso könyvtárban* is, Csopcy fordította (1885). Turgényev novellájában már a keret is hasonló, orosz parasztfiúk éjjel a szabadban lobogó tűz mellett ülnek és burgonyát főznek, míg a lángok fantasztikusan rávilágítanak az egész jelenetre. «Ropog a tűz — mondja Arany — messze süt a vidékre, pirosan száll füstje fel a nagy égre, körülállja egy-néhány fa, tova nyúlik rémes árnya.» Turgényev így írja le a jelenetet: «A tűz piros visszfénye hullámozott és lobogott a merő sötétségben, gyöngéd fény nyalta a fűz tar ágait. Hosszú fekete árnyak nyultak felénk a sötétségből.»

A tüzet körülülő fiúk Turgényev novellájában is falusi történeteket, falusi tragédiákat beszélnek el. Ezeknek a történeteknek itt is titkos varázst ad a népbabona. A titokzatosságot itt is emelik a félbeszakítások: minden elbeszélést rövid időre megakasztja a külvilág valamely ép akkor feltűnő jelensége. Ezek a megszakítások itt is rejtelmes, jelképies kapcsolatban vannak az illető elbeszéléssel, melybe belenyilálnak. Az első fiú a zörgő kísértetről regél, kit ugyan nem láttak, de éjjel a gyári félszerben hallották, amint megindítja a malomkereket, fel- és lejár, a falépcső ropogott lépése alatt. Egyszerre csak felnyílt az ajtó — (beszéli a fiú) iszonyat! egy ködös alak jelent meg a levegőben. Erre félbeszakítás: «Valami csobog itt», mondja az egyik fiú. «Egy hal.» «Ott — veti közbe a másik — hull egy csillag.» (Aranynál: *Soha mennyi csillag hull ma*).

A második elbeszélő a ruszalkáról, a sellőről beszél félelmetes történetet. «Itt is lehetnek sellők!» mondja az egyik fiú. Ekkor hirtelen a távolban hosszúra vont jajgatás hallatszott. Azon magyarázhatatlan hangok egyike, melyeket néha a legmélyebb csendben hallani. Az ember mintha álomban hall valamit, semmit határozottat, de mégis hang az. A fiúk megszeppentek és remegni kezdtek.

A harmadik fiú erre (még mindig a lobogó tűz mellett) kísérteties eseményt mond el egy pecérről, ki egy vízbefúlt sírján csudálatos állatot talált; egyszerre csak a tűz mellől a két kutya görcsösen ugatva felugrik és elszalad. A fiúk ismét megijednek, egyikük követi a kutyákat. Visszatérve megnyugtatta társait: Semmi, a kutyák szimatoltak valamit, azt hittem farkas. (E félbeszakítás szintén emlékeztet bennünket a ballada egyik félbeszakítására: *Ahá, rókát hajt a Bodré*).

Ép így — rejtelmes összhangban a tartalommal — szakad meg

¹ A cím pontos fordítását Trócsányi Zoltán közölte velem.

a következő fiú elbeszélése. Olyan Lucaszéke-féle babonát mond el az öreg Uljanáról, aki önmagát látta, azok közt, kik a folyó évben majd meg fognak halni. Erre egyszerre (félbeszakítás) fehér galamb vetődik az elbeszélő fiú fölé, röpköd a fényben a tűz felett, ijedve megállapodik a levegőben, fénytől körülragyogva, aztán hangos szárnycsattogással eltűnik. «Ez az Uljana szelleme», konstatálja az egyik fiú.

Egy más fiú ismét egy megbabonázott emberről beszél csodás dolgokat. A csendes éjen át egyszerre jajgató hang hallszik és később fájdalmasan ismétlődik: egy darú szólt. Talán az erdész szelleme nyugtalankodik ott, (mondják a fiúk), ahol a tolvajok megölték.

Azután megint a szomszéd sás zörgése, majd az átvonuló szalonka sípoló hangja szolgál még ilyen hangulatos vagy jelképes félbeszakító motivumúl, mialatt a fiúk mesélnek és beszélgetnek. Végül lohad a tűz és a fiúk elalszanak.

Másnap reggel azután látja a költő, a mint ezek a parasztfiúk vágatva hajtják a ménest, melyet éjjel őriztek.

Turgényev eme természet szimbolizmussal és sejtelmes hangulattal itatott novellája volt Arany *Tengeri hántásának* egyik mintája. Az emberi élet viszhangozása a természetben — ez különben is rokonszenves tárgy volt a *Toldi estéjének* költőjére nézve, ki különben a lelki világot és a külvilágot már egyik régebbi balladájában, az *V. Lászlóban* is párhuzamosította.

Arany balladájának a tartalma azonban Turgényevvel szemben teljesen önálló, az orosz novellának tán nagyon is halmozott babonás vonását mellőzte, csak a szerkezet alapeszméjét vette át Arany a nagy orosz regényírótól, de azt is nagy művészettel a ballada természetéhez alkalmazta. E nagy művészet elfelejteti velünk a folyton ismétlődő jelentős és hangulatos félbeszakítások némileg kicirkalmazott szimmetriáját: mind a két költő sejtelmesen érezteti velünk, hogy a szabad természet és az emberi lélek élete valami titokzatos rokonság alapján egybehangzik, mint a hogy egybehangzik némely sziklás völgyben az arra járó szózata a felkeltett visszhanggal.

RIEDL FRIGYES.

AMBRUS ZOLTÁN.

Élete. Ambrus Zoltán 1861 február 22-én született Debreczenben. Családja (régi nemes család) a Székelyföldről származik; atyja A. József, anyja Spett Vilma. Atyja a szabadságharcot végigküzdvén, nevelő, majd vasúti tisztviselő lett s így került el szülőföldjéről. A. Z. tíz éves koráig Debreczenben, Bihar-Mezőkeresztesen és Nagykárolyban élt. Itt kezdte a gimnáziumot 1870-ben, de a vizsgálatot az első osztályból már a pesti piarista gimnáziumban tette le. Itt végezte a II—IV. osztályt, a négy felsőt pedig a II. kerületi (Budapesti kir. egyetemi) főgimnáziumban 1878-ig. 1878—82-ig elvégezte a jogot a budapesti egyetemen s abszolutóriumot szerzett. Ezenkívül Párisban a Sorbonne-ban s a Collège de France-ban is hallgatott előadásokat. Első dolgozata a *Fővárosi Lapok* 1879. évfolyamában jelent meg (283. sz. dec. 10.) T. Z. jegy alatt: előleges ismertetése Björnson *Leonarda* c. színművének, melyet aznap este adtak először a Nemzeti Színházban. Vadnai Károly felszólítására főképp könyvismertetéseket írt a F. L.-ba T. Z. és Spectator néven (így: Zola Nanájáról, mely akkor ujdonság volt, 1880., 46.; Jókai újabb regényeiről, 1881., 80., 81.; Kiss József költeményeiről, 1882, 26. stb. Londonban jártakor jelen volt br. Orczy Bódog II rinnegato c. operájának első előadásán, melynek librettója Kemény Zord Idő-jéből készült; érdekes tudósítása erről 1881, 160.).

1882-ben kezdte meg színi-bíráói működését Verhovay *Függetlenség*-ében (—s jegy alatt s névtelenül), majd, mikor Péterfy Jenő kilépett az *Egyetértés* szerkesztőségéből, ajánlatára (1883.) ő lett az E. színi kritikusa. Ettől kezdve rendszeren dolgozott a lapokba: a *Budapesti Hírlap*ba f. p. jegy alatt akadémiai tudósításokat (1883—4.), a *Nemzet*be (1885.) Flaneur álnéven párisi tárcaleveleket írt, 1884. márc. a *Budapesti Szemle* is közöl tőle egy magvas tanulmányt Bourget-ról (A pessimismus egy új bírálója). Az *Ország Világ*ba (1886—8) kezdett tollrajzokat írni Május álnéven s itt jelent meg *Messziről jött levelek* c. első elbeszélése is (1886, 52.). Az O. V. tudniillik tárcapályázatot hirdetett, melyre 103 pályamű érkezett be. A bírálók, köztük Ágai Adolf, két pályaművet találtak a jutalomra érdemesnek: A proletárok s a Messziről jött levelek címűt s «a legnagyobb zavarban voltak, hogy melyiknek adják a pályadíjat» — mint a jelentés mondja. Végre a két egyformán érdemes munka közül sorshúzás útján (!) a proletárok-nak ítéltek oda a nyolc darab cs. és kir.

aranyat. Szerzője Bársony István volt. A másik munkának jelíges levelét is felbontották, melyből Rab Jenő név tűnt elő, „egy előttünk teljesen ismeretlen név az irodalomban”. Ez a története A. Z. első novellájának. Nb. mikor ezen a pályázaton résztvett, már előbb is dolgozott az O. V.-ba s 1886. már több tollrajza jelent meg. A *Pesti Napló*ba (1888—9.) szintén írt színházi tudósításokat s egy-két cikke Keszler József *Harmonia*-jában, Szana *Koszoru*-jában, a *Magyar Salon*-ban s a *Vasárnapi Ujság*ban is megjelent.

1882 december 22-től kezdve körülbelül 15 évig a Magyar Földhitel-intézet tisztviselője volt, de mikor írói és hírlapírói munkássága mind jobban elfoglalta, lemondott állásáról s azóta csak az irodalomnak él.

Szépirodalmi munkáinak legnagyobb része a *Hétben* (1890—1905) és az *Új Időkben* (1897—1911) jelent meg. Különösen sokat dolgozott a *Hétbe*, hol majdnem száz álnevet és jegyet használt (Ygrec, Csongor, Idem, Masque, Tibore stb.). Dolgozótársa volt még a *Pesti Napló*nak (a kilencvenes évek vége felé), a *Magyar Hírlap*nak (1891—), az *Ujság*nak (1903—), Bródy Jövendőjének (1903—5), a *Nyugat*nak (1908—), a *Magyar Nemzet*nek (1910—13), a *Pesti Hírlap*nak (1900 első éveiben), a *Magyar Figyelő*nek (1911—), újabban az *Est*nek és a *Világ*nak. A *Szerda* c. folyóirat irodalmi rovatának vezetője volt (1906).

Szerkesztette az *Új Magyar Szemlét* (1900) dr. Blaskovich Sándorral s a *Klasszikus Regénytárat* (1904—11) dr. Voinovich Gézával együtt.

Többször megfordult Ausztriában, Németországban, Svájcban, Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban, volt Angliában és Romániában is.

Neje Ambrusné Benkő Etelka, a M. kir. Operaház jeles művésznője.

Tagja volt a Nemzeti Színház drámabíráló bizottságának s 1910 elnyerte a Lipótvárosi Kaszinó irodalmi díját. A Petőfi Társaság 1891., a Kisfaludy Társaság 1899. választotta tagjává. Itt 1903. márc. 25. tartotta meg székfoglalóját Bartók Lajosról (megj. Kisf. Társ. Évlapjai. 38. k. 1904. Beöthy Zsolt bevezető beszédével együtt). A M. Tud. Akadémia 1911. évi ápr. 27. választotta tagjai közé. Székfoglalóját (A háború c. elb., megj. Nyugat. 1915. I. 464. 524.) 1915. márc. 22. tartotta meg. 1917 júniusától kezdve a Nemzeti Színház igazgatója.

Munkái. 1. *Három novella* (Pókháló kisasszony Tóth Béla és Tutsek Anna egy-egy novellájával együtt). A Magyar Hírlap rendkívüli könyvmelléklete. Budapest. 1893. — 2. *Ninive pusztulása* és egyéb történetek. Athenæum olvasótára. 1895. (Tartalma: Ninive pusztulása. Melancholic. A karperce. A szerelmes gladiator. Telepathia. Peabody. Nyári est. A Montbars-vivócsel. Világos éjszaka. Ábránd. Levelek). — 3. *Szeptember*. Regény. Ath. Olvasótára. 1897. (Előbb megj. Hét. 1895. 25—44., harmadszor *Őszi napsugár* címen. A. Z. Munkái. VIII. 1907. Franciául: *Soleil d'automne*. Bibliothèque Hongroise de la Revue de Hongrie. II. Paris. 1910. Salgó Ernő bevezetésével). — 4. *Pókháló kisasszony*. Ath. kiad. 1898. (Tartalma: Pókháló kisasszony. Mese a halászsról és a tengerészről. Aqua vitae. A jaguár és a kigyó. Liliputi történet. Dom Gil, a zöld nadragú. Olajfák és narancserdők. Finish. A szegény Király Feri. Fokról-fokra.). — 5. *Hajótöröttek*.

Magyar Könyvtár. 56. Év. n. (1898) (Tartalma : Lórántfy özvegye. Nicaragua őrnagy. Dél királynője. Az elégtétel. Bucsú. Casanova. Gyűlölet. Brunswick). — 6. *A gyanú* és más elbeszélések. Egyet. Regénytár. XV. 16. Év n. (1900.) (Tartalma : A gyanú. A Király Idyllekből. A stefanopoliszi szerződés. A nimfák és szatírok. — A gyanú először a M. Hirlapban jelent meg névtelenül, harmadszor A. Z. Munk. VIII. 1907. — Németül : *Der Verdacht*, Verlag von Otto Zöphel. Leipzig Év n., legutóbb más fordításban a bécsi Zeit közölte). Négy felvonásos mozi-darabbá alakítva 1917 szeptemberében játszották Budapesten először. — 7. *Árnyék-alakok*. Magy. Kvt. 204. Év n. (1901). (Tartalma : Az ispilánti lányok. Máli néni. A gerolsteini nagyhercegnő. Az ördög felesége. Don Perez. Gauthier Margit halála. A porcellán). — 8. *Giroflé és Girofla*. Színes Könyvek. Két kötet. 1901. (Először Uj Idők. 1899. 1—22., harmadszor A. Z. Munk. IX. 1908. Németül is megjelent újságban). — 9. *Berzsenyi báró és családja*. M. Kvt. 284—5. Év. n. (1902). (Az összes Berzsenyi-dialógusok a Hétben jelentek meg 1899—1902. Ygrece álnéven, azután A. Z. Munk. IV. 1906). — 10. *Kévélyek és lealáztottak*. M. Kvt. 328. Év n. (1903). (Tartalma : Bob az oroszlán. Rozgonyi Cicelle. Roland. A bicikli király. Esteban testvére. Vegyes kiadások. Király Idill). — 11—14. *Ambrus Zoltán Munkái* : I. II. *Midás király*. (Először M. Hirlap 1891. 157. — 1892. 80. 144 folytatásban címes fejezetekkel és három részben : Kávé korszak. Mesés korszak. Arany korszak. A címek a 2. átdolgozott kiadásban elmaradtak s három rész helyett hat részre van osztva. Olaszul : *Mida moderno*. Società Editrice Laziale. Roma. Év n. R. Larice fordításában). III. *Átomvilág*. Elbeszélések. IV. *Berzsenyi báró és családja*. Révai kiadása. 1906. — 15—18. A. Z. *Munkái* : V. *Solus eris*. (Először Hét. 1902. 51. 52. 1903. 1—22. — Ebben a kötetben A gondolatolvasó és Góliáth c. elbeszélések is). VI. *A Berzsenyi-leányok tizenkét völgye*. (Először Hét. 1903—5). VII. *Törpék és óriások*. Elbeszélések. VIII. *Őszi napsugár. A gyanú*. (Ebben a kötetben még : Király Idillek. A nimfák és szatírok. Vasárnap). Révai kiad. 1907. — 19—22. A. Z. *Munkái* : IX. *Giroflé és Girofla. A türelmes Grizeldisz*. (Az utóbbi először Uj Idők. 1907. 23—26. Ebben a kötetben még : Hamupipőke. Törpék.) X. *Leányok asszonyok*. Elbeszélések. XI. *Budapesti mesék*. Elbeszélések. XII. *Fucsá emberek*. Elbeszélések. Révai kiad. 1908. — 22. *Kegyelemkenyér*. Mozgó Könyvtár. 34. Év n. (1909). (Ebben a füzetben még : Imogén. Uj világ). — 23. *Ámor és a halálfej*. M. Kvt. 540. Év n. (1909). (Tartalma : Hat év. Egy kis tévedés. A bazár ég. A pazarló asszony). — 24. *Téli sport* és egyéb elbeszélések. M. Kvt. 562. Év n. (1909). (Tartalma : Téli sport. Az örökség. Kínos Kötelesség. A nagy Bucsay. A barát vizet prédikál. A politika). — 25. *Az utolsó jelenet*. Mozgó Kvt. 45. Év n. (1910). (Ebben a füzetben : Mint toll a szélben. Egy szép nap). — 26. *Jancsi és Juliska* és egyéb elbeszélések. M. Kvt. 584. Év n. (1910). Tartalma : Jancsi és Juliska. Mély csend. Temetésen. Pályakezdés. Overworking). — 27. *Lillias*. M. Kvt. 602. Év n. (1910). (Tartalma : Lillias. Megalkuvás. A temetőben). — 28. *Ifjúság*. Nyugat Könyvtár. 12. Év n. (1910). (Tartalma : Ifjúság. Uj idők. Kaland. Győzelmes harc. A haldokló

előszobájában). — 29. *Kultura füzértáncal*. Elbeszélés. A Nyugat kiad. (1910) a borítékon 1911. — A hét elbeszélésből álló ciklus először Új idők. 1908, 39., 53. 1909. 7., 14. 1910. 12., 15., 38., 44. Ebben a kötetben még: Húszéves háború. A kavics). — 30. *Mozi Bandi Kalandjai*. Húsz eredeti rajzzal. Év n. (1913). (Először Nyugat. 1912. II. Ebben a kötetben még: Versenyek. Gép-korszak. Karácsony előtt). — 31—34. *A. Z. Munkái*: XIII. *A tegnap legendái*. Tollrajzok. XIV. *Vezető elmék*. Irodalmi karcolatok. XV. *Nagyvárosi képek*. Tollrajzok. XVI. *Régi és új világ*. Elbeszélések. Révai kiad. 1913. — 35. *Régi és új színművek*. Színházi bírálatok. M. Kvt. 735—6. Év n. (1914). — 36. *Színházi estek*. Az Élet könyvei. 1914. (Második kiadása új címlappal év n. 1917). — 37. *A tóparti gyilkosság és egyéb elbeszélések*. Athenæum kiad. 1915. (Tartalma: A tóparti gyilkosság. Családalapítás. A házibarát. Bajnokok). — 38. *Régi és új színművek*. Színházi bírálatok. Második sorozat. M. Kvt. 845—6. Év n. (1917).

Igen sok novellája jelent meg németül (újságokban), több franciául és angolul is. Nb. az 1913-ig kisebb kiadásokban megjelent novellái összes munkáiban is mind megvannak a 29. és 30. számot kivéve. Sok ismertetése, bírálata, cikke és tollrajza nincs meg a felsorolt gyűjteményekben. Ezek még összegyűjtésre várnak.

Fordításai, 1. Cherbuliez: *Holdenis Meta*. Egyet. Regényt. III. 7., 8. 1888. (2. kiadása a Klasszikus Regénytárban 1904). — 2. Cherbuliez: *Miss Rovel*. Egyet. Regényt. V. 17., 18. 1890. — 3. *Francia elbeszélők Tára*. M. Könyvt. 17. Év n. (1897) (Maupassant, Gréville, Ricard, Chavelle, Bonsergent novellái). — 4. Bisson: *Az államtitkár úr*. Főv. Színházak Műsora. 3. (régí számozás) 1898. — 5. Grillparzer: *Medea*. U. ott 15. 1898. (verses műfordítás). — 6. Sardou: *Az agglegények*. U. ott 23. 1898. — 7. *Francia elbeszélők Tára*. II. M. Kvt. 98. Év n. (1899) (Daudet, Harry Alis, Malic, Epheyre novellái, a többi Tölgyessy Margit fordította). — 8. Anatole France: *Régi dolgok*. M. Kvt. 140. Év n. (1899) (Először Bp. Szemle. 1889). — 9. *Francia elbeszélők Tára*. III. M. Kvt. 161. Év n. (1900) (About s Maxime Paz novellái, a többi Hevesi Sándor fordította). — 10. Flaubert: *Bovaryné*. Klasszikus Regénytár. 1904. (Először csonkán Új Magyar Szemle 1900). — 11. Maupassant: *Gyöngy kisasszony*. M. Kvt. 405. Év n. (1905). — 12. Hervieu: *Ismerd meg magadat!* M. Kvt. 581—2. Év n. (1910). — 13. Brillat-Savarin: *Az izlés fiziológiája*. 1912 (leányával, Ambrus Gizellával együtt). — 14. Ibsen: *Rosmersholm*. M. Kvt. 820—22. Év n. (1916).

Ezeket s egyéb fordításait (pl. Malot: Marichette-je, mely a Budapesti Hírlapban jelent meg a nyolevanas évek elején) mindkét nyelv tökéletes tudása, izlés és műgond jellemzi. Legművészebb köztük Flaubert-fordítása.

Irodalom (időrendben). 1887: Ország Világ. 52. (arckép). — 1888: M. Salon. VIII. (arck.). — 1889: Pesti Napló. 41. — 1890: Hét. 42 (arck.). — 1891: Szinnyei: Magyar Írók I. Magyar Hírlap. 187. — 1893: Pallas Nagy Lexikona. — 1899: Új Idők. 6. (arck.). Hét. 52. (arck.). — 1904: Kisf. T. Évl. 38. (székfoglalója). — 1907: Új Idők. 26., 46. (kép-

pel, mely otthonában családjával ábrázolja). — 1908: *Revue de Hongrie* II. 31. (Salgó Ernő: Z. Ambrus). Réger Béla: Mikszáth, Herczeg, Ambrus. Szentgotthárd. — 1911: *Tagajánlások 1911-ben*. M. Tud. Akadémia. Révai Nagy Lexikona I. — 1912. M. Tud. Akadémiai Almanach. — Ferencki Zoltán. A magyar irodalom története 1900-ig (A Műveltség Könyvtárában 610—12). Az Érdekes Ujság Dekameronja II. Év n. (arckép és igen rövid önéletrajz). — 1917: A Cél 3. Élet 11. Nyugat 6. (Ignotus). Érdekes Ujság 33. (arck.) Pesti Napló 69., 76. (Schöppin A.)

Munkáinak ismertetéseit s a többi rá vonatkozó cikket l. Hellebrant: M. Philologiai Irodalom 1890—1916.

Ambrus Zoltán írói pályája négy évtizedre terjed. Ez alatt a négy évtized alatt nagy munkásságot fejtett ki minden reklámot és népszerűséghajhászást kerülve. Szinte sokallhatjuk azt a szerénységet, mellyel minden feltűnést kerülni iparkodott s azt az arisztokratikus tartózkodást, mellyel a nagyközönséggel szemben viselkedett. Neki elég volt, hogy író- és hírlapíró-társainak kis köre kezdettől fogva elismerte kiváló írói tulajdonságait. A közönség kegyét sohasem kereste s nem alkalmazkodott izléséhez, nem írt divatos dolgozatokat, hogy a figyelmet magára vonja, nem írt színdarabot sem, hogy a színpadi siker nevét ismertté tehesse volna. Munkáinak összegyűjtésével keveset gondolt. Legkiválóbb regényét, a Midás királyt, mely 1891—2-ben jelent meg egy újságban, csak tizennégy év múlva adja ki önállóan. Ha novelláiból egy-egy kötetre valót összegyűjt, ezek sorozatos gyűjteményekben eldugva, silány külső köntösben jelennek meg. Huszonöt évnek kellett eltelnie írói működésének kezdete óta, mikor végre megindulhatott munkáinak szép kiállítású összes kiadása, mely csak 1913-ban fejeződött be.

Csak most, mikor munkáit együtt látjuk és nyugodtan, többször is elolvashatjuk, nem úgy, mint azelőtt, lapokból, folyóiratokból szétösen, sokszor nem a kellő hangulatban, csak most látjuk igazán, milyen kiváló írónk Ambrus Zoltán. Ez ugyan nem új felfedezés, benne volt eddig is a köztudatban, Ambrust a sajtó és utána a közönség jeles írónak tartotta, de ennek a véleménynek igazságáról csak munkáinak megjelenése után bizonyosodhattunk meg teljesen.

Itt az ideje, hogy az irodalomtörténet is komolyan foglalkozzék munkásságával. Eddig keveset írtak róla, értékeset alig (néhány jeles ismertetés kivételével), inkább rövid és majdnem kivétel nélkül elismerő cikkeket kötetek megjelenésekor. Ez a tanulmány az első, melynek az a célja, hogy tudományos tárgyilagossággal és gondalal lehetőleg hű irodalmi arcképet adjon írónkról. Nem akar kimerítő lenni, nem is lehet, mert Ambrus nem olyan író, akinek munkásságát ilyen rövid dolgozat kimeríthetné. Csak úttörő előmunkálat kívánna

lenni, mely megindítaná a komolyabb Ambrus-irodalmat. Kívánom, hogy minél több jó dolgozat feledtesse el ezt az elsőt, melynek az az egy érdeme talán megvan, hogy nagy szeretettel készült.

I. Regényei.

Legelőször négy regényéről s egy hosszabb novellájáról szólnak. Tartalmi vázlatot is fogunk adni mindenikről, mert nem vagyunk azokkal egy véleményen, akik ezt fölőleslegesnek tartják. Igaz, hogy valamely munka tartalma, bármily sikerült legyen is, csak száraz vázlat marad, de mégis jó felvilágosítás annak, aki nem olvasta a munkát s jó emlékeztető annak, aki régebben olvasta. A fejtegetés mindig világosabb az olvasó előtt, ha tartalom előzi meg, ez kétségtelen. A tudományos tárgyalásban pedig mégis csak a világosság az első, még a művészi forma rovására is.

Midás király. — Bíró Jenő tehetséges festő, a ki évekig él Párisban s itt a nagy mesternek, Darzens-nak tanítványa és barátja. A kacér Darzensné a szeretője lesz. Azelőtt egy spanyol piktor volt a választott, kiből az ügyes és nagy befolyású asszony híres embert csinált. Bíró nem kér az ilyen dicsőségből s hazamegy rajztanárnak és szegény embernek. Nem keresi az emberek kegyét, nehezen is boldogul, törtető kollégái mindenhol háttérbe szorítják. Ekkor ismerkedik meg a gyönyörű szép Völgyesy Bellával, egy előkelő családból való, de nagyon szegény leánnyal, kit feleségül vesz. Imádja feleségét, idillikusan boldog életet élnek, de a szegény kis Bella fia születése után elhal tüdőbajban, s Bíró maga marad a kis fiával. Lassankint kíváskodik kétségbeeséséből és érzéketlenségéből, dolgozik fiáért. Egy külföldi mulató uralkodóhercegnek megtetszenek a képei, mindet megveszi, sőt Bíró magához hívja Franciaországba. Itt él a herceg társaságában s megismerkedik Galanthay Masa grófnővel, aki huszonöt millió forintnyi vagyona mellett hóbortos kis művészleány. Halálisan beleszeret a festőbe s maga vall neki szerelmet. Bíró, aki vonzódik hozzá s fia jövőjét is biztosítani akarja, feleségül veszi. Most a szerencse, mely eddig makacsul elkerülte, valósággal üldözni kezdi, Monte-carlóban óriási vagyont nyer, tehát nem szorul a feleségére, híres lesz mint festő is s minden arannyá válik a kezében, mint Midás-királyéban. Mindenki irigyli és boldognak hiszi, pedig nem az. Bellát nem tudja feledni s kínozza a lelkiismerete, hogy Masát megcsalta, mikor igazi szerelem nélkül vette el. Ez a lelkiállapota öngyilkosságba kergeti.

A regénynek, hogy a kifogásokkal kezdjük, két fogyatkozása van. Az egyik a kompozíció lazasága a történet második felében. Az I. és II. rész gyönyörű idillje után a III. részben kissé kirívó ellentétül 97 lapon keresztül a Masa hóbortos leveleit kapjuk, melyekből lassan bontakozik ki újra Bíró alakja s a leánynak iránta ébredő

szerelme. A IV. rész első fejezete Biró lelkiállapotának rajzát adja felesége halála után, a második pedig vitáját a frakkos Sátánnal, ki rá akarja beszélni, hogy Masát vegye el (a lélekrajznak ezt a szellemes formáját szívesen elfogadjuk). Ezután rövid fejezetekben a házasság, montecarlói eset s Biró szédítő emelkedésének igen vázlatos történetét kapjuk. Az V. rész (Biró naplója), megint nagy visszakanyarodás a mesében a III. részben történtek elé. A 14. fejezetben végre eljutunk a Masával való megismerkedésig, a 15.-ben újra azt a lelki küzdelmet kapjuk, mint a Sátánnal való párbeszédben (itt már fölöslégesen). A végső pár fejezet öngyilkosságának magyarázata. A rövid VI. rész Masa lelkiállapotát rajzolja s a befejező jeleneteket tartalmazza. Mint látjuk, a mese vezetése, mely az I. és II. részben biztos, a többiekben mintha kisiklanék az író kezéből, töredékessé válik. levél- és naplóformában folyik szét, ismétlésekbe téved s itt-ott hosszadalmassá válik.

A másik fogatkozás szerintünk a lélekrajz ingadozása a történet második felében. Biró igen jellemes embernek van rajzolva, akinek a lelkiismerete túlságosan kényes, ezért az írónak igen alaposan kell indokolnia második házasságát. Meg is teszi és sok elfogadható indokkal menti hőstét az érdekházasság vádjától: bájosnak, kíváncsúnak találja Masát, jónak, okosnak, vonzódik is hozzá, aztán fiáért is teszi (bár iránta való nagy szeretetét világosabban kellene látnunk). Mindezt elfogadjuk, de akkor nem értjük öngyilkosságát. Masát úgy rajzolja, hogy nem él túlságos illuziókban, tudja, hogy ő jobban szereti az urát, mint az őt, később még a vetélytársat is megbocsátaná s mikor megtudja, hogy Biró első felesége emlékének él, ebbe is belenyugszik és remél. Miért lesz hát öngyilkos Biró? Mit javít ezzel fia sorsán és feleségéén? Lehetséges, hogy ezekről a dolgokról sohase beszéltek volna egymással? Utólagos kétségeit nem értjük. Végre, ha lelkiismerete ennyire kényes, nem vehette el Masát, ha meg elvette, évek múlva nem lehet lelkifurdalásában öngyilkossá. Erre azt mondhatná valaki: Biró logikai érvekkel győzte meg magát érzelmek dolgában. Utóbb az érzés föléje kerekedik a logikának s ez kergeti halálba. De ez az érzés ilyen parancsolóan csak évek múlva jelentkezik? vagy az alakoskodást nem bírja tovább? De hát kell-e alakoskodnia? Masa az ő szerető, finom lelkével ne tudná neki megbocsátani, hogy első szerelmét nem tudja feledni? Sokat lehetne vitatkozni erről a kérdésről és érveket felhozni a befejezés indokolt volta mellett, de mégis úgy érezzük, hogy az író itt dilemmába került s nem tud egészen elfogadható és teljesen megnyugtató lélekrajzi magyarázatot adni.

Az első két részben zavartalan gyönyörűséget találunk. A külvárosi ház milieu-jének rajza fényes. Valósággal él a nagy bér-

kaszárnya apró lakásaival, melyek a szegénység szomorú titkait rejtegetik, lakóival, lármázó gyerekhadával, a házban levő polgári körrel, hol az az érdekes bál zajlik le, mely a házat izgalomba hozza. Megismerkedünk — s ez igazán meghitt, barátságos ismerkedés — a nevezetesebb lakókkal is. Az első a kis Grunovszky, a homályos egzisztenciájú volt táncmester, ez a hencegő, potyázó, családias érzéseivel, előkelőségével pózoló, könnyelmű vén gyerek. Lánya, a nagy Vanda haszontalan apjának s elkényeztetett hugának. Margitnak dolgos ápolója és mamája. Pompás alak a kis Terka, a ház jószívű totumfac-ja, minden gyerek óre és dajkája, betegek ápolója, ez a pergő nyelvű, kedves, minden lében kanál-kisasszony az ő állandó gyerek-kíséretével. Bíró párisi élete, ahogy kételkedni kezd tehetségében s éji barangolása közben vívódik magával, Darzens, a nagy mester kedves alakja s züllött feleségéé, a falusi idill, menekülése Franciaországból s lemondása a hírről, vagyonról, mindenről, — maga gyönyörű, külön kis regénye egy túlságosan tépelődő és érzékeny művészléleknek.

A hóbortos, ábrándos s nagyon okos kis grófkisasszony levelei milyen szellemesek, franciás esprit-vel írottak, szabadszájúak, de mégis kislányosak diákos ízű irodalmi idézeteikkel s a bennük nyilatkozó nagy szeretettel és rajongással kedves nevelőnője iránt, kinek anyáskodó, finoman és szerényen tanácsoló s vénleányosan szemérmes válaszai is kitűnőek! S ezenkívül a levelekben benne van a trouville-i fürdői élet mozgalmas és színes képe. Sok a szellemesség a Sátánnal folytatott dialogban is (aki Molnár Ferenc Ördögének irodalmi őse), de némi bőbeszédűség is. Bíró naplóját is ez a két tulajdonság jellemzi. Sokszor csak reflexiókat kapunk, pl. polémia Ibsennel (II. 174.), de a napló-formával velejáró hosszadalmasságot elfeledteti a sok finom lélekrajzi tanulmány, pl. finom elemzése a misanthropiának (172—83.) és a sok elmés fejtegetés általános kérdésekről, pl. művészeti viszonyainkról (206—11).

Maga a szerelmi idill gyönyörű. Bíró első találkozásuktól fogva mindig többet gondol Bellára, megtud róla egyetmást, vitatkozik önmagával, megjed lehetetlen érdeklődésétől s le akarja küzdeni. Ujra összekerülnek Grunovszky születésnap vacsoráján, itt finom megfigyeléseket tesz, melyek az apró színészkedéseken keresztül Bella igazi énjét kezdik feltárni előtte. A következő mozzanatok: Bella halálsejtelve, első kis meghittségeik, látogatása náluk s ahogy bepillant Bella néniének vallomásain keresztül az elszegényedett előkelő nők szomorú életébe, ahogy festi Bellát (Terka gardirozza őket gyerekhadával) s rajtakapja, hogy ez az előkelősködő kisasszony mennyire gyermek-lélek még, ébredő féltékenysége a vőlegény iránt,

kit Bella nem szeret s mesében adott tanácsa a leánynak, hogy ne ábrándozzék, a házasság később sok mindent rendbehoz. Elmondja neki a mesét a kakastollas emberről, hogy Gúdül mennyire szerette Laili pásztorát, ki olyan gyönyörűen tudta játszani az örök szerelem dalát, de azért mégis férjhez ment a kakastollas emberhez, ki csak a medvék nótáját tudta. Mikor sok idő múlva visszatér Laili, Gúdül a sok kis kakastollas emberke között már nem törődik vele s az örök szerelem dalával, most már csak egy kedves dala van, a medvék nótája s csak a kakastollas ember hazatértét várja. Bella nem fogadja meg a tanácsot s Biróba szeret. Most már óraszámra el tudnak beszélgetni semmiségekről. «Ó, szerelemnek édes semmiségei! Gyönyörű pillangók, melyek oly hamar elrepültök, melyek oly gyorsan elszálltok a végtelenbe, hogy mire újból kinyújtjuk értetek a kezünket, már csak szárnyaitok hamva marad az ujjainkon!...» Következik az emlékezetes városligeti séta kedves veszekedésekkel, változó hangulatokkal, apró keserűségekkkel és tréfákkal, melyek szerelemvallásban végződnek, amelyre ekkor már nincs is szükség. Mindez utólérhetetlenül bájos és üde dolog. Azután a lelki történet többi kis állomása: a papnál, a lakásszerzés és berendezés, ezernyi prózai apróság a boldog szerelem fényében, a boldogság első napjainak hangulatai, kedves kóborlásai, apró gondok, boldog nélkülözések, keserű csalódás a művészi élet ronda túlekedéseinek közepette, melyet elfeledtet a szegény festővel az édes és őt bálványozó kis feleség, kinek dugdosott írott szakácskönyve is mély megindulással tölti el. Tervezetések arra az időre, ha «Palika» megérkezik, a kis kertés ház fölfedezése, melyet ki akarnak bérelni, nyomasztó munka és gond, a halálsejtem komor végigsuhanása a kis szobán, fia születése, Bella borzasztó betegsége, mely váratlanul sújt le rájuk, halála s ahogy koporsóját viszik a közönyösen beszélgető oláh fuvarosok s egy percre feltűnik a kétségbeesett férj alakja.

Mindez gyönyörű. Biró lelkiállapotának rajza az öngyilkosság szélén, naplójában (emlékezései Bellára — felejthetetlen lapok!), a herceggel való levélváltásában, újabb kétkedései művészetében, lelki vívódásai művészien egészítik ki a történetet. A regény végén még egy gyönyörű jelenetet kapunk. Biró felesége megtudja, hogy férje egy kis házba jár (ez az a kis kertés ház, ahová Bella annyira vágyakozott egykor). Biztosra veszi, hogy férje megcsalja. Titkon elmegy oda, bejut a lakásba s lassanként észreveszi, hogy itt Biró első felesége emlékének él: ott az arcképe, mely diadalmasan mosolyog le Masára, ruhái, minden-minden emlék róla beszél. A szegény kis asszony le van sújtva, a holt vetélytárral szemben tehetetlen.

Ambrus első regénye telve van a fiatalság erejével, merészségé-

vel, tékozlásával (hiszen szinte zsufolja a tömérdek megfigyelést, érzést, gondolatot, mely három regényre is elég volna), telve egyéni élmények visszhangjaival, egy forrongó ifjú művészlélek önvallomásaival, itt-ott a fiatalság hibáival is, kevesebb művészi számításával és fegyelmezettségével, de annál több áradó friss érzésével s minden melancholiája, pesszimizmusa ellenére pezsgő s az életnek örvendő egészségével. Mindenkor egyik legszebb és legtartalmasabb magyar könyvünk marad.

Őszi napsugár. — A Midás királyban futólag szerepel egy drámaíró, ki nem tud darabjával, a Diogenessel zöld ágra vergődni. Ez az alak éledt újra és lett ennek a regénynek hősevé.

Hódy Balázs, egy temetésrendező vállalat segédtitkárja és lírai költő, a Ginevra ciklus, a Spleen és De profundis című verskötetek szerzője, még mint házitanító beleszeret a szép Borcsába, kinek öccsét a mi-végű igék rejtelmekre oktatja. Borcsa férjhez megy Sárváryhoz a költő nagy keserűségére, ki később Sárváryné fiai mellett tanítóskodik szíveségből öt évig s mint eddig, csak titokban imádja a szép és lusta asszonyt. A szép Borcsa huszonhét éves korában meghal, Balázs fejbe lövi magát, de a kísérlet nem sikerül s ő meggyógyul. «Erről a szerelemről a jövő irodalomtörténet-írása bizonyára részletesen fog megemlékezni . . . De volt Hódy Balásznak egy másik szerelmi regénye is s majdnem bizonyos, hogy erről a második szerelmi regényéről már nem lesz az irodalomtörténet-írásnak egyetlen szava sem.»

Fodor Ella kisasszonyt négy éves korában ismeri meg, a mikor kibérli Fodorné hónapos szobáját (még első ideálja életében), nagy betegségében a hét éves kis Ella ápolja s meséket olvas fel neki. A tizenhét éves Ellának már ő olvassa fel Vercingetorix c. ötfelvonásos verses tragédiájának újra meg újra átdolgozott részleteit. Ezt a mulatságot Ella nem a maga jószántából tűri, hanem anyja parancsára, aki a szolid, tisztességes szobaurat megfelelő férjnek találja lánya számára. Vercingetorixot végre előadják tisztességes sikerrel, az újságok fölfedezik a nagyérdemű költőt, kiadják az arcképét, a temetkezési vállalat előlépteti aligazgatónak s félév múlva az újonnan alakult Első Általános Túzóltó Szerek Gyára Részvénytársaság mint ismert pénzügyi tehetséget megválasztja igazgatójává. Ella menyasszonya lesz, de nem a szegény költőt, hanem Göndöry jogász urat szereti. Mikor Hódy ezt Ella hugától, Cillától megtudja, lemond erről az ábrándról is s elhagyja kedves hónapos szobáját. A kései szerelem őszi napsugara, mely egy darabig melegítette a vénülő költő szívét, örökre eltűnik.

Fő baj, hogy az író sokat beszél hőseről, de magát nem hagyja szóhoz jutni (igaz, hogy Balázs olyan szerény, hogy ebbe bizonyára könnyen belenyugszik), s így nem látunk a lelkébe. Noha úgy van leírva, mint egy félszeg, két balkezes, kopott, tehetetlen és lehetetlen poéta s noha tragédiájának keletkezéséről is túlon túl sokat hallunk;

nem ismerjük meg benne igazán sem a költőt, sem az embert s így árnyékalak marad, ki nem tud érdekelni bennünket. Mélyebb, részletesebb lelki történetet szeretnénk, de az író ezzel adósunk marad. Hódy tulságosan torzkép ahhoz, hogy, amikor szükség volna rá, igazán komolyan vehetnők. A regény többi szereplője mind epizódalak, a szó legigazibb értelmében, a félelmes nyelvű Fodorné, ura, a bukkott órás és félbolond feltaláló, a nagyon elmosódott Ella, a kis Cilla, ez az okos, szájas és szemtelen enfant terrible (ez a legkedvesebb köztük), Durcás Panna, a színésznő, a harsány szavu tábornok, aki helyesli a «szabályszerű verses költészetet» s Pézsma Rajnald br. napidíjas és bicikli-bajnok (még Bodnár Zsigmond alakja is feltűnik egy pillanatra).

A töredékekből álló mesét a humor olvasztja valamennyire egésszé s tulajdonképen ez a humoros előadás teszi a történetet mindvégig mulattatóvá. Az író, mintha maga se venné komolyan az egész históriát s csak alkalomnak tekintené hol derűs, hol keserű, hol megható, hol fényesen ironizáló humorának kiárasztására, melynek szeszélyes folyama elmés reflexiókat, kacagtatóan komikus torzképeket és jeleneteket, megkapó hangulatokat és megfigyeléseket sodor magával.

Giroflé és Girofla. — A két Haller-lány, Lola és Mira, mindkettő énekesnő, Vásáros-Berényben (Szilas-Bodrog megye székvárosában) lépnek fel. Szolid lányok, egy öreg zongoramester leányai, akikből apjuk opera-énekesnőket akar képezni. Mirába beleszeret Vidovics Feri, a gazdag bácskai gavallér, a leány is ő bele. A viszony egészen ártatlan s a leányok távoztával meg is szakad, mert Vidovics belátja, hogy nem vehetné el a leányt, kinek nem tudna állást biztosítani a társaságban. Van der Kerkhoven kisasszonynak, egy hollandi milliomos lánynak is nagyon tetszik Vidovics, de ez csak Mirára gondol s utána megy egy felvidéki városba. A leányt is beteggé teszi a sóvárgás s mikor Vidovics felszólítja, hogy áldozzon fel érte mindent, megteszi és vele szökik külföldre. Ebből Vidovics megbizonyosodik Mira igazi, nagy szerelméről s két év múlva, mikor már kis fiuk is van, Párisban feleségül veszi.

A jeles lélekelemző itt egy kissé háttérbe szorul s helyet ad a jókedvű elbeszélőnek. Szinte Herczegre emlékeztető könnyedséggel (természetesen anélkül, hogy bármi tekintetben utánozná a bácskai históriák híres íróját) szövi és meséli el a kis történetét pompás bácskai milieu-rajzzal. A végtelen névnapok duhajkodásai, a vidéki színészélet, a katonatisztek szereplése, párbaj, éjjeli zene, kávéházi lebzselés, fürdői kirándulás s a könnyű, mulatós, víg élet más jelenetei mind megannyi színes kép, amely él, mozog. Alakjai mind mulatságosak, vagy érdekesek: Sugár Mariska, az okos és jókedvű fiatal özvegy,

Horváth Jóska (kinek egy jogászkori esetét *A porcellán* c. kis elbeszélésében örökíti meg), a derék, jóízű, évenként egyszer rettenetesen kirúgó tucat-szolgabíró, a roppant gazdag és okos hollandus kisasszony, aki úgy tud vitatkozni, mint egy prókátor, aki mindenért lelkesül, aki «ha süt a nap, rajong a fákért, s ha esik az eső, lerajzolja az öreg fizetőpincért — és ugyanazzal a lelkesedéssel», a korlátolt átlag-huszártiszt, maga Vidovics Feri, a bohém szoknyavadász, elmés, finom izlésű, úri semmittevésben élő kedves bácskai gavallér, aki alapjában véve jószívű és nemesen gondolkozó ember. Kedves alakok az önérzetes, büszke, józan, kissé epés és irigy természetű Lola s a bájos, édes kis Mira, akibe nemcsak Vidovics, hanem az olvasó is beleszeret.

A kitűnő bácskai milieu-rajz mellett a szerelmi idill a másik főszépsége a Giroflé és Giroflának. Egyszerű történet a legkedvesebb epizódokkal. Nem hiába tavasszal játszódik le, telve is van a tavasz minden üdeségével és bájával, csupa napfény és virágillat. Ilyenre szokta a legújabb kritika azt mondani, hogy érzelgősség, limonádé, pedig százszorta több lélekrajzi finomság és jellemző művészet van benne, mint sok mai neurasteniás, új szexuális «meglátások»-ban jeleskedő és ritka szerelmi kór-eseteket tárgyaló novellában.

Nem a mese, az események hajszája és mesterkélt bonyodalma a fő ebben a munkájában sem, hisz modern regénnyel van dolgunk. Hanem a lelki történet, mely a maga természetes egyszerűségében is fordulatos, változatos s minden úgynevezett «érdekfeszítő» történetnél érdekesebb.

Solus eris. — Asztalos Gyulát, a fiatal festőt rábeszéli kedves öreg mestere, hogy fogadja el Szepessy Kristóf br., a dúsgazdag oligarcha meghívását. Elhalt menyének arcképét kellene megfestenie s kis unokáját, Kata baronessét, felvidéki kastélyukban. Amint vasútra ül, egy elegáns, igen szép fiatal asszonnyal kerül egy kupéba. Folytonosan találgatja, hogy ki lehet, mi lehet. Egy tolakodó szőke úr telepszik még szakaszukba, kinek jelenléte láthatóan izgatja szép utitársát. Később egy másik fülkében pillantja meg őket ölelkezve. Bosszankodik s nem érti a dolgot. Megérkeznek a jablonkai állomásra. Itt kiderül, hogy utitársa Szepessy báró unokájának elvált felesége (történetét már tudja a mestertől), Valéria, aki a közeli fürdőbe igyekszik. A báróné kegyesen felveszi kocsijárá, mert a kastélybeli kocsni elkésett s meglehetősen félvállról bánik vele, ami szörnyen bosszantja Asztalost. Éjjel érkezik meg a nagyszerű kastélyba, hol még lefekvés előtt megismerkedik Kata baronesszel az ablakon keresztül. Élete a kastélyban mulató tömérdek fiatal nőrokon közt igen zajos és változatos, annyira változatos, hogy már szökni készül, de a kis Kata visszatartja. Az elvált szép asszonynak, ki Kata bizalmasa, nem tetszik Kata nagy érdeklődése a festő iránt s udvaroltatni kezd magának vele.

Asztalos sokszor kijár hozzá a fürdőbe. A báróné kényes dolgokról vitatkozik és kacérkodik vele, ami nagyon feltűzeli a könnyű kalandot szimatoló fiatalembert. Elhatározza, hogy éjjel betör Valériához. Meg is teszi, de konstatálja, hogy elkésett, mert a vasúton látott szőke úr már megelőzte. Katát is elkezdik nagyon őrizni s kénytelenek megszüntetni éjjeli ablakon át való beszélgetéseiket. Munkájával elkészül, a kép mindenkinek tetszik, csak magának nem s az öreg kegyelmes megkéri, hogy fesse le Katát is. Belátva, hogy Katával egymás iránt táplált ábrándos vonzalmuk teljesen céltalan, hirtelen eltávozik a kastélyból. Kata azonban visszahívja. Mennie kell, mert most már nincs joga arra, hogy lemondjon minden reményről — az ő nevében is. Kata kijelenti, hogy a felesége akar lenni. Valéria pártjukon van (nb. kiderül, hogy a szőke úr nem más, mint volt férje, akivel kibékültek) s megkezdi a család puhítását s egyeseket pártjukra hódít, csak a legnagyobb befolyású, kérlelhetetlen főispánét (az öreg kegyelmes leányát) nem tudja megnyerni. Még egy megoldás volna, megszöktetni Katát, de ettől visszariad, nem akarja a szegénységbe rántani magát a kis leányt. Az öreg kegyelmes végre unokája könyörgésére beleegyeznék a házasságba azzal a föltétellel, hogy Asztalos lemond a festésről s hivatalt vállal. Ezt nem fogadhatja el s Katától elválik örökre.

A regény hőse ikertestvére Biró Jenőnek. Mindkettő büszke plebejus voltára, gőgösen önérzetes s emellett túlságosan becsületes, lelkiismeretes, tehetségében kételkedő s önmagában nem bízó, az akarat beteg. Elhatározása, hogy lemond az őt annyira szerető leányról, lélekrajzilag nem egészen indokolt. Nagy beszédet mond a sirdogáló kis leánynak, akit maga is annyira imád, a szegénység borzalmairól s nem viszi magával, ahogyan Kata szeretné. Logikája nem meggyőző, mint a logika általában érzelmi dolgokban. Asztalos földhöz ragadt szegénységet rajzol, melytől távol áll. Fiatalt, egészségtől duzzadó, sportoló gavallér, akinek van tehetsége, akit szeret és segít kiváló mestere. Az ilyen ember kényelmesen szerezhet annyi, hogy a kis bárókisasszonyt úri módon eltartsa addig, amíg a familia, melyben a mésalliance-ok úgyis napirenden vannak, egészen meg nem puhul. S ha Asztalos jelleméből ez az elhatározás következik is, miért nem mondja Kata, hogy ő nem fél a szegénységtől sem és vele megy? Ez meg az ő jelleméből következne. A befejezés így banális volna, mondhatná valaki. Erre csak azt felelhetjük, hogy csak a rossz írók követnek el banalitást s hogy a természetes megoldás nem banális s főképpen nem lehet soha azzá jeles író kezében.

A történetet a festő mondja el, vagy inkább írja meg később (l. 81.), de azért a regény egyáltalában nem szenved az Ich-Romanok szokott hibáiban. Igaz, hogy mindent a hős szemével látunk, de ezért nincs okunk panaszkodni. Ez a szem egy érdekes, eredeti művészyéniség élesen látó szeme. Így aztán pompás és eredeti rajzát kap-

juk az arisztokrata családnak: a családi gőgjét félelmes udvariasság mögé rejtő, vasakaratú vén kegyelmesnek, a halk beszédű, nesztelen léptű szerény főispánnénak, aki azért energikus családi főkormányzó, a folyton káromkodó, lármázó és intézkedő főispánnak, akivel senki se törődik, a szellemes és csalódása miatt keserű, de finom lelkű és jószívű Valériának s mindenk fölött a gyermekesen naiv, elkényeztetett, de emellett okos, művelt és erőslelkű, bájos leánykának, Katának. Nem róla mondja az öreg mester, de szavai reá is illenek, hogy vannak az asszonyok közt magasabbrendű lények, «akiknek a kedvességében van valami kifejezhetetlen, ami a virágillatra emlékeztet. Azok, akiknek egyénisége a tisztalelkűségnek, a jóságnak és a szeretetnek olyan melegét sugározza, amely a tavaszi napfényt juttatja eszünkbe.» — Általában az egész milieu-rajz elsőrangú. Zokon vesszük az írónak, hogy a gyönyörű Kata-idill elbeszélésében kissé szűkmarkú. A bárónéval való történet nem engedi egészen kibontakozni ezt a sokkal szebb és bájosabb történetet. A Katával való beszélgetéseket nagyon rövideknek találjuk (mindössze 30 lap), a vasúti jelenetet (23—57) s Asztalos és Valéria házasságról tartott vitatkozásait (bár igen szellemesek és lélekrajzilag is érdekesek) túlságosan hosszúaknak (137—57). A hős lélekrajza Ambrus legfinomabb munkáinak egyike.

Regényei közé sorozhatjuk *A gyanú* c. nagy elbeszélését (81 lap), melynek tartalma a következő. Szombathy Károly fiatal ügyvéd egy szép leányt véd, akit gyilkossággal és végrendelet-hamisítással vádolnak. Irén anyja tönkrement úriasszony s házvezetőnő volt a beteges gazdag Wernernél, nála laktak s Irén betegségében ápolta a vén, szívbajos embert, ki hirtelen meghalt s vagyonát ápolóira hagyta. Testvére, özv. Reinholdné, ki szeretője nevén Barcsinénak hivatja magát s meglehetősen züllött asszony, bevádolja Irént, hogy a végrendeletet hamisította s Wernert megmérgezte. A morfium-mérgezés valóban kiderül s Irént, ki makacsul hallgat, maga a védő is bűnösnek tartja. Ekkor új tanú jelentkezik, aki Barcsinét hajnalban látta kiosonni a házból. A kutatás ezen a nyomon újra megindul s bebizonyul, hogy Barcsiné volt a gyilkos, kit életfogytiglani fegyházra ítélnék. A végrendelet hitelessége is kiderül. Az ügyvéd bele szeret az ártatlanul meghurcolt szép leányba s feleségül veszi. Hat év telik el, gyermekeik is vannak, boldogok. Ekkor a haldokló Barcsiné kéreti magához Károlyt s megesküszik, hogy ártatlan s mégis Irén volt a gyilkos. Károly nemtelen boszúnak tartja az egészszet, de a dolog mégis szeget üt a fejébe, előveszi a pöriratokat, homályos pontokat fedez fel bennük s lassankint mindent gyanúsak talál Irén akkori viselkedésében. Felkutatja felesége egész leánykori életét, mert most már ártatlanságában is kételkedik. Nem talál semmit, de gyanúját tovább szövi-fonja, már szinte örültséggel határos idegességgel. Végre feleségének is fölfödözi gyanúját s megesketi gyermekeik életére, hogy ártatlan, de már ennek se tud hinni s agyonlövi magát.

A mindvégig érdekesítő bűnügyi történet egyike Ambrus leg-gondosabb lélekrajzainak. A bűnügy s Irén élete a legapróbb rész-letekig úgy van megírva, hogy mi is az ügyvéd szemével látunk s el tudjuk képzelni gyöttrő bizonytalanságát, mely öngyilkosságra ker-geti s ez a történet végén szükségszerűnek s egyetlen megoldásnak látszik előtűnni is. Az író Dosztojevszkyre emlékeztető kínzó és szinte tökéletes lelki analizissel oldja meg a kitűzött nehéz feladatot.

Ha Ambrus regényeit végigolvastuk, bizonyos egyformaságot ér-zünk bennük (novelláiban is ezt fogjuk látni), aminek az az oka, hogy mind az ő egyéniségét tükrözik, mindegyik munkájában sokat ad önmagából. Ő a tizenkilencedik és huszadik század határ-évtize-deinek intenzív idegéletet élő s a nyugati kultúra hatásaira erősen reagáló írói közé tartozik s e mellett azok közé a ritkább lelkek közé, akik gyakran állnak harcban önmagukkal, vívódnak, keresik a helyes utat, kételkednek, elcsüggednek, majd újra fölegyenesednek, akiknek igen kényes lelkiismeretük sok gondot okoz s inkább az akarás, fon-tolgatás, a bölcselkedő szemlélődés emberei, kik az energikus cselek-véstől nem egyszer idegenkednek, akik az élet prózája elől szívesen menekülnek az illúziók világába, hisznek az ideálban s keresik — legalább álmaikban. Anélkül, hogy azoknak hibájába esnénk, akik a regényalakokban mindig az írókat keresik és találják, azt hisszük, nem csalódunk, mikor a mondottakban leljük meg Ambrus regényhősei jellemző lelki tulajdonságainak s fő-nőalakjai ideális szépségének ma-gyarazatát.

II. Novellái.

Ambrusnak novelláirói működése jóval nagyobb terjedelmű, mint a regényírói s azt hisszük ez az ő igazi terrénuma. Széleskörű hírlap-írói munkássága, mely sok erejét lekötötte, bizonyára egyik oka annak, hogy nagyobb kompozíciókra kevés ideje maradt, de másik fontosabb oka, hogy a novella műfaja tehetségének is megfelelőbb.

A regény nagyobb terjedelménél fogva többet felöllelhet s így szabadabbnak látszik, de kompozíció tekintetében kötöttebb, mint a novella. Egy hosszabb mese bonyolításának vannak bizonyos meg-állapodott, hogy ne mondjuk, konvencionális szabályai, melyek alól a legmodernebb író sem vonhatja ki magát egészen. Ezek kötik s néha tán vissza is riasztják a munkától. Aztán egy nagyobb költői mű megalkotásához hosszú idő s ez alatt erős szellemi koncentrált-ság és állandó hangulat szükséges (természetesen jó regényről beszé-lünk). A mai lázasan dolgozó s idegeit napról-napra erős próbára tevő írónak ritkán van ilyen szellemi respiriuma, mikor a megélhe-tés gondjaitól, sokféle robotjától egy időre szabadulhat s ráér igazán

költő-nek lenni. Egy kisebb novella megírásához sokszor egy nap, talán egy-két óra is elegendő s ennyi időt az író könnyen szakíthat magának megragadva futó hangulatait, kihasználva műzsájának egy-egy rövid látogatását. A novella-forma ezenkívül rövidsége ellenére szabadabb a regénynél: hol igazán elbeszélés, hol csak egy kép, genre, hol csak egy alak jellemzése, egy érdekes téma megvitatása, kis lélekrajz, az élet egy jelenete s tartalmának megfelelően formája, hangulata, stílusa is igen sokféle lehet. Ez talán főoka annak (más okokról most ne szóljunk), hogy a modern író inkább szereti ezeket a kis munkákat, melyekben jobban ki tudja fejezni lelki élményeit s mindig élményének, hangulatának legmegfelelőbb formában. Nem is szólván arról, hogy igen sok témát nem is lehet másképpen feldolgozni.

Azt hisszük, a mondottak után nem kell magyaráznunk, hogy Ambrusnak mozgékony, érzés és gondolkodás tekintetében kifinomodott szelleme legotthonosabban érzi magát a novella-formában. Ebben mindent el tud mondani, amit akar s mindig úgy, ahogyan akarja.

Mint elbeszélő a franciák tanítványa. A francia irodalom kezdetétől fogva állandó tárgya volt szeretetének és tanulmányainak. A francia szellemi és társas életet ismeri a magyar után legjobban s varázsa alól, ha akarna, sem tudna szabadulni. Sokat tanult a franciáktól, de utánozni egy író-t sem utánzott, aminthogy az igazi tehetség nem is lehet utánzó. Ha tudatosan utánzó, már nem tehetség. Óvakodjunk a furor comparandi-tól s ne szimatoljunk »hatást», főként a részletekben, mikor csak véletlen találkozásra-l lehet szó. Komponáló eljárás, hangulat, világnézet, bizonyos milieu-k iránti vonzalom, irodalmi irány, vagy előadásmód dolgában, már inkább beszélhetünk hatásról, de itt is óvatosan kell eljárunk. Néha világos a hatás, de könnyen csalódhatunk is. Főképen ne legyünk egyoldalúak. Ambrust pl. ne tegyük meg a magyar Flaubertnek vagy Bourgetnek, mert ő is kiváló lélekrajzoló és stilművész, se magyar Maupassantnak, mert gondolatait éles világossággal tudja kifejezni s kis dolgait művészettel komponálja meg, se magyar Anatole France-nak, mert írásában sokszor erős irónia s nagy irodalmi erudíció nyilvánlik. Mindenesetre sokat tanult és sok impulzust kapott tőlük, sőt másoktól is, de ezek az általános hatások mindig egyéniségébe olvadtak s ő mindig megmaradt Ambrus Zoltánnak.

Több mint kétszáz novellájának ismertetése nehéz feladat. Ha csak általánosságban szólunk róluk, szárazak leszünk s fejtegetésünk nem ad tiszta képet, ha részletekbe bocsátkozunk, fejünkre vonjuk a kritikusok lesújtó ítéletét: csupa tartalom, csupa részlet, semmi egység. Mégis az utóbbi módot választjuk, mert inkább legyen formátlanabb

az írásunk, de minél több konkrétumot mondjon az íróról. Ez fontosabb s talán az olvasó is szívesebben veszi. Mi még azok közé a régimódi emberek közé tartozunk, akiknek nem a maguk egyéniségének revelálása a fontos, ha másokról írnak. Ez után a részletes ismeretetés után a következő fejezetben adott általános megjegyzéseink nem fognak túlságosan elvontaknak tetszeni.

Ambrus, mielőtt novellákat kezdett volna írni, évekig bírálatokat, később tollrajzokat írt, úgyhogy fejlett írói készséggel fogott a belletrista munkássághoz. Ezért már legelső elbeszéléseiben (pl. *Az utolsó mohikánok, Messziról jött levelek*) minden későbbi jó tulajdonságát megtaláljuk s nem látjuk rajtuk a kezdő író tapogatózását. Meglehetősen magas színvonalon kezdi, úgyhogy fejlődést csak az élesebb szemű vizsgáló fedezhet föl munkáiban. hanyatlást pedig még az sem. Legújabb elbeszélései között olyan jókat találunk, mint a régiek között (pl. *Családalapítás*. Nyugat, 1914. I. -- *Bajnokok*. M. Figyelő. 1914. II. — *Lula*. U. ott. 1915. II.) A négy évtizedes írói működés nem viselte meg tehetségét s nem változtatott egyéniségén.

A novellák ismertetésében azt a rendszert követjük, hogy bizonyos szempontok szerint csoportosítva őket mindenik csoportból kiemelünk néhányat.

Kezdjük *meséivel* és *mesehangulatú* elbeszéléseivel. A *Pókháló kisasszony* finom, színes gyermekálmommal kezdődik. Akkor álmában látta először Pókháló kisasszonyt, ki aztán más és más alakban végigkíséri életének különböző mozzanatain, csalogatja, hitegeti, végül könnyörtelenül a faképnél hagyja. A költészet, az illúziók varázsát jelképezi, de csak könnyedén jelezve, pókháló-finom hangulatokban. A *Mese a halászcól és a tengerészről* az ismeretlen után való sóvárgásról, az egyszerű családi köréből tovavágyódó asszonyról beszél. A halász felesége a tengerentúlra vágyik, ahol nem olyan hideg és szürke minden, hanem ragyogó, meleg és színes. Egy tengerész magával viszi, de megunja, elhagyja. A szegény Inica visszatér, de boldogságának vége, a tengerbe öli magát. «Apám, kis anyám nem volt beteg — kérdi a kis vak fiú — mért kellett kis anyámnak meghalnia?» «Gyerek nem tud ahhoz — feleli a halász. — A nagyok se értik azt egészen.» Színes képek, finom mesehangulat. — *Az ispi-lánti lányok* három mesés grófkisasszony, kik folyton királyfi-kérőkre várnak, de hiába. Elszalasztják a kínálkozó szerelmet, boldogságot s lassanként árnyakká válnak, várak falai pókhálónak ritkulnak, melyeken keresztül süt a hold, végre köddé fészlanak s eltűnnek. — *A bűvös ékszerek* Ametiszt nevű tündére szénégetőék fiának egy gyűrűt ad, mely megszorítja az újját, ha bolondot akar tenni s egy órát, mely muzsikálni kezd, ha bolondot készül mondani. A bűvös éksze-

rek egész életében megóvják a bolondságoktól, de életét útálatos józanon éli át és boldogtalan, mikor az elmulasztott bolondságokra gondol.

A többi is finom, mély tartalmú s játszi, modern iróniával vegyíti a mese naiv hangját, ami különös bájt ad nekik (*Dom Gil, a zöld nadragú, Liliputi történet, Hamupipőke, Mese a kakastollas emberről*).

Történeti, nem modern tárgyú elbeszélése kevés van s azok sem szorosan vett történeti elbeszélések, melyekben a korrajz uralkodik. *Ninive pusztulása* mesehangulatú történet a szökehajú Lilithről, három lovagjáról s Jónás prófétáról, kit szintén elbolondít Lilith. A próféta később összeszedi magát, megszövik a csábítótól, de Ninive pusztulása után mégis csak a Lilith aranyhaját siratja. Keleties, Flaubert Salammbô-jára emlékeztető színpompa ömlik el az egészen; a nagystíliú kéjhölgynek, három udvarlójának s a vétkező prófétának rajzában tömérdek a finom humor. A modern író beleviszi a mai világ képeit és gondolkodásmódját a régibe s így kelti azt a különös, eredeti hangulatot, mely a mai olvasót annyira megragadja. *Szent Szerafin megtérése* a szent firencei érsek története, aki nagy vallássossága és példás élete ellenére titokban szörnyen önző, mert mindig az egészségét ápolja s retteg a haláltól. Egyszer nagy beteg lesz s megálmodja, hogy a pokolba került, mert életét, melyet másoknak kellett volna áldoznia, eltékozolta s így meglopta az Istent. Meggyógyul, borzasztó álmának hatása alatt megváltozik s igazi szeretetben és önfeláldozásban él századik évéig és csodálatos példaadásával sok hitelent megtérít. Nemes krónikás patina, emelkedett gondolkodás s a középkor hangulatának művészi éreztetése (az érsek álmában pl. a középkori festmények ördögei jelennek meg) teszi értékesé ezt a gyönyörű kis történetet. — *Hat év*: Montoncourt lovagot 1777-ben elfogják egy pasquillusa miatt éppen szeretője hálósobájában s hat évre a vincennesi toronyba csukják. Felesége, kit különben szeret a könnyelmű lovag, megbocsát neki. Hat évig nem látja a két asszonyt, de levelez velük. Fia születik. Szeretőjétől lassan elhidegül s csak fiával és feleségével foglalkozik. Kiszabadul, de akkorára meghalt a kis fia, akit sohase láthatott. Az eleinte ironikus hangú történetet ez a komoly és mélyen megható akkord zárja be. — *A türelmes Grizeldisz* Volter és Grizeldisz történetének modern átköltése. Sokszor Boccaccio szavaival élve, archaizáló hangon, Anatole France-ra emlékeztető humorral, modern aláfestéssel és lélekrajzi hézagpótlásokkal beszéli el a naiv történetet, melynek folytatása a legmulatságosabb, mikor Volter rájön, hogy «nem ő jó, hanem én vagyok a számár.» Grizeldisz alaposan lefőzi az önhitt lovagot, kinek asszonyi furfang-

gal minden brutális és naiv próbáján átlátott s azért volt olyan példásan türelmes. Végül teljesen papucs alá keríti férjét, ki «ötvenöt-éves korában a legtöbbet pofozott lénye volt a világnak,» — Szintén sikerült a Northumberland és Westmoreland grófok ádáz harcáról szóló *Húsz éves háború* s a francia forradalom korában játszó *Egy kis tévedés*. Történeti elbeszéléseiben, noha nagyon is modernnek ahhoz, hogy igazi korrajzot adhatnának, mégis sok a korrajzi vonás könnyedén odavetve, de azért sok kortanulmányt sejtetve.

Gyermektörténeteket is szívesen ír, melyekben emlékezés formájában ad bájos gyermek-lélekkrajzokat részben a maga gyermek-lelkének egykori élményeiből merítve (*A gerolsteini nagyhercegnő, Gyűlölet, Első szerelem, Zelma, Messziről jött levelek*). Ezek közül legnagyobb és legsikerültebb *A tóparti gyilkosság*, melyben az elbeszélő elmondja, hogyan menti meg Lóránt Agenort (Debreczenben) két fiútól, akik keménykalapja miatt el akarják páholni. Agenor színész-csemete, kivel örök barátságot kötnek s együtt játszanak, főleg színházsdit. Agenor a Notre-Dame-i toronyórból hazudik neki egy szerelmi és egy gyilkossági históriát. Az utóbbi szörnyű titok hónapokig boldogtalanná teszi, míg meg nem tudja, hogy Agenor felültette. Később mint orvosprofesszor látja viszont pajtását, ki jeles operett-színész s ő fogja be a szemét Davosban. A visszaemlékezés humorával s reflexióival elmondott bájos gyermektörténet (egész kis regény, 115 lap). Pompás benne a kedves, hazudozó, ponyvaregények s romantikus színdarabok által táplált képzeletű, élénk színészgyerek alakja. Maga, a tapasztaltabb és eszesebb barát mellett kissé alárendelt szerepet játszó, e miatt kissé irigykedő, ártatlan és tapasztalatlan fúcska szintén jó megfigyelés. Baráti esküjök, a «néma cimborák» titkos társulatának megalapítása, a diákverekedés leírása megannyi pompás gyereklélekkrajz. A befejezés a gondatlan, kedves színész alakjával, melyben még megvan gyermekkori énjének minden bája, igen szép.

Roland, Achille, Ottokár élete és halála c. rajzaiban a szegény kis gyerek-mártírok iránt érzett mély részvéte nyilatkozik, a *Vásárnap*-ban egy szegény gyereknek úri pajtásánál töltött legboldogabb délutánját írja le elragadó humorral, a *Téli sport*-ban s a *Pál herceg nevelése* és a *Pál herceg tünődik* c. dialogusaiban fejedelmi gyermekket szerepeltet szatirikusan karikírozva. A *Jancsi és Juliska* egy apró színészgyerek története, aki kilenc éves korában meghal s már mindent kiélvezett az életből. Mennyire benne van a színház levegője s minden izgalma a két gyerek beszélgetésében! — *Lula* egy bájos, elkényeztetett apróság, aki veszedelmes kérdéseivel kiforgatja tudományából a nagy theológus püspök-bácsit. — A *Kirándulás* modern csemetéket mutat be, kik legazemberezik egymás apját s

végül a saját anyjuk leszólásában egyeznek meg. — A *Mozi Bandi kalandjai* (169 l.) pesti diákokat mutat be. Az egyik a «Bika», csirkefogó, aki hamisítatlan pesti nyelven beszél (ez nem vicc, pont mellett ült, ahhoz ő nekem nagyon zöld, én előttem egy semmi, smafu, nem létez, szépen fognak el engem, vacak, becsület-istenemre, nekem még igen fiatal), a másik, a Csipisz jámpor úri gyerek, akit a Bika hajmeresztő hazugságokkal rémít és pumpol, míg vége nem lesz a barátságuknak. Sok fényes megfigyelés a pesti gyerek lelki világából s maga a nyelv is valóságos studium, csak ifjúsági iratként való kiadása ellen lehet némi aggodalmunk, mert a Bika életfilozófiája, bármily ellenállhatatlan humorral hat ránk öregekre, gyerek-olvasmányának nem valami épületes s az se jó, ha a gyerekek a maguk förtelmes jassz-nyelvében nyomtatva is gyönyörködhetnek mint irodalmilag szentesített idiómában.

Szívesen meríti témáit az *írók, költők* életéből (egyik regényhőse is költő). *Esteban testvére* két spanyol költőről szól, kiknek viszonya a Goncourtokéra emlékeztet, együtt írnak, egymást szeretve élnek. Estebant egy forradalomban lelövik. Csakhamar megteszik nemzeti hősnek, majd klasszikus írónak s személye körül egész legenda keletkezik. Bátyja is ápolja öccse nimbuszát s ezalatt magát lassankint lekicsinylik, pedig jobb dolgokat ír, mint valaha, elfeledik s végre züllött vén firkász lesz belőle. Öccsének hírneve agyonnyomta. — A *Vándor* szintén a költői halhatatlansággal foglalkozik. Vándor a jeles költő hírneves lesz és még életében halhatatlan. Gyönyörű temetése van, de aztán öregkori házasságát kezdik eltévelyen tárgyalni, munkáit nem olvassák, szobra felállításának ügye elalszik. Kezdi az iskolákban olvastatni s így a gyerekekkel megútáltatják, másfelől ebből a közönség is megtudja, «hogy Vándor immár klasszikus, tehát elavult, érdekesség nélkül való», könyveit nemcsak nem olvassák, mint eddig, nem is veszik. Végre tökéletesen elfeledik. Több magyar költő (pl. Vajda János) életadataiból és képzeletből stilizált költő-életlétet, mely túlzásaiban is kitünő szatira. Ugyanezt a kérdést feszegeti a *Vér és arany* c. párisi történet. A *költő* Rosetti esetét dolgozza fel stilizáltan s egy hiú, önismádó költő-titánt rajzol benne, ki még felesége halálából is hasznót húz a maga hírneve növelésére. A *Több szerelmet!* egy regényírónak egy napját mutatja be genreszerűen, mely ezer prózai gond, családi baj és robotolás közt telik el. *Brunswick, a haldokló előszobájában, Pátyakezdés* ujságírókat rajzol. Az utóbbi a huszonhárom esztendő Mester s a tizennyolc éves Tanítvány párbeszéde egy kurtakocsmában. A Tanítvány áhítattal hallgatja a Mester többrendbéli tanácsait, filozófálásait s jóakarátú dicséreteit, melyek sok intimtással pompásan jellemzik a modern fiatal óriásokat.

Az íróvilágból még több alakot is rajzol: cikke miatt elítélt szegény német ujságíró (Az igazság) s egy másikat szomorú családi körében (*Mély csend*), Henciday mestert, az ügyvéd drámaíróát és «tisztelőjét», aki folyton tiszteli, pumpolja s végül lerántja (*A hála*), egy éhenkórász firenzei ujságíró, ki bekönyörgi magát egy hazaárulással vádolt generálishoz, hol mind fesztelenebb lesz s végre rehabilitálni akarja a tábornokot (*Lullaby*), egy titkos drámaíró meteorológust (*Góliáth*), két társszerzőt, kik közkedvelt operettszövegeket gyártanak (*Sári és Vary*), kávéházban reminiscenciáit mesélő öreg ujságíró (*Zách Klára*), szenvedélyes könyvgyűjtőket (*Könyvmolyok*), német tudóst, akit egy különös véletlen terelt a tudományos pályára (*A könyvtárosné*), egy világhírű öreg német filozófust, aki a praktikus dolgokban nagy gyerek s kit Párisba utaztában mindenütt agyonmozognak a fináncok s ki ennek okát sohase tudja kitalálni (*A határállomáson*), egy nagy poétát, ki vénségére meghülyül s rengeteg verset és levelet ír egy ravasz kisasszonyhoz, ki elbolondítja az öregét s később nagyszerűen pénzel a kiadásukból (*Bogáncsvirág*).

Minden alak a maga érdekes milieu-jéből nő ki s lesz élővé. A *Kultúra fűzértánc*cal nyolc elbeszélésből álló ciklus. Az elbeszélések külön-külön jelentek meg s azért ismétlések és rekapitulációk vannak az előzőket nem ismerő olvasó számára, amelyek kötetben kimaradhattak volna. Hősök Légváry Artur (Langer Antal) gázgyári tisztviselő és író elhatározza, hogy divatos dolgokat fog írni. Elmélkedése olyan tömör és sok tekintetben találó kis jellemzése a modern iránynak, hogy idézzük: «Én is tudok homályosan beteges és betegesen homályos lenni, ha akarok. Én is tudok érthetetlen fájdalomokat tettetni, sátáni izgatottságban tombolni és tobzódni, félisteni mámort mímelni, fenségesen összefüggéstelenül handabandázni, színekben és szavakban kéjelegni, új ritmusokat kieszelni és duhajul művészien zenegni. Én is tudok tótágast álló erkölcostant és az igazság címén szeszélyes világmegítélést vágni bele a burzsoá pofájába és én is tudok a rohanvást haladó nyugtalan lelkekkel madárnyelven kacérkodni, új szempontokat horgászva ki az új idegességekből. Én is tudok új meg új pápaszemeket találni, ellene fordulni mindannak, ami eddig volt, problémákat rugni bele a társadalom gyomrába, új életszemlélettel tüntetni és új formákat csavargatni ki a régiekből. Szóval, én is tudok szépen, divatosan, tetszetősen, hatásosan írni, csak akarnom kell.» (V. ö. még a 8—9. oldallal). Ír egy színdarabot s nagy sikere van (szatirikus leleplezése annak, hogyan készül sokszor a színpadi siker s hányféle külső tényezőtől függ; u. ez a témája *A nimfák és szatírok* c. elbeszélésének is). Fölkapják, a Czuczor Gergely Irodalmi Társaság felolvasni hívja, majd meg Alsó-Cipó városa,

melynek irodalmi csiszárja kupec módon krajcároskodik a tiszteletdíj dolgában s cinikus leleplezéseket tesz a vidéki művelődési viszonyokról. A következő hat elbeszélés összefüggő története Légváry rác-berzencei felolvasásának. Fő benne a szatira, a vidéki műveletlenségnek, izléstelenségnek, modortalanságnak, másrészről a jóakarató kedélyességnek, túlságos szivességnek, az irodalom iránti érdeklődés fitogtatásának s valójában az irodalom lebecsülésének és föl sem vevésének, vagy vállveregető «pártolásának» kigúnyolása mulatságos alakok és jelenetek rajzában. Sok pompás megfigyelés, részben a személyes tapasztalatok frissességével, némi hosszadalmassággal, túlzással, de még több keserű igazsággal.

Éppen olyan jól ismeri a *művészvilágot*, alakjait, küzdelmeit, víg és szomorú intimitásait (amit már regényeiből is láttunk). A *gyémántgyűrű*-ben egy sziniiskolát mutat be, hol eltűnik egy gyémántgyűrű s ezért mindenkit bőrig megmotoznak. Az ártatlan és nem ártatlan színészlányok viselkedésének rajza és megjegyzéseik a kínos eset alatt elsőrangú milieurajzzá kerekednek. A szegény kis Pető Juliska, aki ebben a rajzban szerepel, még öt kis rajz hőse lesz (*Juliskát nevelik, Felsőbb iskola, A nevető ember, Az ördög megjelenik, Protekció*). Juliska becsületes és az is akar maradni, de a szegény hiába küzd a sorsa ellen, mely végzetszerűen elkövetkezik, hiszen a bűn ezer-meg ezer jóval kecsgetet s az erkölcs? «Az erkölcs szuszog, verejtékezik, fut-fárad, nyargal, izzad a kenyérért, egész nap idegeskedik, garasoskodik, veszekszik, köhög és újra veszekszik, aztán, mint az állat, ledül az alomra és horkol, majd korán reggel fölkel, éppen csak az arcát meg a kezét mossa meg és újra elülről kezd a tegnapi. Az erkölcs olcsó, silány, formátlan ruhában jár; lompos a szoknyája, vagy rojtos szélű a nadrágja. Ha férfiruhában jár, nadrágjának a térdé ki van púposodva s nyakkendőjének a kötője hátul kibúvik a kabátból, ha pedig női ruhában jár... Eh, az erkölcs!» Finom lélekrajz, felsőbbbbséges humor jellemzi ezeket a történetkéket, melybe keserű részvét vegyül. — A *Cigányok*-ban egy fiatal, világhírű tenoristát mutat be, amint a korhelykedésből reggel felé hazakerülve elkezdi a feleségével veszekedni. Szörnyű és keserű igazságokat vagdálnak egymás fejéhez. A feleség nagy énekesnő volt s ő tette férjét azzá, ami s most őt nem szerződtetik már, a férje kineveti s nem törődik vele fiatalos könnyelműségében és kegyetlenségében. Csak az vigasztalja, hogy majd ezt a korhely és hálátlan fickót is utoléri a hanyatlás, az öregség s akkor ő is keservesen fog bűnhődni. — A cselédsorba került egykor híres színész (Felsőbb iskola), a világhírű színészférj emlékének élő szegény öregasszony (*Lórántfy özvegye*), a megöregedett operettprimadonna (most kasznárné), aki régi operett-

áriait énekelve búcsúzik az ifjúságától, a szerelemtől, mindentől, ami szép (*Dalnokverseny*), a haldokló s rettentően hajszás, sivár életére visszatekintő nagy tragika (*Az utolsó jelenet*), a primadonna-lányaik érdekében bőszen intrikáló apák (*Aphrodite*), az irigykedő, marakodó, hiú vén színészek és színésznők (*Levelek a menedékházból*), a nyári primadonna a maga rövid dicsőségével (*Az ördög felesége, Nyári primadonna*), az operetténekesnő és férje a komikus (*Ruha teszi az embert*) mind milyen kitűnő megfigyelései az írónak a színész-életből!

Az artistavilág élete és alakjai vonulnak el előttünk egypár novellájában: a menaszériás (*Bob az oroszlán*) a lebűj énekesnője (*Dél királynője*), a bohóc (*Ostoba Ágost halála, A Tenbrinck-eset*), a műlovarnő (*Don Perez*), a légtornász (*A kötél táncos*), a gondolat-olvasó (*A gondolatolvasó*) s a «fogkirálynő» (*Peabody*). — *A szerelmes gladiator* egyike legfinomabb rajzainak. Az agg és beteg maestro legújabb operája római premiére-je s óriási ünnepeltetése után magába roskadva szundikál erkélyén, mikor egy melódiát hall fűtyülni legelső operájából s egyszerre előtte áll fiatalságának nyomorúságos, de mégis boldog ideje. *A csodagyermek* beszélgetés egy «nyugalomba vonult» hegedős-csodagyermekkel a csodagyermek lélektanáról és a siker titkairól.

A festők életét csak három kisebb dolgában rajzolja (*Roland, Bohém Jánosné nyaralása, Az utolsó mohikánok*). Az *Aqua vitae* Gál Ernője egy igazi műkedvelőnek, a művészet egy önzetlen, snobizmus nélküli, úri rajongójának typusa.

Kedvelt milieu-je Ambrusnak a *kis emberek* (kis tisztviselők, polgárok, szegény emberek) világa. Itt is otthon van s megértő lélekkel, sok részvétellel rajzolja szenvedéseiket és sok humorral hibáikat és furcsaságaikat.

Az *Alkonyat* egy halálosan beteg kishivatalnok családi körébe vezet. Egykor volt egy kis regénye valami asszonnyal, amely feleségének sok-sok bánatot okozott, aztán kibékültek. A szegény ember húzta az igát, míg össze nem roskadt. Most meggyónja feleségének, hogy a «regény» se volt semmi, nem volt viszony, tehát a mulatók örömeiből még azt a csekély részt se vette ki, amelyért megszenvedett s az asszony előtt feltárul a szegény ember életének egész sivár nyomorúsága és örömtelensége. — *Az iskolabetegség* a hypochondrikus ember jó humorral írt lélekrajza. Egy hivatalnok egyszer lusta bemenni a hivatalba s beteget jelent. Unalmában valósággal betegnek kezdi érezni magát, doktort hívat, aki idegbajt konstatál rajta. Állapota egyre rosszabbra fordul s már konziliumot akarnak tartani fölötte, mikor bemegy a hivatalba s meggyógyul. Kitűnő benne az

állami segédhivatal képe. *Máli néni*-ben a szegény bankhivatalnok, Mayer úr családját látjuk, de itt a generációkat önzetlenül s részben ingyen szolgáló öreg cseléd alakja foglalja le figyelmüket, kit a menyországból a zsörtölődő Sent Péter ellenében a Mester vesz pártfogásába, mert noha fiatalságában követett el némi szerelmi ballépéseket, később még nagyobb jókat cselekedett.

A kishivatalnokok hivatali és családi élete tárul föl előttünk még több novellájában: kicsinyes küzködéseik, apró reményeik, melyeket a sors egy lehellete elfúj, könnyelműségeik, nyomorúságuk, hibáik és veszekedéseik, olcsó mulatságaik (*Az elégtétel, Rozgonyi Cicelle, Csák Máté a gázgyárban, Nyári est, Protekció, Tempora mutantur, Egy álom, Kerekesék a löversenyen, Kerekesék babát kapnak, Zöldben, Utazás a Margitszigetre, Házon kívül, Az örökség, Egy szép nap, Családalapítás, Az aeolhárfa*).

De vannak a hivatalnokokon kívül másféle szegény emberei is: a csőd előtt álló, kétségbeesetten kapkodó s öngyilkosságra készülő kereskedő (*Az utolsó nap*), a nyomorúságba jutott özvegy (*Csőd*), az éhenhalás szélén álló szegény leány (*Büszkeség*), a hétgyerekes kis doktorné, akit az ura hébe-hóba elvisz mulatni, de a mulatság rendszeren veszekedéssel, keserű könnyekkel végződik (*Poórné mulat*), a szedőné, aki részeges, nagyszájú és durva szociálista urát szeretettel menetegeti (*A sötét udvar*), a folyton pénzt, csak pénzt kereső ember, aki elfelejt élni (*Páriák*), a pici, öreg francia mesternő, aki napestig robotol s imádott fiát pénzzel tartja, hogy az úri módon mulathasson (*Bajnokok*) és sok más egészen a kétes egzisztenciáig (*Nicaragua őrnagy, Új világ, Keresztifiam Boldizsár, De profundis*).

A vagyonosabb úri középosztály életéből is sok témát és alakot merít. *A szegény Király Feri* egy vidéki negyvenéves érettségi találkozó mesteri leírása. A tanulótársak folyton sajnálkoznak Király Ferin, ki a legvígabb pajtásuk volt s ki könnyelműen boldog élet után fiatalon halt el s így nem érhetette meg ezt a gyönyörű napot. Nem veszik észre, hogy maguk mind többé-kevésbé sajnálatra méltó öreg fickók, akik igen rosszul mulatnak együtt. *Az igazi* finom lélekrajz: Hortense megtudja, hogy a haldokló kegyelmes úr, házuk régi barátja, az igazi apja, de azért nem tudja megsiratni. Szíve a nem igazi, de őt igazán szerető apjához húzza (kicsiben Bourget L'émiggré-jének témája). *A politika* mesteri genre-rajz egy képviselő pályájáról: milyen kitartással stréberkedik, míg szürke ügyvédből honatyává küzdi fel magát és mennyi erőfeszítést tesz mandátuma megtartásáért, míg főkortese, aki az ő szárnyai alatt nőtt hatalmassá, meg nem buktatja. *Az Overworking* egy tengerésztiszt elbeszélése arról, hogy a túlságos megerőltetésből teljes szellemi apathia származhatik, mely a legna-

gyobb veszéllyel sem törődik. Ilyen állapotban vezette hajóját egy viharos januári éjjelen majdnem a pusztulásba. A *kavics* Buchbinder úrnak, a tönkrejutott milliomosnak öngyilkossága előtti lelkiállapotát festi. Felesége ékszerei közt talál egy aranyba foglalt kavicsot s ez szeget üt a fejébe. Mi lehet? Valami szerelmi emlék bizonyára, tehát a felesége megcsalta. Meglövi magát és sokáig tartó agóniájában is folyton a kavicssal vesződik, míg végre rájön, hogy a maga szerelmi emléke volt. Az agónia másvilági fantazmagóriáit erős képzelettel s a lázas álmok képeinek finom megfigyeléseivel színezve írja le. Az *olajfák és narancserdők* bájos kis apróság. Okos, modern Margit huga férjhez megy. Öreg legényként elborong a dolgon s részt vesz a családi tanácsban, mely a nászút ügyében akarna dönteni. Maga egy gyönyörű levélben mondja el nézeteit s lelkesen a nászút mellett dönt, melynek emléke később nagy érték lesz, hisz «csak egy igazi, maradandó boldogság van . . . : az emlék.»

Csak ezt az egypárat emeltem ki a sok közül, melyek mind ebbe a milieu-be tartoznak. A *förangu világot* és a *fejedelmekét* ritkán s nem nagy rokonszenvvel rajzolja (*Tél, Két öreg úr, Lillias, A bazár ég, A napló, Kegyelemkenyér, A lakáj*), nem egyszer fényes humorral és erős szatirával (*Király-idillek, nagyszerű balkáni humoreszkei*, melyeket azóta utánoztak, *Imogén. A pazarló asszony*). *Katonatörténete* kettő van (*A hazugság öl, A háború*, az *Aqua vitae* katonája nem tipikus katoná) s *papi* kettő (*A barát vizet prédikál. Vegyes kiadások*) mind a kettő kitünő.

Történeteinek színhelye majdnem mindig a nagyváros, a vidék igen ritkán. Paraszthistóriája csak egy van (*A koporsó*), jó, de Mikszáth is írhatta volna. A külföldet is szívesen választja színhelyül (novelláinak kb. egy negyed részében), de legnagyobbbrészt a magyar fővárosi életből, általában a magyar társadalmi életből veszi tárgyait.

Ismertetésünk hosszúra nyúlt, de nem teljes. Sokat említettünk, sokat elhallgattunk. A kiválogatás közben úgy jártunk, mint a Mozi Bandi kalandjainak jeles Bikája, aki a cukrosboltban roppant sokat válogat, habozik, tűnődik, mindig más és más sütemény ragadja meg figyelmét, a kiválasztottakat visszarakja s újakat választ s végül sem bizonyos benne, hogy nem lett volna-e jobb mégis másokat választania. Azt hisszük mégis, hogy ismertetésünk adott valamelyes képet Ambrus novelláiról s legalább elegendő volt a következő összefoglalás megvilágítására.

SZINNYEI FERENC.

A SZABADSÁGHARC HATÁSA JÓKAI IRÓI EGYÉNISÉGÉRE.

A fiatal Jókai tüneményes képzelő ereje egy darabig meglehetősen egészségtelen táplálékon tengődött; a beteg gyümölcsökön, melyeket termelt, aggasztó nyomokat hagyott a való élet fényes és meleg levegőjétől való külön elzárkózás. Komoly tárgyú műveiből egyáltalán száműzte Jókai a *normális* embereket és viszonyokat. Lakatlan hegyszakadékokba, megközelíthetetlen szigetekre, dűldező romok közé, «*ősvízpusztaság*» belsejébe, vadon erdő rejtekébe, egyiptomi piramispincékbe stb. telepített le idegbeteg különcöket, bújkáló gonosztevőket, vagy éppen tébolyodott szörnyeket, kik csaknem mindnyájan valami sötét végzet átka alatt vergődnek. Rögeszmék rabjai valamennyien, a jók és a rosszak egyaránt, túlszigázott idegzettel, összetört szívvel, megmérgezett lélekkel, a bosszú ördögi vágyával, a sorsüldözte tehetlenség háborzongató átkaival, a szem és fül káprázataival, «*bűntitkok*»-kal és kárhozasos sejtelmekkel. Az író gyakran beszél első személyben, mintegy saját magáról s minduntalan halált, temetőt, irtózatot álmokat, gyötrő képzeteket emleget. körmönfont mesterkéeltséggel hajszolva az *effektusokat* az amúgy is félelmes témák hatásának fokozására, az olvasók idegzetének kegyetlen felkorbácsolása végett. 1847 végén, Czakó Zsigmond halálakor, már — hogy úgy mondjuk — egész elmélet alakult ki a fiatal író lelkében az önmagára erőszakolt hagymázos eszmékből és az említett szomorú esemény hatása alatt egy — különben megragadó stílusú — cikkben egyenesen azt fejtegeti, hogy a legmagasabb költészet a halál költészete. «Csoda-e hát — kérdi Jókai — ha a költő a halált megszereti?... Az ábrándok országa rejtett tündérvilág. Kinek csak egy tekintetet hagyott ebbe vetni ihló geniusa, meg nem szabadul ennek képeitől soha. Örök vágyat fog érezni el nem érhetők után...»¹ Ennek a beteges szen-

¹ *Életképek* 1847. (Lásd *Emlékeimből* 131. l.)

velgésnek a forrása a lázas fantázia kielégíttetlensége. Korának divatos olvasmányai bódító hatást gyakoroltak írónk szertelen képzetére; örök vágyat érzett ő is «el nem érhető» nagy dolgok után: a dicsőség elképzelt sugaraiban fürdette ábrándos lelkét, a szivárványos múlt hősi jeleneteinek óhajtott kobzosa lenni, kivételes ember-példányokban gyönyörködni, egész fajok és nemzetek diadal-mámorát vagy nagyszerű fájdalmát szinte beteges mohósággal a maga szívében át meg átérezni. A körülötte zsongó kicsinyes, prózai élet hogy is érdekelné egyelőre az ilyen képzeletet? Jókainak ekkortájt egészen be kell húnynia szemét a valóság előtt, hogy a francia romantika lomtarában botorkálhasson. Valami szilárdabb talajba persze ő is igyekszik belekapaszkodni, de csak azért, hogy biztosabb lökéssel emelkedhessék onnan minél magasabbra. Ezt a szilárdabb talajt nem nyújthatta az élet, melyhez ekkor még csak néhány komikai vonásért fordul Jókai, hanem igenis a könyvek, melyekkel már ekkor örök barátságot köt ez a rendkívüli elme. Bámulatra méltó, mily ügyesen körül tudja bástyázni könyvből eltanult pozitív adatokkal a képzelet alkotta ködös légvárakat s tudja ránk kényszeríteni — legalább addig, míg föl nem ocsúdunk — azt a benyomást, hogy színes látomásaiban az emberi élet reflexeivel van dolgunk. Önként fölmerülhet mindenkiben e zsengek olvasásakor az a gondolat, hogy ha ez a megvesztegető hatalmú képzelet egészségesebb táplálékhoz jut, ha közelebbről meg tud ismerkedni a változatos emberi élettel. sőt — hogy sokat kívánjunk — ha maga az Élet is elég kegyes lesz kezére játszani Jókainak, olyan rendkívüli korszak megszülésével, amilyenre az ő gyűlékony képzelete kezdettől fogva áhítozott: akkor ez a képzelő erő ellenállhatatlanul rabjává tehet egy egész nemzedéket, mely saját élményeire ismer rá a költői fantázia ragyogó képeiben, de a későbbi nemzedékek is gyönyörködni fognak e képzelő tehetség gazdagságában, mely néha igazabb, mint maga a nyers valóság s melynek még a játéka is érdekesek, mint ahogy pl. a Hortobágy érdekességét is emeli a délibáb, pedig ennek egész létezése csak szemünkben van.

A kedvező fordulat elkövetkezett. Már lehetett érezni a korszakalkotó nagy esemény szárnya lebbenését, melynek földézésében kitűnő része van épen annak a lánglelkű ifjú költőnek, aki Jókait is kiragadta behúnyt szemű, tétlen álmodozásából: Petőfinek. Egy ilyen barát: ez hiányzott eddig nagyon a fiatal Jókai mellől, kinek egyéniségében némi puhaságot és bátortalanságot fejlesztett volt ki épen a kitűnő otthon, a túlságig menő anyai gondozás, a «hű mentor»-nak, Vály Ferencnek üdvösen érvényesülő tekintélye s mindenek előtt az a szertelen képzelő erő, mely a gyermek-Jókai előtt mindent — a veszedelmeket is — aránytalan méretekre hatványozott. «Gyáva voltam,

nagyon gyáva», írja gyermekkoráról ő maga¹ s bizonyos passzivitás állandóan megmaradt jellemének egyik vonásául. «Szerettem mindig az egyedülletet. Úgy el tudtam beszélgetni mindig magam magammal. Kerestük egymást. Mindig volt mit beszélnünk egymással. Hitet, reményt, bizodalmat kölcsönöztünk egymásnak. Az Én az Énnék...»² A családi otthon hófehér erkölcsi légkörén és a diákelet néhány derűs és ártatlan tapasztalatán nem igen terjedtek túl külső élményei; tizenhét éves korában még nem látott kávéházat belülről,³ mint tizenkilenc esztendőös patvarista még nem tudott dohányozni, bort nem ivott volna egy világért;⁴ húsz éves (jurátus) korában semmiféle kártyajátékhoz nem értett;⁵ még ekkor is csupa olyan fehérneműt viselt, melynek minden szálát édes anyja fonta;⁶ asszonyt nem ismert mindaddig, míg meg nem házasodott.⁷ Azt mondja utolsó regényében Jókai, hogy nem volt ő kivételes lény, ilyen volt az egész nemzedék: «szűz, tiszta, életerős».⁸ Petőfi — ami a dolog lényegét illeti — csakugyan szintén ilyen volt; minél inkább tépázta, hánytatvetette az élet, jellemének erkölcsi oldala annál szilárdabbra acélozódott. Hálával tartozunk ez acélos jellemnek, hogy felismerte és magához vonzotta a puhább, de szintoly nemes ércet, mely a Jókai szeretetreméltó egyéniségében csak idomításra várt. Nem lehet elégszer idézni Petőfi nemes szavait, melyek a Jókai iránt érzett benső szeretetet hirdetik, túlélve későbbi összecsordulásuk zavaró mozzanatát: «Mit én Jókay iránt érzek, az igazság szerint nem is barátság, nem is testvéri szeretet, vagy tán e kettőnek keveréke, vagy talán mind a kettőnél több... valami le nem írható s tagadhatatlan, hogy a világon senki iránt sem érzem azt, egyedül ő iránta...»⁹ Ez az őszinte levél-

¹ *Életemből* I. 258. l. Igaz ugyan, hogy másutt meg (*Az én életem regénye* 161. l.) azt mondja magáról: «én bizony petuláns, könnyelmű, veszedő természetű suhanc voltam», de ezt még a szó legártatlanabb értelmében sem vehetjük késpénznek. Sokkal igazabb az a vonás, melyet saját jelleméből a Lávay Béla alakjához kölcsönöz: «Kicsiny korában Béla is nagyon anyás gyerek volt, félénk, otthonülő kis fiú...» *Politikai divatok* 33. l.

² *A tengerszemű hölgy* 23. l.

³ *Az én életem regénye* 38. l.

⁴ *A tengerszemű hölgy* 7. l.

⁵ *Politikai divatok* 16. l.

⁶ U. o. 32., 36. l.

⁷ Jókai összes m. 100-dik köt. 153. l.

⁸ *Börtön virága* 8. l.

⁹ Petőfi levele Kecskeméthy Aurélhoz 1846. január

részlet még a *Jókay Mór*hoz c. költeménynél is meggyőzőbb bizonyítéka a két fiatal lélek összeforrottságának. Már Jókai legelső írói dicsőségébe belekapcsolódik a Petőfi neve (ő másolta le a *Zsidó fiú* c. pályamunka kéziratát 1843 elején) s ettől kezdve újabb «mentor»-t kap Jókai Petőfiben, aki önbizalmat önt bele, Pestre viszi és ott marasztalja, becsvágyát sarkalja, eszméi és törekvései körébe vonja. Jókai nem volt rossz tanítvány. Eddig sem a tehetség vagy a kedv hiányzott benne ahhoz, hogy a hírnévről szőtt ábrándjainak megvalósításához fogjon, hanem a kezdeményező bátorság és cselekvő erély. Külső tulajdonságai is: arca, hangja, megjelenése kellemes, sokat ígérők voltak; különösen ügyes tudott lenni az élő szóval való előadás terén. Magától tudjuk, hogy már ebben az időben több helyen zajos sikereket aratott felolvasásaival s «igen sok hatással» deklamált; ¹ egyik regénybeli alteregójáról is azt olvassuk: «Oh, Lávay úr híres szavaló!» ² Petőfi keresve sem találhatott volna lelkesebb méltánylót színészi ábrándjaihoz, mint Jókait, aki később emlékezetének nagyító üvegén át egyre jelesebbnek látta Petőfi színészi tehetségét is, ezzel is egyik példáját szolgáltatva az ő akaratlan túlzásainak. ³ Meg is értette egymást a két fiatal «szónok» nagyon jól; *szerepeket* választottak maguknak s csodás képzeletük révén játszva ringatták magukat művészi csalódásba. Olvasmányaik általában annyira közösek voltak, hogy olyan aprólékos, rejtett célzások, melyek mások előtt érthetetlenek lettek volna, «egészen megjárták kettőjük közötti forgandó értéknek». ⁴ A francia történet és irodalom iránti rajongást Petőfi beoltotta a Jókai lelkébe is. Különös mohósággal olvasták a nagy francia forradalom részleteit s e forradalom egyes vezető embereinek elképzelt szerepeiben tetszelegtek maguknak. Körójuk csoportosult az arany-ifjúság színe-java, az idősebbek közül is sokan és szerepelni kezdett a «közvélemény asztala» a Pilwax-kávéházban. «Itt mondott egy fiatal ember nagyon dobogó szívvel elragadó beszédek», mondja Jókai bizonyosan saját magáról. ⁵ Tehát az anyás, otthon ülő ifjú nincs többé, Petőfi beledobta a mindinkább forrongó pesti élet hullámaiba, hadd tanuljon úszni. A fiatal újone — mit is tehetett volna egyebet? — úszott az árral: a franciaimádat ellenállhatatlan sodrú áradatával. A közvélemény asztalának vendégei

¹ *A tengerszemű hölgy* 26. l.

² *Politikai divatok* 11. l.

³ Lásd pl. Jókai előszavát Petőfi összes m.-hez (1892—96.) I. köt. XXIII. l.

⁴ *Politikai divatok* 32. l.

⁵ U. o. 129. l.

mindnyájan «franciák» voltak; a francia nemzettől várták a korhadó világ rombadöntését, «nem gondolva rá, hogy mi lesz azután», vallja be őszintén Jókai ötven év múlva.¹ Egy kis «forradalom»-félére áhítozott nyugtalan képzeletük, mint a vérmes szervezet az érvágásra. Szerepet játszottak, melyet könyvekből tanultak, de naiv lelkesedéssel. Irigylésre méltó illúzióval. Szerepüket 1848 március 15.-én a nyilvánosság előtt is eljátszották s illúziójuk fényes zománca sohasem fog egészen lekopni e nap emlékéről. Ez a nap avatta Jókait politikussá; ettől fogva egyéniségében összeolvad a költő és a politikus, úgy hogy néhány év múlva már sem többet sem kevesebbet nem mond, mint azt, hogy: «a határvonalt a kettő között nem ismerem... A kettő csak együtt valami; kivált nálunk magyaroknál, hol az egyik élete a másikat szüli...»² Jókai személyes élményei 1848 március 15.-én kapcsolódtak bele a nemzeti élet delejes áramába s jó részben ennek köszönheti azt a bűvös hatást, mely az elnyomatás idején megbecsülhetetlen nemzeti jelentőségre emelkedett. Jókai egész hosszú életén át soha többé nem tudott szabadúlni az 1848—49-iki szabadságharc átélt emlékeinek varázsa alól. Ezek nélkül nem lehet Jókai írói egyéniségét kellőképpen megértenünk, szükséges tehát már itt mérlegelni a maga egészében azt a döntő befolyást, mellyel a szabadságharc Jókai későbbi világnézetét — hogy úgy mondjuk — determinálta.

Természetesen nem olyan hatásra kell gondolnunk, mely Jókaitól addigi írói egyéniségének megtagadását feltételezte volna; ilyen hatás a legritkább esetek közé tartozik. Ellenkezőleg: azon vette észre magát Jókai, hogy saját novella-hőseinek — e kivételes lényeknek — szerepét kezdi játszani a való életben. Mióta Petőfi hatása alatt ő is belekóstolt a nyilvánosabb szereplés izgalmaiba, ábrándos képzelete szívesen kacérkodott az őt fenyegető esetleges veszedelmek gondolatával; jól esett neki beleélnie magát a mártíromság regényes szerepébe. «Valami nagyon komoly előregondolás» sugallata folytán mindig magánál hordott egy drágaköves melltűt és gyűrűt, hogy majd ha az osztrák lelkű állam-hatalom ártalmatlanná igyekeznék őt tenni, külföldre menekülhessen s említett ékszerei árán egy ideig megélhessen; mert állítólag a budai helytartóság egyik jóakarató tagja megízente Jókainak, hogy idején tudatni fogja vele, ha valami baj készül ellene. Jókai később is szentül meg volt győződve, hogy ha akkor ő és «az a néhány rajongó fiatal» börtönbe kerül: «nem lesz forradalom, nem lesz szabadságharc».³ Ime Jókai már élménynek kezdi érezni (s ké-

¹ Az én életem regénye 43. l.

² Kárpáthy Zoltán 360. l.

³ Az én életem regénye 262—263. l.

sőbb — nagyító képzeletén át — már esküszik is rá) azt a szerepet, amelyet legelső művében, a *Nepean-sziget*-ben Victor-Gézának, «a szőke fűrtű ifjú»-nak szánt, akit hálátlan hazája bűdosóvá tett. — 1845-ben még csak egy régesrégí kisérteties történet (*Márcze Zare*) fejezetei közé csúsztat ilyenféle ábrándos sóhajokat: Adj a népnek szabadságot: mindent adtál neki, — tedd rabszolgává: elvetted mindenét.¹ 1848-ban már kilép a való élet küzdő terére s határozott programként hirdeti: Föltettük magunkban, hogy a népet szabad úrrá tesszük. mert kell, hogy legyen magyar nép: szabad és úr, mint volt hajdan.² — 1847-ben még a leigázott Egyiptus kétezer év előtti szabadságharcáig kell visszaszállnia romantikára éhes képzeletének s hallgatóznia, miként hangzik «a lég magasából alá varázsigézettű csataének».³ Egy év múlva, 1848 májusában már itthon is dübörögni érzi a földet, élethalálharc készül «isten és ördögök, ember és rabszolgák» között s költőnk maga óhajt rázendíteni «a Bard vad énekére», mely majd ki-kihangzik a fegyvercsattogásból.⁴ . . . Valóban, Jókai olyan a szabadságharc izgalmas légkörében, mint amilyenek voltak frói képzeletének addigi szülőttei: következtelen, exaltált és naiv. Ihletének szárnya a lepke kiszámíthatatlan röpkedésével száll virágról virágra, eszméről eszmére s ha mézet nem tud is szívni mindenikből — hiszen némelyik mérget rejt belsejében — legalább megmámorosodik illatuktól és szép színüktől. Egy exaltált percében pl. ki akar vándorolni hazájából, boldogabb hont, dicsőségesebb sirt keresni, mert hát «nem a szülőföld! a szabadság a haza. Ahol szabadság van, ott van a mi hazánk. A börtön nem haza, ha aranyrostély van is ablakán. Jertek el innét, hadd omoljon össze az apai ház, hadd teremjen küszöbén vad virág, hadd legeljenek utcáinkon nyájak, ne nézzetek vissza. töröljétek ki a könnyet szemeitekből».⁵ De e mérges eszme-virág bódító lehelletét mihamar kiheveri s újra megszólal szeretetreméltó következtelenséggel: «Számunkra Magyarország földén kívül nincsen élet . . . Inkább leszünk a börtönben, inkább a sírban, de Magyarországon, mint a szabadság levegőjében, de idegen földön!»⁶ Mikor a «békés Lafayettek» gyűlölő Petőfi szava cseng fülében, olyankor jakobínus ízű fenyegetések csúsznak ki a száján: «Nem szeretem a sápadt arcokat! . . . Ha nyertünk, akkor eljönnek a számolás napjai . . .

¹ *Vadon virágai* 8. l.

² *Életképek* 1848. (Lásd *Forradalom alatt írt művek* 39. l.)

³ *Vadon virágai* 229. l.

⁴ *Forradalom alatt írt művek* 31. l.

⁵ U. o. 30., 50. l.

⁶ U. o. 144. l.

Jaj nektek sápadt arcok emberei! »¹ De két hónappal később a Pesti Hírlap előlegezett programjában már jobban meggondolja a dolgot, vagy más ember véleményének áll a befolyása alatt, határozottan kijelentvén: «terrorizmust nem fogunk tanácsolni soha, mely később vagy korább megbosszúlja önmagát». ² — Csak legalább ennyi politikai következetesség lett volna a fiatal Jókaiiban, hogy t. i. vérmes túlzásait józanabb mérséklettel cserélje fel! De nem, ő mindenképen következetlen. Debreczenben eleinte az ú. n. békepárt szócsöve lesz, életét veszélyezteteti bátor cikkeivel, melyek ilyesmit hirdetnek: «mi nem akarjuk a királyt trónjától megfosztani, mi megtámadott alkotmányos jogainkat védni fogtunk fegyvert s mihelyt azok biztosítva leendnek, megszűnünk áldozni a nemzet vérével...»³ Ezt 1849 elején — télen — mondta Jókai; tavasszal megtörtént a nagytemplomi trónfosztás, költőnk fiatal szívét is dagasztani kezdi a kikelet s 1849 április 14-ikét imígyen méltatja: «Jegyezze föl a história e napot, mert a magyar nép jövő élete e naptól fogja számítani új esztendejét. A Habsburg-dinasztia száműzetett. Száműzetett e nemzet földéről, száműzetett e nemzet által. Isten áldása legyen e napon...»⁴ A közölt példák is mutatják, hogy Jókai ez idei írásai túlcsigázott lelkiállapotok exaltált kifejezései; ezt a modort kezdettől fogva megfigyelhettük az ő írói egyéniségében, mely a Victor Hugótól és Eugène Suetől eltanult prófétai stílust épűgy átvitte a politika terére, mint az említett két francia író. Hogy nemcsak exaltált és következetlen, hanem nagyon naiv is volt Jókai mint politikus, azt igazán fölösleges volna bizonyíttgatni; ő maga mondja ötven évvel később: «Amiket én akkor írtam és kinyomtattam, azokat most elolvasnom: felér a purgatóriummal». ⁵ Miért rónánk föl ezt a naivságot bűnűl épen a 23—24 éves Jókainak, mikor az 1848—49-iki szabadságharcunk sorsát irányító öregebb és hatalmasabb politikusok közt is hányra el lehet mondani, hogy hazafiúi lelkesedésűk trikolorját a naivság szellője lebegtette olyan fennen! Különben sem az most főfontosságú ránk nézve, hogy milyen volt Jókai eszmevilága a szabadságharc esztendejében, hanem az, hogy ennek az átélt rendkívűli eseménynek az emléke hogyan fészkei meg magát írónk lelkében s az idő kódén át miként nyer fölemelő, csodás arányokat.

★

¹ U. o. 45., 46. l.

² U. o. 56. l.

³ U. o. 64. l.

⁴ U. o. 146. l.

⁵ *Az én életem regénye* 114. l.

Közös vonása a romanticizmusnak, hogy a világi jelenségek magyarázatára nem tartja az ész elvét egymagában elegendőnek; de az első rangú romantikus prózaírók közt kevés van, aki ebben a tekintetben annyira túlságba menne, mint Jókai. Egészen nyilvánvaló, hogy ezért is az ő nyugtalan képzelete a felelős, mely örömet vállalkozik arra, hogy vakmerő szárnyalásával győzelmesen háta mögött hagyja a tapogatódzó, óvatos megfigyelést. Mesemondásra kitűnően alkalmas az ilyen képzelet, de ha regényt vagy novellát csináltatnak vele, bizony minduntalan tilosba téved. Jókainak már legkorábbi elbeszéléseibe zavaróan tolatodik be a mesei és mondai indokolásmód, úgy alkalmazva, ahogy ezt a regény és novella műfaja meg nem engedheti. Legfeltűnőbb példa idevonatkozólag a *Hyppona romjai* (1848); a való élet viszonyaiból merített cselekvénybe egyszer csak belekapcsolódik a vén Al-Hyas-Otber mesei alakja, aki szakállának ki-kihulló ezüstfehér szárait egy kis domb alá szokta temetni és napok múlva azon a dombon a vad selyemvirág, a keleti árvalányhaj kezde felsarjazni! E novella befejezve is hibásan van, nemcsak azért, mert a vak fátum okozza a katasztrófát, hanem még inkább azért, mert az utolsó sorok a regényi indokolást mondaival helyettesítik, illetőleg rontják el. E sorok szerint ugyanis a babonás képzelet gyakran lát holdvilágos éjszakákon két fehér női alakot, akik vijjogva kergetőznek; ha sokáig hallgatná az ember sikoltásaikat, megőrülne bele; a «pór» keresztet vet magára, ha látja őket... A «babonás képzelet»-nek joga lehet ilyesmit látni és hallani, de egy regényírónak nem szabad babonás személyei álláspontjára helyezkedni. Csakhogy a Jókai lelki szervezetébe kezdettől fogva be van oltva jókora adag abból a világszemléletből, melyet primitívnek, babonásnak, naivnak szoktak mondani. Az a sok hallucináció és káprázat, mely a *Hétköznapokban*, a *Remete hagyományá-ban*, az *Átkozott ház-ban*, az *Üstökös útjában*, a *Szomorú napokban* stb. előfordul: nem az E. T. A. Hoffmann ördögös mesterkedése, vagy legalább nem egészen olyan; Jókai félig-meddig maga is hitt az első elbeszéléseit átlengő miszticizmusban; még a «physica subterranea» is úgy látszik vonzani képzeletét, mint a szédülő embert a tátongó mélység... Előre lehet gondolnunk, hogy egy ilyen idegesen képzelődő lélek, ha a valóságos életben rászakad valami rendkívüli esemény, ebben csoda-látó hiedelmének igazolását fogja látni, az illető esemény megfajtésául naiv leigézettséggel fog feltételezni valami emberfölötti, titokzatos kútfőt. Az 1848—49-iki magyar szabadságharc csakugyan ilyen hatást gyakorolt Jókai titokzatosságkedvelő egyéniségére. Álmélkodva tapasztalta, hogy a legmerészebb kísérleteket, melyeknek a valószínűség, sőt hihetőség szempontját alávettette volt korábbi műveiben: megvalósítják, sokszor

túl is szárnyalják az élet egymásra halmozódó eseményei. Csupán ami ő vele egymagával történt egy esztendő alatt (kivált az ő szemével nézve), sok volna akármelyik addigi fantasztikus elbeszélése számára. Kénytelen az emberiség felett virrasztó gondviselés kifürkészhetetlen akaratához, mint magyarázó okhoz folyamodni, mely egy országos vihar minden veszedelme között megőrizte az ő törékeny életét. Huszonöt évvel később is (1875) maga mondja, hogy 1849-ben annyi gondviselésszerű eset történt vele, hogy lehetetlen teozófistának nem lennie;¹ egy még későbbi nyilatkozatában (1883) őszintén megvallja, hogy ő fatalista és teozófista, ömenekben, predesztinációban hisz, meg van győződve arról, hogy a földöntúli világ, az életentúli élet, az érzékeinktől felfoghatatlan lények befolyást gyakorolnak sorsunkra;² megokolásul itt is azt a sok rendkívüli «csodát említi», melyek őt a veszélyek torkából megmentették... Ilyen époszi felfogás színes világításán át nézi az egész szabadságharcot is. Az ő szeme nem a Kemény Zsigmondé, aki az egész március 15-iki mozgalom eredetét határozatlan világszabadsági vágyra, megemésztetlen forradalmi olvasmányokra és burschi negédre vezet vissza mindjárt 1850-ben;³ Jókainak sokkal később is «elvakúl a szeme», ha e nap «istenarcára» visszatekint, amely napon — saját szavai szerint — látta ezredévek bálványait egyszerre leomlani, látott egy korszakot egy perc alatt megszületni, látta az Istent!⁴ Kemény Zsigmond nem tudja csodának minősíteni szabadságharcunkat, az ő szeme előtt már mutatkoznak is benne azok a stádiumok, melyeken az eszmékből kiinduló «minden nagyszerű mozgalom» keresztül szokott menni s melyek közt az első az, hogy a forradalmak a vezetők részéről több önzéssel és kevesebb fanatizmussal szoktak kitörni, mintsem az avatatlank képzelik;⁵ Jókai szerint a mi szabadságharcunk nem olyan volt, mint más mozgalmak, azt nem ismétli meg a sors, egyszer történt meg, soha többet;⁶ Magyarországnak fényesebb korszaka nemcsak nem volt (ez Jókainál még hagyján!), de nem is lesz soha!⁷ Az ő szemében a szabadságharc oly csodás jelenség, melynek okait az emberi ész nem is firtathatja, mert emberi akaratnál erősebb

¹ *Forradalom alatt írt művek. Utóhang.*

² Jókai összes m. 100-dik köt. 123. l.

³ *Forradalom után.* Kemény Zsigmond összes m. XII. köt. (1908.) 136. l.

⁴ *Életemből* I. 27. l.

⁵ *Még egy szó a forradalom után.* Kemény Zs. ö. m. XII. köt. 207. l.

⁶ *A mi lengyelünk* 107. l.

⁷ *Börtön virága* 12. l.

titokzatos tényezők idézték elő. Ismételjük, ez nem megtagadása az ő korábbi egyéniségének. Képzetele őt szinte kényszerűleg juttatta el ilyen világnézethez. Már 1845-ben (*Márcze Záre*) emleget «valami járvány-lelkesülést», «valami őrzöngő vágyat ismeretlen álmokép után, szent dühöt», mely régen -- Barlavit idejében -- a mare-capellai vidék lakóin «végig lázadt». Ilyen epidémiát, «névtelen ragályt», «népkört» állapít meg saját lázas élményeinek szülőke gyanánt is.¹ Szereti behúnyni a szemét a szabadságharc genezise előtt, hogy hittel hódolhasson a titokzatos kútfőnek, melyet csak képzetele tud megközelíteni. Úgy érezte Jókai, mintha a földet valami jótékony lökés kizökkentette volna rendes útjából és tizenöt millió mérfölddel közelebb hajította volna a naphoz, körülbelül oda, ahol most a Venus kering;² másutt meg Galilei-rugást mond, mely ezt a földtekét 1848 március 15-én érte;³ új ég támadt az ország felett, új nap gyúladt ki az égen.⁴ A legnaivabb krónikáiró hitével hirdeti Jókai, hogy néha a külső természet világa egész népeknek ad fenytő tanítást;⁵ hogyne tűnt volna hát fel 1849-ben olyan égi csoda, melyről a természet-tudósok köteteket írtak volna békés időben?⁶ Látni való, hogy írónk képzetele siet a hitregei szemlélet nagyító távlatába vetíteni ki az egykorú eseményeket. «Írjunk mythológiát!» mondja Jókai 1850-ben, azaz «írjuk le az év eseményeit híven, valóan»;⁷ mert neki ez a két dolog egy és ugyanaz, ha a szabadságharc témájáról van szó. Az isaszegi ütközetben Palvicz Ottótól olyan borzasztó kardvágást kap Baradlay Richard, hogy ha nincs teste belemártva azokba a bűvös forrásokba, mikbe az Ilias és Nibelungen hőseit mártották édes anyjaik, a nap fölkeltét nem látja többé; de talán az újabb hitregétlen kornak is vannak bűvös szereik.⁸ Az Iliás, a Nibelung-ének, a keresztes háborúk, Bayard, Du Guesclin, Oroszlánszívű Richard, Horatius Cocles hőskora kelt új életre Jókai szerint nemzeti küzdelmünk jeleneteiben.⁹ E küzdelem végső heteiben — vallja Jókai — a komáromi vár védői nap-nap után átéltek mindazt a gyötrelmet, amit Dante a pokol számára kigondolt, amit Laokoon a kígyók fojtó ölelése közben, a le-

¹ *Enyém, tied, övé* I. 46., 53. l.

² *A köszívű ember fiai* I. 175. l.

³ *A tengerszemű hölgy* 91. l.

⁴ *Börtön virága* 15. l.

⁵ Előhang a *Szomorú napok* c. regényhez. (*Forrad. alatt* m. 25. l.)

⁶ *A köszívű ember fiai* II. 190. l.

⁷ *Csataképek* 38. l.

⁸ *A köszívű ember fiai* II. 56. l.

⁹ U. o. II. 1., 56. l.

láncolt Prometheus a saskeselyű karmai alatt, a sziklahengerítő Sisyphus pokolbeli bűnhődésképen, Hercules a Nessus-ing égető kínjai közepette elszenvedett.¹ ... Persze mindezek csak szólamok, ezt senki sem tagadhatja; de az is tagadhatatlan, hogy Jókai mindig hiszi saját szólamainak legalább a felét és csakhamar egészen megittasul tőlük. De sohasem annyira és oly könnyen, mint mikor a szabadságharc köréből meríti témáját. Ilyenkor a lehangosabb szólamokat meri előszedni, mintegy szándékosan, bizonyító erejének érzetében hívja ki maga ellen a kritikát, hogy aztán «adatokkal» feleljen neki. Jókai ezen igen-igen kedvelt módszerét már ismerjük korábbi műveiből. Már a *Nepean-sziget*-ben is szeret képzelete minél nyaktörőbb mutatványokat végezni, mert úgy érzi, hogy elég erős védőhálót feszített ki maga alatt megcáfolhatatlan természettudományi «adatok»-ból. Az ilyen képzelet, az ilyen írói egyéniség igazán alig kerülhetett volna csábítóbb, kedvezőbb, kifogyhatatlanabb merész lehetőségek, bizonyíthatóbb rendkívüliségek közé, mint amilyenekkel az 1848—49-iki szabadságharc körülözönlötte. Több mint fél évszázaddal élte túl ezt a nevezetes esztendő, de soha bele nem fáradt dicsőítésébe. Nemcsak saját képzeletét tudta meggyőzni arról, hogy kizárólag valóságos eseményeket és igazán élt embereket válogat ki a nagy harc történetéből, hanem — mondhatni — az egész magyar olvasó közönség szívét-szemét is, évek hosszú során át. A szabadságharc változatos képcsarnokából csaknem minden magyar család őrzött emlékében egy-egy kedves lemezt, melyeket aztán a Jókai képzeletének *laterna magica*-ja csodálatos tüneményekké varázsolt, anélkül, hogy a kép lényegének meghamisításáról panaszkodni bárkinek is oka lett volna. A hívők leghívóbbje azonban maga Jókai volt. Ha némelyek kételkedni mertek az ő regény-cselekvényeinek és jellemeinek élethűségében, a nagy mesemondó jóhiszeműleg, mondhatni fanatikus bizonykodással fordúl hozzájuk eképen: Hiszitek, hogy ilyen dolgok nem történtek a világon? aki kételkedik, jöjjön el, én elvezethetem még azokhoz a sírokhoz is, ahol ilyen emberek nyugsznak.² Úgy érzi, hogy vértelve van minden effajta kételkedő jogosultság ellen, hiszen nem a képzelet túloz: maga a korszak tette csúffá a valószínűségről azelőtt táplált nézeteket. «Egy lehetetlen korszak», hangoztatja maga Jókai, így akarván fölégetni maga mögött a hidat a kritikusok előtt; e lehetetlen korszak akárhány szereplője egyetlen nap alatt az ellenkezőjére változtatta egyéniségét:³ ma hősök, holnap földönfutók; ma a rémület

¹ *A mi lengyelünk* 196. l.

² *Politikai divatok* 91. l.

³ *Életemből* I. 27. l.

szörnyetegei, holnap a nevetség karikaturái; népvezetők, aztán rabok; nagy urak, aztán földönfutó koldúsok; rablókalandorok a népmesék hősei, a sorstól jobbra-balra forgatva; óriási katasztrófáktól letiporva s megint fölelevenülve, egymással szembeállítva.¹ Hogy rendkívüli alakokat, szokatlan helyzeteket rajzolok — mondja Jókai — az nem teszi sem a tárgyat, sem az egyént lehetetlenné; én azokkal együtt éltem s ami exorbitans fantáziának látszik, az visszaemlékező tapasztalat többnyire.² Azért védi írónk ily buzgón a maga igazát, mert épen az efajta anyag az, melyhez legjobban ragaszkodik, melyről semmi szín alatt sem tudna lemondani. T. i. a Jókai ars poeticája azt minősíti *csip-csup igaz*-nak, ami akárkivel, akárhol és akármikor megtörténhetik, amit mindenki mindennap tapasztalhat; az ilyesmi őt ritkán érdekli. Jókait képzelete az eszményi értelemben vett költőnek, a *vates*-nek szerepére sarkalja legelső fellépése óta, a *vatesére*, aki szintén igazságokat hirdet, de olyanokat, melyeknek megsejtésére nem elég az átlagos szemmérték s a kicsinyes valószínűségi álláspont. Úgy érzi, hogy a végzet neki a magyar történelem egyik legnagyobb-szerű tényét engedte megszemlélni és átélni s őt — a pusztulástól megóva — mintegy elhívta arra, hogy a nagy szabadságharc hősi korszakát, bevezetésével: a reform-korral és folytatásával: a gyászában fenséges 50-es évekkel ihletének főtáplálékául válassza egy bámulatosan hosszú írói pálya egész tartamán keresztül. Megbecsülhetetlen történeti értékű kultuszt teremtett írásaival a magyar lélek eszményei és ábrándjai ápolására, a mosoly és a könnyesepp elővarázslásával védelmezve a nemzet szívét a megdermedéstől, az elfásulástól. Leghíresebb nagy regényei s rengeteg számú kisebb elbeszélése és emlékezése mind egy közös nagy nemzeti alapeszme szolgálatában állanak s együttesen ép oly hatalmas méretű ciklust alkotnak az 1825-tel fellépett magyar emberöltőről, mint pl. a Jókai esztétikai ellenlábásának: Balzacnak főművei a korabeli párizsi társadalomról. Csakhogy persze mind a két író a maga egyéniségét érvényesíti. Míg Balzac kérlelhetetlen analízise a fertőben is szívesen, sőt különös kedvvel gázol, hogy «documents humains»-t halászhasson ki belőle, addig Jókai — ha szabad így kifejeznünk magunkat — «documents sur-humains»-t gyűjt irigyléreméltó hittel és idealizmussal, keresi az isteni eredet feltűnedező nyomait az emberi arcon, átlagosodó fajunk megújíthatóságát az alkotó természet jóvoltából egyes rendkívüli, többé-kevésbbé tökéletes ember-példányok vagy egy kivételes nemzedék útján. A csodás látomás, mely — mint egykor a pogány Sault —

¹ Jókai összes m. 100-ik köt. 119—120. l.

² U. o. 146. l.

az embergyűlölő szólammokkal hívalkodó, beteges költői lidérc-tüzeket kergető Jókait egész életre szóló nagy cél papjává avatta és törhetetlen hittel vértette fel: az 1848—49-iki szabadságharc volt, embereivel és eseményeivel. Még arra kell tehát egy pillantást vetnünk, minő «dokumentumok» ragadták meg Jókai képzeletét leginkább s mikép erjeszti azokat ez a sajátos képzelmi élesztő, mely fölött tulajdonosának bizony nincs mindig ellenőrző hatalma.

A pártpolitikai szempont nyűgös kötelékei közt nem tudott megférfni Jókai csapongó szelleme 1848—49-ben sem, később sem. Viselnie kellett ugyan a pártpolitika ódiumát 1849-ben is, 1875 után is, de mindegyik esetben meglehetősen ártatlanul; őt a Nyáry Pál, illetőleg a Tisza Kálmán egyéniségének varázsa vonzotta, anélkül, hogy a párt különleges érdekeiből lelkiismereti kérdést csinált volna magára nézve. Jókait éppen ez a tulajdonsága tette nagyon alkalmassá arra, hogy írásaival ő építse meg szabadságharcunk Pantheonát, helyet juttatva benne pártkülönbség nélkül mindenkinek, aki csak valamely kiváló vagy érdekes sajátságával ingert gyakorolt az ő fogékony képzeletére. Mert pl. Petőfi bizony sok derék emberünk előtt bezárta volna e Pantheon ajtaját; hiszen ő aprólékos okok miatt milyen naiv dühvel támadt neki Széchenyinek,¹ a Batthyány-kormánynak,² Vörösmartynak, Mészáros és Klapka tábornokoknak, Kossuthról meg féltékeny némasággal hallgatott. Jókai nem így tesz. Az ő elfogultsága majdnem kizárólag a szeretet elfogultsága. Egyszer sodródott bele elkeseredett, személyeskedő politikai marakodásba, t. i. Madarász László ellen, de: 1. Jókai akkor mindössze huszonnég éves volt, 2. tulajdonképpen nem is ellenfél volt ő, hanem csak fegyver az ellenfelek egyikének kezében, 3. később Jókai bűnbánóan hamut hint fejére, sajnálja «életének egyetlen rossz tettét»³ s Madarász László terhére nem «bűnt», csak «hibát», nem aljas kapzsiságot, csak politikai kicsinyhitűséget állapít meg.⁴ A szabadságharc idejében készült tréfás torzításai, paródiái («Charivari», *Pan Jelasicz*, *Hol leszünk két év múlva?*) csak ártatlan játékok. A Jókai képzeletét sohasem elvont politikai elvek izgatták, hanem a konkrét kivételes egyéniségek. Ezeket egyformán tudja csudálni s közülök mindig a többiek rovására is eszményíteni azt, amelyikkel éppen foglalkozik. Jókai tehetségének ezt a vonását is ismerjük már korábbi műveiből, hogy t. i. szereti tár-

¹ *Naplójegyzetek* 1848 ápr. 29. Lásd Petőfi összes m. (1892—96.) V. köt. 435. l.

² *Márctius Tizenötödike* 1848 szept. 10. Lásd u. o. VI. köt. 54. l.

³ *Az én életem regénye* 49. l.

⁴ *Forradalom alatt írt művek* 270. l., jegyzet.

gyait *preparálni*, a zavaró elemeket kiküszöbölni vagy egyszerűsíteni.¹ Ha pl. Kossuth Lajos egyéniségének igézetes hatása alá kerül Jókai képzelete, akkor semmi olyan jellemvonást meg nem tűr, mely Kossuth époszi fenségét csökkentené; ezért hát Kossuth fényes tulajdonságai közé odaiktatja a rettenthetetlen, példa-adó fizikai bátorságot is,² noha ennek hiányát Kossuthban maga Horváth Mihály sem győzi eléggé sajnálni.³ Tévedés volna azonban azt hinnünk, hogy Jókai nem mutatja be Kossuthot gyarló oldaláról is; óh igen, valahányszor Kossuthnak valamelyik ellenlábásáról van szó, pl. Görgeyről; ilyenkor az eszményítés Görgey előnyére és Kossuth rovására történik,⁴ természetesen akaratlanul, a képzelet sajátos berendezettsége következtében. Egyébiránt nagy érdeme Jókainak, hogy ő, aki mindig szívesen helyezkedett föl a közvélemény erős vállára s akit Gyulai kegyetlen szigorúsággal a népszerűség rabszolgájának nevezett el: soha nem gyalázta, még csak nem is vádolta Görgeyt; egyedül a *Fehér angyal* (Csataképek, 1850) c. beszély tesz fájó utalást az aradi tizenhárom vértanú-tábornokra, de Görgeyt ez sem gyanúsítja; másutt aztán — igen sokszor — legendás fénnel övezi körül regényeiben, visszaemlékezéseiben pedig egyenesen védelmébe veszi;⁵ az ideges közvéleményre mégis van annyi tekintettel, hogy a legtöbb helyen nem nevezi meg Görgeyt, csak mint «magyar vezért», «fővezért» emlegeti, hogy szabadabban dicsőíthesse.

Jókai tehát — mint említettük — a kitűnőbb alakokat nem tudja vagy nem akarja osztályozni, mellettük vagy velük szemben pártállást foglalni, őket rangsor szerint értékelni, hanem egyszer egyik, máskor másik hódítja meg teljesen képzeletét. Egyik alkalommal pl. Irinyi Józsefről jelenti ki Jókai, hogy ő volt «a legszebb férfi, akit valaha ismertem»;⁶ egy másik helyen azt olvassuk, hogy Vargha esztergomi követ volt «a legszebb férfi a világon, akit láttam»;⁷ egy harmadik nyilatkozata szerint pedig a képviselőház alelnöke, Almássy Pál volt «a legszebb magyar férfi, akit valaha láttunk».⁸ Biztosak lehetünk afelől, hogy mind a három nyilatkozata

¹ Lásd Irodalomtörténeti Közlemények 1916. 286. l.

² *Az én életem regénye* 4—5. l.

³ *A függetlenségi harc tört.* (1865.) II. 227., 317., III. 241. l.

⁴ Pl. *Az én életem regénye* 71., 76., 274. l. — *Emlékeimből* 107—112. l.

⁵ Pl. *Életemből* I. 58—59. l.

⁶ *Életemből* I. 16. l.

⁷ *Az én életem regénye* 94. l.

⁸ *A mi lengyelünk* 113. l.

egészen őszinte, ép olyan őszinte, amilyen pl. a Rózsa Sándorral való — soha meg nem történt — találkozásának elbeszélése.¹ Jókai képzelete világánál így alakulnak át fokozatosan még a legszemélyesebb élmények is, amint «időben és térben távoznak»; emberek és események így öltöznek emlékezetében új meg új ruhákba s el kell ismernünk, hogy e csillogó ruhák a valóság nyers esetlegességeit sokszor nagy sikerrel leplezik el, költői elemekül való használhatóságukat, szimbólikus jelentőségüket meglepően előmozdítják. Egy darab nyers történelmet öltöztetett át Jókai a magyar nemzet szeme láttára s a nemzet azon vette észre magát, hogy tízszer annyi hőse és százszor annyi lélekemelő hagyománya van, mint gondolta; viszont Jókai meg volt győződve, hogy ő nem hamisított meg semmit, hiszen minden költőileg felhasznált részletet élményei garmadájából, történelmi dokumentumok közül válogatott ki. Motívumai tekintélyes részének genezise — ahol ő maga nem mondja is, vagy nem tudja is — visszanyúlik a szabadságharc lázas esztendejébe. Esményített regényalakjai közül sokhoz szolgált modellül pl. Nyáry Pál, kit Jókai olyan hódolattal övezett mindenkor, hogy ez a csodálat még a különben maliciózus Mikszáthra is elragadt; még Mikszáth is Deák Ferenccel akarta egy sorba állítani Nyáryt Jókairól írt életrajzában s csak Gyulai erőiesen tiltakozó lapszél-jegyzete birta szerényebb fogalmazásra.² Ez a Nyáry — Jókai szerint — sohasem kártyázott, mert minden játzsma kártyát az első kiosztás után hátáról megismert!³ a bekövetkező eseményeket, az ország jövődő sorsát előre pontosan megjósolgatta Jókainak;⁴ mikor a halálosan komoly politikai lehetőségeket fejtegette, «még csak a szivarját sem vette ki ezalatt a szájából» és fölényesen mosolygott;⁵ a Braunecker Matild és Zentál milliókba játszó hírhedett cselszövényt egy bűvész-detektív ügyességével és hatásos gesztusával leplezte le;⁶ herculesi termete száz esztendő életet ígért.⁷ Ime azok a családi vonások, melyek a legtipikusabb Jókai-regények hőseinek arcán mind felismerhetők... Azután ott van pl. Sükei Károly. Cilinder-kalapjáról ítélve angolnak gondolná az ember, arcáról kozáknak, vézna alakjáról kretinnek, dadogó beszédmódjáról isten tudja kiesodának, de beszédének megértése után láng-

¹ *Enyim, tied, övé* I. 135. l. — *Az én életem regénye* 9. l.

² Lásd *Rubinyi M.*: Jókai és Mikszáth. Bp. Szemle CLXV. köt. 431. l.

³ *Életemből* I. 19. l.

⁴ *Az én életem regénye* 10—11., 20., 105., 109. l.

⁵ U. o. 47., 125. l. — *Életemből* I. 35. l.

⁶ *Életemből* II. 261. l.

⁷ U. o. 262. l.

észnek. kinek feje valóságos eleven enciklopédia; nincs a világon tudomány, amit ne tanúlt volna: nyitott könyv vagy apokrif, inkunabulumok és unikumok, szóról-szóra a fejében; az egyszer hallott művet képes lediktálni évek múlva¹... Jókai nem vette észre, hogy képzelete ezt a Sükei Károlyt már szintén regény-alakká változtatta; nem, Jókai őt «adat»-ként, fontos dokumentum gyanánt őrizte emlékezetében, hogy vele igazolhassa regényalakjai közül az excentrikusabbakat... Ott van a dörgő hangú, délceg népszónok: Besze János, aki a debreczeni néptömeg dühét ügyes ötlettel elfordítja a megremült Földváry eszéki várparancsnok fejről. «Én láttam ezeket a dühtől lángoló arcokat — írja Jókai — hallottam azokat az ádáz szidalmakat: soha e jelenetet el nem fogom felejteni»;² nem is felejtette el, hej sok regényalakja van megáldva a tömegek indulatain való merész próbatételek varázssვეsszejével!... Ott van a tizennyolc éves horvát leány: Lebstüek Mária, aki végigküzdötte a szabadságharcot, honvédhuszár-hadnaggyá lett s mikor jókedve kerekedett, erősen udvarolt lóhátról a szép hölgyeknek!³ De miért szaporítani a példákat? Az eddig elmondottak is világosan útbaigazítanak bennünket. A szabadságharc előtt Jókai romantikus volt divatból, utánzási inger folytán. a kicsinyes jelennel való elégtelensége folytán. A szabadságharc után romantikus maradt a nagyszerű élettapasztalatok hatása alatt, melyeket képzelete a hit kifogyhatatlan energiájává dolgozott át, a magyar nemzet nagyraihivatottságába vetett hit élő erejévé. Jókai ezentúl is képzelete prizmáján bocsátja keresztül szemléleteit, de a szabadságharc idején tanulta meg, hogy az igazi szemléletet beteges eszmeszörnyek nem pótolhatják, hanem csak az élet nyújthatja azt. Romanticizmusa még azt is diktálta neki, hogy a magánélet sem elegendő magában a szemlélet-gyűjtésre, hanem az igazi írónak ki kell lépnie a közélet változatos küzdőterére. B. Eötvös József fenyegető példákkal, elrettentő dokumentumokkal igyekezett hatni regényeiben nemzetünkre a szabadságharc előtt s regényei nem maradtak hatástalanok a közélet szempontjából sem; Jókai viszont a nagy küzdelem gyászos vége után vigasztaló, lelkesítő, mámorossá tevő dokumentumokra hívta fel a magyarság figyelmét s regényei óriási sikerének nemzeti fontossága szinte kiszámíthatatlan. Eötvös és Jókai e nemes idealizmusa egymásnak testvérei: mindegyik Victor Hugo költészeti programjából szívta első táplálékát. Eötvös közelebb áll

¹ *Életemből* I. 180. l.

² *Az én életem regénye* 60. l.

³ *Ősz fény* 57. l.

Hugóhoz, mert mind a ketten kirívó célzatossággal szólaltak fel a «nyomorúltak» társadalmának istápolása érdekében. Jókait sem elégti ki a «l'art pour l'art» hideg szempontja s nemes meggyőződéssel vallja, hogy «ha van valami, amit még a művészi lángésznél is magasabbra lehet becsülni egy emberben: az a hazafiság»,¹ — csak hogy Jókai nem lát sehol rút fekélyeket nemzetünk testén, ő a nép széles rétegeiben azt az őstalajt ismeri fel, mely szüli a magyar ész és magyar jellem romlatlan, kiváltságos, néha kuriózumszerű példányait. Egyébiránt a szabadságharc tanította meg Jókait a szorosabb értelemben vett *nép* iránti komoly érdeklődésre is. 1848 előtt csak komikai hatás eszközeiül alkalmazott műveiben népi alakokat, a nagy háború idején azonban meghatottan ismerte el, hogy népünk túlnyomó része méltónak mutatta magát a néhány hónappal azelőtt kapott szabad polgárjogokra. Szóval a szabadságharc élményei a Jókai pazar képzelete számára beláthatatlan kiterjedésű működési teret nyitottak, melyen ötvennégy hosszú esztendeig szakadatlanul dolgoznia frónknak saját szavai szerint, «a gyönyörök végtelensége» lett!

ZSIGMOND FERENC.

¹ *Emlékeimből* 215. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János: Néma bú c. költeményéhez.

E költeményt Arany a vers alá írt évszám szerint 1856-ban írta, de csak 1861-ben, a Szépirodalmi Figyelő május 16-i számában (I. évf. 440. l.) tette közzé: *Régi keserv, új gyász* címmel. Ha a folyóirat idézett számában tovább lapozunk, a 447. lapon a szerkesztőnek, tehát magának Arany-nak tollából a következő gyászjelentést és kevészavú, de sokatmondó búcsúztatót olvassuk vastag fekete keretben:

Teleki László meghalt. Teleki László nem hal meg soha.

Érthető okokból egyéb nekrológ nem olvasható a folyóiratban. De azt is megérthetjük, mért tette közzé a költő ép *akkor*, s ép *avval a címmel*, régebben írt versét:

Halnak, halnak,
Egyre halnak.
Színe lángja a magyarnak.

A 2. sor végén lévő pont s a verssorok elrendezése az eredeti; összes költeményeiben ott vessző van, a sorok feje pedig egymás alá van írva.

TOLNAI VILMOS.

Petőfi Utirajzairól.

Petőfi 22 éves korában tett felvidéki útjának leírása «Uti jegyzetek» címen 1845-ben az Életképekben, 24 éves korabeli keletmagyarországi és erdélyi két útjának rajza pedig «Uti levelek Kerényi Frigyeshez» címen 1847-ben a győri Hazánkban jelent meg először. Másodszor kiadta őket «Uti rajzok» közös cím alatt Gyulai Pál, Petőfi vegyes művei 3. kötetében (1863), a provizórium cenzurájától némileg csonkított szöveggel. Harmadik kiadásuk Havas Adolftól való, Petőfi összes műveiben (Vegyes művek 2. kötet, 1895), az eredeti kiadás és a kéziratok alapján; ő magyarázó jegyzetekkel is kíséri a szöveget. A negyedik kiadás 1897-ben jelent meg, mint a Magyar Könyvtár 14. füzeté, s a Gyulai-féle kiadás lenyo-

mata. Végül ötödször Badics Ferenc adta ki, Petőfi munkái 4. kötetében (Magyar Remekírók 36. kötet, 1906), szintén Gyulai nyomán.

Az Utirajzok Petőfi prózájának legjava, s értékben rögtön lírai költeményei után következik. Főképp azért, mert Petőfi itt megtalálta a lírai természetének teljesen megfelelő formát: a napló- és levélalakot. Ebben teljes mértékben érvényre juttathatta a lelkén uralkodó természetességet, közvetlenséget és őszinteséget; s itt valóban olyan közvetlen és üde, mint lírájában vagy magánleveleiben. E sajtóságot ma, hét évtized után is megkapó bőséggel áradnak ki művéből, s osztályosává teszik Mikesnek; míg másik nagy levélírónk: Kazinczy levelei e tekintetben hasonlíthatatlanul halványabbak, s ámbár valóságos levelek, a műfaj kedves sajátosságait aránylag kevésbé tükrözik.

Érdekes, hogy mint Mikesnél, úgy Petőfi Uti leveleinél is fölvetődött a misszilitás kérdése (l. Havas 526. lap) és fejtegetése itt sem vezetett minden kétséget kizáró megoldásra. A Mikessel való hasonlatosság különben, úgy látszik, nemcsak külső; legalább is a 2. és 10. utilevél befejező »Jó éjszakát« s a 4. és 17. levél záró »Isten veled« köszöntése igen emlékeztet Mikes »Póla tétí«-jére. Viszont — a tudatosan választott napló- és levélforma azonossága ellenére — pusztán e külsőségekben egyezik Petőfi műve azokkal, akiktől különben egy világ választja el: Kármán Fanniájával és Eötvös Karthauziájával.

Azonban az Utirajzok bőséges tanulságot nyújtanak nemcsak szép-tani és lélektani szempontból, hanem a költő életrajzkutatói számára is. Csak röviden utalok arra, ami már eddig is ki volt emelve: hogy innen tudjuk Petőfi véleményeit költőtársairól, bírálóiról, hazánk egyes vidékeiről és városairól, életének egyes életrajzi szempontból elsőrendűen fontos mozzanatairól, sőt mintegy irodalomtörténeti álláspontját Kisfaludy Károllyal, Goethevel, Kazinczyval, Kölcseyvel, Gvadányival, George Sandval, Dickenssel, Dumasval szemben. Rejtettebb, de szintén érdekes tanulságot nyújtanak idézetei, melyeknek révén — bár megfajtásukat Havas, az egyetlen szövegmagyarázó, csak háromnál kísérelte meg — olvasmányainak sorozatát kiegészíthetjük, s így mintegy lelke kohójába vethetünk egy-egy pillantást. Ezeket akarom itt megfajteni (kivéve egy kortesnótát és egy verses népmeserészletet: Havas 337. és 381. lap), az illető művek első kiadásait idézve, amelyekből azokat Petőfi ismerhette.

1. Az Uti jegyzetekben (Havas 326. lap) írja Petőfi Tompáról: »rád illenek nagy druszád szavai: Megnehezült az idők viharos járása fölötted!« Ez idézet Vörösmarty Eger c. eposzának 1. sora. (1. kiadása: Aurora 1828. évre).

2. Pár sorral ezután (Havas 327. lap): »azt olvastam én egy régi magyar játékszíni zsebkönyvben, hogy

Lesz még idő, bár sokára,
A mikor a magyarul
Éneklő fők homlokára
Borostyánág kanyarul.

Vagy alkalmazva :

Lesz idő, s tán nemsokára,
A mikor a magyarul
Éneklő fiúk markába
Bankótéljes tárcza hull.

Nos, Petőfi tévedett: a versszakot — amelyet emlékezetből s így nem egészen pontosan idéz — nem játékszíni zsebkönyvből ismerte, hanem rím-Kováts verseiből (Kováts Jó'sef Versei . . . Pesten 1817, a 64. lapon) A' Poéta és Mú'sa c. költeményből:

Koszorút ne várj, — sokára
Lessz mikor a' Magyarul
Éneklő fők' homlokára
Borostyán-ág kanyarul.

A második, travestált versszak persze Petőfi tréfája.

3. Késmárkon — írja Petőfi (Havas 332. lap) — «mind Kerényi, mind én oly classice szónokoltuk el köszönetünket, hogy Gaal Obscurides Simpliciusa ránk is elmondhatta volna: ezek sem tanulták Quintilianust vagy Cicerót de oratore». Havastól tudunk annyit (521. lap), hogy ez az Obscurides Simplicius Gaal József Szerelem és Champagnei c. vígjátékának tudákos mellékalakja. A színmű a Budapesti Árvízkönyv 3. kötetében jelent meg (Pest 1839); itt a 3. felvonás 6. jelenésében (a 109. lapon) mondja Obscurides egy hebegő szereplőről: «Ez az úr sem tanulta Quintilianust — sem Cicerót de oratore».

4. Az 1. utilevélben (Havas 351. lap) Petőfi idézőjelbe teszi e mondatot: «Oh szerelem, lelkem szép üdvessége . . .!» Havas közli (533. lap), hogy ez Vörösmarty Eger c. eposza 2. énekéből való. A teljes sor (amit Havas hibásan idéz): «Oh szerelem, lelkem szép *boldogsága*! te ölsz meg» (1. kiadása: Aurora 1828. évre). Jellemző, hogy az ifjú, szerelmes Petőfi mennyivel kifejezőbb szót helyettesít a szövegbe.

5. A 4. levél elején (Havas 360. lap) említi Petőfi a «Meghasonlott kedély»-t. Havas közli (537. lap), hogy ez Kelményi László (Hazucha Ferenc) 2 kötetes regénye, mely 1845-ben (a címlapon 1846 áll) Pesten jelent meg.

6. Ugyanitt említi Falstaffot, a 6. levél elején (Havas 367. lap) pedig ezt: «Királyságomat egy lóért! kiáltja III. Richárd». Nyomai ezek Petőfi akkori Shakespeare-tanulmányainak. (A 12. levélben még Shakespeare egyszerű stílusát dicséri. Havas 389. lap.) Falstaff A windsori víg nők és IV. Henrik c. színművek alakja. A második pedig idézet Shakespeare III. Richárd c. drámája 5. felvonásának 4. színéből. E színműveket Petőfi magyar fordításból is ismerhette, mert Bayer József szerint (Shakespeare drámái hazánkban, 2. kötet 334., 337., 338. lap) első fordításuk 1843-ból, illetve 1845-ből való.

7. A 9. levélben (Havas 379. lap) írja Petőfi: «azt mondja O'Meara: ismerem az élet utait, azért nem csodálkozom a történeteken». O'Meara Barry Edward I. Napoleon orvosa volt Szent-Illonán; emlékiratai Napoleon in exile . . . címen először 1822-ben Londonban jelentek meg.

Néhány adat ez is ahhoz, hogy a «természet vadvirágát» hogyan kelljen értenünk.

Dr. HAJNÓCI IVÁN.

Bajza Vándor-ának forrása.

Az Aurora 1832-iki kötete hozta Bajza *A vándor* című novelláját. A novella tartalma a következő:

A vándor Trencsén megye egy falujából az aranyosi vadászlak felé iparkodik. Ide érve egy tizenegy éves fiú fogadja: az aranyosi vadász Petőfalvi Gácsi András fia. A fiúval évődve Gácsiné melabús énekét hallja, majd az asszonnyal megismerkedve ez kérdezősködésére elmondja, hogy bánatának első jegyese, Rónai Dezső, halála az oka. Szenvedélyesen szerettek egymást. Rónai saját hibáján kívül gyilkossá lett, megszökött és beállott Mária Terézia seregébe katonának. Éveken át nem adott hírt magáról s végül is bajtársai azt a hírt hozták róla, hogy Pirnánál elesett. Így lett Rónai barátjának Gácsinak felesége, mivel már 14 éve boldog házasságban él. Időközben hazaér Gácsi is, aki a kiszolgált katonának látszó vándort szívesen fogadja és megtudván, hogy Hadik ezredében szolgált, rögtön Rónai iránt érdeklődik nála. A vándor megerősíti a házaspárt hitében, hogy Rónai Pirnánál elesett. A vándor viselkedése igen sajtáságos és ő ezt rosszulálltall magyarázva aludni tér. Szobájába térve búcsúlevelet ír Gácsiékhöz, melyben felfedi, hogy ő Rónai. Mint katona porosz fogságba esett s a hét éves háború után jegyeséről megfélemedkezve, porosz szolgálatba állott s ott nyolc évig szolgált. Két esztendeje kilépett a katonaságból; most hazatérve megtudta, hogy jegyese férjhez ment és meg akart róla győződni, boldog-e? Az esetben, ha boldogtalannak találta volna, bosszút állt volna ezért Gácsin, de miután meggyőződött az ellenkezőről, céltalannak érzi életét, vagyonát Gácsiéék két gyermekére hagyván öngyilkos lesz. Búcsúlevele megírása után elhagyja a házat és az erdőben föbe lövi magát. A vándor különös viselkedésétől felizgatott Gácsiné észreveszi távozását és felkölti urát is. A fegyverdördülésre az idegen szobájába sietnek s ott a búcsúlevélből mindent megértenek.

A novella keletkezésével és értékével foglalkoztam Bajza életrajzomban (216. l.). Ugyanott adaptációnak minősítettem az elbeszélést (214. l.) és rámutattam, hogy ugyanazt a tárgyat dolgozza fel, melyet Tennyson *Arden Enoch* c. költői elbeszélése (216. l.). Utaltam arra is, hogy Bajza valamennyi novelláján valami sejtelmes végzet vonul át és lírai költészetének fejlődéséből iparkodtam e végzetszerűséget megmagyarázni (189., 191., 192., 193., 196., 223.).

E végzetszerűségnek azonban *A vándort* illetőleg más oka is van; nevezetesen az, hogy forrása Houwald egy drámája. Báró Houwald Ernő (1778—1845) tudvalevőleg a német végzettragédiának Werner és Müllner mellett legkiválóbb képviselője volt. Siránkozó hangulatú, édeskésen szentimentális darabjai ugyan nem vetekehetnek különösen Werner tragédiáival, mégis több drámája igen nagy hatást tett és jó ideig szerepelt a műsoron. A pesti és budai német színpadon is két évtizeden át adták

darabjait. *Das Bild* c. öt felvonásosának 1821—1840 között 21, *Der Leuchtturm* c. három felvonásosának 6, míg *Die Heimkehr* c. egyfelvonásosának egy előadásáról (1824 jan. 8.) tudunk.¹

A magyar irodalom is érdeklődéssel fordult Houwald felé. A Magyar Tudós Társaság által 1831 május 16-án lefordításra kijelölt 71 darab közt ott találjuk *A képet*, 1834-ben három kötetben kiadja Szabó Dávid Houwald *Elbeszéléseinek* fordítását, a huszas és harmincas években a magyar színpadokon adják *A képet* Gaal Mihály, *A fénytornyot*, illetőleg *A lámpástornyot* Szabó Dávid és Hiri Ferenc, *A hazajövetelt* Bacsó Bálint, *Az ellenségeket* (Die Feinde) Hiri Ferenc, a *Bartholomeo Caramannot*, illetőleg *A tengeri rablókat* (Die Seeräuber) Komlóssy Ferenc és Kovacsóczy Mihály, a *Fejedelem és polgárt* (Der Fürst und der Bürger) Pápai István és úgy látszik az *Átok áldást* (Fluch und Segen) Murányi Zsigmond fordításában.² A Komlóssy-féle *Bartholomeo Caramanno* három előadása (1838 okt. 23, nov. 8. 1839 dec. 27) képviseli Houwaldot a Nemzeti Színház műsorában.³

Bajza *Vándorának* forrása Houwald *Heimkehrje*. A darab tartalma a következő:

Wolfram erdész házában családi ünnepre készülnek. Az erdésznek születése napja van. Mostoha lánya, Mária, kosszorút fon számára és közben nyolc éves féltestvérével, Henrikkel, majd anyjukkal Johannával beszélget. Egyszerre csak egy örmény kereskedőnek látszó ember lép a szobába, aki igen különösen viselkedik, vadul gesztikulál, úgy hogy betegnek tartják. A zavaros beszélgetésből, melyet az idegen az erdészekkel folytat, lassanként kiderülnek a darab előzményei. Az asszony első ura Dornér Henrik katona volt, akivel szenvedélyesen szerették egymást és szerelmüknek egy gyümölcse is született: Mária. Azonban Dornér állhatatlan természete miatt nem tudott otthon megmaradni, hanem 18 év előtt elment világgá és már kilenc éve hirt sem adott magáról. Miután az asszony holt hírét hallotta, leginkább apja rábeszélésére hozzámen: 'Wolframhoz, de még mindig szereti Dornert. Az örmény azt állítja, hogy ismerte Dornert és látta elesni.

Wolfram hazaérkezik. Egy fekete hatyút lőtt s elmondja ennek történetét. Két him hatyú egy nőtényért vívott s a nőtény viselkedéséből felismervén, melyik a bitorló, ezt elpusztította. E történet nagy

¹ Ez adatokat dr. Kádár Jolánnak köszönhetem. Hogy más hazai német színpadokon is játszották darabjait, mutatja, hogy a szomolnoki szintársulat könyvtárában hét darabjának van meg a kézirata (v. ö. Vértessy Jenő: *A szomolnoki műkedvelő szintársulat könyvtára*. Magyar Könyvszemle 1912. 138., 148. l.).

² L. Bayer József: *A nemzeti játékszin története* II. k. 43., 425., 431. l. Benkő Kálmán: *Magyar színvilág*, 41., 43., 55., 59., 60., 68., 78., 84., 116. l. Komlóssy *Bartholomeo Caramanno*jának sugókönyve megvan a Nemzeti Múzeum kézirattárában (Quart. Hung. 1704.).

³ Ezekről Bajza is megemlékezett *Játékszíni Krónikájában* (Atheonum, 1838. II. 583., 685.), de a darabról magáról nem nyilatkozott.

izgalomba hozza az örményt és észrevétlenül mérget tölt egy pohár borba s azt Wolframmal akarja megitatni. Miután azonban meggyőződik a további beszélgetésből, hogy Johanna ebben az életben már csak Wolframmal tudna boldog lenni, hogy Mária is mostohaapjához vonzódik, maga issza meg a bort. Haldokolva feddi magát: ő Dörner.

Nem szükséges részletezni, hogy Bajza elbeszélése és Houwald drámája miben találkoznak és miben térnek el. Mindenesetre forrásához képest itt önállóbb Bajza, mint első novellájában (*Rege a habléányról*), de itt is egészen a forrásból meríti az alaptörténetet, sőt megtartja az eredeti drámai menetét is, holott novellában dolgozza fel és novellájában is ott lábatlankodik, ámbár egészen céltalanul, a végzetdráma kiállhatatlan koraérett okoskodó kamasza.

Az elbeszélés minden lényeges eleme megtalálható Houwald drámájában, csak Gácsiné éneke nem. Ez az ének egészen a helyzetdalok stílusában van írva, bár a hazatérő férj tragédiájának számos népdali feldolgozása mellett nem lehetetlen, hogy valami forrásra vezethető vissza ez is.¹

Bajza e jelentéktelen novellája is mutatja, hogy a német végzettragédia meglehetősen hatással volt a magyar irodalomra. Ideje volna már hogy valamelyik filológusunk külön tanulmány tárgyává tenné azokat a szájakat, melyek a huszas, harmincas és negyvenes évek magyar drámái és novelláiról a német romantika e szörnyszülöttéhez fűzik.

SZÜCSI JÓZSEF.

Vajda János «A végrendelet» című költeményéről.

Vajda János metsző élű költeménye, *A végrendelet*, egy főurat pelengérez ki. A kaszinó épületén zászló jelenti a nagy gyászt, hogy a «jobbak egyike» elhunyt. Mindenki kíváncsi, kire marad az óriási vagyon? De a jegyző megdöbbenve olvassa a kétsoros végintézkedést: «*Vörös frakkban temessenek el*». Budán a király ajkába harap, a kör tagjai bámulják a remek ötletet.

Ezúttal arra utalunk, hogy a költemény anyaga a valóságban gyökerezik. Az a főúr, kiről Vajda János írt, báró Wenckheim Béla (1811—1879), főispán, belügyminiszter, majd miniszterelnök s a király személye körüli miniszter. *Degré Alajos Visszaemlékezéseiben* (1883) «A vörös frakkról» című fejezetben nem kevésbé epés modorban emlékszik róla. Degré is kifakad, hogy bölcsőbb s üdvösebb végrendeletet a báró úr nem tudott tenni, mint hogy *vörös frakkban temessék el*, mert hite szerint ez talán megóvjá az enyészettől (I. k., 56. l.).

Vajda költeményében és Degré visszaemlékezésében közös még a nemzeti szempont. Az a gondolat, hogy míg jobbainak anyagi támogatá-

¹ E tárgykör világirodalmi feldolgozásait részletesen tárgyalja Spletstösser Willy: *Der heimkehrende Gatte und sein Weib* (1898 és 1899) c. munkájában.

sára nagyon is rászorul a nemzet, addig egyik-másik e «jobbak» közül ilyen vörös frakkos meglepetésekkel hökkenti meg a merészen reménykedő hazát, Vajdának pompás pointe-re szolgáltat tárgyat. Érdekes, hogy ennek a pointe-nek a készlete is a köztudatban élt.

Vajda költeményében ezt olvassuk :

És ezzel vége; se több, se kevesb,
Szegény haza testén ezernyi seb
Fölsajg ujjalag, alig földi rongy,
Rángatja sok éhes, árva poronty.

Így ő, a nemes, a dús, a dicső!
Utána özönvíz — bánja is ő!
A frakk, a vörös frakk s benne maga —
Egyetlen utolsó gondolata.

Degré, tagadhatatlanul, nyersen s a feddés pattogásában elérdesült hangon, de lényegében ugyanezt írja: «Vagy magát vörös frakkban eltemetetni mindent kiegyenlít? Bizony nem jutna eszembe, ha még oly gazdag volt is, *szót tenni a haza irányában tett feledékenységeről*, ha családot hagy maga után s a hazától annyi ezreket könnyedén zsebre nem rakott volna» (I. k. 56. l.). Gúnyosan említi, hogy a haza iránt való hálát s a közvélemény elismerését a főúr bizonyára nyárspolgári erénynek bélyegezte.

Degré emlékiratát felesleges Vajda forrásának tekintenünk; elég arra a természetes mozzanatra rámutatnunk, hogy a báró cynikus végrendelete az írók körében hazafias megbotránkozást keltett s mélyen a lelkekbe rögződött. Vajdánál a *hazafi* méltatlankodását a *művész* kitünő csattanójú szatirává ötvözte ki. Degré feljegyzésének pedig az a jelentősége, hogy a költemény fogadásának tárgyi alapját adatszerűen megjelöli.

FELEK OSZKÁR.

IRODALOM.

Dézsi Lajos: Bárá Jósika Miklós 1794—1865. Budapest. A Magyar Történelmi Társulat kiadása, 1916. (Magyar Tört. Életrajzok ; XXXII. évf. Az Athenæum R.-Társulat könyvnyomdája) n. 8r., 451 lap.

Dézsi műve az átlagos becsű irodalomtörténeti munkák közé tartozik. Nincsenek különösebben fényes tulajdonságai, de felőlőbb hibái sincsenek. Dézsi mindég lelkiismeretesen, bőséges adatkészlettel dolgozik, amelyen nem mindég uralkodik. Adatai néha nem olvadnak bele teljesen előadásába (mint a II. § mutatja). Ha Jósika bármelyik történelmi regényét tárgyalja, el nem mulasztja a szóbanforgó történelmi eseményre vonatkozó forrásait megnevezni. Ez érdekli őt elsősorban, nem az író művészi alkotása, mi majd-mindég háttérbe szorul. Kevés gondja van arra: mikép működik Jósika regényalkotó képzelete; mikép tudja a valódi eseményeket regényei tárgyaivá tenni, hogy az előre elgondolt erkölcsi eszmére tanulságnul szolgáljon; mikép tudja a kor általános hangulatát legalább nagyjából megéreztetni olvasóival. Mert az kétségtelen, hogyha a korszak uralkodó eszméiből keveset vagy majd semmit sem találunk is Jósika regényeiben, a történeti eseményeket nyomon kísérő jellemző hangulat nem hiányzik jobb regényeiben, amire szükségtelen példát idéznünk, mert a dolog természete s az írónak a tárgyalt eseményekkel való huzamos foglalkozása hozza ezt magával. Jósika majd minden történeti regényére nézve alapos tanulmányokat, illetőleg kutatásokat tesz; beleéli magát az eseményekbe s önkéntelenül hatásuk alatt marad, midőn a maga szötte történetet elbeszéli.

Dézsit, mint egyik bírálója kiemeli, a költői művek esztétikai oldala majd semmit sem érdekl. Ha egyikre-másikra talál régebbi följegyzést, Szontaghtól, Salamontól, Gyulaitól stb. azt okvetetlenül felkutatja; de ő maga édes-keveset tesz hozzá vagy mondja meg, mennyiben van vagy nincs igaza az illető véleménynek. Megesik, hogy ok nélküli követelést támaszt. Például: azt kívánja, hogy a történeti regényíró rostálja meg a történelem ellenmondó adatait (381. l.). Ezt a követelést most halljuk először. Nem mondjuk, hogy egyik-másik történeti regényírónk ezt is meg nem teszi; Eötvös b. inélyreható tanulmányokat tesz híres történeti regényére nézve. De nem ez a fő. Csak a köztudatban meggyökeresedett felfogással nem szállhat szembe a történeti regényíró, ami egészen más, mint Eötvös részletesen kifejti. Ha Dézsi követelésének valódi alapja volna: a történelmi drámaírótól s mindenféle eseményes költőtől, aki a

történelemből merít tárgyat, is megkövetelhetnők ezt. Pedig lám Arany János örök szép tanító költeménye megmondja: mi itt a teendő. Oly esemény kell, amely egészben és mindég igaz; csipp-csupp igazzal nem törődik. Neki Mátyásban *ember* kell és *király*, Bánkban pedig *férj*, aki feleségeért bosszút áll, ha a valóságban más volt is az eset.

Dézsi a Jósika írói fontosságára alig jegyez föl egy pár közismert jellemző vonásnál többet, amennyit nagyobb kézikönyveinkben fellelhetünk. Sem angol mesterével, Scott Walterrel, sem magyar előzőivel s kortársaival nem állítja oly párvonalba, hogy élesebben kitűnjene mind a két fél egyéni sajátosságai. Különben összehasonlításaiban kevés a mélység. Dézsi a magyar regény történetét pár mondatba szorítva megállapítja, hogy már volt regény Jósika előtt, s volt regényolvasó közönség is; de az ő regényköltészete nem a magyar előzményekből fejlett, noha ezektől sem egészen független. Dézsi a Verseghy fordításait és átdolgozásait, Gaal György elbeszéléseit s Fáy műveit tartja Jósika előzményeinek. Bizonyos, hogy ezek is hatással voltak rá, ha másban nem, az elbeszélés menetében s hangjában; de kérdés: nem sokkal nagyobb hatással voltak-e rá Kisfaludy Károly, Klauzál Imre, Podmaniczky Lajos, meg Bajza és Vörösmarty elbeszélései, amelyek az *Aurórán* és *Hebében* jelentek meg 1820-tól fogva évenként? Akár a tárgyválasztást, akár az előadás stíljét, a nyelv készségét tekintjük, sokkal könnyebb a kapcsolatot megállapítani p. o. Kisfaludy K. *Tihamérje* és Klauzál Imre novellái meg Jósika regényei, semmint a Dézsitől fölemelt előzmények között. Ezt a kérdést egyébiránt több oldalról vizsgálni annival szükségesebb lett volna, minél meggyökeresedtebb az a vélemény irodalmunk történetében, hogy Jósika Scott Walter hatása alatt lépett regényírói pályájára. Dézsi is abban találja Jósika kiválóságát s «fellépésének jelentőségét», hogy «a korabeli német, francia és angol regényirodalmat ismerte s helyes érzéssel a sok közül éppen Scott WALTER választotta követendő példaképül» (378—9). Mindenesetre fontos, hogy Jósika Scott Walter után indul, de ennek okait mélyebben földerítve szeretnénk volna olvasni. Szó eshetett volna itt arról is: miben tér el Jósika magyar előzőitől s miben hagyja el őket és hogyan készíti el az útát nagy kortársainak? Dézsi esztétikai s irodalomtörténeti fejtegetései néhol egy kissé sekélyesek s felfogásában kevés eredetiség van.

Azonban Jósika életrajza Dézsi könyvével tisztázottnak tekinthető. Ez a rész valóban sikerült. Itt sem látunk ugyan művészi szerkezetet; noha Dézsi az előszóban nagy várákozást akar kelteni, mikor elmondja, hogy a szurduki vadregényes parkban sétálgatva *zavartalanul szövögethette* az életrajzra vonatkozó tervét. Miből az következnék, hogy tán oly mélyebbre ható tanulmány egyes részein elmélkedett, amilyeneket Macaulaynek s Carlylenak magyar fordításban is jól ismert munkái nyújtanak. Holott effélének nyoma sincs. Dézsi meg sem kísért valami olyast, ami a rendes életrajzi sablon kereteit túllépné. Legfőlebb, hogy amint az elbeszélésben Jósika valamelyik regényének megjelenéséhez jut, annak legott elmondja rövid tartalmát s minden további átmenet nélkül újra tovább fűzi az

életrajz fonalát. Ez aligha oly szerkezet, amelyet *szövegetni* kellene. Ez a lehető legegyszerűbb szerkezet, amelyben hiányzik a csoportosítás minden mesterségesebb alakja. Nem gáncsoljuk ezzel a szerző eljárását, csak nem dícsérhetjük, kivált ha azt nézzük, hogy Jósikának az első feleségéhez írt leveleiből nehányat egymás után szószerint közöl, tehát nem is feldolgozva. Aztán a b. D'Armand ezredes nehány életrajzi adatát kétszer is elmondja (30. és 56. l.), s egy pár adatbeli hibát is ejt tolla. Például nem gondoljuk, hogy a győri ütközetet a napoleoni háborúban *döntőnek* lehet mondani. (55. l.) Salzburgról és Tirolról pedig nem 1800-ban, hanem 1805-ben kellett lemondania Ferenc császárnak. A «nagy hadsereg», a szerencsétlen *oroszországi hadjárat*tal jut a vég kezdetére, nem pedig az *olaszországi*val (71. l.).

Ismételjük, hogy a szóbanforgó munka, mint életrajz határozottan értékes; de szerzőjének nincsenek oly feltűnőbb írói sajátosságai, amelyek akár az előadásban, akár a kompozícióban művészi gyönyört szereznének az olvasónak. Nyelvére csak egy megjegyzést teszünk, egyetlen kifejezésére, amelyet az utóbbi időben más tudományos műben is láttunk. Az *ural* használatára célzunk. Dézsi így szól: «A franczia romant. dráma *uralta* a m. *színpadot*» (187. l.); pedig azt akarja mondani, hogy uralkodott a magyar színpadon. Ha én valakit uralok; azt főlegbvalónak ismerem el. *Csak nem uralom*, mondja a nép, vagyis: Csak nem alázkodom meg előtte. «Adja Isten, hogy a *magyart* a *félvilág uralja!*», írja Kisfaludy S. Ez a mondat eligazít a helyes használatra nézve.

VÁCZY JÁNOS.

Baksay Sándor összegyűjtött irodalmi dolgozatai. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—III. kötet. Budapest, Franklin. 1917. 8°. (470, 460, 370 l.). Előszó Kéky Lajostól.

1915 június 18-án hunyt el a kiváló református püspök és író, két elbeszélés-gyűjteményt (*Gyalogösvény*, 1887, 1896, 1905; *Szederindák* 1891, 1895), egy *Dáma c. Történeti Körkép*» (1899), egy magyar *Lucanust* (1869), az *Iliász* teljes (1901), az *Odysseia* csonka-fordítását, több, szétszórtan megjelent kisebb-nagyobb elbeszélést, rajzot, alkalmi apróságot, néprajzi és vallásos tárgyú dolgozatot s néhány költeményt hagyva itt földi pályafutása nyomaként. Már életében teljes elismerés köszöntötte. A Kisfaludy-Társaság (1872), az Akadémia (1884) tagjává választotta; elbeszélései első gyűjteményét a Kisfaludy-Társaság adta ki, Iliásza első-felét szintén, az egészet pedig az Akadémia; s a kritika, ha nem hallgatta is el fogyatkozásait, a legnagyobb méltánnyal mutatott rá értékes tulajdonságaira. Halála jeles nekrológok, emlékbeszédek, meglehangú essayk szép sorára adott alkalmat, folyóiratunk is sietett elkönyvelni érdemeit,¹ Kéky Lajos pedig, több résztanulmány után, csakhamar megírta igen sikerült életrajzát, hű s a kellő mértéket megtartó jellemzés kíséretében.²

¹ Zsigmond Ferenc: Irodalomtört. 1915: 225.

² Kéky Lajos: Baksay Sándor. A Kisfaludy-Társ. «Költők és Írók» c. vállalatában. Bpest, 1917. (A kötet végén kimerítő könyvészeti függelékkel).

most meg irodalmi dolgozatait bocsátja közre gondos kiadásban, mely bizonyára további hozzászólásoknak lesz kiinduló pontja.¹

Ez az elég szép terjedelmű Baksay-irodalom meglehetősen egyértelműséggel rajzolja az író emberi és költői arcképét, úgyhogy ahhoz hozzáadni, rajta jelentékenyen módosítani már aligha fogunk. A kálvinista magyarság reprezentatív képviselője; nemes erkölcsi felfogásával, bölcs és derűs optimizmusával vonzó lelkipásztor, ki oktató, nevelő hajlamát költői alkotásaiban is, talán kelletén túl, szóhoz juttatja; gondolkozásmódjában, érzésében, nyelvében gyökeres, vérbeli, sőt népies magyar, kinek költői birodalma nem terjed túl reális világa láthatárán, de népies magyarsága még a görög Homéroszt is előnti a maga túláradó eredetiségével; fesztelen, kissé hosszadalmas elbeszélő, ki anekdotaszerű csírákból széles medrű történeteket fejleszt, melyeknek többnyire rokonszenves alakjain ő maga is egész szerető odaadással csügg; kedves, humoros, részleteken megállapodni, magyarázatokra kitérni szerető előadó, ki azonban a rajz belső értékére s a szerkezet kerekdedségére nem fordít kellő gondot, kinek közvetlensége nagyobb, mint formaérzéke (Péterfy); ki egyik legmagyarabb elbeszélőnk, de alakító művészetre fogyatékosabb (Beöthy); elbeszéléseiben Jókai, verselésben Arany köréhez sorakozik: körülbelül ez az, amit minden eddigi kritikusa aláírna s amit, említett életrajzában, részletesző dokumentálással Kéky Lajos is megerősít.

Mindez igaz is és tőlünk függ, hogyan értékeljük a felsorolt, vagy a felsoroltakkal rokon tulajdonságokat. Mert ha általános írói jellemrajzát véglegesen elintézettnek tekintjük is: értékelése kétségtelenül módosulhat az idők folyamán. Már azon ítéletekben is, melyek nem összes művei, hanem csak a szerző által kiválogatott művek alapján mondattak ki, szemmel látható a mérleg libegése: pszichológiai és művészeti szempontok az egyik oldalon, istenadta tehetség, emberi és faji kiválóság szempontjai a másikon: már e korábbi ítéletekben sem állnak nyugodt egyensúlyban. Péterfy Jenő, a *Gyalogösvényről* írva,² diszkrétül ugyan, de mégis érezteti, hogy a rajz belső értékét, a szerkezet kerekdedségét, a művészi áttekintés nyugodtságát, a formaérzékét, a pszichológus szemét nem tudja pótolni Baksaynak több kedves tulajdonsága, s hogy a kényelmes, pongyola elbeszélést, az adoma kiszélesítését, az írónak személyeiben való elfogódottságát és fölöttébb gyakori magyarázó, helyeslő, gáncsoló megjegyzéseit szinte kedve volna lenyesegetni, hogy zavartalan művészi élvezethez jusson. A *Szederrindák* ismertetésében³ már határozottan csalódott-nak látszik várakozásában; a *Jáhekt* kivéve, már nem talál a könyvben nagyobb próbálkozást s azzal a sokat jelentő óhajtással végzi a már rövidségével is elkedvetlenedésre valló ismertetést, vajha az író «erős népies tehetségét szigorúbb művészi nevelés alá» fogná.

¹ Így már eddig is: Császár Elemér: Baksay Sándor írói hagyatéka. *A Cél* 1917: 507. l.

² Bpesti Szemle: 1887. (51. k.): 135—140. l.

³ Bpesti Szemle: 1891 (67. k.): 142—143. l.

Beöthy Zsolt is, nagy irodalomtörténetében mindkét oldaláról, fény-nyel és árnyékkal jellemzi Baksayt, az 1897/98. évi Péczely-pályázatról írt jelentésében pedig (Akad. Ért. 1901: 5—7.) a *Dáma* c. történeti körképről jót és rosszat oly éles szembeállítással állapít meg, mely szinte követelni látszik a döntést jobbra, vagy balra; Beöthy Zsolt akkor s erről a műről kedvezőtlenül döntött: jutalomra nem ajánlotta. A *Dáma* kitűnő jelenetei, tragikus hangulatú képei, «nyelvének hol régiesebb, hol népiesebb, de mindig zamatos magyarsága», mely olyannyira gyönyörködtető, hogy «olykor szinte vágyódva jut eszünkbe Richardson ideje, mikor a regényeket felolvasni szokták társaságokban» — mindez nem volt elég arra, hogy lenyomja a mérleget, melynek túlsó serpenyőjében «szeszélyes, egyenetlen szerkezet», «fődolgokban vázlatos, lényegtelenekben szétáradó» előadás, a cselekvény és érdek összefoglaltságával nem-törődés: egyszerűen a művészi önfegyelem mennyisége esik latba.

Azóta azonban irodalmi viszonyaink megváltoztak, s ha az új irodalom semmi másban nem volna is egységes, abban az egyben mindenestre az, hogy nem-népies, szándékosan és tudatosan nem népies és mint ilyen, reakció az Arany Jánosi népiesség ellen. Ily körülmények között természetes, hogy különös megbecsüléshez jut minden irodalmi jelenség, mely kiválóan képviseli a reakció által leszorítani kívánt irodalmi köz-ízlést. S ez az oka, hogy most az irodalmi hagyomány tisztelői mintha nyomatékosabban kezdenék hangoztatni Baksay vérbéli magyarságát, erős népiességét s kevésbbé emlegetnék, vagy ha emlegetik is, inkább elnézőnek fogatkozásait. Beöthy Zsolt, Baksay ravatalánál mondott beszédében, ítéletében a gyászos alkalomtól is csak az érdemek kiemelésére korlátozva s nemzetiségünk mostani élet-halál harcának is folytonos tudatában, oly összefoglaló jellemzést ad a kiváló halotról, mely feledteti, sőt jóra magyarázza művészi fogatkozásait is. «Nyelvünknek egyik legnagyobb művésztét ünnepli benne; szól arról a «művésztétől ragyogó és élettől lüktető, gazdag és gyökeres» nyelvről, melyen nemcsak Homér tolmácsolta, hanem «eredeti elbeszélő munkáiban magát a magyar néplelket és sugalmait. Ennek a népleleknek legegyszerűbb és legmegrázóbb tragédiáját ő írta meg a *Patakban*ban. Keresetlen, de annál erősebb pathosában magyar népünknek a bibliából áthatott lelke szól». *Még sajátos szerkezeti és előadó módja is forrásul a néplelekre mutat, mely kedvét, képzeletét és bölcsességét együtt szokta nyújtani.*

A koporsóra boruló kegyelet, a néplelek kifejezését örökítvén az író szellemi arcképére, Baksay jelentőségét oly fő jellemvonásra egyszerűsítette, melynél fogva mai irodalmi viszonyaink között egy veszélyeztetett hagyományt képviselhet. S ime, Ferenczi Zoltán (Egyet. Phil. Közl. 1916), Kozma Andor (Bp. Szemle: 1916, 166. k.) s legújában Császár Elemér (A Cél: 1917: 507), már céloznak is Baksay népies magyarságának mai irodalmi jelentőségére s többé-kevésbé szembeállítják, mintegy ellensúlyozó erőként, az ú. n. modernekkel, bizonyára különösen a nyugatosokkal. Kéky Lajos is Kozma Andor szavaival végzi jelen kiadványa előszavát: «Baksay, aki a maga bámulatos eredetiségével az ó-görög époszo-

kat is tösgyökeres magyar remekékké tudta átvarázsolni, még az idegen-szerűségeken kapkodó magyartalan magyar írókkal is csodát tehetne. Bár ly nagy áldás fakadna Baksay Sándor nagy és áldott emlékezetéből.»

Bár fakadna! Kétségtelen, hogy Baksay két régebbi elbeszélés-gyűjteménye megbirja s általában megerősíti Beöthy Zsolt utóbb idézett ítéletét: művészi fogatkozásai azokban nem tűnnek annyira elő, hogy népiessége erőteljes hatását bénítanák.

Sajnos, ezt már nem mondhatjuk el ily megnyugvással az összegyűjtött dolgozatokról s ha Baksayt eleven erőnek kívánnók tudni a ma irodalmi ellentéteiben, jobb lett volna csak legkiválóbb műveiből rendezni egy művészi értékben súlyosabb kiadást. Így Baksayt mintegy lefegyverezve, Achilles-sarkait megsokszorozva, állítjuk ki a ma irodalmi porondjára. Mondhatná valaki, hogy ez nem baj, hisz a kritikai igazság úgysen változik az által, ha szétszórt művek összegyűjtetnek. De nem volna igaza. Baksay azon gyűjteményei, melyek részére ő maga válogatta ki hite szerint kiválóbb darabjait, ma már csak újabb s bizonyára elfogyott, vagy megfogyott kiadásokban vannak forgalomban; az új kiadás pedig csak az eddig össze nem gyűjtötteket hozza s így ezek részére foglalja le mindazt a könyv-forgalmi előnyt, amit egy új, nagyarányú, posthumus kiadás a szerényebb méretű régivel szemben jelent.

Az új kiadás címe igazat mond ugyan: *összegyűjtött dolgozatokat* ígér, de könnyen félreértheti az avatatlan, azt hívén, hogy itt minden össze van gyűjtve, ami Baksaytól való s az összegyűjtésre érdemes. Pedig sem a *Gyalogösvény*, sem a *Szederrindák* anyaga nincs meg benne, csak az, ami eddig nem volt «összegyűjtve». S ez eléggé hangsúlyozva az *Előszóban* sincs. Igaz, hogy a III. kötethez csatolt könyvészeti függelék-ből kiderítheti, aki utána néz, de a nem-szakember olvasó legfeljebb az *Előszót* ha átfutja, abban pedig nem talál figyelmeztetést arra, hogy ne itt keresse az író legjelesebb elbeszéléseit. Az egész vállalat elvi hibája szükségkép egyoldalúvá teszi az *Előszót* is, mely sem életrajzot, sem részletező általános jellemzést nem ad (ami természetesen egy «Összes művek» előtt volna helyén), hanem csak a jelen kiadásban összegyűjtött, tehát Baksay egész termésében mégis csak többnyire másodrendű művekkel kénytelen foglalkozni. Ez nem Kéky Lajoson múlt; hiszen neki mi sem lett volna könnyebb, mint kész Baksay-életrajzából egy kivonatot készíteni a kiadás elé, de csonkaságra kényszerítette őt is a vállalat egyoldalúsága. Igazat adok Kékynak abban, hogy még Baksay egészen oktató célzatú elbeszéléseinek s általában itt közölt egyik munkájának sem lehet irodalmi értékét elvitatni, sőt abban is, hogy kétségtelenül vesztettünk volna az által, ha e kötetek meg nem jelenhetnek; s mindenki örömmel és köszönettel fogadja is az egész kiadást, aki tudja, hogy nem ez a teljes Baksay s aki Baksay igazi erejét már máshonnan is ismervén, megállapodott kritikával fog az itt kiadottak olvasásához. Az átlagos magyar olvasó közönség szempontjából azonban s Baksay érdekében is célszerűbbnek találtam volna, ha a Kisfaludy-Társaság átengedi az *Odysszia* külön-

ben is csonka fordítását, amely azonban itt mintegy 200 oldalt lefoglalt, az Akadémiának, az Iliász-kiadás társául; az így megtakarított s még néhány jelentéktlenebb közlemény és tisztán vallásos tárgyú dolgozat mellőzésével nyerhető ívszámot pedig arra használta volna fel, hogy a *Gyalogsóvény* és *Szederindák* legjavát újból hozzáférhetővé tegye. Így adhatott volna egy *Baksay Sándor válogatott prózai munkái*-t, három kötetben, ami méltányosabb tiszteletadás lett volna Baksay emlékének s egyúttal gyakorlati következményeiben is üdvösebb az «összegyűjtött dolgozatok»-nál. Így Kéky Lajos is buzgalmát, tárgyismeretét és bizonyára ambícióját is célszerűbben kihasználó feladathoz juthatott volna.

A kiadás tartalma különben ez. I. kötet: Előszó; elbeszélések, rajzok; II: emlékek, «magyar alakok», költemények, *Odysseia* (I—IX. ének); III: néprajzi dolgozatok; vallásos tárgyuak; könyvészeti függelék («B. S. irodalmi munkái»).

HORVÁTH JÁNOS.

Schöppfin Aladár: Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok. Budapest, 1917, a Nyugat folyóirat kiadása. 8-r. 236 l. Ára 4 K.

Schöppfin Aladár könyve tagadhatatlanul a háborús évek egyik legnagyobb eseménye a kritikai irodalom terén. Esemény még akkor is, ha nem elégtette is ki teljes mértékben a megjelenéséhez fűzött várakozásokat. Mert a könyv mögött egy értékes ember áll, akinek jelenlétével irodalmi életünkben számolni kell.

Schöppfin Aladár, mintegy másfél évtizede már, életét teljesen a kritikának és az irodalom szemmeltartásának szenteli. Ez az egyedüli mestersége. Olvasmányait, készülsége javarészét ebbe a modern irányba terelte. Abban az előnyös helyzetben van, hogy nem köti le tudományos munka, mint nálunk a kritikusok egy részét, akik csak a szellemi üdülés perceiben vehetik föl a jelen megértéshez vezető fonalat. E tekintetben az essayíró Schöppfin nem folytatója a régebbi magyar essayisták hagyományának, akikhez mai újságírók szeretik egymást hasonlítani. Míg a kritikus Gyulai Pál egyidejűleg irodalomtörténetünk kutató munkásai között is elsőrangú helyet foglalt el és Péterfy Jenő kiváló klasszika-filológus volt, hogy Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes minuciózus filológiai vizsgálódásairól és laboratóriumi részletezerményeiről ne is szóljunk — addig Schöppfin Aladár teljesen az aktualitások embere. Abba a modern típusába tartozik, az irodalom szabad pályáján mozgó essay-íróknak, akik között rajta kívül Ambrus Zoltán, Ignótus és (az egyébként filológus műveltségű) Babits Mihály a főemberek. Schöppfin könyve alkalmából kritikai életünk égető problémáinak egész raja tolul elénk, elsősorban az az ezer ok vájta szakadék, mely a hivatalos irodalomtörténeti közvélemény és a — közönség és írók táborára támaszkodó — újságkritikusok között tátong. Schöppfin Aladár — ezzel a könyvével és egyéb, főleg a *Vasárnapi Újság*-ban megjelent sűrű írásaival együtt, amelyekre nyomatékosan hivatkozik az Előszavában — maga is ott áll ennek a szakadéknak a szélén. A szabad és szubjektív kritika mindenhatóságában való naiv hit, újságírói elme-

futtatások túlértékelése, a történeti előtanulmányok, esztétikai elméletek és filológus iskolázottság gyerekes lenézése, teljes dilettantizmus és megértésre képtelenség az irodalomtudomány sokszor természettudományosan száraz munkájával szemben, fitogtatása bizonyos — a modern fölszínen úszó írókon tetszetősre táplált, de minden komoly és szerves gyökér nélkül csillogó — irodalmi műveltségnek, hagyománysértő és megtorlatlanul garázdálkodó üres cinizmus, komolytalanság és lelkiismeretlen üzleti szellem a kritika vásárljában: ezt látjuk az egyik oldalon, míg a másik szélsőséges oldalról — itt is csak a szélsőséges fölfogásról beszélek, teljes tisztelettel a közvetítő álláspont iránt — leginkább a modern irodalmunk komoly megértése és elfogulatlan tanulmányozása elől való rideg és hajthatatlan elzárkózás kedvetleníti el a kívülrállót.

A szerző nem filológus, de ért az irodalomhoz és könyvének ez ad tudományos értéket. Mint kritikus nem maradt passzív szemlélő, hanem résztvevett egy új folyóirat és egy új nemzedék irodalmi törekvéseinek munkájában. Ha a kritikus pártember, az még nem válik kárára az irodalomnak. Gyulai Pál kritikai működése is összeforrott a Petőfi-Arany-féle iránynyal, része van diadalra juttatásában. Schöppflin — bármennyire is objektív külsővel igyekszik őt bemutatni ez a könyve — tagadhatatlanul fegyvertársi szerepet tölt be a *Nyugat* köré csoportosuló újabb irodalomnál. Nem ő az előharcosa ugyan a modern iránynak, de testestül-lelekestül ebben a táborban küzd. Ha szabad egy modern háborús hasonlattal élnem: ő nem az első sorban harcol — a reklámkritikusok, pártügynökök és kritikátlanok között — hanem valamivel a tűzvonál mögött, de messzehordó és nagyobb kaliberű ágyúkkal.

Próbáljuk reá alkalmazni az ő saját módszerét: Schöppflin még a régi Magyarországból való, de már teljesen asszimilálódott a modern élet forgatagába. Két ellentétes nemzedék közé születve, magával hozta a vidéki magyar életnek és a régebbi nemzedék feudális gondolkodásának ismeretét, de maga már a fiatalok világvárosi életét és gondolatvilágát éli és az «új Magyarország» politikai híve. Innen van egyrészt — újságíróknál ritka — hagyománytisztelete és művészi fogékonysága az irodalom multja iránt, — ime egy idézet: «Ady lírája rendkívüli értékének fölismerése sohasem akadályozott meg abban, hogy Aranyt épp oly mélyen élvezzem, mint azelőtt s aki ilyesmit állít, az előttem abba a gyanúba esik, hogy egyáltalán nem tudja a költészetet élvezni» (6. l.) — de innen van másrésztől világnézetének szociológiai és nemzetközi alapja, művészi izlésének fölszabadultsága is. Modernsége, mellyel a szerinte (225. l.) «elsékyesedett» konzervatív iránynyal szembehelyezkedett, és még egyéb körülmények az ő egész szellemi habitusát ellenzékkbe taszították. Nem csoda, ha ez az ellenzéki hang kiérzik írásaiból. Nem kényelmes hivatal, hanem a mai ideges és komprimált élet föltételei szabták meg dolgozási módját: az alkotás harmóniájáról — régi mesterek isteni adománya — eleve le kellett mondania. Ezért alig tudott továbbjutni az alkalmoszerű cikkek-nél és az évek lázas munkája során, újságírói postamunkák közepett hevenyészett «arcképekből» és «tollrajzokból» nem épülhetett föl a jelen

könyv Előszavában elparentált munka, mely a szerző óhajta szerint összefoglalóan tárgyalta volna «a magyar irodalom újabb és legújabb jelenségeit, azoknak a multtal való kapcsolatát s a magyar élet újabb fejleményeihez való viszonyát». Szép program, sajnálhatjuk, hogy nem valósította meg a szerző.

Schöppfin valóban végigélte az utóbbi tizenöt év irodalmi eseményeit és ez a könyve, ha nem is összefoglaló munka, mindenesetre elének tárja azokat az irodalmi témákat, melyek ennek az időszaknak komoly kritikussait foglalkoztatták. A könyv értékét azonban egy kritikai szempontnak hangsúlyozása és gyakorlati megvalósítása teszi. Ez a szempont nem más, mint a *milieu*-elmélet, egy modern szociológus alkalmazásában. Schöppfin nem kívülről, külföldi esztétikusoktól kapta ezt a vezérelvét, hanem belülről, egyéni szemlélődés alapján formálódott ki benne. Régi dolog, hogy az irodalom organikus valami és hogy gyökereit mindig kitapinthatjuk a társadalomban, vagy a társadalom megfelelő rétegében. Hogy nemzedékek váltják föl egymást, testben és lélekben különbözők, társadalmi eltolódások és gazdasági átalakulások új embertípusokat hoznak létre, amelyeknek lelki szükséglete és lelki kifejeződése szükségképpen más lesz: a *Nyugat* új irodalmának lényege is egy új világnézetben gyökerezik. Schöppfin érdeme ennek a termékeny szempontnak az alkalmazásában van.

Beléhelyezkedni egy író lelkivilágába és abba a milieube, amelyből kinőtt, megtalálni a kritikai szempontokat magában az írói munkában és jellemezni azt az élettartalmat, mely számunkra belőlük meríthető: ez a Schöppfin módszere. Az ő szerepe inkább beleérző és megértető, leíró és magyarázó, mint nyesegető, bíráló. Az ilyen emberi belátás az író belső világába, műalkotások lelkébe és társadalmi értékébe, ez a szociális közösségérzet az íróval — amit Guyau minden kritika alapföltételének jelölt meg — valóban több haszonnal jár, mint némely kritikusok arisztokratikus gesztusa, mellyel — az «*intelligere*» és «*comprendre*» elvét sutba dobva — egyes műveken fölszínes tapogatózás után napirendre térnek és a megértés és belülről nézés fáradságos munkája helyett nekiállnak csorbákat keresni a művész lelkétől lelkezett alkotásán. Más kérdés, hogy ez a milieu-rajz és a Schöppfin generációs-elmélete — bármekkora izlésbeli elkülönülés tapasztalható is az egymást fölváltó nemzedékek között, sőt egykorú társadalmi rétegek között is — más kérdés, hogy mindez elégséges anyag lesz-e egy író irányának és hatásának megmagyarázására, értékbeli súlyának megállapítására. Mert azt látjuk, hogy idősebb írók is formában és tartalomban az új nemzedék irodalmához csatlakoznak, viszont akadnak fiatal konzervatívok, akik ragaszkodnak az irodalom régebbi stílusához. Két teljesen ugyanabban a milieuban felnőtt, azonos lelkivilágú és művészi hitvallást író között nagy értékbeli különbségek lehetnek. Ugyanazt az élettartalmat végérvényesen kifejezheti nagy művész és tönkresilányíthatja száz kérészéletű kontár. Egyszóval a Schöppfin elmélete elhanyagolja a *formai* szempontokat. És a gyakorlatban is túlnyomóan az író lelkivilágának és a nemzedékek mentalitásának rajzát alkalmazza, pedig éppen Schöppfin

azok közé tartozik, akik be tudnak látni egy író művészi technikájába, amint ebben a könyvben *Mikszáth Kálmán* jellemzése mutatja.

Vegyünk az Adyról szóló essayt. Itt Schöppin, bár elnagyolt vonásokban és a részletek kidolgozását egy közlegyintéssel a «filológia» föladatkörébe utalva, de igen találóan és mindenképen értékes fejtegetésekben jellemzi Ady föllépésének előzményeit a társadalomban és irodalomban. Ez az ő generációs elméletének a sarkpontja: hogyan lett a múlt század embereinek Magyarországból — egyebek között a zsidóság irodalmi föllépése és a radikális politikának térnyerése folytán — a huszadik századnak forradalmi, vajudó Magyarországa. Adynak lelki származását és fejlődését, forradalmár és kurnc magyarságát és az új nemzedék életében gyökerező dekadenciáját tartalmas gondolatokkal megvilágítja és megérteti, de alig talál pár szót annak a nehéz problémának a megbolygatására, hogy mit jelent Ady költészete a magyar irodalom fejlődésében. Mindaz, amit mond, még nem jellemzi és nem magyarázza meg például azt az esztétikai távolságot — nem értékkülönbségre, csak tisztán stílusbeli különbözőségekre gondolok — amely a *September végén* költője és az *Őszben a sziget* írója között terjeszkedik. Schöppin jellemzi az embert, de nem láttatja a művészt. Ha a Schöppin essayje mellé állítjuk még azt a pár odavetett gondolatot, melylyel Ignotus a *Kísérletekben* rávillant Ady költői kifejezőmódjának lényegére — egy forrongó és modern lelki tartalomnak a régi szókészlettel és kifejezési formákkal való kifejezhetetlenségére — konstatalhatjuk, hogy épen a *Nyugat* köréből nem akadt kritikus, aki irodalomtörténeti jelentőségét méltatta és kimerítő, mélyreható esztétikai magyarázatát adta volna a magyar szimbolista költészetnek. Vagy nézzük a *Petőfi napjai*-ról szóló cikket: történelmi intuícióval megírt éreztetése a költő korának, pár lapon, melyekről — nem gáncsként említem — kiérzik a jelenkori inspiráció, hogy Petőfiről szólva voltaképpen az Ady Endre körüli harc fekszik a cikkíró szívén és a múlt jobbára csak azért érdeklí, mert a mai irodalmi állapotok visszavetítését lelheti föl benne. Kénytelen vagyok itt egy nehezebb fajsúlyú cikkekre hivatkozni, mely a *Budapesti Szemle* 1913. évf. 153. kötetében jelent meg és amely Petőfi irodalmi fogadtatásának korrajzává szélesedik és Petőfi művészi fejlődésének eredeti tanulmányozásán épül föl. Ezek azok a találkozások, melyekben a «filológia» esztétikai fölkészültséggel párosulva, legyőzi a tisztán művészi és impresszionista ihletből táplálkozó essayírást.

Kétségtelen, hogy a szerzőnek igazi terrénuma a modern irodalom. Igyekszik ugyan szimpátiára hangolódni a klasszikus-epigon nemzedék mondanivalója és stílusa, például a Vargha Gyula verseinek «hoinei karaktere» iránt, de maradándóbbak lesznek a *Nyugat* körével kapcsolatos írásai, melyek e kötetében voltaképpen igen kevés helyet kaptak. Kiemelkedik ezek közül is a *Móricz Zsigmondról* és *Babits Mihályról* szóló essay: valóban Ady Endre után modern irodalmunknak e két par excellence képviselője mutatja föl — Babits a formában fölszívódó tartalmat, Móricz a formátlanság- és szertelenség-keresést a tartalomban is — a legjobban kiütköző és kézzelfogható formai sajátságokat, egyéni művészetet. Egyéb-

ként a szerző könyvének részletes tartalmi ismertetésétől eltekinthetünk, mert jelentékeny része már úgy is ismeretes *Folyóiratszemplénk* olvasói előtt.

Az a kritikai színvonal, melyet a Schöppflin könyve jelez: esztétikai irodalmunkban a komoly rétegeket jelenti. Van olvasóközönsége a szép-irodalom keretein belül is, hisz ma már elmondhatjuk, hogy a kritika époly beletartozó, műfaji része az irodalomnak, mint a szépirodalmi művek, sőt az esztétizmus széleskörű híveinél már — a szépirodalom rovására — a kritika népszerűségének túltengéséről és az essay túlbecsüléséről lehet szó. Schöppflin valóban néha a regényíróval vetekszik: egy-egy kedvelt «hősét» plasztikusan állítja elénk, lelkének belsejét bonckésével kifordítja és megmutatja, a lélektani megfigyelésekre jól iskolázott szeme van és gondolkozása nem jár kitaposott utakon. Ignótus idegesen kapkodó logikai sakkugrásai, a jövőt folyton megelőzni akaró észbeli versenyfutása mellett ő csöndesebb járású, nyugodt és kiszabott medrű vizeken evez. Ignótus igazságai: ki nem hült paradoxonok erupeiója, a Schöppflin igazságai: nem messze fekszenek a közhelyektől. Épen ez ad nekik megbízhatóságot és súlyt. Az igazság Kolumbus tojása — hamar közhellyé lesz és közhelyeket először kimondani, megokolni és végérvényesen megfogalmazni: tudományos föladat. Ignótus szellemesebb és ötletesebb Schöppflinnél, ő viszont többet mond, alaposabb és szélesebben nekigyürkőzik a munkának. Hideg szemlélőnek merev arcát mutató egyénisége talán szürkének látszik az essayíró Babits föltolakodó szubjektivitása, néha merészen eredeti modora és temperamentumos állásfoglalásai mellett, de nem oly szkeptikus, mint a formalista Ambrus Zoltán: itt-ott fölmelegszik a tárgyában, megkapja egy-egy írónak lelkivilága, melybe látható örömmel élte bele magát. Másrészt a teljesen francia gondolatkörben mozgó Ambrus Zoltánnal összehasonlítva, szerző a magyar glóbusba zárkózó kritikusok közé tartozik. Schöppflin és Babits együtt — aki vele szemben a témák ötvösmunkájának, a művészi formálásnak finom észrevevője és bírálója — a *Nyugat*nál a komolyabb elmélyedésű és komolyhangú kritikát képviselik.

Szóljunk valamit a szerző stílusáról: kritikai irodalmunkban az új stílust reprezentálják az ő írásai. Míg kritikusaink egy része ma is egy bizonyos — Gyulai Pálból táplálkozó és a filológia józan szárazságával kevert, színezésében is az eredetiség hiányát esetlenül eláruló — sablon szerint ír: Schöppflin mondatalkotásába, jelzőibe és terminusaiba beleivódott az a gazdag szókincsbeli és kifejezésbeli friss anyag, amit a modern költői iskolának néhol forradalmi munkája fölszínre kavart. Ezen a könnyű keresztl és a könyv arcképeinek és tollrajzainak mondanivalójából nemcsak néhány «magyar író» alakja bontakozik ki előttünk, hanem a szerző is: azé a típusé, melyben a magyar intelligencia — egy megváltozott világ közepett — a huszadik század emberét láthatja.

ZOLNAI BÉLA.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1917. évf. 8. füz. — *Császár Elemér: Baksay Sándor írói hagyatéka.* Kéky Lajos Baksay-kiadását ismerteti.

U. i. 9. füz. — *Kiss Sándor: Modern szépirodalmunk és a zsidóság.* Nyelvi elzsidósodás, tartalomban pedig a bujaság, a hűtlenség és család kultusza, természetkerülés, mohó féktelenség jellemzi modern irodalmunkat. Ezek zsidó faji tulajdonságok. Vérbeli magyar írók is alkalmazkodnak hozzájuk, mert így a zsidó sajtó egekig magasztalja őket. Nem igaz, hogy ez a modernség külföldi hatásra vezetendő vissza; itthoni, igazi zsidó termék az; külföldről is csak az analóg irányzatok juthatnak be.

A Gyermeek. 1917. évf. 3—4. sz. — *Nógrádi László: Ifjúsági irodalmunk.* Értekezés. — *Ugyanő Magyar kultúra* címen ismerteti Pekár Károly ilycímű könyvét, melynek bevezetését Morvai Győző írta. — *Kökény László: A gyermekvilág poéziséről* ír.

A Hét. 1917. évf. 37. sz. — *Kázmér Ernő: Pacsirtaszó* címen bírálja Móricz Zsigmond ilycímű drámáját. M. Zs. egyszerű és természetes életfelfogása tükröződik vissza a Pacsirtaszóban. Fogytékosságai novellista erőnyeivel függenek össze.

A Társaság. 1917. évf. 41. sz. — *Schmidt Attila: A «lőcsei fehér-asszony» várkastélya.* Az oszgyáni vár rövid története. — *Körmendi Viktor: Színház* címen Bródy Sándornak A Dada című drámájáról ír.

Az Est. 1917. évf. 230. sz. — *Bródy Sándor: Pacsirtaszó.* Móricz Zsigmond új drámájának ismertetése. L. még: Az Ujság, 1917. évf. 230. sz. (Keszler Józseftől.) Alkotmány, 1917. évf. 230. sz. (Perlakitől); Budapesti Hírlap, 1917. évf. 230. sz. (Sebestyén Károlytól. M. Zs. Háborús drámát írt.); Élet, 1917. évf. 38. sz. (-c-től); Magyar Hírlap, 1917. évf. 230. sz. (Vajda Ernőtől); Népszava, 1917. évf. 231. sz. (ni-től); Pester Lloyd, 1917. évf. 230. sz. (Alexander Bernáttól); Pesti Napló, 1917. évf. 230. sz. (Hatvany Lajostól.); Világ, 1917. 230. sz. (Ignotustól.)

Az Érdekes Ujság. 1917. évf. 28. sz. — Fényképfelvételeket mutat be Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc, Szomaházy István, Herczeg Ferenc, Ady Endre, Heltai Jenő, Móricz Zsigmond, Nagy Endre, Biró Lajos írókról.

U. i. 32. sz. — Közli Gárdonyi Géza egri házának fényképét.

U. i. 33. sz. — Közli Gyóni Gézának és testvérének a krasznójarszki fogolytáborból hazakerült fényképét.

U. i. 37. sz. — Közli a nagyszalontai Arany emlék-plaket fényképét.

U. i. 41. sz. — Közli Tompa szülőházának és rimaszombati szobrának fényképét.

Az Ujság. 1917. évf. 180. sz. — *Gyalui Farkas: Jósika Miklós új életrajza* címen Dézsi Lajos Jósika-monografiájáról értekezik.

U. i. 187. sz. — *Gajdár István: Szögyény-Marich László országbíró emlékiratai.* «A művelt laikus élvezettel, a szakember pedig okulással olvassa.»

U. i. 243. sz. — *Tompa Mihály születésének 100-ik évfordulója.* Beszámol a költő szülővárosának ünnepéről.

U. i. 244. sz. — *Látogatás Lévy Józsefnél.* Nyilatkozat Tompa Mihályról.

U. i. 248. sz. — *Keszler József: Bródy Sándor «Dadája».* Ismertetés.

Alsóféhér. 1917. évf. 35. sz. — *Jakobi R. Viktor: Berlini magyar szemináriumunk történetéhez.* A cikk részletesen beszámol azokról a hivatalos tárgyalásokról, melyeknek eredményeképpen a berlini tud. egyetemen most már a magyar nyelvnek és irodalomnak is van előadója, — dr. Gragger Róbert, — kinek buzgólkodása folytán a tanszékhöz tartozó szeminárium könyvtára több száz értékes darabbal gyarapodott.

A Monarchia 1916. évf. 8. sz. — I. T.: *Zur Entwicklung der neueren ungarischen Lyrik.* Az új magyar líra Petőfi ritmikusan lüktető életéből indul ki. Új útra lép Vajda János. Lírájának elemi, kaotikus árama mutatja kétségbeesett küzdelmét a megváltásért, mely a tökéletes lírai műalkotásban van. Reviczky, Heine kései tanítványát, divatos schopenhaueri filozófiája mellett az élménynek patetikus, de könnyed formába öltöztetett kifejezése jellemzi. Komjáthy magánosan, távol a világtól folytatja a felszabadítás művét. Költészete mint homályos metafizikai épület emelkedik. Kiss József lírai világa korának érzelmi tartalmában gyökerezik. A vallásosan tapogatózó pátosz, a mindennapiságon alapuló programszerűség nyűge, a népies balladaköltészet elkésett romantikája szentimentálisan stilizált magyar zsidó életképeivel, mindez csak a távoli háttér, melyből kevés tisztán lírai alkotás emelkedik ki. A szülőföld lírája folytatódik Gyulai Pál és Lévy József költészetében. Tompított, romantikus vágyódás az elvesztett boldogság távoli szigetei felé, szemléletes képek, a hagyomány értékeihez való szinte vallásos ragaszkodás jellemzik képviselőit. Ide kapcsolódik Kozma Andor férfias lírája, míg Endrődi Sándor Proteus módjára változik személytelenül heineskedő kezdetből kurucos politikai történeti népdalon át anakreontikus játszi modorba. Szabolcska Mihály a hagyományt frissíti fel és nemesíti kezdetben. A magyar népdalt fokozza a közvetlen élmény tiszta erejével gyengéd képiességig. Későbbi fejlődésében

az akartan patetikus íz nagyon is kierzik. A modern líra francia és német hatásokkal megrakodva kapcsolódik a fejlődésbe. Nyelvi és szimbolikus újáértékeléssel új szférák felé tör. A régi költői nyelv, mint a fönix-madár, beteg elhasznált szavakból új szárnyakat növeszt, új színezetet nyer minden kifejezése és közvetlen összefüggésbe kerül a centrális egyéniséggel s a világegyetemmel. Ady lírájának nemzeti alapja hozzátartozik művészi fejlődésének meghatározó elemeihez.

Berliner Lokal-Anzeiger 1917. évf. 184. sz. — I. K. *«Der Blaufuchs»* (Lessing-Theater.) Herczeg darabja alapján szellemes szavakkal való játék, szindarabnak laza. Mulattatóbb mintsem lélektanilag megalapozott. A dialógus mindig szellemes, különböző visszatartott keserűségek éreznek ki belőle.

Berliner Tageblatt 1917. évf. 486. sz. — H. F.: *Zum ersten Male: «Der Blaufuchs» von Franz Herczeg*. Mulattató és elegáns módon szabadítja fel Herczeg darabja a fáradtan érkező nézőt. Az ostoba férj Boccaccio Florencéből került Budapestre bizonyos stilisztikai változtatással. A főszereplőből hiányzott a báj.

Budapesti Szemle. 1917. évf. 9. füz. — S. Gy.: *Báró Szalay Imre*. Rövid megemlékezés. — r. r.: *Lakatos László regényei*. Ismertetés. (Tavaszi játék; Két regény.)

U. i. 10. sz. — r. r.: *Villányi Andor könyvei*. Ismertetés. — *Baros Gyula: Két aphorisma-gyűjtemény*. Gunyor Pál Tövises és rózsák c. kötetét és Kner Izidor aforizmáit ismerteti, rövid visszatekintéssel a műfaj korábbi magyar képviselőire. (Faludi, Fáy, Greguss, Eötvös, Milkó Izidor, Salamon Ödön, Ignotus, Gárdonyi.)

Budapesti Hírlap. 1917. évf. 201. sz. — *Gyóni Géza emlékezete* címen cikket közöl abból az alkalomból, Beöthy László a költő hamvainak hazahozatalára gyűjtést indított. — K-j.: *Gyóni Gézáról* címen tárcában jellemzi az idegenben elhunyt költőt s gáncsolóival szemben eredetiségét vitatja.

U. i. 232. sz. — *Gyomlai László: Gyóni Géza és Hatvany Lajos* címen Hatvanyval polemizál a Pesti Napló 1917 szept. 2-i számában Ötven-ezer könyv, hét millió halott című cikkével kapcsolatban.

U. i. 239. sz. — *Gyóni Géza temetése* címen közli Thomay Béla levelét Gy. G. temetéséről.

U. i. 247. sz. — *Sebestyén Károly: Gyóni Géza* Az élet szeretője c. verskötet elismerő bírálata.

U. i. 248. sz. — *Sebestyén Károly: A dada* címen Bródy Sándor drámáját ismerteti. [V. ö. Világ. 1917. évf. 248. sz. (Ignotustól).]

U. i. 250. sz. — *A tanítófilm*. Bródy Sándor ilycímű drámájáról. (V. ö. Világ 1917. évf. 250. sz. — Pesti Napló 1917. évf. 250. sz.)

Debreczeni Protestáns Lap. 1917. évf. 32. sz. — Hír arról, hogy a magyarországi ref. konvent 1917. évi május 31-i határozatával elrendelte, hogy az összes ref. iskolákban Arany-és Tompa-ünnepélyek tartassanak a két nagy költő iránt való hódolat kifejezésül. (Ugyanott olvasható Tüdös István ref. püspöknek a határozatot megelőző és megokoló beszéde.)

U. i. 39. sz. — *Kardos Albert*: *Tompa Mihály* (születésének százados évfordulójára). Alkalmi megemlékezés. — *Barla Jenő*: *Szeremley Barna* (1870—1917.). Nekrológ.

Déli Hírlap. 1917. évf. 1. sz. — Kárpáti Aurél: Molnár Ferenc Ördög című drámájának külföldi sikeréről ír.

U. i. 2. sz. — *Lendvai István*: *Irodalmi problémák* címen Babits Mihály ilycímű könyvéről ír. — *Kosztolányi Dezső*: *Jázmínok illata* címen Szép Ernő prózáját ismerteti; Sz. E. prózája egy kicsiny, erős mustármagból sarjadt ki: az ötletből. Naivitás és satíra adott jelleget ilyenmő írásainak. — *Kárpáti Aurél*: *Liselotte* címen Gáspárné Dávid Margit regényét bírálja.

Der Merker (Wien) 1917. évf. 577—581. l. — *Aladár Schöpplin*: *Das Zeitgenössische ungarische Drama*. Stefan J. Klein fordításában közli Sch. magyarul megjelent cikkét.

Deutsche Tageszeitung 1917. évf. IX. 23. — *H. K.*: *«Der Blaufuchs»* Lustspiel in 3 Akten von Franz Herczeg. Erstaufführung im Lessing-Theater. — Megint egy budapesti történet, de amely már veszedelmesen párisi módra csillog. A szép látszat vígjátéka ez, amellyel a közönséget rászedik. Erkölcsi kaucsukmorál. Az előadás gondosan volt előkészítve. A tapsba erős pizsgés vegyült.

Egyenlőség. 1917. évf. 9. sz. — *Weisz Miksa*: *«Az utolsó főpap»* forrásai. Kimutatja az 1853-ban német eredetiben Frankl Ludwig August tollából megjelent s Arany Jánostól magyarul feldolgozott költemény eszméjének forrásait a zsidó hagyományos irodalomban, a talmudban és midrásban.

U. i. 13—14. sz. — *Krónikás*: *Az Arany János jubileumhoz*. A költő egy leveléről szól, melyet mint az Akadémia akkori «titoknok» a pesti izr. hitközséghez intézett s melyben megköszöni a hitközség költségén az Akadémia megnyitása alkalmával kinyomatott héber ódát, a Ziltz Mór hittanár szerzette «Öröm szózatot.» — U. i. olvasható, hogy néhai Bacher Simon Arany János több költeményét héberre fordította. (A Vásárban, Mátyás anyja, A gyermek és a szívárvány címűeket.)

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1917. évf. 8. sz. — *Trostler József*: *A Bánk bán német tárgytörténetéhez*. (III.). Abele után a fejlődés egyelőre nem halad tovább a tőle indított arányban hanem már Hammernél (Rosetum Historiarum 1654.) visszatér az apophthigmata rövid formájához.

Hammer rózsáskertjének egy zugában helyezi el a magyar Banbaocanus rövid történetét. Ez nem kapcsolódik a közvetlenül Bonfiniuson alapuló forrásokhoz. A folytonosságot S. von Birken állítja helyre azáltal, hogy Bonfinius alapján regisztrálja Bánk esetét. (Spiegel der Ehren . . . stb. Nürnberg 1668.). A Bonfiniusra utaló anekdotikus fejlődés végső pontján Heinrich Anselm von Ziegler und Kliphausen áll. (Sächsischen Raths . . . Historischer Labyrinth der Zeit. Leipzig 1701.). Ziegler forrása a német Bonfinius, de ismeri a későbbi anekdotikus földolgozásokat is. (A szerző ezután idézi az idetartozó részt.). — *Papp Ferenc* Dézsi Lajosnak Báró Jósika Miklósról írt életrajzát, — *Weber Artur* Heinrich Gusztávnak Kazinczy F. tübingai pályaműve a magyar nyelvről, — *Zsigmond Ferenc* Ambrus Zoltánnak Színházi esték, — *Berde Mária* Kéky Lajosnak Baksay Sándor c. munkáját bírálja. Az első, második és negyedik mű ismertetését l. folyóiratunk: 1918. évf. 55. l. és 1917. évf. 417. 415. l. — *Bleyer Jakab* Victor Michelsnek über Begriff und Aufgaben der deutschen Philologie c. munkáját ismertetve — s utalva egyik irodalomtörténészünk felfogására — tiltakozik a «sajátos filológiai erények» lekicsinylése ellen. — *Czebe Gyula*: *Vértesy Dezső*. Nekrológ. — *Harsányi István* Adalékokat közöl a magyar időmértékes verselés történetéhez. — *Birkás Géza*: *Bethlen Miklós és Prevost abbé*. Annak a kalandnak ismertetése, melyet a Manon Lescaut híres szerzője egyik művében Bethlenről elbeszél. — *Alszeghy Zolt*: *Verseghy forrásaihoz*. A Császár-Madarász-féle Verseghy-kiadás 10., 11., 17. számú darabjai forrásainak kimutatása. — *r. d.* Byron Mezeppájának Kosztolányi Dezsőtől való új fordítását bírálja, — *a. zs.* Gulyás Józsefnek A sárospataki kéziratos népmesegyűjtemény, — *zb* pedig u. a. szerzőnek Erdélyi János két kéziratban levő drámája c. dolgozatát ismerteti.

Élet. 1917. évf. 31. sz. — *rg.*: *Könyvek*. Villányi Andor: *Legenda*, — Szomory Dezső: *Az élet diadala*, — Hangay Sándor: *Hadak útján*, — Moly Tamás: *Az igaz élet és Remetey Fülöp: Doberdói dárídókon című könyvének ismertetése.*

U. i. 33. sz. — *a. j.* Babits Mihálynak Irodalmi problémák című könyvét, — *m.* pedig Méray-Horváth Károlynak Örök tűz c. regényét ismerteti.

U. i. 34. sz. — (*a — a*): Nemes Ernőnek Csendben, viharban c. verskötetét bírálja.

U. i. 35. sz. — *Szén: Izléstelenségről* címen támadja Szomory Dezsőt a Nyugat X. évf. 16. számában írt cikkeért.

Ellenzék. 1917. 65. sz. *Delta*: Valami Csáky gr. darabjáról és még valamiről. Hosszabb cikk, mely a Csáky gr. színműve nyomán keletkezett vitát akarja a szerző javára eldönteni. Jellemzi Kolozsvár irodalmi életét is.

U. i. 68. sz. — *A Farsang Bécsben*. Molnár F. színművének bécsi kedvezőtlen fogadtatásáról szól. Idézi a bécsi lapok véleményét is.

Erdélyi Szemle. 1917. évf. 28. sz. — *Kázmér Ernő: Regényekről.* Szabó Dezső: Nincs menekvés, — Forró Pál: Egy diákkor története és Kálnoki Izidor: Klárika doktor c. regényeinek bíráló ismertetése. Szabó Dezső műve «nem kifogástalan kompozíció s ha részleteiben gyönyörű is, a kicsinyes viszonyokkal bajlódó polgáremberek miliője sokszor nem az igazság erejével hat.» Forró Pál könyve... olyan mélységekre világít le... hova őt követni senki sem lesz hajlandó. Kálnoki regényét «az emberek szeretete teszi vonzóvá.» — *Walter Gyula* Schöppin Aladár Magyar Írók c. tanulmány gyűjteményét, — *Pogány László* pedig Nagy Imrének Béla főherceg c. regényét bírálja.

U. i. 29. sz. — *Pogány László: Szindbád ifjúsága és szomorúsága.* Krudy Gyula ily című könyvének ismertetése.

U. i. 34—35. sz. — *Walter Gyula* Nadányi Zoltánnak Kerekérdő c. kötetét bírálja.

Ethnographia. 1917. évf. 1—3. sz. — *Sebestyén Gyula: Arany János és a hagyomány.* A szerző a hagyományhoz való viszony ama szálaira kíván rávilágítani, melyek a magyar népi epikát és A. J. költészetének legnagyobb epikai termékeit a magyar irodalomtörténet és néplélektan számára örökre egybefűzték. Arany a Toldiban mondát mesélt el nekünk. Úgy tetszik, mintha a Toldi-monda e modern feldolgozásában valami atavisztikus erő érvényesült volna. — *Solymossy Sándor: Arany népiessége* címen azt fejtegeti, hogy A. J.-t a népi környezet állandó ráhatása folytán a nép gyermekévé avatta s később is legtöbbször a magyar föld-népének lelke szólott belőle. Gazdag költői termelésén az ősi alapjelleg minduntalan átűt; főképp népies tárgyú és hangú költészete valóban alig egyéb, mint a magyar folklóre ideális megnyilatkozása. Ennek igazolására néhány szembeesőkébb vonást emel ki. — *Bán Aladár: A Toldi-monda alaprétege* címen azt állapítja meg, hogy mit vehetünk pozitív igazságnak a Toldi-mondában; szerző a Toldi-névhez fűződött mondák egybekapcsolódását hosszú fejlődés eredményének tartja. A mi Toldi-mondánkban három réteget lehet megkülönböztetni. Az első az óriások körébe tartozó hősről szól; a másik réteg az Ilosvai előtti népköltési lerakodmány, s a harmadik azon kalandok, melyeket Ilosvai és lantos társai kapcsoltak össze a népszerű hagyománnyal. — *Szegedy Rezső: Ki volt Jankó Szibinyáni?* Az a feltűnő hasonlóság, az iráni-kaukázusi és szerb idevonatkozó monda között nem lehet a véletlen műve és jogosult a feltevés, hogy a kialakítás egyes mozzanatai az irán-kaukázusi mondákból jutottak a szerbhe és pedig a török hódoltság idején, a 17. sz. előtt. — *Roheim Géza: A kazár nagyfejedelem és a turulmonda.* Értekezés. — *Gulyás Pál: Népköltésünk idegennyelvű fordításait* ismerteti. — *Relkovic Davorka: Gebhard János magyar mondaközléseiről* ír. — Az Irodalom rovatban Berze Nagy János ismerteti Gulyás Józsefnek A sárospataki kéziratok népmese-gyűjtemény c. füzetét, — *Bán Aladár* Klemm Antal Mordvin szövegek c. művét méltatja, *Trócsányi Zoltán* pedig Báthori Ferenecnek: Utazásaim

a lappok földjén c. útirajzát ismerteti. — A kisebb közlemények közt *Bán Aladár* szalontai babonákat mutat ki *Arany János* műveiben.

Frankfurter Zeitung 1917. évf. 18. sz. — *Hans Franck*: *Renée Erdős*. E. ember minden körülményben a csóktól a vezeklésig, a vétkes szerelemtől az isteni szerelemig. Nem tudja eldönteni vajjon E. R. az előbbivel vagy az utóbbival szolgálta-e jobban és tisztábban az Istent, mivel csak utolsó költeményei vannak németre fordítva.

Gömör-Kishont. 1917. évf. 42. sz. — *Egy szép levél*. *Lőrinczy Judith* levele vonatkozással *Lőrinczy Györgynek* a *Petőfi-Társaság* Tompa-ünnepélyén tartott előadására, — X.: *Csudálatos eset*. *Gúnyos célzás* Tompa érdemei egyik ünnepi méltatójára.

Huszadik Század. 1917. évf. 1—2. sz. — *A zsidókérdés Magyarországon* címen többek közt *Radisics Elemér* és *Ritoók Emma* a zsidó-magyar irodalom kérdéséhez is hozzászólnak. *Radisics* szerint: Neves zsidó magyar írók műveit lapozgatva lépten-nyomon bántó magyartalanságra és kiáltó pongyolaságra bukkan az olvasó. — *Ritoók* szerint ha nem áll is az, amit az irodalmi téren a saját értékében túlságosan önérzetes zsidóság állít, hogy a modern kultúrát ők teremtték meg Magyarországon, bizonyos, hogy nélkülök olyan gyorsan nem terjedt volna el, olyan intenzív és szenvedélyes viták tárgya nem lett volna. A magyarság a zsidósággal szemben méltán kifogásolja, hogy nyelve nem magyar, ... mondatkötése fájoan hangzik nekünk és egyenesen ellenkezik a nyelv természetével; ezt a nyelvet íróink átvitték az irodalomba is. Másik kifogás a zsidóság magyar irodalma ellen, hogy olyan eszmék, alakok, emberek (főleg asszonyok) szerepelnek, mint magyarok a műveikben, amelyeknek semmi közük a magyar karakterhez.

Iuventus. 1917. évf. 1. sz. — *Michael Tompa*. Alkalmi cikk. — *Stephanus Hegedüs*: *Ad ciconiam*. *Carmen Michælis Tompa*. Interpretatio Latina. (Tompa «A Gólyához» c. költeményének latin fordítása).

Katholikus Szemle. 1917. évf. 7. füz. — *Petrich Béla* ismerteti *Surányi Miklós* Trianoni páváját, — *cj.*: *Dézi Lajos* Jósika-életrajzát.

U. i. 8. sz. — *Agárdi László*: *A kolostor Kemény Zsigmond regé-nyeiben*. Kemény azon nőalakjaival foglalkozik, kik nem a kolostor felé vezető úton indultak el az életben, de oda jutottak el. Rendeltetésök a szenvedés, céljuk a vezeklés, boldogságuk a teljes lelki megtisztulás. *Catharina de Atayde* az *Élet és ábránd*-ban, *Szerémi E'leonóra* és *Teréz* testvér a *Gyulai Pál*-ban, *Villemont Stephania* a *Ködképek*-ben, *Deák Dóra* a *Zord* időben — kerülnek sorra a tárgyalás folyamán. A kolostor belső életében Kemény figyelmét a lemondás és fegyelem ragadja meg; a kolostort a tökéletesedés páratlan iskolájának tartja s teljes meggyőződéssel száll szembe a kolostort támadó felfogással. — *Réthei Prikkel Marián*: *Őseink és az*

ital. Őseink ital-kedvelése, s ezzel kapcsolatos szokásaik, kifejezéseik (áldomás, ukkon pohara, stb.), különös tekintettel a 16—17. századra.

Kolozsvári Hírlap. 1917. évf. 54. sz. — *Szász Ödön.* A bukovinai harcokban hősi halált halt kolozsvári hírlapíró nekrológja.

U. i. 58. sz. — *Az egyetlenért.* Kuhn Ernő kolozsvári ügyvédnek a kolozsvári Nemz. Színházban bemutatott színművét behatóan ismertető cikk.

U. i. 63. sz. — *Sorsjáték.* Rövid cikk, mely gr. Csáky György négyfelvonásos színművének forrásáról számol be.

U. i. 76. sz. — *Herczeg Ferenc levele Janovics Jenőhöz.* A cikkíró közli Hercegnak Janovicshoz intézett levelét, melyben elismeréssel adózik a Kék Róka gondos előadásáért és néhány észrevételt közöl a szerzőkről, darabjaikról és azok színpadi előadásáról.

U. i. 112. sz. — *A gazdag Ady Endre.* Ady örökségéről. «Ady E. megszabadult a magyar költők legszomorúbb nyűgétől, a pénztelenségtől».

Kölnische Zeitung. 1917. évf. VIII. 5. sz. — *Ein Petőfi des Weltkriegs.* Hosszabb és jól tájékoztató cikk Gyóni Gézáról és költészetéről. Úgy mint Petőfi, Gy. is szláv származású és az oroszok ellen vitt szabadságharcban vesztette életét. «Bajtársai, ha majd visszatérhetnek a Jenisszei partjaitól a Dunához, talán még egy költői hagyatékot hozhatnak haza a világháború bárdjának tollából.»

Lepziger Illustrierte Zeitung. 1917. évf. 161. sz. — Közli Gyóni Géza két versét (Petőfi lelke, A lövészárokbán) Somló Károly fordításában.

Kritika. 1917. évf. 7—8. sz. — *L. Sipos Kamillo* Kacziány Gézának A magyar memoire irodalom 1848—1914-ig e. művét bírálja (V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 511 l.).

Magyar Figyelő. 1917. évf. 17. sz. — *Jakab Ödön: A lírikus Arany.* Arany öreg korában termékenyebb, igazibb lírikus, mint fiatal korában. Öregnek született; magányt, elmélyedést, tanulmányt kedvelő, szemlelődő, szelíd természet; józanság, szemérmesség, bölcs óvatosság korlátai között él. Csak mikor életkorra nézve is megöregszik, szólhat lírájában tartózkodás és válogatás nélkül; lelke alaphajlamaival élethora és körülményei már ekkor tökéletes összhangban állanak. — *Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona: Mikszáth Kálmán.* Újabb részlet. Közölve Mikszáth egy levele Mauks Ilonához.

U. i. 18. sz. — *Császár Elemér: Tompa Mihály.* Futólagos életrajzi áttekintés után költői pályafutása jellemzése, mely értékben mindvégig emelkedik, de kritikai visszhangjával a költő becsvágását ki nem elégti. Költészete kialakító tényezői: szerencsétlen életkörülményei, a falusi tartózkodásával járó magány és zárkózott egyoldalúság, mik elégtikus és szemlelődő hajlamát megérlelik; természetszeretete, mely egész

költészetét előnti, bár a valóban nagyarányú, plasztikus természetfestésig nem bír emelkedni; papi hivatása, mely tanító hajlamot fejleszt ki benne s a biblia által allegorikus előadásra szoktatja. Költészetén bizonyos részlethatásokat bajos kimutatni, mind a mellett modorban, mint epikus, Garay és Vörösmarty, később Arany nyomán haladt, lírában pedig előbb a harmincas évek szentimentális hangját, majd Petőfit követi. Fejlődése utolsó szakában lép elének teljes eredetiségével, a szabadságharc után, s ott méltó társa lesz a legnagyobbaknak. Családi és hazafias versei a legkiválóbbak. — *f. gy.*: *Tabán*. Ujhelyi Nándor regényét ismerteti.

U. i. 19. sz. — *f. gy.*: Forró Pálnak Egy diákkor története c. munkáját ismerteti.

Magyar Kultúra. 1917. évf. 17—18. füzet. — *Tóttössy Miklós*: *A katolikus Budapest*. Kat. egyesületek, köztük tudományos társaságok és irodalmi vállalatok rövid ismertetése. — *Veszely János, Csernus Mihály, Bangha Béla*: *Hozzászólások a sajtókérdéshez*. Vélemények egy katolikus hírlap létesítésének szükségéről s kivitele módjairól. Leginkább vitatott kérdés: hogy pártlap legyen, vagy pártfeletti? — *Várdai Béla* ismerteti Tömörkény István és Szederkényi Anna egy-egy kötetét (Népek az ország használatában; Lángok-tüzek).

Magyar Nyelvőr. 1917. évf. 7—8. sz. — *Simonyi Zsigmond*: *Magyar név*. Lengyel Zoltán Magyar Névkönyvét ismerteti, a névmagyarosítás történetére is visszatekintve. — *Losonczy Zoltán*: *Egy régi magyar hangváltozás*. A Besztercei Szójegyzék, az sz-s, zs-z, cs-c hangok írásából kideríthetőleg, oly nyelvjárási sajátságok emlékeit őrizi, melyek ma a moldvai csángóknál otthonosak. Ugyane sajátságok megvoltak a régi Szlavóniai nyelvjárásban is. Jellemző adat, hogy a B. Sz.-et egy bizonyos Szlavóniai György írta. — *Simonyi Zsigmond*: *Egy georgiai eposz magyarul*. Vikár Béla Tariel-fordítását ismerteti.

Magyarország. 1917. évf. 198. sz. — *Podhradszky György*: *Az etnografus Tömörkény* címen ír. (E cikk folytatását l. u. e lap 1917. évf. 207. sz.-ban).

U. i. 202. sz. — *Krúdy Gyula*: *Az irodalom Pesten 1917-ben*. Utalás irodalmi viszonyainkra.

U. i. 208. sz. — *Dereki Antal*: *A szív* (Emlékeimből) címen visszaemlékezést ír Tóth Béláról és Danielovics Kálmánról.

U. i. 215. sz. — *Kemény Simon*: *Néhány szó Krúdy Gyuláról*. K. Gy. nem elbeszélő, hanem mesélő. Írói tehetségében kevesebb a kiszámított, reális, megfontolt elem, túlteng benne a költészet és művészet.

U. i. 219. sz. — *Krúdy Gyula*: *Ambrus Zoltán*. A Z. írói egyéniségének vázlatos jellemzése.

U. i. 224. sz. — *N. u.* *Dereki Antal félé százados jubileuma* D. A. drámaírói pályájáról. (V. ö. u. e. lap 227. sz.)

Mozi-Világ. 1917. évf. 40. sz. — *A gólyakalifa.* A Babits Mihály ily című regénye után készült filmdrámát ismerteti. Írta Karinthy Frigyes és Korda Sándor. — *Fekete gyémántok.* Jókai ötkötetes regénye filmen, két részben. Bemutatta az Omnia-Mozgósínház.

Műlt és jövő. 1917. évf. 9. füz. — *Patai József: A zsidó asszimiláció.* Válasz Riedl Frigyesnek, aki egy irodalomtörténeti tanulmányához kereste a zsidó asszimiláció fogalmának megvilágítását. A válasz e fogalomnak cselekvő értelmet tulajdonít; a zsidó asszimilált, de nem asszimilálódott.

U. i. 10. sz. — *Heller Bernát: Tompa Mihály.* Rövid megemlékezés, különös tekintettel a költő vallásos érzelmű és erkölcsi célzatú műveire, meg a bibliához való viszonyára.

München-Augsburger Abend-Zeitung 1917. évf. I. 13. sz. — *Joseph Aug. Lux: Ungarische National-Literatur.* A magyar irodalom fejlődésének áttekintése Kisfaludy K. haláláig.

U. i. 1917. I. 18. sz. — Az előbbi cikk folytatása: Vörösmartytól napjainkig. Mindkét cikk jól tájékoztat a magyar irodalom irányairól és főműveiről.

Néptanítók Lapja. 1917. évf. 40. sz. *N. n.: Tompa Mihály.* (Születésének százéves fordulóján). A költő jelentőségét fejtegető alkalmi cikk.

Neus Freie Presse. 1917. évf. 19048. sz. — *P. W.: Gastspiel Leopoldine Konstantin im Theater in der Josefstadt.* Ilyen címmel ír a bécsi ujság Herczeg Ferenc «Kék róka» c. darabjának bécsi premiéréjéről. «Molnár Ferenc a sikereit határozott és merész színházi temperamentumának és szellemes analízálóképességének köszönheti. Herczeg sok tekintetben finomabb művész. A nyersebb hatásokat csaknem készakarva kerüli, szereti a gyöngédebb színeket és főleg bájos női arcképek rajzolásában leli örömet.» (V. ö. a többi bécsi lapokat is, 1917. szept. 1-én).

Neues Wiener Tagblatt. 1917. évf. 240. sz. — *Marco Brociner: Blau-fuchs.* Tárcacikk Herczeg Ferenc «Kék róka» c. darabjáról. «Herczeg sohasem kötötte magát formulákkal és normákkal irodalmi divatokhoz.» Programm nélkül is — cikkíró szerint — mintakép és úttörő lett az irodalomban.

Nyugat. 1917. évf. 16. sz. — *Ignotus: Nyílt levél Concha Győzőhöz.* C. Gy. azt írta a Huszadik Században, hogy a nyugatosok alaphangja: Kicsinylése, gúnyolása mindannak, amit műveltség terén a magyar ezer év óta alkotott, s hogy e zászló alatt sorakozók túlnyomó részben zsidók. Ignotus tiltakozik ez állítás ellen, s figyelmébe ajánlja Conchának az ő (t. i. Ignotus) Kisérletek c. tanulmánykötetét; «nincs joga a Nyugatosságról... ítéletet mondanía, ha legalább ezt a könyvet el nem olvasta.» (Megjegyzendő, hogy «Nyugatossá»-ról ebből a könyvből alig lehet vala-

mit megtudni). — *Schöpflin Aladár*: *Az élet arca*. Barta Lajos novelláiról. — *Ady Endre* u. arról. — *Ady Endre*: *A Mikszáth paraszta*. A kaszát vásárló paraszt az 1871-i Családi Naptár egy anekdotájában, tehát már Mikszáth előtt, be van mutatva az irodalomban. Jókaiban is megvan valahol.

U. i. 17. sz. — *Szini Gyula*: *Az ő keze*. Balla Ignác regényéről.

U. i. 19. sz. — *Schöpflin Aladár*: *Tompa Mihály*. Eruptivitásának, hipochondriájának, túlérzékenységének, s mindannak, mi idegrendszerét betegessé, abnormissá tette, alig van nyoma verseiben. Ezeket kora ízlése kizárta a költészet lehetőségeinek köréből, s e kör korláta Tompa, ki sem forradalmár, sem újító nem volt, még legnagyobb szenvedései s meghasonlása idején sem rombolta le. Befogadta a vezető egyéniségek: Petőfi, majd Arany hatását. Ezek mellé csak egy-egy kivételesen ihletett pillanatában, alföldi képeivel, de különösen őszi verseivel s egy-két hazafias költeményével emelkedik, mely utóbbiakban egy egyetemes tömegérzés kifejezőjévé, s a merő esztétikai megítélésen fölülemelkedve, valóságos történeti tényezővé vált. — *Szini Gyula*: *Pacsirtaszó*. MórícZ Zsigmond darabjáról. Nem konvencionális népszínmű, hanem emberileg igaz játék.

Ország Világ. 1917. évf. 1. sz. — *Eötvös József levelei* címen közli Eötvösnek 1867. évi két levelét, amelyek a koronázásra vonatkoznak. — Közli Ács Klára író nő fényképét.

Ösvény. 1917. évf. 3—4. sz. — *Kovács Sándor*: *Méreg*. A mai mozi-irodalom erkölcsrontó hatásának elemzése. — *Levelek az új-testamentum fordításáról* címen közli Kézma Andor és Rákosi Jenő leveleit Masznyik Endre új biblia fordítása első két füzetének megjelenése alkalmából.

Pester Lloyd. 1917. évf. 184. sz. — *Ernst Goth*: *Neue ungarische romane* címen Surányi Miklós: A Trianci Páva, Kálnoki Izidor: Klárka Doktor és Lakatos László: Két regény c. műveit ismerteti.

U. i. 193. sz. — Egy magyar író indítványozza, hogy a királytól kérelmezzék Gyóni Géza kitüntetését a Pro litteris et artibus hadiékítményes rendjével.

U. i. 203. sz. — *Eugen Mohácsi*: *Neue Belletristik*. Bírálat Landauer Béla: A Tanár és Vér Mátyás: Az árnyék c. regényéről.

U. i. 219. sz. — *Eugen Binder*: *G. Gyónis »Kalvarienbriefe«*. Ismertetés, néhány költemény német fordításával.

U. i. 237. sz. — *Adolf Rosée*: *Petőfi auf dem deutschen Vorlesetisch*. Petőfi nem szerepel eléggé német szavalók műsorán. Ennek oka az, hogy nehezen fordítható s a meglevő fordítások nem hatolnak eléggé be az eredetinek szépségeibe. Cikkíró saját fordításában közöl néhány költeményt (Falu végén, A faluban utcahosszat, Füstbe ment terv, Fekete kenyér, Vizen, Feleségem és kardom).

U. i. 242. sz. — Vezető cikk Tompa Mihályról. — *Elsa Stephani* Újhelyi Nándor: Cserebere c. vígjátékát bírálja.

U. i. 248. sz. — *Bernhard Alexander* Bródy Sándor : A dada c. darabját bírálja a Nemzeti Színházban való bemutatója alkalmával.

U. i. 250. sz. — *Stefan Groszmann*: *Übersetzte Pikanterie*. Herczeg Ferenc: A kék róka c. darabjának berlini és majnafrankfurti előadásáról. A főszerep Berlinben pikáns és Frankfurtban idegesen szentimentális színezetet nyert a színésznők tökéletlen felfogása és játéka által.

Pesti Napló. 1917. évf. 154. sz. — A színház rovatban panasz arról, hogy a bécsi Burgszínház jövő évi műsorába egyetlenegy magyar darabot sem vettek fel. Millenkovich igazgató ezen álláspontjára felhívja a Nemzeti Színház figyelmét.

U. i. 171. sz. — *Kaffka Margit* Szabó Dezsőnek Nincs menekvés c. könyvéről ír bírálatot. «A regénynek nevezett hosszú novellát azzal az érzéssel teszi le az ember, hogy nem egészen méltó és teljes... erőfeszítése annak az írói tehetségnek, mely mégis épp ezen a könyvén át nyilvánul félreösmerhetetlenül.»

U. i. 177. sz. — *Kulinyi Ernő*: Kabos Edének A királyné c. novelláskönyvét hosszabb bírálatban méltatja.

U. i. 186. sz. — *Hatvany Lajos*: *Schöpplin Aladár*. «Magyar írók» c. irodalmi arcképeket és tollrajzokat tartalmazó művének megbeszélése. A morális, politikai vagy dogmatikus szempontból kiinduló kritikával szemben, mely az új írókban futurista oktanal önkényt és szeszélyes módot lát, Schöpplin hirdeti először és legnyomatékosabban az új törekvések szűkegszerű, törvényszerű létjogosultságát, a változott világok változott íróit és irodalmát. Schöpplin környezetrajza kissé száraz és langyos, nincs korunk hőseihez hevítve. Másik hiánya, hogy műélvezői gyönyörűségét nem igen tudja tolmácsolni.

U. i. 189. sz. — A függöny előtt c. rovatban *Karinthy Frigyes*: *Csatadal* címen Gyóni halálával kapcsolatban a háborús költészetről elmélkedik. A csatadal, mint költői műfaj maga is elesett a világháborúban.

U. i. 193. sz. — *Hatvany Lajos*: *Tűz a pusztában*. Herczeg Ferenc novellás könyvéről. E kötet némely novellája visszacsengése régebbi motívumainak. Herczeg jobb és tisztább, ahol reális anyagba kap vagy ahol az allegória világosabban szól. A maga életét és irodalmi újratámadását példázza a gorillanagyapó folényes történetében. Egyik-másik történet az író szkepszisét árulja el, aki tudja mi van a formák mögött.

U. i. 208. sz. — *Laczkó Géza*: *Móricz Zsigmond háborús novellái*. «A tűznek nem szabad kialudni» c. kötet bírálata. A kötet stílusa jelentékeny és örvendetes fejlődést mutat a túlságosan szentenciózus (tehát állítólag magyar parasztos) mondatokat igen kedvelő s ezért modoros, régebbi stílusához képest. Két dolog túlzásba vitelét hibáztatja a bíráló: az aktualitását és a népiességét. A «Lucerna» akármilyen kitűnő, már meg van egyszer írva Mikszáth A kaszát vásárló paraszt-jában. A paraszt nem az egyetlen értékes ember-kaszát ma Magyarországon, hogy oly művész, mint Móricz minden tehetségét nekik szentelje. Móricz parasztjai kissé megöregedett Jókai-parasztok. Kikoptak a világból s meg kellene vál-

tozniok. Irodalmi érdeklődésre inkább a városba szakadó paraszt tarthat számot, mert ez a típus a jövőé. Mórícz fejlődése érdekében is kívánatos volna, hogy ne embertársai egy szűk körére szorítsa művészi látását. nehogy a típusait szolgáltató kasztal együtt elvénüljön.

U. i. 210. sz. — *Arany Jánosné és Széll Piroska levelei Arany utolsó napjairól*. Adatközlés. — *Magyar írók, bécsi cenzúra*. Bródy Sándor: Lyon Lea c. drámájának a bécsi Stadttheaterben való színrekerüléséről. Az oszt-rák cenzúrájának számos kifogása volt a darab ellen, melyeket csak két esztendei alkú és harc után sikerült megdönteni. A christiániai Central Teatred is megszerezte a darabot és októberben fogja bemutatni. Bíró Lajos háborús színművét, melynek a Josefstädter Theaterben kellett volna színrekerülnie Hotel Imperial címen, a cenzúra nem engedi előadni.

U. i. 218. sz. — *Hatvany Lajos: Szomorú Dezső. Tanulmány szerű méltatás*. Szomoró nem az emberi lét mélységei fölött kifeszített deszkán létezik; az ő irodalmának nincsenek örvényei. Csak fölszínes szórakozás, mint az udvari törpéké. Ezek szókimondóan bizarr tisztét vállalta s emellett az udvari költők finom fordulatait leste el, hogy obscenitásokkal nevetessen.

U. i. 219. sz. — *Hatvany Lajos: Ötvenezer könyv, hét millió halott*. A háborúnak nem volt lírája. A háborús népdal a háború keservét zokogja. Háborús regény eddig még nincs. A háborúnak egy szomorú kényszer-szülte műfaja a haditudósítás.

U. i. 222. sz. — *Hatvany Lajos: Egy fölösleges ember emlékirataiból*. (Kalandos korrajz.) Kertbeny Károly Mária önéletrajzáról s annak túlzó s az igazat nem mindig fedő adatairól szól. Kisfaludy Károly utolsó szerelméről, Löffler Nináról is megemlékezik.

U. i. 224. sz. — *Beszélgetés Ambrus Zoltánnal*. Olyan színművek előadásáról, amelyek a közönségnek csak a szórakozás-vágyát szolgálják, az ország első színpadának le kell mondania. A Nemzeti Színház ma már válogatos lehet, legjobb szerzőink legjobb munkáit kell lefoglaltatnia. — A Magyar Arcképek rovatában Schöpflin Aladár ír cikket *Molnár Ferencről*. Emberi és írói valóját gyermektörténetei árulják el, azok, melyeket gyermekekről írt. A magyar irodalomban ő a gyermek felfedezője. Mikszáth az apa, Herczeg az idős bátya szempontjából, tehát kívülről nézi a gyereket, szeretetből és kicsinylésből vegyült humorral. Molnár belülről nézi, serdülőkori élményeken s emlékeken keresztül. Gyermekei mindig egyedül jelennek meg, ezért őszinték nem képmutatók, mint szüleik társaságában. Molnár az ideges féltékenység írója. Nők dolgában a kultúrmáz és társadalmi fegyelem alatt meglapuló bestiális ösztönök írója. A tudatalatti lelki motívumokról szóló tanítás Molnár vezér-motívuma a nők rajzában. A «verve» Molnár példátlan sikerének legerősebb eszköze. Elmésségének ragyogása pótolni tudja a mélység hiányait is, mindig vannak szavai, melyek elevenbe vágnak, az élc, a szarkazmus, az epigrammai fordulat, a pátosz, az ellágyulás — az írói hangszer minden hanglehetősége rendelkezésére áll. A megírás módja nála mindig elsőrendű és mindig eredeti.

U. i. 229. sz. — *Kaffka Margit: Könyvekről* címen a következő négy könyvről ír bírálatot: Benda Jenő: *Circe*, Méray Horváth Károly: *Az örök tűz*, Andor József: *A tanítónő*, Komáromi János: *A tilinkó*.

U. i. 234. sz. — Hír arról, hogy Barnovsky berlini színingazgató elvesztette Sándor Imre *«Játék a tűzzel»* c. darabjának német fordítását.

U. i. 237. sz. — *Hatvany Lajos: Feleségek felesége*. Cikksorozat Szendrey Júliáról, Sok idézettel tarkított életrajzi jellemfestés. (Folytatását l. u. i. 238., 239., 240., 243., 244., 252. sz.)

U. i. 241. sz. — *Schöpflin Aladár: A hanvai pap*. Emlékezés Tompa Mihályról.

U. i. 252. sz. — Rövid színházi hír a Magyar Színház tíz éves fennállásáról. — *Bródy mindenütt*. A Magyar Színház most próbálja A szerető c. új drámáját, az Operaház számára készen van Vitéz László c. balletszövege, a Nemzeti Színház számára most írja Buza c. darabját, ugyanitt A dada c. darabját állandóan telt ház előtt adják.

Protestáns Egyházi És Iskolai Lap. 1917. évf. 37—38. sz. — *Patay Pál: Tompa-jubileumra*. (I—II.) Alkalmi cikk, mely egyebeken kívül megállapítja, hogy Tompa A szent hűség c. versének két sora (A te szent-séges stb.) szószerint a XXVIII. zsoltár két verséből való. «Sajátságos, hogy Arany és Tompa nem állanak Jézus Krisztus személyes befolyása alatt . . . Isten, lélek, halhatatlanság — e deista háromság még nem az apostoli, nem a valódi kálvinista keresztyénség . . . Nem dogmatizálást várunk a szöszéken, hanem bizonyosságtételt Krisztusról, mint megfeszítettéről és evangéliumot Isten országáról. Ez hiányzik Tompa beszédeiből . . . Színes, költői nyelven megírt alkalomszerű imádságokat nyújt az Olajágban Tompa. Hiányzik belőlük . . . a bibliai pietás, az egészséges misztikum.»

Protestáns Szemle. 1917. évf. 7—8. sz. — *Thury Etele: Dévay Biró Mátyás haláláról*. A híres magyar reformátor 1545 június 12. előtt halt meg, de nem Debrecenben, mint eddig tudtuk, hanem külföldön: Szászországban vagy Helvéciában. — *Szendrey Zsigmond: Minek szánta apja Arany Jánost?* Válasz Gyöngyösy Lászlónak a Protestáns Szemlében 1916. évf. 486. l. megjelent cikkére. (A szerző utal arra, hogy nem vonta kétségbe Gy. L.-nak azt az állítását, mely szerint Aranyt apja «fiskális»-nak szánta.) — sz. Dézsi Lajosnak B. Jósika Miklós c. monografiáját ismer-teti és bírálja.

Svenska Dagbladet. 1917. évf. 489. sz. — Szeptember 5-én volt a «Kék róka» svéd bemutatója a stockholmi Svenska Teater-ben «Riddaren av igår» (A tegnapi lovagja) címen. — G. Bjurman nagyon részletesen foglalkozik a darabbal és elismerően nyilatkozik Hercege Ferenc drámaírói képességéről. «A Svenska Teater ezidei első bemutatója különösen sikerült. H. F., akit egész Svédország jól ismer két évtizeddel ezelőtt megjelent «Gyurkovics lányok» c. novellás kötetéből, Magyarország egyik igen becsült és

rutinrozott drámaírója. De nemcsak rutin ez, hanem eredeti és komplikált lélektani vizsgálódás és színpadi előadóművészet is, mely bár a bécsi iskola nyomát viseli magán, de azért mégis egyéni.» (Részletes beszámolót közölnek a «Kék róka» stockholmi bemutatójáról még a Dagens Nyheter, Stockholms Dagblad, Aftonbladet nagy svéd napilapok 1917 szept. 6-iki számai.) — A darabot Algot Sandberg fordította le a német átdolgozás után.

• Századok. 1917. évf. 6. sz. — *Alszegehy Zsolt* ismerteti Dézsi Lajos Jósika-életrajzát. — *Gárdonyi Albert* elismeréssel szól Kacziány Géának a magyar memoire-irodalomról írt művéről. — *Hóman Bálint* szerint Főgel Sándor Celtis-tanulmánya jó munka. — Névtelen ismertetések szólnak Zuber Mariánnának a hazai német folyóiratok történetéről írt értekezéséről, Petrik Géza nagybecsű magyar könyvészetéről és Veszprémy Dezső Thaly Kálmán-életrajzáról. — *Ernyey József* vitatkozik Sebestyén Gyulával a magyar rovásírás némely vitás tételén.

U. i. 7—8. sz. — *ch. e.* elismertetéssel ismerteti Harsányi Istvánnak a sárospataki Rákóczi-könyvtárról írt dolgozatát.

Szegedi Napló. 1917. évf. 228. sz. — *Móra Ferenc*: *Tanító-mesterünk*. Tömörkény István pályáját ismerteti és írói érdemeit méltatja. T. humora, filozófiája, világlátása csak az övé, idegen márkát egyiken se találni.

Színházi Ujság (Kolozsvári) 1917. évf. 10. sz. — *Kolozsvári írók a magyar irodalom szolgálatában*. Közlemény Kohn Ernő és gr. Csáky György színműírókról.

U. i. 19. sz. — *Mozifelvételek*. Janovics Jenő a Tanítónő, Ciklámen, Gyurkovics lányok c. színművek mozifelvételeit készíteti.

U. i. 25. sz. — *A csikós filmre kerül*. Korda Sándor Szigligeti Csikósát filmre alkalmazta. A fölvetel nagyobbbrészt a Hortobágyon történt, néhány jelenetét Kolozsvár vidékén vették föl.

Színház és Divat. 1917. évf. 37. sz. — Közli, hogy Bakonyi Károly és Kálmán Imre Tatárjárása filmen is megjelent a Mozgóképek otthonban.

U. i. 27. sz. — Nádor Jenő: Búcsúm a Csárdás királynétól címen emlékezik meg a darab 250-ik előadásáról.

U. i. 34. sz. — *Egy pálcás színészből* címen Deréki Antal írói és színész életpályáját ismerteti.

U. i. 35. sz. — *Ambrus Zoltán drámája a mozgóképek otthonban* címen a filmre került «A gyanú» c. drámát ismerteti.

U. i. 36. sz. — *A kuruzsló* címen ismerteti Földes Imre drámáját. — *Herczeg Ferenc a Blaufuchsról* címen H. nyilatkozatát közli.

U. i. 41. sz. — *A Magyar Színház jubileuma* címen közli az utolsó 10 évben a színházban előadott magyar és külföldi darabok címét. — *Beregi az Urániában* címen a Babits Mihály: Gólyakalifa című regényéből készült filmdrámát ismerteti.

Temesvári Hirlap. 1917. évf. 188. sz. — Gyóni Géza két kiadatlan verse címen hosszabb cikket közöl Gyóni Gézáról, kinek *A Dicsőséges Jobbhoz és Dögmadarak* című versét köpenybe varrva csempészték ki Oroszországból.

U. i. 210. sz. — *A Petőfi-Társaság Temesvárott.* Pakots Józsefnek, a Gyóni-ünnep ügyében indítandó akciójáról.

U. i. 213. sz. — *Xántusz Jánosné Doleschal Gabriella: Emlékezés Jókaiékra.* Emlékezés Jókainé Laborfalvi Rózára.

Uj idők. 1917. évf. 38. sz. — *Lázár Béla: Írók és művészek közt* címen Jókai Móra vonatkozó feljegyzését közli.

U. i. 39. sz. — *Gesztesi Gyula: Elsárgult memoárok.* Frankenburg Adolfnak, a XIX. század negyvenes éveibeli újságírónak emlékét újítja fel.

Uj Nemzedék. 1917. évf. 32. sz. — *Kritikus: Német színészek Pesten* címen azt fejtegeti, hogy Budapesten nem szabad a német színészetet szóhoz juttatni.

Uránia. 1917. évf. 9. sz. — —ly: *„Tűz a pusztában.”* Herczeg Ferenc ilycímű novellás kötetének bírálata.

U. i. 10. sz. — —ly: *Tompá* (születése százados évfordulóján). Alkalmi megemlékezés a jeles költőről. — *Nógrády László: A mese eredete* (Műtatvány a szerzőnek «A mese» c. készülő könyvéből). — *Szász Károly: Színházi levél.* Móricz Zsigmond Pacsirtaszó c. színművének kritikája. «Mindent összevéve ez a darab nemcsak haladást nem jelent Móricz drámaíró pályáján, — hanem első darabjához, a Sári bíróhoz képest... inkább hanyatlást mutat...» Móricz nyelvének tösgyökeres zamatossága s költői színe azonban a Pacsirtaszó-ban is értékül jegyezhető fel.» — —ly: *Csathó Kálmán elbeszélései.* «A nők titka» kötet ismertetése. Az elbeszélések közül kettő magasan kiemelkedik s elsőrangú irodalmi értékkel bír. Egyik: «A Bársony, a Flóri meg a Fifi» című; a másik: «A kimenő».

Világ. 1917. évf. 231. sz. — *Ignotus: Jegyzetek* címen Sebestyén Károlynak a Budapesti Hirlapban Móricz Zsigmond állítólagos magyartalanságáról tett megjegyzésével polemizál és azt vitatja, hogy Móriczban minden magyar, még a magyartalansága is. — *Bálint Lajos: A kritika a válaszüton,* az irodalmi és művészi kritika végső és igazi feladata: nevelő munka. A kritika új feladata ma már az, hogy szigorúbb szemmel és szigorúbb kézzel válogasson maradandó értékek és a napi termelés sekélyességei között. — *K. E.: Szép Ernő új könyvei* címen ismerteti Szép Ernőnek A jázminok illata c. novellás kötetét. Cselekvényt, mesét, hasztalan keresünk az ő novelláiban s a merészebb kompozíció határozottan árt eredetiségének. Az ő technikája: a pillanatsfelvételek impresszionizmusa s ebben tökéletes. Másik könyve: *A kenyér.* Apró írásai itt sem ismernek törvényeket az érzések és hangulatok analizisében, egyedüli céljuk az érzékenységre hatni s a külső jelenségekre rezonálni. De érdeme, hogy mindent a maga szemével lát és

a maga hangján beszél el. — Ugyancsak K. E. bírálja Árky József: A rajongó c. regényét is. Nagy hibája a regénynek, hogy mintegy csak a témát mondja el s kellene valaki, aki a regényt is megírná stílus és érzéssbeli finomsággal. A rajongó nőies, érzelmes, bátortalan ifjú.

Vossische Zeitung. 1917. 486. sz. — A berlini Lessing-Theater szeptember 22-én mutatta be Herczeg Ferenc Kék rókáját («Der Blaufuchs»). A kritikus (A. K.) úgy találja, hogy a színpadi irodalom annyiszor földolgozott házassági háromszögének még mindig nincs kimerítve minden változata, mert ime H. F. egy új variációt mutat be: a látszólagos vagy valószínű házasságtörést. A darab hangos, de mégsem teljes sikert aratott. A kritika szerint az örökös «point-vadászat», mely az igazi drámai célt lassanként a szem elől téveszti, végül fárasztó lesz és «ha az ember magyar tokaji erotikát akar élvezni, akkor inkább Dóczy Lajos szívreható Csók-jához forduljon, mint H. F. hideg Kék rókájához». (Részletes, némileg kedvezőbb kritikák a Berliner Tageblatt és a Lokalanzeiger 1917 szept. 28-iki számaiban.)

Zászlónk. 1917. évf. 1. sz. — N. n.: *Ki is volt Gyóni Géza*: Rövid méltatás. A cikk a költő arcképét is közli, abból az alkalomból, hogy Gyóni G. 1917 június 25-én, 33 éves korában, (Szibériában) Krasznajarszkban meghalt.

Zsidó Szemle. 1917. év. 19. sz. — *Zsidó elemek Kiss József költészetében*. Részletek egy pályanyertes dolgozatból.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 október 6-án választmányi ülést tartott.

Négyesy László elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Baros Gyula, Császár Elemér, Gulyás Pál, Horváth Cyrill, Morvay Győző, Pais Dezső, Pintér Jenő, Szász Károly, Szegedy Rezső, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Versényi György, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző : Kék Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy az Orsz. Középisk. Tanáregyesület meghívta a Társaságot jún. 24-én tartott ünnepi közgyűlésére s ő a Társaság képviselőjében meg is jelent e gyűlésen, melyen egyébként a Társaságnak több tagja részt vett. Tudomásul szolgál.

2. Titkárhelyettes jelenti, hogy Zoltvány Irén főisk. igazgató úr, érdemes alelnökünk a Társaság alapítói sorába lépett. A választmány hálás köszönettel veszi tudomásul s örömmel használja fel ez alkalmat is arra, hogy a Társaság érdekében oly lekötőező készséggel buzgólkodó alelnöke iránt érzett hűséges ragaszkodásának s hálás tiszteletének kifejezést adjon.

3. Titkárhelyettes jelentése alapján a Társaság rendes tagjává megválasztatnak : Tomor Árkád, bencés főg. tanár, Pápa; Szűnyog Xavér, Jankovics Paulin, Linzer Szilárd, Berzsényi Fábán, Szalay Jeromos, Halász Ányos, Hein Tádé és Waisbecker Oláf, bencés tanárjelöltek, Pannonhalma (aj. Zoltvány Irén; mind 1918-tól kezdődő kötelezettséggel); dr. Révay Józsefné, dr. Zuber Marianne, tanárnő, Bpest (aj. Baros Gyula, 1918-tól); Timbus Endre, főg. tanár, Cegléd (aj. Pais Dezső, 1918-tól); Krammer Zsófia, tanárnő, Bpest (aj. Rubinyi Mózes); Kemény Simon, író, Bpest; Tevan Andor, író, Békéscsaba; Hoffer Aladár, cégvezető, Orosháza; Gáspár László, t. hadnagy, 316. sz. tábori posta; Vezsenyi Béla, hírlapíró, Kolozsvár (aj. a pénztáros); Girtler Mária, tan. képző int. tanár, Besztercebánya; Fehér J. István, takarékpénztári levelező, Orosháza; Moldován Virgil, tanárjelölt, Ercsi (aj. a titkárhelyettes).

4. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel 12,564.69 K., kiadás 7018.24 K., pénztári maradvány 5546.45 K. Tudomásul van. A bevételben beúne van négyhónapi államsegélyünk (1333.33 K.) is, melynek folyósítása érdekében kifejtett szíves fáradozásáért hálás köszönetet mond a választmány Szász Károly alelnök úr öccellen-tiájának.

5. Titkárhelyettes bemutatja Morvay Győző vál. tag indítványát, Madách Imre születése közelgő százados fordulójának méltó megünneplése tárgyában. A választmány az indítvány lehetőségének megvizsgálására s jelentéstételre bizottságot küld ki, mely Zlinszky Aladár elnöke alatt Császár Elemér, Morvay Győző, Tolnai Vilmos és Voinovich Géza vál. tagokból alakul.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Baros Gyula és Horváth Cyrill vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg a következő tárgysorral:

1. Kiss Ernő: *Arany és Gyulai*. (Felolvasta: Kéký Lajos).

2. Elek Oszkár: *Jókai és az oroszok*. (Felolvasta: Baros Gyula).

A felolvasó ülést az elnök a következő megemlékezéssel nyitotta meg:

Tisztelt társaság! Mikor az új munkaidőszak első ülését tartjuk s megoszlott lelkünket tudományos kötelességünk megint sorompóba szólitja, az alkonya felé hajló év egy különleges kötelességünkre emlékeztet bennünket. Az az esztendő, amelyben járunk, egy századdal ezelőtt nemcsak a Toldi költőjével lepte meg a tavasz virágaként irodalmunkat és nemzetünket, hanem az ősz gyömölcseként az ősz költőjével is, s nekünk új munkánk megkezdése előtt egy rövid áldást kell mondanunk Tompa emléke előtt.

A köztudat egy glóriába fonta Tompa nevét két legnagyobb kortársával, Petőfiével és Aranyéval, akik maguk is költői triumvirátusuk tagjának tekintették őt. Alakja úgy áll a közvélemény előtt, mint aki velük együtt vívta ki a valóságosság, a természetesség, az autochton eredetiség, a nemzeti szellem és ízlés diadalát. A magyar költészet e legendás korának sugarai pazarul ömlenek rá az ő emlékére is. De felejtethetlenné teszi őt az a nagy szolgálat, melyet az elnyomatás éveiben tett költészetével a sebeiben vergődő nemzet lelkének. E lélek égető fájdalomának, a fájdalom heveességében nyilvánuló életerejének, majd ébredő bizakodásának nyílt és burkolt, változatos, de mindig költői tolmácsolása az ő legsajátabb költői szerepköre volt. Alkotásai e kornak nemcsak irodalmi, hanem köztörténeti dokumentumai is, a nemzet akkori lélekállapotának állandó emlékei. Senki erre a feladatra hivatottabb nem volt, mint ő, a szív költője, a maga bensőséges természetszemléletével s a természet virágnyelvén értő és beszélő művészetével. Így áll emléke a nemzet előtt s a szaktudománynak minden oka megvan rá, hogy tisztelje a nemzet ítéletét kedves költőjéről. Az irodalomtörténet is ki fogja mindenkor emelni Tompa költészetének történeti fontosságát is, esztétikai értékét is. El fogja ismerni, hogy Tompa érzelmi bensősége és melegsége mélyen járó gondolatokhoz adta a hangulati kíséretet. Tompa rendszeres filozófiai és esztétikai tanulmányok nélkül a költői lélek éleslátásával termelte eszméit, melyek jellemző világ- nézetet alkotnak. A magyar költői nyelvnek is kiváló mestere volt, technikai művészete, főleg rimelése tanulmányozásra méltó. Az irodalomtörténet nem is volt iránta kegyetlen. Csak nemrég látott napvilágot két olyan jeles életrajza, aminő csak kevés írónknak jutott. A jubiláris év is

előmozdította költészetének tanulmányozását, s bizonynyal értékes részletmunkálatok sorát várhatjuk reá nézve az irodalomtörténet művelőitől. Mindenesetre hűséges kegyelettel fogja ápolni Társaságunk is az ő kultuszát és munkálkodni fog szellemének ismertetésén.

Tompá nagy emlékének hódolva megnyitom Társaságunk mai felolvasó ülését.

*

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 november 3-án, Négyesy László elnökelete alatt, felolvasó ülést tartott a következő tárgysorral:

1. Baros Gyula: *Arany, Petőfi és a ponyvairodalom.*
2. Pitroff Pál: *Arany és a harmónia.* (Felolvasta: Kéky Lajos.)

A tübingai pályázathoz. Kazinczy Ferencz tübingai pályaművéről első ízben 1899-ben tettem jelentést a philologiai társaságban, magát a pályaművet már 1913 végén adtam sajtó alá, de a nyomdák háborus viszonyai miatt csak 1915 év végén készült el, mire 1916 elején megjelent. Ezt a kiadásomat ismerteti és bírálja Szigetvári Iván a folyóiratban (1917. évf. 417. l.). Soha nem írtam ellenbírálatot, pedig sokszor kellett volna tennem; most sem teszem, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy a szakértők maguk képesek maguknak véleményt alkotni a megbírált könyvről és a bírálatról. De a kérdéses bírálatban van három pont, melyek kis részben reám, legnagyobbbrészt Kazinczy művére vonatkoznak, és ezeket akarom tisztázni.

Bevezetésemből (mondja a bíráló 425. l.) «nem tűnik ki, mi a Wertheimer és mi a Heinrich kutatása. Én másunnan állapítottam meg.» Mi ez? vád vagy gyanúsítás? és mit állapított meg a bíráló «másunnan»? Wertheimer barátom (Századok, 1896. 404. l.) kimutatta, mint már 1899-ben (Philologiai Közöny 438. l.) és most újra kiadásomban (4. l.) hangsúlyoztam, hogy az 1808-ik évi pályakérdés összefüggésben van az 1807-ik évi országgyűlés izgatott vitáival és hogy a díjat a bécsi rendőrség tűzte ki. Őt csak a dolog politikai oldala érdekelte, és talán még ezt sem intézte el teljesen, mert (405. l.) «más alkalomra tartotta fenn magának ennek az ügynek kimerítő ismertetését.» De már 1898-ban értesített, hogy e kérdéssel nem szándékozik újból foglalkozni, mert az úgy irodalmi oldala nem érdekli eléggé és különben is kissé messze esik tőle, és felszólított, hogy tegyem ezt én ő helyette. Erre fölmentem Bécsbe, hol a belügyminisztérium levéltárában összegyűjtöttem dolgozatom anyagát és átnéztem a beérkezett pályaműveket. Kettőnk kutatásának megállapítása tehát nem probléma, mely csak ezentúl lenne eldöntendő. Még kevésbbé értem, hogy bírálóm mit «állapított meg másunnan», mert amit bírálatában mond, az mind kiadásomnak bevezetéséből származik.

Ez az első pont. A második egy félreértés, hogy t. i. én 1899-ben (id. h. 442. l.) a pályamunkának teljes magyar fordítását is ígértem volna; mert én ezt az ígéretet természetesen úgy értettem, hogy a Kazinczytól származó magyar szöveget (mely akkor még nem volt kezemben) adom. Hogy ez a szöveg nem teljes, nem az én hibám, kiegészítését pedig (amit

birálóm tölem követel) egy tudományos jellegű kiadásban nem tartom megengedettnek. De mire is volna ez jó? Aki nem tud annyit németül, hogy Kazinczy művét megértse, ne foglalkozzék a nagy reformátorral és korával, mert nem megy semmire. Különbön úgy vagyok meggyőződve, hogy Kazinczy nagyon jól tudta, hogy mit tesz, mikor (egyebekben is gyöngé) művének leggyöngébb részét mellőzni akarta a tervezett magyar kiadásban. Hisz nemsokára belátta, hogy pályaművének akár német, akár magyar kiadását legjobb lesz végleg elejtenie. Ma e műve csak történeti érdekű politikai röpirat, de csupán német szövege az, mert csak ez szerepelt Bécsben a sokáig oly rejtélyes pályázaton.

Végre én azt állítom, hogy Kazinczy német szövegét Rumi Károly nézte át. Ezt bírálóm tagadja, mert ennek «Kazinczy levelezésében semmi nyomát nem találja.» Valóban? Kazinczy 1808. július 2. azt írja Cserey Farkasnak (nálam tollhibából tényleg Prónay Lászlónak áll, mit bírálóm helyesen észrevett), hogy kész pályaműve holnap indul Kassára. Mit kerestett a tübingai pályamunka Kassán? Kereste Rumit, aki ekkor ott lakott. És ugyancsak még 1808-ban december 8. írja német levélben magának Ruminak, akinek kéziratát újból megküldi (talán már akkor járt kinyomatása tervével), hogy végezzen rajta erőlyes korrektúrát, ne csak a grammatikai hibákat javítsa ki (értsd: mint első alkalommal tette).

Ez a dolog különben nem lényeges: valaki bizonyára átnézte a pályaművet, melyet Kazinczy, aki kitűnően értett németül, de az idegen nyelvnek grammatikájában és syntaxisában nem volt elég biztos, másképp nem mert volna a német kölföld bírálói elé terjeszteni. Különbön úgy vagyok ma is meggyőződve (semmi tekintettel a fenti két félre nem magyarázható adatra), hogy aki Kazinczy és Rumi bizalmas viszonyát ismeri, egy percig sem kételkedhetik abban, hogy nagy érdemű hazánkfiának német tanácsadója és segédje mindig Rumi volt.

Budapest, 1917. szeptember 16.

HEINRICH GUSZTÁV.

Szigeti József és Csiky Gergely. A meglazult közlekedési viszonyok folytán csak most olvashattam Perényi József ily című munkálatát (Irodalomtörténet, 1917. évf. 385. lap), melyben azt mondja, hogy «alaposan tévedtem», mikor illető tanulmányomban azt írom, hogy Szigeti Csiky Gergelynek Czipra Nyomorúságából «merítette» a maga Rang És Módjának tárgyát. Perényi József merítést említ s ellenkezőleg ő van tévedésben. Én sehol sem mondom azt, hogy Szigeti merített, illetőleg átvett volna valamit Csiky darabjából, hanem arra célzok, hogy Csiky hatott Szigetire, hogy Szigeti Csikytól kedvet kapott ugyanazon témára, szóval eszmét nyert Csiky művéből. Az érintettem viszony lényege nem átvétel, hanem hatás és ez nagy különbség. De az a baj nálunk, hogy az örvendetesen minden vonalon megindult forráskutatásnál ezt, hogy hatás, átvétel, mindenuntalan összezavarjuk. Pedig hatás és átvétel különböző dolgok. A hatás sohasem átvétel. Hatás, ha, mint Váradi Antal megírja (Emlékeim XXI. fejj.), hogy Iskariótya IV. felvonását Verdi Requiemjének rettenetes har-

sonái benyomása alatt írta meg. Vagy hatás, ha Lenau Goethe Faustját olvasva szintén új Faustot ír, anélkül, hogy egy sort átvenne belőle. De nálunk sokszor szólnak hatásról, ahol átvétel van és plagiumról (mint pl. Alexander Bernát plagiummal gyanúsítja, Perényi szerint, Csiky, hogy Buborékokját Szigeti Rang És Módjából — csente), ahol csak átvételről lehet szó. A plagium, mint már Vörösmarty megmondta (lásd a Peleskei Nótárius bírálatát), merő lopás, minden hozzátétel, átalakítás nélkül. Abban teljesen igaza van Perényinek, midőn apróra kimutatja, hogy fordítva Csiky vette át Szigetitől a Rang És Módból a Buborékok fő motívumait. Ezt konstatálni tanulmányom írásakor az én kötelességem is lett volna, ha Csiky minden darabjával egyenlően foglalkoztam volna. De őszintén szólván, mivel valamikor játsztam a Buborékokban, színészi szokás szerint (mint akkoriban Szigetiről is megírtam), semmit sem tudtam a szerepemen kívüliekről, mivel a darab semmikép sem érdekelt. Abban is igaza van Perényinek, hogy Szigeti egy makulányit sem vett át a Czipra Nyomorúságból. Nem is mondtam ezt egy szóval sem! Én csak hatásról szoltam s ezt most is állítom. Mivel azonban minden hatás (kivéven a Lenau-féle szemmeláthatóakat) konstatálása hypothesis, óvatosan hozzá is tettem, hogy: «ha nem családunk feltevésünkben». Hogy Szigeti a tisztviselői nyomort egészen a rémességig menő elmélyedéssel adja s a sikkasztás, öngyilkosság végletéig is elmegy, miről Csikynél, kinél az egész cselekvény a válás elleni tendenciává változik át, szó sincs: ez Perényinek előadásából is, midőn elmondja a Rang És Mód meséjét, kitűnik.

RAKODCZAY PÁL.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek.

Petrován Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei. Szakolca. 1916. 38 l.

Petrován Oszkár értekezésében Arany János kisebb epikai töredékeit tárgyalja két csoportba osztva. Az elsőben A. Furkó Tamás, A falu bolondja, A magyar tánc, Stanzák Mátyás dalünnepe eposzi kísérletéből, A betyár, A Hunyadiak (balladakör a Kapisztrán töredékekkel) címűekkel; melyeket a költő az Elegyes darabok c. gyűjteményében (1867) adott ki; a másodikban a költő hagyatékában maradt töredékekkel (Az utolsó magyar, Édua, Öldöklő angyal, Csanád, Szondi, A két apród) foglalkozik.

Valamennyi töredék az 1850—58 közt lefolyt esztendőkből való; a leverterés szomorú idejében nem írt Arany hosszabb költői művet. Szerző szorgalmasan kutatja, mely okok miatt maradt a költő egyik-másik műve befejezetlen. Nagyonbrészt a költő szavaiból magyarázza az okokat. A szomorú idők, a költő honfíbuja, anyagi gondjai, gyötrő betegsége, a nagy-körösi évek, továbbá Arany folytonos tépelődése, vajjon sikerül-e műve, az okok, amelyek miatt a nevezett töredékek félbemaradtak.

A Furkó Tamás-t (1850) Petrován a Nagyidai cigányok első feldolgozásának, vagy a feldolgozás első kísérletének tekinti, amit már Dittrich V.

is valószínűnek tartott.¹ Érdekes megfigyelése, amellyel rámutat, hogy a Furkó Tamás előadásának egyik-másik fordulata Garay Obsitosára emlékeztet.

A falu bolondja (1850 elejéről vagy 1849 végéről) a Bolond Istók első feldolgozása, vagy ennek a kísérlete. A magyar tánc (1851) egy mesterialien sikerült részlet a befejezetlenül hagyott Öldöklő angyalból. Petrov szerint lelkességével Csokonainak a magyar táncot dicsőítő soraira (Dorottya II.) emlékeztet. Mátyás dalünnepéről (1855) Riedl (101 l.) alapján állítja, hogy Aranyt a fényes menetnek költői leírására ugyanolyan benső rugók izgatták, mint egykor Csokonait. (Carneval hercegnek Kaposba való bevonulása.) A betyár (1850) szép románckörnek indult.² Eldöntetlen a kérdés ma is, mért nem fejezte be Arany. Talán azért nem tartotta Arany kiadhatónak, mert a magyart nagyon is élesen szembe állította volna a magyarral? A Hunyadiak ballada köréből csak 4 darab és az előhang készült el. A Mátyás anyja eszméjét Bonfinius kelthette Aranyban, erre már Négyesy is rámutatott.

A dolgozat második fele érdekesebb, itt több új mondanivalója is van. Az utolsó magyar (1858) a legbecsesebb töredék. Petrován megérzi Az utolsó magyar és a Buda halála közt levő belső, lélektani kapcsolatot, kutatja a töredékbenmaradás igaz okát és meglátja benne Aranynak Byron követését haladottabb fokon. Arany forrásai gyanánt a Dubnici krónikát, Kükkillei János krónikáját, Szalay László, Feszler és Horváth műveit említi. A töredékben szereplő zárandók szerint valószínűleg Julián lesz.

Az Édna idejét 1850 és 1858 közé helyezi. Abbanmaradásának okát nem sikerült megállapítani; forrásának Szalay László történeti művét tartja. Az Öldöklő angyal keletkezési idejét pontosan 1851-re teszi. Meséjének nincs történeti alapja s így hihető, hogy az »epikai hitel« hiánya miatt maradt befejezetlenül. A Csanád tárgyát Arany részint Anonymusból, részint a Gallért legendáiból meríttette. Félbenmaradásának okát nem tudja megállapítani. A Szondi és A két apród később címben és tartalomban a Szondi két apródjában olvadtak össze. Szondi fohásza Istenhez erősen emlékeztet Zrínyi imájára a feszülethez és a Szigeti veszedelem hatásának elvitázzhatatlan jeleit viseli magán.

Petrován tanulmánya arra akar eszméltetni, »hogy a tárgyalt töredékek egyik felének-negyedének befejezetlennek kelle maradnia, miután Arany az eszmét és forrongó lelkének művészi formát kereső, költői alakban szükségképen megnyilatkozni akaró részét egy újabb keletű költeményben sikerülten napfényre hozta, miután tehát az eszme megtalálta a keresett és alkalmas formát. A töredékeket eszerint csak próbálkozásoknak, vázlatoknak, kísérleteknek kell vennünk, amilyeneket minden művész műhelyében gyakran szép számmal találunk».

Petrován dolgozata lelkiismeretes tanulmányokon, az ide vonatkozó

¹ A Nagyidai cigányok, Budapest, 1898. 15 l. V. ö. Kardoss Lajos Arany f. Bolond Istókja. Debrecen, 1914. 47 l.

irodalom főbb műveinek fölhasználásával alapszik s így törekvése, ha nem ér is teljesen célhoz, mégis megérdemli a figyelmes elismerést.

PERÉNYI JÓZSEF.

Antalfy Gizella: Lessing a magyar színpadon. Budapest, 1916. 47 l. Pallas-nyomda.

Lessingnek a magyar színpadon előadott darabjai közül mindössze négy jöhet számításba. Ezekből Miss Sara Sampson-t csak egyszer adták Kolozsváron; a Bölcs Náthán a szigorú cenzura miatt csaknem egy évszázadon át nem került színre s így a szerző a régi magyar színpad szempontjából csak az 1790—96-ig adott Minna von Baruhelm és az 1804—54-ig színrekerült Emilia Galotti előadásairól számolhat be.

Az irodalmi és színpadi Lessing-kultusz egymást kölcsönösen befolyásolva, párhuzamosan halad, az előbbinek kiinduló pontja Kazinczy, az utóbbié 1792-ben a «Katonaszerencse» első előadása. Kazinczy Lessingben leginkább a drámaíró-t csodálja s fordításaival elsősorban fiatal színésztünket óhajtja szolgálni. Levelezésének idetartozó adatai mind arról az alapos műgondról tesznek tanúságot, mellyel Lessing darabjait fordítja, csiszolatja, javíttatja. Nyomról-nyomra követhetjük munkájában még fogságában is, honnét féltő gonddal kéri öccsét, hogy nagyobb biztonság okáért háromszor másoltassa le. Mielőtt fordításait nyomdába küldi, Kis Jánost kéri meg, hogy nézze át őket baráti szemmel.

Legkigyalultabb fordítása, az «Emiliá»-é, kevésbbé hű Minna von Barnhelm, mely értékéből bizonyos átalakítása és egyes jeleneteinek megrovidítése által veszít. Gyöngébb Miss Sara Sampson. Mind a három fordításnak ma már csak irodalomtörténeti jelentősége van. Közülök annak idején csak az egy Emilia Galotti jelent meg, a másik kettőt később az Akadémia adta ki.

Kazinczy köre jól ismeri Lessinget, s kivált a Hamburgi Dramaturgiának akad sok olvasója. Sajnos, a szerző csak neveket említ, írónk és Lessing eszméinek benső kapcsolatára nem tér ki. Pedig lett volna alkalom rá, mert mint tudjuk, Bajza a fejledező magyar kritika elé egyenesen Lessinget tűzi ki követendő példaként. Fáy, budai direktorsága idején, hogy a színészeket szellemileg is támogassa, megküldi nekik a Hamburgi Dramaturgiát. (Bayer. Játékszin. I. 149.) Döbrentey Gábor szemei előtt is külföldi Színjátékai tervezeténél a Hamburgi Dramaturgia lebegett, hogy viszonyaink tekintetbe vételével a hazai tehetségeket úgy fejlessze, mint amaz a Schillerét.

Kazinczy fordításai csak későn jutván közönségünk és színészeink kezébe, az első Lessing-előadások szövegét többnyire maguk, a darabban szereplő színészek fordították. Így a «Katonaszerencsét» is az úttörők egyike, Ráth Pál fordította s adta ki 1792-ben. Közepes fordításánál érdekesebb előbeszéde, melyben a magyar nyelv és színészet fontosságáról vallott nézeteit fejti ki. A «Katonaszerencse», bár valószínűleg jó fogadtatásban részesült, amint egy pénztári adatból kilálglik, néhány előadás

után lekerül a főváros szinpadáról s csak Kolozsváron adják. Az ottani társulat könyvtárjegyzéke említi a «Katonaszerencsét» is, de nem tudni, hogy ez a Ráth-féle fordítás-e vagy Kotsi Patkó Jánosé.

Lessing másik darabját, Galotti Emiliát, Kotsi Patkó János fordítja s 1804-ben színre is hozza. Odoardot maga alakítja, miáltal az előadás színvonalát nagyban emeli. 1809–15-ig többször adják Pesten is Dérynével a főszerepben. Szórványosan színrekerült még Marosvásárhelyen, Debrecenben, Székesfehérvárt, Pécsen és Kassán, de ezekről az előadásokról nincs közelebbi adatunk. 1836 óta adják Pesten Kazinczy fordításában. Ettől kezdve már több lap kritikája kíséri figyelemmel az előadásokat, gyakran kiemelik a közönség közönyét, de nem hallgatják el azt sem, hogy a klasszikus előadásokban oly nélkülözhetetlen összhang hiányzik.

Bár a Böcs Nánán eszméi a múlt század írói és színészi köreiben erősen hatnak, mégis egy századon át nem kerül színre. Többször is fordítják, de eredménytelenül; hol a cenzura törli a darab javát, hol a fordító hagyja el a legszebb részeket a cenzortól való félelmében. Először Miskolcon 1879-ben adják Zichy Antal verses fordításában, s meglehetősen sikert érnek el. Pesten csak 1888-ban kerül színre, s 1912-ig még vagy huszonötöszer. A kritika, bár szépségeit elismeri, nem tartja sem időszerűnek, sem szinpadra valónak.

Hogy a Lessing-kultusz nálunk ilyen kisarányú, annak oka abban is rejlik, hogy Kazinczy fordításai, melyek hivatva lettek volna a klasszikusokkal nehezen küzdő színészeket sikerre segíteni s a mindvégig közönyös publikumot lelkesíteni, nem jelenhettek meg idejében. Mindemeltt a magyar Lessing-kultusz jelentős s időre nézve megelőzte a szinpadon Schakespeare, Goethe és Schiller előadásait.

Antalfy Gizella dolgozatában — bár szűkkörű, de — érdekes tárgyat dolgoz fel; kár, hogy a rendelkezésére álló kiváló forrásműveket nem használta fel teljesen, s hogy oly sokat ismétel.

RIEGLERNÉ GERECZE MARGIT.

A M. T. Akadémia újabb kiadványai. Legelső tudományos intézetünk ügybuzgalmának és áldozatkészségének szép emlékei azok a tanulságos eredeti és fordított művek, melyekkel nemes hagyományaihoz hiven évről-évre gazdagítja irodalmunkat. Az utóbbi idők gazdag terméséből a következőket van módunkban olvasóink figyelmébe ajánlani: 1. *Berzeviczky Albert: Trefort Ágoston emlékezete.* Születésének 100-ik évfordulója alkalmából tartott felolvasás. Arcképpel. Bp. 1917. 21 l. Ára 1 kor. Magyarország egykori kultuszminiszterének, ki egyben Akadémiánknak is elnöke volt, pályáját ismerteti ez az ünnepi megemlékezés, mely emelkedett fel fogásával és a formai csínra való törekvésével tárgyához és szerzőjéhez egyaránt méltót nyújt. (Érdekes adata az emlékbeszédnek, hogy a szerzőnek alkalmá volt megismerkedni azzal a kézirati naplóval, melyet Trefort saját ifjúkori élményeiről hátrahagyott. A továbbiakból azt is megtudjuk, hogy egyhamar sajnós nincs kilátás e följegyzések megjelenésére.) — 2. *Lichtenberger Henrik: Wagner Richard.* Fordította Esty

Jánosné. Bp. 1916. 496 l. A mű főjelentősége, hogy magyar nyelven első kimerítő életrajza az egyetemes zenetörténet e kiváló alakjának. Míg — az előszó szerint — a németeknél egy Wagner-bibliografus 1883-ig tízezerszáznyolcvanegy munkát jegyez fel a híres zeneköltőről. A kötet második felét: *Haraszi Emil: Wagner Richard és Magyarország* c. munkája tölti ki. E rész egyes utalásai irodalmunk történetével is mutatnak kapcsolatot, mert nagyjaink közül egyik-másik, mint Arany, Gyulai, Jókai stb. szintén állást foglalt a Wagner művészete körül támadt vitában. Csiky Gergely mint a Walkür fordítója kerül itt szóba, Reviczky Gyula pedig mint egy Wagner Richard halálára írt vers szerzője. (A könyv közli Wagnernek gr. Széchenyi Imre egykori berlini nagykövet nejéhez írt német versét is.) — 3. *Homan Bálint: Magyar pénztörténet* 1000—1325. Bp. 1916. 712 l. Hogy ez a nagy terjedelmű, a tudományos kutatás összes rendelkezésre álló eszközeit felhasználó, a maga nemében szinte egyedülálló gazdaságtörténeti munka az általános történelmet illetőleg is mennyire fontos, az kitűnik bevezetésének abból a megállapításából, mely szerint «A pénztörténeti kutatás igazi jelentősége a történetírást illetőleg abban rejlik, hogy a vizsgálata körébe vont kornak történetét egészen új szempontból vizsgálhatja meg.» — *Kozma Andor: Baksay Sándor emlékezete.* Arcképpel. Bp. 1916. 13 l. Ára 70 fillér. Ez a néhai jeles szépprózairó és műfordító jelentőségét «a szeretet meghitt szavával» elemző-méltatás eredetileg a Budapesti Szemle 1916. évf. 6. számában is megjelent. Ismertetését l. folyóiratunk: 1916. évf. 392. l. — *Fournier Ágoston: I. Napoleon életrajza.* A harmadik javított kiadást fordította Supka Géza. I. kötet. Átnézte Ujházy László Bp. 1916. 408 l. A munkának most megjelent első része a Napoleon születésétől Franciaországon való egyeduralmának megalapításáig történt eseményeket adja elő. — *Szinnyei József: Jalava Antal emlékezete.* Arcképpel. Bp. 1916. 16 l. Ára 60 fillér. E tanulmányszerű szép megemlékezés az 1846-tól—1909-ig élt jeles finn tudós életéről és munkásságáról nyújt tájékoztatást. Hogy milyen veszteséget jelentett ránk nézve nemzetünk e távoli barátjának halála, mutatja az a körülmény, hogy «Jalava volt az, aki a finnekben fölébresztette a magyar nép iránti érdeklődést». «Magyarország és népe» c. ránk vonatkozó munkáján kívül — mint ez emlékbeszédből kitűnik — több más művével is értékes jeleit adta szellemi életünk iránt való rokonszenvének (Egyebek közt már 1877-ben lefordította finnre «A falu rossz»-t.) — *John Morley: Tanulmányok.* Fordította Tarnai János. Bp. 1916. VIII., 320. l. A kötet az újabb angol publicisztika egyik kiváló képviselőjének Carlyle-ről, Robespierre-ről, Maculayról, Joseph De Maistre-ről, továbbá Anglia terjeszkedéséről szóló értekezéseit foglalja magában. V. M.

A Magyar Könyvtár új füzetek. Az időszerű érdeklődésre és a komoly irodalmi értékekre egyaránt tekintettel levő, alapos hozzáértéssel szerkesztett gyűjtemény révén újabban a következő művek közzétételével gyarapodott az elolvasásra érdemes magyar könyvek száma: *Radó Antal: Háborús strófák.* Budapest, 1916. 48 l. (M. K. 803. sz. Ára 36 f.) A nagy

idők-ihlette húsz vers, melyek közül az Itália című — hat szonettből álló — sorozat, meg a Velence és Az árulók köre felírási darabok a költőnek az olasz álnokságon érzett felháborodását tolmácsolják. „A frontra” című költemény Herczeg Ferencnek van ajánlva: nevelt fia halála alkalmából, a „Rab költő” című pedig Gyóni Géának szánt verses üdvözlét. — *Gyulai Pál válogatott költeményei.* Kiadta Császár Ernő. Budapest. 1916. 80 l. (M. K. 816—819. sz. Ára 72 f.) A néhai jeles kritikus költészetének jelentőségét jól szemléltető, de egyben a fejlődést is feltüntető, helyesen kiválasztott, negyvennyolc versből álló kis szemelvénygyűjtemény. A hozzácsatolt bevezetés a kiadó tárgyszeretetének és biztos jellemzőképességének egyformán bizonyága. — *Deák Ferenc husvétii cikke és a kiegyezést védő beszéde.* A bevezetést Fayer Gyula írta. Budapest. 1916. 64 l. (M. K. 829. sz. Ára 36 f.) Mióta a haza bölcsének az 1861-iki országgyűlésen mondott két felirati beszéde e vállalatban megjelent, méltán vártuk, hogy a híres husvétii cikk is és a kiegyezést védő beszéd is hamarosan ily könnyen hozzáférhető alakban fog rendelkezésünkre állani. Annál bensőbb örömmel vesszük tudomásul, hogy ez most megtörtént, mert igazat adunk a tartalmas bevezetés írójának, hogy e füzet Magyarország újabbkori történetének két igen nevezetes kútforrását tartalmazza. — *Hangay Sándor, Kis Menyhért, Oláh Gábor: Háborús versek.* Budapest. 1917. 88. l. (M. K. 840—841. sz. Ára 72 f.) Szemelvények a három ismertnevű költő napjaink érzéseit visszhangzó költeményeiből. Az elsőtől tizenkilenc, a másodiktól tizenhárom, a harmadiktól pedig huszonhét vers van a füzetben. A szerb, orosz és olasz harctéren megfordult Hangay költeményeiben főképp a gyermekeit szerető apa érzései nyerne meg ható kifejezést. Kiss Menyhért érzelmes megindulását a háború egyszerű, névtelen hőseinek sorsa, Oláh Gáborét pedig a nagy idők viharától nyugtalanított belső hevület fokozza egészen az ihletig. — *Ambrus Zoltán: Régi és új színművek.* Színházi bírálatok. Második sorozat. Budapest. 1917. 94. l. (M. K. 845—846. sz. Ára 72 f.) A jeles dramaturg 1910—1914 közti időből való színbírálatai a következő külföldi darabokról: Bataille: A szerelem gyermeke; A fáklyák. Bémère: Papillon, a kéfargó. Bennet és Knoblauch: Mérföldkövek. Bourget: A barrikád. Shaw: Nem lehessen tudni, Cezár és Kleopatra; Pymalion; Androklesz és az oroszlán. Schönherr: A föld. Vernon és Owen: A mandarin. — *Beöthy Zolt: Ferenc József királyunk és Erzsébet királynénk emlékezete.* Budapest. 1917. 46 l. (M. K. 847. sz. Ára 36 f.) A magyar prózai stílus mesterének a budapesti egyetem gyászünnepén 1916 dec. 9, illetőleg 1898. okt. 10-én előadott, gondolatokban gazdag megemlékezései a nemzetünket ért két nagy veszteségről. Közülök az első eredetileg a Budapesti Szemle 1917. évf. januári füzetében jelent meg, folyóiratunkban is volt róla szó (l. Irodalomtörténet: 1917. évf. 343. l.) s így ezúttal nem szorul bővebb ismertetésre. Az Erzsébet királyné emlékeztetének szentelt sorokból álljon itt mutatónak ez tudomány szakunkra nézve is okulással járó szép rész: „Olvasta költőinket... Ha igaz az, hogy kedves könyveink jellemeznék leghűbben és legigazabban bennünket: úgy az a két magyar könyv, mely lelkét legerősebben meghatotta és legállan-

dóbban foglalkoztatta, a legélesebb s egyszersmind a legfényesebb vonást szolgáltatja lélekrajzához. Eötvös Karthausija és Jókai Kárpáthy Zoltánja ez a két könyv; amaz az emberi idealizmusnak, emez a nemzeti idealizmusnak legnemesebb szellemét sugároztatja s a szív, melyet ez a kettő együtt egész erkölcsi és művészi erejével meg tud hatni: csak igazán nemes és igazán magyar szív lehet.

VELEZDI MIHÁLY.

Eckhardt Sándor: Az aradi közművelődési palota francia könyvei. Arad. 1917. 25 lap. Réthy Lipót és Fia.

E kis tanulmány eredetileg felolvasásnak készült az aradi Kölcsey-Egyesület egyik matinéjára. Az aradi közművelődési palota nagyszámú francia könyvei közül kiindulva, az értekezés szerzője oly tájékokra vezet, melyek már közelről érdeklik a XVIII. századvégi magyar műveltség történetét. A könyvtár mintegy 5000 kötetre rugó francia könyvei túlnyomólag a XVIII. századi francia irodalmat képviselik, és pedig oly teljességgel, a mi párját ritkítja a hazai francia könyvtárak között. Képviselve van itt a XVIII. századi francia irodalom minden ága: görög-latin fordítások, az angломánia termékei, vers, színműirodalom, filozófia, történet, útleírás, de legszokatlanabb teljességgel a regény- és mese-irodalom. A könyvtár Atzél Péter tulajdonából került mai helyére. De mi volt azelőtti története? — ennek kiderítése már a szerző érdeme. Csak röviden közöljük eredményeit. A könyvtár egyszerű vétel útján jutott az Atzél-család birtokába 1807, vagy 1808-ban, s ott mintegy holt tőke lett, melyet alig is gyarapítottak. A könyvtár igazi eleven élete azelőtt folyt le. Gróf Csáky István, ki fiatal korában a bécsi Theresianumban tanult, s franciás műveltséget szívott magába, Homonnára hazatérvén, gróf Erdődy Juliánnát, a zólyomi főispán (János) teljesen elnémetesedett leányát vette feleségül 1764-ben. E nő az, aki a mai aradi könyvtár legnagyobb részét gyűjtötte, s olvasta. A francia felvilágosodottak módjára a vallással szemben kritikus volt; homonnai Szalonjában gúnyt űzött a dogmákból, s talán tőle származnak némely könyvben a papokra vonatkozó csípős megjegyzések aláhúzásai. Bizalmas házi barátja volt gr. Sztáray Mihály, kinek ebbeli szerepéről Kazinczy levelezésében is olvashatni egyetmást. Ez a Sztáray írta le gr. Csáky illyésfálvai kéjlakát és angol parkját, ezt a magyar Sans-soucit. Ezt még az Ausztriában látott angol parkok hatása alatt építette Csáky (1773–1775), s II. Frigyes ismert kastélyáról nevezte így el. Sztáray francia nyelvű leírása ma már nincs meg, de van egy magyar (1776), egy latin (1776) és egy német fordítása (1777). Erről a Sans-souciról, mely a kor irodalmi, filozófiai divatját akarja megvalósítani s a mindennapi élet részévé tenni, tervrajzot s részletező leírást is kapunk a kis füzetben, az említett Sztáray-féle munka nyomán. A könyvtár azonban nem itt, hanem minden valószínűség szerint Homonnán volt, s a család anyagi zavarai folytán került eladásra. A könyvek kötéséről is, mely egykorú löcsei könyvkötő cég műve, nem egy értékes adatot közöl az értekezés. Bár tiszta filológus munka, s adathalmazzal dolgozik, mégis bizonyos eleven

életet éreztet. Kétségtelen, hogy ez a Sans-souci csak egy szigete a XVIII. századvégi hazai franciás műveltségnek, mely általános nem is volt, s irodalmunkban is kisebb jelentőségű a német hatásnál; viszont nem lehet tudni, vajon hasonló elmélyedő és buzgó utánajárás nem szaporítaná-e meg észrevehetően az ily szigetek számát.

FH.

Székely István: Szent János Apokalypsisa és a világtörténet. Budapest, 1917. 36 l. Kiadja a Szent István Akadémia. Stephaneum-nyomda.

A Szent István Akadémia Értesítőjén, ezen az előkelő tartalmú és tetszetős nyomású folyóiraton kívül a fenti füzettel megkezdődött a Szent István Akadémia Felolvasásainak kiadása is. Mind a négy osztály külön-külön évfolyamokban és füzetekben bocsátja közre az egyes ülésekben bemutatott értekezéseket. A hittudomány-bölcséleti osztály felolvasásainak 1. száma Székely István osztályelnök munkája.

Rapaics Raymund: Borbás Vince emlékezete. Különnyomat a Magyar Botanikai Lapok 1916. évf.-ból. Budapest, 1917. 38 l. Pallas-nyomda.

Föltűnő, mennyire nem törődnek nálunk egyes tudományágak irodalmának történetével. Ritka eset, ha akad itt-ott némi részletmunka, egyébiránt még az erre illetékes körökben is meglehetősen nagy a tájékozatlanság a régibb magyar tudománytörténeti kérdések fejlődését illetőleg. Összefoglaló és áttekintő munkákról meg épen nincs szó. Pedig kívánatos volna, hogy az ifjabb kutatók figyelme erre is kiterjedjen. Bizonyos, hogy az irodalomtörténetírók nem végezhetik el helyettük ezt a munkát, amelyhez elsősorban különleges szakképzettség, másodsorban a külföldi tudománytörténet pontos ismerete szükséges.

Dicsérhetjük tehát a szerzőt, hogy magára vállalta a magyar növénytani irodalom történetének egyik szakaszát s Borbás Vince működésével kapcsolatban bepillantást enged az 1870-es évek magyar botanikai mozgalmába. Állításainak igazságát a szakemberek vannak hivatva eldönteni, mi csak annyit mondhatunk, hogy füzetéből tanulhat a nem-szakember is. Mégis, úgy tetszik, mintha Borbás Vince alakját kissé túlságosan magasra helyezné.

Megbecsüljük a szerző munkáját s épen azért fogadja tőlünk szívesen a következő tanácsot. Ne törekedjék piperésen írni. Igen rossz hatást kelt, mikor komoly tudományos munkákban, ahol egyszerű mondatokat és rendkívül világos tanítást várunk, áradozó kifejezéseket, cifrázott henye mondásokat, föllengző fejtegetéseket kell olvasnunk azon ürügy alatt, hogy az illető szerző a művelt nagy közönséget is tekintetbe akarja venni és költői hatások elérésére törekszik. Minek a virágos beszéd, mire valók a frázisok? A magyarországi botanika történetéről például azt írja a szerző: „Az ötvenes években ennek is teljesen elapad az ere. Az az irány, amelynek a kezdetét két olyan máig is erős lánggal világító név, mint a gigászi Kitaibel Pál és a bájos Diószegi Sámuel jelenti, teljesen lehanyatlik és összeomlik.

PINTÉR JENŐ.

Révai Mór: A magyarság ügye a külföldön. Budapest, 1917. 224 l. Révai-kiadás.

A világháború eddigi tapasztalatait javunkra kell fordítanunk, a jelen tanulságai okulásul szolgálhatnak a jövőre. Elismerést érdemel a szerző, hogy a politikai berkekben annyira szokásos frázisok helyett tényleket nyújt és olyan jelenségekre hívja föl a figyelmet, amelyeket tanácsos lesz a legnagyobb mértékben figyelembe venni.

A szerző heves angolgyűlölő: mind az, amit ír, elfogulatlan gondolkodóra vall. Mi itt, ezen a helyen, csak a nemzeti kultúrára és irodalomra nézve tanulságos részleteiből idézünk néhány pontot.

Hogy politikusaink mennyire nem gondoskodtak a magyarság külföldi megismerésének ügyéről, csak mest látjuk egész világosságában és veszedelmességében. A politikai küzdelmek mellett elhanyagolták azt a nagy segítséget, melyet az irodalom és tudomány nyújthatott volna a magyar törekvések európai megbecsülésének. Így történt, hogy keveset tudnak rólunk még a szövetséges németek is, kikkel közösen ontottuk vérünket. Sőt egyenesen megdöbbenő, hegyan szítják egyes németországi írók és politikusok — nagynémet izgalmaiban — a magyarellenes hangulatot. A háború kellő közepén terjedelmes magyarbecsmérlő irodalom keletkezett Németországban s szinte hihetetlen, hogy ezt nálunk senki sem akarta észrevenni.

Nemcsak bekebelező célzatú politikai röpiratokról van szó, hanem tudományos folyóiratok komoly cikkeiről is. Az egyik folyóiratnak a magyar kérdést tárgyaló füzeté olyan hangon ír a magyarokról, hogy ha nálunk valaki hasonló módon merne nyilatkozni az alldeutschokról, ki volna téve a legszigorúbb hatósági zaklatásnak, Beszél az egyik cikkíró a magyarországi uralkodó néptörzs örült magyarosító politikájáról s arról, hogy a magyaroknak kötelessége a német kultúra fenntartása és terjesztése, hiszen a háborúban a magyarságnak a hatalmas német néptől való függése nyilvánvaló lett. A másik fölhívja a németiség erejének latbavetését a magyar föld germanizálására:

„Azt valljuk, hogy egész rendszeresen kell szervezni a német kíváncsiságot Ausztria-Magyarország országaiba, amelyeknek germanizálása megállott vagy aláhanyatlott és meg vagyunk győződve, hogy e gyarmatosító munka révén nyilvánvalóvá lesznek a német jellem legjobb sajátosságai és javára fognak válni a nagy Germániának, amely az Ems torkolatától a Vöröstoronyi-szorosig ér.

Ez a germanizálás most nehezebb; főképpen nehezebb, mint addig volt, amíg a porosz politika föl nem fedezte a magyarságot, ezt a seprőt, amelytől, mint az egyszeri boszorkánymester inasa a magától, szeretne most már szabadulni. De még mindig lehetséges: lehetségesnek *kell* lennie, ha azt akarjuk, hogy a Németbirodalom lehetséges maradjon.»

A Meyer-féle nagy Lexikonnak a háború harmadik esztendejében, 1917. tavaszán, jelent meg az a pótlék-kötete, mely a világháború eseményeit tárgyalja és a háború idején beállott új viszonyokról óhajtja tájékoztatni a nagy közönséget. Ebben olvassuk, hogy a magyarországi német-

ség helyzetét nem lehet kedvezőnek mondani, mert a magyarság léptenyomon gátolja a német szellemi élet kifejtését, holott a németiség kulturális szempontból az ország legértékesebb eleme. «A külfölddel, kiváltképpen pedig a birodalmi németekkel a magyar megdöbbentő arcátlansággal el tudja hitetni, hogy minden a legszebb rendben van és senkin sem esik igazságtalanság.»

Jöjjön ide az a német és járjavéig például a budapesti belvárosi könyvkereskedők kirakatait. Német könyv német könyv mellett, a magyar a sutba dobva. Gratuláljon a magyar könyvkereskedőknek a német szellemi élet fejlesztésében kifejtett buzgalmukért s azután forduljon egyet és látogasson el a budapesti németbirodalmi iskolába, hogy meggyőződést szerezzen, hogyan gondoskodnak a magyarok nyelvük tanításáról az ország fővárosában. És szerezzen ehhez hasonló tapasztalatokat garmadával. Ez a mi «megdöbbentő arcátlanságuk.»

«Hogy az alldeutsch agitációnak mily egyetemes hatása van, mutatja az a körülmény, hogy a német irodalomnak és tudománynak az a korszakos nagy munkája, amely leginkább van elterjedve «so weit die deutsche Zunge klingt,» az a mű, amelyről kiadója büszkén állítja, hogy mint a «német szorgalomnak elévülhetetlen monumentuma» egyetlen egy német házból sem hiányzik, hogy ez a mű, a Meyer-féle nagy Konversationslexikon is akként tárgyalja a magyar dolgokat, mintha az Alldeutscher Verbandnak egy expozitúrája volna, mintha a magyarok a németeknek született ellenségei lennének, mintha nem kellene tekintettel lennie arra a nagy kölcsönhatásra, amelyet éppen a német kultúra Magyarországra gyakorol, és mintha teljesen figyelmen kívül lehetne hagyni azt is, hogy maga ez a mű Magyarországon is igen nagy elterjedtségnek és igen nagy megbecsülésnek örvend.

Hiszen lexikont kellene csinálni a lexikonból, ha fel akarnók sorolni mindazokat a címeket, amelyekben történelmi, nyelvi és mindennemű kulturális vonatkozásban eltüntetni és elhomályosítani törekszik jóformán mindent, ami magyar. Hiszen nomenklaturáját kellene adni jóformán az ebben a lexikonban felvett összes magyaroknak, hogy kimutassuk, mennyire törekszik minden egyes névnel annak a megállapítására, hogy az illető jeles férfiú, akit ebből a lexikonból kihagyni mégsem lehetett — német eredetű, vagy mennyire állott német behatás alatt, vagy hogy neve horribile dictu meg van magyarosítva. Talán elég lesz, ha ezt a néhány sort közöljük a magyar irodalomról szóló cikkéből, hogy az egész mű fel fogását visszatükröztessük:

«Csak a 18. század utolsó harmadában keletkezik voltaképpen magyar nyelvű irodalom, amelyet jogosan a magyarországi irodalom elnevezés illet meg, mert Magyarország minden nemzete kiválóan közreműködik benne és legkiválóbban talán a nem-magyarok; így mindenek fölött a szlávok, akik legelőször alakították irodalmi nyelvvé a magyar nyelvet és Zrínyi (Zrinski) Miklós, Petőfi (Petrovics) és számos más író személyében legjelebb művelőivel ajándékozták meg; mellettük pedig a németek és legújab-

ban a zsidók. Ellenben a népdal lényegében magyar eredetű, noha a dal-
lamok német, szláv és cigány eredetűek.»

Minapában jelent meg Németországban az a nagyszabású díszmű,
mely hatezer illusztráció kíséretében, ragyogó kiállítással és kitűnő nevű
német írók közreműködésével ismerteti Ausztriát és Magyarországot. Ebbe
az előkelő vállalatba az egyik történet-tanulmány szerzője «Deutsche
Staatsgründungen in Ungarn» címmel adta közre germanizáló fejtegeté-
seit, melyeknek tanulsága, a németek számára, a következő:

«Ha Magyarországon a németek — a magyarságnak a hegemoniára
való törekvése ellenében — egyszer csak egyhangúlag odakiáltanák a meg-
állj-t, ez (tekintve a német erőt) teljesen elegendő volna arra, hogy a meg-
állás csakugyan be is következzen... Amit a németek alapítottak (értsd:
a magyar államot és kultúrát), azt újra át is alakíthatják. *Ez a németek
feladata a jövőben.*»

Könyve második részét a mi védekezésünk és jövő teendőink megvita-
tására fordítja a szerző. Javaslati nagy tapasztalatok és érett megfonto-
lás eredményei. Hisszük, hogy akad magyar államférfiú, aki ezeket a taná-
csokat, rövid úton megvalósítja és tüzzel-vassal keresztülhajtja.

PINTÉR JENŐ.

Petőfi Sándor összes költeményei. Új népies és ifjúsági teljes kiadás,
egy kötetben. A szöveget ellenőrizte és bevezetéssel ellátta *Kardos Albert*
A költő arcképével. Második kiadás. Debrecen. 1916. XXVII., 786. l. He-
gedüs és Sándor kiadása. Ára kötve 5 korona.

Kétségtelenül öröndetes jelenség, hogy végre-valahára vidéki ki-
adóink is rászánták magukat klasszikusaink népszerűsítésére. Hama-
rosan rá fognak jönni, hogy ez üzleti szempontból se épen haszontalan
kísérlet. Bizonyosága ennek különben a jelen² kötet is, mely a legnagyobb
magyar lírikus összes költeményeit épen a világháború folyamán nyújtja
második kiadásban. Ami berendezését illeti, ez a szokásos beosztást követi.
Elöl vannak az elbeszélő költemények, utánuk következnek időrendben
csoportosítva «Kisebb költemények» fölírással Petőfi többi versei. A fűg-
gelék ugyanilyen egymásutánban a «Zsengék»-et, — a költő által gyűjte-
ményeiből kihagyott és a nem hiteles szövegű darabokat, végül a töredé-
keket közli. A kötet végén a költemények címe és kezdő sora szerint
készült betűrendes tartalom-mutató segíti elő a tájékozódást. A kiadás —
a verses darabokat tekintve — teljesebb, mint a Havas-féle, mert sajtó
alá rendezője, nagyon helyesen a legújabban felfedezett költeményeket is
fölvette s így az előszó joggal hirdeti, hogy «ennél több egyetlen gyűjte-
ményben sem található.» A kötet elején Petőfi élete és költészete címen
Kardos Albert világos és megbízható fejtegetése foglalja össze a nagy költő
pályájára és jelentőségére vonatkozó legszükségesebb tudnivalókat.

V. M.

Berzeviczy István: Tanulmányok és karcolatok. Sajtó alá rendezték
Deák Gyula és Fülöp Árpád a Gyöngyösi Irodalmi Társaság tagjai. Ung-

vár. 1916. 160 l. Székely és Illés kiadása. (Megszerezhető Ungvárt Balázs Soma könyvkereskedésében.) Ára 3 kor.

E könyv szerzője valahogy középállást foglal el a hivatásos írók és a művelt olvasók között. Utóbbiaktól főképp abban különbözik, hogy nem elégszik meg a jelenségek egyszerű megfigyelésével, hanem a művelődés ügye iránti nemes lelkesedésből hangot próbál adni a reá tett hatásnak. Kísérleteiben — dicséretére legyen mondva — bizonyos önkritikával jár el s így többnyire ment marad azoktól a hibáktól, melyektől a műkedvelő tollforgatók oly nehezen tudnak szabadulni. Munkája — melyhez Berczik Árpád írt előszót — tartalmát tekintve, három részre oszlik. Az első: az irodalom és művészet körébe tartozó alkalmi felolvasások gyűjteménye; a második Nehéz problémák és Faji szempontok a nevelésben címen társadalmi kérdések fejtegetését nyújtja; míg a harmadik részben Igaz történetek a vármegye multjából felírással adomaszerű visszaemlékezéseket és tárcaszerű elmeszéléseket kapunk. E nem nagygényű cikkek közül olvasóinkat különösebben az első csoportbeliek érdekelhetik, melyekben Berczik Árpádról, Bárd Miklósról, Fülöp Áron Csaba c. elbeszélő költeményéről, Erdélyi Jánosról, Fülöp Árpádnak a magyar c. eposzrészletéről és egyéb kisebb-nagyobb jelentőségű irodalmi és művészeti mozzanatról mond el egyet-mást egyszerű, keresetlen formában a szerző. Az emberi lélekre hatás eszközei és a Még egyszer a modernekről című dolgozatok eredetileg Irodalmi tanulmány címen egy egészet alkotva jelentek meg a Gyöngyösi Irodalmi Társaság 1909—1912. (II.) Évkönyvében, míg a Nemzeti egyéniség az irodalomban c. fejtegetés előbb a jelzett Társaság 1912—1915. évi működéséről szóló Évkönyvek harmadik kötetében jelent meg s annak idején röviden ismertettük is. (L. folyóiratunk: 1916. évf. 385. l.) Az Arany János nagykorúsi szobrának leleplezése alkalmából írt kis cikk szerint a nevezett szép emléket Bárd Miklósné buzgólkodására állították a nagy költő tisztelői.

B. Gy.

Balogh Ferenc: A debreczeni református kollégium története. Adattári rendszerben. Azaz a kollégium adattára a református konvent és egyetemes tanügyi bizottság által előírt pontozatok keretében. Debreczen, 1915. (A címlap szerint: 1904.) 782 l. Hoffmann és Kronovitz könyvnyomdája.

Debrecen városa az utóbbi évtizedben határozott kulturális föllendülést mutat. Iskolaügyének fejlődése, a Csokonai-kör élénk működése, az egyre-másra megjelenő figyelemre érdemes kiadványok kétségtelen jelei ennek. Itt jelent meg — hogy csak egy pár könyvcímet említsünk — 1909-ben Kardos Albert bevezetésével Petőfi összes költeményeinek első teljes vidéki kiadása (azóta másodszer is 1916-ban); e város bőkezűségéből látott napvilágot 1912-ben Csűrös Ferenc derék munkája, a legrégibb magyar nyomda multjáról. (A debreczeni városi nyomda története. 1561—1911. Debreczen, 504 l. Ismertetését l. folyóiratunk: 1912. évf. 74. l.); itt adta ki 1913-ban Kardos Albert a tőle szerkesztett Magyar irodalomtörténeti

életrajzok*-at két kötetben, elsősorban az ifjúságnak szánva, de egyben tudományszakunk népszerűsítésének gondolatától is vezettetve.

Egyebekről nem szólva, a címben írt mű is a művelődésünk ügye iránti meleg érdeklődés gyümölcse. A magyarországi ref. egyház egyetemes tanügyi bizottságának kezdeményezésére s a tiszántúli ref. egyházkerület határozatából készült ugyan, de hogy az óriási adathalmaz a nagymultú főiskola értékes történetévé kerekedett, az már az elhunyt kiváló szerzőnek és munkája tudós folytatójának, S. Szabó Józsefnek érdeme. A csupán kétszáz példányban megjelent kötet elsősorban adattári jellegű, de az anyag csoportosítása és feldolgozása oly módszerrel történt, hogy belőle nem csupán az intézet külső történetéről, hanem közművelődésünkkel kapcsolatos számtalan vonatkozásáról is bő és alapos tájékozást nyújt. Így a jelesebb tanárok életéről, meg munkásságáról adott részletes biográfiai és könyvészeti egybeállítás például még irodalomtörténeti okulással is jár. A könyv használhatóságát a tartalomjegyzéken kívül betűrendes név- és tárgymutató segíti elő. Akik tudják, hogy a debreceni kollégiumot mennyi szál fűzi szellemi életünk multjához, bizonyára nem tagadják meg az elismerést az illetékes ref. egyházkerulettől azért az áldozatkészséget, mellyel e munka megjelenését lehetővé tette.

BAROS GYULA.

Schwarcz Hajnalka: Abonyi Lajos. (1833—1898.) Élete és irodalmi munkássága. Budapest, 1917. May J., 83 l. Bölcsészettudományi értekezés.

Nagy örömmel látjuk, hogy a tudományos vizsgálat hovatovább több gondot fordít a XIX. század második felének irodalmára. Valóban, ezen a téren sok a tennivalónk. Míg a részletkutatásokat el nem végezzük, hűséges és megnyugtató összefoglaló műre való vágyódásunk haszontalan sopánkodássá hitványodik.

Schwarcz H. *Abonyi Lajos*a buzgó tanulmányon alapuló értekezés. Győre János dolgozatának hiányait mélyebben látjuk, mintsem ne tartanók megokoltnak Schwarcz H. vállalkozását. Gondos figyelemmel rajzolja Abonyi életét. Ifjúkoráról, irodalmi összeköttetéseiről, házasságáról, terveiről, elhunytáról lelkiismeretes képet rajzol. Felhasználja az összes forrásokat, még a rejtettebbeket is, hogy hű életrajzot nyújtson.

Tanulságosan fejtegeti, hogy Abonyi boldog enyhülést talált a természetben; lelke naivságát egész életén át megőrizte; szívjóságának regényei s novellái is hűséges tükrei; állatszeretete magyarázza kitűnő állatmegfigyeléseit; különben egyik legjelesebb írói tulajdonsága a szemléletesség; megkapó még falu- és népszertete is.

Beható fejezetet szentel a regényeknek. Kiélezi, hogy Abonyiban hiányzott az érzék a helyes kompozíció iránt. Találóz az a megállapítása, hogy Abonyi regényeinek egyes részei önálló elbeszélésekül is megállhatnának, így az «Észak csillagá»-ban is. Észreveszi, hogy «Az utolsó kurucvilág»-ban a hiszékeny magyarság tragikumát festi. Rámutat szerkezeti fogyatékoságára s mint «Észak csillagá»-ban, itt is élesen megfigyeli a Jókai-hatást. A kor művészi ecsetelését, «Észak csillagá»-nak krónikás

modorával szemben, kifogástalannak mondja. Nagy haladást lát a jellemrajzban is: méltatja a regény erősen egyénített alakjait. «A mi nótáink»-ról úgy ítél, hogy nem annyira regény, mint a magyar élet eleven, gazdag rajza. A «Kenyér és becsület»-ben a mű egysége szempontjából, az epizódok mérsékelt és óvatos alkalmazásában haladást tapasztal. «Magduska öröksége»-ben főmozzanatul a magyar paraszt tántoríthatatlan becsületességének rajzát jelöli meg. Tévesnek bélyegzi azt a felfogást, hogy «A pénz molnár románcá»-t népballada nyomán írta, «sőt bizonyos, hogy Tompától vette.» Ügyesen elemzi Abonyi regényeinek romantikus sajátosságait is.

Elevenen utal arra, hogy Abonyi az idegen, csapongó, iszamos talajú elbeszélések után a népiélet éles megfigyelésére valló elbeszéléseket írt. A legművészbibeket «A fonó krónikája»-ban találja. Kivált «A sári bíró leánya»-nak s «A paraszt-drámá»-nak jeles taglalását emelem ki. Meggyőzően fejtegeti, hogy Abonyi elbeszéléseiben a népiélet egyes mozzanatainak etnografiai forrás-értékű, kitűnő feldolgozásaira találunk. Megfigyeli, hogy novelláiban a népet Abonyi nem robotos vesződéseiben rajzolja, hanem derűs, lakodalmas vígságában.

Sch. H. értekezésének legszembeötlőbb sajátossága a finom ízlésre valló s biztos ítélőerőről tanuskodó értékelő tehetség. Szilárdveretű vonásokban tudja meghatározni Abonyi írói sajátosságait. Az olyan megfigyelések, hogy Abonyi akkor tud jól jellemezni, ha valóban élő alak után indul vagy annak fürkészése, hogyan jutott el «Észak csillaga» tárgyához, arra való értékes utalása, hogy novelláiban Abonyi szereti a megtérő bűnöst, igaz s mély fejtegetések. Jól kinyomozza az irodalmi kapcsolatokat is, így «A mi nótáink», s Vörösmarty «Kincskeresők» c. drámája, «A sári bíró leánya» meg egy népballadánk, «A pénz molnár románc» és Tompa egyik költeménye között. Stílusa nemcsak könnyed, hanem vonzó, meleg, nem egyszer lendületes. A dolgozatnak csupán egy-két fogyatkozása van.

Nem öleli fel Abonyi egész munkásságát. Népszínműveiről [l. Előszavát!] másik értekezésben akar majd beszámolni. Ha bízunk is a szép szóban, mégis úgy érezzük, hogy e mellőzés miatt a dolgozat más alakjában Abonyi irodalmi pályájának egységes képe csorbát szenved. Sajnálatos az is, hogy míg egyes műveket bőségesen tárgyal, mások («Az egyetem pallosa», «Magduska öröksége», «Az özvegy tehénkéje») méltatását nagyon rövidre fogja. Behatöbb fejtegetést érdemelt volna Abonyi stílusa is. A dolgozat megépítése elég szilárd, de az utolsó oldalakon a szerkezeti biztosság meglazul, az egyes részeket ehelyütt már kissé szakadékonyszálak fűzik össze. A dolgozat e néhány kifogás ellenére sikerültnek mondható.

ELEK OSZKÁR.

Új füzetek és könyvek. *Vér Mátyás: Árnyék.* Regény. Budapest. 1917. 276 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Krúdy Gyula: Pest, 1916. Békéscsaba. 1917. 181 l. Tevan-kiadás. Ára 3 kor.

Emőd Tamás: Ferenc Jóska ládájából. Kis darabok, jelenetek, katonadolgok, dalok. Budapest. 1917. 159 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor. 60 f.

Twain Mark: Humoreszkek. Ford. Nemes Jenő. Budapest. 1917. 79 l. Galántai-bizomány. Ára 2 kor.

Kabos Ede: A királyné. Budapest. 1917. 168 l. Légrády-kiadás. Ára 4 korona.

Zsoldos László: A kacsatorró leány. Budapest. 1917. 208 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Décsi Lajos: A tipcsei-kodex és kiadatlan versei. Budapest. 1917. 39 l. Ráth-bizomány. Ára 1 kor.

Dumas Sándor: A fekete tulipán. Ford. Hevesi Sándor. Budapest. 1917. 333 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Szomory Emil: Egy 13-as jászkun huszár és egyéb háborús regények. Budapest. 1917. 141 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Kaczér Illés: A király aludni akar. Budapest. 1917. 162 l. Népszababizomány. Ára 4 kor.

Góth Sándor és Pásztor Árpád: Vengerkák. Színmű 3 képben. A Vengerkák című regényből. Budapest. 1917. 147 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Brázay Emil: A fenomén. Játék 3 felv. Budapest. 1917. 67 l. Rényi-bizomány. Ára 2 kor.

Hungaricus: A szenvedő ember. 2. kiad. Budapest. 1916. Rényi-bizomány. Ára 3 kor.

Ágoston Péter: A zsidók útjai. Nagyvárad. 1917. 323 l. A nagyváradi társadalomtud. társ. kiadása. Ára 5 kor.

Kant-breviárium. Kant világnézete és életfelfogása. A művelt ember számára Kant irataiból összeállította Gross Felix. Ford. Polgár Gyula. 2. kiad. Budapest. 1917. 168 l. Franklin-kiadás. Ára 2 kor. 40 f.

Hal ide Edib Hanum: Az új Turán. Egy török nő végzete. Ford. Silberfeld Jakab. Budapest. 1917. 106 l. Franklin-kiadás. Ára 90 f. (Olcsó Könyvtár 1848—50. sz.)

Takács Edith költeményei. Haranghy Jenő rajzaival. Debrecen. 1916. 163 l. Csáthy-kiadás. Ára 6 kor.

Fehér Krisztin: Akik megtalálták egymást. Regény. Budapest. 1917. 162 l. Légrády-kiadás. Ára 1 kor. 60 f.

Móricz Zsigmond: Karak szultán. (A címlap Haranghy Jenő rajza.) Budapest. 1917. 83 l. Nyugat-kiadás. Ára 1 kor. 80 f.

Tóth Árpád: Lomha gályán. Versek. Budapest. 1917. 96 l. Nyugat-kiadás. Ára 3 kor.

Árki József: A rajongó. Regény. Budapest. 1917. 312 l. Rényi-bizomány. Ára 6 kor.

Biró Lajos: Lilla. A borítékot Pogány Móric rajzolta. Budapest. 1917. 174 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Surányi Miklós: A trianoni páva. A borítékot Haranghy Jenő rajzolta. Budapest. 1917. 174 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Szederkényi Anna: Lángok-tüzek. Regény. Budapest. 1917. 208 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Antal Sándor: A magyar zsidóság jövődjéje. Felelet Ágoston Péternek. Nagyvárad. 1917. 48 l. A szerző kiadása. Ára 2 kor.

Huzella Ödön: A csend. Versek a nagy esztendőből. Nagyvárad. 1917. 100 l. (Sonnenfeld-nyomda. A szerző kiadása.

Szép Ernő: A jázminok illata. Békéscsaba. 1917. 206 l. Tevan-kiadás. Ára 5 kor.

Karinthy Frigyes: Így láttátok ti! A háborús irodalom karrikaturája. Budapest. 1917. 212 l. Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Kadosa József: Gyönyör. Gul szerelme. Színjáték. Budapest. 1917. 74 l. Galántai-kiadás. Ára 1 kor. 60 f.

Voith György: Don Juan. Regény. Debrecen. 1917. 109 l. Hegedüs és Sándor-kiadása. Ára 3 kor.

Sebestyén Jenő: Nietzsche és a háború. Etikai tanulmány. Budapest. 1917. 111 l. Kókai-bizomány. Ára 3 kor.

Kálnoki Izidor: Az áldottlelkű Márta asszony. Regény. Budapest. 1917. 215 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Dutka Ákos: Ismerlek Caesar. (Versek.) Nagyvárad. 1917. 64 l. (Budapest. Singer és Wolfner-bizomány.) Ára 3 kor.

Croker B. M.: A falu szépe. Ford. Kéméndyné Novelly Róza. 1—3 k. Budapest. 1917. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Szemere György: Két világ. Regény. Budapest. 1917. 374 l. Athenæum-Könyvtár. Ára 3 kor.

Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei. Ford. Pirchala Imre. I k. Budapest. 1917. XL. VIII., 456 l. Akadémiai kiadás. Ára 10 kor.

Lakatos László: Két regény. Budapest. 1917. 248 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Váradi Antal: Elmult időkből. Cikkék és rajzok. Budapest. 1917. 291 l. Franklin-kiadás. (Olcso Könyvtár 1856—63. sz.) Ára 2 kor. 40 f.

Balázs Béla: Játékok. Gróf Bánffy Miklós és Berény Róbert rajzaival. Gyoma. 1907. 59 l. Kner-kiadás. Ára 4 kor.

Petőfi Sándor összes költeményei. Új népies és ifjúsági teljes kiadás egy kötetben. A szöveget ellenőrizte és bev. ell. Kardos Albert. A költő arcképével. 2 kiad. Debrecen. 1917. XXVII. 786 l. Hegedüs és Sándor-kiadása. Ára kötve 5 kor.

Pruzsinszky Pál: Farkas József emlékezete. Budapest. 1917. 111 l. Kókai L. bizománya. Ára 4 kor.

Szász Zoltán: Kedves mester! Színmű 3 felv. Budapest. 1917. 122 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Kaffka Margit: Hangyaboly. Regény. Budapest. 1917. 130 l. Nyugat-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Schöpplin Aladár: Magyar írók. Irodalmi arcképek és tollrajzok. Budapest. 1917. 256 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor.

Andor József: A tanítónő. Budapest. 1917. 333 l. Élet-kiadás. Ára 5 kor.

Mikszáth Kálmán: *Anekdoták*. 1—2 k. Budapest. 1917. 232, 192 l. Révai-kiadás. Ára 6 kor.

Tömörkény István: *Egyszerű emberek*. Budapest. 1917. 297 l. Élet-kiadás. Ára 5 kor.

Szitt: *Pesti szerelem*. Regény. Zórád Géza rajzaival. Budapest. 1917. 107 l. Schenk-kiadás. Ára 2 kor. 50 fill.

Móricz Zsigmond: *Vidéki hírek és más elbeszélések*. Budapest. 1917. 203 l. Táltos-kiadás. Ára 4 kor. 50 fill.

Rodenbach George: *Holt Brügge*. Regény. Ford. Lakatos Lászlóné. Békéscsaba. 1917. 82 l. Tevan-kiadás. Ára 80 fill.

Petőfi Sándor: *A hóhér kötele*. Regény. Békéscsaba. 1917. 124 l. Tevan-kiadás. Ára 1 kor.

Hegedüs Sándor ifj.: *Az arany nap hazája*. Budapest. 1917. 143 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Szigethy István: *Ex libris*. Rajzos könyv. Karinthy Frigyes előszavával. Kolozsvár. A szerző kiadása. Ára 3 kor.

Szilágyi Géza: *Az ördög nyája*. Elbeszélések. Budapest. 1917. 174 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor. 60 fill.

Barta Lajos: *Czinzeri és Czinzera*. Budapest. 1917. 215 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Nagy Endre: *Erdély fia*. Budapest. 1917. 213. l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Garda József: *Valaki játszik velük*. Dráma 3 felv. Budapest. 1917. 92 l. A «Ma» kiadása. Ára 2 kor.

Antal Sándor: *A csudálatos szemű katona*. A könyvdísz Mikes Ödöntől való. Nagyvárad. 1917. 246 l. (Budapest Politzer-bizománya) Ára 4 kor.

Balla Ignác: *Az ő keze*. Regény. Budapest. 1917. 175 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Gere Zsigmond: *A 76-os baka meg a nagy háború*. Budapest. 1917. 128 l. Singer és Wolfner-bizománya. Ára 3 kor.

Faludi Antal: *Szatirikus önéletrajz*. Budapest. 1917. 26 l. A szerző kiadása. Ára 50 fill.

Mariay Ödön: *Arany szájú Zongh*. Novellák. Budapest. 1917. 188 l. Táltos-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Forberger Béla: *500 napig a svármániában*. Igló. 1917. 170 l. A Szepesi Lapok nyomdája. Ára 4 kor.

Náray Aladár: *Magyarország a jövőben*. Budapest. 1917. 183 l. Várnay-kiadás. Ára 4 kor.

Tolnai Vilmos: *Szómutató Lehr Albert Arany-magyarázataihoz*. Budapest. 1917. 57 l. Franklin-kiadás. Ára 2 kor.

Vándor Iván: *Balassa Bálint szerelmei*. A címlapot Bálint János, a könyvdíszeket Kónya Sándor rajzolta. Budapest. 1917. 134 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Arany Dénes: *Parókiáról a tövesszárókba*. Eszék. 1917. 144 l. (Hegedüs és Sándor bizománya. Debrecen.) Ára 3 kor.

Teleki Pál gróf: A földrajzi gondolat fejlődése. Essay. Budapest. 1917. 231 l. Kilián F. bizománya. Ára 5 kor.

Zemplén Tivadar: A sphinx jelentése és szerepe a görög művészetben. Pápa. 1917. 44 l. Kis T. bizománya. Ára 2 kor.

Szeremley Barna: Drummond és a drummondizmus. Tallózás a természet és a szellem világhatárán; úgyszintén az élő kereszténység körül. Kisujszállás. 1917. 54 l. (Budapest. Kókai L. bizománya.)

Glyn Elinor: Evangeline vallomásai. Regény. Budapest. 1917. 207 l. Légrády-kiadás. Ára 2 kor. 50 fill.

Lázár István: A fekete grófné. Regény. Budapest. 1917. 164 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Ilosvay Lajos: Lengyel Béla emlékezete. Arcképpel. Budapest. 1917. 29 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor.

Cséry Lajos: Honalapítás. Budapest. 1917. 81 l. Pfeifer F. bizománya. Ára 2 kor.

Loósz István: Bartók Lajos. (Különlenyomat az Irodalomtörténet 1917. évi 1—6. füzetéből.) Budapest. 1917. 52 l. Franklin-nyomda. (Kapható a szerzőnél Szabadkán).

Benda Jenő: Circe. Regény. Második kiadás. 3—5 ezer. Budapest. 1917. 190 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Zoltvány Irén: Arany János emlékezete. Budapest, 1917. 30 l. Stephaneum-nyomda. Különlenyomat, A Szent-István-Akadémia Értesítője 1917. évf. 2. számából. Ismertetését l. Irodalomtörténet 1917. évf. 513. l.

Császár Elemér: Arany János. Budapest. 1917, 15 l. (Franklin-nyomda.) Ünnepi előadás a M. Kir. Tanárképzőintézeti Gyakorló-Főgimnáziumban 1917 márc. 4-én megtartott Arany-ünnepély alkalmából. [E tanulmány előzőleg a Magyar Figyelő 1917. évf. 5. sz.-ban jelent meg. Ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 443. l.]

AMBRUS ZOLTÁN.

III. Ambrus mint elbeszélő.

Témái igen változatosak, eredetiek, vagy eredeti a feldolgozásuk. Az igazi elbeszélő tehetség nagy gazdagsága mutatkozik bennük, erőltetett, keresett alig akad köztük. Megírja, ahogy kínálkoznak neki, önként fakadnak élményeiből, olvasmányáiból, formájuk is mindig befejezett, művészi s a tartalomból bontakozik ki (rendes elbeszélő forma, elmondatás, első személyben elmondás, levél, napló, dialog, tanulságszerűen point-es stb.). Ambrus nem követi a modern íróknak azt az egyoldalú eljárását, mely majdnem minden történetnek lehetőleg a sexuális oldalát tárja fel s minél újabb «meglátásokkal» akarja elképesztetni a jámbor olvasót. Az élet az ő szemében nemcsak sexuális élet s az emberek nemcsak ösztön-állatok. Neki az élet sok-sok egyebet is mond s az ő embereinek lelkét ezerféle más dolog is foglalkoztatja. Távol áll minden prudériától, de nem keresi az élet rútságait, s ha kényesebb témákat tárgyal, minden brutalitástól ment finomsággal teszi. A modernnek legtöbbjének novella- és regény-vonatai mind ezen a sínen futnak, akárhonnán indulnak és akárhová igyekeznek, az ösztön-élet, állati élet vágányán. Sokszor szinte érezzük egy-egy kifejezésükön, hogy alaposan megfontolták, hogy melyik a legbántóbb, legrikítóbb, legmetszőbb szó, mellyel az olvasót fejbeverik. Embereikről igen gyakran el lehet mondani, hogy «primitív s szinte állati szűk gondolataik, de hihetetlen tágas testi érzéseik» vannak.

Ambrus a fővárosban nevelkedett fővárosi emberré, akit a természet túlságosan nem érdekel, csak bizonyos nostalgiat érez iránta. Mélabúsan gondol a mezőre, melytől «örökre elvált» (*A gerolsteini nagyhercegnő*), a lóversenyen fölfedezi a napfényt s a kék eget, eltűnődik «ezen a kék valóságon, melyet látnia se hagytak, melyre gondolni sem engedték les contes bleus, a könyvek dajkameséi» (*Lóversenyen*). A természet képei nem foglalkoztatják s főként nem inspirálják. A nagyvárosi élet forgatagában van ő otthon, ennek változa-

tossága, ezer meg ezer jelensége, mozzanata, alakja érdekli igazán. A nagyvárosi élet krónikása ő. Főként az emberi lélek köti le majdnem minden figyelmét, melyből a külső világra kevés marad. Innen van a leírásoknak majdnem teljes hiánya elbeszéléseiben. A szoba nem érdekli, csak a benne beszélgetők, a vidék, bármilyen hangulatos legyen is, nem vonzza annyira, mint egy arra haladó ember lelkiállapota, valakinek öltözete, arca nem igen köti le a figyelmét, annál jobban a jelleme. Nem azt mondjuk ezzel, hogy ne volna érzéke mindezek iránt, csak azt, hogy rajzolásukat nem tartja fontosnak, vagy legalább nélkülözhetetlennek. Másnak, pl. kedves fróinak, Flaubert-nek, Maupassant-nak csodálatosan színes képei bizonyára őt is gyönyörködtetik, de maga csak igen ritkán követi példájokat, mintha egy kissé lenézné a szavakkal való festést, vagy nem érezne szavaiban elég színező erőt. Az bizonyos, hogy nem gondolkodik képekben, stílusában alig van metafora. A beszédben a világosságot, logikát, elmés fordulatokat jobban szereti a színeknél. Ezért bizonyos egyszínűség, néha szárazság van történeteiben még ott is, hol színfoltokat, hangulatosságot várnánk és szeretnénk.

Képzelete ebben az értelemben nem mondható színesnek, gazdagnak (ritkán ilyen pl. egyes meséiben, a Ninive pusztulásában stb.), de ha a lelkekbe kell pillantania, ha az emberi élet szövevényeit és jelenségeinek kapcsolatait kell világosan meglátnia s érdekes mesévé szőnie, ha egyes milieu-ket s alakjaikat kell megjelenítenie, akkor ez a képzelet élénk és erős, a legapróbb részleteknek is reális életet adó s mégis könnyed szárnyalású.

Ambrus azok közé tartozik, akik — az ő szavaival élve — «túlságosan sokat foglalkoznak úri énjükkel» s «főlösképpen sokat társalognak önmagukkal», mert csak az ilyenek tudják az önmaguk és mások lelkét igazán megérteni és rajzolni. Különösen a tépelődő, önmagukkal vívódó, hamleti lelkek, általában a kényes, finom érzékeny lelkek érdeklik, mint láttuk, ezeknek minden rezdülését megérzi s rokonlélekre valló beleéléssel tudja nekünk is megérthetővé tenni.

Neki mindig és a tarka életnek minden mozzanatában az ember lelke a legérdekesebb, az emberi érzés, gondolat és akará. Maga az emberi cselekvés csak másodsorban érdekli. «Az ember nem az, amit csinál, — mondhatja egy alakjával — hanem az, amit akar. Amit csinál, az: esetleg; amit akar: az korának törekvése, vagy az örök emberi» (Munkái XV. 91.).

«Csak egy csoda van a világon: az emberi léleknek a szövevényessége» (A csodagyermek). Alig van munkája, melynek lelki magja ne volna, eddigi ismertetéseinkből ez eléggé kitűnt.

Az elemző lélekrajznak mestere, de nem használja mindig ezt a leíró, analizáló, mondhatnánk, tudományos módszert, különösen kisebb dolgaiban. Sokszor csak meséinek levegőjében van a lélekrajz s alakjainak beszélgetéseiben, önmagukkal és másokkal való vitáikban. Nem kell, hogy sokat beszéljen lelkiállapotukról, mert alakjai úgys kifoghatatlanok a fontolgatásban, okoskodásban, tetteik magyarázatában, nézeteik megvédésében, érzéseik elemzésében.

A gyermeki lelket éppen olyan jól ismeri és rajzolja, mint a legbonyolultabbat s néha valóságos lelki-tanulmányokat ad novella-formában. A hypochondriát (*Az iskolabetegség, Az okleveles tündér*), az üldözési mániát (*Rémletás*), az ölés és pénzszerzés örületét (*A parabellum, Szegény gazdagok*), az agónia s a láz álmoképeit (*A kavics, Őszi napsugár*), a testi kimerültség lélekbénító hatását (*Overworking*) egyforma tökéletességgel és intenzív erővel érzékíti meg. A haldokló jockey lelkiállapotába épen úgy bele tudja élni magát (*Finish*), mint az alkoholistába (*Aqua vitae*), a gutaütött s haláltól rettegő bohócba (*Ostoba Ágost halála*), a gondolatolvasóba, vagy a hirtelen megőrülő légtornászba (*A gondolatolvasó, A kötéltáncos*). Rövid állatlélekrajzai is finomak (*Bob az oroszlán, Brunswick, Don Perez*).

Mondanunk sem kell, hogy ez a lélekrajzoló, lélekjelenítő művészet, mely az örök emberit revelálja, vagy az emberi lélek rejtelmes, sokszor kivételes erőit kutatja, munkáinak egyik legértékesebb tulajdonsága.

Jellemeiről a részletes ismertetés után nincs sok általános mondanivalónk. Ott láttuk, hogy mennyiféle alakot örökít meg az éles szemű megfigyelő biztosságával. Az elemző, leíró jellemzésnél jobban szereti a párbeszéddel valót. Ebben nagy mester s azért szívesen használja a dialogus-, vagy színdarab-formát. Amit lélekrajzairól mondtunk, itt csak ismételhethetünk, hisz a lélekrajz és jellemzés mindig együtt jár s a valóságban szinte feloldhatatlan egység. Ha külön beszélünk róluk, ez csak tudományos elvonás.

Egy jellemző dolgot azonban még meg kell említenünk. Ambrus emberei nem beszélnek mindig jellemzetesen, vagyis úgy, ahogyan tőlük várnánk. Nem azt mondjuk ezzel, hogy durva hibákat követne el e tekintetben. Nem, igen erős érzéke van a jellemzetes beszéd iránt. Milyen jellemzően beszélnek pl. a handabandázó és fontoskodó főispán (*Solus eris*), vagy a két vén hülye arisztokrata (*Két öreg úr*), a pesti ujságírók (*A haldokló előszobájában*), vagy a színiiskolai növendékek (*A gyémántgyűrű*)! De van egy eredendő bűnük, hogy kevés kivétellel mind okosak, sőt elmések és igen választékosan fejezik ki magukat. Néha kissé megsokalljuk az elmességüket, beszélő készségüket és választékosságukat s nem bánánk, ha lassúbb észjárásúak,

nehézkesebb szavúak s érdeesebbek volnának. Jellemük korlátain belül (mert ismétlem, az író nem követ el kirívóbb hibákat) egy kissé mindig Ambrus-nyelven beszélnek, amit persze többnyire szívesen megbocsátunk nekik.

Íróink igen okos, sokat tanult, világosan látó és rendszeresen gondolkodó ember, kinek a logika, a fogalom-analízis, az ítélet és következtetés biztossága egyik legerősebb oldala. Jellemző, hogy a «szellemi tisztánlátást» és «ítéletet» elsőrendű szellemi tehetségnek tartja, a képzeletet pedig csak másodrendűnek (Régi és új színművek II. 34.). Ez az erős logika nagy dialektikával, vitatkozó művészettel párosul, melyet az önmagával való sok társalkodás fejleszthetett ilyen tökéletessé nála és amely munkáiban igen erősen érvényesül.

Alakjai fáradhatatlanok a vitatkozásban, taglálnak, bírálnak, magyaráznak, néha szinte értekeznek. Ez a dialektika szintén jellemző vonása munkáinak. Valóságos szellemi assaut-k ezek a viták, melyekben egymást érik a pompás parade-ok s még pompásabb riposte-ok, a művészi cselek s a kivédhetetlen a tempo-vágások, a heves támadások s a hidegvérű védekezések. Sokszor egy-egy novellája, vagy rajza nem más, mint egy vitatkozó dialóg (*Casanova, Szerelem, Felvilágosodás, Eleőd kapitány kalandja, Martinovics, Hosszú élet, Kínos kötelesség, Lullaby, A házibarád* stb.), néha csak monológ (*Büszkeség, De profundis*). Emberei szeretnek leveleket, vagy naplót írni, melyekben átengedhetik magukat a beszéd ömlő, hullámmzó, ötleteket tájtékozó áradatának. Általában fényesen tudnak beszélni s amint vitatkoznak, vagy elmondanak valamit, történetek gombolyodnak le, mint orsóról a fonál, emberi életek képei vonulnak el előttünk, lelkük titkos érzései buzognak elő, vagy gondolatai lobbannak föl. Dialógjával plasztikus jellemrajzokat tud adni, intenzív hangulatokat tud kelteni s milieu-eket világítani meg.

A logika, vitázó készség s kifejezésbeli világosság nem volna elegendő költői alkotásokban, ha nem párosulnának velük más tulajdonságok is s ezek már költői kvalitások. Ambrus dialógusa s általában stílusa több ilyen előkelő kvalitást mutat. Annyi fordulatossággal, elmésséggel, finomsággal, legtermészetesebb folyamatossággal, szellemi előkelőséggel, hol komoly tárgyilagossággal és metsző analízissel, hol derült kedvvel és felsőbbbéséges humorral, hol éles dialektikával, hol a lefinomabb érzéseket sejtető hangulatossággal, kiapadhatatlan kedvvel és készséggel kevés író tud beszélni és beszéltetni nemcsak nálunk, hanem külföldön sem. A franciáknak e tekintetben kitűnő tanítványa és méltó versenytársa.

Tagadhatatlan, hogy aki így tud beszélni, szeret is beszélni és «észrevehetőleg nagyon szereti, ha magát hallhatja.» Ezt Dumas fils-

ről mondja (Színházi esték 113.), de önmagáról is elmondhatná. Nem egyszer ő is beleesik a kitűnő causeur-ök hibájába: többet beszél a kelletténél. Dialogjai néha igen is hosszúra nyúlnak, alakjai néha bőbeszédűek és körülményesek. Abban a törekvésükben, hogy a témát egészen kimerítsék, néha bennünket olvasókat merítenek ki s egy-egy fényes vita után úgy érezzük magunkat, mint a hosszú tűzijáték után, fáradt lesz a szemünk.

Humora életfilozófiájából fakad (melyről végül külön szólnunk). Rendesen felsőbbes, mulat az emberek gyarlóságain: kicsinyes gondolkodásukon, nagyképű fontoskodásukon, hiúságuk különböző fokozatain, önzésükön és falánkságukon, melyet frázisokkal és számító önuralmuk mázával leplezgetnek, kis dolgaikon és gondjaikon, modorosságukon és sablonos lelki berendezésükön, színészkedéseiken, gyerekes fortélyaikon, melyeket felülmulthatatlan diplomata-művészetnek tartanak, ezen az egész fücsa életen, melynek célját nem ismerjük s melynek folytában a sors játékszerei vagyunk. Az ilyen felfogásból kesernyés humor szokott fakadni s Ambrus humorában van is mindig legalább egy ürömcsepp, de azért távol marad a sötét peszsimizmustól, a világ- és embergyűlölő gúnyos kacajától. Tud jókedvűen tréfálni, szeszélyesen torzítani (*Király idillek, Pierot és Pierette, Az ördög felesége, amerikai dolgai* stb.), finoman parodizálni (*Gauthier Margit*), jóízűen mosolyogni és kacagni is (*A barát vizet prédikál, A határállomáson, Vegyes kiadások, Új nemzedék* stb.), de inkább hajlik a mélabú, a keserűség felé (*Egy álom, Dalnokverseny, Lorántfi özvegye, Roland* stb.) Ha kell, tud élesebb is lenni s a szatira sujtó pengéjét is szíviesen forgatja (*Rendelő óra, Az igazság, Haladás, A reformátor, A kor vezérei, Az erős ember* stb.).

A humor Ambrus írásainak szintén jellemző vonása. Regényeiben, mint láttuk, igen sok van, novelláinak pedig háromnegyed része humoros, legalább részleteiben; tollrajzaiban, sőt bírálataiban is nem egyszer uralkodó.

Méltán nevezhetjük őt humoristának s hozzátehetjük, hogy a jobbak közül valónak, mert humora életfelfogásából fakadó és természetes, nem csinált «Kopf-Humor», egyéniségéhez tartozik s e mellett gazdag skálájú, eredeti és finom.

Ha néhány szóval kellene összefoglalnunk Ambrusnak, az elbeszélőnek tulajdonságait, talán így tehetnénk (bár az ilyen kevésszavú definíció-félék magukban nem sokat mondanak): témagazdagság s kompozícióbeli formásság; nem túlcsapangó, de élénk és erős képzelet; erős logika és dialektikus tehetség; bizonyos egyszínűség és szárazság, melyet a leírások hiánya, a nem mindig jellemzetes beszéd

s a dialektikus elem erős érvényesülése okoz ; kiváló lélekrajz ; fényes humor ; emelkedett világnézet ; igen finom és elmés stílus.

IV. Tollrajzai.

A tegnap legendái és Nagyvárosi képek címen aktuális apróságainak egy részét gyűjtötte össze, melyeket röviden tollrajzoknak nevez. Post scriptumában szerényen fölveti a kérdést, hogy érdemes volt-e ezeket összegyűjteni, hiszen megjelenésükkor sem lehetett több súlyuk, «mint amennyit a jóhiszeműség, az elfogulatlanságra törekvés és az őszinteség ad nekik.» «Ha mégis megjelentek, — úgymond — ennek magyarázata vagy mentsége: az a hitem (vagy talán csak képzelődésem), hogy ezek a zsörtölődések, tréfálkozások vagy melázások tulajdonképpen nem naphoz kötött, hanem hosszú időn át újra meg újra ismétlődő, általános jelenségekről szólnak.» Készséggel igazat adunk az írónak. Érdemes volt őket megmenteni a feledéstől s érdemes őket elolvasni. Olyan előkelő szellemnek, mint Ambrus Zoltán, mindig van mondanivalója, ha ír s ez a mondanivaló sohasem közhelyek fakult papirosvirágaiból kötött bokréta, hanem egy eredeti elmének televény földjéből fakadó virágok csokra. Ha ma már hervadt is a virágok közül nem egy, illatuk nem szállt el végképen.

Az idők változnak, de az emberi lelkek alapjukban véve ugyanazok maradnak s ezek a tollrajzok majdnem mindig lelkekről és lekekhez szólnak, ami örök aktualitást ad nekik. Mondanunk sem kell, hogy azoknak még érdekesebbek, akik Ambrust, a regényírórt és novellistát szeretik, mert megannyi önvallomás ez a kilencven apróság s kiegészítik egyéniségéről alkotott képünket nem egy vonással.

Nem lehet itt célunk a két kötet kimerítő ismertetése, hiszen minden novellájáról sem szólhattunk, de nem mehetünk el mellettük csupán egy-két általános megjegyzéssel sem anélkül, hogy rámutatólag ne érintsük a köteteknek legalább néhány érdekesebb darabját.

Rébusz. Egy költő-bohém temetése után párbeszéde dr. Fontossal, ki nem érti meg ennek a nagytehetségű embernek életét, amely oly kevésbé volt racionális. Ő megmagyarázza neki, hogy mennyire boldog volt mégis ez a nagy fantaszta, mennyivel boldogabb, mint sok józan, mindennapi ember. — *Miszticizmus.* Zola egy beszédéből kiindulva a «hit nélkül való pietás» föllendülésére mutat rá, mely reakció a materializmus habonás türelmetlensége ellen, mely «épp oly kegyetlenkedést vitt végbe a naivok lelkében, mint aminőt a valóságok hajdan a máglyával és a kínzó eszközökkel». — *Mouret abbé megtérése.* Ismét Zola egyik beszédéről, mely bevallja a naturalizmus csódját s a tudományt védelmezi a hit ellen. Fölényes gúnnyal szól

Zola apostolkodásáról s finoman jegyzi meg, hogy «a bebizonyított igazságok igen szép dolgok, de épp arra a két dologra, amelyekről szó van, hogy t. i. kárpótlást nyujtsanak az elveszett hitért s forrásul szolgáljanak az iadalomnak és a művészeteknek, bizony nem elegendők.» — *A detronizált szerelem*. Octave Mirbeau cikket írt a Figaro-ba, melyben kikel a szerelem örök motívuma ellen a regényben. Ezzel szemben igen elmésen védelmébe veszi a szerelmet, mely mindig örök és legkomolyabb témája marad az irodalomnak. — *A számuizott Téli naque*. Éles támadás az egységes középiskola terve ellen, mely a francia nyelvet kiküszöböli. Érdekes nézetek a nevelésről, a pedagógusokról, iskoláról, a francia szellemnek a magyarra való hatásáról. Éles, kissé túloz is egyben-másban, de sok igazság van benne, mely ma is gondolkodóba ejt. — *Tristia*. Elmélkedés Bismarck bukásáról és a hatalomról. — *Renan szobra*. Különösen a vége gyönyörű. Valóságos prózai óda Renanról. — *Turgenyev emléke*. Turgenyevet védi egy bécsi úr lesajnálása ellen s megőrzegyzi a mult irodalmának felszines, tudatlan és igazságtalan kritikáját. — *Lóversenyen*. Lírai reflexiók a lóversenyről: mi az élvezete benne egy oda nem való embernek. A játékszenvedélyről s a lovak egyéniségéről. — *Aszfalt Betti* (levél). Egy ember természetrajza, aki nem ismeri az igazi szerelmet, pedig az életben csak az ér valamit. — *Őszi kontemplációk*. Finom gondolatok Párisról, melyről annyira eltérők a vélemények. Persze ma már egyes megfigyelései csak történeti értékűek, de ez semmit sem von le érdekességükből. — *Szentimentális séta*. Budapestről szól, melyet szeret rengeteg hibája ellenére, mert fiatal, fejlődő, kiszámíthatatlan, nem megállapodott, mint a többi nagyváros. — *A premièerek közönsége*. Érdekes megjegyzések a premiére lélektanára vonatkozólag s egynek intim vonásokból álló rajza.

Elmélkedéseinek gyakran novellisztikus, vagy dialógformát ad, ami még hatásosabbakká teszi őket. Lássunk ezek közül is néhányat.

Emlékbeszéd. Megemlékezése gimnazista-korbéli világfelforgató írói egyesületükről s annak legszorgalmasabb tagjáról. Pompás humor s adalékok a kamasz-lélektanhoz. — *Két francia*. Plon-Plon (Napoleon J.), a «vörös herceg» s Banville a költő egy időben haltak meg. Megálmodja, hogyan jelentkeznek a menyországban. Kitűnő jellemzése a két embernek: a herceg maga jellemzi magát az úristen előtt, Banvillet Szent Ágoston védi. — *Az utolsó világos pillanat*. Munkácsy a szanatóriumban beszélget ápolójával a dicsőségről, életéről, nyomorúságáról. — *Misztérium két jó pásztorról*. Két jótékony püspökről. Az égből két doktor vitája, hogy az volt-e jótékonyabb, aki nagy alapítványokat tett, vagy a másik, aki mindenkinek adott, aki csak kért tőle. — *Mesék a költészetről*, (A költő és a sertés kereskedő,

Az érdemrend, A költő és a szabó, A költő és a sorsjegy stb.) kitűnő humoros apróságok, melyeknek tanulságai epigrammai csattanókként hatnak. — *Az igazság.* Dr. Stockmann (Ibsen Népgyűlöljének főalakja) és Renan képzelt párbeszéde az igazság relativ, chimerikus voltáról. Valóságos kis delicatesse irodalmi gourmet-k számára. — *Porciunkula ünnepe.* A pápa és titkára beszélgetése a franciskánusok megrendszabályozásáról s két baráté ugyanerről a témáról. Igen jóízű humor. — *Regénytárgyak.* Borszéki regényíró elmélkedései a regényírásról, hogy vajjon a külső világ színes festései az értékesebbek-e, vagy a szubjektív vallomásokat tartalmazó lélekrajzi történetek. — *Nemzetünk barátja.* A Minerva Társaság megválasztja J. H. Sherry-Brandyt kültagnak, ez megjelenik s évekig potyázik Magyarországon, mint vendég. Jó torzkép. — *Rose Pompon.* A híres hetéra mennybemenetele. Szent Ágoston vitatkozik Szent Katalinnal s védi Rose Pompont. Finom kis misztérium s elmélkedés arról, hogy a nagy hetéra-typus is kivész, ragyogásukhoz a «zsarnokság örült luxusa kellett,» «ma, a józanság korában a szépség rövidarú, s a pogány szerelem nem nagy esztelenség, csak apró infámia». — *A szerencse malac.* A legújabb színházi disznóság, melyen mindenki fölháborodik s melyet mindenki megnéz. — *Worth.* A másvilág mirtusligeteiben sétálók beszélnek a nőről (Erasmus, Sokrates, Pyrrhon stb.), a vitába Worth a nagy nőszabó is beleszól, de végre is kidobják a Gondolkozók Klubjából.

★

Tollrajzainak különálló csoportja a *Berzsenyi báró és családja* («tollrajzok a mai Budapestről»), melyek három éven keresztül a Hétben jelentek meg s általános feltűnést keltettek szellemességükkel, friss aktualitásukkal és merész szókimondásukkal. A nagyvenhat színdarab-formában írt jelenet a lipótvárosi pénzarisztokrácia világát mutatja be. A bárói család négy tagból áll. Az első békásmegyeri és berzsenyi Berzsenyi Jaques báró s egyszerűsége a legmulatságosabb alakja a dialógusoknak. Milliomos, ujdonsült «zászlós úr», aki arisztokratább a legrégibb magnásnál és buzgóbb katolikusk a római pápánál. Megvan benne a parvenu minden nevetséges vonása: a felsőbb körökbe való kapaszkodás, a sport-sznobizmus (a báró versenyistálló-tulajdonos, kinek lovai még eladó-versenyekben sem jönnek be soha), a félműveltség, néha egész műveletlenség, a hiúság és modortalanság, a nyilvánosan tüntető bőkezűség és a titkos fukarság. E mellett semita kedélyesség és élni-vágyás jellemzi. Felesége a báróné szintén típus, de jelentéktelenebb szerepet játszik éppen úgy, mint az írói s néha honleányi allure-ökkel feltűnő s magát igen okosnak tartó, büszke Blanka bárókisasszony. A bárónak méltó társa a legtöbbet szereplő

és beszélő Elza, ez a szabadszájú, elkényeztetett és elkapatott intelligens kisasszonyka, aki folyton borsos francia regényeket fal, aki mindenkiről és mindenről véleményt mond s alkalom adtán a legkényesebb témákról is szívesen eldiskurál. Különben csupa eleven ötlet, jókedv és csípős ironia. Ez az alak igazán él, a többi gyakran karikatúrába megy át. — Mellékalakok: Héthársyné, született báróné, Berzsényiek előkelő és leereszkedő barátnéja, Soroksáry Miska gr., címzetes segédfogalmazó, zsúralak és hozományvadász, Bertalan Dóri jogtanácsos és cégjegyző egy előkelő bankban, Rejtvényi Elek a mosdatlan szerkesztő, Berzsényi Zoltán joghallgató, lipótvárosi aranyifjú és nagy antiszemita, Melanie, a báró okos és hálás barátnője és mások.

Berzsényiek mozgalmas életet élnek. Ott látjuk őket mindenütt: az operában, a tárlaton, az V. ker. független polgárok klubjának ünnepségén, Karlsbadban, «Smekszen», Abbáziában, Balaton-Földváron, Ischlben, Baden-Badenban stb. Szellemi életük nem kevésbé mozgalmas: minden iránt érdeklődnek, mindent megvitatnak egymással és ismerőseikkel. Így szó esik az aszfaltbetyárság intézményéről, a magyar iparról, az úrleány-színésznőkről, az idegen szavak kiküszöböléséről, igen sok a lovakról és lóversenyről, balkáni államtitkokról, az irodalom- és műpártolásról, Blanka népdramájáról, a a báró ujságjáról, az új modern egyházi szónokról s a katolikus nagygyűlésről, a könyvvásárlásról, pénzkéréskor a pénzpiac nyomasztó helyzetéről és száz más aktuális és nem aktuális kérdésről.

A dialogusok humorának kiapadhatatlan forrása az öreg báró, aki elég gazdagnak és tekintélyesnek érzi magát arra, hogy mindenről leereszkedő véleményt mondjon, ilyenformán:

«Igen célszerű, ha a nép részegeskedés helyett Petőfit olvassa. Hadd tudják meg a parasztok is, hogy szorgalommal mire viszi az ember.» «Tudakozódom, s hallom, hogy ez a Vörösmarty egészen érdemes férfiú... Auspitz, az én könyvvezetőm értesített engemet a szerencsés találkozásról, hogy ez a Vörösmarty a miniszterelnök apósa legyen». Egy bibliai festményről ez a véleménye:»... ha én ilyen pofonarcokat akarok látni, akkor bemegyek az Orczy-kávéházba s nem pártolom a művészetet». «Bizonyára én barátja vagyok a szabadelvűségnek, sőt nem idegenkedem a demokratikus elvektől sem, mert az egyenlőség barátja vagyok, aki én és egy gróf közt nem látok semmi különbséget». «Én síromig a nép barátja leszek, ha a nép nem is érdemli meg, hogy pártoljam őt.» «Általában egy könyvtárnál az a fő, hogy mindenben mértéket tartsunk; a túlságosan sok olvasmány soha se élvezetes, ellenben mindig van valami jó vagy legalább kellemes abban az olvasmányban, amelyik kevés.»

Mindenik jelenetben tömérdek a szatira, elmésség, röptében meg rögzített friss megfigyelés a pesti előkelő zsidó-társadalomból megfelelő zsidós-németes-pesties stílusban, amely maga is kitűnő megfigyelésről és tanulmányról tesz bizonyosságot. Természetesen különböző értékűek, van köztük bágyadtabb, viszont sok kitűnő, melyet jókedvében írt a szerző. A túlzás, torzítás is sok benne, ami vele jár a szatirával, az ismétlés szintén. Az ilyen dolgok bizonyos egyszínűségtől és egyhangúságtól sohasem lehetnek mentek, hiszen végre is egy témáról játszott variációk.

Folytatása a ciklusnak *A Berzsenyi leányok tizenkét vőlegénye* (mely szintén három évig folytatódott a Hétben) s mely huszonkét variáció arra a témára, hogy «visszament a partie».

A jelenetek színhelye itt is változik s hol a Nádor-utcai palota, hol a bárók vidéki kastélya, hol Ostende, Gmunden, vagy Alt-Aussee stb. A rendes alakokon kívül itt több újat is látunk, főképpen a vőlegények közt, így Telekdy Miklós huszárhadnagyot, dr. Izsó Alfréd ügyvédet és képviselőt, a «kis Disraelit», Gaston Beert, a rokont, Szilasy Marcellt a nagy festőt, Ralph Trafalgart a nagy hegedűművészt s másokat. Talán a legfényesebben rajzolt alak köztük a felkapott, európai-hírű piktor a maga határtalan önhittségével és piszkos kapzsiságával.

Az író itt is kifogyhatatlan a szellemes szócsatákban és humorban.

Mintegy befejezi a ciklusokat az *Új idők* c. dialog (Munkái XVI.), melyből megtudjuk, hogy a bárónő már meghalt, a leányok férjhez mentek s a báróban még megvan «ifjúkori idealizmusa» a szép nők iránt.

A hatvankilenc Berzsenyi-dialogusban sok az aktualitás, de nem annyi, hogy idővel elavulttá tenné ezeket a finom tollrajzokat, melyek egyrészt mint egy új milieu-nek első és sokoldalú rajzai irodalmunkban,¹ másrészt mint érdekes korképek a huszadik század elejéről mindig értékesek maradnak.

V. Színi bírálatai.

Belletrisztikai művei mellett színi bírálatai is becsesek. Az 1882-ben kezdődő bíráló működése megelőzte a belletrisztikait s később párhuzamosan haladt vele egészen mostanáig, amikor színgazgatói állása következtében megszakad, legalább egy időre. Mint egyes lapok színházi referense magyar és külföldi darabokról egyaránt írt kritikákat,

¹ Herczeg Ferenc *Andor és Andrása* (Új Idők 1902., kötetben 1903.) már ezeknek hatása alatt készült.

de három gyűjteményébe csak a külföldiekről írtak egy részét gyűjtötte össze. A *Régi és új színművek* előszavában kissé mentegetőzik összegyűjtésükért, pedig inkább azért kellene mentegetőznie, hogy csak ennyit gyűjtött össze.

Színi kritikái, melyekkel, mint maga mondja, «az igazi művészet és a jóízlés kultuszát» iparkodott szolgálni, a legjelesebb színi bírálóink sorába emelik, mert benne a szigorú tárgyilagosság, az egyoldalú és merev dogmatizmus nélküli megértő méltányosság, melyet minden igazi kritikustól megkívánhatunk, rendkívül finom és romlatlan ízléssel, széleskörű és nem fölszínes műveltséggel, éles elemző ésszel s nagy frászművészettel párosul.

Színházi esték c. négyszáz oldalas könyve s a *Régi és új színművek* címen megjelent két füzet 45 írónak 69 darabjáról szóló bírálatait tartalmazza. Az írók közt szerepel: 20 francia (35 darabbal), nyolc angol, hét német, öt spanyol, egy norvég, egy olasz, egy orosz, egy görög és egy római (összesen 34 darabbal). Sophoklestől Knoblauchig érdekes sora vonul el előttünk a színdarabíróknak a klaszszikus nagymesterektől kezdve a közönséges kontárokig és érdekes sora a daraboknak a legjelesebbektől kezdve a legsilányabbakig.

Igy a legkülönbözőbb tárgyakkal állván szemben, a bíráló eljárás legkülönbözőbb módjait alkalmazza s bírálatának hangját, modorát is folyton változtatja, ami változatos olvasmánnyá teszi gyűjteményét még egyfolytában olvasva is.¹

A tizenkilencedik századit megelőző drámairodalom alkotásairól csak néhány bírálata van.

A *Plautus* Miles gloriosusáról szóló a legelsőek közé tartozik (1882), sok érdekeset mond a darabról, de még egy kicsit «tudományos», nehézkes. *Sophokles* Oedipus királyáról szólva kiemeli, hogy azért ragad meg ma is bennünket ez a nekünk egészen idegen világból való tragédia, mert Oedipus szenvedésében egészen olyan, mint mi vagyunk.

Shakespeare-nek két darabjáról ír, a *Velencei kalmárról* és a *Makrancos hölgyről*. Az elsőben különválasztja az eltévedt gyűrűkről szóló darabot (5. fev.), melyet különösen kiemel és méltat, a három szekrényről s a zsidóról szólót. A *Shylock*-darabot illetőleg érdekes

¹ Nb. a kritikákból összegyűjtésükkor elhagyta a színészek játékára vonatkozó részeket, amit igen sajnálunk. Nagyon érdekes lett volna ránk és a későbbi korra nézve, ha pl. a Nemzeti Színház jeles művészeiről is hallhattuk volna A. Z. véleményét. Milyen finom méltatását olvashatjuk, hogy csak egy példát említsünk, *Az agglegények* bírálatában (M. Hírlap. 1891. 179.) Náday Ferenc művészi játékának!

vitára kel a magyarázókkal, tagadja, hogy tragikum volna benne s a zsidó hatalmas indulatainak erővel teljes kifejezését tartja Shakespeare remekének. — A másik darabról szólóban érinti a nőkérdést s a darab komédia-stílusát hangoztatja. Így is kell játszani, Petrucchiónak durvaságai mellett kedvesnek, elegánsnak, megnyerőnek kell lennie, Katának pedig komikusnak. Ha nem így játsszák, a darab mai színpadon nem hat. — *Molière* Képzelt betegét gyenge darabnak tartja, mely alapjában véve szomorú és keserű szubjektív háttérnél fogva. — *Racine* Britannicusáról szóló bírálatát a polémia teszi érdekessé. A darabnak nem volt hatása, ennek okait kutatja, aztán szembe helyezkedik a színi kritikával, melyben a «commis voyageur-izlés és gondolkodás» erősen hódít s mely megtámadta a Nemzeti Színház vezetőségét azért, mert Racine darabját előadatta. «A mi színházi kritikánkat — úgymond — túlságosan szuggerálja és irányítja egy olyan közönség, amelyet a Nemzeti Színháznak még nevelnie kellene.» — *Lessing* Bölcs Náthánjában, melyet a közvélemény hidegnek talál, sok melegséget fődöz fel s kifejti, hogy mi avult benne, mi nem s hogy mi a Náthán alakjában nem a bölcseséget szeretjük, hanem a jóságot. — *Lope de Vega* Király és pór-járól írva magával a gyenge darabbal alig foglalkozik, ez nem érdekli, hanem inkább az érdekes szerzővel, akinek, noha se nagy jellem, se nagy költő nem volt, dicsősége rendkívüli arányokat öltött. Ezt a különös jelenséget az akkori spanyol színház és közönsége magyarázza meg. *Alarcon* Hazugjáról szólva is kitér a spanyol színházi viszonyok jellemzésére, mert ezeket a régi spanyol darabokat csak az akkori milieu-be helyezve lehet igazán megérteni és méltatni. *Calderon* Zalameai bírójáról másokkal ellentétben azt tartja, hogy ez a nép önvédelmének drámája s ebből a szempontból tárgyalja, kiemeli továbbá Pedro Crespo egyszerűen igaz és művészileg sokoldalú alakját. — *Moreto* Közönyt közönnyel c. vígjátékának értékét jellemzésbeli finomságai, örök témája s egy fényes nagy jelenete adják meg. Finoman mutat rá a Makrancos hölgygel való rokonságára is.

A tizenkilencedik századbéli francia drámákról szóló bírálatai a legértékesebbek s a francia dráma történetéhez is jelentős adalékokat nyújtanak.

Hugo Viktor drámáiról szólva (Borgia Lukrécia, Angelo, Tudor Mária) belehelyezi őket a francia romantizmus korába, szól a romantikusok egykor forradalmat keltő jelszavairól, melyek ma már alig jelentenek valamit, különös felfogásukról lélekrajz dolgában, ellentét-hajhászó stílusukról, színpadi masinériájukról, hogy Hugo darabjainak ma már szembetűnő nagy fogyatkozásait világosan láttassa s egyszerűsmind megmagyarázhassa. — *Dumas* fils-t szereti mint regényíró

s mint drámaíró is, de azért vele szemben sem elfogult, pl. kiemeli, hogy A bagdadi hercegnő témáját minden szemfényvesztő ügyeskedése ellenére sem tudja megoldani. A nők barátja és a Váljunk el között finom párhuzamot von s kiemeli Dumas darabjának jellemzésbeli művészetét és szellemességét. «Az ő szelleme nem szikrázik, hanem sugárkévekben özönlik; képei, hasonlatai mint a villamos fény egész horizonokat világítanak be; a mot-i nem mulattatnak, hanem gyujtanak.» A tékozló apának líraiságát emeli ki (D. és apja viszonya) s nagy technikáját. Mi ennek a titka? «Varázslata a jelenítés, az érzékeltetés rendkívüli erejében rejlik. Az alatt a két első felvonás alatt, mely egy-egy pillanatig tán hosszadalmasnak tűnt föl, olyan biztossággal rajzolta meg alakjait, úgy megfogta számokra színpatiókat, a pusztá könnyedségeknél látszó *tollvonásokkal* annyira megvilágította a helyzetet, hogy mindazt, ami történik, várjuk, óhajtjuk.» *Sardou* Az agglegények-ben a vígjátékba egy drámát ékel, melynek sok a lélekrajzi gyöngéje, a vígjáték maga elsőrangú kompozíció. *Thermidorjában* főként az érdekli, hogy *Sardou* mennyi személyes érzést vegyített bele. *Meilhac*, *Daudet*, *Maupassant* és *Feuillet* darabjairól (illetőleg a műveikből csinált darabokról) írt bírálatainak különös értéket ad a négy írónak igazán pompás és a rendes színi kritikák színvonalát meghaladó kis jellemzése.

Rostand *Cyrano de Bergerac*-járól egész tanulmányt ír. Kissé mintha szigorú volna a darab iránt, nagyon sok mesterkéeltséget talál benne, szellemességét sem találja mindig igazinak, A sokat magasztalt darab hibáit valóban éles szemmel fődözi föl, de mintha nem venné észre sok költőiségét s figyelmen kívül hagyná a verses formának tartalom- és hangulat-emelő nagy erejét. Különben egyike legértékesebb bírálatainak. — *Lavedan* darabjairól (*Sire*, Édes a bűn) nagy szeretettel és dicsérettel szól s éles szavakkal kel ki közönségünk műveletlensége és durvasága ellen, mellyel szemben védi a darabok finomságát és tartalmasságát. «A mi közönségünk egy részének kissé «magas» az a tónus, amelyen *Lavedan* szól és az is, amit mond; de a világon mindenütt a legfinomabb holmi az, amelynek a legkevesebb a fogyasztója; a bazároknál mindenütt nagyobb a forgalom, mint az ékszerboltokban» — jegyzi meg gúnyosan.

Brieux-t szintén védelmébe veszi (A bölcső, *Suzette*), akit nálunk lesajnáltak moralizáló irányzata miatt. «Az ilyen darabokat — úgy mond — tételes daraboknak nevezzük akkor, ha a tételt elutasítjuk; s a «problémát» magasztaljuk benne ha dicsérni akarjuk. Szóval *Brieux* tételes darabokat írt.»

A modern francia szerzők közül egyesekkel ugyancsak keményen bánik el. *Flers* és *Caillavet* darabjainak kiemeli operettszerűségét,

alakjainak ósdiságát tetszetős modern öltözködésük és nyelvük dacára, szatirájuk igazságtalanságát (A zöld frakk), meggyőződésük és őszinteségük hiányát, meg hamis érzelmességüket (Primrose kisasszony, erről szóló bírálata egyike a legszellemesebbeknek). — *Bernstein* darabjaiban (Az ostrom, A titok) leleplezi a rendkívüli technikával maszkírozott üres hatásvadászatot és lélekrajzbeli gyengeséget. Hiába, az egyszerűség «fényűzését a drámaíró csak akkor engedheti meg magának, ha egy személyben pszichológ is, íróművész is». — *Bataille* darabjainak (A szerelem gyermeke, A fátylák) szintén hazug voltát s hatásvadászatát emeli ki, meg rettentő bőbeszédűségét. «Ez a rettenetes szóár! Csakis a félnapon át tartó folytonos eső lehet ennyire untató és ilyen nyomasztó hatású.»

Többi bírálatai nem francia darabokról szólnak. Ezek közül legkiemelkedőbb az *Ibsen* Nora-járól írt (a darab első előadásakor 1889-ben). Egész lélektani studium a legaprólékosabb megfigyelésekkel, melyek mutatják Ambrusnak szigorúságát és kényességét e tekintetben. Nora lélekrajzában igen sok hibát, sok csináltságot vesz észre s egyáltalában nincs elragadtatva a darabtól. A társadalom támaszairól már fölényes gúnnyal szól s igen szigorúan ítél. A tenger asszonyában kiemeli a nagy színpadi művészetet, mellyel mindig hangulatot tud kelteni, de nem hallgatja el raffináltságát, sokszor hazug és homályos voltát sem. Úgy érezzük, hogy ha talán kissé szigorúbb is a kelleténél Ibsen iránt, nem igazságtalan (hiszen nem rosszakarató) és sok tekintetben helyesebb világításban láttatja a nagy norvég alakját, mint az Ibsen rajongóknak görögtüze és tömjénfüstje. Felfogását érdekesen világítja meg a következő párhuzama: «Az észak felől érkező komoly férfiak, akik Dumas fils halála óta birtokukba vették a színpadot s a drámairodalomban magukhoz ragadták a vezetést, nagyobb fákba vágják fejszéjüket, mint Dumas fils, nagyobb hegyeket mozgatnak, nagyobb problémákat firtatnak, igaz. De mialatt fárasztó részletességgel adják elő pontról-pontra vitatható új eszméiket, gyönyörködtetnek-e ennyire, akár a tartalom világosságával, akár a forma pompájával? Hogy alakjaik «realisabbak»? Hogy nem aggatnak magukra színes színpadi köntöst s hogy ellenkezőleg a vieux jeu összes figuráin van némi theatrális kendőzés: meglehet. De vajjon ama szigorúan «realis» alakok, komplex lelkükkel, melynek mélyén — minden erőlködés ellenére is — a legtöbbször csak homályosságot látni, meg tudnak-e ragadni bennünket azzal az erővel, amellyel ezek a derűsebb, régi módi jellemek? És mikor egyéniségük jogaiért mély fejtegetésekbe bocsátkoznak, vagy rideg önzéssel marakodnak, van-e annyi élet a színpadon, amennyi a vieux jeu e megkapó figuráiról sugárzik felénk?»

Shaw-val, kit nálunk megtettek nagy költőnek és filozófusnak,

szinte kegyetlen gúnnyal bánik el. Rámutat óriási önhiúságára, mely-lyel mindent lenéz önmagát kivéve, szó-zsonglőrködésére, hogy min-
dent csak a hatás kedvéért mond s mindannak ellenkezőjét szintén,
filozófiai fejtegetéseinek sekélyes, közhelyszerű voltára, elmésségének
nehézkességére, alakjainak báb voltára. Miért tetszik annyira? Mert
«a sokaság lelkét is úgy lehet a legkönnyebben megejteni, ha ros-
szat mondanak előtte azokról az eszmékről, amelyekhez még nem
tudott fölemelkedni és általában a megismerés, az emberi szellem
nyugtalanzkodásának és fáradozásának tiszteletreméltó eredményeiről,
mindarról, ami a sokaságnak: csak gyanús idegen».

Képzeltethjük, hogy ha Shaw-t, kit máskülönben tehetséges író-
nak tart, így ítéli meg, mit szól a tehetségtelenekről.

*Schnitzler*nek Az élet szava c. darabjáról írva szabadjára ereszti
humorát s élesen, metszően gúnyolódik. Feltárja a darab üres hatás-
vadásátát, frázisosságát, hamis irányzatát és még hamisabb lélekraj-
zát s megvilágítja, hogy a Raupach-szerű történetet hogyan cifrázza
fel az ügyes bécsi doktor maeterlinckizmussal, wildeizmussal. «Drá-
mái — úgymond — nem drámák, nem emberek életét tükröző szín-
darabok, csak dialogizált tárcacikkek, amelyekben — meg kell adni —
bizonyos franciás választékossággal fejezi ki a közhelyeit vagy a stir-
neriádait.» — *Knoblauch* A faun c. komédiája, mely annak idején
annyiszor került színre a Nemzeti Színházban, hogy a jóízű ember
szégyelte magát, s mely közönségünk egy bizonyos részét olyan hihe-
tetlen gyönyörűséggel töltötte el, némi ügyeskedést leszámítva retten-
tően silány és banális dolog volt, amit Ambrus nagy könnyűséggel
mutat ki.

Bírálatainak fő jellemző vonása, mint rövid ismertetésünkéből is
láttuk, az igazság keresése témában, lélekrajzban, jellemzésben, beszéd-
ben. Ha ezt nem talál valamely darabban, szigorúan ítél. A hamis
nagyságok kíméletlen leleplezője, merészen szokimondó kritikus tár-
saival és a nagyközönséggel szemben. A meggyőződés embere, aki
éppen ezért — a megalkuvások mai korában — gyakran szembe-
helyezkedik a közvéleménnyel, e tekintetben méltó utódja a színi kri-
tikus Gyulai Pálnak. Élesen meglátja a darabok sebezhető pontjait.
Tárgyilagosan mutat rá kiváló művek gyengéire és egészen silányak
esetleges jó oldalaira. Nem nyomja el lelkesedését, melyet a szellemes-
ség, a tónus előkelősége, a jellemzés és lélekrajz finomságai, vagy a
szerkezet jelessége keltenek benne, ezeket örömmel emeli ki mindig,
de nem nyomja el a kontárkodás, a handabanda, a reklám, a hazug-
ság okozta boszankodását, vagy derűtlenségét sem. Ilyenkor fölényesen
gúnyos lesz s valósággal kikacagja a darabot.

Külön ki kell emelnünk pompás tartalom-elmondásait (pl. Sardou :

Az aggregények, Meilhac: Pépa stb.) s a színművek alakjairól adott apró, éles körvonalú jellemzéseit, melyek a novellista nagy készségére vallanak. Szellemességét és írásainak mindig izlésesen előkelő színvonalát belletrisztikai működésének ismertetése után felesleges volna külön méltatnunk.

VI. Tanulmányai.

Irodalmi tanulmányai közül, melyeket *Vezető elmék* c. kötetében gyűjtött össze és szerényen »irodalmi karcolatok»-nak nevez, kiválik kilenc, melyek egy angol és nyolc francia regényíróról szólnak s a Klasszikus Regénytár egyes köteteihez bevezetéseknek készültek. Nem kimerítő monografiák akarnak lenni, hiszen csak pár oldalasak, inkább kis essayk, melyek tárgyukat csak bizonyos szempontokból világítják meg, de azért általános kép rajzolására is törekшенek.

*Dickens*ről szólva két nagy írói kvalitását emeli ki: csodás jelenítő erejét, mellyel az embereket és dolgokat élénk állítja és közvetlenségét, mellyel együttérzésre kényszerít.

*Balzac*ról néhány életrajzi adatot mond, de csak annyit, amennyi munkásságának megvilágítására kell s amennyit egy kis essay megbír (a többinél ugyanígy tesz). Szól megjelenítő erejéről, mely analízisen alapszik, a grandiozitás iránti vonzalmáról, kifejezésének sokszor shakespearei erejéről s kiemeli jelentőségét a regényirodalom történetében: úttörője a naturalizmusnak s átalakítója magának a műfajnak.

Flaubert szerint csodásan mélyre lát s tökéletesen fejezi ki a látottakat képfestő művészetével, mely utódaira annyira hatott. A nyelvi kifejezésben hihetetlen gond és színpompa jellemzi. Finoman fejtegeti azután, hogy mennyire általános emberi a Bovaryné története és milieu-rajza.

A *Goncourt*-ok közös működéséről gyönyörű lélekrajzi képet rajzol a Fréres Zemganno természetes belevonásával és részletes ismertetésével. Vivódásaik, törekvéseik jobban érdeklik, mint munkáik, melyekből hiányzik is az igazi nagyság.

Daudet-ről azt tartja, hogy »nincs olyan tulajdonsága, amely egészen az övé», vagyis írói egyéniségében kevés az eredetiség, Dickens és Flaubert erősen hatottak rá. Hatása mégis nagy és általános volt, melynek okait érzelmességében, humorában, írásművészetében s előadásának bájában keresi.

*Zolá*ról szóló essay-jében finoman szétválasztja Zolát, a naturalizmus apostolát a regényíró Zolától. Elmélete hamis volt (fő gyöngeje a képzeletnek a megfigyeléssel való helyettesítése, ami absurdum) és elavult, művei közt kiválóak vannak s legjobb cáfolatai saját elméletének. Itt kissé sokat foglalkozik és hadakozik a naturalizmus elmé-

letével s elhanyagolja Zola regényeit. Ezt a hiányt többi Zola-cikke pótolja.

Id. Dumas-t szépen megvédi az ellen a fölfogás ellen, hogy amit írt, «nem irodalom». Mint nagy mesemondót méltatja s szép és meggyőző szavakat mond a mesének halhatatlanságáról az irodalomban.

Dumas fils-el látható szeretettel foglalkozik. Fél századig uralkodott a lelkeken s páratlan sikerben és dicsőségben volt része (érdekes kitérés apjával való viszonyára). Kaméliás hölgyével új irányt kezd a drámairodalomban, mikor a színpadot megnyitotta a mélyebbre ható gondolkozásnak. A nemesebb értelemben vett drámaalkotásnak nagymestere, az újabb idők egyik legszenvedélyesebb gondolkodója és moralistája (finom elmélkedés az erkölcsről). Stílus tekintetében csak a tizenhetedik század nagy mesterei vetélkedhetnek vele. Itt is inkább általános képet ad, részletekbe, munkáinak fejtegetésébe nem bocsátkozik.

Cherbuliez életrajzából többet ad, mert őt alig ismerik nálunk s munkáit felszínesen ítélik meg. Kis essay-je rehabilitálni akarja Cherbuliezt s azt fejtegeti, hogy nagy tudása és tudós volta nem sorvasztotta el költői tehetségét, hanem táplálta.

Ezek a kötetnek kb. csak egy negyed részét teszik. Van bennük sok olyan, ami nem új s a nagy közönségnek szólva csak általános tájékozódást akar nyújtani az egyes írókról, de van olyan plus is mindegyikben, mely új s inkább a hivatottaknak van szánva. Ez a plus s az ismert megállapítások egyéni formája adja meg essay-inek értékét.

A többi tanulmány nem összefoglaló, hanem inkább részletmunka.

Flaubert, mint kritikus érdekes kiegészítése a Flaubert-essay-nek. Georges Sanddal való levelezésének kiadása alkalmával (1884) arról szól, hogy Flaubertben a nagy regényíró mellett milyen nagy kritikus rejtőzött.

Zola-regényekről címen négy, különböző időben írt ismertetését foglalja össze. Az *Au Bonheur des Dames* (Hölgyek öröme) c. regényét igen részletesen ismerteti és bírálja megjelenésekor, tárgyilagosan emelve ki fény- és árnyoldalait. Érdekes és új az a megfigyelése (ma már közkeletű igazság), hogy Zola, a romanticizmus kérlelhetetlen támadója és üldözője, maga is mennyire romantikus, hogy a képzelet nagy ellensége mekkora képzelettel dolgozik s az erkölcstelennek kikiáltott író mennyire moralista. A *Bête humaine*-t (közben a *Rêve*-ről is beszél igen finoman) erősen elítéli milieu-jének mondva-csináltsága, alakjainak és meséjének irrealitása s dilettáns tudományoskodása miatt.

A *Germinal*-ról s *Fécondité*-ről röviden szól (az utóbbiban inkább befejezett nagy regény-ciklusára pillant vissza s politikai meghurcolásáról szól). — Általában amilyen gúnnyal bánik el Zolával, a

dilettáns filozófussal, demagóggal és rossz elmélet-gyártóval. éppen olyan komoly nagyrabecsüléssel szól róla mint íróról. Ambrus a lényegest mindig el tudja választani a lényegtelenről.

Az újkori Demokritosz címen Renanról írt két cikkét foglalja össze. Az első Renan *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*-ének megjelenésekor írta (1883) s Renan «homályos vallásos érzületét», költői temperamentumát emeli ki s azt találja, hogy ő fejezte ki legjobban korunk szellemi vívódásait. Második cikke *Feuilles détachées*-jének (1892) ismertetése. Itt inkább magát Renant beszélteti, az ő gyönyörű gondolatait tolmácsolja művészi fordításban s igen bölcsen és nem fölöslegesen, mert hiszen hányan ismerik nálunk Renant? Cikkeit méltán nevezi «strófák»-nak, mert egyes részeik valóban igazi költemények prózában telve csodálattal és szeretettel az iránt a «jó, szent és nagy» ember iránt, kit annyit bíráltak és rágalmaztak. Egy dologban mindenesetre egyetértünk, úgymond. «Abban, hogy a jelen idő legnagyobb poétája halt meg benne, aki a legtöbb misztériumnak nézett a mélyére, s aki szavának ezer varázslatával megaranyozta ezeknek a misztériumoknak a rémségeit, mint a napsugár játéka a mély vizek fölszínét».

Nagy halottak ravatalánál címen három alkalmi megemlékezés adja Taine-ről, Sarcey-ről és Maupassant-ról. Taine-nek sokoldalú és mégis egységes egyéniségét domborítja ki s milieu-elméletének nagy hatását jellemzi. Rövid, szabatos kis rajz, szinte mintaszerű. Sarcey-ről való megemlékezése színes, költői. Maupassant-ról lelkesedéssel és szeretettel ír, valóságos költői lendülettel. Hadd idézzük egy szép részletét: «Nemcsak a legkiváltságosabb hatalmú és legpazarabb író-művész volt, sokkal több életet tükröztető, mint őse, a halhatatlan olasz (Boccaccio), hanem egyszersmind egyik legtisztább látású ismerője az emberi szívnek, az emberi lélekben jól megférő bonyolultságoknak és ellenmondásoknak, az emberi ösztönök egymásra hatásából kialakuló szövevényeknek, másfelől pedig az egész természetnek, a világ és az ember kapcsolatának, a dolgok és az emberi élet egybefüggésének és talán legkivált a természeti szép mindenféle fajta, kis és nagy forrásának. Tehát: a mi időnk lelkéhez szóló filozóf, akinek keserűségeit többen érezték át, mint a Schopenhauer pesszimizmusát (mert hisz a zenik nyelvén beszélt, amelyet tömegek és kiválasztottak egyformán megértenek) s azonkívül egyik legkalandosabb képzeletű költője is ennek a mi szomorú időnknek, amelynél olthatatlanabb vágygal egy kor sem epedett a rejtelmes, a megfoghatatlan szép, az örök megérthetetlen s a nem hitt, de annál inkább esedett földfelettvaló, az örökre titokzatos után.»

A pesszimizmus új bírálója címen Bourget *Essais de psychologie*

contemporaine (1883) c. kötetét ismerteti, melyben Bourget öt modern író lelki életét elemezve rámutat a legújabb, általános betegsége, a pesszimizmusra. A következő cikk (*Keztyűs kezű írók*) fele is Bourget-val foglalkozik s a *Physiologie de l'amour moderne*-t (1891) ismerteti. A *Physiologie* éppen akkor jelent meg, amikor Feuillet meghalt, kit éppen Bourget szorított ki az előkelő világ olvasóinak kegyéből.

A *Bashkirtseff Máriáról*, erről a geniális fiatal orosz leányról írt megemlékezése (levelei megjelenésekor) egyike legszebben írt tanulmányainak, mely olyan érdekes, mint egy regény s mely lélekrajzilag megkapó, élénk és színes képét állítja elének ennek a kivételes, modern női egyéniségnek.

Arsène Houssaye-ről is érdekesen ír, az egykori dandy-regények gyártójáról, kit méltán tart az újabb lenge erkölcsű irodalom finomabb és kevésbé finom művelői atyamesterének.

Pierre Louys antik tárgyú *Aphrodite*-ját (1896) először ismertette nálunk, mint több más francia munkát is. Hatása óriási volt ennek a regénynek s rövid időre valóságos iskolát csinált. Ez a hatás magánál a könyvnél is érdekesebb. Tartalmát valóságos novellaként, rendkívül élénken mondja el, kiemeli nagy tanulmányra valló és fényes milieu-rajzát, viszont az antik ember lelkének rajzolásában mutatott gyöngeségét. A lesbosi szerelem túlságos belevegyítése a mesébe némi pornografiai ízt ad neki, de ez se magyarázza meg nagy sikerét. Ennek titka szerinte a következő: „... Száműztük a görög nyelvet, s kezdjük belátni, hogy nagy bolondot cselekedtünk. Lemondottunk önként egy világról, mely még emlékeiben is maga a szépség és a ragyogás. S most kezdjük szánni-bánni bűneinket. Immár boldogok vagyunk, ha valaki erről a világról beszél nekünk, amelyről nemrégiben tudni se akartunk. Fölfedezzük újra, s bolondul örülünk neki... A szépnek soha se volt annyi fanatikusa, mint most, mikor a világ csupa szürkesség és formátlanság, csupa köd és sár...”

Willy (Gauthier-Villars) pornograf, vagy inkább perverz regényeinek elterjedését konstatálja s e jelenség okait kutatja. Ép erkölcsi érzékkel mutat rá, mint veszedelemre és sürgeti a mind jobban terjedő degeneráltság elleni küzdelmet.

Szintén tartalmaz tanulmányok a *Keller Helén*-ről (a csodálatos süket-néma vak leányról), a német katonaregényekről, az irodalom és ujságírás viszonyáról, a kritika jogáról és korlátairól, végül irodalmunk és a külföld viszonyáról szólnak. Az utóbbiban azt fejtegeti, hogy irodalmunkat főként azért nem ismeri a külföld, mert magunk sem ismerjük és becsüljük meg. «A hazai elismerés, a hazai reklám ajánlása nélkül a külföld még soha egy író se tett nagygyá. Ezt az ajánlólevelet, ezt a jóátállást megköveteli.» Nálunk «a műveltebb fér-

fiak kilencvenöt százalékanak soha se kellett a magyar irodalom; nálunk csak a műveltebb asszonyok, leányok és fiatal emberek egy kis töredéke olvasta a mi íróinkat. Újabban már ez utóbbiak se olvasnak, s ha a zsidóság egy része nem gyarapította volna valamelyest az «olvasóközönség»-et, ilyenről talán nem is lehetne beszélni. A legnagyobbjainknak se voltak soha igazán nagy sikereik, igazán nagy közönségük.»

Végül keserűen konstatálja, hogy Jókainak, «a legnagyobb magyar irodalmi dicsőség szerencsés birtokosának», aggságában akkord munkával kellett megkeresni a kenyerét.

Igen tartalmas és érdekes kötet ez, melynek elolvasása gyönyörűséggel és tanulsággal jár mindenkinek, a művelt közönségnek is s az irodalommal foglalkozó szakembernek is. Különböző időkben készültek s nem egyenlő írói készséggel vannak írva, a régebbiek pl. kissé még nehezkesebbek s nem mutatják Ambrus későbbi stílusbeli erejét és könnyűségét, de tartalmasság dolgában egyformák s az a körülmény, hogy sok közülük régebbi idők embereihez szól és sok akkor új megállapítása ma már közkeletű, nem azt jelenti, hogy a ma és jövő művelt olvasója ne gyönyörködhetnék bennük.

Bármennyire szkeptikusok legyünk is, s bármennyire változzék is ízlésünk és a közfelfogás az értékekről és az igazságról, mégis él bennünk a hit, bármennyire tagadjuk, hogy vannak elévülhetetlen értékek és igazságok, noha csak titokzatos saisi fátyolon keresztül sejtethetjük őket.

Aki ezeket kutatja, mint Ambrus, s e fátyolt fel-fellebbentve megismerésükre törekszik, ebbeli törekvésében mindig tiszteletreméltó marad, még ha csalódik is és szavai méltók maradnak a meghallgatásra.

VII. Világnézete.

Ambrus azok közé az írók közé tartozik (s ezek nem sokan vannak), akiknek megvan a maguk életfilozófiája, vagy legalább is határozott nézeteik vannak a világról, az emberi életéről. Ő a sokat tanult, tapasztalt és sokat gondolkodó ember szellemi felsőbbségével bizonyos magaslatra tud emelkedni, ahonnan az élet változatos folyását nézi nem a tudós filozófus hidegségével (sokszor gögjével), hanem a szemlélődő, költői lélek megértésével és megnyugvásával. Életfelfogása áthatja munkáit s majdnem mindenikben kifejezésre jut. Ez a felfogás nem éppen derűs, sőt első tekintetre sötétnek, pesszimiztikusnak látszik. Ime:

Az élet célja és értelme ismeretlen előttünk. «Atyánk, aki vagy, akárhol!... vajjon mit kívánsz tőlünk... és ugyan mit akarsz

velünk? — sóhajtja (A tóparti gyilkosság). Az ismeretlen végzet játékszerei vagyunk. Ezen a világon minden csak játék: «az emberek, bármivel foglalkoznak, bármiért erőlködnek, mindig csak játszanak, mint liliputi emberkéi egy ismeretlen, roppant Gullivernek. Mi végre jók, mi végre szolgálnak, akár a komoly, akár a nem komoly játékok, senki sem tudja meg soha, valamit akarnak velünk, de a többi csupa rejtelem» (Finish). A sors igazságtalan, szeszélyes és sokszor kegyetlen a tehetetlen ember iránt (Máli néni, Rozgonyi Cicelle, Alkonyat, Büszkeség, A temetőben), életünk boldogsága apró véletleneken múlik nem egyszer (Az elégtétel, A gombkötő, Tempora mutantur, Egy álom, Egy szép nap).

Az ember tele van gyarlósággal és rossz hajlandóságokkal: nemtelen boszújában (Bob az oroszlán), gyűlölködő (Haldoklók, Temetésen), vagy állatian önző (A bazár ég), könyörtelen és ridegen halátlan (Az erős ember, Ifjúság, Cigányok, Az utolsó nap). Az önteltség, önimádó hiúság keresztülgázol a hűsége és jóságon (A költő), a hatalom az igazságon (Az igazság). A hiszékeny jószívűséget rászedi a színlelés és a hazugság (Ábránd, Erénydíj). A szegénynek a gazságnál is nagyobb ellensége a tulajdon hiszékenysége, könnyelműsége, sok szenvedélye és romlottsága (Halmazók). A köztisztletben álló vén néha fiatalkori gyávaságok és hazugságok emlékét rejtí szívében (Nagyapó álma). A kicsinyes önérdék a közérdek leplét öltve magára imponál és fényesen boldogul (A reformátor), a kitartó stréberség is megtermi gyümölcseit (A politika). A törtető fiatalok az öregeket kitessekelik a világból és lesajnálják őket (Turgenyev emléke, Pályakezdés). A legszebb dolgok mélyén sokszor önzés és gyarlóság lapang (Karácsony után). A szegénység megrontója az erénynek és tisztességnek (De profundis, Erénydíj, A gyémántgyűrű s folytatásai, Csőd). Az élet nem egyszer kicsinyes megalkuvás (Megalkuvás).

Az emberek rettentően hiszékenyek, korlátoltak, könnyen rászedhetők reklámmal, külsőségekkel, hazug jelszavakkal; ítéleteikben megbízhatatlanok és ingadozók, túlzók a dicsőítésben s a humanizmusban is. Ezért a közvélemény ítélete rendszeren keveset ér (Esteban testvére. Két külön világ, Akhilles, Pierot és Pierette, Peabody, A sötét udvar, Félix, Ruha teszi az embert, A tömjén, Pickwick úr filozófiája, A rab mesél, Két francia, Renan szobra, Lullaby, Bajnokok stb.).

Az egyenlőségnek s a hittel szemben kijátszott tudománynak jel-szava, mint sok más, hazug és nem teszi az emberiséget boldogabbá s nem fogja a világot lényegében megváltoztatni (Az új világ, Az utolsó húsevő, Miszticizmus. Mouret ebbé megtérése).

Ezeknek a keserű igazságoknak megállapítása mégsem vezeti sem Maupassant rideg pesszimizmusára, sem Anatole France mindent kigú-

nyoló erkölcsi nihilizmusára. Igen kényes morális érzése ugyan viszsziad minden alacsonyyságtól, hazugságtól, gazságtól és más lelki piszoktól, de az embert inkább gyarlónak tartja, mint gonosznak, ki nem egyszer menthető tévelygéseiben s nem mindig maga az oka hibáinak, vagy rosszaságának. Aztán meg vannak jó emberek is s vannak az életnek szép oldalai és nagy értékei.

Ilyen a szerelem, mely a «legkomolyabb dolog a világon» (A detronizált szerelem), még pedig az igazi, egy tiszta nő szerelme, amely nélkül nem érdemes élni (Aszfalt Betti), a családi élet (Midás király és sok más munkája). Csak ennek van értéke, szépsége, igazsága, minden más szerelem csak szeretkezés és hiú füst (Szerelem, Levelek, Mély csend, Kaland, Hat év, Mese a halászárról és a tengerészről).

Ilyen érték a költészet, az illúzió. Minden csak játék, de ez még a legszebbek közül való (Pókháló kisasszony), nem a költői hírnév, dicsőség, mert az is többnyire csak hazugság (Vér és arany, Vándor, Kultura füžértáncsal, A nimfák és szatírok), hanem maga az ábrándozás, rajongás, az élet durvaságai elől a szépségnek, a művészetnek, az illúzióknak világába való menekülés, a lélek igazi szabadsága. Ezt a boldogságot a józan, hétköznapi ember nem érti, ez csak a választottak számára van (Rébusz, Kinos kötelesség, Bohém Jánosné nyaralása, Solus eris, Aqua vitæ). A finomabb lelkek általában, ha nem is szerencsések, szebben élnek, mint a tucat-emberek (A tücsök és a hangya, A gondolatolvasó, Szerelemből). A túlságos józanság ől s nem tesz boldoggá, élvezzük hát az élet örömeit, «az élvezetek nem a pokol csábjai, hanem Istennek adományai», ne vessük meg, amit a jelen kínál, talán egyetlen boldogságunk sivár életünkben ennek emléke lesz (Az elátkozott fű, Olajfák és narancserdők, A bűvös ékszeresek. Nyári est). Némelyik ember a folytonos robotban, pénzszerzésben elfelejt élni (Páriák, Az utolsó jelenet).

Ez nem a gondatlan epikureus filozófiája, mert Ambrus a kötelességet és teljesítésének szükségességét is komolyan hirdeti. A Midás király hőse «abban a hitben növekedett fel, hogy az ember nem azért jön a világra, mintha itt valami különösen jól érezhetnék magunkat, hanem azért, hogy megfeleljünk bizonyos kötelességeknek, melyek eredetükben és céljaikban meglehetősen rejtelmesek ugyan, de azért igenis léteznek és parancsolnak.» «A kötelesség, melyet magunkban ismerünk, ámbár rejtélyes, olyan valóságos, mint az anyag maga». (Az elátkozott fű). A kötelességet, sőt az igazságot is a lelkiismeret diktálja. Ez «az egyetlen abszolút» ezen a világon (Martinovics) s alig van más igazság, mint amelyet egy becsületes ember lelkiismerete diktál (Az igazság). A nyugodt lelkiismeret megnyugtató szava minden jónál többet ér (Haladás).

Az igazi hit pedig az igazi szeretet és önfeláldozás (Szent Ágoston megtérése, Máli néni, Őszi kontemplációk). A szeretet vezet bennünket megértésre és megbocsátásra (Tél, Este az erdőn). Küzdjünk, dolgozzunk, mert minden okoskodás csak álmom; a lemondás: a halál, a zsibbadtság, a semmi, a cselekvés: élet (Világos éjszaka, Georges).

Ime írónk világnézete, egy szemlélődő, felsőbbes és igazán költői léleké, melyben sok az életbölcselem.

Mint láttuk, konzervatív, aki a múlt értékeit ismeri és éppen azért meg is tudja becsülni, aki a modern radikálizmus fanatikus türelmetlenségét éppen úgy elítéli (Renan szobra), mint a modern irodalom, sociologia és társadalmi élet szélsőségeit, nagyképp handabandáit és erkölcsi nihilizmusát (Kultura füzértanccal, Pályakezdet, Az újkori gyóntatószék, Kirándulás, Asszonyok vallomásai, Felvilágosítás, Korunk vezérei, Berzsenyiék stb.). Ime, a sokat kárhozott és mai napság rettenetes korlátoltságnak, sőt gonoszságnak bélyegzett konzervativizmus szépen megfér a legnagyobb felvilágosultsággal és a legnagyobb kulturával is! Befejezésül hadd idézzük Cherbuliez-ről írt szép szavait, melyek olyan találóan jellemzik a maga világfelfogását is: «szerenítése nem az elégedettségéből fakad, hanem abból a megnyugvásból, amelyben, — miután nagy vívódások után megbékélt a világrenddel és legyőzte magát — menedéket talált; a művelődés emlékeiben, a szépben, az élet kellemes dolgainak szemléletében nem időtöltést, hanem vigasztalást keres; elméssége nem játék, hanem szenvedésekből leszűrt bölcsesség, melyet egy művész fejez ki».

*

A mai írók közül kiket fognak egykor olvasni? Kik lesznek azok, akiknek műveit a jövő irodalomtörténet följegyezi és mint becseseket, maradandókat méltatja? Nehéz kérdések, s nekünk megoldhatatlanok. Az kétségtelen, hisz ezt évezredes tapasztalat bizonyítja, hogy sok író, ha ünnepezt és divatos volt is a maga korában, eltűnt a feledés nagy szűrkeségében s igen soknak még a nevét sem tudja az irodalomtörténet. Az is bizonyosnak látszik, hogy minél több egy munkában, ami belső, lelki érték, ami igazán emberi s ez minél nagyobb kifejező erővel s minél művészebb formában nyilatkozik, az annál maradandóbb.

Tanulmányunk vezető szempontja éppen ezeknek a szellemi alkotásokat konzerváló értékeknek kimutatása volt Ambrus Zoltán munkáiban. Sok ilyent találtunk bennük s azt hisszük, nem vagyunk rossz próféták, ha azt jósoljuk, hogy közülük többet a jövő irodalomtörténete sem a «stb.» rovatba, hanem az igazi értékek rovatába fog sorozni.

SZINNYEI FERENC.

A «KÖLESDI HARCZRUL» CIMŰ BALLADA.

(Thaly. *Adalékok* II. 247.)

Thaly gyűjteményének azon tíz balladás költeménye közül, melyeket magának Thalynek tulajdonítok,¹ *A kölesdi harczrul* szóló hangban, ritmusban, stílusban leginkább hasonlít a népköltészet valódi termékeihez. A költemény beható elemzése azonban azt bizonyítja, hogy ez is újkori, hogy Thaly Kálmán költői terméke.

E balladában is elég feltűnő egyezéseket lehet találni részben Thaly eredeti költeményeivel, részben történeti műveivel. E balladában is vannak mesterkéltnem népies passusok: e ballada is Thaly egyéni történeti felfogását tükrözteti vissza. A ballada költői visszhangja Thaly egy történeti cikkének (*Vasárnapi Ujs.* 1864. 30.) melyre ő maga hivatkozik a költeményhez írt jegyzetben. E történeti cikkben előfordulnak a balladában említett személynevek mind, a helynevek, az események, és a balladának két ritkább népies-archaisztikus kifejezése is. Ugyancsak ebben a cikkben azt fejtegeti Thaly, hogy a kurucoknak ezen szóbanforgó nevezetes győzelme Kölesd mellett vívatott ki, amit történetíróink addig nem tudtak. Ez az elnevezés: «kölesdi harc vagy csata» Thalynek tulajdon feltevésén alapul és a cikk megjelenése előtt teljesen ismeretlen volt. Thaly a simontornyai csatát kölesdinek nevezi. Thaly csak egyetlenegy, tanútételt hoz fel a *Kölesd* elnevezés mellett, de minthogy a többi forrás mind Simontornya környékét említi mint a csata színhelyét, csak azt lehet mondani, hogy Thaly figyelemre méltó hozzávetéssel élt e részben, de döntőleg nem bizonyította be, hogy a kurucok eme győzelme Kölesd mellett történt. Thaly ezen új hypothesisével, mely szerint Kölesd a csatahelye, meglepően egyezik a tőle később közölt ballada, melynek szerzője azt énekli, hogy «a kölesdi harcon, hej én is ott voltam!»

A költemény eredeti kézírata ismeretlen. Variánsok nincsenek.

¹ *Irodalomtörténet* 1913. 417. A kuruc balladák.

Thaly azon feltevése, hogy a ballada (ma ismeretlen) kézirata egy korabeli íródiáknak gyorsan a papírra vetett tollpróbálgatása volt, nem valószínű, hisz egy egész balladát (134 szót) írt le az illető! Ez több «tollpróbálgatásnál.»

A kölesdi harcZRul.

A kölesdi harcZon, a kölesdi harcZon! 1]
Hej! én is ott voltam, — elejének vágtam;
Elejének vágtam, közepét bontottam, —
Mint kaszás az füvet, döntöttem, rontottam.

Mikor Balogh Ádám a kardját emelte;
Sándor László akkor dandárt reá vitte 2]

«Vedd fel fiam bátran németnek lövését,
Ne mutasd szívednek semmi röttenését, —
Ne mutasd szívednek semmi röttenését.»
Mikor Balogh Ádám a kardját emelte
Szekeress István is ezerét vezette.

«Rajta, rajta! rontsad ráczok sűrű rendjét — 3]
Hadd ne dulja gaz nép édes hazád földjét»

Az Sió berkéig lön nagy sivalkodás,
Fel Simontornyáig sűrű nagy roppanás. 4]
Akkor Balogh Ádám indita több hadat:
Német is elveszett s a rácz is elszaladt.

«Haj, édes ezerem! Haj Somogyi Ádám!...
Most immár utánna, mindenütt az hátán,
Most immár utánna, mindenütt az hátán.»

Lovassa üldözte, — gyalogja öldözte, 5]
Szegszárdig az mezőt vérével öntözte,
Megégett RácZország, megmaradt három ház 6]
Elesett négyezer, megmaradt háromszáz. 7]

1. A csata színhelye *névszerint* tudtommal kétségtelenül csak négyezer van korabeli forrásban említve, mind a négy említés Simontornyára helyezi, nem Kölesdre mint Thaly.

Első említés: Az úgynevezett Pozsonyi Labancz Napló szerint, melynek szerzője báró Berényi Ferenc, a csata színhelye Simontornya: «Pozsony 1708. szeptember 13. Ma olyat beszéllettek, hogy Antal úr (Eszterházy) 2000 rácZnál többet vágatott le Simontornyánál.»

Második említés. Az angol követ Medows Bécsből ezt jelenti: «két-ezer ráczt egy magyar csapat Simontornya mellett (near Simonthorna) megtámadott és több százat közülök levágott ott a helyen.» (Archiv. Rákócz. Második osztály. III. 401. Márki S. Rákóczi F. II. 616.) *Har-madik említés.* Ugyancsak az angol követ Medows azt írja egy második jelentésében: «A magyar felkelők, a kik multkor megverték a ráczo-kat Simontornya mellett (near Simonthorna).» Archiv. Rákócz. III. 402. Szaniszló Zsigmond tordai főbíró naplójában szintén (*ne-gyedszeri említés*) Simontornya táját nevezi meg. E naplót Thaly két évvel a kölesdi harc-ról szóló cikkének (*Vas. Ujs.*) megírása után kapta kézhez: Torma Károly 1866-ban bocsátotta Thaly rendelkezé-sére a naplót. (Kézirata Ernst Lajos úr birtokában, kinek szivességé-ből én is használhattam.) 1890-ben Torma kiadta a *Történelmi Tár*-ban.

Thaly ezekkel ellentétben, Balogh Ádámnak egy levelére támasz-kodva nem Simontornyára, hanem Kölesdre helyezi a csatát. Ezen csupán töredékesen kiadott levélben (*Vasárnapi Ujság* 1864. 30) azonban Balogh Ádám csak általánosságban évszám nélkül említi Kölesdet azon helyek közt, melyek mellett magát kitüntette. Thaly Kölesdnek ezen levélbeli említéséből azt következteti, hogy az úgy-nevezett simontornyai kuruc győzelem nem is Simontornyán, hanem Kölesden történt. E tudományos feltevését (melyet csak ez az egyetlen adat támogat) bevitte a *kölesdi harc*-ról szóló balladába is.

2. Balogh Ádám Thaly kedvenc-hőse volt. A kölesdi csatáról van Thaly-nak egy eredeti költeménye is. (*Kuruczvilág*. 99.) A balladában előforduló tulajdonnevek megvannak Thaly-nak idézett cikkében a *Vasárnapi Ujság*-ban.

3. E sor igen feltűnő, mert a) ez az ötös alliteráció (*Rajta, rajta, rontsad rácok sűrű rendjét*) épenséggel nem népies, hanem mesterkélt és nagyon hasonlít Thaly egy eredeti költeményének szintén erőltetett ötös alliterációjához: *Rajta, rajta, rontsuk ha-zánknak Rontóját, Rákóczi vitézi*. Thaly ez utóbbi költeménye 1863-ból való. (Erre Komlós Aladár utalt *Irodalomtörténet* 1914. 463.)

b) Thaly, mint Arany tanítványa, nagyon szerette eredeti köl-teményeiben az alliterációkat, különösen gyakran alkalmazza a pattogó, patetikus, vagy hangfestő (ropogós) alliterációkat, a minők a XVIII. század elején nem igen dívtak. Talán nincs is újabbkori költőnk, ki annyira alliterációs, mint Thaly. A kölesdi harc-ról írt eredeti köl-te-ményében is sok az alliteráció. Az alliterációk ezen kedvelése mutatkozik a kérdéses kuruc balladákban is.

c) Feltűnő e sor még azért is, mert Thaly ugyancsak igen szerette a «rajta» szót eredeti költeményeiben alkalmazni. Pld. a *Kuruczvilág* című költeményes kötetében tizennégy-szer fordul elő. Előfordul kétszer

A *kölesdi harczrul* írt eredeti költeményében is. Thaly egyik eredeti költeménye így kezdődik: «Rajta, rajta, hős fiúk, én vagyok a kurucz gyerek.» (Családi kör 1861. 386) Thaly szerint t. i. *rajta* volt a régi magyar csatakiáltás, nem a franciás *előre!* Ez magyarázza, hogy Thaly annyira szerette. (*Adalékok* előszava XVII.) Valószínűleg fájta, hogy a XVIII. századbeli népköltészetben nem igen találta. A *rajta* csatakiáltás e balladában épúgy egyezik Thalynak, a tudósnak egy eredeti nézetével, mint Kölesd megnevezése a kuruc győzelem színhelye gyanánt.

4. Négyes alliteráció mindjárt az ötös alliteráció után. Igaz, hogy ez a második nem olyan mesterkélt, mint az előbbeni.

5. Szintén feltűnő sor: *üldözte — öldözte*; valami szójátékféle kifejezés, aminőket Thaly eredeti költeményeiben is szeret. Ez a ritkább alak: *öldöz* megvan Thaly egy eredeti versében, Szuhay Mátyásban: «Kinzások ezrével mint gyötri, *öldözi*». (E költemény Thaly neve alatt jelent meg ily címen: «Szuhay Mátyás nótája. Kardal a XVII. század utolsó negyedéből.» *Hazánk és külföld.* 1868. 547.)

Az egész sor gyökere, valamint a *gyalogja* — *lovassa* kifejezés föllelhető Thalynak többször említett cikkében (*Vas. Ujs.* 1864) Thaly ott idézi a Pozsonyi Labanc Naplóból: «Balogh Ádám, Somogyi és Szekeres voltak az magok ezerével és 2000 talpas; az ráczok 5000 voltak. Az *gyalogját* az rácznak eltörölték, az *lovassát* most is *persequálják*.»

6. E sor a *Vitézi Énekek*-ben közölt egy versből való (II, 312) amire Thaly is utal. E költemény volt valószínűleg Thaly ritmikus mintája is.

Néhány észrevétel a kérdéses balladákról.

(A balladák kéziratának elkallódása.)

A kétséges tíz balladaszerű költemény kézirateit ujabban sokat keresték azokon a helyeken, a melyeket Thaly kijelölt mint eredő helyeket, máshol is, de sehol se lehetett őket megtalálni. Azt mondják a balladák hitelességének védői, hogy mind a tíz költemény eredetije elkallódott. Ebben az esetben azonban az elkallódás a következő okoknál fogva nem valószínű.

A Thaly gyűjtötte és az *Adalékokban* valamint a *Vitézi Énekek*-ben közölt régi költemények eredeti kéziratei körülbelül mind megvannak vagy könnyen hitelesíthetők: csak ép a tíz gyanús költemény eredetije hiányzik. Mily különös véletlen volna az, hogy ép e tíz kallódott el! Annál feltűnőbb, mivel az eredetiek egy részét Thaly szerint le-
véltárakban és könyvtárakban őrizték. A 10 költeményt ugyanis részben

levél- vagy könyvtárban találta Thaly — a mint mondja — részben pedig gyűjtőktől szerezte. Azonkívül még fel kellene tenni — a mi szintén valószínűtlen — hogy nemcsak a tíz költemény eredetije tűnt el, hanem eltűntek a mellékletek, a reájuk vonatkozó levelek, adatok és a variánsok is mind. Thaly, a mint ezt a Nemzeti Múzeumban őrzött levélgyűjteménye mutatja — eltette az érdektelen, múltó körülményekre vonatkozó leveleket is: mért nem őrizte volna meg azokat a leveleket, melyek az állítása szerint vidékről beküldött fontos költeményekre vonatkoztak? Továbbá fel kellene tennünk, hogy a költemények mellékletei és a vonatkozó adatok is elvesztek pld. nemcsak az *Ocskay-ballada* maga tűnt volna el az Országos Levéltárból, hanem az a levél is, melyhez Thaly szerint mellékelve volt. E szerint tehát mind eltűntek volna: az eredeti kéziratok kivétel nélkül, a kéziratok mellékletei vagy a levelek, melyekkel Thalynak beküldték (holott a Thalyhoz intézett többi levél megvan levélgyűjteményében), Thaly levelei a gyűjtőkhöz, eltűntek volna a variánsok és a nép ajkáról rövid idő alatt a dalolt költemények, melyeket Thaly még mint élő népdalokat közöl.

(Thaly álarcos költeményei.)

A kétséges tíz ballada keletkezését megérteti velünk az a körülmény, hogy Thaly már mint egészen fiatal költő szeretett álarcos, áttulajdonított költeményeket írni, azaz olyanokat, a melyekben régi korabeli költemények nyelvét, modorát, hangját, tárgyát híven utánozta; ezeket a költeményeket azután gyakran még valami régi névszerint megnevezett költőnek tulajdonította és XVII. vagy XVIII. századbéli évszámmal látta el. Ezeket az archaisztikus (régieskedő) költeményeket tulajdon neve alatt adta ki, a mint hogy ő is szerzette őket. Ez az archaizáló költői szenvedély azonban nem volt minden csábítás nélkül olyanvalakire nézve, a ki mint Thaly kötetszáma gyűjti a régi költői maradványokat.

Az áttulajdonított, régieskedő költeményeinek egy részét Thaly *Kuruczvilág* czimen adta ki, mint a címlapon írja «saját régi költeményeiből» egybegyűjtve, «Egészen beleéltem magamat — írja Thaly az előszóban — a kurucz költészet szellemébe és *modorába*; a mire önkéntelenül is, mintegy ösztönszerűleg kedvet kaptam a kurucz korszak szabadságharczai mozzanatainak költői alakú verses feldolgozására a magam részéről, az eredeti kurucz énekek, balladák, dalok mintájára.» «Számos helyütt — írja Thaly magáról ugyancsak az Előszóban — a kornak megfelelő régies nyelven és a régi magyar versalakokban óhajtottam visszatükrözni a kuruczvilág szellemét és változatos eseményeit.»

E gyűjteményben — mely kizárólag csak Thaly eredeti költeményeit tartalmazza; vannak pld. ily címűek: Thököly Bujdosói 1697. Énekli egy hegedős II. Rákóczi Ferencz táborában. — «Trencsény, Zsibó, Koronczó. Egy igaz kurucz vitéz éneke az ecsédi táborban 1710 januárban, néhány nappal a romhányi harc előtt. — «Bonzidai Nóta. Énekli egy bujdoso szegény legény a kuruczvilág után.»

Thalynak ugyan e kötetében van egy szintén eredeti költeménye, a melynek ez a címe: «Hajnal Hasadása, 1703. Régies modorban.» Ennek a költeménynek első közlésekor címe így hangzott: «Hajnal Hasadása. Kurucz ballada. 1703.» (*Egyetértés* 1879 jun. 22.)

A Thaly szerző-neve alatt megjelent álarcos költemények közt figyelmet érdemel *Petrőczy Éneke* (Thaly, *Kuruczvilág* 27), a mely (nem a tárgyra, de) hangra, archaisáló eljárásra, stilusra édes párja a Thaly felfedezte *Újváriak dicséreti* című kuruczballadának, (*Adalékok* II, 270), melyet Thalynak tulajdonítok. A Thaly szerezte költemény címe ez:

«*Petrőczy István Bujdosó Éneke 1699.*»

A Thaly gyűjteményében az *Adalékokban* közölt szerintem kétes régi költemény címe:

«*Újváriak dicséreti. 1710 első feléből*»

Tehát látjuk, hogy a két költemény czímbelei évszáma is elég közel esik egymáshoz (1690—1710) Feltűnő, hogy az elsőt, *Petrőczy Énekét*, Thaly már 1863-ban közölte mint tulajdon költeményét míg a hozzá hasonló állítólagos kurucz-költemény szerinte 1868-ból való levéltári lelet; tehát Thaly e szerint nem ismerte a régi költeményt, midőn a hozzá hasonló eredetét írta.

A régieskedő, archaisáló költemény és a réginek állított költemény határa néha elmosódik Thalynál. Ennek a két utóbbi költeménynek helyét esetleg ki is lehetne cserélni: az «*Újváriak dicséretét*» az archaisáló csoportba, «*Petrőczy Énekét*» az *Adalékok* régi költeményei közé lehetne sorolni, annélkül hogy az olvasó kirívó ellentétet venne észre a közlemény helye és minősége közt.

(*Párhuzamos helyek, archaizmusok.*)

A kérdéses balladák hitelességét nem lehet azzal támogatni, hogy egyes passzusaikhoz valódi népdalokból párhuzamos helyeket idézünk. Minden *sikerült* népdalimitációhoz találunk analog helyeket a népköltészetben, ha szerzőjük jól ismerte a népköltészet formáit meg szellemét és a népköltészetből indult ki. Thaly pld. kiadott neve alatt

szép népdal-utánezatokat (mint Arany is); mind az Arany, mind a Thaly népdalutánezataihoz is lehet egyezéseket találni a valódi népköltészetben. Ebből tehát még nem lehet azt következtetni, hogy valódi népdalok.

Értekezésemben [*Irodalomtörténet* 1913. 429] kimutatom, hogy a kérdéses balladákban nincs eredeti archaizmus, azaz olyan, mely elő nem fordulna Thaly editióiban, vagy a tőle idézett írókban.¹ Azt, hogy ezek a kifejezések *máshol* nem fordulnak elő, nem állítottam. Pld. a *Murza* lónév (a mely vita tárgya volt) előfordul a balladákban is, Thaly editióiban is: hogy ezeken kívül más *Murza* nevű ló nem lett volna, azt nem mondtam, nem is valószínű.

A kétes balladák rímelő művészete is inkább egy XIX. századbeli műkölthőre semmint a XVIII. század legelejéről származó epikus népkölteményre vall. Torkos László egy hozzám intézett levelében a következő rímekre figyelmeztet engemet, mint a melyeknek nagy százaléka a XVIII. század elején meglepő: *sereg diák — szententiát; Tamásét — sok másét* (Ocskay ballada) *halálom. — megállom; vágják — orcáját*. Különösen a Bezerédi és az Ujvári balladában fordulnak elő csoportosan jó rímek: *trombitát — hátat ad, rácz után — kapitány. — paripán, szaporán — magyarán — egynihány — az lován; parragot — laknak ott; száz lóval — zászlóval* (ez utóbbi a mint László I. kimutatta előfordul Thalynek egy eredeti költeményében is); *kitörvén — örvény; főgenerálját — megréfalják* stb.

Thalyra semmi árnyék nem eshetik e balladák miatt, hiszen kétségtelen, hogy szerzésüknél minden egyéni érdek ki volt zárva. Őt lelkesedése vezette. A költemény különben sem váltó, melynek az aláírás adja meg értékét: a költemény főértéke szépségében van. A mit Thaly tett, azt külföldön elsőrangú férfiak sokkal nagyobb arányokban tették, pld. Franciaországban Prosper Mérimée, kinek hálás nemzete szobrot állított. Kétségtelen, hogy e balladák alapján Thaly Kálmán jelentékenyebb helyet foglal el költészetünkben, semmint gondoltuk. E balladák valódiak, a mennyiben a költészet bennük valódi, színarany.

RIEDL FRIGYES.

¹ Az Ocskay-ballada eme archaisztikus-népies színezetű kifejezésére: *Pilátushoz küldi őket vacsorára még pótlólag megjegyzem, hogy e kifejezés előfordul Thalynek kedvenc írójában, Aranyban (A nagyidai cigányok-ban VI. «Most lelked vacsorán volt Pilátusnál»).*

VERSELÉSÜNK LEGÚJABB FEJLŐDÉSE.

A következő fejtegetések a magyar ritmussal való tizesztendei foglalkozás során tett néhány megfigyelésre szeretnék felhívni az érdeklődést. E megfigyelések két probléma körül forognak. Az egyik: minő mai költészetünk versidoma? A másik, — mint ki fog tűnni, az elsővel szorosan összefüggő —: lehetséges-e a magyar nemzeti ritmusnak más, szabadabb fejlődése is, mint a ritmikánkban nemzeti-nek nevezett formák keretében? — E fejtegetések eredményeinek megítélésénél természetesen alig támaszkodhatom másra, mint a magam és mások ritmusérzékére — a ritmusérzékre, amely a ritmikában *penes arbitrium est et ius et norma*.

I.

Legyen szabad mindenekelőtt néhány feltűnő jelenségre hivatkoznom, amelyek mérlegelése e kérdések fölvetésére vezetett.

Négyesy Lászlónak *A mértékes magyar verselés története* c. könyvéből (291. l.) tudjuk, hogy a magyar nemzeti versidom volta-képen még a népies költészet virágkorában is meglehetősen alárendelt szerepet játszott irodalmunkban. Arany majdnem ugyanannyit ír nyugati versben, mint nemzetiben, Petőfi háromszorta, Tompa ötszörte többször használ nyugati formát, mint magyart. Nem hangzik-e ez a megállapítás izgatóan valószínűtlenül? Az a Petőfi, aki a népköltészetből merít ihletet, a népdaltól tanul ritmust, aki tudatosan népköltőnek vallja magát, ennyire elhanyagolná a magyar ritmust? Arany, nemzeti versidomunk legnagyobb művésze és legmélyrehatóbb kutatója, csak ennyire használná azt a magyar ritmust, amelyből épen ő csalta ki a dallamok legművészeibb és legmeglepőbb lehetőségeit. Ez a kérdés szinte magától veti föl azt a gondolatot: vajjon nem érvényesül-e náluk a magyar ritmus valamikép az idegen köntösben is?

A művelt népek költészetének mindenütt megvan a maga nemzeti versidoma. Ha próbálkozott is egyik-másik idegen ritmusnemek-

kel, ez csak ideig-óraig tartó kísérletezésszámba ment: az uralkodó, a természetesen továbbfejlődő a nemzeti vers. Egyetlen kivétel talán a latin költészet, amely a görög versért lemondott a maga ritmusáról. De ne feledjük, hogy a latin költészet a görögök utánzásából élt, a mi irodalmunknak pedig egészen eredeti nagy költői is az idegen formáknak látszanak kedvezni. Sőt a magyar formák Arany óta egyre szűkebb térre szorulnak. A nemzeti ritmus mintha a kihalás felé haladna. Lehetséges ez? A magyar költészet megkívánta volna az öngyilkosság e nemét a latintól?

De hát az uralkodóvá lett nyugateurópai versidom, nyugateurópai-e mindenestül? Az idom az, de a verselő eljárás nem. Dallam, ütembeosztás, strófaszerkezet, rimelés, mind német, de egy dolog, — a leglényegesebb! — nem az: a ritmus. A nyugati versek ritmusa a beszéd természetes hangsúlyából születik, a mi nyugateurópai verseinké a görögös időmértékes prozodiából. Ott hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok váltakoznak, nálunk hosszúk és rövidek. Csakhogy a mi nyelvünknek is van hangsúlya. Hova lesz ez a versből? Hiszen eltüntetni nem lehet. A modern ritmika egyik alapelve, hogy minden vers hangsúlyos és időmértékes egyszerre. Mi hát a magyar nyugateurópai formákban a magyar hangsúly szerepe? A hangsúly van annyira erős és elnyomhatatlan, hogy ez a szerep nem lehet mellékes.

A kérdés megoldását legerősebben sürgette föl, de úgy gondolom, a megoldás útját is megmutatta: mai verselésünk vizsgálata. Soha olyan közönséges dolog nem volt nálunk a jó verselés, mint ma, amikor nem egyszer harmadrangú költők is megvesztegető szépen verselnek. De bizonyos az is, hogy ez a verselés sokszor nem egészen olyan jellegű, mint aminőhöz fülünk a multban hozzászokott. Ha mai verseinket a ritmus szempontjából elemezzük, lehetetlen észre nem venni, hogy igen sokszor nem skandalizáló fel a jambus ismert sémái szerint, pedig szemmel látható, hogy jambusiak akarnak lenni. És mégis: a legtöbbször épen ott a legdallamosabbak, ahol a jambus dőcögni látszik. Itt van valami, amit meg kell magyarázni.

Mikor ezelőtt hét évvel először foglalkoztam mai versidomunk problémájával,¹ úgy gondoltam, hogy két ok magyarázza ezt a jelenséget. Az egyik a jambus bomlása, a másik francia hatás. Arany utáni költészetünk legnagyobb része jambikus. A jambusi formák lassankint annyira kicsiszolódtak és megszokottá lettek, hogy már nem tudtak új dallamot adni. Egyhangúak lettek. A költők erre a

¹ Dialógus a régi és az új magyar versről. Élet II. évf. 314. l.

forma élenkítésére ösztönszerűleg kezdtek alkalmazni bizonyos szabályos döccenéseket, és a vers ezekkel jobban hangzott, mint azelőtt. A szabályos időmérték e döccenőiben aztán akaratlanul is meg-megszólalt, előbb félénken, utóbb erősebben, a szavakban bennlűktető elfojtott magyar hangsúly. (Mindez — mint látni fogjuk — kimutatható az Arany utáni költészetben.) Hogy egész erejével is meg mert szólalni ez a magyar hangsúly, az — úgy hittem akkor — a francia ritmus hatásának tulajdonítható. Bizonyos, hogy az e század elején fellépett költők nagyrésze erősen francia hatás alatt áll és kétségtelen az is, hogy a francia ritmus meglepően rokon a mai versekben lűktető ritmussal.

A probléma behatóbb vizsgálata azonban arra a belátásra vezetett, hogy semmiféle idegen hatást nem szükséges fölvenni a kérdéses jelenség magyarázatára. A mai magyar ritmus minden zökkenés nélküli egyszerű továbbfejlődése a közelmúlt és a régebbi múlt költőinél található ritmusnak. Vagyis: az időmértékes és hangsúlyos elvnek ma megfigyelhető érdekes összeolvadása nem a mai költészet jelensége, hanem megvolt régebben is, mint látni fogjuk, meglepő régen is.

A probléma tehát ez: Hogyan viszonylik egymáshoz a magyar verselésben a hangsúly és az időmérték? Az úgynevezett magyar nemzeti versidomra nézve ez a kérdés Arany és Négyesy fejtegetései óta körülbelül tisztázva van.¹ A görögös magyar verselés is egyszerűen megoldotta a problémát, amennyiben az eltanult görög dallam hatása alatt egyszerűen elfojtotta a magyar beszéd hangsúlyát és kifejelesztett egy új — nálunk persze természetellenes — hangsúlyt: a görögös lábak iktusának hosszú szótagját hangsúlyozza és a thesis szótagjait ejti le. A problémát tehát csak nyugateurópai versidomunk körében kell vizsgálnunk.

Itt azonban már bonyolultabb a dolog. Minthogy a magyar költők a német formákat is görög időmértékes technikával írták, azt lehetne gondolni, hogy a megoldás itt is az lesz, ami a görög formáknál: hogy a görög iktus elfojtja és helyettesíti a magyar hangsúlyt. Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. Hogy csakugyan nem így van, az szinte kísérletileg kimutatható. Minden tanár tudja, hogy a nemzeti ritmust jóformán nem is kell tanítani; velünk születik; a nemzeti ritmusú verset minden normális magyar gyerek magától is jól skandálja, sőt — és azt hiszem, éppen ebben nyilvánlik leg-

¹ Néhány hónappal e dolgozat elkészülte után jelent meg *Babits Mihálynak Irodalmi problémák* c. könyve (Bpest. Nyugat, 1917.), melynek jegyzeteiben (278. s köv. l.) néhány érdekes és finom idevonatkozó megfigyelést közöl.

jobban az ösztönszerű ritmusérzék! — sokszor akkor is skandálva, énekelve mondja, mikor nem úgy kellene. Ilyenféléképen vagyunk a görög formákkal is. Ezeket már tanítani és gyakorolni kell, de aztán annyira beleveszik magukat a fülbe, hogy pl. a hexameteres verset is a legtöbb fiú olyankor is skandálva, értelmetlenül recitálja, mikor értelmesen kellene előadnia; annyira elfojtja a görög ritmus a magyar hangsúlyt. Nem így áll a dolog a német formákkal. Ezeket is tanítjuk, skandáljuk, gyakoroljuk, és mégis: alig hallottam, hogy valaha egy fiú így mondta volna fel, pl. a Füstbe ment tervet:

*Egész úton hazafelé
Azon gondolkodám.*

Ösztönszerűleg így mondja mind, értelmesen:

*Egész úton hazafelé
Azon gondolkodám,*

Vagy, ösztönszerű magyaros ritmizálással, így:

*Azon gondolkodám
Miként fogom szólítani
Rég nem látott anyám?*

Ez azt mutatja, hogy a nyugateurópai magyar verselésben nincs meg a beszéd hangsúlyának sem az az egyeduralkodó, amely a nemzeti ritmusban, sem az a föltétlen leigázottsága, ami a görögös verselésben. Mi hát a szerepe?

A vizsgálendő terület azonban még szűkebbre szorítható. Az anapestusi és daktilusi versek a maguk erős időmértékes zenéjével majdnem annyira elfojtják a magyar hangsúlyt, mint a tisztán görögös ritmusok. Azért ezek kevésbé alkalmasak a vizsgálatra. A trocheusi versek viszont annyira közel állnak a magyar ritmushoz, hogy nem egyszer alig is lehet megkülönböztetni őket, sőt a legtöbb trocheusi versünknek számos sora egyenesen átcsap a magyaros hangsúlyú verselésbe. Azért a trocheusi versekből a magyar hangsúly általában győztesen kerül ki. Így maradna vizsgálatra nyugateurópai ritmusú költészetünknek jambusi része. Ebben az egész költészetben amúgy is a jambus uralkodik. Szerepe már Petőfinél, Aranynál is a legjelentősebb és azóta óriási százalékra emelkedett.¹ Mai ritmusunk pedig — mint látni fogjuk — egyenesen a jambusból született.

¹ Négyesy 1892-iki statisztikája szerint Reviczky költészetének 80, Endrődiének 86, Ábrányi Emilének 72 százaléka jambus. (I. m. 313. l.). Ez az arány azóta sem változott lényegesen.

Igy a kérdés végelemzésben ide tisztázódik: *Van-e, és ha van, minő szerepe van a magyar hangsúlynak németes formájú jambusi költészetünkben?*

II.

Az első magyar jambusokat, mint tudjuk, Ráday Gedeon írta, a XVIII. század közepén. Íme Árpádjának egy stanzájából:

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja stb.

Bizonyos, hogy ezt a verset szerzője így skandálta:

Músám! kinél tört út || már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad || a szűzek rúgott kútja,
Sőt játszottál te is || nádsípon verseket, stb.¹

De mikor a verset hangosan olvassuk, önkénytelenül is emígy mondjuk:

Músám! kinél tört út már régen Pindus útja,
S tudod jól, hol fakad a szűzek rúgott kútja,
Sőt | játszottál te is nádsípon verseket,
Vég már most trombitát || kezdj hangosb éneket.
Írj | Árpádról || írd meg, hol volt első hazája,
S új honra vágyó nép || vezérévé mint lett?
Beszéld el útjait, || számláld elő, mit tett,
S hogy hódolt végre meg || a négy folyóvíz tája? stb.²

És ez nem sérti a fülünket, nem érezzük a ritmus sérelmének. Pedig ha egy hexametert olvasunk értelem szerint, ott érezzük, hogy megtörtük a ritmust:

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban?

Ez sérti a fület, ez ritmustalan. Ebben két ellentmondó elv keveredését érzem. Az előbbiben nincs ellentmondás. Ott, ha két elv mozgott is, csak különbözők voltak és békésen egybeolvadtak: a kettő közösen is ritmust ad.

Ráday érdeme vitán fölüli áll. «Ha kísérlete sikerét — írja Arany — meg akarjuk mérni: ne Goethe és Schiller remekeivel hasonlítsuk össze. Gondoljunk az időre: a német költészetben Gottsched vala tekintély, Gleim és Uz a hős, Lessing csak feltörekvő fiatal ember. Ráday mintáit se keressük fölebb Gellertnél: s a magyar kezdemény nem fog pirulni mestere, a német irodalom előtt.»³

¹ A || jel (az alábbiakban is) pauzát jelent.

² A | jel az ütemelőzőt (l. a későbbiekben!) választja el.

³ Arany: Ráday Gedeon — Prózai dolg. 265. l.

Igaz, hogy ezek a jambusok erősen kezdetlegesek: nyolc sorban mind-össze 14 tiszta jambus van, a spondeusok nyomasztóan uralkodnak. Pedig ennél még sokkal kezdetlegesebb jambusai is vannak (pl. a Róka és holló c. mesében). Arany is mondja, hogy Ráday bukda-csolva jár a töretlen úton és némely sorát alig lehet olvasni.¹ És mégis: azért ezeket a verseket jambusnak érezzük. Megvan bennük a jambus zenéje. Emelkedő $\frac{3}{8}$ -os ritmusuk van, amely főleg a sorok vége felé élénken érezhető. Ez a *jambusi menet* a fontos bennük.

Míg a jambusi menet főleg a sorok vége felé érvényesül, addig a hangsúly erősebb zengése inkább a sor elején érezhető; a sor második felében mintha türelmesebben simulna bele a jambusi menet ágyába.

Ugyanezeket figyelhetjük meg Ráday egyéb jambusain és nyugat-európai verselésünk többi megalapítóinál is. Kazinczy eleinte panaszkodik: «Én, ki németben nem téveszttem el a schémát, magyarban eltéveszttem, s fülem érzi, hogy a sor hibás, de megigazítani nem tudom». ² Persze, mert a németben nem küzd két külön elv; a németben hangsúlyos ritmus keretét a magyarban időmértékes prozódiaával akarta kitölteni, persze hogy közben nem egykönnyen tudta elhallgattatni természetes magyaros ritmusérzékét. Megérezte a problémát a kitünő ritmikai érzékű Pálóczi Horvát Ádám is. Mikor német daltamokra ír verset, elméleti álláspontja ellenére is ösztönszerűleg hangsúlyos technikával tölti be a német formát, olyan módon, mint később Torkos László próbálta. A fejlődés azonban más utat választott. A jambikus verseket időmértékes prozódiaával írták, de ott lüktetett azért bennük a magyaros hangsúly is, hol erősebben, hol gyengébben, hol jobban hozzásimulva a jambushoz, hol kevésbé. Bizonyos kettősség kerül így a versbe. Két elv küzdelme kezdődik, már eleve hajlandósággal a békés megegyezésre. Ez kezdettől bizonyos dallambeli változatosságot kölcsönöz a németes magyar versnek. Ezt a helyzetet látjuk Ráday, Kazinczy, Verseggy, Dayka, Bacsányi, Kis János jambusaiban. A következő példákban az ismeretes jambusi mérték jelölésének mellőzésével a jambus köpönyegében mozgó magyar hangsúlyt próbálom megjelölni.

Zellim, legelső zszengéjétől
 Érted fosztám meg a tavaszt.
Vedd, Zell, kedvesed kezéből,
Vedd, kérlek, forró csókkal azt.

Kazinczy: Zellihez.

¹ U. o. 236. l.

² Pályám emlékezete. Magyar Remekírók 7. k. 251. l.

Ki nyög? melyik boldogtalan
 Kiált megint a bú helyén?
 Ki háborít fel üntalan
 Magánosságom éjjelén?

Bacsányi: Gyötrődés.

Épen így pl. ezekben: Kazinczy: Kis fiú sírjára; Verseggy: Búcsúzás, Klárikához; Bacsányi: A bújdosók; Dayka: Vitéz Imréhez; Kis János: Hajós—Ének.

Már Csokonainál elkezdődik a magyar hangsúly erősebb lüktetése. Csokonai, Kölcsey, Kisfaludy Károly, Bajza, Czuczor, Garay, de főleg Vörösmarty jambusaiban a magyaros hangsúly ereje láthatóan emelkedőben van. Előbb egyenrangúvá válik a jambusi lejtéssel, majd Vörösmartynál már túlzengi a jambust a maga kemény magyaros erejével. Ezeknek a jambusi verseknek tehát kettős ritmusuk van, egy időmértékes, jambikus menet és egy magyar hangsúlyú lüktetés, de a kettő oly harmónikusan egybeolvad, mint akár Buda halála v. Toldi szerelme verseiben a Zrínyi-sor zenéje a choriambikus lejtéssel. A költők tudatosan jambust írnak, de ösztönszerű magyar ritmus-érzékük a jambuson belül, annak kára nélkül, úgy helyezi el a hangsúlyokat, hogy bizonyos magyaros ritmust adnak. Ime néhány példa:

Aldott magánosság, jövel, ragadj el

Álmodba most is engemet.

Ha | mások elhagyanak is, ne hagyj el,

Ringasd öledbe lelkeimet.

4-3-2-1 jelölés!

Csokonai: A magánossághoz.

E vers nem egy sorában tiszta kétütemű nyolcast látunk:

Kíséred és | ápolgatod

Szines világ | barátai.

4-3-2-1

Vagy e két sorban nem szemellátható-e a 2—3—3-as magyar ütemfaj:

Tisztán, magába, csendesen,

Élünk, kimúlunk edesen.

4-3-2-1

Vagy:

Gyakorta jött felém || szent fáim alkonyában

Lebegve szárnyain || egy kedves ideál,

Lelkem derült, miként || a Chárisok honában

Az | első nyári nap | Eos sugárinal.

4-3-2-1

Kölcsey: Ideál.

Nyargal Zuárd az éjben

Tajtékozó paripán.

Szelid érzet szemében,

4-3-2-1

Reng a vitéz ölében
 Egy karesú szép leány.
 Szél kapkod szög hajába,
 Ág és szirt fátyolába.

Kisfaludy K.: Zuárd.

Múltadban nincs öröm,
 Jövődben nincs remény.
 Hanyatló szép hazám,
 Miattad vérzem én.

Bajza: Sójajtás.

Sikolt a harci síp: riadj magyar, riadj!
 Csátára hí hazád, kifent acélt ragadj.
 Villáma fesse a szabadság hajnalát
 S fürössze vérbe a zsarnokfaj bíborát.

Él még a magyarok nagy Istene,
 Jaj annak, ki feltámad ellene.
 Az Isten is segít, ki bír velünk?
 Szabad népek valánk s azok legyünk.

Czuczor: Riadó.

Isten, segíts, királyok Istene!
 Emeld fel hozzád a király szívét,
 Értelme legyen, mint napod szeme,
 Hogy | végiglássa roppant helyzetét,
 Hogy aki fényben milliók felett van,
 Legyen dicsőbb erényben, hatalomban.

Vörösmarty: Hymnus.

Nézd a világot: annyi milliója,
 S köztük valódi boldog oly kevés.
 Ábrándozás az élet megrontója.
 Mely | kancsalul festett egekbe néz.

U. a. A merengőhöz.

Így még pl. Csokonai: Parasztdal; Kölcsey: Rákóczy hajh...
 Zrínyi második éneke; Kisfaludy K.: Az álmatlan király; Bajza:
 Apotheosis; Czuczor: Hunyadi, Legszebb ének; Garay: Magyar hölgy,
 Az obsitos I.; Eötvös: Búcsú; Vörösmarty: Szózat, Jóslat, Az úri
 hölgyhöz stb.

A fejlődés következő fokát Petőfi jambusai mutatják. Hogy az ő
 jambusai mennyire magyaros ízűek, arra Négyesy is rámutat idézett
 munkájában. «Petőfi föllépte óta — írja¹ — a nyugati formák...

¹ I. m. 292. l.

belső átalakuláson mentek át. Petőfiék nagy számmal írják e ritmusokat, de első tekintetre feltűnik, hogy más az ő jambusuk és trochæusuk, mint a Bajzáé vagy a Garayé. Magyarabb és egyénibb lett; letörlődött róla a német szín és a chablonszerűség, kimért szabályossága eltűnt s a vers otthonisabb hangot nyert. A magyarosabb költői nyelv mellett magyarosabbnak tetszik a forma is; sőt a formák egy része valóban magyarosodott, cæsuráik úgy kezdtek elhelyezkedni, hogy a sor ízei a magyar vers ütemeihez lettek hasonlók. Ezek a szavak egészen közel járnak az itt fejtegetett felfogáshoz. Összevetésünk azt mutatja, hogy Petőfi jambusai, ha lényegileg nem is mások, mint az előző generációéi, de egy jelentős fokkal mindenesetre magyarosabbak. A bennük lüktető magyar hangsúly legyőzte a jambust. Megmarad a jambikus menet, főleg a sor vége felé: a vers még mindig emelkedő; megmarad a németes szerkezet szótagszáma; de a vers lelke, az iktus: a magyaros hangsúlyozás szerint lüktet. A ritmus még mindig kettős, de uralkodó már a magyar hangsúly, amelynek férfiasan szabad emelkedései és esései között szerényen és harmonikusan megbújik a jambus lágyabb dallama: Íme:

Egyik kezében eke szarva,
 Másik kezében kard.
 Így látni a szegény jó népet,
 Így ont majd vért, majd verítéket,
 Amíg csak élte tart.

Petőfi: A nép.

Csak | szólna már || csak | szólna már
 A | harcok harsány trombitája!
 A | csatajelt || a | csatajelt
 Rajongó lelkem alig várja.

U. a.: Véres napokról álmodom.

A Petőfiéhez hasonló erővel, de még nagyobb határozottsággal zeng a hangsúlyos magyar ritmus Arany jambusaiban. Az ember szinte hajlandó volna azt hinni, hogy tudatos az eljárása. Hogy mennyire megtévesztő ez a technika, legjobban bizonyítja talán Erdélyi János tévedése, aki a Keveháza és a Katalin jambusait ősi nyolcasoknak nézte¹ — és nem minden alap nélkül. Íme:

Mért vijjog a saskeselyű?
 Mért szállong a turul s ölyű?
 Hadintéző baljós madár,
 Széles Dunának partinál?

Arany: Keveháza.

¹ Pályák és pálmák: 417—8. l.

Sűrű sötét az éj
 Dühöng a déli szél.
 Jó Budavár magas
 Tornyán az érckakas
 Csikorog élesen.

U. a. V. László.

Isten veled, jobb részem arany álma!
 Hú | Toldi, Csaba Isten veletek!
 Oly | messze a cél, || oly | magas a pálma!
 Rég törve lelke és a test beteg.
 Így hangulathoz Istókom talál ma:
 Előveszem, — ha mire mehetek, —
 (Kerülve inrázó erőlködést)
 Mint | öreg asszony || a | letett kötést.

U. a.: Bolond Istók, II. é.

Így még pl. Petőfiből: A hazáról, Egy estém otthon, Európa csendes, újra csendes... stb. Aranyból: Hídatadás, Letésem a lantot, Ősszel stb. A népies irány egyéb költőiből, akiknél több-kevesebb határozottsággal ugyanezt a stádiumot találjuk: Tompa: A gólyához, Uj Simeon; Gyulai: Horatius olvasásakor; Lévy: Hivatlan vendég; Mindszenty: Igére vár a nép.

Nagyjából ugyanezt a fejlődési fokot találjuk a következő költői generációnál, Vajda János, Reviczky, Komjáthy, Rudnyánszky, Endrődi, Ábrányi Emil, Várady Antal és kortársaik költészetében. A gyakorlat ugyanaz, de a soroknak nincs az a kemény magyaros erejük, amit Petőfinél és Aranynál éreztünk. A vers inkább a légység, finomság, a választékos, szelíd hangulatosság irányában fejlődik. Némelyiküknél egyéni muzsikája van a leggyakoribb formáknak is Vajdánál nem egyszer zökkenő, dacos darabosság, Reviczkyknél puha, egyhangú melankolia szól a jambusból.

De néha csöndes éjszakán,
 Elálmodozva, egyedül
 Múlt ifjúság tündértávn
 Hattyúi képed fölmerül.

Vajda: Húsz év múlva.

Csordultig telve az örömpohár.
 Nyugodni menni — jobb is volna már!
 De | nem mehetek, || mert | adós vagyok;
 S én várok, mert fizetni akarok.

U. a. Memorandum.

Ilyen az ismeretes *Luzitán dal* is.

Reviczkynek majdnem minden versét idézhetnők. Pl.:

A régi vágyból, régi lángból
 Alig maradt egy sugaram.
 Virágszakasztó, dalfakasztó
 Időm lejár, ah, oda van.
 Május legében kék egében
 Nem zeng többé a régi dal.
 Ah, | nyugovóra üt az óra,
 S a | fény, a láng, a vágy || kihal.

Reviczky: Finále.

Így még: Komjáthy Jenő: A homályból, Régi rege; Endrődi: Csillag; Rudnyánszky: Vakok világossága; Abrányi Emil: Magyar nyelv; Váradi: A strassburgi harangok stb.

Ennél a generációnál föllép egy új jelenség is, amely aztán megadja a végső lökést a mai fejlődés felé: Megkezdődik a jambus bomlása. — Ilyen strófákat is találunk:

*Haragod villámával megtördelted
 Életem büszke fáját, oh Uram!
 Erőm, reményim, üdvöm: csak szilánkok
 Akaratod sötét forgóiban.*

*Magamra hagytál; gyászba borítottad
 Szívemet, mint vihar az óceánt;
 Lelkem cél nélkül tévelyeg az árnyban,
 S bukdácsol leszerelt hajó gyanánt.*

Endrődi: Diadal.

Nyilvánvaló, hogy ebben már alig van valami a jambusból. A magyar hangsúly itt már úgyszólván teljesen leigázta. Nem maradt más belőle, mint amit a *jambusi menet* nevével próbáltam megközelíteni; a vers emelkedő; a sorok végén, főleg a páros (élesrímű) sorok végén ez egész határozottan érezhető. De a vers maga mégis elsősorban hangsúlyos magyar vers. Ez a két strófa már majdnem teljesen a mai állapotot jelöli: Ilyeneket találunk e nemzedék többi költőjénél is. Van azonban egy költője ennek a költői generációnak, akinek jóformán egész ritmikájában ez az uralkodó jelleg: küzdelem a jambusból a magyar ritmus felé. Ez Kiss József. Ő tekinthető a mai magyar ritmus szorosabb értelemben vett előzőjének. Az ő jambusainak nagy részében egészen világosan érezhető a hangsúlyos elv közelgő végleges győzelme. Jambusi már csak a séma. Megvan a sablonos szó-

tagszám és a halkán meghúzódó jambikus menet, de a ritmus egészen magyar.

*Megállnék ablakod alatt.
De | nem szabad.*

*Követnélek titokba, hűn,
De | tudom: bűn.*

Kiss József: Megállnék ablakod alatt.

*Felhőtlen égbolt egyenletes kékje:
Ragyogott Nápoly tündérege rám;
S lelkembe lágyan, lábujjhegyen lépve.
Bevonult a béke, harcok után.*

U. a.: Nápolyi emlék.

*Világot láttam, nagy földet bejártam,
Délzaki tájon csillagot imádtam,
Virágzó, szőke Tiszának partjától
Bolyongó ősztön messze sodort távol:
Havas aljában, térdig a rózsában —
Jártam a hullámos kék Itáliában.*

U. a.: Jehova. I.

Ez az utóbbi sor tiszta magyar alexandrin. Ebben a sorban már annyira tisztán magyar ritmus cseng, hogy a jambus teljesen eltűnt, amit legvilágosabban mutat az, hogy a magyar ritmus kedvéért az eredeti séma szerint tizenegy szótagos (hatodfeles jambusi) sort megtoldja egy tizenkettedik szótaggal. De ez nem tűnik föl, nem bontja meg az eddigi ritmust, mert az előbbi tizenegyesekben is ugyanezt a magyar ritmust hallottuk, csak egy fokkal kevésbé apróztottan.

III.

Ezzel eljutottunk a mai fejlődésig. A mai fok első fontos előkészítője a jambus bomlása. Láttuk, hogy a múlt század utolsó negyedében a jambus egyre halványul, egyre jobban háttérbe szorul, a magyar ritmus egyre jobban töri, szaggatja a jambusi sémák kereteit. A jambusban egyre többlátszólagos döccenő tűnik fel, de ezekkel a dallamosság nem veszt, hanem nyer: változatosabbá, erősebbé, magyarabbá lesz. A másik szál talán a francia hatás. A századeleji költők legnagyobb részén tartalmilag is meglátszik a francia líra hatása. A formában ez kétféle módon látszik érvényesülni: Egyrészt megjelennek és meglehetősen nagy teret foglalnak el a francia szerkezetek: a francia alexandrin, a szonett, egy egész sereg dalforma, sőt még a ritkább román vers-

alakok is fel-feltűnnek (ballada, triolett), újra meg újra fölbukkannak a Verlaine-féle Art poétique ritmikai követelései. (De la musique avant toute chose, — Et pour cela préfère l'Impair!); meghonosodik a vers libre stb. Másrészt — és ez a fontosabb — a rokon francia ritmus ösztönzőleg hat a mi ritmusunk magyaros irányban való fejlesztésére. Ez a hatás valószínűleg nem lett tudatosná az egyes költőknél. De mivel a francia versidom lényegesen hasonlít a fejlődés során már úgyis elemi erővel jelentkező magyaros vershez, úgy látszik, az ismert és szeretett francia példák ritmikai utánérzése akaratlanul is némi lökést adott a fejlődésnek. A francia versben is csak a sorok szótagszáma van meghatározva, azon belül szabad számú és távolságú hangsúlyok adják a ritmust, mint emitt. Lényeges különbség a kettő közt alig is van talán egyéb, minthogy a francia vers, a nyelv természetének megfelelően, emelkedő, míg a magyar, ellenkezőleg, eső jellegű. Természetesen: azért nem lehet francia versidomról beszélni a magyarban, hiszen ez a mai magyar vers a természetes magyar hangsúlyozáson alapszik, tehát leglényegében magyar. A mai magyar versidom természetes előzője a magyar jambusban — mint láttuk — kezdet óta jelentkező, előbb félénken meghúzódó, utóbb egyre nagyobb erővel kitörő hangsúlyos magyar ritmus, amely a maga természetes fejlődése során hozta létre a mai versidomot.

Ezt a mai fokot a legnagyobb erővel és hatással képviseli Ady Endre költészete.¹ Első jelentős kötetének, az *Új versek*nek egy részében körülbelül azt a fokot találjuk, amit Kiss Józsefnél látunk, csakhogy következetesebben. A kötet egy jó része azonban már a tiszta magyar ritmust mutatja, sokszor a jambusi menetű strófa keretében, de nem egyszer már a jambusi menetet is teljesen elveti a jambus iskolájában változatossá, szabaddá finomult és megerősödött magyar hangsúly. Ez a vers pl. jambikus menetű:

*Breton parton sújt majd az drom
S alszunk || fehérén és halottan
Tengeres, téli, szürke tájon.*

¹ Tárgyam természete szerint egy sereg verset kell idéznem csupa élő, nem egyszer bizonyára pályájuk derekán is innen lévő költőkből. Magától értetődik, hogy ez az idézés sem pozitív sem negatív értékelést nem akar jelenteni; hiszen ez az értékelés az eleven élet mai irodalmával szemben még alig lehetne ment szubjektív elemektől, egyéni véleményeknek pedig nem volna közük az irodalomtörténethez. E fejtegetések számára ezek a versek mint megfigyelési adatok, mint ritmikai tények fontosak.

*Jönnek erős, breton legények
S fejkötös, komoly, szűz leányok
S fölzeng egy bús, || istenes ének.*

*Köd és zsolozsma. || Zúg a tenger,
Vörös bárkára visznek minket,
Könnyel, virággal, félelemmel.*

*S teli orkán vad szele dobban.
Vörös bárkánk tengerre vágat
S futunk || fehéren és halottan.*

Ady: Temetés a tengeren.

Első tekintetre látszik, hogy a verssorok sémája az ötödfeles jambus. De az ilyen sorok:

Téli orkán vad szele dobban

vagy:

Fejkötös komoly szűz leányok

mutatják, hogy a magyar hangsúly megtörte a jambust. A vers mélyen zengő, gyászindulószerű zenéjéhez kétségtelenül lényegesen hozzájárulnak ezek a hibás jambusú, de annál dallamosabb sorok. Nyilvánvaló, hogy itt a ritmus valami belsőségesebb, a sorok tartalmát, de főleg hangulatát szorosabban követő, azzal együtt változó dallamosság. Változatosabb, mint az egyszerű jambus. Jóformán minden sornak megvan a maga saját hangulatárnyalata és ritmusárnyalata. A magyaros ritmus itt-ott jobban hozzásimul a jambushoz, máshol egészen eltávozik tőle és csak úgy lebegteti maga körül, mint valami könnyű, szabadon lebegő, a testhez nem símuló, mégis ahhoz tartozó finom palástot.

A következő versekben szintén megvan a jambikus menet, de a magyar hangsúly lüktetése egyre erősebb, határozottabb:

*Ültem partjain Babylonnak
S ültem már partjain a Gondnak.*

U. a.: Sötét vizek partján.

*Bíbor-palástban jött || keletről
A | rímek ősi hajnalán
Jött | boros kedvvel, paripásan,
Zeneszerszámmal, dalosan
És | mellém ült le ős Kaján.*

U. a.: Az ős Kaján.

*Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces messze fény.
Lidérces messze fény.*

U. a.: Prológus. (Szeretném, ha szeretnének.)

*Tört ülök az elillant évek
Szőlőhegyén s vidáman bugyan
Ajkamon a szüreti ének.*

U. a.: Elillant évek szőlőhegyén.

Ellenben a következő példák a jambustól teljesen felszabadultan mutatják az eddigiekben megismert magyar ritmust:

*Góg és Magóg fia vagyok én,
Hiába döngetek kaput, falat.
S mégis megkérdem tőletek:
Szabad-e sirni a Kárpátok alatt.*

U. a.: Uj versek.

*Én a Halál rokona vagyok,
Szeretem a tűnő szerelmet,
Szeretem megeseókolni azt,
Aki | elmegy.*

U. a.: A Halál rokona.

*Hallottátok már?
Ősszel, amikor kavarog a köd,
Az | éjszakában || valaki || nyöszörög.*

U. a.: Az őszi láрма.

Milyen művészi ritmusa van például ennek a három sornak! Az első sor aggodalmas kérdéséhez mennyire illik a nagy lassítás, a sok hosszú szótag; a második sor izgatott fölrebbenéséhez a rohamos gyorsítás; a harmadik kínos hallucinációjához a sor meg-megszakadó, nehézkesen, de izgatottan induló ritmusa és hangutánzása; (úgy érzem, ebben a sorban két pauza is van.)

Ha már most végignézzünk mai költészetünkön, ritmika szempontjából meglehetősen változatosságot találunk. Élnek a hagyományos magyaros formák. Ady Endre például sűrűn használja őket. Fölföltűnnek a klasszikus strófák (alkaiosi, sapphói, asklepiadesi); Meg-megjelennek a nyugateurópai sémák különféle alakjai is, de ezek prózódíaja szinte kizárólag ez az újabb fejlődésű magyar ritmus, melyet születésétől napjainkig próbáltunk kísérni. Az egyes költők — egyéni ritmusérzékük különböző fejlettségi foka és költészetük külön-

bőző hangulati színezete szerint — az ismertetett fejlődési sor különböző fokain állnak. Csokonaitól Adyig valamennyi formának vannak képviselői. Ez az új magyar ritmus aztán érvényesül egészen újon fejlődött eredeti szerkezetekben is.

Legvirtuózabb mai verselőknnek, Babits Mihálynak verseiben is megtaláljuk ezt a modern hangsúlyos ritmust. Például egy szonettjében :

Húnyt mestertünk! tehozzád száll az ének :
ládd | léha gáncsok lantom elborítják
s mint | gyermek hogya idegenbe szidják
édes apjához panaszzkodni tér meg :

Ugy | hozzád én. E nemzedék szemének
gyenge e láng, bár új olajak sztítják :
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejteni rá nem érnek.

Babits : Arany Jánoshoz.

Sőt Babitsnál még görög formájú időmértékes versben is megtaláljuk ezt. *Októberi ájtatosság* című verse például alkaioisi formájú, rímekkel. De az alkaioisi soron belül félreismerhetetlen erővel jelentkezik a magyar hangsúlyos ritmus, amely legtöbbször egybeesik a görögös iktussal, de nem egyszer különvállik és győzelmesen elnyomja azt :

A kórus padján, honnán a rácson át
látni a templom sők kicsi villanyát
mert az imát villany kíséri
s új tüze régi Urunk dicséri.
A | kórus padján egymagam ülök én,
mint egy kárvalott elkeserült legény,
bárány-e, bárány-e vagy farkas ?
Szól a litánia : lelkem hallgass !

U. az : Októberi ájtatosság.

Ugyanúgy Kosztolányi Dezsőnél :

A' | húgomat a bánat eljegyezte
És | most csak ül, || szeliden, csendben ül
Virágai közt, || mindig egyedül.
Ő is virág. || Hervadt virág a lelke.
A | húgomat a bánat eljegyezte.

Kosztolányi : A szegény kisgyermek panaszai.

Az előbbiekkal rokon más költőkből :

Balázs Béla : Most ; Tóth Árpád : Meddő órán ; Szép Ernő : Mint magányos lovast az este . . . ; Kemény Simon : Napos februári dél a

Dunaparton ; Ignotus : Öregkor jött rám ; Szilágyi Géza : A hegedűs ;
Pásztor Árpád : Mikes ; Dutka Ákos : Nézem a kezem ; Somlyó Zol-
tán : Selyemköpeny ; Heltai Jenő : Előszó.

Más irányú élő költőknél is ezt a ritmust találjuk, többé-kevésbbé kifejlődve. Ime :

*Alkony van. || A | kőparton állva,
Nézek a szürkülő homályba.
Két | partja közt a mély medernek.
Nagy | jégtáblák némán hevernek,
Fehér, havas jégtorlatok,
Ameddig csak elláthatok,
De a | homály, az esti kód
Lassan-lassan mindent beföd.*

Vargha Gyula : A Dunaparton.

*Uram, a telet te formáltad,
A zivatarnak te adsz szárnyat
S gondod kinek kiterjed mindenekre,
Tudod-e, hogy meghalt az este
A kis | Demeter Rózsika ?*

Szabolcska Mihály : Dal a kis Demeter Rózsikáról.

*Örömet élek, még sok évre várok,
De a | nagy útra ma is készen állok.
Volt | törődésem, más egyéb rovásom,
De | megfizettem. Kész a számadásom.
Kedves volt nekem ez a bús planéta,
Katona voltam s egy kicsit poéta.
Kardomat bízom jó legény fiamra,
Lantom akasztom vadrózsa-bokorra.*

Bárd Miklós : Örömet élek.

*Elhangozott sok dal azóta,
Elhervadt rózsza is nem egy.
Most | más a szív és más a nóta
És | bőkezűbb a női kegy.
Ha | rám nevet, || most | más a gondom,
Érzelgve nem futok tova . . .
De | mégis — ah ! — sóhajtván mondom :
Húszéves nem leszek soha !*

Kozma Andor : Egy rózsza.

*A finn király fiának volt egy nagy kalapácsa,
Ő volt a magas észak legremekebb kovácsa.*

*Nem tudott senki jobban önteni, verni bronzot.
Hírneve sok tanítványt a csúd bányákba vonzott.
Kardverni ott tanultak: a közel és a távol,
Királyfiak, királyok nyugatról, dél honából.*

Zempléni Árpád: A kalapács.

Így még pl.: Harsányi Kálmán: Hallgass, pergőtűz; Oláh Gábor: Anyám dalol; Juhász Gyula: Örök visszhangjaink; Erdős Renée: Zsoltár; Harsányi Lajos: Magyar tél; Bodor Aladár: A bűnösök litániája; Lendvay István: A római; Kárpáti Aurél: Ha eljön; Sajó Sándor: Kincses hajó; Szalay Mátyás: A milliók testvére; Radványi Kálmán: Mikor az őszi hervadás tarol; Emőd Tamás: Ha visszajönnek stb.

IV.

Mik ennek az új magyar versidomnak legszembetűnőbb törvényei? Azt gondolom, a következők;

1. A ritmust a hangsúly adja, a magyar beszéd természetes hangsúlyozása. A vers tehát hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozásából áll, ez a szabályosság azonban igen kevésbé kötött: a hangsúlyozás szabadon simúl az értelem és a hangulat változásaihoz. Az egyes sorokban csak a szótagszám van meghatározva, sem a hangsúlyok számát, sem egymástól való távolságukat nem köti séma. (Van sor, ahol négy gyenge szótag követ egy hangsúlyost: Pl. Ősszel, amikor kavarg a köd. Ady.) Egyes szabadabb formák a szótagszám megkötöttségét is elvetik, — ami különben a görögös és németes időmértékes verselésben is előfordult.

2. Minthogy a beszédben nem minden hangsúlyos szótagot hangsúlyozunk egyenlő erősen, azért a versbeli iktusok sem mind egyenlő erejűek. A hangsúly erejének legalább is két (talán három) foka van. Például Vörösmarty Hymnusa két első sorának négy-négy iktusa közül a páratlanok erősebbek, a párosak gyengébbek.

Isten segíts királyok Istene!
Emeld fel hozzád a király szívét.

Ez is bizonyos változatosságot, mozgalmasságot ad a versnek.

3. Minthogy a hangsúlyos beszéd olykor rövid szüneteket is tart, a ritmusban is vannak rövid *pauzák* (pl. S alszunk || fehéren és halottan). Így megtörténhetik az is, hogy látszólag két hangsúlyos szótag kerül egymás mellé: nincs köztük súlytalan. Ilyenkor *pauza van köztük*, amely kitölt egy súlytalan taktusrésznyi időközt. (Pl. Fölzeng egy bús || istenes ének.)

4. Minthogy a magyar szó hangsúlya az első szótagra esik, és így az ütemek általában hangsúllyal kezdődnek, azért a sorok is legtöbbször hangsúlyos szótaggal, iktussal kezdődnek vagyis esők, innen van az is, hogy a sorok ősi időmértékes dallama, a jambusi menet, inkább a sorok második felében érezhető, a sor elején elnémitja az erős eső hangsúly. Vannak azonban elég szép számmal olyan egy-,sőt itt-ott kétszótagú nyelvelemek is, amelyek rendesen hangsúlytalanok (névelők, és, de, stb.). Ha már most a sort ilyenek kezdik, akkor látszólag súlytalanul kezdődik. Ezt lehetne úgy magyarázni, hogy a jambus a sor elején is érvényesül. Sokkal valószínűbb azonban, hogy az ilyen súlytalan kezdetek az ütemen kívül eső ütemelőzőknek tekintendők, ami különben — mint Gábor Ignác nagyon valószínűvé tette — a régi magyar verselésben sem ismeretlen. ¹ Annál valószínűbb ez a felfogás, mert a két-súlytalan-szótagú kezdetet a jambus nem magyarázná.

Ilyen sorok pl.

Egyszótagú ütemelőzővel:

Oh | *Róma, Róma, megalázott Róma!* (Gyulai).

Mint | *őregasszony a letett kötést* (Arany).

Kétszótagúval:

A kis | *Demeter Rózsika* (Szabolcska).

De a | *nagy útra mégis készen állok* (Bárd M.) —.

Aki | *elmegy* (Ady).

Ezek volnának e versidom legszembeűnőbb jellemzői.

Természetesen van még egy sereg kérdés, amiket ezek a fejtegetések alig érintettek, és amik még beható vizsgálatra várnak. Ilyen volna pl. az ütemek belső szerkezetének vizsgálata. Mennyiben mások mint a népies formák ütemei. Feleződnek-e, mint amazok? Csak párosrészek-e, mint amazok, vagy — mint hiszem — szerepel bennük a $\frac{3}{4}$ -es ütemfaj is? Egyáltalán: hogyan viszonylik ez az egész versidom népies nemzeti ritmusunkhoz? Annak egyszerű továbbfejlődése-e, vagy egy más, de épen úgy nemzeti ritmus? És nemzeti-e igazán vagy csak a nyugateurópai verselés némi módosítása, nyelvünkhöz simulása?

Mindezek tanulmányozását erősen megnehezíti, hogy e ritmusok mögött nem áll egy egységes, kifejlődött, velük egyeredetű és egyritmusú magyar zene.

Nekem úgy tetszik, hogy ez az új versidom minden nyugati rokonsága ellenére is joggal tekinthető nemzetinek. A ritmus lényege

¹ Gábor Ignác: A magyar ősi ritmus. Bpest. 1908.

a hangsúly, az iktus. Ennek a versnek hangsúlyát a magyar nyelv, a magyar beszéd hangsúlya adja, ez a hangsúly pedig legsajátabb tulajdonunk. Ha nem is született ez a versidom egyenesen a népköltészet formáiból, de lehetetlen volna megérteni létrejöttét, ha csak föl nem tesszük, hogy a magyar költők lelkében, ritmusérzékében — akkor is, mikor idegen formákban írtak — öntudatlanul is ott zengett a népköltészet ősi ritmusa, a lelkünkben lekezett ősi magyar zene, és ez teremtett általuk a németes forma köntösében is magyar ritmust. Hangsúly, tempó, dallam: édestesivér a népies magyar versben és ebben a másokban. Lényeges különbséget csak egyet érzek a kettő közt: ez az új ritmus sokkal szabadabb, nincs kötve a hagyományos beosztásokhoz, változatosabb, símulékonyabb, gazdagabb. De a lényegben ugyanegy elv teremti meg mindkettőt. A magyar hangsúly dolgozik itt is, ott is, csak hogy míg ott beérte a népdalformák sémaival, legfőlebb azokból alkotott új kombinációkat (Arany) — itt márszéttörte a hagyományos formákat, meghódította a nyugati költészetnek (német, francia, olasz, angol) majdnem minden szerkezetét, de a maga magyar zenéjével töltötte be őket. Aztán megpróbált önmagából is, idegen minták nélkül is, új alakokat teremteni (Ady). Ezen a téren még beláthatatlan perspektíva nyílik előtte. Szóval úgy látom, hogy ebben a ritmusban a magyar nemzeti versidomnak egy szabadabb, gazdagabb, változatosabb és főképen beláthatatlan fejlődésre képes új formáját kell üdvözlönnünk.

És erre valóban szükség is volt. 1892-ben ezt írta Négyesy: «Mai líránkban a nyugati ritmus, de főleg a jambus, annyira el van hatalmasodva, hogy költészetünk formái magyarságát komoly veszedelem fenyegeti. . . A magyar versforma nem minden műfajhoz illik. . . Ha egyéb műfajokat magyar formában írnának, mindjárt népdalies jelleget kapna a költemény. . . A magyar formák szűk hangulatkörét az előző költői nemzedék úgyszólván kiélte, e ritmusokat a Petőfi s Tóth Kálmán követői elcsépelelték. . . Alig lehet magyar ritmusban anélkül megszólalni mai költőnek, hogy seregestől ne költse föl az emlékeket. — Új hang, változatosság kell a lírában; egy-egy korszak nem használhatja az előbbi kor sujtásait.» De bizalommal folytatta: «A nemzeti versformák mégis lényünkhöz vannak növe s teljes kihasználásuktól nem tarthatunk addig, míg nyelvünk megtartja főbb hangzati sajátosságait s különösen hangsúlyozását.»¹ A fejlődés igazolta ezt a bizalmat. A magyar hangsúly megtette a magáét és egy merész hódító hadjáratral új mezőket nyitott a magyar versidom fejlődésének.

SÍK SÁNDOR.

¹ I. m. 312, 318, 320.

TOMPA ÉS REMÉNYI.

Tompa születésének 100 éves évfordulójakor országszerte megnyilvánult az igaz ragaszkodás, mellyel a magyar nemzet a népies-hazafias irodalmi irány egyik legkiválóbb képviselője iránt viseltetik. Ezek az ünneplések bizonyítják, hogy Petőfi és Arany költészete mellett, a Tompa művei is mennyire átmentek népünk lelkébe, mily nagy hatással vannak a magyar népjellem kialakulására.

Költőnket egyik életírója, Ferenczy József a német Kleisttal, a francia Lamartine-nal, az angol Coleridge-zsel és különösen a magyar származásu osztrák költővel Lenauval hasonlítja össze; ¹ akik szintén a szabad természetnek az elmúlásra emlékeztető jelenségeinél időztek legszívesebben. Tompa költészetét is leginkább borús hangulat és az abból visszatükröződő világfájdalom jellemzi.

Benső érzelemléleke, mely Lévy szerint: «nem egy nyugodt kebel nyájas, derengő világa, hanem sötét borongás, majd élénk fájdalom» ², kifejezésre talál a szabadságharc leverése után írt hazafias költeményeiben is. Kétségbeesik a haza jövőjén, mint a Pusztán című költeménye mutatja:

«Meghalsz, én nemzetem! s halálad
Ha elvégeztetett:
Mért nem döfik hát már keresztül
Egyszerre szivedet?»

Az 1860-as évek közeledtével, a nemzeti újraébredés hatása alatt, e költemények alaphangja változáson ment át. Abban az időben Tompa volt a közhangulat, leghívebb kifejezője és 1859-ben Kazinczy Ferenc születésének 100-ik évfordulójára és 1860-ban a sárospataki főiskola 300 éves fennállása megünneplésére írott ódáiban már a nemzet jövőjébe vetett hit erős hangja csendül meg.

¹ *Tompa Mihály.* Irta Ferenczy József. Kassa, Maurer A 1877, 65—66. ll.

² *Emlékezésed: Lévy Józseftől;* olvastatott 1869 február 14. a Kisfaludy Társaságban *Magyar könyvtár* 443 sz. 6. lap.

Tompa az 1860. év tavaszától sokat panaszkodott szembaja miatt. Ritkábban távozott el Hanvárról. Eseményszámba ment ezért, hogy feleségével együtt megjelent Rimaszombatban 1860 szeptember 16.-án a Reményi Ede hangversenyén.

Világhírű hegedűművészünk császári amnesztiával azon év elején tért haza hosszú száműzetéséből és budapesti hangversenyei után, áprilisban megkezdte a vidéken művészi körutját, mely valóságos diadalmenet volt. Legelőbb a családja régi lakóhelyét, Miskolcot, és szülővárosát Egert, aztán a többi városokat vette sorra. Általánosan csodált művészete még jobban élesztette a felbuzduló hazafias érzést az országban. Népszerűségét és az elért sikert mutatja, hogy már 1861 év elején: 27,000 forintot hegedült össze jótékony célra; 29 város díszpolgárrá, 37 kaszinó tiszteletbeli tagjává, a pesti franciskánusok konfráterré, a rimaszombati és más városbeli csizmadiák céhmesterré, Nógrád megye bizottsági taggá választották; Kiskunhalas pedig 60 hold földet ajándékozott a művésznék.¹

Reményi fivéreivel: Károllyal és Józseffel, továbbá hegedűjátékának rendszerinti kísérelőjével Beale angol zongoraművésszel, a losonci hangverseny után 1860 szeptember 15.-én érkezett Rimaszombatba. A művészi körútról Reményi József (ki mint vácmegyei áldozópap korán elhalt) naplót vezetett, melyet a Reményi unokaöccse és a művészre vonatkozó adatok gyűjtője: Farkas Ferenc adott át Reményi Katalin-Jankovich Bélánénak, a Reményi Ede nővérének. Reményi Katalinnak a mult évben történt halála után az értékes naplót a leánya özv. Vécseyné—Jankovich Lujza, ismert író nő örizte meg. A napló a rimaszombati hangversenyt és a híres hegedűsnek Tompa Mihállyal találkozását következően írja le:

«1860-iki szeptember 15.-én érkeztünk meg Rimaszombatba. A város előtti erdőnek «Szabadka» nevű gyönyörű helyén igen csinos küldöttség — melyben nők is voltak — fogadta a művészt, a cigányok a Rákóczit húzták. A városba történt megérkezésünk nagy szenzációt okozott. Edus Miklovics Ferenc² házába szállott. Este a dalárda tiszteleggett, éjjel a cigánybanda. Másnap az Edus háziurához jött Tompa Mihály nejével, s Edus és Tompa között megtörtént a barátkozás. Tompa Edus albumába szép verset írt: Edus és Tompa szövetséget kötöttek, hogy egyik verset, másik pedig erre zenét fog mihamarabb készíteni. Szeptember 16. este volt egy igen-igen gyönyörű hangverseny. Ezután nagy tiszteleti lakoma és bál. Rimaszombatban Edust

¹ Vasárnapi Ujság 1861. évf. 58. lap.

² Jóhírű rimaszombati ügyvéd.

a csizmadiák tiszteletbeli céhmesternek tették (L. a diplomát). Szeptember 17-én a távozó művészt kikisérték, — érzékeny búcsú — (Károly Rozsnyóra ment Szept. 16.). Estére Tompával együtt Harkácsra mentünk Dráskóczy Gyulához, kinek Atyja már vak; nejével Edus mint gyermek ismerkedett meg Újlakon. Este volt játék is. Harkácson igen szívesen fogadtak. Másnap (Szept. 18-án) Tornaljára mentünk két négylovas hintón, Dráskóczy és *Tompa* is jöttek. Tornalján Hámos Antalnál volt nagy ebéd (hová Edus végett az egész környék disze megjelent), volt hegedű is.¹

A tornaljai ünneplés után Tompa elvált Reményitől és kíséraitől, kik Rozsnyóra folytatták körútjukat.

A Vasárnapi Ujság 1860. évfolyama hosszabb tudósításban emlékszik meg a rimaszombati ünnepélynek a Reményi József naplójában nem érintett részleteiről. Reményi a «Repülj, fecském, ablakára» és «Ezt a kerek erdőt járom én» kezdetű dalok eljátszásával érte el a legnagyobb hatást a hangversenyen, melyet 200 terítékű lakoma követett a Három Rózsán és nagy táncmulatság fejezett be, hol a művész: «ugyancsak járta a pártás és főkötös hölgyekkel a szép palotást». Kijelentette, hogy Pestet és Kolozsvárt kivéve szebb közönsége még nem volt, mint Rimaszombatban. «A felköszöntések közt legjobban tetszett a *Tompa Mihályé*» és a jelenvoltak által a Reményi albumába írt emléksorok legbecsesebbje volt — Tompának művei kiadásába fel nem vett — következő kis költeménye:

«Húzzad, húzzad...!
De vidulást és felejtést
Ne adj nekünk e hangokban,
Hogy bánkódjunk, emlékezzünk:
Sebünk, szívünk fájjon jobban!
A bűt, ezt a terhes felhőt
Bűvös dalod szét ne űzze...!
De repdítő zengelmében
Még olajat önts a tűzre.
Húzzad, húzzad...!»²

S. Szabó József: «Tompa Mihály a költőpap» című életrajzának adatai szerint, Reményi: «Tompát levélben hívta meg rimaszombati hangversenyére, s ő be is ment a csudaember látására és hallására. Fájdalmas szívéhez megindítólag szólt a gyönyörű *Repülj fecském*.

¹ Az érdekes feljegyzések címlapja «*Napló, de nem «pesti» szerkeszti Reményi József.*

² *Vas. Ujság* 1860. évf. 487. lap.

Előadás után Reményi hozzászegődött s tüntetőleg kezdte az ünnepest költőt ölelgetni. Tompa restelvén a dolgot, félkomolyan és féltréfásan monda a művésznek: «Nem hegedű az, hé!»¹

A Tompa népdalai megzenésítésére vonatkoznak Reményinek a nagy költőhöz intézett levelei, melyek érdekesen jellemzik szellemes írójuk bízár gondolkodását; azonkívül fényt vetnek az akkori idők közhangulatára és a megvakulástól féltő Tompa kedélyállapotára. Özv. Tompáné a férje íróasztalát a Reményi írásaival és a költőhöz írt más levelekkel — köztük Arany János 5 levelével — jogi tanácsadójára Farkas Gyula putnoki ügyvédre hagyta. Halála után özvegye az íróasztalt a Gömör-Kishont-megyei múzeumnak ajándékozta, míg a becses iratcsomó a Farkas Gyula leánya: dr. Seress Istvánné-Farkas Jolán birtokában maradt Putnokon.

A leveleket időrendben megelőzi egy: «Eduard Reményi. Violon Solo de sa Majesté la Reine d' Angleterre» nyomtatott szövegű névjegy, melyre Reményi tintával keresztbe írta: «Tompának visite gyanánt» és a többször aláhúzott «Puff» szavakat. A kelet (Harkács 1860 szept. 17.) mutatja, hogy a névjegyet a harkácsi időzészor tréfából hagyta Tompánál.

Az első levél tartalma a következő: «Lőcse 1860. szept. 22. Fordítsd a lapot. Édes Miksucsám! Tele vagyok dallal — oh! ah — a többit tudod. Készítsd mentül előbb a költeményeket — ha egy párral netalán tán kész lennél in einigen Tagen, azokat elküldhetnéd szépen Pozsonyba, Poste restante nevem alatt. Irj . . . vagy íráss más által, de írd. Híved Reményi Ede. — Ez már aztán az élet, Az egész éven át, Föl és alá köszálom, A két magyar hazát. Schönes Leben führen wir — nun so lebten wohl du famoser Kerl Herr von Stumpf! Téged Bach így nevezett volna el. Így én még sokat firkálhatnék a te gyönyörűségedre — de én csak annyit akarok, hogy épen a nyál jöjjön a szádba. Speichel nicht das Wasser im Munde kommen. Tisztelem a hanvai templomot. A lelkesedés mindenütt követ. Rozsnyón szép koncert volt, Ma Lőcsén — ezek a szepesi németek fene tiszaháti magyarok — Hétfőn Iglón, Kedden Késmárkon, aztán Liptószentmiklós, Besztercebánya, Léva, Nyitra és Pozsony, hol dalaid várni fognak rám. Pusziom feleségedet, akár engeded akár nem . . . Pá! A haza szeretetében».

Tompa csakugyan elküldött hat népdalt Reményinek, mint a következő levél mutatja:

«Pest nov. 8. 1860. Édes Mihálykám! Hogy mindeddig nem feleltem, ne tulajdonítsd hanyagságnak, hanem simplement restségem-

¹ Id. m. 72. l.

nek (Bravó, ez már aztán az excuse). Tehát *megkaptam a hat népdalt, háromra van már muzsika*. Reményilem, hogy nem fog zeném a te illatos, parfümös költeményeid mellett egészen elsápadni. No iszen majd csak megfogod te azt magad tulajdon füleiddel hallani és akkor te tapsolni fogsz és ordítani örömdben. Hát szemed? Az Istenért, vigyázz magadra, hallatlan szerencsétlenség volna az, — no de iszen ne is gondoljunk oly csúf dolgokra, mert az nem lehet. Úgy nem lehet az, mint örülni szívből ennek a fene octroirozott constitúciónak. Csak-hogy majd hozzá látunk és ki fogjuk azt mi javítani és fényleni fog a haza felett, mint a fényes csillag, és te is fogsz akkor már tulajdon szemeiddel dicsőségteljesen látni és fogsz a hazának díszére, halhatatlanságára, dicsőségére szebbnél-szebb verseket firkálni. Olvastam verseidet a szépirodalmi Figyelőbe, a Családi körbe, Az gyönyörű volt. Egy pár óra mulva pedig útnak indulok Gyöngyösre, hol engemet nagyba várnak. Onnan aztán tovább. Ha majd lesz időm, írok a provinciából neked, talán még versekben is, hogy megpukkadj irigységben. Tiszteld, csókold feleségedet részemről. Áldjon meg a magyarok Istene mind a két kezével. Én pedig atyai áldásomat hintem a muzsák által aureolis világossággal felkent fejedre. Pá, barátod Reményi Ede.»

A levél szélére a Reményi öccse oda írta: «Isten áldja meg Tompa bácsit. Reményi József.»

A dr. Wallentinyi Dezső közlése szerint, Tompa 1860 november 17.-én Lévy Józsefhez írt levelében felemlíti: «Én is meg vagyok Reményivel akadva. Sürget a nótákért, (nálad a sürgető levél, légy szíves lemásolva ezt is elküldeni), babrálom is, de igen szomorú nóták lesznek azok.»¹

Reményi 1860 november 28-án az általa a Petőfi-szobor ügyében kibocsátott felhívás egy példányát küldi Pestről Tompának és ugyanarra a papírra írja a következő sorokat: «Édes Mihály! Láthatod, hogy a levél stereotyp csak azért küldöm, mert az egész országban ez forog. Te neked azonban magam írok: 1.mo A *költeményeket előbeszédet*, mindent-mindent *megkaptam*. Grazias ago tibi, domine. Azon leszek, hogy megfeleljek várakozásodnak; csak időm volna már, de halom elfoglaltságaim alig engedik meg a pár órai alvást. A lelkesedés irántam ahelyett csökkenne, még nagyobbodik napról-napra, hála az égnek, hála a gondviselésnek. Azon leszek, hogy magam érdemessé tegyem sat . . . mihelyt Pesten leszek, hozzá fogok látni a kiadáshoz,

¹ *Tompa-Levelek* a Gömörvarm. Múzeum Tompa-Szobájában a XII. kötetben.

de előbb (majd elfelejtem) komponálni is kell. Hát drága szereid, azok az országos jó szemek mit csinálnak, és feleséged? Pusziom ötöt, szereidet is. Vigyázz magadra és Isten tartson meg a hazafiosságára. Pá Eduard, alias Reményi Ede céhmaster.

U. I. Én egy pár nap alatt majdnem 1000 forintot szereztem a szoborra. Neked is küldök ívet, tégy, amit lehet körödben. Petőfi megérdemli, Olvastad a 4-ik Dec. Pesti Naplóban Rem. Ede felszólítását a nemzethez ez ügyben?»

Tompa tehát megküldte a megzenésítendő dalok hátralevő részét is; de Reményi a megzenésítéssel késett, mire Tompa szenvedélyes hangú levélben sürgette az ígért beváltását, vagy a dalok visszaküldését. Eerre vonatkozik Reményi válasza:

«Pest január 13. 1862. Kedves Tompám! Ép most érkeztem meg Bécsből és egy napot töltendek Pesten. Károly öcsém adta át leveledet. Verseid ereiklyeként őrizve, átszellemülve a zene világába; nemsokára (februárba) napvilágot fognak látni, láthatod, hogy azok nem vesztek el. Hát oly háládatlannak és bolondnak hittél te engemet? No hiszen várj csak, ha eljutok megint Gömörbe, megdöngetem a hátadat, te rabiátus poéta, krikszli-krakszli firkász. Magad is fogsz örülni majd, ha megjelenendened költeményeid muzsikaszónál; de szükséges, hogy azok napvilágot proprimó az én zeném társaságában lássanak. Érted, te buksi? Hát jobban vagy már? bécsi utamról mit sem írok, olvastad a lapokat. A hüho csak most fog igazán kezdődni. Üdvözlöd gömöri barátaimat és ismerőseimet. Kedves feleséged kezeit csókolva maradok a te muzsikás barátod Reményi Ede. Nem vagy te hypocondricus? Vagy igazán oly nyomorult állapotban van drága szemed világa? Az ellenkező jobb jövőt rád nézve várva várom a magyarok mostoha Istenétől, mert csakugyan mostohán bánik az öreg monsieur veled. Nemde? No de reméljük a legjobbat.» —

Hogy melyek voltak a Reményinek megküldött dalok, azt Lévay József az 1885-ben megjelent Tompa-kiadáshoz írt jegyzeteiben megállapította. A «Bujdosom a kerek földön» kezdetűtől a «Bánfalusi torony gombja» kezdetűig, I-XIII sz. alatt az összes költemények közé felvett népdalokra Lévay megjegyzi: «Tompa 1859, 60, 61-ben írta e népdalokat s Reményi akart dallamokat írni hozzájuk, de mindeddig csak az jelent meg, melyet a IV. számú; «*Gyilkos fenék*» kezdetű népballadához írt.» A Reményi leveleiből mindamellett az tűnik ki, hogy mind a 13 dalnak szövege már 1860 novemberében készen volt.

A levél után Tompa és Reményi személyesen találkoztak. A Vasárnapi Ujság közölte, hogy Reményi báró Vay Alajosnál Bánrévén időzött. 1862 szept. 25-én megnézte az Aggteleki barlangot,

26-án ellátogatott barátjához Hanvára, 27-én hangversenyt adott Putnokon,¹ Akkor már Plotényi Nándor volt a Reményi kísérője a zongorán; ott ebédelték *Tompánál*, és a látogatás emlékét őrzi Reményinek Barabás rajza után 1860-ban sokszorosított arcképe, mely jelenleg özv. Csizy Jánosné—Lévay Irén, a Tompa fogadott leánya hanvai lakásán van. A kép alatt a Juhász László hanvai ref. pap feljegyzése szerint a következő sorok olvashatók: »Tompa Mihály legkedvesebb barátomnak hanvai tartózkodásom emlékéül. 1862 szept. 26. Reményi Ede.»

Hogy miként folyt le az újabb találkozás Tompa és Reményi között, érdekes lenne tudni, mert rendezniök kellett a népdalok megzenésítésének kérdését. E látogatáskor a Tompa vendégei voltak még: Molnár Viktor és neje Abafalváról, Fodor Ágoston és családja Sajólénártfalváról, Darvas Pál és neje Hanváról; azonkívül a költő bizalmas barátja Hanvay Károly nejével és fiával Zoltánnal, ki hajlott korában is a Tompa-kultusz leglelkesebb fenntartója. Reményi elragadta a társaságot hegedűjátékával. Özv. Csizyné, ki az ebéd elkészítésében *Tompának* segédkezett, említi, hogy Tompa Reményinek visszaadta a látogatást Bánrévén. Igazolja ezt *Tompának* 1862 okt. 1-én Arany Jánoshoz írt levele, hol Tompa felhossa, hogy vele együtt nagy társaság gyűlt össze báró Vaynál.

Mikor történt a hanvai paplakon az özv. Csizyné és Hanvay Zoltán által szintén felemlített későbbi látogatása Reményinek? Nem tudjuk biztosan. Talán 1866 augusztusában, mert akkor Reményi aug. 19-én Rimaszombatban hangversenyt adott és Szent-István napján az egyházi mise alatt hegedült a róm. kath. templomban.

Az utolsó levél szokásos meghívó 1863 december 5-én Pestről keltezve *Tompához*, mint a Petőfi szoborbizottság tagjához. Reményi névaláírása után odaírta: »Az Úrnak alázatos csizmadia céhmestere és a gyilkos malom volna-szerzője a Reviczky-Zilahy albumba». Itt azonban a zenemű fel nem található. Ugyanazon évben megjelent végre Rózsavölgyi és Társa kiadásában a következő cím alatt: »Szász Károly barátomnak. *Gyilkos fenék malom volna, ha volna*. Népdal Tompa Mihálytól. Eredeti zenéjét szerző Reményi Ede.»

Jankovichné-Reményi Katalin késői agykorában sem tudta elfeledni azt a rendkívüli hatást, melyet a fivére a bánatos zenével Budán a Reviczky Szevér tragikus véget ért író siremlékére rendezett hangversenyen, a díszes közönségre gyakorolt.

A többi Tompa-dalok eljátszásával szintén sikert ért el Reményi.

¹ Vas. Ujság 1862. évf. 439. l.

Az 1861 május 2-iki debreceni hangversenyről szóló tudósítás fel-
említi: «különösen tetszettek a műsorozatban ama magyar népdalok,
melyeket Tompa Mihály kedves dalnokunk szövegére írt.¹» A Plotényi
Nándor, Szentgály Gyula, Polónyi Elemér, különösen pedig Kereszty
István és Farkas Ferenc közreműködésével a Tompa többi dalaira
Reményi által írt zenének megszerzése végett megejtett kutatás
azonban sikerre nem vezetett. Annyi bizonyos, hogy több zeneművet
Reményi Tompa szövegére ki nem adott.

Hanvay Zoltán elbeszélte, hogy Tompa nagyrabecsülte Reményit
mint kiváló művészt és meleg érzésű hazafit; de excentrikus egyéni-
sége és a bizalmaskodó modor, mely levelein is végigvonul, vissza-
tetszést szült a komolyabb életfelfogású költőnél.

Nagy az ellentét a két ember jelleme és életpályája között. Tompa
bölcsekedő volt, ki a vallásban keresett vigasztalást: szerette a családi
életet, a magányt, a szabad természetet, melynek jelenségeit tépelődő
lelke felhasználta háttérül borongós költeményeihez. Reményi köny-
nyűvérű bohém, messze kiterjedt látókörrrel, ki végigkalandozza a
világot, hogy művészetével a megélhetés mellett magának hírnevet
szerezzen. Tompa hosszas betegség által gyötörve, ott halt meg kedves
virágai között, a csendes kis faluban, hová papi hivatása kötötte.
Reményit, mint a katonát a haremzón, a reá világot jelentő desz-
kákon, hegedülés közben, távol hazájától érte a halál. . .

Bár a Tompa budapesti szobrának felállítására Gömör-Kishont
megyéből kiindult törekvés eddig eredményre nem vezetett, a virág-
regék költőjéhez hálás volt nemzete. Sírja felett díszes obeliszk
emelkedik; Sárospatakon, Feketehegyen, és Rimaszombatban ércszob-
or őrzi emlékét; születése 100-ik évfordulóján egy ország hódolata
környezi. Reményit a hazája régen elfeledte. A híres hegedűsnek, ki
világszerte a magyar zene dicsőségét hirdette, a sírja elhagyatottan
áll idegen földben, a világtengeren túl.

De a fővárosban az a szobor, melynek alapját a Reményi Ede
hegedűjének varázsszava gyűjtötte össze, az ő dicsőségét is hirdeti.
A Duna partjáról a Petőfi ércalakja végigtekint a délibábos rónán,
hol a szabadság és szerelem dalnoka a magyar nép lelkéből merítette
a tehetséget örökbecsű alkotásaihoz. A magyar fajhoz való törhetlen ra-
gaszkodás egyesítette Pompát és Reményit is, hogy a nemzeti felbuzdulás
korában, az egyik lantjával, a másik hegedűjével élesszék a haza-
szeretet szent tűzét és fenntartsák a magyar népben azt a hatalmas
erőt, mely a mostani háborúban a világ bámulatát kivívta.

¹ *Vasárnapi Ujság*, 1861. évf. 262. 1.

A Tompa Mihály születésének 100-ik évfordulója ezért nemcsak Rimaszombatnak és Gömör-Kishont vármegyének, hanem az egész országnak ünnepe volt. Azzal az érzéssel, amelynek Tompa a Kazinczy Ferenc hasonló ünneplésekor oly fenkölt tolmácsolója, emlékezhetünk meg mi is Rimaszombat halhatatlan fiáról.

emlékét:

«Mit mondjunk, jöve hült porodhoz?

Áldás és fény nagy neveden!

S amely nyelvén s lelkében hordoz,

Áldás és fény a nemzetén!»

KÁLNICZKY GÉZA.

ANGOLOK MAGYAR IRODALMI ISMERETEI 1830-IG.

Az angol-magyar érintkezések történetében pontosan megjelölhető azon korszak, amikor az angol érdeklődés Magyarország szellemi élete felé fordul. Angol utazók számtalanszor írtak hazánkról, útleírásaik kulturtörténeti szempontból is sokszor értékes megfigyeléseket tartalmaznak, de irodalmi életünk jó soká nem kötötte le az angol utazó figyelmét. Egészen elszigetelt Sir Philip Sidney észrevétele a magyar hősdalokról, amelyeket 1573-ban volt alkalma hazánkban hallania.¹

A XVII. és a XVIII. század útleírásaiban — ahol egyedül lehet szó szellemi életünk iránti érdeklődésről, — nem esik szó magyar költészetéről. Még Townsonnak híres, költőink által is sokat emlegetett útleírása (*Travels in Hungary... in the year 1793. London, 1797*) sem tud a magyar irodalmi életéről. Pedig ebben az időben fordul először a magyar érdeklődés Anglia felé. Az új ízlés lassan, de észrevehetően terjed és irodalmunkban is meghonosodik. Townson tanuja az új szellem térfoglalásának, de annak a költészetben, az irodalomban való megnyilatkozása nem érdekelte. Irodalmunk első angol ismertetését csak Bright kísérli meg, aki 22 évvel később, a bécsi kongresszus lezajlása után járt Magyarországon. De Bright művének megjelenése előtt még egy különös polemiaőről van tudomásunk, amelyben egy «ál-angol» ferdítései ellen kellett irodalmunkat megvédeni. A berlini «Der Freimüthige» c. lap 1805-iki évfolyamában (193. sz. 254—55. l.) egy »utazó angol» levelet írt a magyar viszonyokról.² A levél írója állítólag több hétig tartózkodott nálunk. Kulturális életünket lenézi, bennünket az irekhez hasonlít. Irodalmunkról is nyilatkozik: hat napig volt Pesten, de egyetlen jelentős *eredeti* magyar munkát nem talált a könyvkereskedésben. Nem osztja tehát

¹ Irodört. 1915: 282—4. l. Elek O.: Sidney Fülöp a magyar hősdalokról.

² Briefe eines reisenden Engländer. Dritter Brief. Wien, den 10-ten Sept. 1805.

a N. Deutscher Merkur kedvező ítéletét az újabb magyar irodalomról. Az «utazó angol» rosszakaratu észrevételeire Lácza Szabó József, sárospataki ref. lelkész válaszolt a Hesperusban, feleletének kivonata a Tudományos Gyűjteményben jelent meg. Címe «Kivonás e feleletből: Ehrenrettungs-Versuch der Ungarischen Nation gegen die Schimpfnachricht eines reisenden Engländers.» (1817. XI; v. ö. még 1818. I. 403., 412., 419., 495., 502. l.) Lácza visszautasítja az «ál-angol» támadásait, védelmébe veszi a magyar parasztságot, a nemeseket és földesurakat. Az utazó goromba ferdítéseiből kitetszik, hogy «nem volt ő igazi Angol. Egy Angol általlyában olly becsülete-szerető, hogy ennyire le nem alacsonitotta magát.» Egy «igazi Angolnak, a becses Townsonnak» munkájára utal, ahol az olvasó viszonyainknak az ál-angol ferdítéseitől merőben különböző ismertetését találja. Lácza persze irodalmunknak is védelmére kel. Amikor ez az angol nálunk árt, oly eredeti magyar munkák jelentek meg, amelyek bármely nemzetnek is becsületére válnának.

Ma bajos eldönteni, hogy Lácza feltevésének van-e alapja. Álvagy igazi angol volt-e a berlini lap levélfírója, arra határozott választ eddigi adataink alapján nem adhatunk.

Különös véletlen, hogy a német levél megjelenése után egy fél-évvel egy igazi angol ír rólunk és viszonyainkról durva, becsmérő hangon. 1806-ban január havában James Macdonald, az ismeretes Ossian-kutató Magyarországon, Sopronban tartózkodott. Onnan január 20-iki kelettel levelet írt Böttigernek oly leplezetlen gorombasággal, mely határozott cáfolata Lácza előbb idézett állításának.¹ Hogy Macdonalddal egyáltalában lehet-e köze a berlini lap leveléhez, azt — eddigi adataink alapján — valószínűtlennek kell tartanunk.

Bright dr. könyvében (Travels from Vienna through Lower Hungary . . . Edinburgh, 1818) olvassuk irodalmunk első alaposabb ismertetését (VI. fej.). A Tudományos Gyűjtemény egy bírálata (1819. III—IV.) rávilágít Bright ismertetésének hibáira. Ismeri közlései forrását, tudja, hogy kritika nélkül merít belőlük, de azért szívesen elismeri érdemeit is. Abban az időben, amikor német tudósok «hazánk egész mostani állapotja ellen» szoktak «teli torokkal kikelni», Bright azon törekvése, hogy hazánk szellemi életét az angol olvasóval megismertesse, nálunk megértésre és méltánylásra talált. Az Akadémia nemsokára megalakulása után őt is, Bowringot is tagjává választotta.

¹ L. EPhK. 38:148. l. — Böttiger a «Der Freimüthige» c. lap 1805-ik évfolyamába is írt, tehát ugyanazon lapba, amelyben az «ál-angol» levele megjelent.

A lehető teljesség kedvéért megemlíjtük a Magyar Kurir híradását (1828. II. 155—6. l.) egy angolról, aki magyarul is tanult, miután azt hallotta, hogy a magyar nyelv a töröknek rokona. Ő ugyanis törökül jól tudott. Valaki írt számára egy magyar verset, amelyben nagyon gyönyörködött s amelyet le is fordított angol nyelvre. A magyar verset a Kurir közli.

Sokkal fontosabb azonban Mrs. Gore három kötetnyi elbeszélése (Hungarian Tales. 3 vols. London, 1829), amelyet tizenegy évvel Bright művének megjelenése után adott ki.¹ Ő is járt Magyarországon, rövid idő alatt elég sokat meg is figyelt, tapasztalatait azonban nem útleírásban, hanem szépirodalmi formában mesélte el. Elbeszéléseiben akárhányszor ugyanarra a típusra ismerünk, amelyet — persze más felfogással — magyar költő is rajzolt ugyanabban a korban. Mrs. Gore nem ismeri a magyar irodalmat. De rövid itt tartózkodása alatt is feltűnt neki a hazai angломánia, mely nálunk — úgy látszik — nagyobb, mint Európa bármely országában. Scott, Byron, Moore nálunk általánosan ismertek, a legújabb angol könyvek is utat találnak Pestre. De bármennyire hangsúlyozza is Mrs. Gore a magyar érdeklődést az angol szellemi élet iránt, azért irodalmi viszonyainknak még általános jellemzését sem kísérel meg.

Egy évvel Mrs. Gore elbeszélése után jelent meg az első angol antológia magyar költőkből: Poetry of the Magyars, preceded by a sketch of the language and literature of Hungary and Transylvania. By John Bowring, London, 1830. Bowring e nevezetes munkájáról Kropf Lajos, az angol-magyar érintkezések érdemes kutatója írt² (Bp. Szemle. 1904: 335. sz. 273—7. l. V. ö. még Ethn. XXVIII. 114—8.) általános jellemzést. Csakhogy Kropf nem ismerte Bowringnak leveleit, amelyeket antológiája ügyében magyar tudósokhoz és költőkhöz írt (Akad. levéltár. 4-rét. M. Irod. 61^d). Ezért talán nem felesleges munka, ha e híres gyűjtemény történetét az említett levelek alapján közöljük. Bowring (1792—1872), aki több európai nemzetnek népköltészetét tanulmányozta, ismertette, 1827-ben avval a kéréssel fordult Rummy Károly Györgyhöz,³ hogy segítse őt egy magyar antológia kiadásában. Magyar nyelvtant, szótárt, szépirodalmi könyveket kért tőle. Rummy a kérést örömmel teljesítette és nemcsak könyveket, hanem egy terjedelmes értekezést is küldött a magyar nyelvről és irodalomról Bowringnak (Akad. levéltár. 4-r.

¹ Magyar Figyelő. 1913. 449—52. l.

² Petőfi-fordításáról Yolland Arthur B. Egy angol Petőfi-fordítás. Budapest, 1904.

³ Ez időben Bécsben lakott Rummy.

25, sz. 1—5.). A Pressburger Zeitung 1828. 18. sz. mellékletén felhívja a figyelmet Bowring vállalkozására. Cikkét Vörösmarty magyarra fordította és a Tudományos Gyűjteményben adta ki (1828. V. 124—5.). Az antológiától igen sokat vártak. «Igen örvendetes, hogy a mindennek tudásába buvárkodó angol, végre literaturánkat is, majd legutolsót a mívelt Európában, világgal ösmertetni indul», írja Vörösmarty.

A bécsi dr. Kopitac útján Bowring megkapta Döbrentei címét is. Ő tőle leginkább népdalokat kért, amelyeket majd angolra szándékozott fordítani. Döbrenteinek is németül írt, de a magyar költő angolul válaszolt. Levelét Széchenyi István gróf javította ki (Bersenyi összes művei. 1842. III. 116.). Döbrentei is a Tudományos Gyűjtemény olvasóit kéri, legyenek segítségére, hogy Bowringnak magyar népdalokat gyűjthessen (Tud. Gyűjt. 1828. V. 127.). Még egy magyar író volt Bowring segítségére, akivel nemsokára személyesen is megismerkedett: Toldy Ferenc (Akad. levéltár. M. Irod. 4-rét. 61^{d.}). Az ő műveit, főleg a «Handbuch der ungarischen Poesie» címűt használta a legsűrűbben, Toldytól tanulhatott a legtöbbet.

Az említett magyar íróktól gazdag anyagot kapott. Magyar nyelvtani- és szépirodalmi könyveken kívül Rummy két értekezést, életrajzi adatokat és 80 népdalt küldött Bowringnak (Kaz. lev. 20 : 492—4. 1.). Döbrentei is gyűjtött számára népdalokat, de azokat Bowring nem kapta meg. A könyvek közül főleg kettőnek vette hasznát: Toldy német antológiájának és Majláth János «Magyarische Gedichte» (1825) című fordításának. Látni fogjuk, hogy az angol fordítás főleg ezeken alapul.

Miután az anyag együtt volt, még 1828-ban hozzáláthatott a fordításhoz. Gyűjteménye minden egyes része németből való fordítás. A verseket Toldy és Majláth gyűjteményeiből vette, a sorrendben leginkább Majláth antológiájához ragaszkodott. A népdalok Rummy küldeményéből származnak. A magyar tudós nemcsak az eredeti szöveget, hanem német fordítását is megküldte Bowringnak (l. Kropf id. cikkét).¹

Bowring eljárása a fordításnál a következő volt. Toldy vagy Majláth német szövegét tette át angol nyelvre. A német szöveget felületesen összehasonlította a magyar eredetivel, amelyet Toldy művének (Handbuch der ungarischen Poesie . . . I—II. 1828) első kötetében talált. Ez I. kötet megfelelő verseiből kerültek az egyes ma-

¹ Rummy maga is mondja, hogy Bowring a népdalokat az ő fordítása után «igen szerencsésen» fordította le angolra. Hirnök. 1841. 59. sz. I. Rummy cikkét!

gyar szavak és kifejezések az angol szövegbe. Onnan veszi Bowring az idézeteket, idézven sokszor a versnek csupán első sorát, amelynek magában véve akárhányszor nincs is értelme. Ez idézetekből kétségtelen, hogy Bowring édes-keveset értett a magyar szövegből. Meg is írta Rumynak (1828 május 28.), hogy csak a német szöveg segítségével tud boldogulni. Magyar nyelvtudásáról íróinknak túlzottan hízelgő véleményük volt (L. például Toldy vélekedését. Tud. Gyűjt. 1830. VII. 96—105. l.). Bowringot sok esetben egy Londonban élő magyar ember is segítette. Ez a vasvármegyei Majer Fidél, Esterházy londoni nagykövet kisfiának nevelője. Bowring vele a nagykövet házában ismerkedett meg. Segítségéért az antológia bevezetésében mond köszönetet.

Ezek után Bowring munkáját tisztázottnak véljük. Antológiájának bevezető értekezését (A magyar nyelv. On the Magyar Language. III—XXII. A magyar literatura. On Magyar Literature. XXV—LXXXIII.) Rumynak német nyelvű dolgozata után írta, a költeményeket Toldy és Majláth német szövegéből fordította angolra, az angol versek magyar jeligéit, idézeteit pedig hihetőleg Majer Fidél segítségével kereste ki Toldy művének I. kötetéből.

Magyar nyelvtudást nem is várhatunk Bowringtól. 1828-ban készült ugyan egy magyarországi útra, egy ideig az volt a terve, hogy fiát Magyarországon fogja neveltetni. Toldy, akivel Bowring 1830 tavaszán Londonban megbarátkozott (Kaz. lev. 21:248—51. l.), Pestre csalogatja, de Bowringot akkor érdeklődése más utakra tereli.

Egy kérdés maradt még hátra. Volt-e antológiájának visszhangja Angliában? Ismeretesebbé vált-e nemzetünk szellemi élete az angolok előtt?

Bowring még könyvének kiadása előtt a »The Foreign Quarterly Review» III. kötetében (1829. 28—76. l.) ismerteti a magyar nyelvet és irodalmat. Több költeménynek angol fordítását is adja e folyóiratban. Amikor pedig antológiája megjelent, 15—20 angol lap és folyóirat ismerteti, sokszor közölven egy-egy szemelvényt is. Ezt a Bowring és a mi íróink által is többször hangoztatott átvételt már csak azért is meg kell említenünk, mivel Bowring fordítása előtt csak egy angolra fordított magyar költeményről van tudomásunk. Ez Szemere Pál »Echo»-ja, melynek angol fordítását Toldy felvette német művébe (Handbuch II. 426.).¹

Irodalmunk, szellemi életünk ismertetése körül Bowringnak két-

¹ Nem tudtam a fordító nyomára jutni. Azt sem tudom, hol jelent meg először az angol fordítás.

ségtelenül nagy érdemei vannak. Az angol-magyar szellemi érintkezéseknek sok szála fűződik fordításához. Könyvének számos angol előfizetője között ott van, hogy csak a legnagyobb neveket említsük: Bentham, Thomas Moore és Walter Scott¹ (The Poetry of the Hungarians. 302., 308. l.). Magyarországon pedig az írók — s köztük főleg Kazinczy — elégtétellel, de egyszersmind bizonyos lelkes túlzással hirdették, hogy fellendült irodalmunkra még a távol külföld is kezd figyelni.

FEST SÁNDOR.

¹ Th. Moore verse «So warmly we met» (Hungarian Air) az 1819—1828 közötti időből való. Annak tehát semmi köze B. antológiájához. — Walter Scott-ot 1830-ban látogatta meg Abbotsfordban, amint Toldyt értesíti (Akad. levéltár. Id. levelekben). — Bentham műveit később megküldte a M. Tud. Akadémiának, mely Bowringot 1832-ben tagjává választotta.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Jegyzet Petőfi Uti jegyzeteihez.

Dr. Hajnóci Iván *Petőfi útirajzairól* c. cikkében¹ a 2. p. a. azt írja, hogy Petőfi e pár sort

Lesz még idő, bár sokára,
A mikor a magyarul
Éneklő fők homlokára
Borostyánág kanyarul —

nem, mint Petőfi mondja, egy Játékszíni zsebkönyvből, hanem Kováts József Verseiből (1817. 64. l.) vette. Ez tévedés. Petőfi valóban Játékszíni Zsebkönyvből vette, melynek címe a következő:

Kiss János: *Nemzeti-Játékszíni Zseb-Könyv*, melyet A' Nagy Méltóságú, Méltóságos, Fő Tiszteendő, Nagyságos, Tekintetes, Nemes és minden rangon lévő Nagylelkű Hazafiaknak, mély tisztelettel lángoló hálája' örökjeléül 1832-ik Esztendőre ajánl Kiss János, a' Dunántúli Színjatszó Társaság Sugója. Székes-Fejérvárott, Számmér Pálnál. Kis 8-r. Ennek 2. l.-ján e négy sor így van idézve:

Lessz olly idő, bár sokára,
Mellyben még a Magyarúl
Éneklő Fők homlokára
Borostyán ág kanyarul.

Ez a szöveg közelebb áll Petőfiéhez s bár forrása ennek kétségtelenül a Kováts verse, Petőfi jól emlékezett arra, hogy ő hol olvasta. Ezt a zsebkönyvet világosan akkor olvasta, mikor Székes-Fehérvárt színészkedett 1842. nov. 2-tól 1843. jan. 8-ig.

FERENCZI ZOLTÁN.

Arany János: Szent Lászlójához.

a) A forráskutatás kiderítette, hogy Arany a legenda tárgyát a Dubnicai Krónikában találta, (Zlinszky Aladár, Irod. Közl. 11 : 419), még pedig abban a szövegben, mely a Budai Krónika Podhraczký-féle, 1838-i kiadásá-

¹ *Irodalomtörténet*. 1918. 49—50. l.

nak jegyzeteiben van közölve (277. l. — vö. Irod. Közl. 12: 258). Az, úgy látszik, elkerülte a figyelmet, hogy a költő maga is megnevezi forrását, még pedig Greguss Ágostnak: «A balladák eredetiségéről» szóló vitacikkéhez írt jegyzetben (Arany Koszorúja III. évf. 1. félév, 409. l.). Greguss ugyanis hivatkozik Arany költeményére e szavakkal: «Arany legendájában*) Szent László, a boldogságos szűz védelme alatt, segíti győzelemre Laci székelyeit a tatár ellen.» *) alatt Arany megjegyzi: «Hagyományos. A dubniczi krónika beszéli. Szerk.» A *hagyományos* szót a költő nem ok nélkül írja, mert Greguss azon a helyen arról beszél, hogy minden népben él az óhaj és a hit, hogy a fölötté örökös istenség veszélyben segítségül küld egy kiváló hőst. Ennek megerősítésére írta Arany a jegyzetet, evvel kiemelve azt, hogy László megjelenése nem az ő önkényes leleménye, hanem hagyományon alapuló, mondai közhit. Várdai Béla (EPHK. 32: 732) az idézett jegyzetben Aranynak közmondásos szerénységét látja, én azonban a fentebb kifejtett nézetet vallom.

b) A legenda 14. versszakában az ősz tatár elmondja, hogy:

Nem a székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson;
Hanem az a: *László! László!*
A győzött le minket harczon.

Arany itt is — szokása szerint — híven követi forrását, mely ezt mondja: «... quod non ipsi Siculi et Hungari percussissent eos, sed ille Ladislaus, quem ipsi in adiutorium suum semper vocant.»

Már most az a kérdés, vajjon «az a: *László! László!*» (Arany maga emelte ki dőlt szedéssel a nevet) mit jelent: a szent királyt magát-e szemléyiesen, vagy talán mást? A forrás latin szövege nem igazít útba; Arany szövege szerint azonban nem jelentheti magát a királyt, hisz őt a pogány tatár nem ismerhette; ő csak a jelenést látta s érezte lebűvölő hatalmát; azt is megérti, hogy:

... nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek ...

Az elbeszélést hallgató magyarság ösmer rá a leírásból:

Monda a nép: az Szent László,
És a Szűz, a Boldogságos.

Midőn tehát a tatár a szent király nevét mondja, akkor csak a szorongatott magyarság harci kiáltását idézi, a segélyhívást. A költő is ezt jelzi az írásjelekkel «az a: *László! László!*» tudniillik «az a László-kiáltás», melynek másféle, de eredményében ép oly bűvös hatása volt, mint szinte ezer esztendővel azelőtt a Liudprand krónikájában olvasható *vox diabolica huj! huj,* vagy a ma rohamra menő hőseink *Előre!* és *Rajta, rajta!* csatakiáltásának.

TOLNAI VILMOS.

Arany János: «Eh!...» c. költeményéhez.

Ez a magában véve nem jelentékeny költemény a költő 1850. évi őszi hangulatának képe. Kedvetlenség, fanyar elégedetlenség szól belőle, a költői ihlet hiányának panaszja: «Ollyan próza minden részem...!» A vers a *Pesti Röpivék* 1850. évi 5. számában jelent meg, november 3-án (lapszám: 123. hiba, helyesen 144). A második versszak ekkép szól:

Gondolatim, mint a tűzok,
Mellynek összefagyott szárnya,*
Gyalog mennek a föld színén,
Egy sincs a ki föntebb járna.

* alatt a költő ezt a jegyzetet fűzi a második sorhoz: «Midőn fagyra hirtelen eső, arra ismét hirtelen fagy lesz, azt mondják, a tűzok szárnya megmerevül s nem tud repülni. Nevezik az időjárás e «kivételes állapotját» *ónos időnek*.¹ A jegyzet, legkivált a megmacskakörmözött «kivételes állapot», mely az önkényuralomnak kedves szava volt, úgy látszik szemet szúrt a cenzurának, mert a számot elkobozta s a «javított» szám az idézett versszak s a hozzáfűzött jegyzet nélkül jelent meg. A lefoglalt példánynak egynehány számát azonban már szétvitte a posta, mert a 10. számban — mely már *Pesti Ivek* néven jelent meg (I. Szinnyi Ferenc: A Magyar Emléklapok, Irod. I. 113) — a borítékon egy A. jegyű levelező ezt írja Gyuláról: «Nem tudjuk minő lesz a farsang, s bánt-e sokakat a tánczolásnak viszketege; de annyit mondhatunk, hogy társas életünk jelenleg olly lankadt, olly néma, mintha minden járó kelő ember egy-egy «élő szobor» volna! Hiába! azt mondja Arany: ónos idő van!» Lám, a költő célzatát megértette, megérezte mindenki; nem csak az ő szárnya volt összefagyva, az «ónos idő» másnak is lelkére nehezedett. — Még csak azt jegyzem meg, hogy a költemény első és későbbi szövegei közt apróbb eltérések is vannak. A múzeumi könyvtár példányában megvan mind a két: a cenzurázatlan s a cenzurázott szám is.

TOLNAI VILMOS.

Haj, száj, szem.

«Haj, haj, haj, Beh szép selyem haj — Ez a leányhaj! Bomlott fürti tengerében Hattyuvállak fürdenek benn. Haj, haj, haj, Beh szép selyemhaj — Ez a leányhaj.»

Igy hangzik Vörösmarty *Haj, száj, szem* c. kis költeményének első versszaka. Már Galamb Sándor észrevette róla, hogy strófa-szerkezet tekintetében a «Víz, víz, víz! Nincsen olyan víz, Mint a Körösvíz» — kezdetű, Erdélyi gyűjteményéből (I: 205. és 227. sz.) ismeretes népdalnak a párja, s állítja is, hogy annak a hatása alatt jöhetett létre (*A magyar népdal hatása műköltészetünkre P. Horváth Ádámától Petőfiig*. Bpest, 1907. 63—64. l.) Bátran beszélhetett volna nemcsak a ritmusnak, hanem

¹ Ez a jegyzet a kiadásokban nincs meg.

a gondolatközlés mondatformáinak, az egész belső formának kétségtelen rokonságáról.

Az említett népdal hatása Vörösmartyra történeti adalékkal is igazolható.

Azon indítékok között, melyek a hazai népiesség iránti érdeklődést újabb és újabb hullámmásba hozták, figyelmet érdemel a húszas évek vége felé az angol Bowring vállalkozása, ki magyar antológiát s abban magyar népdalok fordítását is készülven kiadni, anyagért Döbrenteihez és Rumyhoz fordult. Döbrentei a *Tudományos Gyűjteményben* (1828: V: 127. I.) teszi közzé kérését minden Magyarhoz; hirt ad Bowring tervéről s népdalok beküldésére szólítja föl honfitársait. Rumy a *Pressburger Zeitungban* (1828. 18. sz. mell.) tett közzé hasonló értelmű s egyúttal honfitársainak e gyűjtés iránt tanúsított közönyéről panaszkodó nyilatkozatot, s ezt Vörösmarty, ki a *Tudományos Gyűjteménynek* ekkor szerkesztője volt, a maga folyóiratának ugyanazon (májusi) füzetében ismerteti, melyben Döbrentei kérelme is megjelent. (*Külföldön a magyar Literaturának terjesztése. Tudom. Gyűjt.* 1828: V: 122—125. l.)

Időközben, a müncheni *Das Ausland* 1828. márc. 30.-i számában (90. sz. 360. l.) már megjelent egy *Ungarische Volkspoesie* c. közlemény. Ez arról értesít, hogy Bowring, a szerb népdalok angol fordítója, a *London Weekly Review* egyik legutóbbi számában, néhány magyar dalt tett közzé, mutatványul egy készülő nagyobb gyűjteményből, mely nemsokára megjelenik. A szóban forgó dalokat az *Ausland* is átvesszi; az elsőt magyar eredetiben és németül, a másodikat tótul és németül, a harmadikat csak németül közli. Most csak az első érdekel bennünket, mely az *Ausland* közlése szerint így hangzik:

A Kőrösi víz.

Viz, viz, viz!
Nincsen olyan víz,
Mint a Kőrös víz.
Potyka csuka teren (!) benne,
Szép leánya fürdik benne,
Nincsen olyan víz,
Mint a Kőrös víz.

E dalt Bowring már kétségtelenül Rumytól kapta. Rumy pedig, mint a Bowringnak küldött dalok nagy részét, ezt is a *Hasznos Mulatságok* közléséből (1818. I: 57—58. l.) vehette át,¹ mert az ott közölt változattal szóról szóra megegyezik. (Az Erdélyi-féle két változattól egyben-másban eltér.) A *Haszn. Mulats.* idézett helyén abba *A' köznép dallai* c. felhívásba van mint «Békes Vármegyei Dall» beszöve, mellyel Kultsár István a népdalok közlését lapjában megindította. Hogy Rumy innen vette át, azt egy

¹ A Bowring-féle antologia véletlenül éppen ennél a dalnál nem utal forrására.

valamivel későbbi, a *Das Ausland* 1828 szept. 13-i számában (1025—1027. l.) *Ungarische Volkspoese* címen kiadott kis közleménye is megerősíti, melyben az idézett dalt (másokkal együtt) újból közzétévé (1025. l.), hozzáfűzi, hogy Békésben e dalt különös előszeretettel éneklék.¹

A *Körösí viz Ausland*beli első közléséről Vörösmarty is tudomást szerzett. S itt kapcsolódik fejtegetésünk az ő *Haj, száj, szem* c. költeményéhez. Ezt írja u. i., az ő szokásos, szerkesztői V. aláírásával a *Tudom. Gyűjt.* ugyanaz évi júniusi füzetében (1828. VI: 127. l.): «Az általunk már említett Bowring a londoni weekly Review(!)-ben mutatványul közöl néhányat a' magyar népdalokból; ugyan ezek felhozatnak az «Ausland» f. e. 90-dik számában is, ketteje az eredetivel együtt, a' harmadik csak német fordításban, a' magyar népdalok' neve alatt annyiból hibásan, hogy a' három közül csak az első magyar (Víz, víz, víz, be szép tiszta víz ez e' Körös víz 's a' t.), a' többi kettő a' szerb dalok közül lehet.»²

Vörösmartynak ez a közleménye 1828. júniusában jelent meg; a *Haj, száj, szem* pedig a *Koszorú* 1829-i évfolyamában (133—134. l.). A két dátum közelsége és sorrendje, azt hiszem, minden további szót fölöslegessé tesz.

Bowring antológiája, tudjuk, megjelent³ s 205. lapjától a 299.-ig, *Magyar Nemzeti Dallok. Hungarian popular songs.* cím alatt magyar népdal-fordításokat közöl. Köztük, a 294. lapon, megtalálható *Körösí viz* cím és *Víz, víz, víz* alcím alatt a szóban forgó népdal angolja is.⁴

HORVÁTH JÁNOS.

¹ Rummy cikkét a szerkesztőség néhány sora vezeti be, mely tudtul adja, hogy Rummy már ismételtén küldött Bowringnak magyar és szláv népdalokat, s most barátja részére a határőrvidéken szlapon és horvát dalokat gyűjt. Kívánják, bár Rummy mennél hamarabb megvalósíthatná abbeli szándékát, hogy magyar népdalok önálló gyűjteményét bocsássa közre, német fordítás, filológiai, etnografiai és topografiai magyarázatok kíséretében. Ezután következik Rummy közleménye. Felhívja a figyelmet arra a tévedésre, hogy «magyar népdal» címen magyarországi, de nem magyar ajkú népek dalait is szokták közölni; így maga *Das Ausland* is, fentebb ismertetett első közlésében, melyben csak az első dal (Víz, víz víz) magyar, a másik kettő tót. Most három újabb darabot tesz közzé magyarul és németül: *A' dió és a csók, Az elváltó leány* és *A Mátrai pásztor éneke*, A második darab Vitkovics szerzeménye «szerb után». A harmadik a *Haszn. Múlt.*-ban (1823. I: 201—203. l.) S. F. aláírással jelent meg. Bowring később idézendő antológiájában az elsőnek angol fordítását l. a 208. lapon, a másodikét 243—4. l., a harmadikét 240—242. l.

² Rumynak előbbi jegyzetünkben említett nyilatkozata szerint tót dalok.

³ John Bowring: *Poetry of the Magyars*. London. 1830. (Részletesebb ismertetését l. Gulyás Páltól. M. Könyvszemle 1916: 46—49. l. és Ethnographia 1917: 114—118. l.)

⁴ Bowring könyvét a *Tud. Gyűjt.*-ben (1830. VII: 96—105. l.) Toldy Ferenc ismertette. Angliai tartózkodása idején följegyezte, itt pedig jegyzetben felsorolja az antológiának angol folyóiratokban s lapokban megjelent ismertetéseit. Ezek némelyike szemelvényeket is közölt Bowringból; így a *The western Times* épen a *Víz, víz, víz* fordítását.

Madách és Eötvös.

Madách Az ember tragédiája 3845—3875. sorában (Alexander kiad.) «a gyomor filozófiáját» fejtegeti. «Hát minden nagy eszme, Nemes cselekmény konyhánk gőze csak, Vagy oly körülmény dőre magzata, Mit egytül egyig a hitvány anyag Nehány törvénye mozgat, s tart lekötve?» — mondhatja Ádámmal az elmélkedés során. *Marót Károly* (E. Ph. K. XXXIX. 783—7.) ennek a gondolatnak a szülőjét *Byronban* ismeri fel, aki *Don Juanja* V. énekének 32. stanzáját azzal az ötlettel zárja, hogy «ki tarthatná nagyra szellemi képességét, melynek használhatósága annyira függ a gyomoredvtől?»

Én azonban azt hiszem, ez a *Madách*-féle hely — a 3845—3875. sorokra terjedő egész részlet — közelebbi rokonságban áll *Eötvös Falu jegyzője* VIII. fejezetének kezdő soraival: «Nincs fontosabb pillanat életünkben, mint ebédeink; életnézetünk s gondolataink legnagyobb része, sőt nem ritkán azon érzemények, melyek emberi természetünket leginkább nemesítik, gyomrunk állapotától függnék, s ki májbajban szenved — mint mi írók közönségesen — átlátja Pythagoras és a braminok egész bölcsességét: midőn erkölcsi philosophiájukat a konyhán kezdik. Csudálhatni, hogy annyi történetbuvár között, kik korunkban inkább új rendszerek föllállításában, mint a régi állapotok leírásában remekelnek, még nem találkozott senki, ki a különböző korok s nemzetek élelemszereiben kereste volna nemünk nagy tetteinek okát — talán ez úton nagyobb eredményekhez jutnának, mint azok, kik mindent az éghajlat és fajkülönbségre vezetnek vissza.» *Eötvös* a *byroni* gondolatnak a változtatát adja itt, de átviszi azt az erkölcsiségre is: a táplálkozás határozza meg életnézeteinket, nemes érzelmeinket és nagy tetteinket (ironikusan!). S ebben *Madáchnak* inkább lehetett előzője, mint *Byron* a gyomor és értelem összefüggését hangoztató kijelentésével.

Madách politikai összeköttetései a centralistákkal, közöttük *Eötvössel*, valószínűvé teszik a *Falu jegyzője* beható ismeretét és ebből eredő hatását, ámbár könyvtárának jegyzékében *Eötvös* munkái közül egy sem fordul elő. Egyéniségében sok van a *Karthausi* költőjének borongó érzelmességéből meg a *Falu jegyzője* szerzőjének gúnnyá fagyott emberszeretetéből és eszményvágyából. Személyesen is vonzódott hozzá; mint író és gondolkodót nagyrabecsülte, s eszméi közül többet magáévá tett (*Voinovich, Madách* 451.).

PAIS DEZSŐ.

«A walesi bárdok» tárgyának első megemlítése irodalmunkban.

Arany János mesteri balladájának forrásairól kétszer is esett szó az *Irodalomtörténetben* (1912. és 1913. évf.-ban). Érdekes, hogy a kimutatott források idegenek; hazai megemlítésre «A walesi bárdok» tárgykörében még eddig nem tudtunk rámutatni. Tolnai Vilmos meggyőzőn hangoztatta, hogy egyes mozzanatok még felderítésre várnak, így az is, «*hogy talán a bárdok száma: ötszáz.*» (*Irodalomt.* 1913, 35. l.) Arany ezt a számot említi,

a költeményben épen úgy, mint a jegyzetben. Tolnai Vilmos sejtelve, egy új adat világítására, bizonyossággá izmosodik. Hogy Arany János milyen gondosan mérlegelte az ilyenfajta «csekélysegeket», szépen igazolhatja ez az adat, amely, mai tudásunk szerint, «A walesi bárdok» tárgyának első megemlézése irodalmunkban.

Pulszky Ferenc «Üti vázlatok 1836-ból» című dolgozatában (először a *Budapesti Árvíz-könyvben* jelent meg 1839-ben, újabban P. F. «Kisebb Dolgozatai»-ban, Akadémia, 1914, 1—100 lk.), a kilencedik fejezetben leírja, hogy több angol város megtekintése után «a természettől minden bájaival bőven megajándékozott» Walesbe ment. Megemlíti, hogy nemzetiségét Wales, az angolok évszázados törekvései ellenére is, megőrizte: «Angol élet mindig el nem törleszthető a' régi szokásokat, angol nyelv, literaturája' minden kincsei mellett, el nem némíthatta a' gael beszédet, 's bár I-ső Eduard 500 költőt egyszerre levágatott, hogy 'a nemzetet 'a régi időkre emlékeztetve, forrásba ne hozzák, még most is minden pitvarban a' hárfá áll, mellyen a' vándor dalmok énekeit hangoztatja.» (Ak. k.-ban : 52. l.)

Nagyon valószínű, hogy Arany János olvasta Pulszky Ferenc útleírását, de még ha nem is innét vette volna a bárdok számának az adatát, az ötszáz bárdét, Pulszky feljegyzésének még akkor is cáfolhatatlanul megvan az a bizonyító ereje, hogy Arany Jánost a hagyománytiszteletnek ebben a jelenségében, mint ezt egyébkor is sűrűn megcselekedte, az *Andacht zum Kleinen* elve is vezette.

ELEK OSZKÁR.

Egy XVIII. sz.-beli plágium.

A felújulás korának kezdetén 1772-ben jelent meg az első magyar összefoglaló s szorosabb értelemben vett bölcsészeti munka: «*Magyar nyelven Filosofia*. Az Az: A' Böltsesség' Szeretésének Tudományából Némelly Jelesebb Kérdések.» Szerzője: P. Sartori Bernard Seráfikus Szent Ferentz' Szerzetén Lévo Magyar Országi T. T. P. P. Minoriták Provinciájából Böltsesség Szeretése Tudományának Tanítója. Irodalomtörténet-íróink kezdettől fogva tisztán látták ugyan a korabeli tudomány általános színvonalától is elmaradt munka csekély tartalmi becsét, de annál nagyobbra értékelték és értékelik máig is azt a «lángbuzgalmú» «*úttörő*» munkásságot, a mellyel Sartori, — Apáczai Encyklopaediájának ismerete nélkül — magyar nyelven írta meg művét. Toldy Ferenc¹ az Encyklopaediával megnyitott s folytatók nélkül maradt korszak határköveként állítja oda a Magyar Filozófiát s a Bölcsészet magyar irodalmának történetírói is Apáczaiával párhuzamosítják Sartori nyelvi törekvéseit: «Mindkettő hasonló mostoha korban él — írja Kornis Gyula² s mindkettőt egy eszme lelkesíti: a magyarság féltett nyelvi kincse!...»

Már Sartori hivatalos bírálói kor- és rendtartásai³ is azért tartják

¹ Magy. Nemz. Irod. Tört. II. kiad, Pest, 1868: 93. l.

² A magyar bölcséleti műnyelv fejlődése. L. M. Nyelv. III. 1907: 104. l.

³ Szabó István és Miksi Zsigmond. L. Magy. Fil. Approbatio etc.

kíváncsi, hogy «a Deák nyelvről szorgalmasan fáradsággal Magyarra fordított könyv... a' szomorú rejtekből, világosságra jöjjön», mert «szorgalmasan és figyelmetesen el,' s meg el olvasván, és meg is vizsgálván azt, ... sok szép, 's jeles kérdésekre, józan okoskodásokból következő és a' természetnek közönséges folyása-szerint való történt esetekre még eddig Magyar nyelvünkön nem láttatott fejtegető feleleteket» tapasztaltak...

Pedig! — ha szétnéznek kissé saját koruk szegényes magyar irodalmában, Sartorinak épen és különösen e természetnek közönséges folyása szerint való történt esetekre adott fejtegető feleleteit magyar nyelven s nemcsak értelem szerint egyezőleg, hanem legnagyobb részében szóról-szóra is olvashatták volna.

Mindössze másfél évtizeddel a Magy. Fil. előtt, t. i. 1757-ben jelent meg irodalmunk egy kevésbé ismert, legalább is érdeme szerint kevésbé méltatott s különösen teológiai kutatásokkal foglalkozó munkásának: Bertalanfi Pál jezsuitának egyetlen világi tartalmú műve: a «Világnak Két rend-béli Rövid Isméréte.» A munka két részre oszlik: Az első rész, természettudományi kérdéseket tárgyal, a második jóval terjedelmesebb rész Geográfia. Az első könyv 37 fejezetre, vagyis «Beszéd»-re van osztva. Ebből a 37 Beszédből írta ki Sartori a természettudományi vonatkozású «Kérdések»-re adott fejtegető feleleteit, tehát Magyar Filozofiájának közel kétharmad részét anélkül, hogy Bertalanfi nevét vagy munkáját bárhol akár távolról is emlitené!

Végeredményben a vizsgálat tárgyává tettem fejezetek háromnegyed része B. munkájának szó szerinti másolata s így — mivel a logikát (1—40. l.) és a Metafizika első részét (40—82. l.) latin eredetiből vett fordításnak, tehát «önálló alkotásnak» kell tekintenünk, — kimondhatjuk, hogy Sartori Magyar Filozofiájának közel kétharmad része plágium.

Hogy közvetlenül is megítélhessük S. plagizáló munkájának módját, válasszunk ki a Magyar Fil. metafizikai és fizikai részéből egy-egy jellemzőbb helyet s állítsuk mellé B. megfelelő sorait:

I. A metafizikai részből.

1. Bertalanfinál: 219—220 l.

Mint — hogy tovább emberben az emlékezet három kiváltképen való tulajdonsággal vagyon; úgy — mint először azzal; hogy a' meg-értett, vagy az érzékenységek által vőtt dolgoknak képeit magában meg-tartja: másodsor azzal; hogy azon megtartatott képeket az észnek kedve-szerint elől állattya: harmadszor azzal; hogy ha azon képek belőle el-tűntek, arra ismét azokat hol mi külső dolgokból, úgy-mint valami jelből, (helyből), vagy más alkalmatosságból magában meg-újítja; azért ez — is emberben egy különös, és kivált-képen-való művelése a' léleknek; a' mint e' dologban Aristoteles — is igen képesen szól — Memoria, úgy-mond ő: est in multis aliis animalibus; reminiscencia tantum in hominibus: az emlékezet sok oktalan állatokban is meg-van; de a reá emlékezés tsak egyedül emberben találattik: nagy különbség van ám, úgy-mond ő tovább: az

emlékezés és a reá emlékezés között; mert az emlékezés egy ideig minden feledékenység nélkülül vagyon, ha pedig azt etszer a' feledékenység követi, arra azután soha meg nem ujúl többé; ilyen emlékezet, igen-is meg-van az oktalan állatokban, midőn tudni-illik valami dolgot az érzékenységek által fel-vévé, (azután azt egy ideig) szüntelen forgattyák az ő Phantasiájokban, vagy-is képzésekben; de megint egyszerre annyira el-felejtik azt, hogy soha többé már reá ne emlékezzenek. A reá emlékezés pedig az el-felejtetett dolgok emlékezetének egy akarva-való megújítása; 's ez csak egyedül emberben vagyon. (azokaért ezt-is méltó a' léleknek tulajdon művelési közzé helyheztenni.)

2. Sartorinál: 84. l.

Az emlékezet három kivált-képpen-való tulajdonsággal vagyon az emberben; Előszőr azzal, hogy a meg' értett, vagy az érzékenységek által vett dolgoknak képeit magában meg-tartja. Másodszor, hogy azon meg-tartatott képeket az észnek kedve-szerént elé állítja. Harmadszor, hogy ha azon képek belőle el-tűnnek, ismét azokat holmi külső dolgokból, úgy-mint valami jelekből, vagy más alkalmatosságokból magában meg-újítja; ez-is az emberben egy különös, és kivált-képpen való munkálódása a' léleknek; a' mint e dologban Aristoteles igen képesen szól: memoria úgymond est in multis aliis animalibus, reminiscencia tantum in hominibus, az emlékezet sok oktalan állatokban meg-van, de a' reá emlékezés egyedül az emberben találatik; nagy különbség vagyon, úgymond tovább Aristoteles az emlékezés, és reá — emlékezés között: mert az emlékezés egy ideig minden feledékenység nélkülül vagyon, ha pedig egyszer a feledékenység követi, azután soha meg-nem újul: az illyes emlékezet meg-van az oktalan állatokban, midőn tudni-illik valami dolgot az érzékenységek által fel-vévé szüntelen forgattyák phantasiájokban az az, képzésekben; de megint egyszerre annyira elfelejtik azt, hogy soha többé reá ne emlékezzenek. A reá emlékezés pedig az elfelejtett dolgok emlékezetének egy akarva-való meg-újítása, 's ez csak az emberben vagyon.

II. A fizikai részből.

1. Bertalanfinál; 31—32.

Visgáld (harmadszor) mi legyen az Elevatio Poli, vagy a' Sarknak magossága; 's-ez nem egyéb, hanem a' Sarknak annyira-való távul-léte, mennyire az valami helységnek igaz, és értelmes Horizontjától távul esik. Innét a' kik egyenesen az Aequator alatt laknak, azoknál a' Sarknak semmi magossága nintsen, mint-hogy az Aequator-alatt az igaz Horizont, vagy a' látásnak határozatya mind a két Sarkot éri.

Visgáld negyedszer a' Clima vagy Climata névű szónak értelmét-is; 's-ez a' szó nem egyebet tész, hanem a' földnek bizonyos Tartományit, mellyek egy-mástól akképen különböztetnek, hogy egy-mást a' napnak fél-órájával meg-haladgyák; és emiatt a' levegő égnek, 's a föld tulajdonságának voltában-is igen különböztetnek: Az egyenlítő-től, vagy Aequatortól fogván a' déli 's éjszaki kerületig 24 a' Clima vagy a' világoskodó

napra nézve a' földnek Tartománya; mert a' Sarkokon már annak ideiben 24 órányi a' nap, a' mint ellenben az étszaka-is: Az aequatortól, vagy Egyenlítőtl kezdvén, és mind a' két Sark felé számlálván az első Klima vagy Földnek tartománya 12 órát, 30. órányi minutát, 8 garáditsot és 25 garáditsi minutát foglal magában, a' második, a' harmadik és a' többi Climaták pedig a' garáditsokban egyenként lassan lassan megfogytatkozván mind a' két Sarki lineák felé fél órával mind addig meg nevednek, a' míg a két Sarkokon a telyes 24 órányi nap nem következik azokra, mellynél tudni-illik már más hosszabb nap nem lehet; stb., stb.

Sartorindl: 182—183.

Visgáld-meg mi-légyen az elavatio Poli az az, a' sarnak magossága; ez nem egyébb, hanem a' sarnak annyira való távul léte, mennyire az valami helységnek igaz, és értelmes Horizonjától távul esik. Innét a' kik egyenesen az aequator alatt laknak, azoknál a sarkaknak semmi magossága nintsen, mint-hogy az aequator alatt az igaz Horizon, vagy a látásnak határozattya mind a' két sarkat éri. Megkelletik vizsgálni a' Klima, vagy Klimata nevű szónak-is értelmét; 's'ez a szó nem egyébb: hanem a földnek bizonyos Tartományai, mellyek egy-mástól azzal különböznek, hogy egy-mást a' napnak félórájával meg-haladogyák; és e' miatt a' levegő égnek, 's a' föld tulajonságának vóltában-is igen különböznek. Az egygyenlítő vagy æquatortól fogván a' déli 's északi kerületig 24 a' Klima, vagy a' világoskodó napra-nézve a' földnek Tartománya; mert a sarkokon már annak idejében 24 órányi a' nap a' mint ellenben az étszaka is: az aequatortól, vagy egygyenlítőtl kezdvén, és mind a' kétsark-felé számlálván az első Klima vagy Földnek Tartománya 12 órát, 30 órányi minutát, 8 garáditsot, és 25 garáditsi minutát foglal magában, a' második, az harmadik, és a' többi Climaták pedig a' garáditsokban egyenként lassan, lassan megfogytatkozván, mind a' két sarki liniák-felé fél órával mind addig nevednek, a' méglen a két sarkokon a telyes 24 órányi nap nem következik azokra, mellynél hosszabb nap nem lehet; stb., stb.

Ez a «szolgai hűség» átlagos foka, ahogyan S. B.-t követi a fentebb megjelölt helyek mindegyikében.

«Alakító» munkája tehát abban áll, hogy B. rengeteg pedig-jéből, tudni-illik-jéből, azután-jából stb. egyet-kettőt el-elhagy (néha épen akkor, a mikor szükség lenne reájok); továbbá *vagy* helyett az *az-t*, *főképen* helyett *kivált*-ot, *legottan* helyett *mindjárt*-ot, *van* helyett *vagyon*-t, *mert* helyett *mivel*-t, stb.-it ír, de éppannyiszor írja fordítva is minden legkisebb következetesség nélkül; végül B. fejtegetéseit néha kihagyásokkal csonkítja meg s kihagy olyan részeket is, amelyek nélkül egész kikezdések értelmetlenek maradnak. Hogy B. Beszédeit külsőleg a vitatkozás köntösébe öltözteti, az csak annyi változtatást jelent, hogy rendszerint a Beszédnek elejéhez és végéhez, egy-két sornyi legtöbbször semmitmondó Végezés-t csatol. Ha B. saját nevében mond véleményt tárgyaról, azt S. is saját nézeteként tolmácsolja; B. forrásait — az egy magyar Szentiványi Márton kivéte-

lével — ő is hűségesen felemlíti az azokból vett — és B.-től szószerint átvett idézetekkel együtt, de néha olyan forrást is említ, ahonnan semmit sem merített, mert B. megeseonkitott szövegéből az idézetet már elfelejtette kiollózni. Az erőszakolt átalakító munkában az is többször megtörténik vele, hogy nem ügyel eléggé s a B.-ból lemásolt részeket munkájának több helyén szóról-szóra ismételtlen lenyomatja.

Hogy S. «műnyelvében» sincs önállóság, misem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy épen a Magy. Fil. és a Vil. Ism. természettudományi műszavainak identitása irányította figyelmünket a két munka természettudományi vonatkozású részeinek azonos voltára. Még abban az egy-két önállóbbnak tetsző szerencsétlen műnyelvi próbájában is, amellyel «félényken kísérletezett», teljesen a B. nyomdokain halad. A «Metafizikában» használt, felemlítést érdemlő s eddig S.-nak tulajdonított műszavakat is (képzés-a. m. phantázia, stb. l. Kornis id. ért.) kivétel nélkül B.-tól vette át.

Hogyan történhetett az, hogy S. tudós kortársai és bírálói «a kik a könyvet figyelmetesen el s meg-olvasták és megvizsgálták», épen a természettudományi vonatkozású kérdésekre «magyar nyelven eddig még nem hallott fejtegetéseket» tapasztaltak?

Talán nem olvasták B. világi munkáját? Nagyon valószínű. Mert az kétségtelen, hogy a Vil. Ism. tömör, nehézkes, homályos stílusa miatt épen nem volt kedvelt olvasmány. Maga B. is panaszoja Előszavában, hogy «a költségnek tsekélysege éppen rövid sommában való írásra» kényszerítette s «a Magyar nyelvnek válogatott szép virági sem tsirázhattak ki» pennájából. Bod Péter is lesújtó kritikát ír a «a sok újságokkal telyes könyv» stílusáról: «Olly homályos az írása sok helylyen, — mondja¹, hogy alig lehessen megérteni mit akarjon». Ez a tény igazolja a másikat, hogy t. i. mig B. többi munkái két-három kiadást is értek,² a Vil. Ism. nem került többé nyomdába.

De ha ismerték is a Bírálók B. munkáját — az előadottak után talán nem esodálkozunk rajta, hogy S. nagyhangú előszavától elkábítva, a Magy. Fil.-ban a sok helyt össze-vissza vagdalt s újonnan összeragasztott «Vil. Isméletet» nem ismerték fel.

Vagy talán meghallgatták S. alázatos kérelmét: «Hogy valaki teljes-séggel, mindenekben kövesse munkámat épen nem kívánom»?! (Előszó).

Vizsgálódásunk eredménye, hogy Sartori Magyar Filozofiája természettudományi vonatkozású részeiben — méltatlan az irodalom legcsekélyebb elismerésére is!

Dr. BATTÁ ISTVÁN.

¹ Magyar Athenas 1766: 36. l.

² L. Petrik Könyv. I: 252. — Itt említjük meg, hogy Petrik K. szerint a «Mindennapi Kenyér melyet Mind Kisdedeknek Mind Korosnak Lelki Táplálására apróra törtelt Bertalanffi Pál a 'Jesus társaságának papja', állítólag 2 kiadást ért: t. i. megjelent Nagyszombatban és Budán: 1753-ban ill. 1779-ben. A debreceni Koll. Könyvtárában találtam egy 1762-ből származó — tehát úgy látszik eddig ismeretlen kiadást is. (Nagyszombatban az Academia Jesus Társaság-béli Collegiumának bötüivel 1762. Eszt.) A címlapon mindössze annyi az eltérés, hogy az 1762-ki kiadás címlapján (nem Kisdedeknek, hanem) «Kisdedeknek» áll. Különben leírása: alakja, lapszáma (156) stb. teljesen egyezik a P. által említett kiadásokkal.

IRODALOM

Babits Mihály: Irodalmi problémák. A Nyugat folyóirat kiadása. Budapest, 1917. 285. lap. Ára 5 kor.

Irodalmi hagyomány-tisztelet, műgond, stíl- és formaérzék, világirodalmi tanultság és esztétikai illetékesség tekintetében a Nyugat hívei közül senki sem közelíti meg Babits Mihályt. Versben és tanulmányban egyaránt a régi jobb hagyományok neveltje, s csak egy-egy fullánkos szó az »öregek« ellen, s némi bogarasság vagy különködő hajlam mutatják, hogy nem közéjük akar számláltatni.

Mint költőt és műélvezőt egyaránt nagyfokú tudatosság, minden-nemű sablontól való irtózás és erősen kifejlett stíl-értés jellemzi. Irodalomban valóban magát az irodalmat: a művet vizsgálja; még az életrajzhoz is a műveket kívánja alapul vétetni. Az irodalom őt első sorban mint kifejezés, mint stílus érdekli, melyben lelkek szólnak meg. A tudományok egész enciklopédiáját nagy következetességgel vezeti vissza egy kitűnő program-értékezésében a stilisztikára; írók vizsgálatában a stílus jegyeiből következtet a költői egyénre; a versformák stilisztikai jelentőségét lépten-nyomon hangoztatja; a műfordítás feladatait a formailag legszigorúbb mértékkel tüzi ki; s egy nagyarányú tanulmányban az egész nagy magyar irodalmat, mint kifejezést, mint a magyar népnek lelkéből folyó stílusát igyekszik, a jellemzetes iránt kitűnő érzékkel meghatározni. Ily irányú érdeklődéstől az irodalmi kritika terén csak a legjobbat várhatjuk, ha sablon-iszonya és tudatossága túlzásai különbségekre nem ragadják.

Első tanulmánya (*Magyar irodalom.*) eredeti alakjában a Műveltség Könyvtára-beli *Világirodalom* számára készült. Irodalmunk világirodalmi helyzetével foglalkozik. Azt kérdezi: milyennek látja irodalmunkat a nyugati nem-magyar? Mit látott meg, mit használt fel belőle a nyugati irodalmi közösség? Ez a kívülről és nagyban nézés néhány nagy főjellemző vonás kiemelésére vezet, melyek saját ízt adó stílmeghatározó jegyei irodalmunknak. A megfigyelésekben, asszociációkban gazdag tanulmánynak fénypontja a magyar fajiság jellemzése; új és mély benne az a történet-filozófiai pillantás, mely a sokat emlegetett magyar karakter egyik jegyében egész nemzeti történetünk morális egységének magyarázatát felleli. «A magyar irodalomban a haza problémája mindig a cselekedet problémája», a cselekedet, melyre nehezen szánja rá magát a magyar, de ha egyszer megmozdult, lelkifurdalással gondol hosszú mozdulatlanságára; «ugyanazon alaptulajdonságból magyarázható pl. a Széchenyi

örökké töprengő, magával küzdő forradalmi lelke, mint a hagyományos, gravaminális politika; a magyar paraszt flegmája s a magyar nemes Pató Pálsága: mint az örökös dacos ellenségeskedés.

Hasonló megfigyelésekkel, a gondolkodó lélek tanulságaival bővelkedik az idézett tanulmány, s érdekes volna nyomon követni, mint fejtegeti a nemzeti karakter irodalmi megfélemlítőit, melyek közül a magyar szónoki természet morális gyökereire való utalás látszik különösen meggyőzőnek. De arra itt nincs hely. Mindössze eredményeit közlöm rövid tájékoztatásul.

A magyar irodalom szinte kezdettől fogva részese és kifejezője az európai kultúrának, melybe önálló karakterével egészen új szint hozott. Mind a mellett a valóban világirodalmi értékű magyar művek száma csekély; a hatás, melyet a világirodalomra gyakoroltunk, valamint az elismerés: majdnem semmi. Ezek, ugy-e, tudott dolgok? De nem is az eredmény miatt érdemes a tanulmányt elolvasni, hanem indokolásai és a problémák miatt, melyeket felvet, s melyek mellett az olvasó sem tud gondolkozás, gyakran okulás, olykor vitatkozás, sőt ellenmondás nélkül elhaladni.

Itt van mindjárt ez a nagy szó: *világirodalom*, melynek nincs még annyira kiforrott értelme, hogy minden definíció nélkül használhatnók. Babits dolgozata kétféle értelmezésre is feljogosít. Némely elejtett szavai mutatják, hogy a világirodalmat valami egységes, szerves történeti folyamatnak tartja, vagyis csak azt a kultúráramlatot érti rajta, mely a görögség, a keresztény középkor, renaissance, franciás klasszicizmus, romantizmus, naturalizmus és szimbolizmus mozzanatain keresztül jut le napjainkig. Ez egy területileg végtelenül szétágazott, itt siető, amott késedelmes, de történetileg egységes nagy folyamat, s ahol átfolyt, ott a nemzeti irodalom világirodalmi hatást, színezést szenvedett. Némely szétzórta található jelzői, mondom, feljogosítanak arra a hitre, hogy e meghatározással egyetértene. Mindamelllett egész művelete, mellyel világirodalmi helyzetünket taglalja, egészen másnemű értelmezést kényszerít az olvasóra. Azt t. i., mintha a világirodalom mindazt jelentené együttvéve, amit az európai nemzeti irodalmakból ismernek, vagy ismertek valamikor az európai művelt emberek, szóval ami a nemzeti irodalmakból a világ piacán forog. Csak ilyen értelmezés föltevésével magyarázható Babits paradox érték-tétele, mely szerint u. i. egy irodalomnak, mint egésznek értéke annál nagyobb a világirodalomban, mennél egyénibb nemzeti karakterrel bír; viszont egyes műveké annál nagyobb, mennél általánosabban emberi vagy európai érdekűek. Világos, hogy itt a külföld *érdeklődéséről*, külföldi *ismeretességünkről* van szó. Ez azonban nem világirodalom, mert nem adhat ki szerves, folytonos történeti egészet. A nemzetközi irodalmi ismeretek összessége nem jelenthet világirodalmat. Nem a nemzeti irodalmakból válogatódik össze a világirodalom; megfordítva: világirodalmi áramlat járja át amazokat, melyhez képest ők csak szenvedő, részesedő s nem aktív értéket képviselő fél. A világirodalom főntebb vázolt, fogalmát a tanulmány gondolatvilága a nemzetközi irodalmi ismeretek fogalmával keveri, s ezzel zavart okoz.

Idézett érték-tétele, mint paradox hatásúvá kiélezett formula, Babitsnak egy jellemző hajlamára világít rá. Mi igaz a tételtől? Ennyi: az európai olvasó figyelmét egy nemzeti irodalom a maga egészében annál inkább magára vonhatja, mennél ismeretlenebb, elütőbb színű a többitől; viszont egyes mű kevésbé fogja érdekelni, ha az kizárólag nemzeti érdekeket szolgál. S Babits is aligha érti másképp; megelőző érdekes fejtegetései legalább azt mutatják. Ő azonban egy helyes, mértéket tartó, kritikai gondolatmenet végén szereti kitűzni a lobogót, a jelzőtáblát, cégért, formulát; szereti emlékeztetessé, pregnanssá, hatásossá sűríteni a tételt, s ilyenkor rendszerint többet, vagy mást mond, mint amit kifejtett. Hiába tiltakozik Előszavában egy bírálója megjegyzése ellen: szereti a paradox formulákat, bár gondolatai lényege valóban távol áll a paradoxontól.

Szereti a kényes feladatokat, a circulus vitiosus határán járó gondolatmeneteket. (A két életet élő *Gólya-kalifa* igazi Babits-téma.) Szóban forgó cikkében az európai és a nemzeti kergeti ügy egymást, hogy néha nem lehet tudni, melyik van elől, melyik hátul. Teljesen megérttem, mikor azt mondja, hogy irodalmunk még abban is európai, mikor nemzeti; azt is megérttem, hogy legújabb irodalmunk csak *látszik* európaiabbnak, mint a régibb; az előzményekből u. i. már tudom, hogy az első esetben európai *áramlatot* kell gondolnom, a másodikban európai *tanultságot* s így a dolog rendben van. De zavarba jövök (39—40. l.), mikor már az európai és nemzeti értékmomentumok küzdelméről szól. Előbb azt hinném, hogy a kettő felváltva (actio-reactio) jut uralomra irodalmunkban; de csakhamar azt látom, hogy felfogása szerint az irodalmi közvélemény nemzeti konzervativizmusa állandó, többségi erő, s ezzel szemben az egyesek, a zseniális kisebbség, törekszenek újabb és újabb reformokra az európai szellem értelmében, Szent Istvántól kezdve a Nyugatig. Itt már igazán bajos világosan látni az író gondolatát. A fellépő zsenik, az új, kisebbségben levő kiválók mindig az *európai*t képviselnék a megszokott, immár nem európaival szemben? Ez történetileg sem igaz. Hiszen Kazinczytól Aranyig minden ujonnan fellépő lángelmével irodalmunk fokozatos magyarosodása megy végbe. Itt sem látok világosan, s talán csak azért nem, mert megelőző tisztázó óvadékok nélkül használja az európai jelzőt. Különböznék is van egy határ, amelyen túl az irodalmi jelenségeket egyszerű kategóriákra visszavezetni képtelenség. S ez különösen igaz a felvetett fogalmakra nézve. A romanticizmust pl. mindenhol a nemzeti irodalmi erők érvényre juttatójának ismerik; másfelől azonban semmi sem jellemzi erősebben a romanticizmust a legkülönfélébb *idegen* irodalmi hatások beözönlésénél. Mind a kettő igaz; de tessék ezt egy lélegzetre kimondani s kész a paradox. Valóban maga az anyag, mellyel Babits foglalkozik, már rendkívüli komplikáltságánál fogva olyannyira kényes, hogy valósággal lépre csalja a sikamlós disztinkciókra anélkül is hajlandó szerzőt.

Kár, hogy sem szerkezetében, sem előadásában nincs meg az a világos tisztaság, mit ennyire bonyolult tárgykör megkívánna. Az egész tanulmány inkább az író töprengéseit közli, semmint kitisztult s elrendezett

eredményeit. Sok kérdés, felfüggesztés, előkészítő tapogatás, találgatások, miket később elejt: nehezítik a világos áttekintést. Kétszer is felveti a kérdést: mi hát egy kis irodalom világirodalmi értéke? De a felelet még igen messze van; még előbb kimutatja, hogy irodalmunk kezdettől fogva benne van az európai közösségben, aminek a felvetett kérdéshez semmi köze. Főlöslégesen terheli előadását némely helyen bizonyos tudományos feszeccséggel. Az egész tanulmány tulajdonképp intuitív megértés eredménye; főlösléges utólag holmi tudományos cafrangot aggatni reá. Különösen fonáknak és főlöslégesnek érzem a Taine-féle elmélet alkalmazását. Nagyon szívesen vettem a magyar nép jellemzését Babbitstól, mert sikerült, önmagában értékes műdarab. De ha egy irodalmat jellemezni akarok, igazán főlösléges mókának s az irodalomtörténet nagy realitáshoz képest csak metafizikai játéknak tartom, hogy előbb a népet jellemezzem, s még előbb az éghajlati viszonyokat. Azt az irodalmat mindenestre magából az irodalomból tudhatom leghivebben jellemezni. Aki éghajlatot, népkaraktert vet előre premisszául, ok nélkül megköti a maga kezét s különben elkerülhető elfogultságokat s erőszakkalt egyeztetéseket vesz a lelkére. Ha nem beszélek változatos, a képzeletvilágot gazdaggá fejlesztő éghajlatunkról, akkor felismerhetem, hogy vannak invencióban szegény regényíróink is; de ha a tudományos szint fokozni kívánván, Taine nyomán az éghajlattal kezdem, akkor minden magyar regényíróról ab ovo el van határozva, hogy gazdag invenciója legyen a szegény franciával szemben, kinek éghajlata nem oly változatos, mint a miénk. S még arra is kényszerít az éghajlat, hogy (mint Babits) példának épen Flaubert-t idézzem a franciák közül, holott jól tudom, hogy az invencióban gazdag V. Hugo, vagy Dumas is francia.

Az ismertetett tanulmányon kívül súlyra és terjedelemre a Vörösmartyról, Petőfi és Aranyról szólók emelkednek ki. Babits sohasem sablonos; az eddigi felfogásba nem nyugszik bele egykönnyen s mindent a maga szemével néz. Vörösmartyról különösen sok ujat mond, mi alkalmas arra, hogy a közfelfogásban is átformálja a nagy költő arcképét. Vörösmarty lírai nagysága, bár kezdettől fogva elismertetett, kellőképp megértetve még ma sincs. Népszerűvé sohasem fog válni, de minden jel arra vall, hogy lírája teljes megértésének ideje elérkezett. Babits előtt már Schöpfungin igyekezett a Gyulai-féle Vörösmartyt új szemlélet alapján átrajzolni; de már ő előttük Riedl egyetemi előadása kezdett fordulatot s erről megfélekezni nem szabad. Kifejtettem annak idején, hogy a Nyugatosoknak, ha magyar hagyományhoz akarnak odanőni, Vörösmartyra kell építeniök. Babits kezdettől fogva Vörösmarty-imádó s nála alkalmasabbat alig találhatnánk, ki Vörösmarty lírai nagyságát új és igaz megvilágításba helyezhetné. Hogy Vörösmarty az összhatást nem tudta előre kiszámítani, elképzelni: nagyon természetes megfigyelés Babbitstól, kinek egész költői gyakorlatán felismerszik az összhatás preconcepciója. Vörösmarty ihletének kozmikus nagyszerűségéről, a képzetfűzések hangulatáról, Vörösmarty népiességéről, melyet a Petőfinél mélyebbnek tart, igen megszívlelendő dolgokat mond kissé rapszodikus menetű, a költőt fejlődésén végig

kisérő cikkben, mely nem annyira definíciókat és elemzéseket nyújt, mint Vörösmarty költői eredetiségének lépten-nyomon eleven megérzését.

A *Petőfi és Arany* címűben újdonság inkább csak egy régi közkeletű Arany-Petőfi párhuzam paradox megfordítása. Az a közfelfogás, melyet itt némi kötekedéssel tetőtől-talpig átbillent, nem volt igaz, épúgy mint nem igaz most a Babitsé. Azelőtt a vidéki kaszinókban inkább Petőfit tartották a rendkívüli zseninek, a csendes, polgárilag egyszerű Arannyal szemben. Ő most egyet fordít s azt mondja: Petőfi a nyárspolgár, Arany a zseni. S tulajdonképp ez is csak fitogtató túlzással kifejezett formula, cégér, melyre nem adok semmit sem, mint hogy maga a fejtegetés, melyel idáig jut, tele van a legigazabb megfigyelésekkel. Mindenesetre sajnálatos, hogy aki oly erős érzéssel bír a jellemzetes iránt, nem gyakorol elég ellenőrzést saját megfogalmazásán. Petőfit nyárspolgárnak mondani nemcsak káros könnyelműség, mely a nem gondolkozók ezreit a jelszók pregnans hatásával befolyásolhatja, hanem határtalan szimplicitás is, mely sehogysen illik Babits komolyságához. Nagyon jól tudja, hogy túllőtt a célon, de az is, hogy praegnansul fejezett ki egy ellentétet, s ezért nem is változtat rajta. Valóban eredeti, nem sablonos, de nem is igaz. Ugyanaz a konok, s merem mondani, önhitt tudatosság ez, mint versei gyötrő szójátékai. Ott is: tudja, hogy szónak, hangnak, ritmusnak az értelemről különváltan is van művészi hatása; ostobaságnak fogják tartani? — mind egy! ő tudja mit csinál, s nosza megkockáztatja a legvégtetesebbet.

Befejezésül néhány elszigetelt megjegyzést. Hogy jellemzései egyúttal értékelésszámba is mennek, kétségtelen. S hogy mily szorosan együvé tartozónak érzi a kettőt, különösen kitűnik, mikor Sikabonyi értékelésbeli bombasztjait igazítja helyre Komjáthyra vonatkozólag épen a jellemzés igazsága végett. Dicséretes elfogulatlanság oly ember részéről, ki a cikk írásakor még maga is benne volt a túlzó Komjáthy-kultuszban. Hogy túlzott, jegyzetében maga is elismeri; s miért közli mégis a cikket? «mert a probléma körül mondtak érvényessége így is fennáll.» Igaza van. Vannak tanulmányaiban tévedések, hamisságig kiélezett formulák, de amit témája körül mondott, az mind irodalmi elvi kérdéseket világít meg s mindig méltó a figyelemre.

Egyik cikkében, mely a legújabb irodalmi forradalommal, a futurizmussal foglalkozik, felpanaszolja, hogy sohasem volt ily nagy úr a nemzedékek közt, mint manapság, mikor negyven éves, komoly tanulmányokon edzett, minden nemes tradíciókat őszintén tisztelő s befejezett technikájú írókat éretlen forradalmárokként kezel a hivatalos kritika, s ugyanakkor a legfrissebb ifjúság, mint megcsontosodott arrivékra tekint harmincéves bátyjaira. Ez a szakadás csakugyan megvan. De a Nyugat írói e kérdésben saját hibáikról sohasem szólnak. Holott a szakadás szükségképpen következménye az ő támadó fellépésüknek. Az első fellépés pökhendiségét bajos felejténie annak, kit a támadás ért. A nyugatos forradalomnak hangot nem az «érettek» adtak; válogatás nélkül fogadott be a Nyugat minden éretlen hetvenkedést és lírai bárgyuságot, mely Adyt utánozta; és mikor megtámadták, vagy csúfolták, egyaránt védett

mindent, ami benne jelent meg, értékelni azonban semmit sem értékelt. Éretlen önhittséggel útasította vissza a komoly kritikát is. Szidta az öregeket, kikben kivétel nélkül epigonokat látott, holott ő benne az új rögtön egész sereg egykoru epigonnal robbant ki a színre. A nagy gőz azóta elpárolgott, ami érték lehetett, az ma már tisztábban látszik, de az első támadó fellépés hatása mindmáig megmaradt. A Nyugat első zavaros, bogaras újdonságaiból még oly igazán értékes, irodalmi hagyományt, műgondot, magasabb ízlést valóban tisztelő egyéniség sem tudott egészen kibontakozni, amilyen Babits, aki költészetben Aranyhoz és Vörösmarty-hoz sokkal közelebb áll, mint Adyhoz, e kísérleteiben pedig sokkal közelebb a régi magyar kritika komoly hagyományaihoz, mint főszerkesztőjéhez, a könnyű ötletek mesteréhez.

HORVÁTH JÁNOS.

Gulyás Pál: A magyar szépirodalom idegen nyelven a M. N. Muzeum könyvtárában. Budapest. 1917. 346. l. Kiadja a M. N. Muzeum könyvtára. Ára 6 kor.

Régóta éreztük egy olyan bibliográfia hiányát, mely irodalmi alkotásaink fordításait regisztrálja. *Kertbeny* 1876-ban megkezdett vállalata (A magyar irodalom a világirodalomban.) a 419 idegen nyelvre fordított mű címét tartalmazó első füzettel elakadt, a *Kertbeny-Petrik-féle Magyarországi német könyvészet* pedig csak az 1801—1860. évek termelését tünteti föl. *Petrik* ennek értékes anyagát a másnyelvű fordítások adalékai-val kibővítve beolvasztotta *Magyarország bibliographiája 1712—1860*, c. nagy munkájába, de az ennek folytatását képező könyvészeti kiadványai-ban — rajta kívül álló okok miatt — mellőznie kellett a külföldön megjelent fordítások ismertetését. A folyóiratainkban szórványosan közölt összeállítá-sok a hiányt nem pótolhatták, legfeljebb csak azt mutatták, hogy e téren bibliografusainkra szép és hálás feladat várakozik.

Gulyás Pál a kiváló készségségű könyvtári szakember gyakorlati érzé-kével vállalkozott e hiány pótlására. A feladat legnagyobb részét meg-oldotta és munkájával kijelölte a további teendők helyes programját. Érezte, hogy már nem elégséges a másodkézből vett adatok pontos ösz-szerovása, azért a *Magyar Könyvszemle* 1913—1917. évfolyamaiban közre-bocsátotta legnagyobb gyűjteményünknek, a Nemzeti Muzeum könyvtárá-nak azon adalékait, melyek szépirodalmi műveink fordításaira vonatkoz-nak. Most külön is megjelent munkája amellet, hogy az irodalmunkkal foglalkozni kívánó külföldieknek és irodalmunk külföldi elterjedését tanul-mányozó szakembereinknek nélkülözhetetlen segédeszközt nyújt, a könyv-tárnak is hasznos szolgálatot tesz, mert megkönnyíti a meglévő anyag áttekintését és kiegészítését. Remélhető, hogy nagyobb könyvtáraink és a tárgy iránt érdeklődő kutatóink Gulyás alapvető munkája kiegészítése gyanánt közölni fogják főlészire került adataikat és ez az anyag a maga nemében épp úgy alapja és törzse lesz a további gyűjtésnek, mint a régi magyar irodalomban *Szabó Károly Régi magyar könyvtára*.

Gulyás műve első részében az önállóan megjelent fordításokat, a

másodikban pedig az antológiákat sorolja fel. Az írók betürendjén belül a fordítások nyelvénél betürendje után igazodik. Ahol a tartalom a magyar eredetivel teljesen azonos, mellőzi a tartalom felsorolását, ahol azonban a fordító válogatott darabokat közöl, a tartalmat is részletezi. A fordítások eredetijének felkutatása sokszor nagy munkába került, mert a fordítók gyakran önkényesen és szükség nélkül változtatták meg a címeket. Érdek, hogy *Herczeg Ferenc Pogányok* c. kötetét az egyik fordító *Licht und Finsternis*, a másik pedig *Im Banne der Puszta* c. alatt közli, sőt arra is van eset, hogy egy regény-fejezet az idegen köntösben önálló novellává alakul át, amint ez az *Egy magyar nábob* I. kötetének 8. fejezetével történt, melyet az *Achtzehn humoristische Erzählungen von Maurus Jókai* c. 1872-ben Brémában megjelent gyűjtemény fordítója *Der Pfingst-könig* c. alatt közölte.

Bár Gulyás könyve csak a Múzeum könyvtárának állományát ismer-teti, mégis tanulságos képet nyújt arról, hogy a külföld mikor s mily mértékben vett rólunk tudomást. A fordítások közül a legrégebbi a *Zrinyi-ásznak* Zrinyi Pétertől eredő horvát átdolgozása 1660-ból. A fordítói munka csak a XVIII. század végén indult meg és a szabadságharc után lendült föl. A jegyzék 680 folyószám alatt 770 önálló fordítást és gyűjteményt sorol föl. A fordítások legnagyobb része német (62 %), utána következik az angol (7·3 %), francia (5·3 %), cseh (4·4 %), olasz (3·2 %) és tót (3·1 %). Feltűnő a magyarországi nemzetiségek csekély érdeklődése. Összesen 403 szerzőtől fordítottak; a regényírók közül legtöbbet *Jókai*-ból, a költők közül *Petőfiből*. Sok jelentéktelen szerző (*Beniczkyne Bajza Lenke*) sok számmal szerepel, viszont több nagy íróknak (*Ambrus Zoltán*) alig jutott szóhoz a külföldön. Felőlt, hogy a nagy, iparszerű reklámmal dolgozó újabb színdarabíróknak itthoni szereplésükkel egyidejűleg a külföldön is tudnak érvényesülni.

A bibliografiai hűség és teljesség szempontjából is mintaszerű könyvet a fordítások nyelve, időrendje, a kiadás helye, a fordítók és a lefordított szerzők neve szerint gondosan elkészített mutatók egészítik ki.

FRIEDREICH ENDRE.

Fest Sándor: Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi István fellépéséig. Budapest, 1917. Akadémiai kiadás. 111 l. (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIII. 7. szám.)

Fest Sándor ezen értekezésben ugyanazon módszerrel dolgozik, melyel előtte már Bayer József (Shakespeare drámái hazánkban. 1909.) és Császár Elemér (A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században. 1913.) jelentős eredményekhez jutottak. Ezen példák után indulva, Fest is két részre osztja művét: az elsőben az angol-magyar érintkezések történeti leírását adja, a másodikban az egyes angol költők irodalmunkban található nyomait foglalja össze. Ha mégis sokkal pozitívabb, úgyszólván megdönthetetlen megállapításokhoz jutott, azt példátlan lelkiismeretességű szorgalmán kívül főképpen annak köszönheti, hogy az újabb hazai germanisztika fegyvertárából két igen erős fegyvert kölcsönözött: az egyik a levél-

tári és kézirati anyag fáradságos feltárása, a másik annak a döntő szempontnak előtérbeállítása, mely szellemi mozgalmainkat a XVIII. század végén és a XIX. század elején Bécsből származtatja. (V. ö. Bleyer: *Gottsched hazánkban*. 1909. Hazánk és a német philologia a XIX. sz. elején. 1911.)

A szellemi érintkezés Magyarország és Anglia között eredetileg Erdély és a szigetország politikai összeköttetéséből származik, melyet a vallási rokonság kapcsolatai nyomon követnek. A XVII. és XVIII. század elejének érdeklődése főképpen Erdélyből indul ki és soha a vallási kérdéseken túl nem jut. A tulajdonképpeni fellendülés II. József uralkodása alatt következik be, mely időtől fogva főuraink és nemzetgazdászaink sűrűn felkeresik Angliát, hogy különösen gazdasági téren az ottani vívmányokat hazánkban is érvényesíthessék. Ezeknek az arisztokratáknak — akiknek az élen Széchenyi Ferenc áll — az érdeklődése azonban nem véletlen eredménye, hanem azé az angol szellemi hatása, amely a XVIII. század nyolcvanas éveiben Ausztria fővárosát, Bécsét hatalmába kerítette. Ettől kezdve Bécsen keresztül angol utazók is mindsűrűbben felkeresik Magyarországot és így nem csodálható, ha az angol irodalom iránti érdeklődés is mind nagyobb méreteket ölt. Bécsben a XVIII. század nyolcvanas és kilencvenes éveiben sorra jelennek meg utánnyomatok a híresebb angol művekből, lírai antológia készül (Retzer 1783—86) és az angol írók hatása a bécsi költők művein is tükröződik. Így nem csodálható, ha előretörő irodalmi fejlődésünk mohón kap ezen új szellemi lehetőségek után. Itt is Bessenyei és a bécsi testőr-írók lépnek fel a kezdeményezés merészségével, de Kazinczy kassai körének angol velleitársai is Bécsből veszik eredetüket, épúgy mint a Döbrenteié és erdélyi hiveié. 1820 körül az angol hatás annyira megerősödött nálunk, hogy eljöhett az a férfiú, akinél az angol szellem valóságos hússá és vérré lett, aki nemcsak a magyar szellemnek jelenti legerősebb megjelenítését, hanem egyúttal az angol befolyás legónállóbb, legnemesebb megtestesülését: Széchenyi István.

Rövid vázlatban ez ama történeti fejlődés, melyet Fest dolgozata nyomon követ. Látható, hogy egyedüli szándéka ezen történeti folyamatnak világos és meggyőző nyomon követése. A rejtett kapcsolatok és összefüggések feltárása igen szerencsés és tudatos kutatás eredménye. Fest dolgozatával szemben egyetlen egy lényegesebb észrevétel tehető: az egyoldalúság, a módszer egyoldalúságának a kifogása. A dolgozat túlságosan szűkkörűen ragaszkodik történelmi adatokból összeállított, tehát egészen külsőleges megállapításaihoz. Ezeknek az adatoknak nem hatol mélyébe, nem vizsgálja az egyes kijelentések és hatások lényegét, jelentőségét. A magyar szellemi fejlődés történetében nem lehet közömbös, vajjon Kazinczy vagy Edvi Illés, Bessenyei vagy Farkas Ferenc említ-e valami angol költőt. Az Edvi Illések és Farkas Ferencek angomániájának regisztrálása szükséges ugyan, de éreztetni kell, mily tizedrangú jelentősége van az ő ízlésbeli megnyilatkozásaiknak a nagyoké mellett.

Mert — és ez a legfontosabb észrevételeink között — az angol hatás kérdése ízlés kérdése, eszmei probléma, amely a XVIII. század szellemi

fejlődésében elsőrangú helyet foglal el. Amikor Bessenyei néhány (négy) angol író t említ, fenségeseknek és borzalmasaknak («majestueuse et terrible») mondja őket, ez nem csak azért fontos, mert Bessenyei itt néhány angol író t először említ meg irodalmunkban. Ez a kijelentés végtelenül tág perspektívát nyit meg, amelyben az egész küzdő XVIII. század eszmei fejlődése tükröződik. Mert Bessenyei ezen kijelentése azon általános európai vajadásnak a megszólalása, mely az egész európai emberiség izlését a mesterkelt franciásságtól az angol realizmus felé sodorta. A magyarországi angol hatások tehát csakis azon európai izlésbeli hullámnak a kilengései, melyek a XVIII. század közepétől kezdve átalakítólag befolyásolták a század szellemi alkotottságát.

De ezen izlésbeli alakulás nem az angol nyelven olvasott művekből származik át Bécsbe és mihozzánk is. Elsőnek az angol izlés és az angol szellem fordítások — német és francia fordítások — útján terjed. Ezeknek a fordításoknak nem az a fontosságuk, hogy általuk megismerkednek Bécsben és nálunk egyes angol írók nevével, hanem hogy általuk szívárog be lassanként észrevétlenül az az izlés, amely az uralkodó mesterkeltiséget trónjáról ledönteni hivatott volt. Itt természetesen azon jelenségek hatnak legelőször, amelyek az uralkodó franciás izléshez legközelebb állanak: Pope és az angol vígjátékírók, akiket csakhamar 1. komoly dráma képviselői, Lillo, Otway és végül Shakespeare követnek. Csak amikor a fordítások és átdolgozások fogékonyakká tették az embereket az angol szellem iránt, akkor kezdődnek meg az *angol nyelvű* hatások is. Így tekintve — eszmetörténeti magaslathól — a kérdést, a bécsi angolmánia, a bécsi angol hatások története nem a nyolcvanas években kezdődik, hanem legalább is harminc esztendővel viendő vissza. És ebből a szempontból az angol izlés egy magyarországi beszívárgási útjára lehetetlen rá nem mutatnunk. Bécsben is az angoltól fordított vígjátékok és drámák egyengették az angol izlés útját; magyar színpad ugyan csak a XVIII. század legvégén alakult, de azért a bécsi színházi izlés a hazai német színészet útján hozzánk is eljutott. Bessenyei ítélete mögött ott rejtőzik a XVIII. századi bécsi műveltség, a magyarországi egyre sűrűbb angol vonatkozások mögött pedig ott áll erős háttérképpen Magyarországnak angol hatások iránt fogékonyra tett nagyközönsége, amely bécsi irodalmi és színpadi befolyások által etikettes franciásságából akkor már igen sokat engedett volt.

Fest folytatni szándékozik kutatásait a Széchenyi fellépte utáni időkben is. Azt hisszük, munkája értékét igen nagy mértékben fogja megnövelni, ha figyelmét az általunk vázolt szempontokra is kiterjeszti, ha különleges krónikás előadás helyett az eszmék történeti harcát adja.

Még egyet: Jósikáról írt dolgozatomban (Budapesti Szemle 1914 okt. f. 70. l.) az Erdélyben terjedő angломánia vázlatos képét adtam és itt a XVIII. század néhány adatára is kitértém. Ezek az adatok, melyek a Fest által rajzolt keretet még jobban kitölthették volna, úgy látszik, kikerülték figyelmét.

WEBER ARTHUR.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Cél. 1917. évf. 10. sz. — *A. Á.: Ágoston, Jászi és a harcias zsidóság.* A zsidókérdésnek Ágoston Péter könyve nyomán megszaporodott irodalmáról. — *Császár Elemér: Tompa Mihály emlékezete.* Pályafutása rövid áttekintésben. Költészete történeti és esztétikai megvilágításban. Legmaradandóbb értékűek hazafias versei.

U. i. 11. sz. — *Császár Elemér: Új elbeszélők.* Ujhelyi Nándor, Barta Lajos, Szmezsányi Béla egy-egy kötet elbeszéléséről. — *Szemere György legújabb elbeszélései.* Névtelen ismertetés. — *Farkas Zoltán: Színház.* Ujhelyi Nándor: Cserebere; Bródy: A dada; Herczeg: Árva László.

A Hét. 1917. évf. 47. sz. — *Zolnai Béla: Úri divat* címen Molnár Ferencet méltatja. «Ebben a darabjában valósággal zsinóron rángatja az ezerfejú publikumot. A burleszk torzítás egypár kisiklása és a lehetetlen határainak súrolása mellett is sok molári fölépítés és fokozás van ebben a jellemillusztrációban.»

A Társaság. 1917. évf. 47. sz. — *Fodor Gyula: A szent hegy* címen Surányi Miklós regényét ismerteti.

Az Est. 277. sz. — *Prohászka védi a modern irodalmat* címen közli Prohászka Ottokárnak a Magyar Színpad egyik számában a mai művészetéről adott nyilatkozatát.

Az Ujság. 1917. évf. 266. sz. *Keszler József: Árva László király* címen ismerteti Herczeg Ferenc új tragédiáját.

U. i. 276. sz. — *Millenkovich a magyar színműirodalomról* címen közli M. bécsi Burg-színházi igazgatónak a magyar színműirodalomról elmondott nézeteit. Szerinte a magyar színműírók ötletességben, színpadi ügyességben jóval felülmúlják az osztrák szerzőket. Meg van róla győződve, hogy a magyar színműirodalomra, amely ma olyan értékek felett rendelkezik, mint amilyen Molnár, Bródy, Szomory, Herczeg, Heltai és Lengyel neve, feltétlenül nagy jövő vár a színműirodalom világpiacán.

Akadémiai Értesítő. 1917. évf. 8—10. sz. — *Berzeviczy Albert: Arany János emlékezete; Heinrich Gusztáv: Arany János és az akadémia; Né-*

gyesy László: Arany művészete és elmélete; Tolnai Vilmos: Arany nyelv-művészetéről. Ismertetésüket l. *Irod. tört.* 1917. évf. 516—518. — *Ferenczi Zoltán: Egy elfeledett regényről.* (Részlet rendes tagsági székfoglalójából). P. Horváth Lázár regényéről, illetőleg annak irodalmi előzményeiről. Ez volt az első magyar társadalmi regény, ez vezette be irodalmunkba Bulwert; P. H. L. volt nálunk Byron megismertetője; szenvedélyes Széchenyiánus; Petőfinek és irányának egyik legnagyobb ellensége. Korábbi regényirodalmunk, mind a sentimentális, mind a történeti, kevés kivétellel német hatás eredménye, kártékony izlés terjesztője. Bajzának Scott módorában kezdett regénye (Kámer) befejezetlenül, kéziratban maradt. A regényirodalomról szóló értekezése újjal mutat Scottra. Ez időben már szinte közóhaj, közvárakozás tárgya a regény; Csató Pál és Szalay László 1836-iki hozzászólásai is ezt bizonyítják. Általános tudat 1836 körül, hogy igazi regényünk még nincs, s általános felfogás, hogy mintául csak az angolok (Scott, Bulwer) veendőek. E kívánság csak Erdélyből várhatta megvalósulását, az ottani arisztokrata körökből, melyek a franciás irányt is még a testőrírók előtt megindították, s az angol nyelv és irodalom ismeretében is elüljártak. P. Horváth Lázár az első, ki (1832-ben) hozzáfog egy angol mintájú regény írásához. — *Méhely Lajos: Megjegyzések az Akadémia Helyesírási Bizottságának javaslatára.* Túlzottan konzervatív felfogás.

Alkotmány. 1917. évf. 290. sz. — *Pertaky: Uri divat* címen Molnár Ferenc új drámáját ismerteti. [V. ö. Világ 1917. évf. 290. sz. (Ignotustól). — Pesti Napló 290. sz. (Hatvany Lajostól). — Budapesti Hírlap 290. sz. (Sebestyén Károlytól). — Az Est 290. sz. (Bródy Sándortól). — Az Ujság 290. sz. (Keszler Józseftől). — Pesti Hírlap 290. sz. (Porzolt Kálmántól). — Pester Lloyd 290. sz. (Alexander Bernáttól). — Berliner Börsen-Courier 1917. XI. 27. — Berliner Zeitung Am Mittag 1917. XI. 27. — Berliner Börsen-Zeitung 1917. XI. 27.]

U. i. 294. sz. — *Emlékezés G. Büttner Lináról.* Tárca az 1917. nov. 3-án elhunyt írónőről.

Athenæum. 1917. évf. 6. sz. — *Sas Andor: Hegel hazánkról.* Hegelnek 1807. aug. 8-án Bambergben kelt, Schedius Lajos pesti egyetemi tanárhoz írt németnyelvű levele, melyben a címzettnek közreműködését óhajtja megnyerni lapja, a Bamberger Zeitung számára. A közölt sorok Hegelre, az államfilozófusra, annyiban jellemzők, hogy bennük a levélíró a magyar alkotmányosság iránt érdeklődik.

Berliner Börsen-Courier. 1917. évf. X. 12. — *R. Sp.: Wiener Theater.* Fekete Alfréd «Panik des Herzens» és «Die Verhüllte» című, évekkor ezelőtt Berlinben színre került darabjának bécsi előadásáról. Fekete még erősen hatások alatt álló, de nyilvánvalóan önálló felfogásra eredményesen törekvő író.

Berliner Tageblatt. 1917. évf. XI. 13. — *Ernst Goth: Theater in Budapest.* 1. Herczeg «Árva László királyá»-ról, mely éles ellentétben áll a «Kék róka» világfias székszéksével és modern nagyvárosi erotikájának illatszeres légkörével. Herczeg keblében két jól ápolt lélek lakik s eddig még nem vizsgálták meg, melyik az igazi. Az új darabban inkább az udvari cselszövéseket látjuk, mintsem egy ország tragédiáját, vagy egy nép sorsát, a mely itt néma és láthatatlan. 2. Bródy S. «A szerető»-jéről. Érdekes, de nem öröndetes keveréke ez a naturalizmusnak és romantikának, a művészetnek és csinálmánynak, az egyéniségnek s a póznak. 3. A Nemzeti Színházban Bródy «A dada» c. darabjának felújítása mutatja, hogy ugyanaz a kéz, amely gondtalanul s a színházat megvetve, hatásvadással dob oda jeleneteket, itt személyeket képes alakítani.

U. i. 1917. évf. XII. 13. *Walter v. Molo: Cäcilie von Tormay.* Lelkes magasztalása az «Emberek a kövek közt» és a «A Régi ház» íróőjének, a két regény német fordítása alapján. «Ha ennek a költőnek nem lesz hamarosan nagy olvasóközönsége nálunk, akkor Németországnak nincs többé érőke költészet iránt. Irigylem mindazokat, akiknek még előtte áll az élvezet, hogy ezt a költőőnt megismerjék».

Budapesti Hirlap. 1917. évf. 259. sz. — Beck Lajos életrajzát s írói munkásságát közli. Szépirodalmi művei: Ideálok, Új nemzedék, Az én kertem. (Versek.)

U. i. 264. sz. — *Eltított darab* címen Bródy Sándor A szerető című darabjának betiltásáról ír. (V. ö. Az Est 265. sz. «A szerető» előadását megengedték. Pesti Napló 264. sz.)

U. i. 266. sz. — *Sebestyén Károly: Árva László király* címen ezeket írja: Herczeg Ferenc mélyen alábocsátkozott a multba, amikor a Pogányokat, az Ocskayt, Bizáncot, a László-tragédiát megírta. A színműnek nagyszerű történeti levegője van. A nagy drámát H. F. tökéletes gonddal megrajzolt, plasztikus és eleven életet élő jellemek akciőjára bízta. [L. még Magyar Hirlap 1917. évf. 266. sz. (Vajda Ernőtől). — Magyarország 266. sz. (Krudý Gyulától: H. F.-nek azt a munkáját játszák most amely legtovább őrzi meg nevét a színpadon?) — Pesti Napló 266. sz. (Szini Gyulától). — Pesti Hirlap 266. sz. (Porzolt Kálmántól), — Pester Lloyd 266. sz. (Alexander Bernáttól), — Alkotmány 266. sz. (Perlakytól), — A Társaság 44. sz. (Körmendy Viktortól), — A Hét 1917. évf. 43. sz. — Világ 266. sz. (Ignotustól: nem a legőkéletesebb magyar drámai alkotás, de öröndetesebb, mint az ügyeseknek ipardarabjai.) — Vossische Zeitung 553. sz. (Vészi Margittól)].

U. i. 289. sz. — *Sebestyén Károly: Rákosi Viktor új könyvei* címen ismerteti R. V. Új fakeszesztek és Don Karaszko és egyéb elbeszélések c. könyvét.

U. i. 311. sz. — *Schiller Zsigmond: Kítaibel Pál* néhai jeles botanikai író érdemeiknek méltatása. Neve külföldön is becsült, sírkővére ezt vésték: Gaude Hungaria, quæ talem tulisti.

Budapesti Szemle. 1917. évf. 11. sz. — *Berzeviczy Albert: Tompa Mihály emlékezete.* (Elnöki beszéd a Kisfaludy-Társ. Tompa-ünnepélyén, 1917 okt. 28.) Egész életét a létért való küzdelem, majd súlyos csapások teszik nehezzé és örökösen fájdalmassá. De nem is volt hajlama, szinte azt mondhatni: nem volt talentuma a boldogságra és elégedettségre. Élete tragikuma egyszersmind költői jelentőségének kulcsa. Ami a szenvedéseit okozta, ugyanaz volt ihlete forrása is. Legmagasabbra ott emelkedik, «ahol az alaphangul szolgáló mélabú és emberi vagy honfíui fájdalom mélyeibe a hit vagy a remény sugara vagy a természettel való közösség átérzésének derűje vet világot.» — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós gyámja.* Fraknoi Vilmosmal és Széchy Károllyal polemizálva, kimutatja, hogy Pázmány nem gyakorolta a gyámságot a Zrinyi-fiúk felett. Nagy elfoglaltsága miatt sem vállalhatta; valószínűleg ő maga hozta ezt a királynak tudomására. Ferdinánd ekkor Sennyey István váci püspököt és magyar kancellárt nevezte ki Pázmány helyébe első főgyámnak, holott Zrinyi György végrendelete őt meg sem nevezi a tutorok között. A gyámok közösen kibocsátott első hivatalos okirata egy szóval sem említi Pázmányt. Zrinyi György temetésén a gyámok jelen voltak, de köztük Pázmány neve nem említettik. A Zrinyi-árvák ügyében a király rendeletei állandóan Sennyeyhez szólanak; külföldi utazások ügyében is Sennyeyhez ír levelet először, s nem Pázmányhoz; csak Sennyey halála (1635 szept.) után bízta Pázmányra az utazás előkészítését. Fraknoi kétkedésével szemben a cikk bebizonyítja, hogy a gyámok a Zrinyi-fiúk vagyonát valóban «elkezeltek», mit Sennyey nem volt képes megakadályozni. Ha Pázmány csakugyan gyakorolta volna a gyámságot, bizonyára nem nézi el ezt a gazdálkodást. Széchy és mások Prágába utaztatják Zrinyit a báni eskü letételére. Ez is tévedés, mert az Bécsben történt meg. — *Lévay József: Tompa emléke* (születése századik évfordulójának ünnepén, Rimaszombatban, 1917 szept. 28). Költemény. — *r. r.: Regény a színész-életből.* Laczkó Géza Noémi fia c. regényét ismerteti. — *k. l.: Három fiatal elbeszélő.* Ábrahám Ernő, Komáromi János és Mariay Ödön. Ismertetés.

U. i. 12. sz. — *Négyesy László: Tompa.* A küzdelmet ösztönszerűleg kerülve, a vidéki élet csendjébe menekül, s ott is küzdelmek martaléka lesz. Ez életpályája tragikus vonása. De működésének hatását, mit félrevonulásával kockáztatott, mégsem vesztette el. Költészete nemzeti életünk három válságos korszakában volt tényező: a reformkor diadalmas végszakában; a szabadságharc utáni önkényuralom idején, s az alkotmányos élet újabb derengésekor. Fellépésekor irodalmunk modernné már átalakult, de magyarrá s reálisra még nem. Ő is az egykorú lírai konvenciónak hódol kezdetben. Egyéni változás legszubjektívebb költeményein vehető észre először (Ligetben, 1841); legbensőbb valója s kétségei megnyilatkozása egyénileg színezett természeti képek segítségével innen kezdve több-több harmóniával folytatódik, az Őszi képek finom természetangulatai felé. A szabadságharc előtt a közösségi érzelmek közül csak a vallásosak szólalnak meg lantján. Legszebbek

önsorsát, vívódásait kifejező versei. De még ekkor érzés- és szemléletvilága közt lazább a kapcsolat; reflexiós hajlama is egyéni lirájából különváltan jelentkezik: regéiben. Ezekben a népszellem még nem egész tisztultan mutatkozik, míg újabb népdalai már a Petőfiéivel szinte egy fokon állanak. A szabadságharc bukása után nagy fordulat: alanyisága közbenső válaszfalai leomlanak s személyes érzelmei az univerzalizmus érzelmeivel összefolynak. A fájdalom kultuszát a nemzeti fájdalom kifejezésére összpontosítja; a természeti és erkölcsi világrend átérzését a haza gyászának átérzésével kapcsolja össze; visszatérő motívuma: elmulás félelme és fel-támadás reménye: nemzeti aggodalomná konkretizálódik; a fájdalom energiája, s majd a remény, sőt lelkesülés hangja történeti jelentőséget nyer. Személyes lirája is mélyül, s szeretett fia halála (1857) után, a fájdalom enyhültével még eszmeibb tisztul. Pszichológiai fejlődésével lépést tart a költői formálás és kifejezés művészetének fejlődése is, nem beható tanulmányok, hanem intuitio folytán, s nagy barátai. Petőfi és Arany hatásaként. Költészete, történeti hatásában s esztétikai jelentőségében ma is élő erő. — *Szentirmai Gizella: Toldi szerelme és a Frithjof-rege.* Arany az ötvenes évek elején ismerkedik meg a skandináv költészettel. A sagák közül a Frithjof-rege van rá jelentékenyebb hatással, még pedig a Tegnér-féle modern feldolgozásban, melyhez épűgy, mint az Eddának Simrock-féle fordításához, Tisza Domokos útján jutott. A Frithjof-monda meséje, alapeszméje (az egyszerű bond fiú személyes kiválósága, nagy ereje minden akadályt legyőzve célhoz jut) némi távoli, véletlen rokonságot mutat a Toldiéval. Toldi és Piroska viszonya Frithjof és Ingeborg történetével mutat a tanulmányban részletesen kifejtett s valóban meggyőző hasonlóságokat. Mindkét hős neve megbélyegzett lesz s csak vezeklés és vitézi tettek moshatják tisztára. Mindkét leány aggódik, vajjon a férfiban nem a büszkeség fog-e győzni a szerelem felett. Mindkettő ellenáll a szerelem csábító, hívó szavának; leányi, női sorsuk megkötöttsége, szemérem, a családi kötelékek szentségének tisztelete visszatartja őket. Mindkettő máshoz megy nőül, mint akit szeret, a lélek hasonló vergődéseivel. Férjétől mindkettő durva megbántást szenved. Volt szerelmesüket hosszas kalandok tartják egy időre távol, melyek folytán átok alá esnek. Mindkét férfi vendégségben jelenik meg a már férjhez ment nőnél: az ijedt s mégis boldog asszony kedélyhullámozása mindkét esetben azonos. A végkifejlet a Frithjof-regében kedvező, Aranynál tragikus; Ingeborg északgermán képzelet teremtménye: öntudatos, szellemi, drámaibb, s merészebben válik külön az egész rege epikus alapszínéből; Piroska inkább természet és érzés; magasabb szellemiség, érzékek és érzelmei világa benne elválaszthatatlan, egynemű egész. Piroska alakjába semmisem kerül bele abból, ami Ingeborgban idegen, északi, izgatott, túlságosan tudatos, csak a leányos tartózkodás, szelid megadás s egy pár, természetének megfelelő motívum. Mindenesetre Piroska inkább emlékeztet Ingeborgra, mint Ariosto Bradamantéjára, Shakespeare Juliájára, Szigligeti Rózsájára, vagy Kemény Tarnóczy Sárájára, kikkel eddig hasonlították. — *Szabolcska Mihály: Emlékezés Tompa Mihályra.* Vers. — r. r.: Két új

történeti regény. Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei és Surányi Miklós: A trianoni páva. Ismertetés. — *Fraknoi Vilmos: Nyílt levél a szerkesztőhöz.* Takáts Sándor közleményei nem ingatták meg tanulmánya alaptételét, mely szerint Pázmány gyámja volt a költő Zrinyinek. — *Egy cikk körül.* Válasz Gyöngyösy Lászlónak az Irodalomtörténet 1917: 547—554. l. megjelent közleményére. Gy. L. ügyet sem vet az (Aranyra vonatkozó) adatok belső valószínűségére, s minden felelősséget közlőjükre tol.

Debreczeni Protestáns Lap. 1917. évf. 47—48. sz. — *Kardos Albert: Tompa és Debreczen.* Tompa Mihály csak egyszer volt Debreczenben, akkor is mindössze egy-két napig. Ez időbeli élményeit leírta 1856 okt. 8-án kelt, Arany Jánoshoz intézett levelében. Debreceni vonatkozásának tekinthető «Elmélkedés egy levél felett» c. satirikus verse, melyben Csokonai sorsára utal. A szerző végül a debreceni Tompa-kultusz főbb mozzanataira mutat rá.

Déli Hírlap. 1917. évf. 32. sz. — *Kosztolányi Dezső: Ludas Matyi* címen az új Tevan-kiadást ismerteti, *Kárpáti Aurél* pedig *Örök tűz* címen Mérai-Horváth Károly új regényét.

U. i. 35. sz., — *Gyulai Pál szobra* címen közli Pruzsinszky János levelét, amelyben azt írja, hogy a nagy kritikus rászolgált a szoborra. Ezért a gyűjtést országosan fel kellene karolni.

Délmagyarország. 1917. évf. 257. sz. — *Várossy Gyula: Epistola Balassa Árminhoz.* A cikkíró kimutatja, hogy a Dugonics-Társaság új elnöke méltó volt kartársai egyhangú bizalmára.

Egyetemes Philológiai Közlöny. 1917. évf. 9—10. sz. — *Trostler József: A Bánk bán német tárgyátörténetéhez* (IV.). Folytatás. Újabb adatok. A szerző végül a Bánk bán idegen nyelvű feldolgozásainak időrendi jegyzékét közli. — *Marót Károly: Madách és a Byron-féle Don Juan.* A Don Juan befolyásának elkülönített vizsgálata már azért is fontos, mert hatása M. számára nem e világfájdalmas, pesszimizisztikus Byront jelenti, hanem inkább valamely fájdalom lüktetéseitől átrezgett, fölényességre törekvő, világfiás nyugalom hangulatait, melyek nem kevésbé jellemzők e nagy tehetségre. — *Horváth János* Schöppflin Aladárnak Magyar írók, — *Vargha Damján* Gondán Feliciánnak A középkori magyar pálosrend és nyelvemlékei, — *Hankiss János* Karl Lajosnak Magyarország a spanyol nemzeti és francia klasszikus drámában c. munkáját bírálja. — *Tolnai Vilmos* Fejér Józsefnek A biblia hatása az Ember Tragédiájára, — *Alszeghy Zsolt* Főgel Sándornak Szélfegyverek Eötvösnek «Magyarország 1514-ben» c. regényéhez, — *Szentirmai Gizella* Kádár Jolánnak Fáy András és a nemzeti nőnevelés, — *Alszeghy Zsolt* Kovács Gézának Kazinczy egyik epigrammájához, — *Zsigmond Ferenc* Petrován Oszkárnak Arany János kisebb epikai töredékei, — *Heinrich Gusztáv* Suszter Oszkárnak A magyar irodalom

külföldön, — *Bleyer Jakab* Trostler Józsefnek Magyar elemek a XVII. századi német irodalomban c. programmértékezését ismerteti. — *h.*: *A Toldi-monda alaprétege*. Bán Aladár ilycímű az Ethnographia 1917. évf.-ban megjelent dolgozatának bírálata. A szerző nem hisz Bán A. «rétegeiben» (1. az óriásról szóló hagyomány; 2. népmese; 3. az Ilosvaitól átdolgozott monda); nézete szerint a mondák magyarázatában mindig a történeti alakból kell kiindulni. — *Sörös Pongrácz*: *Csuzy Zstgmond életéhez*. Adatközlés. — *Elek Oszkár*: «*A walesi bárdok*» tárgyköréről. Victor Hugo «*Les derniers bardes*» c. költeményeinek és Arany J. hasonló tárgyú balladájának viszonyáról. — *w. Julius Hartmann*nak Uhlands Briefwechsel (Cotta 1911—1914) c. munkáját ismertetve a jelzett mű magyar vonatkozásaira (Kertbeny, Kerényi stb.) is utal. — *zb.* Hangay Sándor, Kiss Menyhért és Oláh Gábor Háborús verseit, továbbá Ambrus Zoltánnak Régi és új színművek címen kiadott színházi bírálatait, — *b. f.* pedig Loósz Isvának Bartók Lajos c. (eredetileg folyóiratunk 1917. évf.-ban megjelent) tanulmányát ismerteti.

Ébresztő. 1917. évf. 2. sz. — *Pásztor József*: *A magyar lélek az irodalomban*. Sok háborús magyar írásban hasztalan keresi «a magyar lelket».

U. i. 3. sz. — *Muraközy Gyula*: *Arany és a kereszténység*. A. nem kimondottan keresztényen költő, de mégis mélyen vallásos. — *Pásztor József*: *Arany János és a nép*. Arany János lantján nemcsak a népies hatás érzik, hanem maga a magyar nép, a magyar jellem szólal meg.

U. i. 4. sz. — *Váczy József*: *A paraszt az irodalomban*. Jókai, Mikszáth, Vas Gereben, Gárdonyi, Móricz, Arany és Petőfi parasztjait elemzi.

U. i. 5. sz. — *Szilágyi Dezső*: *Klasszikusok a ponyván*. Miért nem csinálják meg az igazi milliók könyvét? «Hol van a gyenge papírra nyomott, egyszerű, de magyaros, kifejező illusztrációkkal ékes Arany, Vörösmarty, Tompa-kiadás?»

U. i. 8. sz. — *Szeméremértő novella* címen támadja a Nyugatot és olvasóit abból az alkalmából, hogy Déry Tibornak egy a Nyugat ez év febr. 1. és 16-i számában Lia címen megjelent elbeszélését az ügyészség perbe fogta.

U. i. 9. sz. — *Eöry Lajos*: *Baksay Sándor* címen a Kisfaludy-Társaság által kiadott Baksay-kötetek megjelenése alkalmából B. S. költészetét jellemzi.

U. i. 10. sz. — *Remenyik Sándor*: *Irodalmi fatalizmus* címen Schöppflin Aladárnak Magyar írók című irodalmi arcképeit ismerteti.

Élet. 1917. évf. 40. sz. — *Boros Ferenc*: *Tompa Mihály*. Megemlékezés.

U. i. 41. sz. — *Boros Ferenc*: *A dada* címen ismerteti Bródy Sándor felelevenített drámáját.

U. i. 44. sz. — *Boros Ferenc*: *Herceg Ferencet* méltatja. «A fölfelé vágyódó burzsoázia klasszikus költője ő s habár folyton fejlődő, a maga útján mégis konzervatív marad.»

U. i. 46. sz. — *a. j.* *Arcképsorozat* címen Bródy Sándor írói arc-

képét rajzolja meg s végül ezeket mondja: «Ennek az ízlésnek és morálnak még mindig B. S. a vezérkari főnöke, de ennek az ízlésnek és morálnak nincs több köze a komoly, értékes magyar irodalomhoz egy közbeszúrt fejezetnél, amelyet a jövőendő tárgylagos irodalomtörténet tárgylagos irodalomtörténet írója így fog címezni: A zsidózó irodalom.»

Ellenzék 1917. évf. 215. sz. *Sebesi Samu: Hadifogoly.* Hevesi Sándor vígjátékának beható ismertetése.

U. i. 228. sz. — *Sebesi S.: Kömives Kelemen.* Vajda László és Kárpáti Aurél drámájának hosszabb ismertetése.

U. i. 282. sz. — *N. n.: Hegyesy Vilmos.* Az elbeszéléseiről is ismert kolozsvári hírlapíró nekrológja.

Erdélyi Szemle. 1917. évf. 37. sz. — *S. Nagy László: Kollányi Boldizsár versei és a magyar kritika.* A «Vérholtok» c. kötet bírálata. A szerző kifogásolja, hogy a kritika jóindulatú a szóbanforgó versekkel szemben; «a harcér — úgymond — nem protekció az irodalomban», — *Jukász Árpád: A fehér város.* Sas Ede ilycímű verskötetének méltatása. — *Walter Gyula Salamon Lászlónak Erosz oltáránál* c. könyvét ismerteti.

U. i. 39. sz. — *Kelemen Pál Jászay-Horváth Elemérnek Színek-szavak* c. verskötetét és *Balassa Bélának Halálos fiatalság* c. színdarabját ismerteti és bírálja.

Frankfurter Zeitung. 1917. évf. XII. 12. — *Fünfzig Jahre deutscher Kulturarbeit.* A Reclam-féle Universal-Bibliothek ötvenéves jubiléuma alkalmából összeállítja a különböző irodalmakból vett számokat és ezek kelendőségét. «Az aránylag fiatal magyar irodalmat 45 mű képviseli 3.700,600 számmal.»

Fremdenblatt. 1917. évf. XI. 8. — Hír arról, hogy a bécsi Burgtheater igazgatója azért utasította vissza a hozzá előadatás végett benyújtott magyar darabokat, mert rosszul voltak németre fordítva.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1917. évf. 4. sz. — *Szegedy Rezső: A Toldi-trilogia szerb fordítása.* A szerb olvasó nagy együttérzéssel fogadhatja a Toldi-trilógiát, egyebekben kívül azért is, mert a Jovanović-féle fordításban a szerb népepikának nemcsak sok kedvelt motivumát egy nagy egészbe fűzve találta, hanem azért is, mert egyúttal ennek az epikának a stílusában is van feldolgozva. A szerző ezt a megállapítást a párhuzamok egész sorával igazolja. — *Császár Elemér: Toldy Ferenc kritikai munkássága.* (II. és bef. közl.) A tárgyiasság mellett érdeme Toldy kritikáinak az alaposág. A lírai költő lelki világa T. előtt mindvégig megőrzött valamit misztikus voltából. Lírai gyűjtemény részletesebb méltatásába mindössze kétszer bocsátkozott (Vachott S. versei és Döbrentei G. huszár dalai bírálatában). Az aránytalan terjengősség régi hagyomány T.-nál. Kapcsolatos ezzel egy végzetes fogyatkozás: a kritikák stílje. A költői

művek meséjének elmozdításával sem tud megbirkózni. Toldi mint kritikus pályája fénykorában sem mérkőzhetett legjelesebb műbírálóinkkal. A művészi elem, Kazinczy kritikáinak vonzó eleme, teljesen hiányzik belőlük, épúgy Kölcsy magasabb nézőpontjai. Szontágh filozófiai műveltsége és ítéleteinek biztos megalapozása, Bajza céltudatossága. Arany remekének, a Toldinak elemzése Toldy egyik utolsó kritikája, e nemű alkotásai között a legszebb is. Alig hogymegírta ezt a bírálatot, negyvenkettedik életévében letette a kritikusi tollat. 1872 dec. 15-én lépett fel újból, amikor egy ünnepi közgyűlésen a magyar irodalom legújabb koráról szólva a magyar költészet tetőpontjául még Kazinczy líráját, Vörösmarty epikáját és Kisfaludy drámai költészetét jelöli meg. *Alszeghy Zsolt: Epigon lírikusaink a XIX. századig.* Az epigonoknak, egyes költői egyéniségek önállótlan tanítványainak, az irodalmi fejlődésben az a szerepük, hogy nagy szellemek felléptének időközeit betöltik. Az epigon szoros csatlakozása mindig nagyobb kör ízlésbeli elismeréséről tanuskodik. Az értekező foglalkozik Balassi, Amade, Faludi, Csokonai, Berzsenyi és Kisfaludy Sándor követőivel. *Kristóf György: P. Thewrewk József levelei* (II. és bef. közl.). Adatok Kazinczy hatásának s az orléai irodalmi életnek megismeréséhez. A közölt levelek az 1816 december 5.—1820 máj. 24. közti időből valók. — *Király György: Laskai János verses levele a Charideáról.* Hogy Czobor fordítása «nem az első németből fordított lovagregény irodalmunkban», az Laskai leveleiből kétségtelen. De az is bizonyos, hogy e levelet törölni kell Heliodoros magyar földolgozásai sorából. — *Gálos Rezső: Szentmiklóssy Alajos életrajzához.* Adatközlés. — *Pitroff Pál:* Garay János két levele Kovács Pálhoz. Adatközlés (1842 XII. 11.; 1843. XI. 19.). — *Császár Elemér: A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa.* A bírálat eredeti kéziratának a P. Thewrewk Emil gyűjteményéből való előkerülése kapcsán megállapítja a szerző, hogy a bírálat egészen kétségtelenül 1817 márc. második felében készült. Kölcsy csak egy fogalmazásban írta s bocsátotta a Tud. Gyűjtemény rendelkezésére bírálatát, mindössze azt engedte meg, hogy a bírálat egy hosszabb, de nem Berzsenyire vonatkozó részletét a szerkesztőség a közlés alkalmával elhagyja. — *Császár Elemér: Amade László egy ismeretlen latin verse.* Adatközlés. — *Baros Gyula: Institoris Gábor egy levele.* Adatközlés. — *Király György: Magyar irodalomtörténeti tárgyu doktori értekezések 1916-ban* címen a következő dolgozatokat ismerteti: Juhász Vince: Desericzky Ince élete és művei, — Bayer Alice: Marmontel hatása Magyarországra, — Borz Gyula: Kazinczy írói összeköttetései fogása idejéig, — Antalfy Gizella: Lessing a magyar színpadon, — Gyöngyösi Sándor: Gróf Széchenyi István szentenciái, — Ujhely Gizella: Kossuth Lajos a magyar művelődéstörténelemben, — Hettesheimer Ernő: Arany uralomrajutása az irodalomban, — Petrovan Oszkár: Arany János kisebb epikai töredékei, — Valter Vilmos: A magyar népdal kezdőképe. — *Szathmáry Imre:* Schöppin Aladárnak Magyar írók c. tanulmánysorozatát, — *Alszeghy Zsolt* Firtos Ferencnek A Debreceni Disputa, — *Császár Elemér* pedig Gulyás Józsefnek A sárospataki kéziratok népmesegyűjtte-

mény c. munkáját bírálja. — Az új könyvek és füzetek sorában rövid ismertetés a következő munkákról: Baksay Sándor összegyűjtött irodalmi dolgozatai, — Harsányi István: A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa, — Loósz István: Bartók Lajos, — Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei, — Zoltvány Irén: Arany János emlékezete. — *Hellebrand Árpád* irodalomtörténeti repertóriumot közöl, — *Grexa Gyula* pedig helyreigazítást Arany János Csaba királyfijának töredékei c. értekezéséhez.

Jelenkor. 1917. évf. 1. sz. — *Galamb Sándor: Tompa Mihály.* «A magyar költői elbeszélésben ő az áthidalás a Garay-féle szónoki stílus elbeszélő modortól a kiegyezés utáni, pittoreszk hatásra törekvő, lírával átítatott költői elbeszélésig.» — *Hevesy Iván: Révész Béla költészete.* (Stíluskritikai tanulmány.) «Négy főjellemvonását összefoglalva: Révész Béla formája érzékes, lírai karakterű impresszionista forma, amelyben az egységet nem az időbeli, drámai architektonitás adja, hanem erősen vizuális képek egymásba ömlése, az érzékelhető kifejezések páratlan bőségével.» — *Zsolt Béla* ifj. Gaál Mózesnek Fata Morgana, — *Gaál Gábor* pedig Illés Bélának Doktor Utrius Pál honvédbaka hátrahagyott írásai c. munkáját ismerteti és bírálja.

Juventus. 1917. évf. 4–5 sz. — *Tuba Aurea.* Ad narationem Fr. Herczeg latine scripsit Fr. Turkovitsch. Herczeg F. Arany trombita c. meséjének rövidített latin fordítása. — *Vox ad Deum ultima.* Scripsit Carolus Eötvös. Convertit A. Szabó. Eötvös Károly «Az utolsó szó Istenhez» c. rajzának latin fordítása.

Karlsruher Tageblatt. 1917. évf. X. 22. — *W. Z. Don Juans drei Nächte von Ludwig Biró.* Biró Lajos regényének német fordításáról. B. az illúzió keltés minden eszközét nagy apparátussal alkalmazza.

Katholikus Szemle. 1917. évf. 9. sz. — *Réthei Prikkel Marián: Őseink és az ital.* II. Mit, milyen edényből ittak; s nyelvünknek idevágó szókinése a cikk tárgya.

U. i. 10. sz. — *Várdai Béla,* ismerteti Kocsis László verseit (Kolostori csend). — *Ms.: Arany János emlékezete.* Zoltvány Irén Szent István — akadémiai emlékbeszédét ismerteti.

Kolozsvári Hírlap. 1917. évf. 285. sz. — *Vezsenyi Béla: Hegyesy Vimos.* Bucsubeszéd H. V. sírjánál.

U. i. 288. sz. — *S. Nagy László: Én és a nagy világ.* Deák Albert kolozsvári ügyvéd verskötetének, melyben 25 éves költői munkásságának javát gyűjtötte össze, ismertetése.

Kölner Tageblatt. 1917. évf. X. 30. — *F. B. «Der Blaufuchs». Komödie von Herczeg.* Éles hangú, elítélő kritika Herczeg F. «Kék róká»-járól a darabnak a Kölner Schauspielhausban való sikerült előadása alkalmából (U. e.

darabról a bécsi előadás kapcsán elismeréssel írt a *Berliner Tageblatt* 1917. évf. 551. sz.-ban: Felix Salten: *Wiener Abende* címen. — V. ö. még *Hamburger Echo*: 1917. évf. XV. 9. sz.)

Magyar Figyelő. 1917. évf. 21. sz. — *Sebestyén Károly*: *Rákosi Jenő*. A 75. éves R. J. hírlapírói munkásságáról, műfordításairól s némely kiváló egyéni tulajdonságáról emlékezik meg. — *Gesztesi Gyula*: *Irodalmi problémák*. Babits Mihály irodalmi tanulmányait ismerteti.

Magyar Hírlap. 1917. évf. 274. sz. — Kazaliczky Antal drámaíró és színész halálhírére közli s műveit is felsorolja.

Magyar Könyvszemle. 1917. évf. 3—4. sz. — *Fraknói Vilmos*: *Zrínyi Miklós a költő első irodalmi műve*. Az 1634 június 27-én a bécsi Szent-István-templomban a Szent László emlékezetére tartott latin beszéd ismertetése. (A beszéd címképével.) (E cikk kivonatát Fraknói V.: Zrínyi, a költő tanulóvei c. dolgozata kapcsán l. folyóiratunk: 1917. évf. 434. l.). — *Gulyás Pál*: *Magyar szépirodalom a M. N. Múzeum könyvtárában*. (XI.) Könyvészeti egybeállítás. (Részletes ismertetését l. folyóiratunk: 1918. évf. 186.) l. — *Trócsányi Zoltán*: *Heltai Gáspár Új Testamentom fordításáról*. Részletes bibliografiai tájékoztató. — G. P. Pitroff Pálnak A győri sajtó története c. munkáját bírálja.

Magyar Középiskola. 1917. évf. 9—10. sz. — *Lám Frigyes*: *Az iskola a magyar költészetben*. A szerző a szóbanforgó tárgy körnek a külföldi költészetben való szerepére is utalva sorra veszi az iskolai élet magyar énekeseit (Petőfi, Arany, Madách, Reviczky, Endrődi, Kazinczy F., Bródy S., Andor J. Földes I., Babits M. Erdős R., Gaál M., Molnár F. stb.) s megállapítja, hogy költészetünk még mindig szegény oly alkotásokban, melyek a tanárok és tanulók életével rokonszenvesen foglalkoznak. Legrészletesebben *Falu Tamás*-ról szól, aki egy egész kis kötetet adott ki «Padok zenéje» címmel, amelyhez inspirációját a diákok életéből vette. — *Bán Aladár*. Pekár Károlynak Magyar Kultúra, — *Pétergál Henrik* Kéky Lajosnak Tanulmányok Arany János epikájáról, — *Morvay Győző* ifj. Gaál Mózesnek Nyár szigetén c. munkáját ismerteti.

Magyar Kultúra. 1917. évf. 19. sz. — *Várdai Béla*: *Színházi újdonságok*. A Magyar Színház XIV. Lajos c. bécsi bohózata csak folytatja a szélhámosság dicsőítését, mellyel már évek óta traktálnak bennünket. (Drégely Gábor: A szerencse fia; Gábor Andor: A dollárpapa; Ujhelyi Nándor: Öfensége kalapja). A Nemzeti Móricz Zsigmond Pacsirtaszójával állt elő bemutatóul; unalmas silányság: lapos alakok, zavaros ellenmondások, útszéli durvaságú dikció, lélektani valószínűtlenségek. A Magyar Színházban: Ujhelyi Nándor Cserebere c. vígjátéka: egy alapötlet kedvéért kitalált marionett-alakok, kedélyesen elintézett erkölcsi aljasság. — *Kovács Dezső* ismerteti Szabó Dezső regényét (Nincs menekvés).

U. i. 20. sz. — *B. B. és Székely László* a kath. sajtó kérdéséhez szólnak hozzá. — *Várdai Béla*: Herczeg Ferencnek Tűz a pusztában c. kötetét ismerteti.

U. i. 21. sz. — *Komócsy István*: *Szent Ágoston vallomásai*. Vass József fordítását ismerteti. — *Toldy Jenő*: *A Tanítószázad*. Zsidótámadás a magyar falu ellen. Bródy Sándor darabjáról.

U. i. 22. sz. — *Deák Viktor*: Méray Horváth Károly elbeszéléseit (Az örök tűz) ismerteti. — *Várdai Béla*: *Három új szindarab*. Kettő köztük a magyar. Bródy Sándor darabja, A szerető, olcsó tendenciozitást nyújt mély és igaz drámai folyamatok helyett. Herczeg Ferenc szomorújátéka, Árva László király, a történeti költészet levegőjét árasztja, de drámának nem tökéletes. A király patológikus ingatagságának csak megnyilvánulásait látjuk, a belső folyamatok feltárása nélkül. Hunyadi László akkor lehetett volna tragikus hős, ha a koronára kezdettől fogva törekednék. Kitérő a pártküzdelmek jellemzése, s tragikus erőre Gara Mária átkozódása. Herczeg Bizánca egységesebb, költőibb és drámaibb mű, mint ez. (U. e. darabokról szól a szerző a Katholikus Szemle 1917. évf. 10. sz.-ban is.)

U. i. 23. sz. — *Várdai Béla* ismerteti Földessy Gyula Arany Jánosról szóló tanulmányát.

Magyar Nyelv. 1917. évf. 7—8. sz. — *Simai Ödön*: *Kazinczy Ferenc Tübingai pályairása*. A Heinrich-féle kiadás bíráló ismertetése. A pályázat az 1804-i hasonló természetű pályatételre adott feleletek után nyelvünk polgárvá emelése mellett nem sok új érvet tartalmaz. A kiadóval szemben megállapítja, hogy Rumynak semmi része sincs a bécsi szövegben, ő csak az akadémiai példányon javított. Kazinczy a pályaművet eredetileg is németül írta; az eredetileg kiadott magyar szöveg legnagyobb-részt hosszú időközökben készült fordítás. — *Erdélyi Lajos*: *Az udvarhely-megyei székelység és a nyugati magyarság nyelvi összefüggése*. (Folytatás.) Hangtani alapon való egybevetés. Eredmény: a két terület lakossága közt valaha nyelvi s bizonyára faji közösség is volt. — *Melich János*: *Régi nyelvmélekeink*. Pótlék a M. Ny. X: 451, és XI: 120. lapján közölt összeállításokhoz. Közli Galaczi Máté és Tamás szerződését Galaczi Nagy Benedekkel, mely 1516-ból való. — *Madzsar Imre*: *Bajnok ébred hős lanton*. Kérdi Arany e sorának értelmét. (Nem lehet más, mint hogy a bajnok emléke újra ébred a lanton, vagyis a dalban.) — *Tolnai Vilmos*: *Abrakadabra, A madárnyelvről*. Magyarázatok Arany Hatvanijához és Jóna ördögéhez. — *Lehr Albert*: *Hírlapjaink magyarsága*. XXIV. Inkább magyartalansága. — *Sz. Zs.*: *Emberöltő*. E szó nemcsak Arany művében van meg; él a szalontai nép közt is.

U. i. 9. sz. — *Lampérth Géza*: *Thurzó Elek szerelmes levele 1528-ból*. Eddig tévesen tartották 1525-inak. — *Mészöly Gedeon*: *A Szelestei-féle ráolvasás 1516—1518-ból*. Ritmusos ráolvasás tályog ellen. Döbrentei kéziratai között talált rá, ki azt már sajtó alá rendezte. Döbrentei utalása nyomán a Múzeum könyvtárában megtalálta a feljegyzés eredetijét is

A. lat. 55. jelzésű könyv táblájának belsején. Megállapítja korát s hogy Szelestei János győri püspök írta fel. — *Tolnai Vilmos: Sajtóhiba és szövegjavítás.* A sajtóhibák különböző fajtái; ehhez képest a szövegjavítás és helyesbítés módjai példákön bemutatva. Könnyű, ha versmérték is segít, nehéz, ha csak értelmi megállapításokra vagyunk utalva, s kivált ha csak egyszeri olvasattal (hapax legomenonnal) van dolgunk. Az utóbbira mutat példát Orczynek A szegény paraszt néphez c. verséből, melyben a füstös katzagány helyett fürtös értendő. — *Simai Ödön: Kazinczy Tübingai pályairása* (folyt.). A kiadás 154—177. lapján közölt részlete. Szemere Pál írta bele a Tübingai pályairás kéziratába, sőt a benne előforduló új szók (költészet, hírlap, nyelvtan stb.) tanúsága szerint bizonyára ő maga is fogalmazta. A cikk e tételt igen érdekes és tanulságos okfejtéssel bizonyítja. A költészet szó különben a F. M. Orsz. Minerva 1830: 135. l. fordul elő először, Szalay László Torquato Tasso-fordításában. Szerzőnek kifogásai vannak a kiadás filológiai pontossága ellen. Egy Kazinczynek a kéziratával, ki maga volt a született műgond, nem szabad, s egy akadémiai vállalatban nem, ily következetlen önkénnyel elbánni. — *Gerhauser Albert: Szegedi Lőrinc Theophaniájának e-féle hangjai.* Nyelvvizsgálat alapján megállapítja, hogy Szegedi, ki valószínűleg Szegeden született, Tolna, Baranya, Pest vármegyékben is bizonyára huzamosabban tartózkodott. — *Melich János: Birk C.-ről.* Két kiadása van: Kluch Jánosé a M. Könyvszemlében (1889) és Katona Lajosé (Nyelvemléktár XV.): a kettő közt sok az eltérés; az eredetinek egyik sem egész pontos mása. — *Tolnai Vilmos Rónay Tibor Hajósszótárát ismertet.* — *Barsi Frigyes Ki ébred hősi lanton? Válasz Madzsar Imrének az előbbi füzetbeli kérdésére.* A sor értelme: A költő megeleveníti a multat. — *Tolnai Vilmos: Kőjön.* Ezt a helynevet a Bánkbanban Katona István Hist. Criticája Kewiensis alakjából következtette ki Katona József. A Várdán szó pedig (Petúr mellékeve) = Waradinus. — *Lehr Albert: Hírlapjaink magyarsága.* XXV.

Magyar Pædagogia. 1917. évf. — *Pintér Jenő: A magyar irodalomtörténet a nem magyarajkú középiskolákban.* Kovács Géza Magyar nemzeti irodalomtörténet c. munkájának bíráló ismertetése.

Múlt és jövő. 1917. évf. 11. sz. — *Csillag Lipót: A Nagykállói rabbi nótája.* Egy korábbi számban közölt vers nótája.

U. i. 12. sz. — *Kacziány Géza: Magyar-Zsidó művészek.* Pótlás Fabó Bertalan cikkéhez. Zsidó színészekről.

Miskolczi Napló. 1917. évf. 264. sz. — *Lévay József: Tompa emléke.* Vers. — *Lévay József: 92 éves.* Meleghangú megemlékezés az agg költőről születésnapja alkalmából.

U. i. 283. sz. — *Bottlik József: A miskolczi Lévay József-kör megalkotásáról* nyilatkozik s kifejezi az ősz költő iránti tisztelet és kegyelet érzését.

Népszava. 1917. évf. 249. sz. — Pm.: A dada a Nemzeti Színházban. Bródy S. drámájáról ír. [V. ö. Pesti Hirlap. 1917. évf. 248. és 249. sz. — Pester Lloyd: 248. sz. (Alexander Bernáttól). — Magyarország: 248. sz. (Krúdy Gyulától). — Alkotmány: 248. sz.]

Néptanítók Lapja. 1918. évf. 12. sz. N. n.: Imre Sándor. Társaságunk választmányi tagja Imre Sándor munkásságának méltatása abból az alkalmából, hogy a király Ő felsége a budapesti polgári iskolai tanítóképző intézet igazgatójává nevezte ki.

Neues Wiener Journal. 1917. évf. 8586. sz. — Aus aller Welt. Közli Petőfi S. Falu végén c. költeményét Adolf Rosée (Berlin) német fordításában.

Nyugat. 1917. évf. 20. sz. — Fenyő Miksa: Bródy Sándor Dadájáról. U. i. 21. sz. — Hornyánszky Gyula: Schwarcz Gyula emlékezete. Részlet akadémiai emlékbeszédéből. — Halász Imre: A magyar konzervatívok az abszolút korszakban. Szőrény-Marich László Emlékiratai II. kötetének megjelenése alkalmából. — Fenyő Miksa: Árva László király. Herczeg szomorújátékáról. — Ady Endre: A Mikszáth csehei. Alkalomszerű idézés Mikszáthból (Magyarország lovagvárai).

U. i. 22. sz. — Révész Béla: Arcképkisérlet Krúdy Gyuláról. Lirizáló jellemrajz. — Tóth Árpád: Kaffka Margit új regényeiről. Az Állomások és Hangyaboly címűekről. — Fenyő Miksa: Babits Mihály. Irodalmi problémák c. tanulmány-kötetét ismerteti. — Schöpplin Aladár: Bülbül hadnagy. Berkes Imre novelláját ismerteti. — Kosztolányi Dezső: Színek, szavak. Jászai Horváth Elemér verseiről. — Havas Gyula Lakatos László elbeszélés-kötetéről (A pók).

U. i. 23. sz. — Kosztolányi Dezső: Szini Gyula. Írói arckép. — Kaposi József: Cs. Papp József. Nekrológ a nemrég elhalt Dante-fordítóról. — Schöpplin Aladár: Arany Jánosról. Földessy Gyula tanulmányát ismerteti. — Kosztolányi Dezső: Uri divat. Molnár Ferenc vígjátékáról.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. 1917. évf. 5—6. sz. — Baros Gyula Dézsi Lajosnak Báró Jósika Miklós c. munkáját ismerteti

U. i. 7—8. sz. — Binder Jenő: Arany emlékezete. Az Orsz. Középisk. Tanáregyesület LI. közgyűlésén, 1917 jún. 24-én tartott felolvasás. — Agárdi László: Babits Mihálynak Irodalmi problémák, — S—a Földessy Gyulának Arany János, az ember és a költő c. munkáját ismerteti és bírálja.

Ország-Világ. 1917. évf. 4. sz. — Falk Zsigmond: Kárpáti Aurólnak és Vajda Lászlónak Kőmíves Kelemen című drámáját, továbbá Herozeg Ferencnek Kék róka című vígjátékát ismerteti.

U. i. 7—8. sz. — Falk Zsigmond ismerteti Vajda Ernőnek A váratlan vendég című drámáját. Ugyanitt közli Vajda Ernő fényképét s felvételt

közöl Herczeg Ferencnek a Kék róka című darabjából. Közli Herczeg Ferenc fényképét abból az alkalomból, hogy a «Pro litteris et artibus» c. díszjelvényt megkapta.

U. i. 8. sz. — *Falk Zsigmond*: *A Hadifogoly* címen ismerteti Hevesi Sándornak ily című drámáját. — *Bíró László*: *Szlávik Mátyás*. Sz. M. prot. egyházi író méltatása, a jubiláns fényképét is közli. — Vezető cikke *Beöthy Zolttól*: *Arany Jánost* méltatja születése 100-ik évfordulójára; elmondta a Kisfaludy Társaság 1917. évi febr. 11-i ünnepélyén.

U. i. 13. sz. — Közli *Rákosi Jenőnek Arany János* c. előadását, amelyet a Petőfi-Társaságnak 1917. évi márc. 18-i ünnepélyén elmondott.

U. i. 14. sz. — *Falk Zsigmond*: *Két bemutató* címen Szász Zoltán: *Kedves Mester* című darabját ismerteti.

U. i. 24. sz. — *Markó Miklós*: *Titokzatos hagyaték* címen Tompának 1918 május 18-án felbontandó hagyatékáról ír. Közölve a jászói prépostságnál letétbe helyezett iratesomag fényképe.

U. i. 39. sz. — *Falk Zsigmond* ismerteti Móricz Zsigmondnak *Pacsirta*-szó című drámáját.

U. i. 41. sz. — *Váradi Antal*: *Petőfiné «Testvéri szózata»* címen a Hivatalos Közlöny 1849-iki 74-ik számban megjelent felhívást ismerteti.

U. i. 43. sz. — *Markó Miklós* közli *Bernáth Gazsinak*, az 50-es—60-as évek írójának s *Lavotta János* zeneszerző életleírójának arcképét.

U. i. 49. sz. — *Falk Zsigmond* ismerteti *Molnár Ferencnek Üri divat* c. új drámáját.

Pesti Hirlap. 1917. évf. 246. sz. — *Jókai Fekete gyémántok* c. regényének filmdrámájáról. (V. ö. 247. sz.)

U. i. 249. sz. — Ismerteti a *Bródy S. A* tanítónő c. drámája után készült film-darabot.

U. i. 254. sz. — A *golyakalifa* címen ismerteti a *Babits* regénye után készült film-drámát.

U. i. 267. sz. — *Szent Péter esernyője* címen az új *Mikszáth*-filmet ismerteti.

Pesti Napló. 1917. évf. 258. sz. — *Hatvany Lajos: Feleségek felesége*. (IX) *Petőfi Sándorné Szendrey Júliáról*. (E cikk folytatását l. 263., 271., 275., 281., 289., 295, 301. sz.)

U. i. 263. sz. — *hl.*: *Betiltották Bródy Sándor új darabját* c. hosszabb cikk «A mai nap jelenti az eszme hősi halálát, a gondolatstatáriumot.»

U. i. 265. sz. — *Hatvany Lajos* bírálja *Bródy Sándor: A Szerető* c. új darabját.

U. i. 304. sz. — *Blaufuchs*: 100 c. rövid hír *Herczeg Ferenc, Kék róka* c. darabjának 100. előadásáról a bécsi *Josefstädter Theaterben*.

Religio. 1917. évf. 9. sz. — *Heszek István: Mátyás király és a scholastikus bölcsészet*. Rövid megemlékezés *Petrus Nigriről*, akit *Mátyás*

Ingolstadtból hitt udvarába s aki ura kezét Clipeus Thornistarum c. bölcséleti munkájának felajánlásával hálálta meg.

Sárospataki Hírlap. 1917. évf. 47—48. sz. — *Gulyás József: Balassi Bálint házassága.* Ismertetés (a tárgyra vonatkozó irodalom felhasználásával).

Svenska Dagbladet. 1917. évf. 330. A. sz. — Lengyel Menyhért «A táncosnő» színművét december 4-én mutatta be a stockholmi Blanche-teater. A kritikus G(junar) B(jurman) megjegyzi, hogy e darabnak alig van valami közössége az oly nagy sikert aratott Taifun-nal. Egyébként elismeréssel szól róla.

U. i. 334. B. sz. — Közli Móríc Zsigmond «Kiss Samu Jóska» c. háborús novelláját (En far) és az író arcképét. Az arcképhez írt ismertető sorok szerint «M. Zs. a magyar népelet erőteljes ábrázolója. ... nem egyszer naturalista és színesen rajzol vérmes erotikus jeleneteket...» Mind a fordítás, mint a rövid jellemzés *Leffler-Liljekrantz Signe* munkája.

Századok. 1917. évf. 9—10 sz. — *Tolnai Vilmos* ismerteteti Fest Sándor munkáját: Angol irobalmi hatások hazánkban. — Névtelen ismertetés Gondán Felicián könyvéről: A középkori magyar pálos-rend és nyelvemlékei. — *Tóth Zoltán* ismerteteti Gulyás Pál munkáját: Könyvtári problémák.

U. i. 1918. évf. 1—2. sz. *Lampérth Géza: A magyar levélírás kezdete.* Egybeállítja a magyar nyelvű magánlevelek sorozatát és közli szövegüket 1526-ig. (Világosan megírt, hasznos előmunkát annak számára, aki megírja a magyar levéltudomány történetét).

Szeged és Vidéke. 1917. évf. 256. és 258. sz. — *Balassa Ármin: Megjegyzések egy elnöki beköszöntőre és Válasz egy epistolára.* A szegedi Dugonics-Társaság Szalay József személyében új elnököt választott, de az egyhangú választás nem tetszik a cikkírónak, mert neki más jelöltje volt. Ingerült hangon támadja az új elnököt.

Szegedi Napló. 1917. évf. 263. sz. — *Özv. Boros Frigyesné* halála címen közli, hogy nemes Bánhidy Ilona, Dugonics András költő-papnak unokahuga 82 éves korában Szegeden elhunyt.

Színház és Divat. 1917. évf. 42. sz. — *A szerető* címen Bródy Sándorral és művészekkel folytatott beszélgetést közöl. — *Árva László király* címen Herczeg Ferencnek új darabjáról szóló nyilatkozatát közli. — *Az obsitos* címen közlemény arról, hogy Bakonyi Károly és Kálmán Imre operettje filmre került.

U. i. 45. sz. — *Az Uri divat premiérje előtt* címen Molnár Ferenc nyilatkozatát közli. — *Hír Pásztor Árpád: Vengerkák c. darabjának* filmre kerüléséről.

U. i. 47. sz. — *Faragó Jenő Molnár Ferencről* ír pillanatfelvételt az Úri divat főpróbáján.

Színház és Társaság. (Kolozsvári.) 1917. évf. 2. sz. — *Várkonyi Mihály: Magyar filmek.* Janovics Jenő Petőfi: A csaplárné a betyárt szerezte c. költeményét filmre rendezte.

U. i. 10. sz. — *Vezsenyi Béla: Kolozsvári Színészek Bukarestben.* A múlt század derekán Havi Mihály kolozsvári színigazgató két hónapon át játszott társulatával a bukaresti hercegi Színházban. *Szentgyörgyi István: A 125 év direktorai.* Adatok a kolozsvári Nemzeti Színház történetéhez. Szentgyörgyi J. naplójának feljegyzéseiből.

Színházi Élet. 1917. évf. 43. sz. — *Látogatás Herczeg Ferencnél* címen beszámol az Árva László Király első előadása előtt a szerzőnél tett látogatásról. — *Herczeg Ferenc az Apollóban* címen bemutatja H. F. Péter és Pál című darabját. — *Hogy dolgoznak* címen mai jelesírókról közöl apró, érdekes intimításokat.

Színházi Ujság. (Kolozsvári.) 1917. 29. sz. — N. n.: *A Sárga Csikó mint háborúra izgató csaletek.* A Pathe-cég filmre alkalmazta Csepreghy népszínművét és mint *exotikus* színművet saját üzleti céljaira használta fel. Párisban a filmet 104 példányban másolták s így a Sárga Csikó különböző címek és szövegmagyarázatok mellett az egész világot bejárta. Romániában *«Egy magyarországi román kinszenvedése Magyarországon»* c. alatt mutogatták. Bakaj Andrásból Kloska Miront csináltak és kitaláltak egy mesét, amelyben a magyarok üldözik és elnyomják az oláhokat. Ezzel izgattak nagy hatással Romániában a magyarok ellen.

U. i. 30. sz. — Hír arról, hogy Fekete Mihály filmre alkalmazta Szigeti Vén bakancsosát.

U. i. 39. sz. — Színlap a kolozsvári színészet elsőjeiből. 1763 pünkösd havának 9-ik napjáról.

Temesvári Hírlap. 1917. évf. 234. sz. — *Prepeliczay Eleődne: Tompa szerelme.* Tárca.

U. i. 252. sz. — *Tompa-ünnepély* címen közli a temesvári Tompa-ünnep lefolyását s Szabolcska Mihálynak emlékbeszédét. — *Szabolcska Mihály: Emlékezés Tompa Mihályra.* (1817—1917.) Vers.

Új Idők. 1917. évf. 41. sz. — *Juhász Gyula: Ének Tompa Mihályhoz.* Költemény.

U. i. 45. sz. — *Gesztesi Gyula: Elsárgult memoárok* címen Bethlen Miklós gr. Emlékiratait ismerteti. — *Árva László király* címen közli Herczeg Ferenc ily című drámájának a napi sajtóban megjelent kritikáit.

Új Nemzedék. — 1917. évf. 44—45. sz. — j. s. *A kasszadarab* címen Bródy S. A szerető című drámáját bírálja. [V. ö. Pesti Hírlap: 263., 264.,

265. sz. (Szász Zoltántól). — Pester Lloyd. 265. sz. (Alexander Bernáttól). — Magyarország: 264.. 265. sz. — Új Hírek (Várkonyi Titusztól). — Világ: 265. sz. (Relle Páltól). — Vossische Zeitung 1917. évf. XI. 10. sz. (M. V.-tól.)]

Uránia. 1917. évf. 12. sz. — *Gálos Rezső: Emlékezés Tompa Mihályra.* Tompa a népiességnek törhetetlen harcosa volt, az abszolutizmus korának legmélyebb érzésű költője; e kettős jelentősége elvitathatatlan. — *Heller Bernát: Arany, mint nemzetnevelő.* A szerző Arany jelentőségét két szempontból fejtegeti: 1. amint a nemzeti történelem átérzésére tanít, s 2. amint a léleknek és lelkiismeretnek megértésére oktat. — *Szász Károly: Színházi levél.* Herczeg Ferenc Árva László király c. darabjának színibírálat. «Nagy ereje a darabnak az általában véve kitűnő jellemrajz . . . Hibája e rajznak, hogy a tizenhét esztendő, különben is elnyomított lelki király szájába olyan mondatokat ad a szerző, amelyek a jellemrajz alapvonásaival szöges ellentétben állanak.»

Világ. 1917. évf. 264. sz. — *A szerető* címen hosszabb cikk arról, hogy Bródy Sándor ily című drámájának előadását a belügyminiszter betiltotta, de e tilalom ellen Beöthy László fellebbezéssel élt. (V. ö. Nyolcórás Ujság, 264. sz. — Az Est, 264. sz. Vezércikk. — Pesti Napló, 263. sz. — Magyar Hírlap, 264. sz. — Világ, 263. sz.)

Vossische Zeitung. 1917. évf. 653. sz. (Abend-Ausgabe.) — *Ludwig Stein: Das ungarische Institut zu Berlin.* Hosszabb tudósítás a berlini egyetemen Gragger Róbert vezetése alatt működő Magyar Tudományos Intézetet pártoló Társaság megalakulásáról. — *U. i.* hír arról, hogy Gragger R. egyik hallgatónője elnyerte a M. T. Akadémiának azt a könyvadományát, melyet évenként a magyar nyelvtudományban jeles előmenetelt fölmutatott egyetemi hallgatók számára szokott adományozni.

Zászlónk. 1917. évf. 2. sz. — *Radványi Kálmán: Fiaim, csak énekeljetek.* Tompa Mihály méltatása születése százéves fordulóján.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. (I.) A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 december 15-én választmányi ülést tartott.

Négyesy László elnöklete alatt jelen voltak : Ágner Lajos, Baros Gyula, Gulyás Pál, Gyöngyösy László, Hegedüs István, Horváth Cyrill, Horváth János, Morvay Győző, Pais Dezső, Szász Károly, Tolnai Vilmos, Vargha Damján, Viszota Gyula, Zolnai Béla vál. tagok. Jegyző : Kéky Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy üléseink helyét az Akadémia szénhiány miatt egyelőre nem bocsáthatja rendelkezésünkre s így felolvasó üléseinket, míg a viszonyok jobbra nem fordulnak, szüneteltetni vagyunk kénytelenek. Tudomásul szolgál.

2. Titkárhelyettes jelentése alapján a Társaság rendes tagjából megválasztatnak : Kárpáti Aurél, író, Bpest (aj. Sikabonyi Antal) ; Barta M. Eszter, iskolanővér, Temesvár, Stoll Ernő, tanító, Nyíregyháza (aj. a titkárhelyettes) ; Haitsch Ilona dr., tanárnő, Bpest (1918-tól, aj. Baros Gy.).

3. Titkárhelyettes indítványára a választmány elhatározza, hogy közgyűlését márc. első szombatján megtartja s műsorának összeállításával megbízza az elnökséget. Minthogy ez évben a tisztikar megbízatása is lejár, titkárh. jelölőbizottság kiküldését kéri, melynek feladata a választmány megharmadolása is. Alapszabályszerűen új választás alá kerül a választmánynak az 1915. évben az 1915/17. évi ciklusra választott egyharmada (L. Irodalomtörténet IV. évf. 140. l). A választmány jelölő bizottságul Horváth Cyrill elnöklete alatt Gulyás Pált és Tolnai Vilmost küldi ki s felhatalmazza őket, hogy az új választás alá kerülő vál. tagok sorából azok helyett, kik a Társaság működése iránt nem tanúsítottak érdeklődést, új, a bizalomra érdemesebb tagokat hozzanak javaslatba. Egyszersmind pénztár-vizsgáló bizottságul Tolnai Vilmos elnöklete alatt Imre Sándor és Oberle Károly tagokat küldi ki a választmány.

4. Pénztáros jelentést tesz a Társaság vagyoni állapotáról. Eszerint bevétel 15,740.30 K, kiadás 13,248.84 K. pénztári maradvány : 2.491.46 K. Tudomásul szolgál. Pénztáros egyszersmind azt is jelenti, hogy folyóiratunk nyomtatása a Franklin-Társulat előzetes tájékoztatása szerint rendkívüli mértékben meg fog drágulni. Szász Károly alelnök ezzel kapcsolatban felhívja a figyelmet arra, a szellemi munka sajnálatos lebecsülését mutató, felháborító jelenségekre, hogy mikor mindennek az értéke többszörösére emelkedett, az írói tiszteletdíjak változatlanul ugyanazok maradtak, mint a háború

előtti évtizedekben. A választmány teljes mértékben osztozik alelnökének e visszas jelenségen érzett felháborodásában s ezt jegyzőkönyvébe is véteti.

5. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Morvay Győző és Viszota Gyula vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

Társasági ügyek. (II.) *A Magyar Irodalomtörténeti Társaság VI. évi rendes közgyűlése.* A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1918. évi márc. hó 16-án tartotta ez évi rendes közgyűlését.

Elnök: Szász Károly, később Beöthy Zsolt.

Jegyző: Kéký Lajos.

Jelen voltak: Négyesy László és Zoltvány Irén alelnökök, Horváth János titkár, Pintér Jenő szerkesztő, Ágner Lajos pénztáros és Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Császáz Ernő, Dittrich Vilmos, Földessy Gyula, Garda Samu, Gesztesi Gyula, Gulyás Pál, Horváth György, Jakab Ödön, Király György, Körösy Margit, Lampérth Géza, Lechner Tibor, Melich János, Morvay Győző, Német Károly, Pais Dezső, Petri Mór, Husztiné Révhegyi Rózi, Sajó Sándor, Sebestyén Gyula, Sik Sándor, Szegedy Rezső, Szemkő Aladár, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Várdai Béla, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla, Zsigmond Ferenc tagok. (Összesen 39.) Ezenkívül számos vendég.

1. *Szász Károly* elnöklő alelnök nagy figyelemmel és tetszéssel fogadott elnöki beszéddel a közgyűlést megnyitja.

2. *Kéký Lajos* jegyző, mint a titkár helyettese, előterjeszti titkári jelentését, melyet a közgyűlés egyhangúlag tudomásul vesz.

3. *Elnök* indítványára a közgyűlés szavazatszedő bizottságul Gulyás Pál elnökle alatt Földessy Gyulát és Sik Sándort küldi ki. Elnök elrendeli a tisztikarra s a választmány kisorsolt egyharmadára a szavazást s a szavazatok összegyűjtéséhez szükséges rövid időre a közgyűlést felfüggeszti. Miután a bizottság a szavazatok összeszámlálása végett a melléktérembe vonúlt, elnök a gyűlést ismét megnyitja.

4. *Zsigmond Ferenc* felolvassa Vas Gerebenről szóló tanulmányát. Elnök a közgyűlés nevében és élénk helyeslése közt köszönetet mond az élvezetes előadásért, mely egy érdemes írónk pályájának jeles, nemcsak esztetikai, hanem művelődéstörténeti szempontból is nagyon tanulságos áttekintését nyújtotta.

5. *Tolnai Vilmos* előterjeszti a pénztárvizsgáló-bizottság jelentését. A bizottság mindent rendben talált. A közgyűlés a jelentést tudomásul veszi, a pénztárosnak az 1917. évre a fölmentést megadja. lelkiismeretes tevékenységeért köszönetet szavaz neki s egyszersmind köszönetet mond a pénztárvizsgáló-bizottságnak szives fáradozásáért.

6. *Gulyás Pál*, a szavazatszedő-bizottság elnöke, kihirdeti a szavazás eredményét. Összesen 37 szavazatot adtak be. Megválasztottak: elnökké Beöthy Zsolt (37); alelnökökké Dézsi Lajos (37), Négyesy László (37), Szász Károly (37), Zoltvány Irén (37); titkárrá Viszota Gyula (37); szerkesztővé Pintér Jenő (36, egy szavazat Vargha Damjánra esett); jegyzővé Zolnai Béla (36, egy szavazat Király Györgyre esett); pénztárossá

Ágner Lajos (37); választmányi tagokul: Alexander Bernát (35), Badics Ferenc (37), Bajza József (37), Baranyai Zoltán (új, 37), Bayer József (37), Bánóczy József (37), Binder Jenő (37), Földessy Gyula (új, 37), Gagyhy Dénes (37), Gulyás Pál (37), Hajnóczy Iván (37), Horváth Ferenc (37), Horváth János (új, 37), Imre Lajos (37), Jakab Ödön (37), Kapossy Lucián (37), Kardos Albert (37), Kéký Lajos (új, 37), Kristóf György (37), Lehr Albert (37), Lengyel Miklós (36), Német Károly (37), Pais Dezső (37), Paulovits István (37), Perényi József (37), H. Révhegyi Rózsi (új, 31), Szinger Kornél (36), Tordai Ányos (37), Versényi György (37), Voinovich Géza (37), Werner Adolf (36), Zsigmond Ferenc (37). Ezeken kívül szavazatokat kaptak még: Kőrösy Margit (3) és Birkás Géza (1). Elnök a megválasztottakat a tisztikar s a választmány tagjainak jelentvén ki, a maga és megválasztott tisztársai nevében szíves köszönetet mond a bizalomért. Egyszersmind a Társaság nevében a két lelépő tisztviselőnek buzgó és eredményes fáradozásukért, mellyel résztvettek a Társaság alapításában és felvirágoztatásában, a legmelegebb köszönetet mondja s kéri a közgyűlést, hogy ennek jegyzőkönybe iktatását is rendelje el. A közgyűlés így határoz. Ezzel a közgyűlés véget ért.

A közgyűlést *választmányi ülés* előzte meg.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszegehy Zsolt, Baros Gyula, Császáz Ernő, Gulyás Pál, Horváth János, Jakab Ödön, Király György, Négyesy László, Német Károly, Pais Dezső, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, Szász Károly, Szegedy Rezső, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos, Zolnai Béla és Zoltvány Irén vál. tagok. Jegyző: Kéký Lajos.

1. Elnök az ülést megnyitja. Titkárhelyettes jelenti, hogy Szinger Kornél kegyesrendi kormánysegéd, jószágkormányzó úr, Társaságunk vál. tagja alapító tagjaink sorába lépett. Hálas köszönettel vétetik s a Társaság köszönete levélben közlendő az új alapítóval.

2. Tolnai Vilmos a pénztárvizsgáló-bizottság nevében jelenti, hogy megbízatásukban eljárak s felolvassa jelentésüket. Mivel a jelentés hangsúlyozza, hogy a folyóirat terjedelmét feltétlenül redukálnunk kell az elviselhetetlenül növekedő nyomdaárak miatt, erre vonatkozólag a választmánynak kell döntenie. A választmány több hozzászólás után úgy határoz, hogy ápr. folyamán egy négyes füzet (márc.—jun. hónapra) jelenjék meg, a továbbiakról pedig a körülmények alakulásához képest a legközelebbi választmányi ülés fog döntenie.

Elnök a pénztárvizsgáló-bizottság szíves fáradozását megköszönve, a jegyzőkönyv hitelesítésére Baros Gyula és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri fel s az ülést bezárja.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1918. március 2-án *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszegehy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Hegedüs István, Horváth János, Pintér Jenő, Szász Károly, Tolnai Vilmos és Viszota Gyula vál. tagok. Jegyző: Kéký Lajos.

1. Elnök a gyűlést megnyitja. Titkárhelyettes javaslatára elhatározza a választmány, hogy ez évi közgyűlésünket márc. 16-án tartjuk, a követ-

kező tárgysorral: Elnöki megnyitó, Szász Károlytól; titkári jelentés, Kéky Lajostól; Zsigmond Ferenc tanulmánya Vas Gerebenről; tisztviselők s a választmány harmadának választása; a szamvizsgáló-bizottság jelentése. Szász Károly alelnök felveti azt a kérdést, hogy nem kellene-e a közgyűlésén Zrinyiről is olvastatni tanulmányt születése háromszázados fordulójának ünneplésére. A választmány úgy határoz, hogy májusi ülését fogja erre szentelni.

2. Titkárhelyettes jelentése alapján rendes taggá választatnak: Berger Jób, bencés tanárj., Pannonhalma (aj. Zoltvány Irén); Balogh Ármán, képezdei tanár, Bpest; Ujvári Béla, főg. tan., Munkács (aj. Baros Gyula); Halász Dénes, ref. főg. tanár, Sárospatak; Péter Mihály ref. lelkész, Gál-szécs (aj. Harsányi István); Kiss Aladár, tanár, Bpest; Kovács Sándor, zászlós, 415. sz. táboriposta (aj. a pénztáros); Ambrus Zoltán, a Nemzeti Színház igazgatója, Bpest; Berzeviczy István, polgármester, Ungvár; P. Béres Gaudenc, theol. tanár, Vajdahunyad; Brüll Emánuel, ref. főg. tanár, Kolozsvár; Diósi Géza, kegyesr. tanárj., Bpest; Gambel Béla, r. k. segédlelkész, Lőrinci; Horváth Árpád, bölcsészeth., Bpest., Kiss Albert, főg. tanár, Igló; Dr. Kovács Ferenc, képzőint. igazgató, Kőszeg; Sátor József, főg. tanár, Szeged; Schwarz Károly, könyvkereskedő, Sopron; Tiba István, hadnagy, 414. sz. táborip.; Wiener Ilona, bölcsészeth., Bpest, (aj. a titkárhelyettes).

3. Tolnai Vilmos előterjeszti a jelölő-bizottság jelentését. Előbb bemutatja Horváth János titkárnak és Kéky Lajos jegyzőnek a bizottsághoz intézett levelét; ezekben mindketten teljes határozottsággal kéri, hogy a bizottság őket a jelöléseknél hagyja figyelmen kívül. A bizottság, mivel e szándék mindkét lelépni szándékozó tisztviselőnél megmáshíthatatlannak bizonyult, azt javasolja, hogy a választmány sajnálattal vegye ezt tudomásul s a két lelépő tisztviselőnek legmelegebb köszönetét fejezze ki. Miután a választmány ehhez hozzájárul, Tolnai Vilmos felolvassa a jelölő bizottság javaslatát. A bizottság a tisztségekre a titkár és jegyző kivételével a régi tisztviselőket ajánlja, a szerkesztőségre első helyen Pintér Jenő eddigi szerkesztőt, második helyen Vargha Damján, harmadik helyen Bajza József vál. tagokat, titkárságra Vízota Gyula, jegyzőségre Zolnai Béla vál. tagokat jelöli. Választmányi tagokul a következőket jelöli: Alexander Bernát, Badics Ferenc, Bajza József, Baranyai Zoltán (új), Bayer József, Bánóczy József, Binder Jenő, Földessy Gyula (új), Gagyhy Dénes, Gulyás Pál, Hajnóczy Iván, Horváth Ferenc, Horváth János (új), Imre Lajos, Jakab Ödön, Kapossy Lucian, Kardos Albert, Kéky Lajos (új), Kristóf György, Lehr Albert, Lengyel Miklós, Német Károly, Pais Dezső, Paulovits István, Perényi József, H. Révhegyi Rózai (új), Szinger Kornél, Tordai Ányos, Versényi György, Voinovich Géza, Werner Adolf, Zsigmond Ferenc. A választmány e jelölésekhez hozzájárul s így ez a lista mint a választmány javaslata kerül a közgyűlés elé.

4. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Alszegehy Zsolt és Horváth János vál. tagokat kéri föl s az ülést bezárja.

A számvizsgáló bizottság jelentése. Jelentés a M. Irodalomtörténeti Társaság pénztárának és zárószámadásának megvizsgálásáról.

I. A mai napon megvizsgáltuk a pénztáros 1917 évi számadásait (a pénztári főkönyvet, a zárószámadást és a vagyonmérleget) s azt találtuk, hogy a bevételek összege volt 16,865·96 K, a kiadások összege 16,424·94 K, 1917 december 31-én pénztári maradék 441·02 K.

II. A társulat vagyona 8781·02 K. (nyolcezerhét-száznyolcvanegy korona 02 fillér); ebből 5340 K-t alapítótárgdíjakból részint hadikölcsön-kötvényekben, részint készpénzben a Pesti Kereskedelmi Bank Margit-köruti fiókja őrzi; a többi az 1918 évre átvendő készpénzmaradvány és tagdíjhátralék.

III. A rohamosan és óriási arányokban emelkedő nyomdai árak nagy megpróbáltatásnak teszik ki a Társaságot. Ennek igazolására tanulságos egybevetni az 1913 évi és az 1917 évi nyomdai számlákat. Mig u. i. 1913-ban 40 ívért fizettünk 6161·80 K-t, addig az 1917 évi 37 ív ára 11947·76 K. Tehát a nagy nyomdai árak arra kényszerítenek bennünket, hogy az ívek számát 1918-ban redukáljuk. A nyomdának az 1917 évi 9—10-ik füzet 8 ívért fizettünk 4025·60 K-t, vagyis ívenként 500 K. Az újabb áremelés következtében már 30 ív ára is 18,000 K-t felülmúlna.

IV. A számadások részletes megvizsgálásából újból meggyőződhetünk arról, hogy a Társaság pénzügyeinek kezelése pontos, minden részletében lelkiismeretes. Javasoljuk, hogy a t. Közgyűlés dr. Ágner Lajos pénztárosnak az 1917 évre a felmentést a szokásos fenntartással adja meg s működéséért fejezze ki köszönetét. Egyszersmind a felmentést a számvizsgáló bizottság részére is kérjük.

Budapest, 1918. március 10-én.

Imre Sándor s. k. biz. tag.

Oberle Károly s. k. biz. tag.

Tolnai Vilmos s. k. biz. elnök.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917. évről szóló zárószámadása.

I. Bevétel.

	Kor.
1. Maradvány a mult évről — — — — —	648·92
2. Alapítványok — — — — —	400—
3. Tagdíjakból befolyt — — — — —	5831·44
4. Előfizetési díjakból befolyt — — — — —	5212·50
5. Füzeteladás — — — — —	93·75
6. Kamatjövedelem — — — — —	346·02
7. Államsegély — — — — —	3333·33
8. Székesfőváros segélye — — — — —	1000—
Összesen — — — — —	16865·96

II. Kiadás.

1. A folyóirat kiállítása és expedálása	9916.76
2. Nyomtatványokért, irattári felszerelésért	294.34
3. Postaköltség	270.85
4. Irodai kiadás, postatakarékpénztári illeték	731.98
5. Írói tiszteletdíjak	2270.—
6. Tisztviselők tiszteletdíja	1819.—
7. Engedmény kereskedőknek	417.25
8. Törzsvagyponhoz csatoltatik	400.—
9. Szolgáknak	270.76
10. Vegyes kiadások	34.—
11. Maradvány 1917. végén mint egyenleg	441.02
Összesen	16865.96

*Költségvetés 1918-ra.**Bevétel.*

	Kor.
1. Maradvány 1917-ről	441.02
2. Alapítványokból	400.—
3. Tagsági díjakból	6000.—
4. Előfizetésekből	6700.—
5. Füzeteladás	100.—
6. Időközi kamatok	400.—
7. Államsegély	4000.—
8. Főváros segélye	1000.—
Összesen	19041.02

Kiadás.

	Kor.
1. A folyóirat kiállítása és expedálása	12000.—
2. Postaköltség és nyomtatványok	500.—
3. Irodai kiadások	450.—
4. Írói tiszteletdíjak	3000.—
5. Tisztviselők tiszteletdíja	1800.—
6. Engedmény kereskedőknek	300.—
7. Törzsvagyponhoz csatoltatik	400.—
8. Szolgáknak	200.—
9. Vegyesek	200.—
10. Maradvány	191.02
Összesen	19041.02

Új egyetemi tanár. A hivatalos lap 1918 évi márc. 15-i száma közli, hogy a király Ő felsége a pozsonyi egyetem bölcsészeti karának magyar irodalomtörténeti tanszékére dr. Császár Elemér budapesti állami gyakorló főgimnáziumi rendes és egyetemi címzetes rendkívüli tanárt, Társaságunk választmányi tagját egyetemi nyilvános rendes tanárrá nevezte ki.

Az Arany János-Társaság pályázata. A temesvári Arany János-Társaság pályázatot hirdet olyan műre, amely irodalmilag értékes és kimerítő meg-

világítását nyújtja Arany nyelv-művészetének. A pályatétel: Arany nyelv-művészete. A pályadíj ezer korona. A műnek Arany összes műveire, tehát műfordításaira is ki kell terjeszkednie. Bárki pályázhat. A jeligés levéllel ellátott művet 1919 január 15-ig kell a Társaság főtítkárához betérjeszteni. A kéziratot a Társaság nem adja vissza s első közlésének jogát fenntartja magának. Az eredményről a Társaság 1919 február havi közgyűlésén dönt.

Magyar irodalomtörténeti előadások egyetemeinken. A budapesti, debreceni, kolozsvári és pozsonyi egyetem tanárai az 1917—1918. iskolai év második felére a következő előadásokat hirdették:

A budapesti egyetemen: Angyal Dávid r. t.: Magyar történetírás a XVII. században. Heti 1 óra. — Beöthy Zsolt r. t.: Irodalom és irodalomtörténet. (Az irodalomtörténet elmélete.) 4 óra. — U. a.: Zrinyi és a Zrinyiasz. (A költő születésének háromszázados fordulóján.) 1 óra. — Császár Elemér c. rk. t.: A reform-kor drámai irodalma. 2 óra. — Gulyás Pál m. t.: A miniaturás kódexekről (Bemutatókkal). 2 óra. — Kéky Lajos m. t.: A magyar regény Jókai után. 2 óra. — Melich János c. rk. t.: Kisebb XV. századbeli magyar nyelvemlékek. 1 óra. — Négyesy László r. t.: Petőfi. 3 óra. — U. a.: Tinódi és a históriás ének. 1 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — U. a.: A magyar irodalomtörténet vázlata 1820. óta. 2 óra. — Riedl Frigyes r. t.: Vörösmarty és kora. 4 óra. — U. a. Irodalomtörténeti gyakorlatok. 1 óra. — Szinnyi Ferenc m. t.: Fejezetek legújabb regényirodalmunk történetéből. 2 óra.

A budapesti műegyetemen: Alexander Bernát meghívott előadó: A XIX. század kultúrájának főbb eszméi. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti képek. 2 óra. — Ferenczy József r. t.: Magyar irodalom. A Bach-korszak ismertetése. 2 óra.

A debreceni egyetemen: Pap Károly r. t.: A felújulás korának irodalma. 4 óra. — U. a.: Tompa Mihály. 2 óra. — U. a.: Irodalomtörténeti gyakorlatok a felújulás korának irodalmából. — U. a.: 2 óra. A magyar dráma fejlődése. 2 óra.

A kolozsvári egyetemen: Dékányi Kálmán m. t.: A XIV. század magyar történelmi kútfőiről. 2 óra. — Dézsi Lajos r. t.: A régi magyar irodalom története. 5 óra. — U. a.: Középiskolai tanárképzői gyakorlatok a régi magyar irodalomtörténetből. 2 óra. — Szádeczky Lajos r. t.: Történeti kútfők 1790-től. 1 óra.

A pozsonyi egyetemen: Császár Elemér r. t.: A magyar regény fejlődése a XIX. században. 3 óra. — U. a. Kazinczy és kora. 2 óra. — Szemináriumi gyakorlatok. 1 óra. — Hodinka Antal r. t.: A magyar történetírás története. 1 óra. — U. a.: Hazai krónikák, szövegolvasás és kritika. 1 óra.

Molnár Ferenc «Uri divat»-ja és Corneille Péter egyik vígjátéka. Az «Uri divat» első és harmadik felvonásának színtere egy divatárúüzlet. Ebben, a magyar színpadon szokatlan környezetben játszódik le a jószívű

Juhász Péter házasságának szívét és zsebét egyformán érdeklő története. A szintér megválasztásában Molnárnak nem kisebb úttörője volt mint a modern francia színmű megalapítója Corneille Péter. A klasszikus tragédia atyjának tartják; ifjúkori vígjátékai és tragikomédiái révén a mai francia dráma is tőle származik. Egyik vígjátéka, *la Galerie du Palais* (előadták 1634., megjelent 1637.) címével és két felvonásának (I. és IV.) színpadi díszletével tűnt fel. Tárgya szerelmi cselszövés, mely Páris egyik legrégebbi árúcsarnokának: a Palais de Justice¹ nyitott folyosójának üzletei és kirakatai előtt indul meg Van ott fehérnemű-, könyv- és vegyesárúkereskedés. Bosse Ábrahám egykorú (1637.) rajza ezeket egymás mellett, reklám-tábláikkal mutatja be és a rajz megfelelhet annak a képnek, amely Corneille szeme előtt lebeghetett (Marty — Laveaux kiadása *Album* mellékletében). A vígjáték fehérnemű kereskedőnője tájékoztat az akkori divatról, a könyvkereskedő beszédéből megismerjük a közönség ízlését, az irodalmi áramlatokat. A negyedik felvonásban az inasok eljönnek a vásárolt árúkért és ez igazolja a díszlet felújítását, ami ép úgy szórakoztatta XIII. Lajos korának színházi közönségét, mint az «Üri divat» mai nézőit. Ujdonság ingerével a színházi és irodalmi hagyomány ismerőjére nem hat. Corneille követői közül megemlíti Berthod-t, aki versben írta le a Palais de Justice kirakatait (1652); Montfleury-t, aki egyik színművében szintérül választotta (*l'Impromptu de l'Hôtel de Condé* 1663.), ép úgy mint az olasz szintársulat egyik darabja (*Arlequin, lingère du Palais*, 1682). A magyar színműíró csak a jellemek rajzában újíthatott, a szintér megválasztásában régi hagyományt követett.

KARL LAJOS.

Arany néhány költeményéről. A nagyszalontai Csonkatoronyban két szekrény van tele azokkal a könyvekkel, melyeket a költő könyvtárából Arany László és Széll Kálmán ajándékoztak az Arany-emlékegyesületnek. E könyvek egy része tele van Arany széljegyzeteivel, bíráló vagy helyeslő megjegyzéseivel. Esztetikai és nyelvi szempontból is értékes volna e széljegyzetek együttes kiadása, de még értékesebb a költő életrajzában s magyarázatának szempontjából. A forrásai felett folytatott vitákat igen sok esetben megszüntetné az a pár apróbetűs sor, melyet Arany a lap szélére oda vetett. Összes költeményeinek (Pest, Ráth, 1872.) hátlapjára írott jegyzetei alapján szövegek itt hozzá néhány költeményéhez.

Tetszetős okfejtése és módszere mellett is a felesleges elmejátékok és cikkek közé sorozandó *Gyulai Ágostnak a Paedagógiai Értesítőben* (1917. évf. 4. sz.) megjelent *Quem diu odere* c. dolgozata, mely szerint Arany a *Tanári jubileumra* c. költeményét — nem mint Vécsey Tamás egyik jegyzete sejteti, Vandrák András eperjesi tanárnak, hanem — Szigeti Wargha János egykori nagykovácsi főgimnáziumi igazgató 25 éves jubileuma

¹ Richelieu a *Palais Royal* építtetését 1629-ben kezdte el, de oszlopcsarnokának (*Galerie Orleans*) áruházaiz Egalité Fülöp korában (1781—86.) nyíltak meg.

alkalmából írta. Csakhogy az említett jegyzetek közt szóról-szóra ez olvasható: «Tanári jubileumra: Vandrák Andrásnak.» S így aztán mégis a Vécsey Tamás sejtése a valóság és szappanbuborék lett a Gyulai hosszú cikke.

Ép így jár a Gragger Róbert: *A rab gólya* c. értekezése is. (E. Ph. K. 1912. évf. 856—860. l.) Gragger megtagadja az iskoláknak a köz-tudatba is átment tanítását, hogy a költemény a haladni, fejlődni vágyó, de elnyomott haza allegóriája («a haladásában, kifejlődésében gátolt nemzet plasztikus képe», Váczy János: Arany János lírai költeményeiről, Erd. Múz. 1891. évf. 386. l.), s azt hiszi, hogy ez a magyarázat a Tompa A gólyához c. költeményének hatása alatt keletkezett, hiszen 1847. nem volt a szigorú cenzura, hanem éppen a nyílt, az erélyes, a férfias szó kora; az allegória ideje csak a szabadságharc után jött el. *A rab gólya* tehát nem az ország. Nagyszalontán élt az; maga Arany az a rab madár, aki szabad és független szeretett volna lenni, de a hivatal lekötötte, — a költészetnek szeretett volna élni és sertésspasszus írás meg a Liptákné tyúkpanasza fogta el idejét, — művelt és érzékeny lelke elől környezetének szűk falai elzárták a kilátást. A nagyvilágból így csak egy darab kék eget láthatott, s a szabad madárnak — Petőfinék — csak távoli szárnyacsattogását hallhatta. Ha fel akart szállni: köznapi körülményei, a törekvéseit meg nem értő emberek mindig visszahúzták a földre. A rab gólyában kidolgozott kép tehát a költő helyzetét ábrázolja. — Tetszetős levezetés csakhogy — amint Tolnai Vilmos (E. Ph. K. 1913. évf. 716. l.) ellen-veti — Arany, habár nem is egész határozottan, maga is megjelöli *A rab gólya* célját, mikor Erdélyi Jánosnak ezt írja: «Nem mint gólya; de talán mint a 848 előtti sisiphusi küzdelmek képe — mint allegória — megjárná.» Kardos Albert pedig arra mutat rá, hogy a Gragger nézetének ellene mond a: *Rossz emberek elmetelik*, mert a tényeknek meg nem felelő panaszra a higgadt Arany sohasem nyitotta ki száját. Hozzá lehetne még Graggernek ahhoz az érvéhez is szólani, hogy *A rab gólya* már csak azért sem allegória, mert 1847. a nyílt, az erélyes, a férfias szó éve volt: de a hozzászólás feleslegessé válik Aranynak e pár sornyi jegyzete mellett: «Allegória az 1848. előtti szabadelvű küzdelmek sikeretlen voltára, szemben a reakcióval.»

Ép így allegóriáknak jelzi Arany a *Kies ősz-t* «az októberi diplomára» a *Hec hec-et* «a Haynau-világra», *A hajótörött-et* «a losonci nagy égésre a Phoenix számára», a *Vágtat a ló-t* «a Nagyidai cigányok felületes bírálataira», a *Pusztai fűz-et* és *Az örök zsidó-t*.

A *Népnevelés* c. szelíd szatirájáról már Tolnai Vilmos (Irodalomtörténet, 1914. évf. 315—7. l.) megírta, hogy kipontozott helyei (I... és R...) Ferjentsik Sámuel *jolsva*-i evangélikus és Madva Ferenc *rudna*-i katolikus lelkészekre vonatkoznak; az előbbi híres időjós, az utóbbi híres csodadoktor volt. A Tolnai fellevetését bizonyossá teszi Arany e jegyzete: «*Népnevelés. Jolsva, Rudna* neveket ki kell írni.»

Ehhez hasonló vonatkozás-magyarázat még több is előfordul a jegyzetek között; ismeretesek és vitatlanok lévén' egyszerűen idézem őket:

«*A lantos.* Nem szorosan Petőfire vonatkozik, csak eszményileg festi a magyar költő sorsát.

«*Emléklapok.* Petőfiné ekkor Kolozsváron volt, hol férje eltűnte után sokáig tartózkodott. Oda küldtem neki a tőle régebben átvett albumlapon a költeményt.»

«*Árkádia-féle.* Tévesen magyarázzák a 2-ik versszakot, mintha szegény apám elpörlötte volna öröklött vagyonát. Amit öröklött, azt jóformán mind reám hagyta és nénémre, most is megvan. „Ág is húzza a szegényt, s ami utána következik, csak általánosan mondtam.” Egészen ennek a jegyzetnek megfelelően ír *Riedl* e költeményről. (124. l. jegyz.)

«*Évnapra.* Március 15-ére, midőn még egymás hallgató közönyét gyanús szemmel néztük, s nem érzettük volt ki belőle, hogy (kevés kivétellel) mindnyájan jó hazafiak maradtunk.»

«*Válság idején.* Az 1849. év első napjaiban, midőn a távol vidék semmit sem hallott a Nagyszombatnál megvert magyar sereg, az országgyűlés stb. további sorsáról, hirlap nem jött, magántudósítás sem, mert Pest futott Debrecen felé. Ezután tovább így folytatja; «Nb. Jelent volt meg egy költeményem a *Függetlenség* című, *Erdélyi János* szerkesztette hirlapban, 1849; s egy pár népies apróság a *Telegdi debreceni röplapjaiban*, de ezek kézirata nincs meg.» Ezeknek nyomát az *Arany László* jegyzetei közt sehol sem találom, mindössze a X. k. XL. l. annyit, hogy a *Telegdy Lajosnál* 1849. Debreczen város könyvnyomdájában nyomtatott füzetkében olvasható két, a *Nép Barátja*-ból átvett verse: «*Egy életünk, egy halálunk*» és «*A legszebb virág*».

E jegyzetek között forrásaira csak kettőben utal. Ezek közül is a *Szent László fűvé*-hez írott jegyzetében megtévesztette emlékezete, amennyiben ezt írja: «A mondat és a növény nevét (*Gentiana cruciata*) [áthúzva: „*Beythe Istvánnál*” s utána írva] *Fabricius Balázs* szókönyvében találtam.» *Fabricius* szójegyzékében a 24. lapon azonban csak ennyi olvasható: «*Gentiana — Szent László fune, vag’, sz. Ilona fune,*» s így mégis csak *Beythe István Stirpium nomenclator Pannoniusából* olvasta a keresztes fű mondját, mikor az 1848. év nyarán Nagyszalontán tartózkodó Szilágyi figyelmébe ajánlotta.

A *Pázmány lovag*-hoz ezeket írta: «A király *I. Károly*; a tárgy lényegében történeti», s ez egészen fedi *Horváth János* feltevését (Bp. Szemle, 1909. évf. 133—140.), mely szerint a *Kiss Károly*-tól (A szép juhásznő c. elbeszélés, *Aurora*, 1828.) vett meseanyaghoz *Pázmány lovag* történetileg ismert anekdotáját (Polgári Lexikon, I. *Tolnai Vilmos*, E. Ph. K. 1903. évf. 473. l.) vetette oda megoldásul; amabban *Mátyásnak* egy hasonló szerelmi kalandja, emebben *Pázmánynak* *Róbert Károllyal* való párviadala s megsebesülése miatt megjutalmazása a tárgy.

Még két jegyzetét hozom fel. Az egyik a *Rachel* c. balladájára vonatkozik: «A szentírási helyben ama régi *Ráchelre*, a *Jákob* nevére van vonatkozás, de én úgy vettem, mintha a leölt csecsemők kettejének anyja volna.» A másik jegyzet a *Bor vitéz* e sorát: «Megy az úton kis pacsirta» magyarázza: «*Pipiskét* kell érteni, mely a tél hirnöke, s amint halad az országúton, az elbujdosó leányt jelképezi».

SZENDREY ZSIGMOND.

A Szózat hatása Runeberg «Vårt land» c. költeményére. Werner Söderhjelm svéd irodalombuvár, megjegyzi Runeberggről írott beható életrajzában ¹, hogy a «Vårt land» című költemény, mely lassanként a finn nép egyik himnuszává emelkedett, sőt a svédeknek is kedvelt hazafias éneke, Vörösmarty Szózat-ának hatása alatt keletkezett. Ezen minket annyira érdeklő állítását ki is fejti és a jegyzetben közli a Szózat svéd fordítását.

Az általános irodalmi hatásokat egy kor szellemi mozgalmai és nagy írói szabják meg, míg az apróbb, a részlethatásokat többnyire a véletlen okozza. Így Runeberg első költemény-kötetében szerb népdalok hatása mutatkozik. A fiatal svéd-finn diáknak véletlenül kezébe került néhány szerb népdal német fordítása és ezen daloknak komor hangulata annyira megragadta, hogy néhányat le is fordított közülök.² Hasonló véletlen volt Vörösmarty Szózatával való találkozása. A Szózat 1845-ben jelent meg a helsingforsi Morgonbladet április 14-iki számában, tehát megelőzte az összes ismert német fordításokat.³ A nálunk eddig teljesen ismeretlen svéd fordítás: *Ungersk nationalsång*. — *M. Vörösmarty* — címen jelent meg és a fordító — A. H. A. Kellgren⁴ — nevén kívül a szerkesztőség semmi megjegyzést nem fűzött hozzá. Hogy a fordítást mennyire becsülték, bizonyítja, hogy még azon évben fölvették a «Necken» költőjé almanachba.⁵

A fordítást olvasva, elismeréssel kell adóznunk a fordítónak. Munkáján meglátszik a lelkiismeretes műgond és az eredetihez való hű, de nem szolgai ragaszkodás. Treumundnak 1846-ban Herzensklänge című kötetében megjelent német fordításával egybevetve, igazat kell adnunk R. Bergström megjegyzéseinek, aki antológiájában azt mondja, hogy H. Kellgren a magyar eredetiből fordított.⁶ Az első versszakban kissé megrövidíti Vörösmarty erőteljes kifejezését és az utolsó sor hű visszaadása helyett ezt kapjuk:

Det är ditt allt, det blir din graf
det ock din vagga var.

(Ez mindened, ez lesz a sirod, mely bölcsöd is vala.)

¹ Werner Söderhjelm: J. L. Runeberg. Helsingfors 1906. I. II. L. II. kötet 317-ik old. — t.

² L. Schück-Warburg: Illustrerad vensk Litteraturhistoria IV. 2—6-ik old.

³ Gyulai nagy Vörösmarty kiadásában nem ismeri a svéd fordítást. Az első német fordításnak Treumundét nevezi meg a Herzensklänge című kötetében. Megjelent Leipzigban 1846-ban.

⁴ Abraham Herman August Kellgren (1822—1856) kiváló uraltáji nyelvész. Jelentős tudományos dolgozatai mellett szívesen fordított a szanszkrit, finn, észt és török nyelvekből. 1854-ben a keleti nyelvek tanára lett a helsingforsi egyetemen. (Josua Mjöberg (Göteborg) szíves közlése után).

⁵ Necken. Poetisk Kalender för 1846. Utgifven af F. Berndtson Helsingfors. 1845. 8° 213 old. A Szózat fordítását 47—49-ik oldalon találjuk meg. H. Kellgrentől különben három eredeti költeményt is közöl.

⁶ L. Rick Bergström: Främmande Lyrer. En Antologi.

Stockholm 1887. Vörösmartytól közli a Szózatot és a Főti dalt, ez utóbbit Theodor Lindh sikerült fordításában.

Maga a főgondolat ugyan csorbát nem szenved és a svédben minden egyszerűsége mellett elég erős marad.

Különösen sikerült a 4, 5, és 6-ik versszakok átültetése. Kissé félreértette a 7-ik versszakot, amikor így fordítja:

Och kränkte ropa folk och land
i bitter harm och nöd...

(Sértve kiált föl nép és ország, keserű búban és nyomorban.)

Traumundnál ezt helyesebben találjuk, de nem szebben:

Kühn ruft's zum Völker-Vaterland
Der Welt in Harm und Noth...

Vörösmarty ép az ellenkezőjét mondja, mit a svéd fordító, mert azt hangsúlyozza, hogy a magyar nép még nem tört meg, hanem *búszkén* kiáltja a nagy világ felé: «Egy ezredévi szenvedés kér éltet vagy halált.»

Ez utóbbi két sor azután ismét nagyszerűen sikerült a svéd szövegben:

En tusenårig smärta ber
om lif—lif eller död.

Ezen egyetlen tévedését leszámítva, a többi strófák igen sikerült svéd visszhangjai az eredetinek.

Így nem csodálkozhatunk, hogy ez az erőteljes nemzeti dal annyira megragadta Runeberg lelkét, aki különben is érdeklődött a magyar irodalom iránt,¹ amit néhány későbbi fordítása is bizonyít. Runeberg 1832—37-ig szerkesztője volt a Helsingfors Morgenbladet-nek és amikor Borgåba költözött, akkor is szorgalmas munkatársa maradt egykori lapjának. Ott jelentek meg hazafias románc-ciklusának «Fénrik Ståls sägner» (Stål zászlótartó elbeszéléseiből)² első darabjai. Ezen legjellemzőbb költeményfüzére elé, mely az 1809-iki finn háború véres dicsőségét és szomorú szenvedéseit halhatlanítja meg, írta meg Runeberg «Vårt land» (A mi hazánk) nagyszerű dithyrambusát. A Morgenbladet-ben olvasva Vörösmarty Szózatát, felújult lelkében a távoli rokonnép emléke, önkéntelenül a két nép sorsának hasonlóságára gondolt, hogy mind a két nép századok óta tűr és szenved, de még nem tört meg, a régi mult dicsősége lelkesíti és búszkén várja a jobb kort vagy a nagyszerű halált.

A legfeltűnőbb, hogy Runeberg átveszi a Szózat versformáját, csak a versszakait bővíti ki azáltal, hogy még egy jambusi sorpárt tűz közbe, mely az első sorral rímel. A két költemény versképletét egymás mellé állítva. a Szózat hatása világos lesz:

¹ Győry Vilmos Svéd költőkből című munkájában (114-ik old.) megemlíti Runeberg fordításait Kazinczy és Kisfaludy Sándor költeményeiből. Tényleg R. Bergström idézett antológiájában négy verset közöl a Himfy szerelmeiből Runeberg fordításában. Ezek: 90. 126. 7. 76. sz. dalok.

² Győry Vilmos i. munkájában nagy precizitással fordította le Runeberg ezen költői művének néhány részletét 181—175.

Szózat.	Vårt land.
U- U- U- U- x	U- U- U- U- a
U- U- U- U- a	U- U- U- U- b
U- U- U- U- x	U- U- U- U- a
U- U- U- U- a	U- U- U- U- a
	U- U- U- U- b
	U- U- U- U- b

Runeberg
bővítése

Ezen külső hatáson kívül fontosabb és jelentősebb az a hatás, melyet a Szózat gondolatmenete tett Runebergre. A Vårt land a lángoló hazaszeretettől lelkesült költői szív fölkiáltása, melyben elismeri, hogy a finnek hazája szegény, kopár és hideg, de nékik minden szikla, minden tó, minden terméketlen rög arannyal fölért. Hasonlítsuk össze a negyedik versszakát:

Runeberg

4. Här striddes våra fäders strid
med tanke, svärd och plog.
Här, här, i klar som mulen tid
med lycka hård, med lycka blid
det finska folkets hjärta slog
här bars hvad det fördrog
6. Och det var här det blodet flöt
ja här för oss det var.
Och det var här sin fröjd det njöt
och det var här sin suck det göt
det folk som våra bördor bar
långt före våra dar.

Vörösmarty

3. Det är ett land, der fäders blod
i striden ofta flöt
hvars helga namn uti sin famu
re'n seklers ära slöt
4. Hur stred en gång för foster land
Árpád med blodig barm
hur bröts en gång förtryckets band
af Hunyads starka arm.
5. Här höjdes, Frihet förr en gång
ditt blodiga banér
och ära ästa sjönka stolt
för dig i döden ner.

A közös gondolat mellett még egyes kifejezések szinte szóról-szóra egyeznek. Runeberg természetesen a finn nép történetének megfelelően azt hangsúlyozza, hogy gonddal, karddal és ekével küzdenek a honért egykor a finn apák, míg a Szózatban karddal és vérrel kellett megvédelmezni a termékeny magyar alföld szabadságát a sok ellenség ellen. Vagy ha nézzük tovább Runeberg 7-ik versszakában

Hur ödet kastar än vår lott
ett land, ett fosterland vi fält.

..

(Bármint vessen a sors, van még hazánk, szülő hazánk.)

Ugyanez a gondolat Vörösmartynál: Áldjon vagy verjen sors keze ...
(Hvad helst dig ödets hand beskär, här lefva dö du skall.)

A különbség a két nép hangulatában rejlik és az alkalomban, melyre íródott. Vörösmarty a kétségbeesett nemzetet akarja vigasztalni, erősíteni és buzdítani, szinte jóslatszerűen elébe tárnai a jövőndő nagy küzdelmet, mely végzetes is lehet és itt magasan Runeberg fölött áll. A svéd költő a finn hazaszeretetről rajzolt költői képei elé akart magasztaló ódát írni a finn földről, és így Finnország szegénységét állítja szembe avval a nagymérvű szeretettel, mellyel a finnek a hazai sziklákhöz és tavakhoz ragasz-

kodnak. Runeberg nem mer jósolni nagyszerű halált, neki föltétlenül vigasztalni kellett, hiszen a finn nemzet a nagy, reá nézve végzetes harc befejezése után volt és mert épen a Stål zászlótartó elbeszéléseiben ugyanis elég sötét, vigasztalan képet fog kapni az olvasó, — azért ő végül föllelkesül. Amit Vörösmarty csak két sorban fejezett ki:

Még jönni kell, még jönni fog
egy jobb kor,...

ezt a gondolatot Runeberg az egész utolsó versszakra hagyja, ahol a lendülete a csúcspontját éri el.¹

Az egybevetés meggyőzhetett, hogy Söderhjelm megjegyzése² alapos volt. Itt azzal a ritka irodalmi találkozással van dolgunk, midőn legnagyobb nemzeti énekünk erőteljes hangja rövid idő alatt átrepült országokon és tengereken messze északra, hogy ott hasonló énekre rendítse meg Runebergnek, egy idegen nyelvű költőnek a hazafias érzelmre annyira finoman rezonáló lelkét.

LEFFLER BÉLA.

Arany János három költeménye svéd nyelven. Arany János neve úgyszólván teljesen ismeretlen a svéd olvasóközönség előtt. Nem tekintve a Nordisk Familjebok³ rövid cikkét mindössze Bergström antológiájában⁴ találjuk a következő megjegyzést: «A. J. született 1817-ben, 1851-ben tanár lett, meghalt 1882-ben. Több eposzt és költői elbeszélést írt. Petőfi halála után Magyarország legelső költőjének tartják; nem annyira találékonyságával és gondolatai újságával, mint inkább plasztikus előadásmódjával és a magyar lélek különösen finom visszaadásával tűnik ki.» — Míg a többi európai nyelveken méltó tolmácsolói akadtak Arany János költészetének, addig Svédországban bibliografiai kutatásom közben csak három Arany-költemény fordítására akadtam. — 1912-ben hunyt el Stockholmban 84 éves korában egy jó nevű svéd költőnő *Lotten von Kraemer*, aki 1865-től kezdve, amikor első novellás kötete megjelent, számos költői és prózai munkával gazdagította a svéd irodalmat. Líráját nem annyira az eredeti-

¹ Din blomning, sluten än i knopp,
skall mogna ur sitt tvång.
Se, ur vår kärlek skall gå opp
ditt ljus, din glans, din fröjd, ditt hopp:
oh högre klinga skall en gång
vår fosterländska sång.

(Virágzásod, most bimbóba zárva — kifejlesztésre érik meg csakhamar; a mi honszerelmünk ad néked fényt, ragyogást, örömet és reményt: akkor még hangosabban zendül föl hazafias énekünk.)

² Söderhjelm megjegyzését magáévá teszi Schück-Warburg nagy képes irodalom-története a legújabb (1917) kiadásában. IV. ². 30-ik oldal.

³ A svéd nagy Lexikon új kiadása igen érdemes rövid cikkeket közöl a magyar irodalomról, legnagyobbbrészt K. B. Wiklund tollából.

⁴ Rich Bergström: Främmande Lyror. Stockholm 1887. Közli Arany J.: Fiamnak c. költeményét L. v. Kraemer fordításában.

ség, mint inkább az érzelmesség, a változatos tárgykör és a svéd nemzeti érzés hangsúlyozott kiemelése jellemzi. A magyar irodalom felé a véletlen vezette. Saját bevallása szerint a hatvanas években, midőn Németországban utazott, néhány magyar családdal ismerkedett meg, akik azután fölhivták figyelmét Petőfi és Arany költeményeire. Eléggé sikerült Petőfi fordításait már említettem egyik dolgozatomban,¹ most csak három Arany fordításával kívánok foglalkozni. L. v. Kraemer «Skogsblommor» (Erdei virágok) címen 1896-ban egy kötet verset bocsátott közre. Ott találjuk «Fiamnak», «A rab golya» és «Ősszel» című költemények fordítását. Kissé kellemetlenül érint, hogy Arany nevét következetesen «Aranj»-nak írja.

Az első «Till min son» szigorúan ragaszkodik az eredeti versformájához, de annál kevésbbé annak költői szépségéhez. A fordítás, mely valószínűleg Kertbeny után készült, magán hordja annak minden hibáját. Talán legsikerültebb a refrain visszaadása:

Knäpp tillhopa dina spåda händer,
bed, min älskling, bed din aftonbön!

Lépten-nyomon olyan nagy szabadságot vesz magának, hogy az eredeti szépsége teljesen elhomályosul, sőt az egész gondolatmenet zavarossá válik. Így csak néhány példát hozok föl. Mindjárt a második sorban

«Mával is fogyott a földi kín» helyett
«Herre är man blott i eget tjäll»

(Csak a maga kúnyhójában úr az ember.) Vagy:

Oh, ha bennem is, mint egykor, épen
élne a hit, vígaszul nekem!

helyett ezt fordítja:

Om hon slocknar, blås på hennes bränder!
Lita trofast på din foders rön!

(Ha majd elalszik fűj a hamvaira! — Bízál híven apád tapasztalatában! Vagy:

Járf örömmel álmaid egében
Útravalód e csókom legyen

helyett

Hvart du dig i vida världen vänder
Vandra glad i drömmens lustågrd skön.

(Bárhová is kerülj e nagy világban, vándorolj örömmel az álmok szép kertjében.)

Ezek a botlások, pedig csak a súlyosabbakat említettem, teljesen elferdítik ezt a nagybecsű költeményt, és néhány sor sikerült igazán költői fordítása alig segít rajta. Ez a fordítás élénken bizonyítja, hogy hamisít-

¹ Petőfi Svédországban. A nyíregyházi ev. főgimnázium értesítőjében 1911/12.

hatnak, ronthatnak meg egy költeményt teljes jóhiszeműséggel, ha nem megbízható másodkézből veszik, az eredeti alapos ismerete nélkül. Némileg sikerültebb és svédül frissebben hangzó «A rab gólya» (Den fångna storken), bár ez sem ment az apróbb elferdítésektől. Mindjárt az első versszaknál, ahol Arany oly mesteri rövidséggel írja le a helyzetet, a svéd költőnő túlságosan nagy fordítói szabadságot vesz magának, mikor ezeket mondja:

Fick din hvita vinge bada
förr i solens ljus, af glada
vindar buren, sommarvarma
bort till sköna
nejder gröna,
ack, nu är han stäckt, den arma.

(Napfényben fürdött egykor fehér szárnyad, vidám szelek vitték a meleg zöld vidék felé, oh, de most le van szegény vágva.) A többi versszakokban már jobban alkalmazkodik a szöveghez, sőt néhol meglepően sikerült visszaadást találunk. A legkomolyabb műfordítása, mégis «Ősszel» svédre való átültetése. Úgy látszik ennél a költeménynél igen jó német szöveget használhatott. A refrain egész hűen fejezi ki svédül Arany gondolatát:

Nej, Ossian,
kom, tälj mig du din dunkla saga.

(Nem, Ossian jer, mesöld nekem homályos éneked)

Igaz, hogy a 6-ik versszakban ismét túl megy a fordítói szabadság határán, de azért költői marad:

Ej lärkans drill man höra kan
där svarta moln sin slöja draga
vid korpars skräar...

(Nem hallhatni a pacsirta szavát, hol fekete felhő vonja szét fátyolát holló káromlás mellett...)

A 8-ik versszak nagyszerű költői képét:

Csak sír az égbolt ezután
Örök unalmu lanyha cseppel
Míg szétolvad...

ilyenformán teszi teljesen tönkre:

Från rutan sipprar regn, jag kan
hor droppe följa, ja, och klaga
mitt hjärtas sorg.

(Az ablakon eső csorog le, minden cseppet követhetek és panaszlom szívem bánatát.)

Az utolsó versszakok átültetésében már nagyobb szerencséje volt.

Ez a három fordítás bizony nagyon gyarló képviselője Arany lírájának Svédországban. Reméljük azonban, hogy fog akadni még olyan svéd műfordító, aki képességével és fordítói készségével méltó tolmácsolója lesz nemcsak Arany lírájának, hanem annyira pompás epikájának is.

LEFFLER BÉLA.

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Évkönyv. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. Szerkeszti *Bánóczi József*. Budapest, 1917. 398 l. Franklin-nyomda.

Az I. M. I. T.-nak ebben a nagy gonddal szerkesztett kiadványában a hivatalos közléseken kívül 23 kisebb-nagyobb tanulmány, rajz, tárcsa, novella és költemény foglal helyet. Többé-kevésbé mindegyik az izraelita vallásos szellem erősítésének ügyét szolgálja.

A magyar irodalomtörténettel csak Sebestyén Károlynak *Arany János*-ról szóló alkalmi megemlékezése van közelebbi kapcsolatban. Sebestyén szerint a zsidó szentírás az a közvetítő tényező, melyen keresztül legközelebb férhetünk Arany költészetének szívéhez. «Arany János teljes és tökéletes megértéséhez kulcsot adott a Biblia. Csak az élvezheti tudatosan minden szépségeit, aki tudja, milyen televényből kerültek az ő földjébe csodás színű és illatú virágai... Arany mivoltát, kezdeteit, fejlődését, jellemalkotó művészetét, mindenek fölött pedig azt, amiben legnagyobb volt: nyelvét, csak az érti meg, aki jól ismeri a Bibliát.»

Megérti más is. Csak mi nem tudjuk megérteni az ilyen könnyedén odavetett túlzást.

Föltűnőnek tartjuk, hogy gazdag magyar zsidók milyen keveset törődnek ezzel a Társulattal, holott ha van zsidó felekezeti ügy, mely támogatást érdemel, ez az. A titkár mindössze néhány ezer korona adományról számolhat be évi jelentésében. «Elfelejtetheti-e az írás népe, hogy mivel tartozik irodalmának, tudományának?»

1918 október 31-ig terjedő határidővel a következő pályatételt hirdeti a Társulat:

Ágai Adolf mint tárcaíró. Terjedelme legföljebb 4 nyomtatott ív. Jutalma 500 korona. Pályázhat bárki. A nyertes mű a Társulaté, mely ezt vagy az Évkönyvben vagy többi kiadványai sorában közlésezi. A jelígs levéllel ellátott, idegen kézzel írott pályamű az Izr. Magyar Irodalmi Társulat titkárához küldendő: Budapest, VIII., József-körút 53.

A Vadász Lipót elnöksége alatt működő választmány tagjai: Alexander Bernát, Balassa József, Bánóczi József, Edelstein Bertalan, Feleki Sándor, Heller Bernát, Kiss József, Kohlbach Bertalan, Kunoss Ignác, Lasz Samu, Lenkei Henrik, Mahler Ede, Marczali Henrik, Molnár Ferenc, Munkácsi Bernát, Patai József, Radó Antal, Sebestyén Károly, Szabolcsi Lajos, Vészi József, Waldapfel János, Weisz Manfréd és számos más ismert nevű szereplője a társadalmi és tudományos életnek.

A Társulat évi bevétele 15,765 korona. (Tagdíjak, kamatok, hitközségi szubvenció.) Az évi kiadás körülbelül 14,000 korona. (Nyomda, írói díjak, tisztviselői kiadások, a Magyar-Zsidó Szemle szubvenciója.)

Madai Gyula: Ember szól a tűzből. Budapest. Lampel R. könyvkereskedése. 150 l. Ára 3 kor.

Hadi napló. Nem a megszokott s már annyira únt harcéri riport-

sorozat — a hadi tudósítóktól annyira eloséptelt, nagyhangú műfaj — hanem igazi irodalmi munka, amelynek fejezeteit avatott toll írta. Történet, elbeszélés, költemény vegyest váltakoznak a kötetben. Valamennyi magán viseli a hivatott írói tehetség jegyét.

Főgel József: II. Lajos udvartartása. 1516—1526. A M. T. Akadémiától a Gorove-díjjal kitüntetett pályamű. Budapest. 1917. 164 l. Hornyánszky Viktor könyvnyomdája.

A szerzőnek II. Ulászló udvartartásáról írt jeles munkáját kilenc évvel ezelőtt már megjutalmazta a Gorove-díjjal a M. T. Akadémia. Folytatása is megnyerte a jutalmat s méltán. Rendkívüli szorgalom az anyaggyűjtésben, éles látás az ítéletekben és egyéni stílus a földolgozásban: ez jellemzi Főgel kötetét. Egyik fejezete, mely a tudományos életéről szól, közelebből is érdekel bennünket. Akik a magyarországi humanista mozgalmak történetével foglalkoznak, azok számára ez a fejezet nélkülözhetetlen lesz.

Emlékfüzet Arany János születésének századik évfordulójára. 1817—1917. Kiadja a debreceni Csokonai-kör. Debrecen. 1917. 61 l. Városi nyomda. Ára 1 korona. (A füzet tiszta jövedelme a debreceni Arany-Petőfi-szobor javára van szánva.)

A Csokonai-kör 1917 márc. 29-én, Debrecenben Arany János emlékezetére ünnepi ülést tartott; a címben írt kiadvány az itt elhangzott felolvasásokat tartalmazza. Közülök Géresi Kálmán elnöki megnyitó beszéde azt hangoztatja, hogy belső értéke, ... megnövekedésének igazi titka ... lángelméjének magyarságában van, míg Oláh Gábornak ez alkalommal bemutatott írói arcképe szerint Arany Jánosban az a legbámulatosabb, hogy a magyar nép nyelvét Goethei vagy Shakespearei magaslatra emelte. Nem szabad — úgymond — lekicsinyelni a nyelvet, mert minden író annyit ér, amennyivel tovább építette nemzete szókincsének, szólamainak templomát. (E cikk előbb a Magyarország 1917. évf. 61., 62. sz.-ban jelent meg. Részletesebb ismertetését l. folyóiratunk: 1917. évf. 539 l.) Baltazár Dezső a magyar kálvinizmus szellemét vizsgálva Arany költészetében, arra az eredményre jut, «hogy semmi erőltetés, mégis nagy hatások; semmi mesterkéeltség, mégis csupa szín és tarkaság; egyszerűség, mégis fenség; maga a föld, maga a természet, mégis az istenség fénye, ragyogása; kötött művészi forma, mégis szabadság, igazság: ez Arany J. költészete s ez Arany J. költészetében a magyar kálvinizmus szelleme.» Csánki Benjámin Arany erkölcsi világfelfogásáról értekezve megállapítja, hogy aligha van költő Shakespearén kívül, aki az erkölcsi világrendnek oly tiszta magasságában járt volna, mint Arany. Szávay Gyula «A kép-mutogató» címen a nagy költő emlékezetére írt költeményét közli. A debreceni Csokonai-kör lelkes kegyeletéről tanuskodó, csinosan kiállított füzethez Kardos Albert írt előszót, mely a kis kiadvány alkalmiságáról nyújt tájékozást.

Geréb József: A római kultúra legjelentősebb vonásai. Budapest. 1917. 171 l. Franklin-kiadás. Ára kötve 2 kor. 80 f.

A művelt érdeklődő számára kétségtelenül jó szolgálatot jelent e kis könyv. Benne — mint az előszó is tudtunkra adja — leginkább azokról a kultúrtörékvésekről van szó, melyek Rómából kiindulva európai és magyar műveltségünknek szilárd alapjaihoz tartoznak. A jó források alapján készült, hét fejezetre szóló műben a fejlődő Rómára, a fővárosra és lakó-saira, az iskolai és szellemi életre vonatkozó tudnivalók összefoglalása után a jogélet, a vallás, a művészetek és az erkölcs állapotának ismertetése következik. Az előadás csínjára és az adatok pontosságára egyformán ügyelő szerzőnek arra is volt gondja, hogy a különböző jelenségeket mindig a legjellemzőbb mozzanatok kiemelésével szemléltesse. A modern állami és társadalmi élet rokon tényezőire való gyakori, s ezáltal a megértést megkönnyítő tanulságos utalásai csak növeli azt az élvezetet, mellyel a munka elolvasása jár.

V. M.

Tamedly Mihály: Igaz Sámuel és a Hébe. Sopron. 1917. 40 l. „Merkur”-nyomda.

Az első magyar szépirodalmi zsebkönyv szerkesztőjének küzdelmes életét s kiadványának — a Hébe c. 1822—1826-ig megjelent évkönyvnek — sorsát vázolja e kis füzet, melynek függeléke a Hébe íróiról és közleményeiről is híven beszámol. Igaz Sámuel 1786 okt. 13-án született Erdőbényén, Zemplén-megyében. Tanulmányait Miskolcon, Lőcsén és Debrecenben végezte. 1810-ben Tisza László fiának, Lajosnak nevelője lett. Tanítványával 1818-ban külföldi útra ment, melynek végén a Tiszaáktól kapott 5000 forinttal jövőjét egy időre biztosítottak látva, Bécsben telepedett le s irodalommal foglalkozott. Eleinte főképp Pánczél Dánielnek segédkezett a Magyar Kurir szerkesztésében, később emellett kiadta Zsebkönyv 1822-re c. évkönyvét, mely a következő években Hébe címen jelent meg. A Zsebkönyv első kiadásának 500 példánya 2000 forintba került és két hónap alatt elfogyott, úgyhogy nemsokára újból kinyomtatták, még pedig ismét 500 példányban. A további kötetek sikere már kisebb volt, mert Igaz Sámuel vállalatának erős versenytársa akadt Kisfaludy Károly Aurorájában és Kovácsóczy Mihály Aspasziájában. A Hébe főtámogatója az egykorú írók közül Kazinczy Ferenc; irodalomtörténeti szempontból legnevezetesebb közleményei: Aranyosrákosi Székely Sándortól: A székelyek Erdélyben (1823.) és Kölcsény Ferentől: Rákosnak nyμφájához (1826.); ismertebbnevű munkatársai: Bajza József (Széphalom 1826), Desseffy József gróf (A dicső német nő Magyarországon. 1823. stb.), Döbrentey Gábor (A sok milliójú semmirekellő sírjánál. 1823. stb.), Fáy András, Szentmiklóssy Alajos, Dukai Takács Judit, Toldy Ferenc és Vitkovics Mihály (Palota és kisház. 1826. stb.). Érdekes, hogy mennyire foglalkoztatja az írói csoport költőit Anakreon alakja és költészete, majd mindegyik évfolyamban találunk rávonatkozó verset. (Szentmiklóssy Alajos: Anakreon dala. 1822. — Ludányi Bay György: Az epedő Anakreon 1823. — Desseffy

J. Anakreon galambja; A vén Anakreon. 1824. — Zeyk János: Anakreon dalok. 1826.) Jelentős helyet foglalnak el ezek mellett a verselő munkatársaknak pályatársaikat dicsőítő darabjai (Kazinczy F.: Helmezyhez. 1824; Schedel: Szentmiklóssyhoz 1823; A Székely Sándor: Döbrentey Gáborhoz 1823; Teslér László: Kazinczy Ferenchez 1826; Vásárhelyi János; Dayka Gáborhoz 1824.)

Igaz Sámuel ügylátszik őszinte lelkesedéssel foglalkozott az irodalom népszerűsítésének gondolatával, bár kísérletei, sajnos, nem jártak az óhajtott eredménnyel. Az ő indítványára bővült a Magyar Kurir a Kedveskedő című melléklettel, amely azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Nyilván ez volt az egyik oka, hogy Igaz 1825-ben elhagyja a Kurirt s miután a nevelősködése idején szerzett pénze is elfogyott, igen nehéz anyagi helyzetbe került; ám azért Bécsben maradt. A Hébe utolsó kötetének megjelenését már csak kölcsön útján tudta biztosítani. 1825-ben folyamodott a debreceni könyvtárosságért, de nem nyerte el. Egy ideig a magyar nyelv tanításából él, míg végre 1826 június 7-én a halál megszabadítja nyomorúságaitól. Utolsó öröme, hogy nem sokkal elhunytá előtt Zemplén megye tiszteletbeli táblabírónak választja meg. A — vagyon helyett — kétezer forint adósságot hátrahagyó lelkes magyar szerkesztőt Bécsben tették le örök pihenőre a matzleinsdorfi temetőben. Sirja már nincs meg. Valószínű, — mondja a szerző — hogy porait a temetőn átvézető utca nyitásakor helyezték egy közös sírba.

Nagyjából ezekben foglalható össze Igaz Sámuel és a Hébe sorsának története, melynek részletezésével a szerző, nemcsak tárgyyszeretetének, de kegyeletes érzésének is elismerésre méltó jelét adta. (Teljesség kedvéért megemlíthető, hogy Igaz Sámuel arcképe a kisújszállási ref. egyház ajándékából nemrégiben a Kisfaludy-Társaság ereklyetárába került. V. ö. Kisf. Társ. Évlapjai. I. kötet 153 l.)

BAROS GYULA.

Harsányi István: A Sárospataki Rákóczi-könyvtár katalógusa. Bp. 1917. 8. r. 70 l. A sárospataki főiskolai könyvtár kiadása.

I. Rákóczi György és fia Zsigmond egyesített könyvtárának eddig kéziratban lévő katalógustöredékét közli e könyv szerzője. Alapos forráskutatás alapján rajzolja meg előttünk a könyvgyűjtő R. Gy. alakját, ki könyveit részben maga vásárolja, részben pedig a külföldi egyetemekre küldött ifjakat bízta meg a legújabb művek megszerzésével. Ezenkívül az udvari könyvtár még ajándékozás útján is gyarapszik. Fennmaradt adatok szerint a gyűjtemény állandóan nyitva volt lelkészek, tanárok, írók és tudósok előtt. A fejedelem maga is írat, fordított könyveket tudósaival, mások meg műveiket ajánlják a bőkezű nagyúrnak, ki a kiadási költségek nagy részét fedezi. A saját névaláírásával ellátott példányokkal azután százszámmra ajándékozza meg a parókiákat és iskolákat, különösen pedig a sárospataki kollégiumot.

Özvegye, Lorántfy Zsuzsánna és fia Zsigmond gondosan ápolják Rákóczi György szellemét, s szóbanforgó becses hagyatékát is tovább

fejlesztik. R. Zsigmond az udvari könyvtárat végrendeletileg a sárospataki kollégiumnak ajándékozta. A könyveket 1658—60 táján szállították el a várból a kollégiumba. Ebből az alkalomból szedték a fent említett jegyzékbe. A Rákóczi-könyvtárt a kollégiumban is külön kezelték, s a könyveket is külön jelzéssel látták el.

1661-től a könyvtárnak hányatott sorsa van, akárcsak a kollégiumnak. 1671-ben a könyvtár legnagyobb része a várbeli jezsuiták kezére jut, s csekély megszakítással náluk is marad egészen addig, míg 1706-ban II. R. Ferenc a kollégiumot újra vissza nem adja a reformátusoknak. Milyen hiányosan került vissza a könyvtár, annak bizonyítéka, hogy dr. Visegrádi János 1909-ben a sátoraljaújhegyi piaristarendi házikönyvtárban 120 olyan kötetet talált, melyekről megállapította, hogy azok hajdan a sárospataki könyvtár tulajdonai voltak.

Az 1660 táján készült katalogus-töredéket több kéz írta s 44 lapnyi a terjedelme. A jegyzék egyes félfvei az Abc kezdő betűivel vannak ellátva; hiányosan egészen K-ig. A jelen katalogus-töredék 821 kötetet tartalmaz, de az A—K-ig jelzett lapok közül a hiányzók kb. szintén 821 kötetet tartalmazhattak, s így Rákóczi-könyvtára kb. 1642 kötetből állhatott. Feltehető, hogy nem a «K» jelzésű lap volt az utolsó, s így a gyűjtemény állománya talán még gazdagabb volt.

Harsányi István megállapítása szerint a könyvtár legnagyobb részét teológiai és bölcészeti művek foglalkozták el, földrajz, történelem és a többi tudományágak csak kisebb mértékben voltak képviselve. Ez az arány a kor vallásos irányát tekintve érthető is.

A katalogus a könyvveimeket rövidítve adja, a szerző nevét nem mindig említi, a kiadás helyét és idejét pedig sohasem. A művek teljes címét — kitoldva értékes könyvészeti adatokkal — Harsányi állapítja meg. Az is érdeme a szerzőnek, hogy sikerült tiz olyan könyvveimnek a nyomára jutnia, melyek sem a R. M. K-ban, sem a Sztripszky-féle Adalékokban említve nincsenek, ma egy példányban sem ismereteseek s létezésükről csupán e katalogusból van tudomásunk.

RIEGLERNÉ GERECEZÉ MARGIT.

Vándor Iván: Balassa Bálint szerelmei. Budapest. 1917. 136 l. Athenæum-kiadás. (A címlapot Bálint János, a könyvdíszeket Kónya Izidor festőművészek rajzolták.) Ára 5 kor.

Költészetünk multjából — Zrinyin, Csokonain és Petőfin kívül — főképp Balassa Bálint alakja foglalkoztatta leginkább a magyar szépirodalmat. Már Kisfaludy Sándor is írt róla egy három énekes elbeszélő költeményt, de Kölcsey Ferenc lantját is megszólaltatja a rávaló emlékezés. Újabb költőink idetartozó művei közül Patyi Istvánnak Balassa Bálint sirján c. verse érdemel figyelmet. (Mindezeket említi és ismerteti Lakatos Vince is Magyar költők egymásról. Keszthely. 1900. c. könyvében.) A hányttatott életű költő a hőse Tóth Kálmán Dobó Katica c. szindarabjának, valamint P. Szathmáry Károly több művének, köztük a Balassa Bálint c. történeti regénynek, továbbá Martos Ferenc hasonló című

négy felvonásos történeti színjátékának, melyet eredetileg a Nemzeti Színházban adtak elő. Jósikának szintén ajánlották e tárgyat feldolgozásra, de a jeles regényíró nem vállalkozott rá. (V. ö. Dézsi L., B Jósika M. Bp. 1916. 238 l.) Lisznyai Kálmán az Új Palócdalok c. kötetében (Pest. II. kiadás 1859. 161—218 l.) «Balassa Bálint börtöndaljai török fogságában» címen egész lírai ciklust tett közzé. Ily előzmények után természetesen bizonyos kíváncsisággal veszi majd kézbe az érdeklődő Vándor Iván könyvét, de az is kétségtelen, hogy elolvasás után érthető bosszúsággal teszi félre.

A mű címe Balassa Bálint szerelmei-ről beszél, de voltaképen csak az Ungnádne Losonczy Annához és Hagymássy Sanyiki Krisztinához való viszony regényes rajza. «Anna» felírású első része kilenc fejezetben a költőnek az egri várkapitányné utáni hiábavaló epekedéséről, a «Krisztina» című második rész pedig négy fejezetben a Hagymássy Kristófnéval folytatott tiltott viszonyról szól; míg a könyv utolsó lapjai (Bálint elköltözik) a költő halálának érzelmes leírását nyújtják. Közben epizódalakként egy Kata nevű jobbágyleány, meg egy Eszter nevű cigányleány is feltűnnek, hiszterikus rajongásuk azonban egyáltalában nincs megokolva. De nemcsak a lélekrajz hiányos és valószínűtlen volta kifogásolható a könyvben, hanem az egész munka megalkotottsága. A címlap ugyan nem igazít útba, de az előadás sejteti, hogy a kis mű régieskedő stílusával Balassa szerelmeinek *költőileg* kiszínezett rajzát óhajtja nyújtani. A kép azonban, amit így nyerünk, igen vázlatos és művészi tekintetben rendkívül fogyatékos. A könyvben ilyen sorok is akadnak: «Egy gyerek, aki eddig kíváncsian ácsorgott a lovak lába közt, felkiáltott: Én tudom (t. i., hogy hol várják szállással az érkezőket), én elvezetem *magukat*!» «Te már bejártad *Egret*? — kérdezte Balassa.» Másutt Anna kérdi Balassától: «Kigyelmed nem szereti *Egret*?» «Nyergelj — parancsolta (t. i. Anna) az egyik *ló-idomítónak*.» (Értsd: lovásznak.) «A *lóidomító* alázatosan kérdezni bátorodik tőle, jól viselte-e a szürke *magát*?» Az efféle régieskedés bizonyára aligha alkalmas a tizenhetedik századbeli környezetrajz valószínűvé tételére. Az a kérdés is fölvetethető, miért nevezi a szerző a költőt Balassi Balassa Bálintnak, mikor az előneve más volt? Balassa életének költői ábrázolása ezek szerint még megoldásra váró művészi feladat. B. Gy.

Császár Elemér: Shakespeare és a magyar költészet. Budapest. 1917. 268. l. Franklin-kiadás. (Olesó Könyvtár 1837—1842 sz.) Ára 1 kor. 80 f.

A nagy évfordulóval kapcsolatos alkalmi dolgozatok közül — a felöltött anyag gazdagsága s a feldolgozásban mutatkozó tudományos gondosság alapján — a legelső helyek egyike kétségkívül Császár Elemér tanulmányát illeti meg. A nyolc fejezetre oszló mű eredetileg a Budapesti Szemle 1916. évfolyamában jelent meg s mint ilyen olvasóink előtt nem ismeretlen, annak idején ugyanis folyóiratszémleinkben bőven volt róla szó (L. Irodalomtörténet: 1916. évf. 393., 396., 400.; 1917 évf. 70. l.) Mostani alakjában használhatóságát mindenesetre növeli az a két függelék, melyet a szerző tanulmánya végére illesztett: 1. Shakespeare hatását föltüntető művek, 2. A magyar költészetre hatott shakespearei drámák jegyzéke.

Nem kifogásképen, csak mint a tárgyra vonatkozó irodalom újabb eredménye említhető meg, hogy a műnek két adata szorul helyesbítésre. Egyik az, hogy Shakespeare első említése irodalmunkban — Weber Arthur megállapítása szerint — nem 1777-ből s nem Bessenyei Györgytől való, hanem 1776-ból, Szerdahelyi György tanítványától, Fekete Imrétől. (L. ennek Tentamen stb. Nagyszombat. 1776. c. latin munkájára vonatkozó utalást a Magyar Shakespeare-Tár IX. füzetében. Bp. 1916. 287. l.)

A másik tulajdonképen Bayer Józseftől származó adat, mely Macbeth 1834-diki budai előadására vonatkozik, Ferenczi Zoltán kutatásai nyomán olykép módosul, hogy »Döbrentei első prózai Macbeth-fordítását megsemmisítette, a verses fordítással 1823-ban elkészült s ezt 1825 október 14-én (majdnem biztosan e napon) Pozsonyban előadták». (V. ö. Shakespeare-Tár IX. kötet. Bp. 1916. 118 l.)

Ez a két megjegyzés természetesen semmit sem von le Császár Elemér megállapításokban gazdag munkájának jelentőségéből; főkép ha arra gondolunk, hogy a mű a rendkívül terjedelmes anyagot s a rávonatkozó hatalmas irodalom eredményeit mily világos, áttekinthető csoportosításban tette hozzáférhetővé. Az elfogulatlan olvasó bizonyára sok elismerésre méltót fog találni a tárgyra vonatkozó bő anyag aránylag tömör feldolgozásában.

BAROS GYULA.

Kéky Lajos: Tanulmányok Arany János epikájáról. Budapest. 1917. 126 l. Franklin-kiadás. (Olcso Könyvtár 1843—1847. sz.) Ára 1 kor. 50 f.

Az alkalmi cikkeknek abból a gazdag aratásából, mellyel Arany emléket ünnepelve, lapjaink bennünket elárasztottak: a tudomány csűrűbe vajmi kevés kerül. A természetesen meglátszik ugyan, hogy a lelkesedés napja érlelte, de a meleg néha tán túlságos nagy lehetett, mert bizony olykor a kényszerérés jelei is felismerhetők. Kéky e könyvét annál kevésbé illeti e megállapítás, mert az ő munkája csupán kiadványnak alkalmi, benne azonban régebbi, komoly elmélyedése eredményeivel hódol a százéves fordulón. Négy tanulmánya közül kettő ismeretes lehet olvasóink előtt. »Az utolsó magyar»-ról szóló ugyanis eredetileg az Irodalomtörténet első évfolyamában jelent meg; azt a koszorúzott dolgozatát pedig, melyben Petőfi János vitézének Arany Toldijára gyakorolt hatását vizsgálja, kivonatolta és megjegyzéssel kísérte folyóiratszemplénk (1913: 481 l.). Harmadik tanulmányában a nagy ünnepelt elbeszélő költészetét — egységes képbe foglalva — vizsgálja. Fejtegetéseinek tudományos jelentőségét növeli az a körülmény, hogy a tárgyalása körébe vont művek elemzésében és értékelésében mindazokat a mozzanatokat figyelembe veszi, melyeket az irodalomtörténet a művészi alkotás ható tényezőiül ismer. Így a költő lelki alkotának, belső és külső élményeinek, a fejlődését alakító és irányító különböző elemeknek taglalása után érteti meg az olvasóval Arany nagy művészi értékét, eredetiségét, korszerűségét, nemzeti és egyetemes jelentőségét. Tárgya és önmaga hasonló megbecsülésével ismerteti Kéky egy következő dolgozatában »Arany pályakezdését». Tekintettel arra, hogy itt néhány

kevésbé ismert munka (Cigánybúcsuztató, Dévaványai juhbehajtás; novellák) kerül szóba: e részt majd bizonyára szélesebb körű érdeklődés fogadja. És joggal: mert e tanulmány, épúgy mint fentebb említettek, az előadás művészetének sincs híjával. A becses kis füzet függeléke az Arany János elbeszélő költészetéről szóló irodalom igen hasznos könyvészeti egybeállítását foglalja magában.

VELEZDI MIHÁLY.

Takáts Sándor: Zrinyi Miklós nevelőanyja. Budapest. 1917. 144. l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor.

E terjedelmes tanulmány, mely történetíróink és irodalombúváraink érdeklődésére egyformán számot tarthat, eredetileg a Budapesti Szemle 1916. évfolyamában látott napvilágot. Annak idején folyóiratszemenként (l. Irodalomtörténet 1916. évf. 399., és 1917. évf. 72, 181 l.) bőven ismertette s így most, amikor könyvalakban való megjelenéséről adunk számot, tartalmi ismertetése helyett csupán arra utalunk, hogy a mű nemcsak a Zrinyivel foglalkozókra nézve nélkülözhetlen, de egyik-másik jellemző és értékes vonatkozásánál fogva a Balassa Bálint költészetével kapcsolatos kutatás sem hagyhatja figyelmen kívül. A Szigeti Veszedelem szerzőjének életrajzi adatait helyesbítő megállapítások mellett, több becses utalás található a tizenhatodik század nagy lírikusának népszerűségére is. A legapróbb részletekre kiterjedő korrajz s a kifogástalan zamatú, magyaros előadás ismert erényei a jeles szerzőnek.

B. Gy.

Borz Gyula: Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig. Esztergom. 1916. Laiszky János nyomdája. 103 l.

Azok az írók, akikkel Kazinczy Ferenc már fogsága előtt szorosabb viszonyban volt, s akikkel való barátsága a tőlök vett vagy rájuk tett hatás tekintetéből fontosabb, a következők voltak: gr. Ráday Gedeon, Földi János, Horváth Ádám, Aranka György, Döme Károly, Dayka Gábor, Kovachich György és Fejérváry Károly, végül br. Prónay László. Ezekkel való levelezésének legnagyobb része pályája első felének, irodalmunk szempontjából legfontosabb idejére esik, azokra a mozgalmas, munkás, harcok időkre, mikor a Kassai Magyar Museumot, majd Orpheusát alapította. Ráday rajongva tisztelt mestere, akitől legszívesebben veszi és legkészségesebben fogadja meg a tanácsot. S a nagyműveltségű, művelt ízlésű főúr nem is fukarkodott a fiatal literátornak szánt tanácsokkal, vállalkozásai támogatásával. Ráday hozta össze Kazinczyt Földi Jánossal is. Az erős egyéniségű és nagy gyakorlati érzékű Földi és Kazinczy eltérő gondolkodása, meggyőződése a legtöbb esetben nagy vitákra vezetett köztük, olykor félreértésre is, de összekapcsolta őket a közös szent cél, az anyanyelv irodalmának fejlesztése. Annál hódolóbb tisztelője volt Kazinczynak P. Horváth Ádám, akinek pedig irodalmi iránya, a Gyöngyösy-féle hagyományokhoz ragaszkodó epika oly távol állt Kazinczy ízlésétől. Érdekes azonban s mindenesetre dicséretére válik Kazinczy éles szemének, hogy

felismerte Horváth Á. tehetségének igazi oldalát s öt népies dalok szerzésére ösztönözte.

Földi különösen a Tiszántúl, Horváth Adám a Dunántúl vidékén volt a meginduló magyar irodalom ügyének előharcosa, buzgó terjesztője és úttörője. Erdélyben Aranka Györgyöt nyerte meg Kazinczy a szent ügynek. Aranka, épen úgy, mint az előbbiek, nagy buzgalommal vett részt Kazinczy folyóiratainak alapítási gondjaiban és ezeknek, valamint Kazinczy más kiadványainak terjesztésében.

Mindezekkel Kazinczyt a személyes vonzalomnál talán még jobban az irodalom érdeke fűzte össze. Döme Károlyval való barátságában azonban a kölcsönös meleg rokonszenv az uralkodó érzés. Ez annál inkább válik dicsőségére mindkettőjüknek, mert a szabadgondolkodó Kazinczy és a katolikus pap Döme közt a világnézet és meggyőződések különbözőségének hatalmas válaszfala állott.

Kazinczynak Daykához való viszonyában is megtaláljuk az ifjú költő személyéhez való meleg szeretetnek kedves vonását. Leveleikből azonban — sajnos — egy sem maradt fenn, mert Kazinczy fogságba kerülése előtt, talán túlzott óvatosságból, megsemmisítette ezeket. Másokhoz írt leveleiben azonban többször szól szeretettel és nagy elismeréssel róla, ki «oly hamar halt meg Litteratúránknak».

Kovachich Györgyvel ennek Merkur c. német folyóirata révén került összeköttetésbe Kazinczy, Fejérváry Károlyval pedig megszerzett és megszerzendő könyvek iránt váltott tartalmas leveleket. Báró Prónay Lászlóval azért keresett összeköttetést, hogy s főúri világban szerezzen a nagy ügynek lelkes barátokat, támogatókat. Ilyet talált a hazai nyelvért buzgó, irodalmunkat lelkesen pártoló Prónayban. Ezek azon írói összeköttetései Kazinczynak, melyekről Borz Gyula munkája szól. Új megvilágítást, új szempontokat nem igen kapunk ugyan benne, de ezt a szerző nem is ígérte, midőn céljául azt tűzte ki, hogy az újra ébredő irodalom munkáit «azon viszony szempontjából mutassa be, melybe az előkészület iskoláját járó Kazinczyval kerültek». Ennek meg is felelt tanulmányával.

SZEMKŐ ALADÁR.

Váradi Antal: Elmult időkől. Cikkék és rajzok. Budapest. 1917. 292 l. Franklin-kiadás. (Olcsó Könyvtár 1856—1863 sz.) Ára 2 kor. 40 f.

Nálunk aránylag kevés az olyan mű, mely a szellemi életünk múltjára vonatkozó, bizalmasabb természetű mozzanatokról tájékoztatna. Emlékirataink közül ugyanis Vachott Sándorné, br. Jósika Miklós, Pulszky Ferenc s néhány egyéb írónk munkáin kívül alig akadunk könyvre, melyből meghittebb fény áradna az irodalmi fejlődés úttörőinek küzdelmére. Erre való tekintettel Váradi Antal írott forrásokon és előszóbeli közléseken alapuló, megmélkezésszerű rajzai némi érdeklődésre tarthatnak számot, csak az a kár, hogy többnyire ismert apróságokat elevenítenek fel. Egyik-másik rajz jelentéktelenségét bizony a könnyedséget mimelő előadás egyéni, de nem nagyon mélyenjáró humora sem képes feledtetni. A harminc tárcaszerű cikket magában foglaló kötet minket érdeklő darabjai közül az

«Egy kis hónapos szoba» című Katona József pesti színészkedéséről, a *Diákevek* s az *Utolsó órák* felírású, meg Petőfi pápai tartózkodásáról és halála rejtélyes körülményeiről szól.

A *legrégibb újság* címen Rát Mátyás Magyar Hirmondójának megjelenését ismerteti a szerző, aki mint a *Kisfaludy Sándor végrendelete és Petőfiné «testvéri szöze»* című fejezetek mutatják, az adatközléstől sem idegenkedik. A nagy magyar lírikus feleségének lelkesítő iratát — Testvéri szózat Magyarország hölgyeihez — a Hivatalos Közlöny 1849-iki 74. számából vette át. Két megemlékezést szentel Kisfaludy Károly emlékének, míg a *Szomorú napok*-ban a szabadságharc utáni idők irodalmi és művészeti viszonyain borong. A *vastuskó*-val kapcsolatban, mely valamikor a Ráth Mór-féle könyvkereskedés váci-utcai boltja közelében állott, az ismert könyvtárú vevőköréről (Deák F., Szalay L. stb.) tudunk meg egyet-mást. Az *utazás Dömsödre* állítólagos ifjúkori élmények kissé túlzott, humoros rajza. Végül megemlíthető a *Petőfi-Társaság multjából* c. kis visszaemlékezés, melyre — minthogy a nevezett Társaság 1916. Évkönyvében is megjelent — már utaltunk. (L. folyóiratunk 1917. évf. 556 l.) A tényleges adatokra hivatkozás nagyjából eléggé megbízható, akad azonban a köztudattól való eltérés is. Rát Mátyás halála idejét például 1810 febr. 16-ra teszi a szerző (67 l.), míg Szinnyei Magyar Írókjában febr. 5. olvasható. Kisfaludy Károly Tatárok-ját Váradi szerint 1818-ban adták elő Székesfehérváron és Pesten, holott Toldy téves adata helyett már minden kézikönyv 1819-et ír. Nem egészen érthető, hogy *április 13.* Rát Mátyás születési dátuma — pár évvel később — 1849-ben miért lett «olyan országos». A szerző itt valószínűleg a detronizációra gondol, de ez április 14-én történt.

Az irodalmi érdekeken kívül a kötet számos cikke (Lamberg halála; Budavár ostroma; Május hatvan év előtt; Forrongó idők; Május 21; Jön az orosz stb.) a szabadságharc történetével foglalkozik; ezekhez a nyersanyagot nagyrészt az egykorú lapok szolgáltatták.

B. Gy.

Simonfi János. Rosnyai Dávid naptári följegyzései. Kolozsvár, 1914. 19 l.

A marosvásárhelyi ref. kollégium könyvtárában tizenhárom kalendárium, az 1668. és 1718. közti időből, fenntartotta számunkra Rosnyai följegyzéseit. Ezeknek elsősorban életrajzi jelentőségük van, de találunk bennök néhány irodalomtörténeti adatot is. Így megtudjuk belőlük, hogy Rosnyai 1715. januárjában fogott a *Horologium Turcicum* írásához. Szamosújvári fogságából (1681.) följegyzi, hogy olvasta Marcus Aureliust, ami nem más, mint a Guevara-féle *Fejedelmeknek serkentő órája*, amely Simonfi szerint nagy hatással volt Rosnyai munkájára. Az 1715. évből, Rosnyai fiának, Sámuelnek tollából egy érdekes szatirikus verset olvasunk, két vén leánynak, Kátyónak és Totynak, panaszos siralmát. Érdeklődéssel várjuk Simonfi Jánosnak azt az ígérését, hogy az újabban fölfedezett nagyszámú Rosnyai-levelekből feldolgozza e különös írói egyéniségnek életrajzát.

K.

Új füzetek és könyvek. *Pekár Gyula: Don Juan.* Újabb átdolg. kiadás. Budapest, 1917. 194 l. Athenæum kiadás. Ára 4 kor.

Daudet: Sappho. Regény. Ford. Kéri Pál. Budapest, 1917. 369 l. Athenæum-könyvtár. 36. sz. Ára 3 kor.

Rusztaveli: Taniel, a párduebőrös lovag. Ford. Vikár Béla. Zichy Mihály 26 képével. Budapest, 1917. 231 l. Athenæum-kiadás. Ára 10 kor.

Gyulai Ágost: Quem dii odere... Kihez írta Arany János «Tanári jubileumra» c. költeményét? Budapest, 1917. 18 l. (Különlenyomat a Pædagogiai Értesítőből. V. ö. folyóiratunk: 1917. évf. 542 l.)

Werkner Mór: Névmagyarázatok 2. Régi magyar női nevek. Budapest, 1917. 67 l. A Magyar Nyelvőr kiadása. Ára 1 kor.

Molnár Ferenc: Az óriás és egyéb elbeszélések. Új kiadás. Budapest, 1917. 235 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Papp Aladár: Önagsága a feleségem... és egyéb elbeszélések. Budapest, 1917. 64 l. Galántai Gy. bizománya. Ára 2 kor.

Zillmann Paul: A teozófia lényegéről. Ford. Szemenics Mária. Budapest, 1917. 16 l. Teozofiai füzetek. 10. sz. Kókai L. bizománya. Ára 50 f.

Kelemen Ferenc: Az első tűz s egyéb háborús rajzok. Budapest, 1917. 99 l. Légrády-kiadás. Ára 2 kor. 80 f.

Kálnoki Izidor: Klárika doktor. Regény. Budapest, 1917. 319 l. Athenæum-kiadás. Ára 3 kor.

Gáspárné Dávid Margit: Liselotte. Biedermeyer regény. 8 egykorú képpel; Kersting, Veit, Krüger festményei és más egykorú műlapok után. Budapest, 1917. 203 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Gábor Andor: Duo. Tréfás versek és verses tréfák. Budapest. 1917. 158 l. Dick-kiadás. Ára 4 kor.

Bibó István: A számok jelentése és a gondolkodás alapformáinak története. Budapest, 1917. 91 l. (Néplélektani dolgozatok 1. sz.) Dick-kiadás. Ára 3 kor.

Kozma Andor: Hetedhét országból. Úti emlékek és mesék. Budapest, 1916. IV. 463 l. (Franklin-nyomda.) A Kisfaludy-Társaság kiadása. Ára 9 kor.

Leibniz halálának kétszázadik évfordulója alkalmából. Alexander Bernát, Dénes Lajos, Dienes Pál, Finkey Ferenc stb. dolgozatai. Budapest, 1917. 315 l. Franklin-kiadás. Ára 8 kor.

Bársony István: Vadásztáska. Budapest, 1917. 83 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár. 848—49. sz.) Ára 72 f.

Villányi Andor: A férj és egyéb elbeszélések. Budapest, 1917. 51 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár 850. sz.) Ára 36 f.

A világháború naplója. 13. f. Az 1916. május—július események. Budapest, 1917. 98 l. Lampel-kiadás. (Magyar Könyvtár 855—56 sz.) Ára 72 f.

Ferenczy Árpád: A Nirvána felé. Regényes indiai történetek. 2. k. Budapest, 1917. 222 l. Ára 10 kor.

Barta Lajos: Az élet arca. Elbeszélések. Budapest, 1917. 182 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor.

Keleti Adolf: Iskolai ünnepélyek szavaló könyve. — Tanítás céljából,

iskolai használatra összeállította és írta — (Budapest, 1917. 396 l. Rozsnyai-kiadás). Ára füzve 4 kor., kötve 5 kor. 60 f.

Krúdy Gyula: Őszi utazások a vörös postakocsin. Budapest, 1917. 205 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 5 kor.

Ujhelyi Nándor: Ő fensége kalapja. Komédia 3 felv. Budapest, 1917. 94 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor.

Ujhelyi Nándor: Tabán. Budapest, 1917. 141 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Varga Ferenc: Gránátszilánkok. Ágoston Ernő rajzaival. Budapest, 1917. 76 l. Singer és Wolfner bizománya. Ára 3 kor.

Báthori Ferenc: Utazásaim a lappok földjén. Útirajzok 48 eredeti fényképpel, 5 rajzzal és 1 térképpel. Nagyvárad, 1917. 116 l. (Sonnenfeld-nyomda.) A szerző kiadása. Ára 4 kor.

Medvei Mária: Az egyiptomiak halottas tisztelete és halottas szobrocskái. Budapest, 1917. 99 l. (Franklin-nyomda.) A szerző kiadása. Ára 5 kor.

Tömörkény István: Népek az ország használatában. Budapest, 1917. 284 l. Táltos-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Toroczka-Wigand Ede: Régi kert s művészei. Képekkel. Budapest, 1917. 196 l. Táltos-kiadás. Ára 12 kor.

France Anatole: Jocaste. Regény. Ford. Kelemen Viktor. Békéscsaba, 1917. 101 l. Tevan-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Tabéry Géza: Vesztő flagelláns. Elbeszélések. Békéscsaba, 1917. 66 l. Tevan-kiadás. Ára 80 f.

Hebbel Friedrich: Mária Magdolna. (Polgári szomorújáték 3 felv.) Fordította Hevesi Sándor. Békéscsaba, 1917. 83 l. Tevan-kiadás. Ára 1 kor.

Hauptmann Gerhard: Crampton mester. Komédia 5 felv. Ford. Bálint Lajos. Békéscsaba, 1917. 81 l. Tevan-kiadás. Ára 1 kor.

Hangay Sándor: Hadak útján. Budapest, 1917. 184 l. Globus-nyomda. Ára 5 kor. (Az ismert nevű költő, jelenleg pilótafőhadnagy, háborús verseinek ezt a gyűjteményét a budapesti 1. honvédegysége özvegy- és árva-segélyalapja javára engedte át.)

Veér Imre: Imago. A kétnemű ember. Budapest, 1917. 126 l. Acél-Testvérek kiadása. Ára 3 kor. 50 f.

Wallasz Jenő: Egy hadimilliomosnő keservei. Budapest, 1917. 80 l. Eggenberger-kiadás. Ára 3 kor.

Aeneas Sylviusnak a két szerelmesről szóló története és annak válogatott levelei. Latinból fordította Dévay József. 25 képpel. Budapest, 1916. XXIII., 114 l. Kókai-bizomány. Ára 5 kor.

Shaw Bernard: Ember és felsőbbrendű ember. Komédia és filozófia. Ford. Hevesi Sándor. Budapest, 1917. 415 l. Révai-kiadás. Ára 2 kor. 60 f.

Szederkényi Anna: Laterna magika. Két fantasztikus jelenet. Budapest, 1917. 47 l. (Modern Könyvtár 510—11.) Ára 60 f.

Villányi Andor: Legenda. Budapest, 1917. 93 l. (Modern Könyvtár 512—14.) Ára 1 kor.

Conan Doyle: A mérgező. Angolból ford. Esty Jánosné. Budapest, 1917. 117 l. (Modern Könyvtár. 515—18.) Ára 1 kor.

France Anatole: Kék szakáll két felesége. Ford. Csetényi Erzsi. Budapest, 1917. 38 l. (Modern Könyvtár 519.) Ára 60 f.

Komáromi János: Tilinkó. Budapest, 1917. 222 l. Dick-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Molnár Ferenc: Ismerősök. (Feljegyzések, Krónikák.) Budapest, 1917. 217 l. Franklin-kiadás. Ára 5 kor.

Vértse K. Andor. (Diogenes): *A Szíriusz csillag felé...* Újságcikkek. Nyiregyháza, 1915 (a borítékon 1917). 141 l. Joba Elek kiadása. Ára 2 kor.

Major János: A magyar zsoltárköltő. Budapest, 1917. 16 l. Kókai-bizomány. Ára 12 fillér.

Berkes Imre: Babel. Regény. Budapest, 1917. 222 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Szép Ernő: Kenyér. Budapest, 1917. IV. 208 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Herczeg Ferenc: Tűz a pusztában. Budapest, 1917. 178 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Krúdy Gyula: Szindbád ifjúsága és szomorúsága. 1—2 k. (A címlapot és szövegeképeket Kürthy György rajzolta.) Budapest, 1917. 162, 155 l. Táltos-kiadás. Ára 7 kor. (Számozott példány finom papíron, az író sajátkezü aláírásával 12 kor.)

Nagy Lajos: Babel vizeinél. Versek. Budapest, 1917. 80 l. Rényi-bizomány. Ára 3 kor.

Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa. Gyóni Géza élete és költészete. Budapest, 1917. 82 l. Rényi-bizomány. Ára 3 kor.

Nagy Lajos: Jelek és proféciák. Budapest, 1917. 109 l. Rényi-bizomány. Ára 2 kor. 40 f.

Moly Tamás: Az igazi élet. Színmű. Gyoma, 1917. Kner-kiadás. Ára 3 kor.

Haller Jenő: Horvát-szerb irodalomtörténet. Horvát vizsgálatra készülő tanárok, tanítók, középiskolai tanulók és érdeklődők számára. Budapest, 1917. 49 l. Lampel-bizomány. Ára 3 kor.

Lassalle Ferdinánd: Az alkotmányról. Ford.: Somogyi Béla. Budapest, 1917. 71 Népszava-kiadás. Ára 1 kor. 50 f.

Buday Barna: Magyar problémák. Budapest, 1917. 171 l. Pátria-kiadás. Ára 6 kor.

Baudelaire Charles: A rossz virágai. Magyarul György Oszkártól. Békéscsaba, 1917. 110 l. Tevan-kiadás. Ára 4 kor.

Rainer Mária Rilke: Hogyan szeretett és halt meg Rilke Kristóf hornétás. Magyarul Kállay Miklóstól. Békéscsaba, 1917. 32 l. Tevan-kiadás. Ára 1 kor.

Szilágyi Géza: Menny, pokol, háború. Korszerű legendák. Békéscsaba 1917. 122 l. Tevan-kiadás. Ára 4 kor.

Verhaeren Emile versei. Magyarul Peterdi Andortól. Békéscsaba, 1917. 78 l. Tevan-kiadás. Ára 3 kor.

Csathó Kálmán: A nők titka. Budapest, 1917. 198 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 5 kor.

Madarassy Beck Gyula b.: Háborús uszítás. (Kézirat helyett.) Budapest, 1917. 28 l. Pallas-nyomda. Ára 50 f.

Méray-Horváth Károly: Örök tűz. Budapest, 1917. 23 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor. 40 f.

Gárdonyi Jenő: Sír a szívem... Arad, 1917. 72 l. Deák-kiadás. Ára 2 kor. 50 f.

Ráskai Ferenc: A budai ház. Pesti történet 3 felv. Budapest, 1917. 114 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Révész Béla: Genovéva arca. Budapest, 1917. 221 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Szomaházy István: Muzsikáló óra. Regény. Budapest, 1917. 160 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Móricz Zsigmond: Magyarok. Elbeszélések. A címlapot rajzolta Végh Gusztáv. 3. kiad. Budapest, 1917. 166 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor. 50 f.

Móricz Zsigmond: Tavaszi szél. Elbeszélések. 2. Kiadás. Budapest, 1917. 248 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Souvestre Pierre és Marcel Allaire: A bűn köntöse. Egy genialis kalandor a XX. században. 13. ford. Pogány E. Budapest, 1917. 152 l. Magyar J. kiadása. Ára 2 kor. 40 f.

H. Fekete Péter: Arany és Petőfi barátsága. Különlenyomat Nagyszalonta város Arany János polgári leányiskolája 1916—17. tanévi értecsítőjéből 14 l. (Felolvasatott az iskola 1917. évi ápr. 21—22-én tartott Arany-ünnepélyén.)

Gulyás Pál: Könyvtári problémák. Budapest, 1917. 180 l. A szerző kiadása. Ára 5 kor.

Szabó Dezső: Nincs menekvés. Regény. Ungvár, 1917. 197 l. Ungmegyei nyomda. Ára 3 kor. 60 f. Budapest. Benkő-bizomány.

Jámbor Gyula: Eleven tárcák. Budapest, 1917. 76 l. Galántai-kiadás. Ára 3 kor.

Benda János: Megcsal? Budapest, 1917. 149 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Lux Terka. Tűz. Budapest, 1917. 219 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Peterdy Sándor: A kétlelkű Éva. Regény. Budapest, 1917. 1. 197 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor. 20 f.

Vajda Ernő: A majomember és az embermajom. Budapest, 1917. 213 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Dömötör György: Arany ünnepén. Hajduszoboszló, 1917. 19 l. Plohn-nyomda. Ára 2 kor.

Garda József: Valaki játszik velük. Dráma 3 felv. Budapest, 1917. 92 l. A «Ma» kiadása. Ára 2 kor.

Kelemen Ferenc: Az első tűz és egyéb háborús rajzok. Budapest, 1917. 99 l. Légrády kiadás. Ára 2 kor. 80 f.

Lázár István: A fekete grófné. Regény. Budapest, 1917. 164 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Trikál József: A bölcselkedő Shakespeare. Budapest, 1917. 27 l. Stephaneum-nyomda. (Különnyomat a Religio-ból.)

Vagyon Géza : *Fatime*. Mímo-dráma. Sopron, 1917. 36 l. Röttig-kiadás.

Zemplényiné Stark Ella : *Álomország*. Háborús ifjúsági színjáték 4 képben, dallal és tánccal. Budapest, 1917. 39 l. A szerző kiadása (Budapest VI., Szív-u. 64.) Ára 1 kor. 50 f.

P. Louis Colemba S. J. : *Lappaliák*. Regény. Budapest, 1917. 287 l. Apostol-nyomda. Ára 5 kor.

Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei. Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel, név- és tárgymutatóval ellátta : Pirchala Imre. I—II. kötet. Budapest, 1916. VI. 456, 1917. 306 l. Franklin-kiadás. Ára 20 kor.

Solymossy Sándor : *Arany János népiessége*. Budapest, 1917. 7—21 l. (Különnyomat az Ethnographia 1917. évfolyamából.)

Izsóf Alajos : *Keneteid illata nyomán*. Szentföldi útleírás. Győr, 1917. 39 l. A Családi Könyvtár kiadása. Ára 30 f.

Nyírségi : *Magyarok a Tiszántúlról*. Háborús novellák. Győr, 1917. 39 l. A Családi Könyvtár kiadása. Ára 30 f.

Holland F. : *Szent Ferenc-legendák*. Ford.: Pokorny Margit. Győr, 1917. 28 l. A Családi Könyvtár kiadása. Ára 30 f.

Blaskó Mária : *Glóriás kereszt*. (Elbeszélés) Szűz Mária dicsérete. Énekes színmű 1 előképpel. Győr. 1917. 43 l. A Családi Könyvtár kiadása. Ára 30 f.

Pokorny Margit : *Csátayné nagyasszony. A kis legioner*. 2 elbeszélés. Győr, 1917. 30 l. A Családi Könyvtár. kiadása. Ára 30 f.

A olasz háború két esztendeje. A közrebocsátott diplomáciai iratok és vezérkari jelentések alapján. Budapest, 1917. 48 l. A Könyvkereskedő r.-t. bizománya. Ára 1 kor.

Willmann Otto : *Didaktika*. A műveltség, művelődés és oktatás elmélete A 4. kiad. után ford. Schütz Antal. 1 k. Budapest, 1917. 364 l. A Szent-István-Társ. bizománya. Ára 10 kor.

Fazekas Mihály : *Ludas Matyi*. Eredeti magyar rege négy levonásban. Divéky József fametszeteivel. Békéscsaba, 1917. 36 l. Tevan-kiadás. (300 számozott példány. 1—20-ig kötve 50 kor., 21—300-ig kötve 20 kor.)

Wenmüger Mátyás : *Akié a föld, azé a haza*. (Népiratkák 319 sz.) Budapest, 1917. 38 l. A Szent-István-Társ. kiadása. Ára 40 f.

Fülöp József : *Arany János és Tompa Mihály emlékezete az iskolákban*. A nagy költők születésének 100-ik évfordulója alkalmából rendezhető emlékünnepegy műsortervezte. Írta és szerkesztette — Köröendi reform. lelkész. Kézirat gyanánt é. n. (1917.) 32 l. Köröendi könyvnyomda r.-t. utóda Weiner F. Ára 80 f.

Kovács Géza : *Magyar nemzeti irodalomtörténet*. I. kötet. Első kiadás. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztérium megbízásából dr. Vida Sándor tankönyvének felhasználásával a fiamei magyar és olasz s általában a nem magyar tanítási nyelvű középiskolák VII. osztálya számára írta — főgimnáziumi tanár. Budapest, 1917. 432 l. M. kir. tudományegyetemi nyomda. Ára 5 kor.

Révai Mór : *A magyarság ügye a külföldön*. Budapest, 1917. 224 l. Révai-kiadás. Ára 5 kor.

Gulyás József: Tokaji református papok. Sárospatak, 1917. 56 l. A ref. főiskola nyomdája. Ára 2 kor. 50 f.

Paulik János: A hitoktatás reformja. Javaslat a magyarhoni ev. egyetemes közgyűléshez. Nyiregyháza, 1917. 23 l. Jóba Elek nyomdája.

Gyóni Géza: Élet szeretője. Versek. 1909—1914. Budapest, 1917. 127 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor. 50 f.

Kozák Jolán: Karácsonyi átom. Színjáték 2 felv. Czepléd. 1917. 82 l. Sárik-nyomda. Ára 1 kor.

Arcibasev: Feltékenység. Dráma 5 felv. Budapest, 1917. 110 l. Singer és Wolfner-kiadás.

Keller Gottfried: Tükör, a cica. (Csodálatos történet.) Ford. Hevesi Sándor. Békéscsaba, 1917. 54 l. Tevan-kiadás. Ára 80 f.

Leonid Andrejev: Lázár. Elbeszélés. Ford. Zsatkovics Kálmán. Békéscsaba, 1917. 32 l. Tevan-kiadás. Ára 60 f.

Péczy József: Ésszel él az ember. Elbeszélések. Békéscsaba, 1917. 69 l. Ára 80 f.

Cudar gyönyörök. (A borzalom íróiból: E. A. Poe, Villiers de l'Isle Adam, Hanns Heins Ewert, Gusztav Meyrink). Ford. Dóczy Pál. Békéscsaba, 1917. 78 l. Ára 1 kor.

Front. Tábori hetilap. Kiadja József főherceg vezérezredes arcvonal-parancsnoksága. Budapest, 1917. Németh J. bizománya. Egyes szám ára 60 f.

Payer Hugó: József királyi herceg. 1914—1917. Budapest, 1917. 151 l. Németh J. bizománya. Ára 3 kor. 50 f.

Gábor Andor: Doktor Senki. Regény 1—2. k. Budapest, 1917. 240, 260 l. Dick-kiadás. Ára 10 kor. 60 f.

Pekár Gyula: A szép Pongrátné krinolinja. Budapest, 1917. 237 l. Grill-kiadás. Ára 5 kor.

Szini Gyula: Szivárvány. Novellák. Budapest, 1917. 251 l. Grill-kiadás. Ára 5 kor.

Emlékalbum a reformáció négyszázéves fordulójára. 1517—1917. Budapest, 1917. 120 l. Ref. Sajtóiroda kiadása.

Fögel József: II. Lajos udvartartása. 1516—1526. Budapest, 1917. 161 l. Hornyánszky-kiadás. Ára 5 kor.

B. Mathers Helén: Jön a rozson át. Regény. 1—2. k. Budapest, 1917. 228, 242 l. Légrády-kiadás. Ára 7 kor.

Móricz Zsigmond: Pacsirtaszó. Színdarab. Budapest, 1917. 107 l. Légrády-kiadás. Ára 3 kor.

Szemere György: A drága forint. Budapest, 1917. 221. l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Veér Imre: Különös történetek. Budapest, 1917. 121 l. Aczél testvérek kiadása. Ára 4 kor.

Lakatos László: A pók. Elbeszélések. Budapest, 1917. 84 l. Athenaeum-kiadás. Ára 80 f. (Modern Könyvtár: 520—522 sz.)

Berkes Imre: Bűlből hadnagy. Néhány dráma nap Galiciából. Budapest, 1917. 71 l. Athenaeum-kiadás. Ára 80 f. (Modern Könyvtár. 524—25. szám.)

Ifj. Gaál Mózes: Fata Morgana. Öt elbeszélés. Budapest, 1917. 103 l. Athenaeum-kiadás. Ára 1 kor. (Modern Könyvtár: 526—29. sz.)

Berzeviczy Albert: Délen. Útirajzok és tanulmányok. Budapest, 1917. VIII., 346 l. Franklin-kiadás. Ára 20 kor.

Petőfi Sándor: A hóhér kötele. Regény. Budapest, 1917. 69 l. Galántai Gy. kiadása.

Garamszeghy Sándor: Szibériai elbeszélések. A képeket rajzolta: Szellai-Spolarich László. Budapest, 1917. 216 l. Kilián-bizomány. Ára 5 korona.

Garamszeghy Sándor: Szibériai virágok. Versek. A boríték címet rajzolta: Szellai-Spolarich László. Budapest, 1917. 153 l. Kilián-bizomány. Ára 3 kor.

Czakó Ambró: A protestantizmus szelleme. Budapest, 1917. 193 l. Kilián-bizomány. Ára 6 kor.

Heymann Róbert: Rasputin. Regény. Ford. Holló Márton. Budapest, 1917. 155 l. Kultura-kiadás. Ára 5 kor.

Leroux Gaston: Natasa titka. Regény. Budapest, 1917. 281 l. Légrády-kiadás. Ára 5 kor.

Szomaházy István: Egy éjszaka Péterpusztán. Budapest, 1917. 218 l. Légrády-kiadás. Ára 4 kor.

Kósa Miklós: Háborús fejek. Budapest, 1917. 71 l. Pfeifer-kiadás. Ára 3 kor.

Mikszáth Kálmán: Saját ábrázatunk. Vallomások, levelek, följegyzések. Budapest, 1917. 323 l. Révai-kiadás. Ára 4 kor.

France Anatol: Szent Klára kútja. Ford. Aranyossy Pál. Békéscsaba, 1917. 184 l. Tevan-kiadás. Ára 5 kor.

Szelényi Ödön: A magyar ev. nevelés története a reformációtól napjainkig. Különös tekintettel a középiskolákra. A reformáció négyezázados jubileumára. Pozsony, 1917. 281 l. Grafikai műintézet. Ára 6 kor.

Hajtsch Ilona: Drámaelméleti polémia története Bajzától Gyulaiig. Budapest, 1917. 42 l. Thália-nyomda.

Wesely Ödön: Pedagógiai olvasmányok. Szemelvények pedagógiai írók munkáiból. Tanító- és tanítónőképző-intézetek számára, valamint a pedagógiai továbbképzés céljaira. Szerkesztette, életrajzokkal és magyarázó jegyzetekkel ellátta, részben fordította: — Tíz képpel. Budapest, 1917. XII.+444 l. Lampel-kiadás. Ára 11 kor. 20 f.

Surányi Miklós: A szent hegy. Regény. Budapest, 1917. 247 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 6 kor. 50 f.

Herczeg Ferenc: Árva László király. Szomorújáték 4 felvonásban. Budapest, 1918. 120 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 3 kor. 50 f.

Móricz Zsigmond: Szegény emberek. (Elbeszélések.) Budapest, 1917. 153 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor. 60 f.

ELNÖKI MEGNYITÓ.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság VI. rendes közgyűlésén. —

Tisztelt Társaság!

A nemzeti politika és a nemzeti irodalom egymásra utaltságát és kapcsolatát senki se példázza és képviseli jobban a magyar nép és a magyar szellem történetében, mint Zrinyi Miklós, a kiváló hadvezér, a XVII. századbeli Magyarország jeles államférfia és nagy költője, aki az «élő magyar»-t «emésztő tűz»-ként fenyegető nagy veszedelemre oly lélekbermarkolóan rámutató erőteljes szózatában, a «*Török Áfium*» elleni politikai röpiratában éppen annyira nagy írónak, a lendületes és fordulatos, kemény és magyaros irodalmi prózát megteremtett Pázmány méltó tanítványának mutatkozik, mint amennyire nagyszabású politikusra vall benne legnevezetesebb költői alkotása, hatalmas éposza, a «*Sziget Ostroma*».

Hogy a most folyó esztendőben Zrinyi születésének háromszázados fordulójához érünk — ez a körülmény magában véve csak külsőséges alkalom arra, hogy Zrinyiről, az ő költői s államférfiúi egyéniségéről és munkásságáról, céljairól és sikereiről megemlékezzünk. De a vele, s pályája törekvéseivel, küzdelmeivel és tanulságaival való foglalkozásnak belső alkalmosságai is megvan, úgy politikai életünk, mint irodalmi munkásságunk különben is egymásba fonódó érdekei szempontjából.

Kétségtelen, hogy az irodalom elsősorban mindig korának tükörképe. Az irodalmi alkotásokban az eleven erővel áramló jelennek vágyai szólalnak meg s annak aggodalmai nyerne bennök hangot, és koruk eszméi csendülnek ki belőlük még akkor is, ha tárgyért a múltba nyúl, vagy ha a jövő képeit igyekeznek festeni a költő — aki leküzdhetetlen hatása alatt áll korának.

Zrinyi nagy époszában — mit felfogása, szerkezetének és jellemrajzában kiválósága, verselésének nehézkes volta ellenére is, minden időkre híres költői alkotássá tett — bár tárgyát a múltból veszi is a szerző, első sorban szintén korának szelleme érvényesül: E kor törté-

netének irányításában — az alkotmányért vívott küzdelmek mellett — két tényező különösen nagy szerepet játszott: egyrészt az az európainak mondható erős szellemi mozgalom, amely Spanyolországból kiindulva, a reformáció diadalmas küzdelmeit nyomon követte s hazánkban is mint a magára és veszedelmére eszmélt katolicismus visszahatása, hamarosan jelentékeny erőre kapott és a XVII. század történetére a katolikus egyház sikeres helyreállításának letörölhetetlen bélyegét nyomta: másrészt pedig a még mindig fenálló török uralom miatti szenvedés és megalázás nyomán az idegen járom lerázására irányuló nemzeti vágy és küzdelem.

A Zrínyi századának ez a két erős mozgalma — az ellenreformáció és az ozmán elleni védekezés — szülte és formálta meg a költő-hadvezér lelkében a nagy époszt és tette azt jellegzetesen katolikus felfogásúvá és erőteljesen nemzeti irányúvá egyaránt. Alapgondolatának magva, amire Beöthy Zsolt oly érdekesen világított

— hogy t. i. ha az egyén, a maga lelkiüdvösségét biztosító jó cselekedeteken túl jót tesz, azt már Isten mások megváltására fordíthatja — a megváltás egyetemes keresztyén hitén túlmenőleg különlegesen katolikus jellegű. De e vallásos alapeszmébe szorosan belekapcsolódik a XVII. század nemzeti politikájának egyik legfontosabb vezéreszméje. Mert mikor az éposz azt hirdeti, hogy Szigetvár XVI. századbéli hőségnek önfeláldozása eloszlatta Isten haragját az egyedül üdvözítő katolicismustól elszakadt bűnös magyar nemzet fejről: akkor a költő-államférfi irodalmi úton a maga korára akar politikailag hatni. s a XVII. század magyarjának lelkéhez szól, kinek nyakán még mindig ott a török iga, a maga lenyűgöző és lealázó súlyával, s kit erős hittel biztat, hogy a megváltott magyar nemzet most már igazán leküzdheti a legnagyobb nemzeti veszedelmet, a török uralmat, s kivívhatja a haza földjének teljes felszabadítását.

A szellemi világrámlatok. — mint amilyen a katolikus visszahatás is volt. — melyek az irodalom s a művelődés egyéb eszközeinek közvetítésével hazánkba is elérkeztek, nemzetközi jellegüket nálunk általában mintegy levetkezve, mindig erős nemzeti színezetet nyertek, s nemcsak nem szegődtek ellenségeivé a nemzeti gondolatnak, hanem inkább nemzeti célokat tűzve ki, egyenesen a nemzeti irányú művelődésnek és megerősödésnek váltak előmozdítóivá és biztosítóivá. Gondoljunk csak a renaissance-nak olasz földről áradó fényére, melynek özőnében ragyogva áll Hollós Mátyás alakja, azé a királyé, aki a renaissance-fejedelmek legjellegzetesebb példányképe volt s egyben nekünk legnemzetibb uralkodónk. Vagy utaljunk a reformációra, mely német földön sarjadt, s mely hatalmas mozgalom nálunk lelkeket és elméket magával ragadva — egyenesen a magyar nyelvű irodalom

megteremtésére s a magyar alkotmányt védő bástyák legerősebbjeinek építésére vezetett, mindkét irányban nem egy felekezetnek különleges, hanem az egész nemzetnek egyetemes érdekeit szolgálva. Az ugyan-csak külföldről indult ellenreformáció — melyre már imént utaltam — határainkon szintén magyar ügyévé vált s nemzeti nyereségeket hozott a magyar művelődésnek, hiszen két nagy hősét: Pázmányt és Zrinyit, méltón fogjuk irodalmunk legnagyobb büszkeségei közt emlegetni mindenkor. A felvilágosodásnak XVIII. századbeli nagy mozgalma — melyet francia írók és bölcselek indítottak meg — nálunk, a sok küzdelemben kifáradt nemzeti szellem elernyedése és hosszú pihenése után, a Voltaire fényes szelleménél lángragyult Bessenyei György fellépésétől számítva, a magyar nemzeti irodalom újjászületését eredményezte. És mikor a XIX. század második negyedében Európa egészének nyugoti részén felsütött a demokratikus világfelfogás ragyogó napja — e hatalmas fényforrás sugarait a mi nagy költőink: Tompa, Petőfi és Arany, a maguk lelkén áterezstve, nem adtak-e nekik olyan szint és irányt, s nem gazdagították-e gondolataik fényének és érzéseik melegének olyan erejével, hogy e sugarak nyomán nem nemzetközi színű irodalom támadt, hanem a nép-nemzeti költészet aranykora köszöntött be, hatalmas tényezőjeként a nemzeti állam és társadalom demokratikus átalakulásának.

A világ összes irodalmi közt talán egy sincs, melyben a nemzeti dicsőség és gyász, a hazafiúi öröm és keserv olyan igazán a lélek mélyéből jövő hangon szólalt volna meg, mint a magyarban. A mi irodalmunk valóban olyan, mint egy hatalmas Aeol-hárfa: már a levegőben kavargó gondolatok legkisebb szellője is megrezegteti húrjait s hangot csal ki belőlük, de ezek a hangok mindig a magyar érzés és magyar felfogás alaphangjához igazodó harmóniában zengenek, akár hazai földön támadt a húrjaiba csapó szél, akár pedig határainkon túlról zúg felénk. Így lett irodalmunk minden történelmi és politikai eseménynek bejelentőjévé vagy szószólójává, részesévé vagy hirdetőjévé, előkészítve vagy támogatva, keresztülvéve vagy nyomon követve őket, a hazafias közérzés és nemzeti közszükséglet irányában.

A XX. század új szellemi világáramlatnak, a radikálisizmusnak szárnyain érkezett. Ez az áramlat már nemcsak formája és színe, hanem tartalma és lényege szerint is nemzetközi, mely a történelmi fejlődés eddigi törvényeivel sokban ellenkező, a felforgatásra szánt államokkal s a megbontásra ítélt nemzetekkel szemben a fajokat és népeket akarja előtérbe tolni, hazafiak helyett világpolgárokat keres, s kigúnyolja és elpusztítani kész a nemzeti érzések és gondolatok talán régi szabású, de erős és tisztos sziklavárait, hogy romjaikra az emberi modern-eszmék hívalgó felhőkarcolóit és ingatag légvárait

építse. E világfelfogás a politikai élet megnyilvánulásaiban nemzetközi és szélsőséges elveknek hirdetője, társadalmi téren az erkölcsök meglazulására, sőt elfajzására vezet. — az irodalom vizein pedig. mindezekkel kapcsolatban, a hanyatlás zátonyai és posványai felé evez. E világfelfogás híveinek veszedelmesen erjesztő és bomlasztó célzatai tetszetős jelszavakba burkolóznak: gondolatszabadság és emberiség, egyéniség kultusza és egyenlőség — nekik csak cégérül szolgálnak az eddigi világrend megbontására, holott ez irányelvek igazában mint az emberi gondolkodásnak leghatalmasabb vívmányai, a történelmi fejlődés során nemzeti államokba szervezkedett népeknek legnagyobb és legféltettebb kincsei, s éppen azért nem lenne szabad, hogy nemzetközi kufárok bitor kezére jussanak.

A nemzeti érzés háttérbe szorulása, s a nemzetközi színezetű radikálizmusnak előnyomulása politika és irodalom terén — ez a mi XX. századbeli nagy veszedelmünk, talán nagyobb a már szerencsére végvonaglásban vergődő véres háborúnál, fegyveres ellenségeink támadásánál, amely méltán féltett testi és anyagi s erkölcsi és művelődési javainkban is igaz — rettenetes pusztítást végzett, de melyet már elmondhatjuk — diadalmasan megvívunk s veszteségeinket erőink további megfeszítésével és Isten segítségével majd pótolhatjuk, részben pedig helyrehozhatják az utánunk jövő nemzedékek. De a nemzetközi radikális világáramlat, mely irodalmunk és politikai életünk annyi értékes, sokszor tagadhatatlanul jóhiszemű munkását ejtette meg vagy hajtotta tévedésekbe, szellemi ragály útján úgyis olyan mérget lop a lelkekbe és szívekbe, hogy az ellen védekezni is, és az e mérgezés nyomán támadt bajokat orvosolni is nehezebb. Ez a kétségtelenül elég erős áramlat, míg világjáró útjában sok port és szemetet felkavart, éltető napfényt és termékenyítő erőt nem hozott a magyar földre. Irodalmunk s vele és részben általa társadalmunk rettentően kezdenek «modernizálódni», a szónak rosszabb értelmében: felejtik, ki is gúnyolják, sokszor szégyenlik is a multat, a nemzeti hagyományokat, a hazafiúi érzéseket. Legújabb lyránk hol szenvedő és mesterkéltséggel, hol csúf és érthetetlen hangzavarából csak néha-néha zendül ki az egészséges büszke magyar lélek mélyéből fakadó meleg akkord. s e bántó zajban szinte csak elvétve hangzik a nemzeti érzés fájdalma és jogos aggodalma; elbeszélő irodalmunk néhány régebbi, s egy pár hozzájuk méltó új jelese őrzi csak s követi a magyar regény- és novella-írás nagyjainak dicsőséges hagyományait, míg mellettük a selejtes és ízléstelen, szellemben nemzetietlen s nyelvben magyartalan könyvek özönében elszomorítónak tűnik fel a mai magyar irodalom s a benne tükröződő társadalom állapota; színpadjainkon csak ritkán látjuk felvonulni történelmi multunk nagy alakjait s eseményeit, s a

jelenkori igazi magyar élet sajnosan ritkuló képviselői is alig juthatnak ott szóhoz, a még egészen ki sem forrott s máris fajulásnak indult társadalom mindjobban szaporodó figurái mellett, akik szellemben és érzésben, modorban és nyelvben csak paródiái a magyarságnak.

Jó ezekre nekünk figyelünk, tisztelt Társaság, mert hiszen a mi feladatainknak nem utolsója az élő irodalom szemmeltartása, a mai irodalom jelenségeinek fejtegetése és magyarázata, napjaink irodalmi termékeinek bírálata s értékük megállapítása, valamint vizsgálata annak, — a kortárs sok tekintetben kedvező helyzetéből, — hogy az irodalom alkotásaiban mennyiben érvényesül a kor hatása és viszont, hogy a kor politikai és társadalmi eseményeinek kialakulásában mi szerepe van az irodalomnak? Feladatainknak erre a körére én — töredékes eszmefuttatásom szűk keretében — természetesen csak éppen rámutathatok, fontosságukat azonban erősen hangsúlyoznom kell, abból a kettős szempontból, hogy korunk irodalmának alapos ellenőrzésével s tüzetes bírálatával talán kedvezően hathatunk írókra és közönségre egyaránt, s másrészt az utánunk jövő irodalomtörténész nemzedékek munkáját is rendkívül megkönnyítjük. A történetírói tárgyilagosság — ez természetesen az irodalomtörténészeket is kötelezi — a ma irodalmára nézve talán jobban meglesz majd a következő korszak irodalomtörténet-íróiban, kiket személyes rokon- és ellenérzés kevésbé fog elfogulttá tenni s ezzel tévedésbe vagy éppen igazságtalanságra vinni, s akik előtt — mikor a mi korunk irodalmát értékelik és magyarázzák — már megnyílt a történeti távlat és munkájukat elmúlt idők ünnepies csendje segíti elő. De viszont a közvetlenség, ami a kortárs megfigyelésén rajta van, az a közelség, melyből korunk íróit és munkásságukat a legparányibb, messziről nem is látható vagy idővel el is enyésző aprólékosságaikkal együtt figyelhetjük, a bentélés abban a korban, mely az irodalmi munkát szüli, vagy melyet az irodalom irányít, — ezek mind olyan előnyök, amelyekkel a későbbi nemzedék a mi korunkra vonatkozólag nem rendelkezhetik, s így a maga irodalomtörténetírói munkásságának alapossága, biztossága és hitelessége érdekében a mi vizsgálatainkra, megfigyeléseinkre és megállapításainkra okvetetlenül szüksége lesz.

Nekünk tehát, — amellett, hogy irodalmunk multjának kutatása és magyarázása, letűnt korok irodalmi termékeire vonatkozólag az anyag rendezése és feldolgozása legelső kötelességünk s tulajdonképeni hivatásunk, — azért, ismétlem, mellőzhetetlen feladatunk a jelen korral való odaadó foglalkozás és pedig természetesen nemcsak az irodalmi művekkel, mint esztétikai termékekkel, hanem — éppen az irodalmi, politikai és társadalmi viszonyok kölcsönhatására tekintettel — a kort mozgó eszmékkel való foglalkozás is, amint azok az

irodalomban tükröződnek s amint ezeket az eszméket az irodalom szüli vagy vezeti.

Ezért igen nagy hiánya napjainknak, hogy nincs rendszeres és tüzetes irodalmi kritika, mely tiszta szándékkal és tisztánlátó szemmel, a nemzet igazi érdekei iránt helyes érzékkel s kérlelhetetlen szigorúsággal gyomlálná nemzeti irodalmunk egész határában az elhatalmasodott gatz, metélné a fattyú-hajtásokat, irtaná az élődi és mérges növények ezreit. A mi folyóiratunk tagadhatatlan szolgálja ezt a célt is, de a dolog természeténél fogva más feladatokat is kell teljesítenie, s az említettem feladatnak megoldására se helye, se ideje, se módja nincs. Egy kritikai szerv különben nem is igen lenne elegendő. Jó lenne ugyan, ha támadna egy kizárólag irodalmi kritikával foglalkozó, a legjobb erőket, az irodalom nemzeti jellegén csügghető s nemzeti feladatát átértő, tehetséges és tanult, komoly és bátor kritikusokat maga körül egyesítő kritikai lap, de igazi hatást közvetlenül az irodalomra, s közvetve az egész közéletre csak akkor lehetne elérni, ha több, már meglévő folyóirat és különösen, ha nagyobb napilapjaink is az eddiginél sokkal nagyobb súlyt vetnének — és sokkal több komolysággal — az irodalmi műveknek helyes szempontokból való, az esztétikai mellett a nemzeti szempontra is ügyelő, beható bírálatára.

A rendszeres, komoly és szigorú kritika megmutatna, hogy a mai magyar irodalom nem is kis részének semmi köze az igazi magyarsághoz, amely felfogásában bölcsen tartózkodó és józanul haladó, erkölcsi érzésében tiszta és szigorú, természetében komoly és büszke, s ráolvashatná a kritika modern íróink igen nagy részére a rettenetes vádat, hogy kerékbe török s megcsúfolják sajátlagosságokban gazdag, zengzetes nyelvünket, melynek hagyományait őrizni és kifejező szépségeit fejleszteni régen egyenes és szent kötelességnek tartotta az irodalom. S ha Gyulai már egy negyedszázaddal ezelőtt arról panaszkodott, hogy «a nyelv tisztasága . . . kevésbé eszményünk, mint volt ezelőtt évtizedekkel»* — akkor mit mondjunk mi ma, a nyelvrontás mind komolyabbá váló, kisebb-nagyobb mértékben legjobb íróinkat is megfertőző veszedelmének szomorú korszakában? Jól mondta az a felhívás, mit Társaságunk megalapítása érdekében hét esztendővel ezelőtt néhány társunk bocsátott ki, tudományszakunk munkásaihoz és barátaihoz, hogy «szellemi életünk minden ágában a történeti folytonosság tudatának ébrentartása s erősítése látszik legsürgősebb feladatnak». Ez a feladat mind komolyabbá és mind égetőbbé válik, ha nézzük és

* Gyulai Pál: Emlékbeszédek : II. 297.

figyelmük irodalmi, társadalmi és politikai életünk sok szomorú jelenését, lidércfényekként felbukkanó jelszavát, a nemzeti szellemmel ellentétbe kerülő, s legéletbevágóbb érdekeinket veszélyeztető mozgalmait.

Ime, a világáramlat, melynek sodrába annyszor került a magyarság erős bordájú hajója, de melynek erejét ez a gálya eddig mindig úgy tudta felhasználni, hogy a maga nemzeti fejlődése irányában haladjon előre — most, a nemzetközi radikálizmus képében — nemcsak nyugatról, mint eddig, hanem már keletről is támadva, — mintha kényekedve szerint ragadná el a hajót a magyar partoktól, a pusztulással fenyegető, tájtétkző, örvénylő vizek felé. A társadalmi fejlődés a szükséges kialakulás és az óhajtott megszilárdulás helyett — a bomlás és felborulás tüneteit mutatja, a politikai életben a nemzetközi lobogó alatt érkező világfelfogás könnyű prédának hiszi az egymásközt viszálykodó magyarság által képviselni hivatott nemzeti gondolatot, s irodalmunk is: nyelvben és érzésben egyaránt távolodik a nemzeti eszményektől, melyek pedig reánk magyarokra nézve a fennmaradás legerősebb biztosítékai közé tartoznak.

Minket itt, ebben a Társaságban, elsősorban természetesen az irodalom érdekel, melynek multját kutatnunk, jelenét figyelünk, jövőjét — behatásunkkal — biztosítanunk és irányítanunk kell. Politizálni a szónak mai, megszokott értelmében nem akarunk. De a nyelv és irodalom ügye Magyarországon elsőrendű politikum, vagyis nemzeti közügy volt mindenha, s kell hogy maradjon jövőre is. Nyelvünk használatának s irodalmunk fejlődésének szabadságáért ma már küzdenünk nem kell, de igenis küzdenünk kell minden erőnkkel azért, hogy a rettenetes nyelvrontás el ne hatalmasodjék teljesen, s az irodalmi fejlődés helyes úton és módon, igazán nemzeti irányban történjék. Irodalmunknak haladnia kell a világgal — ki akarná ezt tagadni, vagy éppen akadályozni? De kapcsolatát erősen meg kell tartania a nemzeti érzésekkel és gondolatokkal, ha egyáltalában élni akar. Aki azt vallja, hogy elsősorban nem magyar hazafi, hanem világpolgár, s nem nemzeti író, hanem világköltő kíván lenni, azzal vitázni nem érdemes, de harcolnunk ellene. a legélesebb fegyverekkel: kötelesség. Mai irodalmunknak — sajnos nincs meg a maga Zrínyije, de közéletünknek éppen úgy megvan ha más formában is — a maga nemzeti veszedelme, mint megvolt a Zrínyi századának. S a mai magyar irodalomnak éppen úgy kell küzdenie a mai veszedelem, a nemzeti közéletet minden vonatkozásában fenyegető nemzetközi radikálizmus ellen, mint ahogyan szembezállt Zrínyi, a költő, a XVII. század nagy nemzeti veszedelmével, a hódító ellenséggel. Irodalmunkat ebben a küzdelemben lelkesíteni és irányítani — kötelességünk nekünk, irodalom-

történészeknek is. S azzal az óhajtással, hogy a hazafiúi kötelesség minél hívebb és minél kitartóbb teljesítése tekintetében minél többet tanuljunk a «Sziget Ostroma» és az «Áfium» halhatatlan írójától — és azzal a reménységgel, hogy a nemzet életereje és jobb belátása végre is diadalmaskodni fog a rántkötő veszedelmen — a Magyar Irodalom-történeti Társaság VI. évi rendes közgyűlését megnyitom.

SZÁSZ KÁROLY.

TITKÁRI JELENTÉS.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság VI. évi közgyűlésére.

Tisztelt Közgyűlés!

Immár negyedízben gyűlünk össze közülésre lelkünkben annak a borzalmas katasztrófának fájdalmas érzésével, melyben körülöttünk az egész világ vonaglik. Tagtársainknak jelentékeny részét még mindig távoltartja a honvédelem magasztos kötelessége s egyre szaporodik azoknak a száma is, kik vérük omlásával, életük megszakadásával áldoztak a legszentebb oltáron. Kegyeletes érzéssel őrizzük emléküket addig is, míg a vész haragjának elmúltával pontosan számbavehetjük fájdalmas veszteségeinket.

Csüggesztően és bénítólag hat a mi munkánkra is e világot rázó vihar. Az idén már téli felolvasó-üléseink megtartását is lehetetlenné tette szíves vendéglátónknak, az Akadémiának a fűtőanyagban való hiánya. Folyóiratunkat eddig pontosan megjelentethettük a tömredék nehézség ellenére is, de bizonyos, hogy a nyomdai költségek elviselhetetlen emelkedése bennünket is a terjedelem redukálására fog kényszeríteni. Anyagi erőnknek teljes megfeszítésével küzdünk ez egyre nyomasztóbbá váló teher ellen s hogy eddig sikerrel küzdhetünk, azt csak a nagymélt. Vall. és Közokt. Miniszter Úr 4000 koronás, valamint a Székesfőváros 1000 koronás segélye tette lehetővé. Hálás köszönetet mondunk nagylelkű támogatásukért.

Társaságunk egyébként a nehéz viszonyok közt is igyekezett kötelességeit minden irányban teljesíteni, hivatását minden téren szolgálni. Az elmúlt évben két ünnep hívott bennünket kegyeletes áldozásra, két magyar költői génusz lángralobbanásának százados fordulója ragadta vissza a múltba hálás és büszke emlékezésre lelkünket. Arany születésének centennáris fordulóját közülésünkön ünnepeltük, Tompáéről októberi felolvasó-ülésünkön emlékezett meg Négyesy László alelnök úr, tömör és megleghangú elnöki megnyitóban méltatva Tompa költészetének jelentőségét.

Ez az esztendő is 300 év óta minden százados fordulóján meg-

ajándékozott bennünket egy-egy költővel. Háromszáz évvel ezelőtt született a legfényesebb magyar elmék s a legnemesebb magyar szívek egyike, a magyar hősiségnek legteljesebb hangú, legfenségesebb harsonájú énekese, Zrinyi Miklós. E fordulót Társaságunk sem hagyja nyomtalanul elroppenni, választmányunk határozata értelmében májusi felolvasó-ülésünket fogjuk ünneplésére szentelni. Zrinyi születésének centennariuma születési éve a kedves és jóízű Orczy Lőrincnek. míg száz évvel ezelőtt a borongó lelkű, költői hivatásán eszményi odaadással csüggő Vachott Sándor született. Ejtsen az ő hűséges és nemes alakjukra is egy-egy sugarat emlékezésünk születésük évének ünnepi fordulóján.

De nem feledkezhetünk meg irodalmunk és tudományszakunk egyik nagy veszteségének félszázados évfordulójáról sem. Ötven esztendővel ezelőtt lobbant el a pataki ősi kollégium árnyékában az a láng, mely a legáthatóbb fényt vetette népköltészetünk szellemére s irodalmunk történetének sok jelenségére. 1868 jan. 23-án hunyt el Erdélyi János. Diadalmasan küzdötte meg harcát az enyészettel s neve és emléke áldó kegyeletünkkel koszorúzva örökre élni fog körünkben.

Ami Társaságunk elmúlt esztendejét illeti, hálás érzéssel jegyezhetjük fel, hogy nagyobb veszteségektől megkímélt bennünket. Tagtársainkra vonatkozólag hivatalosan csak Cserkő Papp József kolozvári tanárnak, Dante érdemes magyar népszerűsítőjének haláláról értesültünk. Tagjaink száma öröndetes gyarapodást mutat s, ami szintén igen öröndetes, a társadalomnak különféle köreiből. Ez nagymértékben közelebb segít bennünket minden életrevaló kulturális társaságnak ahhoz az eszményi törekvéséhez, hogy a társadalomnak mennél több körét vonja be és nyerje meg munkássága számára. Alapító tagjaink száma hárommal gyarapodott, tudományos és tanügyi életünknek három nagyérdemű jelesével: Bogisich Mihály c. püspök úrral. Szinger Kornél kegyesr. kormánysegéd úrral s Zoltvány Irén pannonhalmi főisk. igazgató úrral. érdemes és nagyra-becsült alelnökünkkel.

Felolvasó-üléseinket rendszeresen megtartottuk mindaddig, míg a széninség ezt lehetetlenné nem tette. Ápr. 14-iki ülésünkön Szegedy Rezső *Arany Toldi-trilógiájának szerb fordítását* ismertette, Sik Sándor *Adalékok verselésünk legújabb történetéhez* című tanulmányát mutatta be. Máj. 12-én Földessy Gyula *Arany János, az ember és költő*, Alszeghy Zsolt *Epigon lírikusok* címen értekeztek. Okt. 6-án Kiss Ernő *Arany és Gyulai* viszonyát világította meg, Elek Oszkár *Jókai és az oroszok* címmel Jókai műveinek orosz vonatkozásait ismertette. Nov. 3-án Baros Gyula *Arany, Petőfi és a ponyva-*

irodalom, Pitroff Pál *Arany és a harmonia* című tanulmányaikat mutatták be.

A Társaság belső életére vonatkozólag legyen szabad megemlékenem, hogy ez alkalommal kiválik a tisztikarnak két tagja. Hat esztendő óta a Társaság életében ez az első személyváltozás s ez mindennél ékeesebben szóló bizonytsága a tisztikarban munkáló harmóniának s csak a közös célra irányuló munkálkodásnak. E két tisztviselő kiválásának sincs más oka, csak az, hogy erejüket teljes egészében tudományos munkásságukra óhajtják fordítani s a Társaság érdekében valónak látják, hogy frissebb és tevékenyebb erők kerüljenek ezekre a nagymértékű agilitást követelő tisztségekre. Mindketten ott voltak a Társaság keletkezésénél, ott lesznek továbbra is, ha szerényebb körben is, de teljes szeretetükkel és szolgálatkészségükkel a Társaság fejlődésének és izmosodásának munkájában, ha kell, küzdelmeiben is s hálásan megköszönve a Tisztelt Közgyűlésnek irányukban két ízben is megnyilatkozott kitüntető bizalmát, sikert kívánnak a Társaság törekvéseire. áldást munkájára.

Ez a munka, ha Isten egykor ismét ránk deríti a békés, nyugodt munkálkodás idejét, Társaságunk szép és nemes feladatának hűséges szolgálatára hívja majd most sokfelé oszlott s csüggedező kedvünket. E munka a multba irányozza tekintetünket, de nem szabad elzárkóznunk a jelentől sem. A magyar lélek hősi lendülete s a magyar kar ereje megvédte hazánkat a pusztító idegen inváziótól: de ezek az ellenséges beütések szellemi téren még igen sokszor megfognak ismétlődni s mának ostrom alá veszik mindazt, ami magyar s ami hagyomány. A magyar irodalom és tudomány soha nem volt maradi és reakciós, nem lehet az a jövőben sem; de nem cserélhet lelket s nem verhet gyökeret egészen idegen talajban sem. Azokat a gyökereket, melyek kulturánkat a mult talajából táplálták, a mi tudományunk ismeri legjobban, ez rajzolja legszebb példáit a külföldi hatások és a magyar eredetiség összeolvadásának. Legyen éber Társaságunk, ha ezek a küzdelmek őt is tetterre hívják, őrizze nemes hagyományainkat s hirdesse bátran a mult igazságait a jövő érdekében. Ez valóban nemes és méltó gyakorlása lesz feladatának. férfias szolgálata rendeltetésének.

Kérem jelentésemnek szíves tudomásul vételét.

KÉNY LAJOS.

LÉVAY JÓZSEF.

(1825. XI. 18. — 1918. VII. 4.)

I. Életrajzi adatok. Született 1825 nov. 18-án Sajószentpéteren, Borsod megyében Léway Péternek és Dobai Szabó Juliánnának házasságából. Elemi tanulmányainak elvégzése után, 1836 őszén, a miskolci liceumba került s ott tanult 1846-ig, az utolsó iskolai évet köztanítói minőségben töltvén el. Majd egy évig jogot hallgatott Kézsmárkon. Rövid patvaristaskodás után részt vett az 1847-iki pozsonyi országgyűlésen, mint Szemere Bertalan egyik írnoke. Szemere B., mikor belügyminiszterré lett, magával vitte Léwayt fogalmazónak, később a *Közlöny* munkatársának. A világosi fegyverletétel után egy ideig Sajószentpéteren rejtőzködött; 1850-től 1852-ig a *Pesti Napló* szerkesztőségében dolgozott. 1852-től 1865-ig — leszámítva az 1860–61-iki rövid megyei aljegyzőséget — a miskolci ref. gimnázium tanára, 1865-től 1894-ig Borsod megye főjegyzője volt s 1895-ben alispáni ranggal vonult nyugalomba. A Kisfaludy-Társaság tagjai közé 1862-ben jutott be, a M. T. Akadémiának 1863-ban levelező, 1883-ban rendes, 1896-ban tiszteleti tagjává lett. Kétszer részesült az akadémiai nagyjutalomban. A király 1895-ben a III. oszt. vaskorona-rendet, 1911-ben a Szent István-rend kiskeresztjét adományozta Léwaynak, 1912-ben pedig a budapesti tud.-egyetem bölcsészeti kara tiszteletbeli doktori címmel tüntette ki.

II. Művei. 1. *Emlékdalok De Lagrange asszonynak.* 1850. — 2. *Költemények.* 1852. — 3. *Újabb Költemények.* 1856. — 4. *Összes Költemények.* I-II. köt. 1881. — 5. *Újabb Költemények.* 1897. — 6. *A múzsza búcsúja.* 1909. — Fordításai: Shakespeare-től *IV. Henrik király* (I-II. rész), *V. Henrik király*, *Titus Andronicus*, *A makrancos hölgy*, *Vizkereszt*; Molièretől *Melicerte*, *Don Juan*; Burns költeményeiből egy kötetnyi (1892.); Carlyle Burns-tanulmánya (1892.); Seneca *Vigasztalásai*. Kiadta Bozzai Pál irodalmi hagyományait (1886.). — Egyéb művei és dolgozatai: Kazinczy-Emlény (Miskolc, 1860.), Széchenyi-gyász (Miskolc, 1860.), Régi skót balladák és a vándor dalnokság (Szépirod. Figyelő 1861–62. II. félév). A szép nyilvánulása (A Kisf.-Társ. Évl. Új f. I. köt.), Kazinczy Gábor emlékezete (U. o. II. köt.), Emlékbeszéd Tompa Mihály fölött (U. o. IV. köt.), Szemere Bertalan emlékezete (Miskolc, 1870.), Tompa Mihályról (Bpesti Szemle 1890. LXIV. köt.), Arany lyrája (Akad. Értesítő 1893.).

III. Irodalom. Egykorú ismertetések Léway költeményes köteteiről: a

•Költemények 1852•-ról: Pesti Napló 1852 júl. 14—16. (Atádi Vilmos), Hölgyfutár 1852 júl. 19. (Balázs Sándor), Új Magyar Muzeum 1852. XI. füzet (Toldy Ferenc); az •Újabb Költemények 1856•-ról: Hölgyfutár 1856 jún. 12—13. (i. y. — = Vadnay Károly), Pesti Napló 1856 szept. 24. (— ss = Greguss Ágost); az •Összes Költemények 1881•-ról: Vasárn. Újság 1881. 5. sz. (— á — r), Koszorú V. köt. (Szana Tamás), Bpesti Szemle XXVII. köt. (— ö = Péterfy Jenő); a Burns-fordításról (1892): Bpesti Szemle LXX. köt. (— l — a = Péterfy Jenő); az •Újabb Költemények 1897•-ról: Magyar Kritika 1898 dec. 1. (Somogyi Gyula), Bpesti Szemle XCVIII. köt. (p. g.).

Egyéb források: Toldy Ferenc: A magy. költészet kézikönyve. Bp. 1876. V. köt. — Pallas Nagy Lexikona XI. köt. Bp. 1895. — Széchy Károly: A magyar líra a forradalom után. Beöthy Zs. Képes Irodalomtörténete II. köt. — Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái VII. köt. Bp. 1900. — Zsigmond Ferenc: Lévy József élete és költészete. Bp. 1906. — Voinovich Géza: Lévy József. Bpesti Szemle 1911 (és Aurora 1914). — Révai Nagy Lexikona XII. köt. Bp. 1915.

A *Regelő* 1843-iki évfolyamában jelentek meg Lévy legelső költeményei. E meglehetősen fanyar zsengekét hetvenöt esztendőn keresztül új meg új termés követte, szépülve színben és alakban. nemosedve zamatban, úgy, hogy az utolsó évtizedek termése már azon finom különlegességek közé tartozik, melyek nem csupán élvezetet nyújtanak, hanem a legegészségesebb tapasztalati bölcsesség üdítő erejét is; s mintegy a hosszú és szép élet titka szüremlik ki belőlük. A csaknem egy évszázadra terjedő életkor szelíd melege tette lehetővé e sajátos varázsú költészet megérlelődését, melynek hatása is azért olyan biztos, mert a megénekelt elvek háttérében fényes igazolásképen egy mintaszerű életpálya tárul elénk. A sors, mely a hosszú életet sokszor oly kétes értékű ajándék gyanánt osztja a költőknek, Lévy iránt valóban kegyes volt, talán azért, mert sehogysem tudott belekötni ebbe a szerencsés természetű halandóba, kinek jellemében igazán nyoma sem volt a *ἔβρις*-nek, mely a régi görögök hite szerint fel szokta ébreszteni a sors irigy haragját. Sorsa jóvoltából sikerült Lévynek az öreg kort is eszményei szolgálatába vonni s irodalmunkat a költészet azon ritka virágaival gazdagítani, melyek az élet estéjén nyílnak a legszebben. Az aggság évei az ő költészetének nem hanyatlását, hanem betetőzését jelentik, hírnevének javarésze is hozzájuk fűződik. Mert míg éltek nagy kortársai: Tompa s főként Arany, a kisebb tehetségű és különben is félrevonuló Lévyval keveset foglalkozott a közvélemény; a rendkívüli tulajdonságokat kereső és bámuló közönség Lévyban sokáig nem talált semmi rendkívülit. Hanem midőn a hírneves kortársak egymás után roppantak össze az élet terhe alatt, Lévy pedig nyolevannégy éves korában új költeményes kötetet, nyolevankilenc éves korában új Shakespeare-fordítást

adott ki, kilencven esztendő s korában akadémiai nagyjutalmat nyert s a Múzsá kegyeinek birtokában lépett a tizedik X-be. ez már rendkívüli dolog volt. Kezdett mindenki figyelme és tisztelete Léway felé fordulni, mert nyilvánvalóvá lett, hogy csak rendkívüli szellem őrizheti meg ennyi időn át teremtő erejét. Az elhunyt jelesek: kiknek barátja, a nagy idők: melyeknek tanúja volt, kezdtek fényükkel glóriát fonni ősz feje köré s 1911-ben, mikor a Kisfaludy-Társaság Miskolcon tartotta meg gyűlését legrégibb tagjának tiszteletére: tulajdonképen az egész magyar intelligencia hódolata járult a felvirágozott székben ülő, meghatott költő elé. Lassanként azzá vált Léway irodalmunk számára, aminek ő az öreg honvédeknek nevezi egyik versében: *élő ereklyévé*. Hiszen ő még ismerte Petőfit, hallgatta Kosuthot, kedves apródja volt Szemere Bertalannak, eszményi barátság fűzte Aranyhoz, Tompához, Kazinczy Gáborhoz, Gyulai Pálhoz. míg végül — akárcsak leghíresebb költeményének hőse: Mikes — egyedül maradt ő is, hallgatva a körulte hömpölygő modern élet mormolását...

Az olyan csodás intenzitású rövid emberi és költői pályafutást, amilyen pl. a Petőfié, érdekes ellentétképen egészíti ki Léway életének — hogy úgy mondjuk — extenzív szépsége. Nagyon érthető, hogy egy kilencvenhárom évnyi életre hivatott költőt nem bocsáthatott útjára a természet a Petőfi emésztő indulataival és perzselő szenvedélyeivel. A tág határok közt elcsitulnak ezek és egyenletesen oszlanak meg, hogy tartalmat adhassanak egy léleknek közel száz éven keresztül.

Léway géniuszának főszerepe a *szemlélődés*, mely egyaránt irányul a külső eseményekre s a költő belső élményeire, próbálva elérni azt, ami voltaképen mindnyájunk főcélja s az egész földi boldogság kulcsa: a külső és belső világnak minél tökéletesebb összhangját. Csakhogy kevés embernek sikerül ez, teljes mértékben pedig talán senkinek sem. Léway is, sok évnyi borús szemlélődés után nem minden rezignáció nélkül ismeri el, hogy képzeletünk eszményi világa és a valóságos élet között legjobb esetben is csak kompromisszum létesíthető. a külső élet visszasságai elől olykor-olykor okvetlenül menedékhelyre van szükségünk s ezt csakis saját «szív-életünk» nyújthatja, ha ez tiszta s egészséges. Bizony nem kevés esengésbe és alku-dozásba került neki is, míg szív-életét annyira-amennyire megfegyelmezhetette s az ember számára kijelölhette a legkedvezőbb helyet — valahol a rideg valóság és ábrándjaink világa között. Hogy e becses eredményre eljuthasson, számos esztendőt kellett kísérletezéssel eltöltenie. melynek tárgya önmaga volt. A szemlélődő életben mindig van valami meddő vonás s ebből vezethető le Léway lírájának szelíd mélabúja. Valamint legfiatalabbkori verseinek egyikében (*Folyam partján*)

már lemondóan utal arra a passzív szerepre, mellyel ő az idő folyójának hullámain csak mészázva nézi: legutolsó költeményes kötetében (1909) megint csak ahhoz az «együgyű, komoly pór»-hoz kénytelen magát hasonlítani, ki a patak partján ülve várja, míg a víz lefoly (*Vergődés*). Az aktivitás hiánya csakugyan eleitől fogva ott lappang Lévy egyéniségében: minthogy pedig az élet harcában sokszor szükségünk volna cselekvő erélyre, költőnk eleinte nem igen leli helyét a világban s egész sereg költeménye születik a való és az óhajtott világ közti kiegyenlíthetetlennek látszó ellentétből. Az önkényuralom «való» világa másfél évtizeden át tényleg elszomorító lehetett a fiatal Lévyra nézve, de mélabújának nem a hazafiúi fájdalom volt egyedüli forrása, ez csupán elmélyítette s tartósabbá tette amazt. Elég az hozzá, hogy költőnket gyakran olyanforma határozatlan vágyak emésztik valami «messze levő szép világ boldogabb vidéke» után, mint Kőlcsejt, Lévy-nak a megyei élet terén eszményi törekvésű elődjét és kartársát. Lévy is más néppel szeretné benépesíteni a világot, olyannal, melynek keblében tisztább szellem él (*Tűzhelyem*) s csüggedten sóhajtja: «Más ég alatt, más tájon születnem, Jobb időben jobb lett volna tán» (*Születésem napja*). Merengéséből minduntalan felijeszti a «valóság hideg újja», a vidor játék helyére lépő zord valóság, ez a síri kép, melyet borzad lelke átölelni (*Fedezz el, Szárnyas napok*). Álmaihoz menekül, «szíve jobb hevéhez» s ilyenkor válik ideiglenesen valóra eszménye: «Önteremtett ábránd, Csendes, boldog, élet!» (*Ne kérdjétek, Falun*). . . Ez az utolsó idézet már sejteti az utat, mely a révpárt felé vezet. A boldog élet Lévy szerint a *csendes* élet, mely nem riasztja el az ábrándokat s lehetővé teszi szív-életének zavartalan ölelkezését a külső világgal. Alig várja, hogy titkos könnyek árán szerzett elveiből levonhassa a gyakorlati következtetést s megkezdhesse azt a meghatóan egyszerű, de nem kevésbé költői életmódot, mely — a költői erő roppant szívósságát tekintve — világ-irodalmi ritkaság. Az 1852-ik év adta vissza Lévyt, a pesti újságíró, szülőföldjének, a Sajó-vidéki kies Borsodnak, melyet számtalanszor megénekelt. A miskolci ref. gimnázium szeretettel hívta haza a tanári székbe egykori növendékét, ez pedig örömmel tette kockára költői hírnevét, hogy eltemetkezhezzék az otthon emlékei és ábrándjai közé. A múlt egyes keserű tapasztalatai, a haza gyászos helyzete, a tanári pálya idegfárasztó mozzanatai meg-megpendítenek fájó húrokat lantján továbbra is, de mindinkább kezdi belátni Lévy, hogy a szenvedés a legjobb kulcs az élet értelmének kifürkészéséhez s mihelyt az átélt bajok emlékekké váltak, megbecsülhetetlen kincseket bírunk bennök. A *múza búcsújában* már lehiggadt bölcseséggel mondja: «Ami most panaszra késztet, Vagy kegyetlen úntat is. Ha rá később

visszanézek, talán még mulattat is» (*Rossz nap*).¹ A külső és belső világ összhangba hozatalán kísérletezve, szemlélődése az évek sokasodtával mind egyetemesebbé és messzebbblátóvá lesz; a jelen keserűségével szemben már eleve enyhülést merít saját élményeinek tárházából, a hosszú élet óriási területet von tapasztalatai körébe s ráruháztatja költőnkre a bölcs öregség legszebb szerepét: az emberiség tanítását és vigasztalását. Az öregedő Lévainak nagy öröme telik abban, ha a keresztyén hit elveire s a tapasztalati bölcsesség szabályaira a költészet fényével rávilágíthat. Élete vége felé valósággal szentenciákban gondolkodik; versei, melyek a külső természet jelenségeiből indulnak ki, ösztönszerűleg lelki analógiákban végződnek s legtöbbször egy-egy arany-mondássá, egy-egy megszívlelendő maximumává kerekednek ki, már címükkel hívogatva és tájékoztatva a jó tanácsra vagy vigasztalásra szorulókat: *Ara emlékkönyvébe, Árvalányka emlékkönyvébe, Színésznő emlékkönyvébe, Az ifjuság albumába, Egy lánykának, Kis leánynak, Emléksorok, Nefelejcsok, Bátorítás*, stb. Két utolsó versgyűjteménye tele van efajta költeményekkel.

Az ilyen élet, mely mindent a nyugodt szemlélődés szükséges távolába szeret helyezni, nem engedi erőre kapni a szenvedélyeket. A *Ló és lovag* c. ismert költemény szerzője nemcsak másnak osztogatja a jó tanácsot, hanem elsősorban önmagát inti a »heves indulat» veszélyeitől. A nemes érzelmek végig kísérik őt az életen. anélkül, hogy végletekbe csapnának át. Lévainban is megvolt Petőfi két eszménye: *szabadság-szerelem*, de ezek is legtöbbször a borongó emlékezés és bizonytalan vágy fátyola alatt mutatkoznak költészetében. Szívével mindig szolgálta e két eszményt, a szükséges aktivitás azonban hiányzott belőle; s valamint a szabadságharc idején nemzetőr volt, anélkül, hogy dolga akadt volna (*Régi emlék*), a szerelemben sem vitte tovább az ábrándos álmodozásnál. Hazafias költeményei közül az *Összes Költemények* sajtó alá rendezésekor csaknem minden olyan darabot kitörölt, mely 1848–49-ben keletkezett;² az ő hazafias műzsájának igazi szerepe — mint Aranyé és Tompáé is — 1850-ben kezdődött, a szabadságharc passzív korszakában, mikor már nemzetének gyászos végű küzdelmeit saját fájó emlékeivé avathatta. De ez a féltő hazaszeretet aztán sohasem gyengül, mindenik eltöltött esztendő újabb és újabb emlékek gyökérszálaival fogódzik a

¹ Az emlékek e merengő kultusza Tennysont juttatja eszünkbe, aki csakugyan szintén vallja, hogy: «... the past will allways win | A glory from its being far.» (*In memoriam A. H. H. XXIV.*)

² 1848–49-ben termett verseiből húsz darabot *A múzsa búcsúja* c. kötetének végére iktatott be 1909-ben.

honi talajba. A ragaszkodás e gyökerei a szülőföldben erősödtek meg. de mohón ágaznak szerte, ameddig csak magyar rögöket találnak; szülőföldjében Lévy — mint maga mondja — a hazát szereti (*Itt születtem*). Legszaporábban születtek hazafias költeményei az elnyomatás idején; egyik ekkori verses füzete (*Emlékdalok De Lagrange asszonyhoz* 1850) a cenzor ollójával is megismerkedett. Politikai egünk kiderültével ódáiban méltatja számos jelesünk hazafiúi érdemeit. A féltő aggodalom keserűbb hangjai törnek ki belőle 1904—1906-ban, belső politikai viszonyaink elfajulásának láttára: s mintha a jövő titkaiban olvasott volna, több ízben megénekli a Kárpátokat, amint őrt állanak a magyar határon. Hangosabban és szilajabban nyilvánuló hazaszeretetre akad példa irodalmunkban, bensőségesebbre aligha. — Szerelmi költészetén valami szemérmes zárkózottság és önbizalom-hiány érzik. Szív-életének passzív szemléletében, a saját énjének feladott örökös kérdések tisztázásában eltelték az évek s Lévy — ez a szeretetre oly méltó, testileg-lelkileg szép ember — itt is csak ódes-bús emlékek hervatag koszorúira hajthatja fejét, hogy tovább álmodozzék rajtok. De ép ezzel tanít bennünket arra, hogy a boldogító emlékek közt nem az érzéki gyönyörök s gyakorlati sikerek a legkedvesebbek, hanem a szív titkos világa, mely egy-egy bájos leányarcot csodás eszménnyé avat és ezt semmitől sem félti jobban, mint a *valóság* kiábrándító tapasztalataitól. A csalódás mindenünkből kiverhet bennünket, csak emlékeink szentélyéből nem, ez a tanulság hangzik ki Lévy költészetéből, sok vergődő szívnek mutatva ezzel vígasztalást.

Aki ily kitartóan dolgozik saját egyéniségének kiépítésén, védve van attól a veszedelemtől, hogy egyik vagy másik költőnek utánzó-jává váljék. Mindössze az ifjúkor kiforratlan szakában érezhető Lévy versein Petőfi erős hatása. Legkevésbé szerencsés ez a hatás a hazafias költeményeken (természetesen csak a szabadságharc idejéből és az ötvenes évekből valókra kell gondolnunk), melyekbe a petőfieskedés számos félszége és erőlködése belopódzott: de a genre-képekben (*Furcsa Balog, Senki Pál, Koldús Peti, Fecske cigány*) és egy csomó szép népdalában már Petőfi hivatott tanítványának mutatkozik. A népiességet sohasem értelmezte úgy, mintha ez a műgond és jó izlés fölösleges voltát jelentené: a kelmeiség cicomás hőbortjait mindig megvetette: hiszen Lévy tehetségének első méltánylója is éppen Erdélyi János volt, a *kelmeiség* szó megalkotója s ennek az iránynak ostorozója. Lévy legkitünőbb néhány költőnkhez s kritikuskunkhoz csatlakozott és két emberöltőn keresztül, a magyar líra oly különféle áramlatai között, jelentékeny tehetségének egész erejével buzgólkodott népies-nemzeti költészetünknek a művészet eszkö-

zeivel való megnevesítésén. Működésének igazi irodalomtörténeti jelentősége ebben van. Arany, Tompa, Gyulai és Léway írói működését erős szálak fűzik egymáshoz, bár e szálak nem az utánzás bilincsei; közös eszmény irányította őket, találkozniook kellett. Magasan kiemelkedik közülök tehetségével Arany, de gondolkozása módjában csaknem egy velük. Léway és Arany levelezése ékes tanújele két nemes szellem barátságának. Kiterjedt nyelvismeret és aprólékos műgond tekintetében Léwaynál jobban egy költőnk sem hasonlít Aranyhoz; e két tulajdonság szinte predesztinálta mindkettőjüket a műfordításra, mely téren oly szépeket alkottak. De emberi jellemük és klasszikai hagyományokból táplálkozó világnézetük is egyforma volt, csak az élet bánt el Arannyal szigorúbban. . . Legbensőbb barátságban mégis Tompával volt Léway. Költészetükben egymásra nem igen hatottak ugyan, amint ezt Voinovich Géza is kiemeli, de jellemök eredeti vonásai több pontban hasonlóak s ezért vonzódtak oly őszintén egymáshoz. A természet csendes világát egyformán szereték s állandó lakóhelyökül választották mind a ketten. Tompa papi hivatása és Léway vallásos szemlélődése egyaránt szívesen ismerte föl a nagy természetben a Teremtő keze nyomát; a Sajó virágos partjain, a Bükk és Tatra regényes tájain nemcsak testük felfrissülését, hanem a végtelenség gondolatán merengő lelkük megtisztulását és kielégülését is keresték. Tompa *Falusi képje*, *Fent és alantja* stb. meg Léway *Falun* vagy *Ide lent* c. versei egészen azonos réteget világítanak meg a két költő egyéniségében; midőn Tompa a kis kunyhót mondja boldogabbnak a büszke palotánál, Léway pedig a bokrot a hegynél: a két jelkép mögül közös életideál sugárzik elő. A mély vallásosság, mely olyan templomi szárnyalású költeményeket alkot, mint Tompa *Új Simeonja* vagy Léway *Apostolokja*, általában kedves szereppé teszi mindkét költő számára a keresztyén hit igéinek hirdetését, a szenvedők vigasztalását. Tompának épúgy bőven vannak *emléklapjai* és *emléksorai*, intelmei *egy anyához*, a *gyászolóhoz* stb., mint Léwaynak, mind a ketten szép szavakkal búcsúztatják el a zárdába készülő hajadont s írnak mindketten reggeli és esti imádságot, illetőleg éneket. Tompa tehetsége nagyobb szabású és több oldalú a Léwayénál, de kedélye betegbb: e beteg kedélyben szörnyek tanyáztak, melyek a vallásos hit korlátai közül is ki-kiszabadultak, fölemésztvén Tompának testi-lelki erejét. Ellenben Léwaynál, aki hetven éves korában még jókedvűen vadászgatott a Bükk erdőségében, a lélek egyensúlyára kitűnően vigyázott a bámulatos testi egészség és szívósság. Pompás eklektikus filozófiája az életből is ki tudta válogatni a fülánk nélküli örömeket, olvasmányai terén is a vele rokon szellemek élvezetes társaságára szorítkozott.

Legkedvesebb olvasmányaiból sokat átültetett irodalmunkba kiváló fordítói tehetséggel és jelentékeny sikerrel. Bérangerből pl. a *Honvágy* tetszett meg neki, melyben a Párizsba került ifjú pásztor epedő vágya hallatszik szülőfaluja után és a *Fecskék*, melyektől a rab vitéz hazai híreket vár. Műfordítói ügyességét próbára csábította egyik-másik vers a mélabús Mussettől, a rejtelmes Poetól s másoktól (Goethe. Heine, Shelling, V. Hugo), de különös vonzóerőt gyakorolt rája Long-fellow szelíd költészete, az angol-skót népballadák, legfőképen pedig a skót parasztköltő: Burns. Ez utóbbihoz két erős szál kapcsolta Lévyt: a kettőjük közti határozott lelki rokonság és a szerencsétlen életű skót lantos iránti őszinte részvét. Lévy Burns költészetét a Petőfiével látja rokonnak: de magát Lévyt nem kevesebb joggal lehet skót társával összehasonlítani. Burns ép oly kizárólagos művelője a lírai rövidebb műformáknak, mint Lévy és dalokon kívül alig irt egyebet. A mély és erős hazaszeretet mindkét költőnél a legszűkebb otthonnak, egy-egy kedves völgynek és folyócskának idilli szeretetéből fejlődik ki s ez utóbbi marad érzelmi világuk állandó középpontja. Mindkettőjük szíve-lelke a protestáns hit eszméitől van áthatva: ami különbséget látunk köztük ezen a téren, az a skót és magyar protestántizmus különböző volta. Burns vérében mindenestre volt izgató és emésztő anyag is, de mintha a kiszámíthatatlan sors mostohasága volna egyik főoka annak, hogy az egyszerű, idilli életre hivatott Burns pályája oly szomorú eltérést mutat a Lévyétől. Lévy szerető részvéttel merült el Burns költészetébe, melynek darabjaiból 1892-ben terjedelmes kötetnyi fordítást adott közre. Burns verseinek lefordításánál — főkép a nyelv és verselés terén — oly különleges nehézségek merülnek fel, melyek a teljes sikert eleve lehetlenné teszik; örömet elismeri azonban mindenki, hogy Lévynek sikerült a lehetőségig leküzdeni az akadályokat s hogy a magyar Burns-kötet műfordításunknak egyik jelessége; a fordító elé tornyosuló számos akadály állandó ingert gyakorolt Lévy becsvágyára s e téren maga az erőfeszítés már élvezet volt neki. A Burns-kötet sajtó alá rendezésekor pl. a *Jolly beggars*nak — Carlyle szerint Burns leghíresebb költeményének — lefordításával sehogysem tudott boldogulni: de nem vesztette el türelmét s évek múlva a magyar nyelv fegyverével mégis csak kiküzdötte a sikert, úgy, hogy *A múzsa búcsúja* már a *Vig koldusokat* is bemutatja az olvasónak. — Shakespeare- és Molière-fordítóink közt is ott szerepel Lévy; Shakespeare színművei közül ötöt, Molièreéi közül kettőt ültetett át irodalmunkba. A Kisfaludy-Társaság új magyar Shakespeare-kiadása számára a *Makrancos hölgyet* másodszor is lefordította az immár agg költő, illetőleg régebbi fordításán — kivált a magyarosság szempontjából —

sokat javított és simított. ... Horatius egy pár ódájának s Seneca *Vigasztalásainak* lefordításával mintegy saját lelki szükségletének tett eleget.

A kitűnő formaérzék és művészi verselés, melyek oly hivatottá tették Lévayt a fordításra, eredeti költészetének is főerényei. Ezen a réven kapta a legtöbb dicséretet, kezdve Toldy Ferenc bírálatán (1852), sőt még előbb, Erdélyi János buzdító szavain. Az érzelmi skála és az eszmekör egyhangúságát a versalakok nagy változatossága ellensúlyozza, kitűnő ritmus-érzéke s pompás rímei Arany művészetére emlékeztetnek és méltók is ahhoz. A gondolatok költői genezisére, egyes kedvenc eszmék és ötletek ismételt feldolgozására, a talpraesett kompozíciókra stb. vonatkozólag számos finom észrevétel olvasható Voinovich Géza tanulmányában. Valóban, ha semmi egyebet nem tekintünk is, már maga a hetven évet meghaladó költői foglalkozás, mely a líra határaiból sohase kalandozott el, oly nyugodt biztosságot, oly kivételes gyakorlottságot eredményezett, melynek segítségével Lévay az ő érzelemvilágának meglehetősen szűk területéről gazdag aratást gyűjthetett. Minthogy okos önbírálata visszatartotta olyan műfajok terén való próbálkozástól, melyek tehetségéhez nem illettek volna, ezért alig van költőnk, kinek műveiben oly kevés konkrét hibára vagy fogyatkozásra mutathatnánk rá, mint Lévay lírájában. Az is az ő okos mérsékletének köszönhető, hogy élete és költészete közt nyoma sincs olyas illúzió-rontó ellentétnek, mely nagyon sokat levon egyik-másik író hatásából. Lévay azonos elvek szerint élt és írt, élete és költészete két egyformán sikerült művészi alkotás.

ZSIGMOND FERENC.

KOSSUTH LAJOS HIRLAPÍRÓI MUNKÁSSÁGÁHOZ.

Kossuth Lajos neve a hirlapírás útján lelt közismertté, az *Országgyűlési*, majd *Törvényhatósági Tudósításokkal*. Mivel ez utóbbi lapját a nádor tilalmai ellenére szerkesztette és megküldte a törvényhatóságoknak, 1837 május havában a kormány elfogatta, pörbe fogta s 1839-ben a vizsgálati fogságon felül három évi börtönre ítélte. Kossuth úgy ezzel országossá vált, a törvényhatóságok jó része, az ellenzék mindent elkövetett kiszabadítása érdekében s az 1839/40-iki országgyűlés ki is vívta, hogy 1840 április havában kegyelmet nyert.

Ezen előzmény után bizonyára feltűnést keltő volt, hogy a hirlapírásért fogságot szenvedett Kossuth Lajos alig fél évvel kiszabadulása után Landerer Lajos *Pesti Hirlap*jának szerkesztője lett. Annál inkább volt feltűnő, mert akkor folyamodni kellett a kormányhoz, hogy hirlapot ki lehessen adni. Ez okból mindenféle magyarázatot kerestek és találtak az emberek a *Pesti Hirlap* szerkesztésének magyarázatául. Gr. Majláth János, aki a titkos rendőrséggel érintkezésben állott, feljegyezi pl. az országban keringő hirt, hogy a bécsi rendőrség a magyar udv. kancellária mellőzésével eszközölte ki Landerernek az engedélyt, mert így vélte Kossuthot a kormány céljai számára megnyerni.

Azt, hogy hogyan lett a *Pesti Hirlap* szerkesztője, elmondja maga Kossuth Lajos *Felelet Gróf Széchenyi Istvánnak* (Pest, 1841.) című röpiratában válaszul Széchenyinek a *Kelet népe* című művében kifejezett támadására. Széchenyi ugyanis azt állította művében, hogy az ellenzék az 1839/40-iki országgyűlés után egy nemzeti hirlap kiadását tervezte, hogy organuma legyen s így jött létre a *Pesti Hirlap*.

Kossuth röpiratában (57. l.) helyreigazítja ezt. A *Pesti Hirlap* nem mint az ellenzék organuma született, azzá csak lett. Keletkezése más. Fogságából való kiszabadulása után barátai azt ajánlották neki, keressen a sajtó terén munkateret magának. Ez azonban lehetetlenségnek látszott előtte, nemcsak az előzmények után, hanem különösen a cenzúra nehézségei miatt. Midőn azonban látta, hogy a cenzúra az országgyűlés után határozottan liberálisabb lett, abban a körben, amelyhez tartozott, felmerült egy lap alapításának terve s egy barátja

magára is vállalta az engedély kieszközölését. Ez azonban nem sikerült. Időközben Landerer kieszközölte a maga számára Munkácsy *Sürgöny* című lapja kiadási jogának átruházását s december 28. vagy 29-én felszólította az engedélyezett *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Miután kételkedett ennek lehetőségében, Landerer biztosította, hogy a bécsi kormánynak nincs kifogása az ő szerkesztősége ellen, mert «a magyar nemzet hosszas alkotmányos élet után megérett annyira, hogy minden véleménynek a méltányosság, törvényesség és illendőség határai közt (mire felügyelni a censura kötelessége) szabad kifejezés engedtessek.» Mint kiadónak kötelessége a fennálló szabályokat megtartani, a lap «belső oeconomiájá»-nak kezelésébe senki sem avatkozik s a név ellen a kormánynak kifogása nem lehet. Ezek után Kossuth megvizsgálta a lap tervét, ezt elfogadhatónak találván, megírta a bevezető cikket: s midőn a censura ezt engedélyezte, megkötötte Landererrel a szerződést.

Kossuth e nyilatkozata teljesen megvilágítja ez ügyben való szerepét. A *Pesti Hírlap*nak keletkezéséről, illetőleg Landerernek eljárásáról azonban keveset tudunk meg. Rőla ez ügyben két fontos forrás nyilatkozik. Az egyik Wirkner Lajos, a magyar kancellária titkára és előadója, aki 1879-ben megjelent *Élményeimben* (123. l.) tárgyalja a *Pesti Hírlap* keletkezését. Szerinte mindenkinek föltűnt, hogy az akkori viszonyok között mint volt lehetséges, hogy Kossuthot a történetek után a *Pesti Hírlap* szerkesztéséhez bocsátották. Véleménye szerint úgy volt ez lehetséges, hogy a lap tulajdonosa, Landerer, Sedlnitzky rendőrminiszternek «kiváló kegyence» volt, s ő oly szerkesztőt keresett, aki az előfizetők számát szaporítva a lap jövedelmét és hasznát gyarapítja, s ezt Kossuthban vélte feltalálni; a magyar kormány politikája pedig kedvezett neki e tervének keresztülvitelében, mert ez viszont arra törekedett, hogy az országban panaszra ne adjon okot, s épen ezért szemet hunyt a dolog fölött.

Még fontosabb a másik forrás: idősb Szőgyény-Marich László emlékirata, amely 1903-ban jelent meg s amely részletesebb, Wirknert kiegészítő és elhallgatásait felfedő magyarázatot ad a *Pesti Hírlap* keletkezéséről. Szőgyény ez időben a magyar kancellária azon osztályának volt előadója, amely a hírlapok engedélyezését intézte. Így emlékezik meg emlékiratában a *Pesti Hírlapról* (18—19): «Lényeges részem volt a híres *Pesti Hírlap*nak keletkezésében is. A kancellár ugyanis megkeresett, hogy ez ügyet igyekezzem a kancellárián dűlőre vinni, mert ha a kancellária az engedélyezést megtagadja, az ügyet ő felsége elé kellett volna terjeszteni, ahol az gróf Cziráky miniszter és Somssich államtanácsos indítványára okvetlenül kedvezőtlen elintéztést nyer, pedig a kancellár a hírlap engedélyezését nagyhatású

politikai számításnak tartotta s azt mindenáron sürgette. Wirkner Lajos ugyanis azon volt, hogy Landerer Lajos pesti könyvnyomdásznak teljesítendő volna az a kérelme, mely szerint egy már meglévő és jelenleg senkitől nem használt hirlapi privilegium reá ruháztassék. Ez esetben t. i. sikerülne Kossuth Lajost, Luka Sándor közbenjárásával szerkesztőül megnyerni, minek azon előnye volna, hogy Kossuth dolgozatai cenzúra alá kerülvén, tollának veszélyes irányától nem kellene tartani. Landerer a titkos rendőrségnek tagja lévén, ennek tudtával tette meg ebbeli lépését. Lényeges volt tehát, hogy a kancellária a dolog elé ne gördítsen akadályt. Előadói javaslatom következtében a kancellária azon az alapon, hogy nem új privilegiumról van szó, Landerernek a privilegiumot megadta és ő azután lapja szerkesztőjéül Kossuthot nyerte meg.»

Thallóczy Lajos a Szógyény-féle emlékiratok függelékében az államtanácsnak a *Pesti Hírlap* engedélyezésére vonatkozó érdekes adataival egészíti ki Szógyény adatait, Wertheimer Ede pedig Landerernek a rendőrséghez való viszonya homályos voltára mutat reá s a rendőrség adataiból megnevezi, hogy Szentkirályi Móric volt az. akiről híresztelték, hogy az ellenzék szellemében szerkesztendő lapot szeretett volna kiadni.

A fenti források adatai több tekintetben hézagosak, néha ellentmondók, úgy hogy több lényeges körülmény e fontos források mellett nincs tisztázva. Ez buzdított arra, hogy átkutassam a magyar udv. kancelláriának ezen ügyre vonatkozó aktáit.

Ezekből az aktákból a következőket tudjuk meg.

Landerer Lajos pesti nyomdász 1840 nov. elején adta be folyamodványát Munkácsyval együtt egyenesen a magyar kancelláriához s ezt ott nov. 9-én iktatták (15613/1113.). A folyamodványok rövid tartalmát a kancelláriai szám így jegyzi fel: Munkácsy János kéri szabadalmának átruházását Landererre, mert egészségi állapota miatt nem képes a lap kiadására és mert eddig a lapot vesztességgel adta ki s haszna a nyomdai költségek miatt csak olyannak lesz, aki egyúttal nyomdász is.

Landerer pesti nyomdász pedig kéri Munkácsy *Sürgöny* c. lapjának (és mellékleteinek a *Literariai Csarnok*nak és a *Ulasitónak*) 1841 jan. 1-étől való átruházását *Pesti Ujság* címen s annak megengedését, hogy *Hivatalos Tudósítók* címe alatt kereskedelmi, csődtőmegi s hasonló hirdetéseket egyedüli jognon tehessen közzé a lappal együtt hetenként négyszer.

Magát a kérést a kancellária a 15967. sz. alatt intézte el. Az ügyiratot az előadó tanácsos, Szógyény fogalmazta. Először is előadja Landerer fenti kérését, aki az előfizetők biztosítására kész pesti nyom-

dáját lekötni s aki személyi tulajdonságaira nézve arra hivatkozik, hogy filozófiai és jogi tanulmányait dicséretesen végezte, jártas a kereskedelmi ügyekben, jó életet élt és becsületes honpolgár, azonkívül, hogy az atyja által (ki a *Pressburger Zeitung* szerkesztője volt) követett utat fogja követni ő is, lapjában, kedvezve a legmagasabb céloknak, előmozdítva a polgárok javát.

Ezután kifejti Szőgyény, hogy ilyen átruházás ellen az 1839. évi apr. 10-iki határozat értelmében azon feltétel mellett, ha az új szerkesztő a Munkácsy-féle engedélyezett tervet szorosan megtartja, a lapot hetenként kétszer adja ki s a *Hivatalos Tudósításokban* azt közli, amit a Munkácsy-féle *Útasiló*, annál kevésbé lehet ellenvetést tenni, mivel ügylátszik, hogy a Landerer-féle nyomda elegendő biztosítékot nyújt az előfizetők számára. De ha ez nem volna elegendő, Landerer a biztosítékot kötelezvényben is kész megadni. Ami pedig bármely szerkesztőtől megkívánható személyi tulajdonságot illeti, Landerernek Pesten német ujság kiadhatása iránti kérelmének tárgyalásánál hivatalosan megállapított, hogy érzésére és egyéb tulajdonságaira nézve alkalmas arra, hogy politikai lapot is nyugodtan rá lehessen bízni, épen ezért a *Pesti Újság* és a *Hivatalos Tudósítások* joga rá ruházható.

Ezen előterjesztés értelmében a kancellária 1840. nov. 12-iki kelettel értesítette az engedélyről a helytartótanácsot és felszólította, hogy az előfizetők érdekeinek biztosítására szükséges kötelezvényt szerezzze meg Landerertől és terjeszsze fel.

Ez a rendelet december 14-én érkezett meg Budára. A helytartótanács azonnal intézkedett; felszólította a pesti polgármestert a jóállás megszerzésére, értesítette a censurát miheztartásul.¹ Időközben azonban kitűnt, hogy Munkácsy a lap átruházása ügyében nemcsak

¹ A 15967/1840. kanc. szám megőrizte a helytartótanács erre vonatkozó intézkedését, amely mutatja, hogy eréllyel járt el s hogy az ügy sokáig elhúzódott.

Landerer jótállott vagyonával, de ezt a helytartótanács nem tartotta elegendőnek s utasította a várost, vizsgálja meg, hogy a felajánlott nyomda Landerer tulajdona-e s a biztosításra elegendő-e. Erre a város kapitánya jelentésben beterjesztette Landerernek újabb nyilatkozatát, hogy első nyilatkozata óta szövetkezett Heckenasttal és ez is jótáll vagyonával. Bár más nyomdatulajdonosok a nyomdát 30.000 frtra becsülték s a város bírása ezt elég biztosítéknak vélte, mivel 3800 előfizető fél évenként csak 19.000 frtot fizet. A helytartótanács azonban Heckenast vagyonát a *Pesther Zeitung* számára fogadta el, Landererét nem tartotta elegendőnek s ezért új jótálló bizonyítványt követelt tőle, amelyet, ügylátszik, 1842. folyamán Landerer be is terjesztett.

Landererrel, hanem Beimel nyomdászszal is tárgyalt, sőt Földvary Gábor is érdekelve volt ez ügyben, mivel 400 frtot kölcsönzött Munkácsynak; épen ezért a helytartótanács kérte a kancelláriát, hogy az ügy tisztázásáig függessze fel az átruházást. Ezenfelül kérdést is intézett a *Hivatalos Tudósítások* ügyében, kérve ez ügyben a részletes megjelölést, mi közölhető ott (40350/1840. helyt. 588.1841. kanc.). Ezen iratára azonban a helytartótanács már csak 1841 február elején (a *Pesti Hírlap* akkor már egy hónapja megjelent) kapta azt a felvilágosítást, hogy Landerernek a Munkácsy-féle programot kell követni. a *Hivatalos Tudósítások*ban pedig azt szabad közölnie. amit azelőtt az *Utasító* adott.

Amint látható, a helytartótanács 1840 december havának közepén értesült arról, hogy a kancellária a Munkácsy-féle lapot Landererre ruházta át. A szerkesztőről a kancellária iratában nincs említés, a lapra (különösen a mellékletre, a *Hivatalos Tudósításokra*) vonatkozó intézkedés homályos. Feltűnést azonban a rendelet, megérkeztek Budán nem keltett. A meglepetés a helytartótanácsra és a nádorra csak december utolsó napjaiban, illetőleg 1841 január 2-án állott be, amidőn a *Pesti Hírlap* Kossuth szerkesztésében tényleg megjelent. Ezt a meglepetést lényegesen fokozta egy időközben. még pedig ugyanezen időben, lefolyt esemény.

József nádor ugyanis még 1840 november 24-én (1138. sz. iratában) megküldi Majláth kancellárhoz, Szentkirályi Mórinak, az 1839/40. országgyűlésen Pestmegye volt követének, alábbi folyamodványát, amelyben ez *Értekező* című politikai lap kiadására kér engedélyt.

A folyamodvány így hangzik:

Fenséges Örökös Császári Királyi Fő Herczeg Nádor Ispány Úr.

Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács.

Kegyelmes Uram, Kegyes Uraim!

Alol írott a leg mélyebb alázattal folyamodok Császári Királyi Fő Herczegségedhez és a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácshoz: hogy nekem, mint Szerkesztőnek egy hirlap kiadását ezen Czím alatt *«Értekező»* megengedni kegyesen méltóztassanak.

Terve a lapnak: 1-ör oly kérdések fejtegetése, mellyek Magyar és Erdély Ország belső köz életét tárgyazzák és mellyek a Törvényhozás útján az idők szükségéhez és a Megyék utasításaikból merített tapasztaláshoz képpst elébb utóbb határozat alá kerülendeknek: ilyenek például: az ősiség; — a szabad királyi városok Törvényhozási állása: — az adó, annak felosztása és alapja — a Czéhek és Limitatiók; Büntető Törvényi elvbeli kérdések: — Erdély és Magyar Ország között az úgy nevezett *arctior unio*: — a katonai

ellátás mostani módjából származható visszaélések: mint előkészítése a megváltásnak; a községek állapotja: s. a. t. Mind ezen kérdések a törvényes előhaladás és kifejtés tekintetéből azon elvre állítva: hogy a törvényen alapuló jogot kárpótlás nélkül elvenni nem lehet. Azonban miután tervem szerint értekezni és a különbözőféle véleményeket kifejtve, az igazat és jót keresni, nem pedig irányt adni szándékszom: semmi árnyéklatu vélemény kifejtésének lapom elzárva nem leendő, a mennyire ezen véleménynek nyomtatásban a fennálló szabály rendelkezések értelme szerint világot látni lehet.

2-or Helyt foglalnak a Megyék közgyűlésén előforduló tárgyak feletti rövid, és nem annyira a vitatkozásokhoz, mint a tárgy természetéhez szabott s a végzést érdeklő közlemények.

3-or Magyar és Erdély Országáról statisticus adatok, historiai nevezetesebb emlékek és általában úgy nevezett notitiák.

4-er Minden nemű hirdetmények is felvételnek.

5-ör Külországi közlések a világ minden részeiből és tartományai-
ból rövid kivonatban, — mi célból leginkább az Augspurgi ugynevezett „Allgemeine Zeitungot” kívánnám kútfőként használni.

Az Értekező megjelennék naponként leg alább fél íven, úgy mind azon által: hogy az ívek száma a szükséghez és a tárgyakhoz képest naponként három negyed, vagy egy egész ívre is szaporíttatnék.

Fenséges Császári Királyi Fő Herczeg — Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács! tagadni nem lehet: hogy a mostani idők szükségei mások, mint a mult idők szükségei valának, és hogy ismét a jövő idők újabb szükségeket fognak tapasztalni: valamint mindenkor a Magyar alkotmány s a Magyar polgári élet a multban is az idők és körülmények szükségeihez képest fejlett ki. — De tagadni nem lehet más részről azt is, hogy az idő szükségeinek homályos és mintegy zavart érzése nem elég: hogy a jövő állapot javítására biztos előlépéseket tehessünk, sőt inkább annak tiszta tudása kívántatik különösen ott, hol a meglevő alapon szükség építeni.

Úgy tartom tehát, hogy nem kell hosszasan ajánlani egy oly hírlapnak hasznos, sőt szükséges voltát, melynek célja éppen az: hogy a Nemzet életében kifejlett szükségek megösmerése és ezen szükségeknek mi módoni betöltése felett értekezzen.

De még inkább kitűnik egy ily lapnak haszna mi nállunk Magyar Országban, hol a haza jövőndő sorsa törvényhozási uton azon utasításoktól függ leginkább, melyek a Megyékben az Országgyűlési követek számára készülnek, mert mennyivel több Magyar Polgárnak van ezek elkészítésébe befolyásuk: annál általánosabban kell elterjedve lenni a közértelmességnek, ha azt akarjuk: hogy előlépéseink ne sikertelen és szerencsétlen próbák, hanem állandó hasznot ígérő javítások legyenek.

Mindezeknél fogva biztat a remény, hogy Fenséges Fő Hercezség és a Nagy Méltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanács czélzaton tisztaságáról meggyőzötve kérésemet megtagadni nem fogják. Mellyet is a legmélyebb alázattal ismételve, maradok stb. Hegalázatosabb szolgálja Szentkirályi Moritz.

A nádor a kérvényt bizalmasan azért közölte a kancellárral, hogy a kormány szándékáról ez ügyben tájékozódjék. Megemlíti azonkívül, hogy Szentkirályi azzal a kijelentéssel nyújtotta be kérvényét, hogy ha ez a szokásos dicasterialis tárgyaláson olyan akadályra találna, melyből a kérés elutasítására lehetne következtetni, kész kérését minden tárgyalás előtt visszavonni. Majláth Antal kancellár 1840 nov. 29-én (1234. p. sz.) a felség elé terjeszté a kérést. Az előzményeket jelentve, rámutatott arra, hogy a nádor nem nyilatkozik határozottan az engedélyről, csak azt jegyzi meg, hogy ha a kérés a közhasznosság szempontjából engedélyeztetnék, szigorúan a megjelölt határok közt kellene a lapnak maradnia, mert ha a dolgozótársak hatása alatt egyoldalú vagy kormányellenessé válnék: más személyeknek kellene oly politikai lap kiadását engedélyezni, hogy más világítással és helyreigazítással az eszmék ellensúlyoztassanak.

Majláth kancellár szerint Szentkirályi oly politikai hirlapot akar létesíteni, hogy az ellenzék benne elveit a közönség elé vihesse. Sem a kérvényező, sem dolgozótársai, (köztük Kossuth) neve nem szól a jó irány mellett. Épen ezért azt véli, hogy nem szabadna megengedni, hogy oly baj keletkezzék, melynél már eleve felmerül a gond, mint ezt a nádor is kifejezi, hogy később le kell ezeket küzdeni. Tanácsosabb, ha oly lap nem engedélyeztetik, amelyről nincs biztosíték, hogy nem lesz káros. Épen ezért a felség úgy fejezhetné ki idegenkedését, hogy rendkívüli úton nem ad engedélyt, hanem az előírt dicasterialis útra utasítja a kérést, s ha nem vonja vissza a kérvényező, a dicasterialis-tárgyalást meg kell indítani.

A felség elfogadta Majláth előterjesztését s dec. 25-én utasította a kancellárt, hogy ha a rendes tárgyalásra kerülne a kérés, legfelsőbb elhatározásra fel kell terjeszteni.

Időközben, még dec. 8-iki kelettel a felség megküldötte Majláthnak gr. Sedlnitzky rendőrminiszternek (nov. 20-iki) jelentését Szentkirályinak és Kossuthnak lapkiadásra vonatkozó tervéről (1211. sz.). Ezt Sedlnitzky egy besúgónak a következő feljelentéséből tudta meg:

Pesth am 13-ten November 1840.

Das vom Szentkirályi und Kossuth für die Ruhe des Landes ausserst gefährliche Projectt von der Wittve Kolcsar in Pesth das Privilegium für die ungarische politische Zeitschrift „Hazai Tudósí-

tások an sich zu bringen, um selbes im Sinne der Bewegungspartei zu redigiren, um durch möglichst herabgesetzten Preis dieses Blattes dann selbst die gemeine Volksklasse mit in die politischen Interessen zu ziehen, scheint sich in so ferne realisiren zu wollen, als sie durch die Fürsprache des Pesther Comitats-Administrators v. Pronay von S. kk. Hoheit dem E. H. Palatin bereits die Zusage der Unterstützung dieses Unternehmens erhalten haben: nur solle Szentkirályi den Rekurs auf dem gewöhnlichen Wege einreichen.

Szentkirályi wird als eigentlicher Unternehmer an der Spitze stehen, und daher auch den Rekurs bloss unter seinem Namen einreichen: nebst ihm und Kossuth sollen noch 3 Redaktoren mitarbeiten, und als solche Harsányi, Fáy und Professor Stettner, wenn dieser aus Pápa nach Pesth übersetzt wird, so wie auch Graf Stefan Széchenyi gewählt werden. Die Central Redaktoren werden monatlich 60 fr. Cm. bekommen. Szentkirályi, der 6 bis 10,000 fr. Cmze opfern will, steht für alle Auslagen; ihm gehört dafür der ausfallende Gewinn und er besoldet auch noch einen Korrektor, einen Expeditor und zwei Diener. Ausser diesen soll noch eine Anzahl auswärtiger Mitarbeiter aus den marquirtesten Oppositions Männern, wie Deák, Klauzál, Pulszky, Szombathelyi, Dominik Teleky gezogen, und in jedem Comitats ein honorirter Correspondent bestellt werden, so dass die Unkosten des Unternehmens sich jährlich auf beiläufig 26,000 fr. Cm. belaufen dürften, da diese Unternehmung sich auch durch Pracht und Grossartigkeit auszeichnen soll.

Szentkirályi reicht den Rekurs dieser Tage bei der k. Statthaltereie ein, und wird auch den Index Curiae, den Personalien und andere einflussreiche Männer um Unterstützung angehen. Alle die Regierung verhassten Namen, wie Z. B. Kossuth sollen weder in dem Rekurse, noch in den Annoncen genannt werden, damit die Sache besser gelinge, und nur unter dem Artickel, den jeder als Correspondent in die Zeitung giebt, soll immer der Name des Verfassers stehen.

Szentkirályi und Kossuth haben auch schon seit einiger Zeit an Artickeln gearbeitet, die dem Rekurse beigelegt werden sollen. Kossuth schrieb über die Representation der Städte in der Gesetzgebung und über die Vertretung des Bauernstandes: Szentkirályi über die Aviticität und über die Verzweigungen derselben. Alle diese Artickeln deuten auf Radicalreform hin und sind im Geiste der Opposition, aber sehr gründlich bearbeitet. - Harsányi soll ebenfalls noch einige Artickel liefern, und sollte Szentkirályi im kommenden Frühjahr von den Ständen des Pesther Comitats zum Wizegespann gewählt werden, so will Szentkirályi die Leitung der Redaction diesem Harsányi

übergeben, sich aber als Eigenthümer immer die Hauptaufsicht vorbehalten.

Sollte Graf Stephan Széchenyi die Mitredaction nicht annehmen, so schlieszt sich Nyáry an, so wie auch Bezerezy aus Tolna, der eben hier anwesend ist, dann der Advocat und Ingenieur Sáska, der zugleich Schriftsteller ist.

Die Opposition hegt die Überzeugung dass die Regierung die Bewilligung zu einer Zeitung, in welcher die grössten Lebensfragen als Vorbereitung für die Landtagsverhandlungen besprochen sind, nicht beanständigen werde. Auch sucht Szentkirályi den Statthaltereirath Andrásy zu bearbeiten, damit das Unternehmen bei der Statthalterei um so weniger aufgehalten werde, und so vielleicht schon mit Jänner 1841 ins Leben gebracht werden könnte.

Ezt az iratot a király azzal küldötte meg Majláthnak, hogy ha a Kulcsár-féle szabadalomnak Szentkirályira vagy másra való átruházása a helytartótanácsnál tárgyalás alá kerülne, ezt okvetetlenül fel kell felsőbb jóváhagyásra terjeszteni.

Az irat december végén, körülbelül Szentkirályi fenti kérvényének elintézésével egy időben került a helytartótanácsához.

Mikor a nádor Szentkirályit értesíteni akarta, már megjelent a *Pesti Hirlap* első száma, 1841 január 4-én pedig azzal a nyilatkozattal előzte meg Szentkirályi az intézkedést, hogy mivel Landerer nyomdász a *Pesti Hirlap* kiadására engedélyt nyert, ez már meg is jelent és ugyanazon célt követi, melyet ő is akart, fenti kérésétől eláll.

A kancelláriának a két ügyben való ellentétes eljárása megütközést keltett a nádornál. Szentkirályinak nem adnak engedélyt lapra, mert ő és Kossuth veszélyes lehet, a megbízhatatlan Landerer ellenben a helytartótanács megkérdezése nélkül privilégiumot kap lapkiadásra s oda veheti szerkesztőnek Kossuth Lajost.

Rögtön január 4-én tudtára adja röviden a kancellárnak (25. sz.) e két ellentétes eseményt. Másnap, január 5-én hosszabb levélben teszi szóvá az ügyet. Kifejezi, hogy Kossuth szerkesztősége sok tekintetben felhívta figyelmét az ügyre s minthogy Landerer engedélyének folyamatára és feltételeire nem emlékszik, mielőtt lépést tenne ez ügyben, a helytartótanács irataihoz fordult, annál inkább, mivel a kancellárnak dec. 27-iki irata szerint, ily hasonló engedély elnyerésére Szentkirályinak nem volt reménye. A helytartótanács irataiból (t. i. az 1840 nov. 12-iki engedélyből) kiderült, hogy Munkácsy szabadalma ugyanoly feltételekkel ruháztatott Landererre, csak hogy ő *Hivatalos Tudósításokat* is mellékelhet, ami által, mivel a cím különböző és bővebb magyarázat nincs a rendeletben, a lap a közönségre nagyobb befolyást szerezhet. Feltűnő Munkácsy rosszhiszemősége, mert a lap

átruházása tekintetében először Beimellel tárgyalt s most mégis Landererre kívánta átruházni. A helytartótanács irataiból kitűnik az is, hogy Landerer 1838-ban német újság kiadásáért folyamodván, a helytartótanács akkor kimutatta, hogy Landerer politikai újság kiadására kívánatos tulajdonságokkal nincs felruházva és ezért kérése nem is teljesítettett.

Hozzájárul mindezekhez, hogy szerkesztőül Kossuth Lajost jelölte ki s az engedélyből nem tűnik ki, hogy ezt Landerer felsőbb helyen előzetesen bejelentette-e s erre engedélyt kapott-e. Régebbi ily eseteknél (pl. Kulcsárnénál) az volt a gyakorlat, hogy ha a kiadó nem a szerkesztő, a szerkesztőt a helytartótanácsnak előzetesen be kellett jelenteni és a felelősség miatt jóváhagyást kellett nyerni. Maga Landerer is, mikor 1838-ban a német újságot kérvényezte, kijelentette, hogy a szerkesztő nevét tudomásul be fogja jelenteni. Mivel Landerer az engedélyt közvetlenül kapta, a szerkesztőről az engedélyben nincs említés s így a tárgyalás e tekintetben homályos, könnyen származható vitás eltérés miatt kéri, közöljék vele, mi történt ez ügyben, hogy biztosan intézkedhessék. A szerkesztő választása különösen nagy feltűnést keltett, mert a Kossuthról való vélemény e tekintetben még friss, de azért is, mivel az ő lapja még »hivatalos tudósításokat» is fog közölni. Munkácsynak rosszhiszeműsége, a szerkesztő bejelentésének elhanyagolása - ha a bécsi tárgyalások mást nem kívánnak elegendő okot adnak arra, hogy Landerertől az engedély megvonassék. Végül felszólítja a kancellárt, hogy oly esetekben (ez már többször történt), mikor személyes tulajdonságokról van szó s más jogok érintetnek, esetleges meglepetések (mint most is) elkerülése végett, ne a helytartótanács befolyása nélkül történjék intézkedés.

A helytartótanács itthon is erélyesen intézkedett az ügyben. Azonnal felszólíttatta a pesti polgármester útján Landerert, mutassa elő folyamodványát a rávezetett végzéssel. S mivel Landerer kijelentette, hogy értesülvén az engedélyről, azonnal Pestre sietett s folyamodványát Bécsben hagyta. A nádor már január 7-én felkérte a kancellárt (34. sz.), hogy a folyamodványt (ha még nála van) és a végzés másolatát küldje meg.

A kancellártól azonban nem érkezett semmiféle válasz. Erre a nádor február 1-én újra hozzáfordul (125. sz.). Rámutat a körülményre, hogy a Kossuthnak szerkesztővé való választása által keltett feltűnés, ismert iránya és irataival a polgárok lelkére gyakorolt hatása miatt, amelyért el is ítéltetett, a lap további megjelenésével mindinkább fokozódik és a lakosság majdnem minden — még érzelmileg különböző — osztályára is kiterjed, úgy hogy véleménye szerint a legutóbbi időben más esemény nem keltett oly feltűnést, mint ez. Mert ha a

lap cenzúra alatt is áll, a censor különösen ügyel is, mégis ha leplezve is, úgy hat a lap, hogy a fejedelemhez és hazához hűekben aggodalom keletkezik. Kossuth gondolkozás- és érzésmódja, esze, ismerete és írásmódja különösen csábító s irányával akadályozza a censort cselekvésében.

Tudomására adja azonkívül, hogy Landerer szélében híreszteli, hivatkozván reá (t. i. a kancellárra) és hg. Metternichre, hogy Bécsben szerkesztőül Kossuth Lajost jelölte meg és erre az engedélyt megkapta. Ismeretes lévén Landerer könnyelműségéről, nem hiszi ezt azért sem, mivel értesítés e tekintetben nem érkezett. E híresztelések elhárítása végett kéri azonban, értesítse a dolgok állásáról, mivel Kossuth irányzatában mindjobban előhalad s így könnyen fejlődhetnek oly körülmények, melyek kötelességévé tehetik, hogy esetleg a felsőbb utasítással ellenkező intézkedéseket tegyen.

Mivel a lap már egy hónapja jelenik meg, ez megnehezíti a dolgot, melyet rögtön könnyen lehetett volna orvosolni. Landerer nem elég becsületes eljárása miatt a szabadság visszavonásával a szerkesztősséggel való baj is megszűnt volna. Most azonban, mivel cenzúra mellett egy hónap óta szerkesztő, előrelátható, hogy az elmozdítás vagy a lap megszüntetése vagy végül a szigorúbb cenzúra némely törvényhatóságnak újabb alapot fog adni az ellentmondásra. Épen ezért meg kell fontolni, mi helyesebb, a lap megszüntetése, melyre van elég alap, vagy a cenzúra felügyelete alatt a lap elveinek részrehajlatlan férfiak által való megcáfolása, mert ha ez helyes formában történik, van reá remény, hogy a közvélemény a lapot kárhóztatni fogja s ez befolyását elveszíti annál inkább, mivel a szerkesztő támadásaival sok ellenséget szerzett magának.

Végre január 14-iki kelettel (de csak febr. 6-án érkezett meg) a kancellária életjelt adott magáról, de iratában a fent ismertetett felvilágosításokat küldte a lap terve és a *Hivatalos Tudósítások* tárgyában válaszul a decemberi kérdésekre.

A nádor erre rögtön (febr. 8.) válaszol. Utalva előbbi leveleire azon véleményét fejt ki, hogy mivel a lap censurának van alávetve és már hosszabb ideje jelenik meg, nem lehet mást tenni, mint vagy el kell vonni Landerertől család eljárása miatt a kiadás jogát vagy a kormányzat és alkotmány ellenes cikkek elhárításával enyhén censurálni, mert szigorú censura a szerkesztő ismert eszénél és a dolog állása szerint nem lesz hasznos, sőt Kossuthot, ki lapja 11. számában elősorolja a programját gátló körülményeket, tilalomhoz hasonló késlekedésre vezetné, amint ezt Mednyánszkynek, a cenzúra főnökének jelentése is bizonyítja.

Mindkét eshetőség következményekkel járna: ha Landerertől

elveszik a jogot, sokan úgy magyaráznák, hogy Kossuth ellen szól tulajdonképen s így új panaszokat kovácsolnának a szó- és írásszabadság megsértése tárgyában; a másik esetben viszont Kossuth írói féltelensége miatt keletkeznék a panasz s annak okát a kormányzat kedvezésének, elnézésének tulajdonítanák.

Végre a kancellárnak a nádor jan. 5-iki és febr. 1-ei panaszaira adott (febr. 6-án kelt) válasza (125. sz.) is megérkezett. Ebben először is a Landerer folyamodványára adott végzést közli másolatban. A kérés tárgyalásának módjára nézve pedig megjegyzi, hogy a kancellária Landerer személyi tulajdonait, vagyoni helyzetét ismeri azon időből (!), mikor német újság kiadásának engedélyért folyamodott, amelyet a helytartótanács is mérlegelt. Épen ezért azt vélte, hogy a kért engedélyt most, mivel csak egy meglevő jognak átruházásáról van szó, újabbi mérlegelés nélkül közvetlenül is megadhatja. Egy kiváló közbenjárás súlya is támogatta Landerer kérését.¹ Elősegítette ezt az engedélyt az is, hogy közel volt az új év kezdete s így érzékeny kár nélkül az ügyet halogatni nem lehetett, de segítette a hit abban a biztosítékban, melyet a Munkácsy-féle már kipróbált program a szükséges vigyázattal nyújt, nem kevésbbé az a kedvező körülmény, melyet az előzetes censura az író előforduló félrelépéseiben eszközölhet. Különösen megkéri a nádort, utasítsa a censort, hogy a lapnál a Munkácsy-féle régi engedély legyen szeme előtt és legyen rajta, hogy a lap a jog és helyes elvek ösvényéről ne térjen le.

A nádor a kancellárnak e diplomatikus és óvatos iratára már febr. 11-én válaszolt (165. sz.). Ismét kifejtette febr. 8-iki levelére hivatkozva, hogy Landerer — mint a német újság iránti kérés tárgyalásánál kimutatta — annyira híjával van a politikai újság kiadásához szükséges személyes tulajdonságoknak, hogy Kossuth szerkesztése alatt sem az előírt Munkácsy-féle program, sem a censura a lap korlátok közt való tartására nem elegendő. Landerer ugyanis annyira könnyelmű, hogy nem képes a szerkesztőt korlátozni, de anyagi viszonyai sem rendezettek, ezt mutatja, hogy Heckenasttal társult, amire nincs kiváltsága s a miért több nyomdász felszólalása miatt vizsgálat alatt áll. Kossuth gondolkozásmódja minden cikkének irányában, kifejezéseiben annyira kitűnik, hogy lapját a cenzor a program szerint alig javíthatja ki s vagy vissza kell vetnie vagy nagy részben ki kell törölnie, s így a helyettesítésre szükséges idő hiánya miatt alig szerkeszthető, amint ezt Mednyánszkynek és az

¹ Accessit hic produs conspicua intercessione, quæ petitum Ludovici Landerer succolabat.

illető censornak mellékelt jelentése mutatja. Ugyanezért pontos utasítást kér a cenzor számára.

Erre már gyorsan válaszolt a kancellár (febr. 15. kelettel) s kérte a nádort, hogy addig is, míg a *Pesti Hírlap* ügyében megindult vizsgálat a legfelsőbb helyen elintéztést nem nyer, intse a cenzort, örködjék, nehogy a lap a Munkácsy-féle programtól eltérjen.

A nádor azonnal értesítette (216), hogy a cenzort utasította, ne tűrjön semmit, mi a kormány, a törvény vagy közintézmény ellen van intézve; a nádor rámutatott arra is, hogy mivel a lap már 7 hete áll fenn és ellenzéki gondolkozásának közt is visszatetszést keltett, megfontolandó, hogy ilyenén változás mellett a dolgok megmaradjanak-e továbbra ez állapotban s a további kifejlődésre bízzák-e a lap sorsa anélkül, hogy a kormány beleavatkoznék, vagy pedig a kormány egyébként gondoskodik-e tekintetben.

Eközben febr. 16-án királyi leirat érkezett a kancelláriához, utasítván a kancellárt, tegyen jelentést, ki a *Pesti Hírlap* censora és jelentse egyúttal, mire volna teljes nyugodtsággal a lap censurálása bízható.

A *Pesti Hírlap* okozta izgalmak ugyanis oly nagyok voltak, hogy a bécsi államtanácsban is szóba kerültek. Bekivánták a magyar kancelláriától az engedélyező okiratot s ebből kiderült, hogy a kancellária nem rendes úton határozott, mert nem kérdezte meg a helytartótanácsot s így önkényesen ruházta Landererre Munkácsy jogát. Mivel azonban ezen már segíteni nem lehetett, az államtanács azt javasolta a felségnek, utasítsa a kancellárt jelentéstételre a lap censurálása ügyében.

A kancellária erre (543) a nádor tudósítása alapján jelentette hogy a lap censora Havas József és mellette Czech János kerülhetne szóba, de ha az utóbbi belátásra és egyéb tekintetben jobb is volna az előbbinél, még akkor sem volna helyes, a nádor szerint, a változás, mert a lapnál nem a szavak, hanem a rejtett jelentés a fő. S mivel Havas Pesten lakik, több alkalma van a véleményekről tájékozódni, mint Czechnek, aki Budán lakik, amely körülmény esetleg törölt cikk helyettesítésénél a szükséges idő hiánya miatt arra vezetne, hogy elnézőbb volna, mint Havas. A nádor véleménye szerint a lap megszüntetése és az elnéző censura közt nincs középút, s ha a *Pesti Hírlap* továbbra is megmarad, a censornak okvetetlenül pontos utasítást kellene adni.

Majd jelenti a kancellár, hogy Munkácsy joga Landererre 1840 novemberében ruháztatott át. A fennálló program semmiben sem változott, ez kifejezést nyert a helytartótanácsához küldött eredeti utasításban és a későbbi iratokban. E körülmény mellett a baj nem a

censurában, hanem a szerkesztő személyében rejlik. Kétségtelen a nehézség, de ha a censor elég belátó és határozott, a baj nem mehet annyira, hogy az előzetes censurát megbénítsa. A lap megszüntetéséről most, véleménye szerint, nem lehet szó, mert az így keletkező feltűnés izgatóbb volna, mint amilyen izgatottságot keltettek az eddigi nem mérsékeltén írt cikkek. A legjobb szer a jelen helyzetben a hatékonyan alkalmazott előzetes censura. A censor is maradhat, csak utasítást kellene neki adni, hogy buzgalma és figyelme nagyobb legyen.

Az államtanács e javaslatot pártolta. Az ügy függőben maradt 1844 aug. 7-éig, amikor Kossuth már nem volt a *Pesti Hírlap* szerkesztője. Ekkor meg természetesen, mint a felség határozata is kifejezi: az intézkedés szüksége megszűnt a közben beállt változott viszonyok miatt.

Az adatokat egybevetve a következő eredményt vonhatjuk le:

Kossuth teljesen hűen írja meg a saját magára vonatkozó adatokat. Az a barátja, aki vele szövetkezett s lapengedélyért folyamodott, Szentkirályi Móríc volt. Szentkirályi az engedélyt nem kapta meg.

Landerer az utolsó pillanatban szólította fel Kossuthot a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. A lapot eleinte *Pesti Újságnak* nevezte el. Landerer s erre az engedélyt 1840 november hava elején kérte. Wirkner járt közbe Majláth kancellárnál és (bizonyára Metternichnél is) a lap engedélyezése ügyében. Landerer 1840 december vége felé eszközölte ki Majláth kancellárnál — s ebben hg. Metternichnek is volt része — a Kossuth szerkesztőségére vonatkozó szóbeli jóváhagyást, úgy hogy a nádort teljesen befejezett tény elé állították.

A nádor a helytartótanács jogai érdekében felszólalt. Az egész ügy az államtanács elé is került, amely azonban a protektorokra való tekintettel simán intézte el az ügyet.

VISZOTA GYULA.

MAGYARORSZÁG ÉS A PROVENÇAL KÖLTÉSZET.

A középkori Magyarország és fejedelmeinek, szentjeinek történeti szereplése, hivatása a nyugati román irodalmakban visszatükröződik.¹ A legrégebb modern költészetben, a troubadourok dalaiban történeti nevek említése, homályos célzások való tényekre irányítják a filológust. Peire Vidal (1175—1205 k.) egyik versszakában dicsőítette Imre királyt (1196—1204), dala a király spanyol házasságának idejéből és a troubadour harmadik korszakából való.² Hasonló tényeket csoportosítunk a provençal filológia újabb kutatásai, szövegkiadásai nyomán.³ Következtethet belőlük úgy a magyar történelem, mint a provençal irodalomtörténet.

A troubadour-költészet a déleurópai országokban virágzott. Azokkal az Árpádházi királyok elsősorban házasságok útján voltak összekötésben.⁴ II. Istvántól (1116—31) III. Istvánig (1162—73) a görög Komnenos-dinasztiával való félszázados küzdelem a magyar külpolitikát Konstantinápoly felé irányította. A keresztesháborúk keletre vezették a francia és olasz hadakat, ott megalapították a latin császárságot (1204—61), melyben sok francia család kapott hűbértartományt. Az előkelő nemeseiket, fejedelmeket elkísérték a troubadourok, a lovagok sorából is akadt számos diletáns költő. Szerelmi dalaikban hagyományos szellemben ünnepelték a gazdagságukról vagy szépségükről híres asszonyokat, politikai dalaik a bőkezűségükről vagy fukarságukról ismert hatalmas főurakról szólnak. Megemlékeznek a magyar királyok

¹ *L. Karl.* La Hongrie et les Hongrois dans les chansons de geste. Revue des langues romanes LI. 1908. 5—68.

Karl L. Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában. Budapest, 1916.

² *Forster Gy.* III. Béla magyar király emlékezete. Budapest, 1900.

J. Anglade. Les Poésies de Peire Vidal. Paris, 1913. 117—8. l.

³ *F. Bergert.* Die von den Trobadors genannten oder gefeierten Damen. Halle a. S. 1913, (Beitr. z. Ph. 46.).

⁴ *Karl L.* Magyar szentek életének hatása a Florence-mondára. Ak. Ért. 1908. ápr. (különn. 8. l.).

külföldi származású hitveseiről, sőt feldolgozták ép úgy, mint a troubadour-k magyar királyfiak ifjúkori élettörténetét.

III. Béla (1173—1196 ápr. 13.) első neje Châtillon Anna (Onnus) vagy Ágnes volt. Atyja Rajmund résztvett a második keresztes hadjáratban és Antiochiát kormányozta. A troubadour-dalok több Ágnest említenek, hogy Béla nejeire melyiket vonatkoztathatjuk, az egyelőre eldöntetlen.¹ Imre (1174—1204 okt. 27. előtt) király elvette II. Alfonznak, Aragónia királyának (1162—96) leányát. Konstanzt. Alfonz Provence fejedelme volt, udvara a troubadourok egyik kedvelt tartózkodási helye. Bökezűségét dícsérték, a költészetet kedvelte, egy szerelmi dala ránk maradt. Három leánya volt: Konstanza, Imre király (1198) és halála után (1204) szicíliai Frigyes neje volt, Eleonorát. VI. Rajmund Toulouse grófja (1200) és Sanchát, annak fia VII. Rajmund gróf (1211) vette el. Gaucelm Faidit (1190—1240) Uzercheből való troubadour, a kéteshírű Guillelma Monja ura és Ventadour Mária egyik imádója *danzoizela Costanza* néven említi a spanyol királyleányt, mielőtt Imre neje lett volna (1194). *Elionors reina de Tolosa* szépségét több troubadour énekelte meg, Sanchára vonatkozik Uc de Saint Circ egy sora.² Peire Vidal akkor vetődött Imre udvarába, amikor az Konstanzaval házasságra lépett (1198). Valószínűleg a királyleány hírneve vonzotta, mintán pártfogója II. Alfonz meghalt (1196).

II. András (1175—1235) másodízben a Courtenay családból házodott (1215). Pierre de Courtenay (m. 1216) mint keresztes vezér tűnt ki. Latin császárrá választották, egyik vetélytársa a magyar király volt. Feleségét *Jolántát* (m. 1219) *Elias Cairel* egyik dalában megemlíti.³ Elias mesterségére ötvös volt Sarlatban, sokáig tartózkodott a kelet-római császárságban és Montferratban, IV. Vilmos udvarában, akit Tesszalonía visszafoglalására ösztökélt. II. András felesége is yolánta volt, róla a troubadourok nem emlékeznek meg. Harmadik felesége estei *Beatrice* (1215—45 júl. 11.) I. Aldobrandino estei örgróf leánya, aki Gemmola kolostorában halt meg.⁴ Az öreg király házassága a fiatal grófleánnyal volt az indító ok arra, hogy *Aimeri de Narbonne* francia eposz szerzője Hermengarde paviai hercegleány kikoszorúzott kérői között említi a magyar királyt.⁵ Három estei *Beatrice* nevű

¹ Peire Bremon (Ricas Novas) egyik *cobla*-ja *N'Aines* nevet említ. (Bartsch Grundis, 330., 2.).

² Bergert, i. m. 25—27.

³ Bergert, i. m. 44.

⁴ U. Chevalier, Rép. bio-bibl. 94—99.

⁵ L. Karl, Aimeri de Narbonne etc. Zeitschr. f. fr. Spr. u. Lit. XXXI. 1907. 31—38.

grófnő élt a XIII. században. Az első a magyar királyné, a második VI. Azzo (m. 1212) leánya (1191–1226 máj. 10.), aki fogadalmat tett (1218. 20) és Gemmola St. Giambattista kolostorában halt meg, később boldoggá avatták. II. András feleségének nagynénje volt. A harmadik Beatrix, VII. Azzo Novello leánya (1222–64). A troubadourok közül *Aimeric de Peguilhan* (1180–1270) és *Rambertin Buvatelli* (m. 1221) ünnepelte egy *Beatrix d'Est* szépségét. A magyar királynéra vonatkoztathatjuk-e dalaikat? Diez¹ és nyomán mások meg azt állították. Újabb kutatások azonban azt bizonyítják, hogy nagynénjéről énekeltek. Rambertin Buvatelli meghalt akkor, amikor II. András felesége csak hat éves volt. Aimeric túlélte, de ajánlásaiban Beatrixet Malaspina Vilmossal (m. 1220) együtt említi, akinek halálakor II. András felesége öt éves volt.² Aimeric VI. Azzo udvarában tartózkodott és gyászverset írt halálára (1212). A szépségéről híres Beatrix csak hat-hét évvel később mondott le a világ hiúságairól és vett fátýolt magára. Nevét megemlíti *Peire Raimon de Tolosa* (1170–1200) egyik ajánlásában és *Guilhem de la Tor* egy sokat vitatott versszakában.³

A provençal verses legendák egyike szent Honorat életéről szól.⁴ Szerzője *Raimon Feraut* szerzetes Lérnis sziget kolostorában, apátja, Gancelin de Meyrières felszólítására írta egy latin legenda nyomán (1300 k.). Annak szövegét (A) egy dublini (P. Meyer) és egy oxfordi (Stengel) kéziratban fedezték fel. Van egy provençal és egy katalán fordítása. Rövidített kivonatát (B) Velencében kétszer kinyomtatták (1501 és 1511), a Bollandisták csak az utóbbit ismerték és közölték (márc. 16.). *Raimon Feraut* provençal legendája (C) tíz kéziratban van meg. Guessard kézírata nyomán néhány változattal fogytékosan kiadta A. L. Sardou.⁵ *Raimon Feraut* művét *Máriának*, V. István (1239–72) magyar király és kún Erzsébet leányának ajánlotta és

¹ F. Diez, *Leben u. Werke der Troubadours*. Leipzig, 2 k. 1882, 353. l. Nyári A. *Beatrix királyné, II. András hitvese*. Száz. II. 1868. 593. l.

² Bergert, i. m. 82. l.

³ Bergert, i. m. 83. l.

⁴ P. Meyer: *Revue des sociétés sav.* 6-e s. t. II. 56–63. — Romania V. 1876. 237. VIII. 1879. 481–508. — XII. 1883. 336.

Hosch: *Untersuchungen über die Quellen und das Verb. des prov. und der lat. Lebensbeschr. des h. Honoratus*, Berlin, 1876.

H. Moris: *Cartulaire de Lérins* I. 1883. II. 1905.

B. Munke: *Die Vita Sancti Honorati nach drei Handschriften*. Halle, 1911. (Beih. Z. R. Ph. XXXII.).

⁵ A. L. Sardou. *La Vida de San Honorat*. Ann. de la Soc. des Lettres, Sciences et Arts des Alpes-Mar. t. III. Nice, 1875.

jutalmul egy apátságot kapott. Mária férje II. Santa Károly, Nápoly és Sicilia királya (1245–85), Anjou Károly (1245–85) Provence grófjának és szent Lajos király öccsének fia volt. Hosch azt állította, hogy Raimon Feraut pártfogója a magyar királyleány kedvéért nevezte Provence szentjét magyar királyfinak és a legenda latin kivonata (B) ezt az adatot a verses legendából (C) vette át. P. Meyer hivatkozott a dublini kézíratra (A) és a katalán fordításra, melyekben Honorat atyja Nikomédia és a kúnok tartományának ura. Lérins szerzetesei hiányos földrajzi ismerettel a kúnokat (*Cumani*) a magyarokkal azonosították, ezt a hagyományt tükrözteti egymástól függetlenül a provençal legenda (C) és a latin legenda kivonata (B). Feltevését megerősíthetjük. Azonban a kúnoknak a magyarokkal való azonosítása, akár megvolt a latin legenda egy régibbi szövegében, akár a provençal legenda szerzőjének érdeme meglepő, történeti tájékozottságot árul el. A kúnok Magyarországon telepedtek le és IV. Kún László (1272–90) igyekezett őket megtéríteni. III. Miklós pápa Fülöp fermoi püspököt ezért küldte hozzá. Raimon Feraut pártfogójának Mária királynének anyja kún Erzsébet (1255–95. Köteny kún fejedelem családjából származott.

A provençal legenda (C) forrása a latin szöveg (A) volt, vele egybevetette P. Meyer és az eltéréseket megállapította. A szerző hőse származását, neveltetését, ifjúságát, Magyarországból való kivándorlását (ch. I. II.) forrásánál részletesebben, szívesebben adja elő. A francia nemzeti eposzból vett át neveket, adatokat és a szentet (meghalt 429. márc. 16.). Nagy Károly (768–814) kortársává teszi. Hogy a magyar viszonyok jellemzését honnan meríthette, e kérdésre a provençal philologia eddig választ nem adhatott.¹ Megtaláljuk a XIII. század magyar történeti eseményeiben.

Sz. Honorat atyja *Andrioc d' Ongria*, a kúnok fejedelme és *Leo* görög császár öccse volt. *Marsilis de Maroc* pogány fejedelem feleségül adta hozzá a szép *Heremborc*-ot, hogy annak behatása a kereszténységet romlásba döntse. Andrioc a keresztényeket üldözteti. Mielőtt fiuk megszületett volna, látomásuk volt: benne az igaz hitnek védője támad (A l. I, c. 1 = C ch. I, II). A fiú világra jön és *Andronic* nevet kap. Atyja haragjától féltik, gondosan nevelik (A c. 2 = C ch. II). Egy napon szarvas nyomában jár és egy ismeretlen vándor jelenik meg előtte, aki Jézus tanának követésére inti, amit a gyermek anyjának elbeszél és vele annyira megrémíti, hogy az belehal (A c. 5, 6 = C ch. III, A c. 8 = C ch. IV–VI). A király fiát keresztény hitéért megfeddi (A c. 9 = C ch. VII) és a nemzeti eposzból ismert pogány (szerecsen) hősöket példaképen emlegeti (C ch. VII). Neki szánta *Rosemonde*-ot, a

¹ P. Meyer. Romania, 1909. 154.

római császár leányát, ezért öccsével együtt Horion de Lausat nemes emberre bízta, hogy Konstantinápolyba menjenek (C ch. XI). *Romániában* (a kel. császárság) *Heuroclaban* (Herakleia, négy görög város neve) találkoznak szent Caprassis térítővel, annak Mayons és Lions nevű társaival, akik a krétai tenger környékén búzgólkodnak (C ch. XII). Caprassis volt az az ismeretlen vándor, aki a gyermek előtt megjelent. Az ifjút a keresztény hitre téríti, Andronic a keresztségben felveszi a *Honorat* nevet és egy éjjel hajóra száll (C ch. XIII). Elérkezik Lérins szigetére, azt a kígyóktól csodás módon megtisztítja, kolostort alapít és mint Arles püspöke szent hírében hal meg.

A provençal legenda első hat fejezete feldolgozza a latin szöveg nyolc fejezetét, lényegesebb eltérés a hetedikről fogva tűnik fel, egyes események (ch. XI - XIII) Raimon Feraut betoldásai. A latinnal egyező fejezetek a magyar történelem eseményeinek, főképp III. Béla (1173--96) uralkodásának ismeretére utalnak. Bátyja III. István Mánuelhez *Konstantinápolyba* küldte. Felvette az *Alexios* nevet és Mária hercegnő jegyese volt. Mánuel fia születése után visszaküldte s örökösét Alexios császárt a törökök ellen viselt háborúban támogatta. Felesége *Châtillon Agnes*, Antiochia kormányzójának leánya volt. A legenda szerzője történeti hűsége nem törekedett; mégis való események tükröződését látjuk Andrioc és Leo császár rokonságában, Andrioc és Heremborc házasságában, Andronic (később szent Honorat) névváltoztatásában és hazájából való távozásában. Raimon Feraut legendájában a forrástól eltérően a magyar király pogány hitvese kedvéért a keresztényeket üldözteti. A *Roland*-énekben a magyarok Marsile pogány király seregében harcolnak; Aygolant¹ és Marsil² említése a nemzeti eposzra, mint egyik forrásra utal. Andronic és öccse útrakezése, a római császár leányával való házassága *Florence de Rome*³ francia regényes eposz bevezetésére emlékeztet. Abban Imre és Milo, Fülöp magyar király fiai Szlavonián át (illyr tartomány) Rómába indulnak, ott Imre eljegyzi Ottó császár egyetlen örökösét, Florence királyleányt és kalandos harcok után feleségül veszi. Florence mondájára hatott árpádházi szent Erzsébet élete.⁴ Rosemonde⁵ neve sem ismeretlen a francia nemzeti eposzban.

¹ *Agolant* a nemzeti eposzban kilenc pogány hős neve. *Langlois*, 'Table etc. 1904. 8. 1.

² *Marsille* Spanyolország szerezsen királya. U. o. 458.

³ *A. Wallensköld*. *Florence de Rome*. Paris, 1909. I. (S. A. T. F.).

⁴ *Karl L.* Árpádházi szent Erzsébet és az üldözött ártatlan nő mondája. *Ethnographia*, 1908. L. Wallensköld, i. m. 117. 1.

⁵ *Rosamonde*, Macabré leánya *Elie de Saint Gille* eposzban. *Langlois*, 'Table etc. 1904. 574. 1.

Raimon Feraut a latin legenda (A) magyar vonatkozású adatait átvette és azokat a francia eposzokból merített motívumokkal gyarapította. Azonban a XIII. század történeti eseményei is hatottak felfogására. A cisztercieket III. Béla hívta Magyarországra. Imre és II. Endre számukra több apátságot alapítottak. Imre alatt kezdődött a hogumil bolgárokkal való harc (1202). II. Endre betelepítette a Domokos-rendet és ugyanaz a rend térítette az eretnekeket a Száván túl, amelyik a keresztes hadjáratot hirdette az albigeniek ellen a Rhône mellékén. A domokosok Erdély határán a pogány kúnokat igyekeztek az egyház kebelébe terelni. II. Endre alapította a kún püspökséget (1228). IV. Kún László idején a kúnok dolgában küldte III. Miklós pápa követét Fülöp fermoi püspököt Magyarországra. A kúnok elfogták és a tétányi országgyűlés határozata ellen fellázadtak. A gyenge királyt a Kún Eduával való viszonya visszatartotta az erélyes fellépéstől. Lérins kolostorának szerzetese a krónikákban olvashatott pogánylázadásról, térítésről, szerzetes-rendek betelepítéséről, a magyar királynak a kúnokkal szemben tanúsított gyengeségéről. Ezek a tények lebegthettek szeme előtt, amikor Andrioc királyt felesége Heremborc ösztönzésére a keresztények üldözőjévé tette és fiát Andronic-ot szent C'aprassis tanításával térítette Krisztus hitére.

A latin legenda (A) szerzője ismerte III. Béla uralkodásának történetét. A nyugati és a keleti országokkal való összeköttetései terelhették rá figyelmét. Kiemelem Margit királynéval (1158—97). Fülöp Ágost francia király nővérével és ifjabb Henrik angol király özvegyével való házasságát.¹ A külföldi források sűrűn érintik, hogy kétszer lépett fel kérőként, a francia és angol királyokkal felesége öröksége dolgában egyezkedett és Gisors-ban szerződést kötött. Margit első férje emlékére Normandiában egyházi alapítványokat tett és zarándokúton Ptolemais-ban halt meg.

A provençal költő (C) a XIII. század, főképp II. Endre és IV. Kún László uralkodásának és a francia epikus költészet ismeretének nyomán módosította, megtoldotta forrása előadását. Művét Máriának, V. István leányának ajánlotta és ez eléggé bizonyítja a magyar történelmi eseményeinek erősebb behatását. Azok alapján meghatározhatjuk úgy a latin, mint a provençal legenda keletkezésének idejét.

A latin legenda (A) a magyar történelem XII. századbeli eseményeit tükrözteti, főképp III. Béla (1173—96) uralkodását, tehát annál későbbi időre tehető. Feltevésünk, hogy a latin legenda a XIII. század elején (1200 körül), a provençal legenda pedig IV. Kún László

¹ Karl L. Margit királyné, III. Béla király neje. Századok, XI-IV 1910. 49—52.

uralkodása után (1300 körül) keletkezett. Lérins kolostorában az alapító emléket híven ápolták. A francia legendák és eposzok népszerűsége, a zarándoklás virágzása indíthatta az apátot arra, hogy provençal nyelven is megénekeltesse élettörténetét. Remélte, hogy a zarándokok buzgalmát fokozza, sőt az ajánlás amellett szólna, hogy magyar vonatkozásaért eleveníttette fel legendáját. Raimon Feraut idejében (1300 k.) a magyar királyok neve jó hangzású volt a provençal irodalomban. Peire Vidalnak¹ Imre királyt dicsőítő dalát Lérins kolostorában is olvashatták és a troubadour nem ok nélkül hivatkozott az utókorra: „És nagy dicséret illeti, ha engem szolgálatába fogad, mert dicséző szavamat a világ meghallja és hírnevét jobban gyarapítom, mint bárki más emberfia.”

II. Sánta Károly és Mária fiai voltak Martell Károly (1272–95) megkoronázott magyar király, Róbert (1309–1343) nápolyi király és szent Lajos (1274–97) Toulouse érseke. Az érsek magyar királyi családból való származását latin életrajzírói megemlíti.² A troubadourok költészete kihalófélben volt, kortása Guiraut Riquier (1250–94) az utolsó troubadour. A képzőművészetek azonban sokszor megöröklítették a szent püspököt.³

Róbert unokája I. Johanna (1327–82) nápolyi királynő, akinek egyik férje volt Endre herceg (m. 1345), Martell Károly unokája. A tragikus házasság történetét⁴ olasz, spanyol és francia drámaírók dolgozták fel. Változataira akadunk a középkori latin, az újkori francia és magyar novellairodalomban. Lajos király (1342–82), öccse meggyilkoltatása után haddal támatta meg I. Johanna nápolyi királyságát. A szicíliai királyság és a provençe-i grófság birtokát törvényes úton is el akarta tőle vitatni. Louis de Placente volt ügyvédje, aki ebben a kérdésben jogi véleményt kért (1374 aug. 10.): a magyar király az oklevél⁵ szerint Provence örökségére számot tartott.

I. Johannát szépségeért ünnepelték. Hiteles képmása⁶ nem maradt rank. Kalandos házaselete azonban megerősíti azt a varázserőt, amit a hitvesgyilkos asszony maga körül terjesztett. Andráson kívül még három ura volt: tarenti Lajos (1356. aug. 20.), arragoniai Jakab (1362. máj. 25.) és Brunswick Ottó. Emlékét megőrizte a provençal

¹ J. Anglade, *Les Poésies de Peire Vidal*. Paris, 1913. (XXXVIII.).

² *Anal. Boll.* IX., 281–340. és A. A. S. S. aug. III. 86.

³ Kleinschmidt. S. Ludwig von Toulouse in der Kunst. Arch. Franc. Hist. II. 1909. 197–215.

⁴ Karl L. Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában. Budapest, 1916. 16–17. l.

⁵ Paris, Arch. Nat. S. 458. no. 26. latin oklevele 1374. aug. 10.-ról.

⁶ Benedetto Croce. Leggenda napoletana. Serie prima. Napoli, 1906.

néphagyomány és egy Anselmus nevű jósnak tulajdonította a házasságára vonatkozó jósmondatot: *Maritabitur cum ALIO*, melynek utolsó szava magába zárja négy férje nevének kezdőbetűit. Frédéric Mistral¹ (1830—1914), az új provençal költészet és nyelv megteremtője egy drámában örökítette meg az Avignonban székelő nápolyi királynő alakját. Boccaccio századának egyik hősnője tartotta fenn az újkorig a provençal irodalomban az Anjou-család magyarországi uralmának emlékét.

A troubadourok dalköltészetét eredetiség és egyetemes európai hatás jellemzi. Az összehasonlító irodalomtörténetet érdekli az a kérdés, hatott-e a középkori magyar költészetre.² Mivel az összehasonlítandó egykorú magyar lírai költemények előttünk ismeretlenek, közvetett forrásokra, feltevésekre kell szorítkoznunk. Nyomós okok szólnak az ellen, hogy a troubadour-költészet utánzókra talált volna Magyarországon. A költészet arisztokratikus jellege, sajátos társadalmi viszonyokban való gyökerezése, elvont nyelve, mesterkelt verselése, zenekíséretének művészi színvonala olyan jellemző vonások, melyek kizárták teszik, hogy a legfelsőbb udvari körökben egy-két kivételtől, külföldi származású hercegnőtől eltekintve a troubadour-líra nálunk szélesebb körökben érvényesült volna. Minden országban sajátos alakot öltött, a viszonyokhoz alkalmazkodott: Magyarországon se világi, se egyházi körökben nem találhatta meg fejlődésének feltételét. A középkori egyház nem üldözte a troubadourokat, míg az eretnek tanok mellé nem álltak. A montaudani barát és Folquet Marseille püspöke ismert dalköltők voltak. Ha tehát a provençal lírának nyomára nem akadunk, feltehetjük, hogy nem is volt a középkorban Magyarországon akkor hasonló lírai költészet. A magyar középkor sokkal küzdelmesebb volt, az állami és társadalmi rend kialakulása lassúbb, az egyház helyzete sokáig bizonytalanabb, hogysem a troubadour-lírához hasonló művészi hagyomány kialakulhatott volna. Ha igricek vagy regések³ szórakoztatták a harcban kifáradt és vigadó nemeseket, azok nem intézték dalaikat főrangú asszonyokhoz és nem fejlesztettek olyan művészi formát, mely biztosította volna dalaiknak az utókorra való átöröklődését.

KARL LAJOS.

¹ F. Mistral, *La reino Jano*. Paris, 1890.

² J. Kont. *Étude sur l'influence de la littérature française en Hongrie*. Paris, 1902. 17. l.

³ Réthei Pirkkel Marián: *A régi magyar énekmondók* (Egy. Phil. Közl. XLl. 1917. 83—102.) első közleményének feltevését, hogy a zenész az énekmondótól a középkorban élesen megkülönböztethető, a nyugati költői irodalom eredete nem erősíti meg. Anonymus tanúbizonyságának értelmezése sem fedi a középkori egyház felfogását.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETIRÁS MUNKÁJA 1917-BEN.

I. Az Arany-jubileum.

A pártoskodás ősi nemzeti betegségünk, mely aldatlan herce-hurcaival legutóbbi évtizedeink életét is sivárrá tette, főként a politikában, de az irodalom terén is. Ideig-óráig úgy látszott, hogy a világháború korszakalkotó eseménye a gyűlölködő politikai pártokkal elfelejteti emésztő szenvedélyüket s a haza közös eszményének szolgálatában összebékíti őket. Azonban egy világháborút is könnyebb nekünk megszokni, mint az egyetértést: a politikai *treuga Dei* elmúlt. Szép volt, rövid volt. . .

A nagy háború negyedik esztendeje az irodalmi *treuga Dei* esztendejévé lett Magyarországon. Tartósságáról hogyan gondolkozhatnánk máskép, mint kételkedően? Mindegy. Tíz hónapon keresztül nem volt talán egyetlen-egy nap sem, hogy a közös oltáron új áldozat lángja ne lobogott volna. Rövid volt, de szép volt. . . Csak igazán nagy irodalmi esemény kelthetett ilyen egyetemes visszhangot a sokképen széttagolt gondolkozású magyarság lelkében. Ha Jókai ötvenéves írói jubileumát és halálát nem számítjuk, soha magyar irodalmi évforduló még nem termelte az alkalmi megemlékezéseknek ekkora özönét. A legkülönbözőbb, sokszor egymásnak ellentmondó szempontokból láttuk megvilágítva nagy ünnepeltünknek, Arany Jánosnak egyéniségét és költészetét. A betegessé finomult lelkű arisztokratától a «világ-bíró paraszt»-ig, az «*equitibus cano*» elvének finnyás hívétől a kiváltságos osztály ellen izgató demokrataig, sőt szocialistaig hány egyoldalú kép tárult fel előttünk s a gyakran egymást kizáró rajzok felett furesán hatott a mindig azonos felirat: Arany János. De minél különbözőbb felfogásúak és értékűek voltak ezek az alkalmi cikkek, annál megkapóbb volt az az összhang, melyé hódoló célzatuk révén összetudtak simulni. Ünneprontó cikk egy sem akadt s a mi viszonyaink közt szinte hajlandók vagyunk már ezt a körülményt is örömmel üdvözölni s belőle a jövőre vonatkozólag reményt meríteni. Mert

a jelen század eddig-múlt éveiben irodalmi kérdések terén már-már úgy álltak a dolgok, hogy a különböző pártok kénytelenek lesznek templomaik bejáratát elfalazni egymás elől s a közös kultusz helyett irodalmi graváminális küzdelemben gyengíteni mindnyájuk tehetségét. A legutóbbi emberöltő irodalmával való elégedetlenség sokaknál beteges bizalmatlansággá kezdett válni a múltnak mindazon irodalmi jelenségei iránt is, melyekkel az említett emberöltő irodalmát leszámazási viszonyba lehetett hozni. Azokat, akik a hagyomány és tekintély károsnak vélt elve ellen lázadoztak, idegesítette az a hagyományos tekintély, mellyel az egész «hivatalos» írói világ körülfonta Arany nagy nevét. Arany költészetének korszakos jelentősége érthetőleg súlyos nyűg volt rájuk nézve s hogy az útkjában álló magas hegyet ne kelljen tudomásul venniök: hátat fordítottak neki. Mind ezt meg kell állapítanunk, anélkül, hogy kelleténél tragikusabban vennők; az idei könyvpiac egyik legjelentősebb irodalomtörténeti kötetében olvassuk (1910-ből): «... így mondják Ady túlzóbb követői, hogy az Arany-féle költészet egyáltalában nem költészet» (Babits: Irod. probl. 156. l.) Hogy ezek a fiatal túlzók semmiféle különvéleménnyel nem zavarták az ünneplők felzúgó kórusát, készséggel elismerjük, bár attól őket valószínűleg nemcsak izlésük tartotta vissza, hanem erőtlenségük érzete is. A költői gyakorlatban ugyanis szívesen tetszelegnek maguknak azzal a felelőtlen állásponttal mintha Arany költészetének iránya túlhaladott, művészeti eszközei ma már elégtelenek volnának; de mindezeideig hiába várjuk tudományos értékű megokolását ennek az álláspontnak, melyet egyáltalán nem tehet jogosulttá az a szerintünk is igaz tétel, hogy az Aranyén kívül másnemű költői világnézet és művészeti módszer is képzelhető. No de épen arról van szó, hogy a jubiláris nagy szavazásnál az «őreg» Arany — *omne tulit punctum*. Annak a nagy embernek és nagy költőnek emléke előtt, kinek élete száz évvel ezelőtt kezdődött s egy emberöltővel ezelőtt záródott be: mindenki mélyen meghajolt. A *Nyugat* Arany-emlékszámot adott ki. Még a *grafológiai* szempont is sietett egész sereg emberi és költői erényt kiolvasni Arany írásából. Mindössze egyik-másik — különben szép — cikkben ismerhettünk rá itt-ott jelenünk irodalmi ellentétei nek egy-egy jóhíszemű utórezgésére, egy-egy önkéntelenül nyitva hagyott hátsó ajtóra, mely esetleg egy kis visszavonulást is lehetővé tegyen. Voltak pl., akik — félig akaratlan fenntartással Aranyban majdnem kizárólag a lelki élet modern komplikáltságát szerették hangsúlyozni s mintegy magukhoz közelebb vonni, természetesen nem egészen jogtalanul; volt, aki Aranyt a költői művészetre vonatkozó felfogását azért is dicsérte, mert ezt a Gyulai rovására vélte tehetni s pl. a költészetben a nemzeti jelleg elvének elengedhe

etlen fontosságát vagy alárendelt esetlegességét a maga részére nyílt kérdésnek jelentette ki. De ezek az árnyalati pontocskák csak annál jobban kiemelik az egész jubiláris Arany-irodalom meleg alapszínét. Valóban, az egyes részlet-tanulmányok külön eredményeinél fontosabb az egész jubileum legörvendetesebb sikere Arany *költői primátusának* az az osztatlan elismerése még ma is, melynek ritka és döntő voltára Beöthy mutatott rá. A mindennapi irodalmi életben lehetnek dunszógó pártütők, de a nagy évforduló ünnepi szelleme, mint hajdan Imre királyunk, a jogos fölény öntudatával lépett elő: Hadd látom — úgymond — kicsoda meri szavát fölemelni legművészebb költőnk koronás alakja ellen? S nem volt többé két tábor. csak egy: a hódolóké.

Mindez nem azt jelenti, mintha az Arany-jubileum minden tekintetben méltó és kielégítő lett volna. A teljes sikert nagyon akadályozta a háborús helyzet: legkimagaslóbb ünnepségeink részint elhalasztódtak, részint egészen elmaradtak (pl. a nagyszalontai) a — szénhiány s a közlekedési zavarok miatt. Azonban nem lehet mindenért a háborút tenni felelőssé. Legnagyobb költőnk születésének századik évfordulójára nagyszabású irodalmi monumentumokat várt és remélt a nemzet, olyanokat, melyeknek megalkotásához szerzőiknek már a háború előtt hozzá kellett volna fogniok. Elvégre nem lehetetlen, hogy idejében elkezdett művek csakugyan a háború miatt nem fejeződhettek be, de ez nem valószínű. Úgy áll a dolog, hogy a jubiláris esztendő alkalmi keretében készek vagyunk pillanatnyi lelkesedésre. de méltán érheti tudományunkat szemrehányás, hogy a negyedfél évtizeddel ezelőtt elhunyt lángeszű Arany Jánosról egy hozzá igazán méltó nagy életrajz máig sincs, sőt egyelőre kilátás sincs ilyesmire. Bizony ez a munka évek, talán évtizedek szorgalmát, mélyreható elmét és művészi alkotó képességet kíván, de előbb-utóbb leendő létrehozása becsületbeli ügye a magyar irodalomtörténetnek. Buzdításul bizonyára nem ártana, ha a M. T. Akadémia, melynek Arany titkára, vagy a Kisfaludy-Társaság, melynek igazgatója volt: jelentékeny összegű díjat tűzne ki egy bármikor megjelenendő méltó Arany-életrajz jutalmazására, mint ahogy a Széchenyi-monografia ügyében ma is teszi az Akadémia. Hogy milyen gazdag bánya vár az Arany-kutatóra, ha csupán a legutóbbi huszonöt év termését tekintjük is: mutatja Gulyás Pál kitűnő bibliográfiája (Irodt.). Ezen az életrajzon kívül várán-vártuk Arany műveinek igazi kritikai kiadását. Ha Arany a németek költőjének születik, azóta bizonyosan tízével válogathatnánk a jobbnál-jobb kritikai kiadások közt. Tudjuk egyes híradásokból, hogy az Akadémia régóta kötelességének ismeri egy ilyen Arany-*editio* kiadását s hogy az ezzel megbízott Voinovich Géza csaknem

egészen el is végezte már feladatát, dehát a mai viszonyok közt a nagyobb terjedelmű kéziratoknak mostoha sorsuk van. Ha a tudományos világnak elsődrendű érdeke egy kritikai Arany-kiadás mielőbbi megjelenése, talán még égetőbb szükségét élegítene ki s még régebbi mulasztást pótolna Arany összes munkáinak a nép közt való, lehetőségig olcsó elterjesztése. Nem értjük, miért vonakodik a kiadói jog szerencsés tulajdonosa a népies kiadások tömeg-cikkeitől, hiszen ennél alig van jobb üzlet: a Milliók Könyve, Olcsó Regény, Koronás Regények stb. című vállalatok roppant kelendőségéből Arany örök-tiszta remekeire vonatkozólag is kedvet kaphatna ilyen népszerű kiadásmódhoz. Micsoda óriási hasznót jelentene, ha talán elsősorban nem is a kiadóra, de az egész nemzetre, hogyhapl. a Toldi Szerelmét 50—60 fillérért árulnák! Ilyesmi helyett azonban a százados évforduló nagy alkalmá megszült egy csúf papirosú szemelvényes Arany-kötetet nagy epikusunk legnagyobb szerűbb epikai művei nélkül! Az Arany-szótárt sem hozta meg a jubileum, bár készülöben van az is, (I. Trencsényi Károly bejelentését: M. Nyelv 183. 1.)

Fordítsuk már tekintetünket a mulasztásokról és hiányokról a centennárium öröndetes eredményeire. Az Aranyról megjelent alkalmi emlékezesek rengetegének legeslegnagyobb részét persze meg sem próbálhatjuk elősorolni. A legkülönbélebb intézmények igyekeztek címet és módot találni arra, hogy a magyar faji kiválóság egyik legnagyobb képviselője iránt irodalmi alakban is lerójják hódolatukat. Ezek közt az intézmények közt vannak természetesen elsősorban a magyar irodalmi élet legtekintélyesebb fórumai; nekik köszönhetők a nagymennyiségű jubiláris Arany-irodalom legmaradandóbb értékű darabjai.

A jubiláris méltatások kegyeletes munkájáért kijáró érdemből az oroszlánrész Négyesy Lászlót illeti. Elnöki megnyitója Társaságunkban, esztétikai tanulmánya az Akadémiában, ünnepi előadása a M. Nyelvtud. Társaságban: mindegyik egy-egy alkalom volt számára hogy Arany költészeti jelentőségével más-más szempontból foglalkozzék. De talán valamennyinél érdekesebb az a kis könyvecske, melyet a Kisfaludy-Társaság megbízása folytán írt Négyesy: ebben rendkívüli sikerrel oldott meg igen nehéz feladatot: 50 lapnyi, 16-r. füzetben Arany életét és költészetét, emberi jellemét és szellemének alapvető jegyeit mélyreható igazsággal s — ami talán legnehezebb része volt a feladatnak — könnyen érthető, világos és vonzó rövidséggel eleve nitette meg; mert ezt a könyvecskét a Kisfaludy-Társaság a magyar tanuló ifjuság számára iratta ajándékul (talán az egész Arany-jubileum legszebb ötlete volt ez). Az országos jellegűnek tervezett nagyszalon-tai Arany-ünnepre is Négyesy volt kiszemelve szónoknak. Tudományos

egyesületeink elnöki megnyitói sorban fölelevenednek emlékezetünkben: Berzeviczyé, Beöthyé, Ferenczié. Hegedűs, Fináczyé, Sebestyéné stb. Berzeviczy azt a kérdést vizsgálta, milyen értelemben szabad Aranyt népies költőnek neveznünk s Arany nyelvének értékelése alapján útmutatóul szolgáló elvi kijelentésekkel végezte beszédét (Bp. Szemle). — Beöthy Arany működését mint a magyarság összes eddigi költői teljesítményeinek koronáját, Aranyt mint nemzeti egyniségünk dicső exponensét ünnepelte, kinél kétségbevonhatatlanabb elsőségre soha senki sem jutott még irodalmunkban (Bp. Szemle). — Ferenczi Z. Aranynak Petőfivel való eszményi barátságát állította méltán egy sorba a világirodalom leghíresebb hasonló példáival, a Horatius és Vergilius, illetőleg a Goethe és Schiller közti benső baráti viszonnal (Bp. Szemle). — Hegedűs István Arany kedélyének és tehetségének azokat az elemeit (humoros világnézet, nyelvfantázia) boncolta, melyek, mondhatni, szükségképen indították őt 1871—74-ben az Aristophanes műveibe való elmélyedésre (EPhK.). — Fináczy Ernő a magyar ifjúság jövőjét magasztalta Aranyban, kinek költészete csodálatosan gazdag a nemzet-nevelő vonásokban (M. Päd.). — Sebestyén Gyula azt a lényegbe vágó és tanulságos viszonyt taglalta, mely Arany egész lelki világa és a hagyomány közt mindvégig szembetűnő s hangoztatta, hogy az ezután kiaknázandó néprajzi szempont nagyon elő fogja segíteni Arany költészetének tökéletesebb megértését (Ethnogr.).

Magas színvonalú egyéb tanulmányok is emlékezetessé tették az évfordulót. Teljes arcképpé kerekedik ki Zoltvány Irén (a Szent István-Akad. értes.) és Császár Elemér (M. Figyelő) dolgozata, amaz mégis inkább az erkölcsi, emez az esztétikai szempontra ügyelvén; Binder Jenő pedig a magyar tanárság hódolatát tolmácsolta Arany dicső emléke előtt (Országos Középisk. Tanáregyesület Közlönye.). — Riedl Frigyes finom művészettel jelenítette meg előttünk Aranyban egy belső tragédia hőseit, kinek akarát-beteg lelke a birtokában levő feleséges költői talentumot csak félig-meddig tudja értékesíteni, de így is — sőt éppen ezért — egyetlen menedéke s tragikumának időről-időre való orvossága: a költészet (Bp. Szemle). — Voinovich Géza Arany ballada-költészetének mindinkább művészivé fejlődését magyarázta: rámutatott népköltészetünknek, a skót balladáknak és Shakespeare lélekrajzainak termékenyítő hatására, de egyúttal arra a csodálatos eredetiségre, mellyel ezeket a hatásokat Arany saját tehetségének gazdagítására tudta felhasználni (Bp. Szemle). — Tolnai Vilmos Arany nyelv-művészetét szemlélte, igen szellemesen fejtegetve «a szó akusztikájának és optikájának» mesteri érvényesítését (Bp. Szemle). — Soly-mossy Sándor Arany népiességéről értekezve kiemelte, hogy Arany

költészete a népi tudattal való állandó érintkezés folytán folklorisztikai érdekű elemekben igen gazdag (Ethnogr.). — Simai Ödön Arany költészetének a nyelvújításhoz való viszonyát fejtegette és nem a Kazinczy neológiájában, sem nem a Gyöngyösi-iskola csökönyösségében, hanem Faludi prózájában lát olyan tudatos nyelvművészi irányt, mely az Aranyéval analógnak mondható (M. Nyelv). — Heinrich Gusztáv Arany akadémiai titkárságának éveit s ez évek nyomasztó, elkedvetlenítő mozzanatait tárta fel (Bp. Szemle). — A «fiatal Arany» alakját a megfelelő háttér segítségével igen sikerülten elevenítette meg Schöppin Aladár (Nyugat). — Arany egy-egy nagyobb költői művéről is jelentek meg értékes dolgozatok. Weber Artúr nagy avatottsággal vette vizsgálat alá azt a kérdést, minő irodalmi hatások mutathatók ki a Toldi Szerelmében: nem elégszik meg holmi egyező helyek párhuzamba állításával különböző művekből (ehhez mindössze olvasottság kellene s az ilyen eljárást maga Weber szállítja le kellő értékére), hanem a képzetkapcsolódás lélektani törvénye alapján dönt az irodalmi hatás valószínűsége, egy-egy közbeeső láncszem közvetítő szerepe felől (Bp. Szemle). A Tegnér-féle Frithjof-mondának a Toldi Szerelmén észrevehető hatását tárgyalta Szentirmay Gizella dolgozata (Bp. Szemle), függetlenül a Weberétől, mely utóbbiban szintén szerepel ez a téma. — Grexa Gyula a Csaba-törédekekről írt beható tanulmányt, nyomon kísérve a mű eszméjének fejlődését, magyarázva a töredékben maradási okozó eszmei nehézségeket s ismertetve a költőtől felhasznált forrásokat (IK). — Szegedy Rezső a Toldi-trilógia Jovanović-féle szerb fordításáról adott igen dicsérő ismertetést (IK). — Arany irodalomtörténeti munkásságát Társaságunk ülésén méltatta jeles esszében Császár Elemér, taglalván Arany hat évre terjedő tudományos működését s ennek önálló, sőt újító irányát: a filológiai módszer alkalmazását a magyar irodalomtörténetre (Irod.). — Arany kritikai irányával foglalkozott Dóczy Jenő cikke; kritikai irodalmunk legszebb korszakának mondja Arany két folyóiratának élet-idejét; nagy melegséggel méltatja Arany kritikai álláspontjának hamisítatlan esztétikai jellegét, mely előnyösen különbözik az Eötvös gyakorlati irányzatosságától; hangsúlyozza Dóczy, hogy kritikáiban Arany «egáltalában nem elvi alapokon áll», vagyis hogy nem dogmatizált (Nyugat).

Mindezeket a tanulmányokat folyóirataink közölték; önállóan alig jelent meg munka Aranyról a jubiláris esztendőben. Nem akarjuk ezt a szempontot osztályozási alappá tenni, de tagadhatatlan, hogy Arany önálló egész könyveket is megérdemelt volna. Radnai Oszkár («Arany J. nőalakjai») és Földessy Gyula («Arany J., az ember és a költő») kegyeletos érzéssel készült művein kívül több ilyen nem igen lehetne

felsorolni. Mert — last but not least — Kéky Lajos szép és becses tanulmány-gyűjteménye (Olesó K.) régebbi évek terméke.

Arany irodalomtörténeti jelentőségének megállapításánál egyik elsőrangú kérdés: minő hatást gyakorolt az utókor irodalmára? A legutóbbi emberöltő költészetének Aranyhoz való viszonya annál inkább megérdemelte volna a komoly, higgadt és tudományos megvitátást, mert egész újabb irodalmi életünk két nagy ellentétes pártja közt: az irodalmi jogfolytonosság és a korlátlan újítás tábora közt Arany neve jelzi a fő-ütközőpontot. E fontos kérdés tisztázása nem történt meg (igaz, hogy a jubileum az ilyesmire nem kedvező alkalom); kivételszámba megy Elek Oszkár tanulmánya, mely Tolnai Lajos ballada-költészetét az Arany-hatás szempontjából vizsgálta (IK.).

*

Az 1917. évet egészen beragyogja Arany költészetének napja. Mellette halványabbnak tűnik fel, mint érdemelné, egy szintén nemes fényű csillag: Tompa költészete. Tompa születésének is 1917-ben volt a századik évfordulója, de az év őszére esett ez s ezért valószínűleg 1918-ra marad a róla szóló irodalmi megemlékezések egy része (pl. Tompa levelezésének kiadása Wallentinyi Dezső szerkesztésében, a Kisfaludy-Társaság áldozatkészségéből.¹) A M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság Tompa emlékét is megünnepelte; amott Berzeviczy elnök méltatta kegyeletos beszédben az évfordulót (Bp. Szemle), emitt Négyesy László tolmácsolta mélyreható, jeles tanulmányban az utókor háláját Tompa iránt. — Császár Elemér szép essayjén kívül (M. Figyelő) Schöpfung Aladár (Nyugat), Gulyás József (Orsz. Ref. Tanáregyes. Évk.) és Bartha József (Szent. Istv. Akad. Ért.) dolgozata is igaz vonásokkal járult Tompa szellemi arcképének kialakulásához.

II. Egyéb irodalomtörténeti tanulmányok.

Mielőtt végigpillantanánk. korszakok szerint, egy évi munkásságunk eredményén, lehetetlen nekünk is egy akaratlan gesztussal ki nem fakadnunk azok miatt a fel sem mérhető károk miatt, melyeket a mostani — soha nem álmodott — háborús örület okoz az egész világ szellemi tőkájének és művelődési lehetőségeinek is. Mi, a tudomány szürke, szerény munkásai igyekszünk némán túrni magánéletünk ezerféle nyomorúságát, de egész valónk fellázad arra a gondolatra, hogy lassanként tudományunk aziluma is bezáródik előttünk s a mindinkább növekvő anyagi szegénység és drágulás folytán gon-

¹ Ez ideig (1918. aug.) még nem jelent meg.

dolataik megörökítésére is maholnap csak a hadseregszállítók lesznek képesek. Tudományunk legfőbb fórumának, leghivatottabb istápolójának: a M. T. Akadémia Irod.-tört. Bizottságának élete is csak vergődés a mai világban: a kultura csődjének megdöbbenő hangja hallatszik ki e Bizottság tavalyi panaszából: számos kiadványa váratkozik a megjelenésre, de csak egy kis füzetet tudott kiadni, ezt is csak azért, mert a kiadó lemondott írói tiszteletdíjáról (a magyar tudomány ára ilyen irányban változott meg a háború óta!); beköszöntött a tudományos irodalom művelőire nézve is az *ársorgás* szomorú ideje: s az említett bizottság nyíltan kijelenti, hogy — ha több pénz nem bocsát rendelkezésére az Akadémia «a magyar irodalomtörténet tudományos továbbfejlesztése lehetetlen» (Akad. Értes.). Minden reményünk a Vörösmartyas gyötrő kétség: «Egy jobb kor, mely után...»

1. A pogány-kor.

E korszakra vonatkozólag újabb adatokat és föltevéseket az összehasonlító folklortól várhatunk, azon analógiák alapján, melyek a primitív népek és néposztályok képzetvilágának folyvást tökéletesedő néprajzi tanulmányozásából lesűrhetők. Az elmúlt évben Róheim Géza nagy apparátussal készült értekezésben a mi Álmos-mondánkat s az Attila kardjáról, temetéséről és sírjáról szóló mondát az altáji egyetemes, ősi, totemisztikus néphit háttérébe illesztette be és nem konkrét eseményeket kíván látni bennük, hanem fontos szertartási habonák geneziséit (Ethnogr.). — Némi rokonságban van ezzel az irány-nyal a Bán Aladár tanulmánya is, melyet, minthogy a történelem előtti korban kereskedik, itt említünk. Ez a dolgozat a Toldi-monda hősében alapréteggént nem konkrét egyént, vagy épen történeti személyt lát, hanem a népregékbeli óriások ismert típusának egyik változatát, mely erősen emlékeztet az észt Kalevipoegre (Ethnogr.). Tehát Róheim is. Bán is széleskörű néprajzi és folklorista ismereteik alapján a történelem előtti idők monda-homályáig kiterjesztik kutatásuk anyagát s népünk szellemének régi termékeiben mintegy a primitív emberiség közös pszichéjéhez keresnek adalékokat. Ez a módszer csábító alkalmakat nyújt messze terjedő mitológiai föltevésekre s csakugyan mind a ketten, ha mellékesen is, egy-egy hivatkozásukkal — hogy úgy mondjuk rehabilitálni óhajtják Ipolyi felfogását. Viszont azok, akik az óvatos akribéiát minden tudomány elengedhetetlen kel-lékének tartják, felemelik szavukat a fentebbi módszer túlzásai ellen. Bán tanulmányát hamarosan követte egy rövid tiltakozás (EPhK.). Ugyanez az elvi szempont vezette Németh Gyulát is «A régi magyar írás eredete» c. értekezésének megírásában, mely a tudományos óva-

tosság nevében tiltakozik Sebestyén Gyula 1915 végén megjelent nagyszabású munkájának («A magyar rovásírás hiteles emlékei») módszere ellen: a tények fölött sokszor átnéző, hevülékeny képzelet jóhiszemű, de kockázatos szerepe ellen; Németh nem helyezkedik ugyan arra az álláspontra, mely a régi magyar írást merő hamisításnak teszi meg; csupán hangoztatja, hogy nagyon kései és igen gyér emlékeink ingatag talaja nem bír el merész elméleteket; kétségtelen szerint, hogy a régi magyar írás az aramæus eredetű költörök ábécét vette át, mely azonban nálunk görög, sőt glagolit elemekkel is bővült s tiszta rovás-jellege is elhomályosult (Nyelvtud. Közlem.).

Természetesen mindez nem akarja csökkenteni az összehasonlító néprajz nagy jövőjéhez fűzött reményünket, melynek valóra válását bizonyára elő fogja segíteni Jankovich volt miniszterünk újítása, aki a M. N. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtárában külön folklore-osztályt szervezetett volt s 20,000 márka árú könyvnek Lipcséből való megvásárlására engedélyt adott.

2. A keresztyén középkor.

A) Egyházi irodalom. Ehhez a korszakhoz fűződő fontos irodalmi esemény volt a M. T. Akadémia nyelvtud. bizottságának az a programja, hogy a Nyelvemléktár c. gyűjteményt új kiadásban bocsátja közre. Az I. kötet első fele meg is jelent 1916-ban, a második rész azonban, melynek a Bécsi-kódexre vonatkozó nyelvészeti és irodalomtörténeti felvilágosításokat s szójegyzéket kell tartalmaznia, a nehéz nyomdai viszonyok miatt még nem jelent meg, noha készen van, hiszen szerzője, Mészöly Gedeon már be is mutatta a M. Nyelvtud. Társaságban. Ugyancsak Mészöly foglalkozott «Legrégibb bibliafordítóinkról» címen a Tamás és Bálint «husszita»-bibliájával, mint az első magyar teljes bibliafordítással, mely a későbbi másolatoknak és átdolgozásoknak forrása volt egész kódex-korszakunk idején (M. Nyelv). — Gondán Felicián a Festetich- és Czech-kódex beható vizsgálatával kapcsolatban tanulságos képet rajzolt a magyar pálos-rend egykorú életéről, melynek köszönhető az említett két kódex (Pécs 1916). Vargha Damjának két kötetnyi kézírata várja az akadémiai kiadást «A magyar kódexek forrásai»-ról (I. Akad. Értes.). — Szerecz Alajos Imre disszertációja a kódexeink párhuzamos szentírási töredékei alapján egy közös, régi magyar bibliafordításra következtet (Bp. 1916.).

B) Világi irodalom. Réthei Prikkel Marián érdekes tanulmánya azt hangoztatta, hogy a régi magyar énekmondókról alkotott fogalmaink terén sok zavar és tévedés uralkodik s ezeknek jobban sze-

mükbe kellene néznünk, mint eddig; az ő fejtegetéseinek az a lényege, hogy az igric, hegedős, reges elnevezéseket nem szabad összeeserélgetniük, mert ezek éppen nem azonos jelentésűek voltak; árpádkori igriceink (joculatores) nem hivatásos énekmondók, hanem szláv eredetű muzsikuskóklerek, akik nem érdemelnek helyet irodalmunk történetében; a hivatásos (történeti) énekmondók neve a reges és a deák, de a királyi regesek már számuk csekélysége miatt sem alkothattak szervezett rendet, noha nemzeti érzésünk szívesen hitt eddig ilyesmit; a lantos és hegedős elnevezés az illető énekmondó deákoknak nem költői, hanem zenélő foglalkozására vonatkozott, ez a kettő különben gyakran együttjárt (EPhK.). — Fögel Sándor Celtis Konrád életét és humanista agitatórius működését tárgyalta (Bp. 1916.). Ebben a korban élt Hunyadi János, ezért itt említjük meg Szegedy Rezső «Ki volt Jankó Szibinyáni?» c. cikkét (Ethnogr.); eszerint Janknak Lazarevics Istvántól való szerb népmondai származtatása olyan motívum, mely nemzetközinek mondható (István és Jank ~ pl. Rusztem és Sohrab) s valószínűleg az iráni-kaukázusi mondák hatottak a szerbre; e hatás lehetőségére elég magyarázatot nyújt a történelem.

3. A protestáns kor.

A) Egyházi irodalom. A reformáció fellépésének (1517.) négyszázadik évfordulója olyan ritka és irodalmunk történetében is olyan fontos alkalom, hogy a mi tudományunk részéről is reméltük valami nagyobbszabású emlék megjelenését. Reményünkben csalódtunk. Azonban «post festa» is várjuk a M. Prot. Irod. Társaság azon határozatának mielőbbi megvalósulását, hogy «a reformáció jubileuma alkalmából a legkiválóbb magyarországi reformátoroknak azokat a műveit adja ki, amelyek nehezebben hozzáférhetők» (Prot. Szemle). — A hősi halált halt Firtos Ferencnek a Debreceni disputáról (Szászváros. 1917.), Révész Imrének Bod Péter történetírói tevékenységéről szóló könyvecskéjén s Haller Jenő és Thury Etele kisebb cikkein kívül nincs miről beszámolni. De külön megemlítést érdemel a «magyar ref. egyházi irodalomtörténet» elvi kérdése, melyhez eddig Kristóf György (S.-pataki Ref. L. 1916.) és H. L. (Prot. Szemle) szólt hozzá.

B) Világi irodalom. Király György a trójai háború mondájának irodalmunkban való feldolgozásairól (Anonymustól a XVIII. század végéig) írt igen alapos és értékes tanulmányt, kiemelve a XVI. század felsőbbségét a XVII.-kel szemben a klasszikai szellem érvényesülése, a források helyesebb megválasztása szempontjából; de a XVIII. századtól fogva napjainkig a humanisztikus felfogás és klasszikus tradíció ismét élő erő irodalmunkban.

4. Az ellenreformáció kora.

E korszak írói közül jóformán csak Zrinyivel foglalkozott tudományunk az elmúlt év folyamán. Fraknói Vilmos a Takáts Sándor 1916-iki tanulmányával szemben azt bizonyította, hogy a gyermek Zrinyi gyámjai közé igenis oda kell soroznunk Pázmányt, aki ezt a tisztét komoly céltudatossággal be is töltötte. Takáts újabb dolgozatban védte álláspontját s hangoztatta, hogy Fraknói állítására nincs kétséghelyezhető erejű bizonyíték; talán a levéltárakból a jövőben előkerül valami hiteles, perdöntő okirat. Ez a szigorúan tudományos eszközökkel vívott polémia a Bp. Szemlében folyt le. — Ferenczi Zoltán Zrinyinek A török Áfium ellen való orvosság c. művéről állapította meg, hogy főforrása Busbequiusnak, I. Ferdinánd konstantinápolyi követének Exclamatio c. műve volt (Akad. Értes.), de más olvasmányainak is hasznát vette (EPhK.). Ez a téma is polémiát eredményezett; Ferenczi érvelése egyúttal Körösi Sándor véleményének cáfolását jelentette, aki szerint Zrinyi főforrása Machiavelli volt; Körösi a Philol. Társ. ülésén megismételte régebbi meggyőződését. — Pap Károly a debreczeni kollégiumi könyvtár Leveles-tárában egy kéziratot, a XVIII. és XIX. század határmezsgyéje tájáról való Zrinyiázmásolatot talált, mely az akkori debreczeni irodalomkedvelő diákok között bizonyos Zrinyi-kultuszra enged következtetni s nem lehetetlen, hogy ez volt a Zrinyiázkiadást tervezgető Csokonaitól említett «apographum» (Irodtt.). — László Zsigmond az általa nemrég ismertetett Rutz-Sievers-féle elméletet a kuruc balladák hitelességének kérdésére alkalmazta s vizsgálatának eredményét — mely különben csak a «Balog Ádám nótája»-a vonatkozólag tér el ő Riedl és Tolnai véleményétől — multkori tanulmányával együtt kiadta. (Bp. 1917.)

5. A hanyatlás kora.

Semmi újság.

6. A felújulás kora.

Szigetvári Iván «Gvadányi helikoni köre» c. értekezésében a ma már méltán elfeledett Molnár Borbáláról, Fábíán Juliannáról, Csizi Istvánról és Donits Andrásról adott jellemzést, kik közül Molnár B.-t egy negyedszázad magyar közönsége nagy költőnek tartotta s akik mind a négyen verses levelezésben állottak Gvadányival (I K.). — Rajka László (Kolozsvár, 1917.) Heliodoros Aithiopikájának irodalmunkban történt feldolgozásait vette vizsgálat alá (Enyedi Gy., Czobor M., Laskai I., Dugonics); az utolsó feldolgozás, Dugonics Sze-

recsenek c. regénye, a felújulás korába tartozik. — Bayer Alice disszertációja a magyar Marmontel-fordításokra vonatkozó eddigi adatokat dolgozta fel (Bp. 1916.). — Kazinczyval többen foglalkoztak. Váczy János Kazinczy Marmontel-fordítását méltatta behatóan, mint a stílművészet szempontjából Kazinczynak egyik legjellemzőbb írását (IK.). Most jelent meg nyomtatásban először Kazinczy egy munkája, melyet a tübingai Allgemeine Zeitung pályázati felhívásától ösztönözve készített volt a magyar nyelv védelmére; e művet Heinrich Gusztáv adta ki a R. M. Kvtárban. — Simai Ödön folytatta Kazinczy nyelvújításáról szóló cikksorozatot (M. Nyelv). — Borz Gyula disszertációja (Bp. 1916.). Kazinczynak az egykorú nevezetesebb írókkal való összeköttetéseire vonatkozó adatokat gyűjtötte össze Kazinczy fogsága idejéig. — Finom felfogású és kidolgozású essayben tárgyalta Oláh Gábor Csokonai költészetének azokat a vonásait, melyek a rococo-művészet szellemének hatásáról, e szellemnek Csokonai egész egyéniségébe való felszívódásáról tanúskodnak (Bp. Szemle). — Csokonainak több kiadatlan versét (köztük az «Árpád» 51 bevezető hexameter-sorát) közölte Harsányi István és Gulyás József a sárospataki könyvtárból (IK.). Kristóf György a Thewrewk József 19 levelének közzétételével a Kazinczy-korabeli erdélyi irodalmi élet megismeréséhez szolgáltatott adatokat (IK.). — Alszeghy Zsolt a régebbi magyar költészetre (Balassitól-Berzsenyiig) alkalmazta azt a szempontot, melyből nemrég a Petőfi-utánzókról szóló nagyobb tanulmányá született: az epigonok műveiben, mint a közfelfogás csálhatatlan tükrében figyelte meg egy-egy írói egyéniség divatcsináló hatását a kortársakra, esetleg későbbi nemzedékekre; a közel-korú ítéletekre sokszor nagyon rácafol a későbbi idők tisztultabb felfogása, de épen ez a körülmény teszi érdekessé és tanulságossá az ilyen vizsgálódást (IK.). — Fest Sándor buzgó és rendszeres kutatásainak, melyek az angol-magyar irodalmi érintkezésekre irányulnak, becses terméke jelent meg a M. T. Akadémia kiadásában (1917.). Ez a mű Széchenyi fellépéséig dolgozta fel anyagát öt fejezetben (értékes filológiai függelékekkel); tulajdonképeni irodalmi angol hatásokról persze csak az utolsó fejezetben lehet szó, az előbbi fejezetek az e hatások lehetőségét előkészítő úttörő érintkezési előzményeket gyűjtötték össze. Fest témája Széchenyi korától kezdve válik tudományunkra nézve rendkívül fontossá; érdeklődve várjuk a folytatást.

7. A XIX. és XX. század.

Trostler József kiváló filológiai akribiával kutatta fel és elemezte a Bánk bán-féle tárgy német irodalmi feldolgozásait Bonfinius német fordításától (1545.) a XIX. századig (EPHK.). — Császár Elemér Toldy

Ferenc kritikusi működéséről rajzolt részletes és igazságos képet (IK.). Ez a tanulmány részlet egy készülő olyan nagyobb munkából, melynek létrejötte már-már becsületbeli ügyünké vált; évek óta eredménytelen pályázat teszi rikítóvá a magyar kritika történetét tárgyaló rendszeres művek teljes hiányát. Tudományunknak egyik leg-sürgősebb szükségletét van hivatva kielégíteni Császár tervezett munkája, mely a magyar kritika területét a szépirodalmi kritika határai közé fogja ugyan egyszerűsíteni, de e kétségtelenül leggazdagabb és legfontosabb kritikai ág magában véve is tanulságos alkalmaka nyújt nagyobb perspektívák feltüntetésére irodalmunk szerves fejlődésének egészséges vagy káros nedváramlatait s az ezeket figyelő orvosi beavatkozások hatását illetőleg. Amennyiben nálunk kritikai rendszerekről lehetett vagy lehet szó s általában az elméleti alapok tekintetében: a magyar kritika történetírója jó támogatást fog találni Jánosi Béla munkásságában, aki sok év szorgalmát fordítja a magyar esztétika történetének s e történet folyamán a külföldi és hazai szálak összefüggésének gondos fölfejtésére: e feladat egyik oldala természet-szerűleg össze van nőve a magyar kritika kérdésével. Jánositól 1917-ben megjelent (kivonatossan) egy dolgozat a lélektani esztétika magyarországi úttörőiről (Akad. Értes.) és egy részletes tanulmány ez úttörők egyikéről: Brassai Sámuelről (Bp. Szemle). — Binder Jenő Gaál József A király Ludason c. vígjátékáról kimutatta, hogy e vígjáték cselekvényének gerincét Marivaux egy darabjából kölcsönözte német átdolgozás közvetítésével, azonkívül Kisfaludy Károly két vígjátékából is vett át motívumokat (Irod.). — Nagyszabású monografiát írt B. Jósika Miklósról Dézsi Lajos (Bp. 1917.); e mű ismertetői egyhangúan elismerték a benne összegyűjtött anyag gazdagságát, az elrendezés kritikai gondját, a szakirodalom nagytudású felhasználását. — Gulyás Pál népköltészetünk (népmeséink és népdalaink) német és angol fordításait ismertette (Ethnogr.). Husztiné Révhegyi Rózsa Hegelnek Erdélyi Jánosra gyakorolt hatását fejtegette, már a két tudós eszejárásában is némi rokonságot mutatva ki (Bp. Szemle). — Horváth János Petőfiről írt művének egyik fejezetét közölte (Irod.) «Petőfi 1848—49-ben» címmel. Petőfi költészetében az 1848-ik év fordulópont, mely az ő 1846 óta igazán személyes élményi tartalmúvá fejlődött líráját két szakaszra osztja: az első szakasz a Szendrey Julia iránti szerelem jegyében született, a másodikat a nemzeti szabadság politikai eszméje determinálta; ez a kedélyhullámlás Petőfinél lélektani szükségesség. — Szász Károly az ötvenes évek magyar dráma-irodalmáról adott becses fejtegetést (Uránia); ez a tanulmány részlet abból az egész magyar drámairodalmat felölelő monografiából, melyet szerzőnk a Bibliothèque Hongroise c. vállalat számára készített. — Értékes

írói arckép jelent meg Degré Alajosról Pitroff Páltól, Bartók Lajosról Loósz Istvántól, Ágai Adolfról Gálos Rezsőtől, mind a három az Irodtt.-ben. Perényi József Csiky Gergely Buborékok c. vígjátékán Szigeti József Rang és mód c. színművének hatását állapította meg (Irodtt.). - Rubinyi Mózes Mikszáthról írt életrajzot, mely a tudományos elemzést a vonzó olvasmány könnyedségével igyekszik párosítani; becses bibliográfiát is ad (Bp. 1917.). — Marót Károly egy Madáchtól Byron Don Juanjából jelligéül átvett idézet fonalán arra a tételre jut, hogy egy-egy ilyen átvételhez akkor folyamodnak az eredeti tehetségű költők, ha saját lelki fejlődésük már előzőleg mintegy előkészítette számára a talajt (EPhK.). — Kéky Lajos az elhunyt derék szegedi írónak: Tömörkényi Istvánnak írói egyéniségét rajzolta meg (Bp. Szemle), Kosztolányi Dezső pedig a Szini Gyuláét (Nyugat). — Legújabb irodalmunk kifejlődésének s a múlttól való különbözőségének természetszerű voltát fejtegette Schöppflin Aladár (Nyugat), Király György pedig annak szükségességét hangoztatta, hogy a modern irodalmat is be kell vonni a középiskolai oktatás keretébe (M. Pæd.). — Szigetvári Iván irodalmunk egész történetén végigpillantva megállapította, hogy nemzetünk költői tehetsége elsősorban lírai, másodsorban epikai; legkevésbé rátermett a drámai műfajra (Irodtt.). — Radó Antal gondos elmélyedésről és költői hivatottságról tanuskodó nagyszabású dolgozatban méltatta a magyar Homeros-fordításokat, az ezekben alkalmazott szempontokat s Baksay fordítása iránt adózott legmelegebb dicsérettel (Irodtt.). — Tudományunk elméleti kérdéseivel való kapcsolatánál fogva bennünket is közelről érdekel Galamb Sándor tanulmánya, mely az irodalomtörténeti vizsgálat főanyagául az irodalomnak a milieutól, a történeti változtatásoktól független, immanens művészeti erőit jelöli meg (Bp. Szemle), továbbá Mitrovics Gyula könyvecskéje (Debreczen 1916.), mely egy önálló esztétikai rendszer utáni törekvés egyik állomása s a széphatás lényegét, az esztétikai tetszés problémáját keresi a lélektan eszközeivel. Pintér Jenő két székfoglaló előadása (M. T. Akad. és Szt. István Akad.) még inkább növelte a közvárokozást nagy művének nemsokára megjelenendő két befejező kötete iránt; ezzel tehát a szerző aránylag fiatalon megvalósított olyan tervet, mely a leghosszabb emberi élet becsvágyának is méltó tárgya lehetne.

*

Tudományunk 1917. évi legjelentősebb újdonságai közé tartozik, érdekesség dolgában pedig talán a legelső helyen áll az a két könyv, melyek közül az egyiknek (Magyar Írók) Schöppflin Aladár a szerzője, a másiké (Irodalmi Problémák) Babits Mihály. Mindketten eddigi tudományos írói teljesítményeik színét-javát adták közre az említett

kötetekben. Schöppfin könyve is, még inkább a Babitsé, érdeklődő figyelemmel s megérdemelt méltánylással találkozott mindnyájunk részéről, noha a t. szerzők elég érthetően jelzik könyvükben nem is egyszer, hogy az eddigi magyar kritikát egészében véve téves irányúnak és korlátoottnak tartják, melynek módszere s részben célja is eltér az övékétől. Minden kritika alapja a tárgyilagosság lévén, e helyen is visszhangozzuk az illetékes hozzászólók elismerő ítéletét a két könyv komoly értékét illetőleg, melyek az elmúlt év krónikájának ránk nézve fontos mozzanatai. De éppen ezért nem hagyhatjuk szó nélkül azt a kicsinyítő hangot, mely az említett két könyvben a magyar irodalomtörténet és kritika eddigi munkásságára vonatkozólag egyetemlegesen megállapítható és amelyre az egyik szerző: Babits még rádupláz azzal, hogy folyóiratában (Nyugat 1917. 4. sz.) valósággal szidalmakat szór a magyar kritika ellen. Hogy éppen az oly igen differenciálódott lelki világú Babits sértegeti (általánosítva) a kritikát és mondja ki a nagyközönség kegyeinek egyedül üdvöztető voltát: ez a kínos ellentmondás csakugyan a *golyakalifa* tragikumát juttatja eszünkbe. Annál sajnálatosabb és érthetetlenebb ez, mert a Babits Schöppfin-féle kritikai irány újszerűsége nem is olyan főbenjáró, mint ahogy a két fiatal író, különösen Schöppfin, hiszi és hangoztatja. Az olyan kissé fontoskodó — közhely, hogy «szerintem az irodalom organikus valami» (Schöppfin), aligha válik be áthidalhatatlan szakadéknak köztük és közöttünk. Az irodalom «szerintünk» is organikus valami, legfeljebb azzal a különbséggel, hogy a társadalmi talaj méhében végbemenő — kétségkívül igen érdekes — szerves folyamat mellett bennünket e folyamat eredményei, a műalkotások is érdekelnek. melyek közül némelyek már évezredek óta tartó szépségükkel hirdetik, hogy nemcsak a társadalmi és lélektani talaj vegyelemeinek köszönik létüket, hanem más — művészeti, abszolút — éltető elemeknek is, melyek — akármennyit vitatkozunk is — már eleve érvényesek a jövőendő korok művészi alkotásaira is. A műtermék előállításának szociális és lélektani feltételeit ezután is mindig nagyon tanulságos lesz kifejteni, tehát Schöppfin munkásságának értékét és fontosságát senki sem vonja kétségbe, de neki sem volna szabad kétségbe vonnia az értékelő kritika jogát; hiszen ő is lehetetlennek tartja a jó kritikusan a zoológus hideg kíváncsiságát (Nyugat 1907. 507. l.). . . Babitsnak, más szempontból eredő, elégedetlenkedését szintén nem látjuk egészen igazságosnak kritikus-elődei iránt. Ő bámulatos finomságú mikroszkópon át vizsgálja pl. Vörösmarty lelkét s így észrevesz azon hajszálnyi repedéseket, melyeket persze Gyulai — aki diszkrét távolságból nézte hőst, hogy a maga egészében s háttérével együtt járthassa — nem vett, nem is vehetett észre, de Babits ezt úgy fejezi

ki, hogy Gyulai *nem mert* Vörösmarty lelkének mélységeibe behatolni. A különbség kettőjük módszerében rejlik s mind a két módszer (s még esetleg akárhány) egyformán jogosult. Általában céltalan az ú. n. dogmatizáló kritika elleni vádaskodás. Lehet, ha megneveznénk egyes ilyen kritikuskokat, ezekre nézve igazat adnánk nekik, de általánosságban nem igen értjük a vádat. Az igazság az, hogy mindenik módszer megtermi a maga «dogmáit»; Schöppfin módszere, mely a korrajz-íróéra, vagy a történeti regényíróéra emlékeztet, igen érdekes, de hogy itt is kezd fenyegetni a sablon veszedelme, arról akárki meggyőződhetett, aki összehasonlította egymással a téma «megfogása» szempontjából Schöppfin említett kötetében a *Petőfi napjai*, *Bárd Miklós*, *A fiatal Arany* s (a Nyugat 1907. 19. sz.-ban:) *Tompa Mihály* c. tanulmányokat. . . Igazán jobb volna öregeknek és fiataloknak hivatásuk közös mezején együve tömörülniök s irányuk és módszerük értékes elemeit kölcsönösen kicserélniök. Mily szép és üdvös lenne, ha a magyar kritika pártos torzsalkodásából, melybe az Arany-jubileum egy kis fegyverszünetet hozott, megszületnék a győztest és legyőzöttet nem ismerő, megtorlás nélküli, egyezményes és tartós béke!

1917. XII. 14.

ZSIGMOND FERENC.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Tompa Diós-Győr című mondájának egy variánsa.

Ez a variáns Andrád Sámuel anekdotái közt van meg, még pedig a 302. anekdota, melynek címe: *Az álom kiásatja az apja kincsét.*¹

Tompa mondájának meséje tudvalevőleg ismeretes.

Andrád Sámuel fordított anekdotái közt ezt olvassuk: Egy dordrecht-i ifjú minden atyai örökségét eltékozolá; ezenkívül pedig nyakig veré magát adósságba. Ilyen panaszos körülmények között nem tudta utoljára mihez fogjon. Sok éjszakát töltött el álmatlanul. A sok gondos gondolkodások miatt elbágyadván egykor, végtére egy nyughatatlan álom jöve reá és látá álmában egy embert előtte állani, ki azt tanácsolá néki, hogy menjen Campenbe és azt cselekedje, a mit egy ember fog néki mondani, kivel a hídon találkozik és vele beszédbe ereszkedik, mert ez az a mód egyedül, mellyel magán segíthet. A szegény megszorult ifjú úgy vevé ezt az álombeli tanácsot, mintha az ég javallotta volna. Útnak indula azért és szerencsésen Campenbe érkezék. Csaknem egész nap járt alá s fel a hídon, de senkit se látott, kinek hajlandósága lett volna vele beszédbe eredni. Utoljára hozzá szóla egy koldus, aki éppen ott ült és kérdé tőle, hogy miért csüggesztette úgy el magát és miért jár olyan gondolkodva annyit alá s fel? Elsőbben nem akarta magát kinyilatkoztatni; kívánta azért a vele beszédbe való elegyedést különbféle se hideg, se meleg beszédekkel elmellőzni. De mivel a koldus előtte egy becsületes és igaz szívű embernek látszék, elé beszéllé annak az egész dolgot, mely őtöt arra birta, hogy ide utazzon. Én egészen oda vagyok, — mondá utoljára, ha az Isten rajtam rendkívül való úton nem segít. Ugyan hogy lehet kend olyan balgatag — kérdé a koldus, — hogy magát az álomra bizza? mi bizonytalanabb az álomnál? Ha én is olyan balgatagul akarnék gondolni, mindgyárt Dordrechtbe szaladnék, hogy ott egy nagy kincset kezemhez vegyek, mely egy bizonyos fa alatt elásva vagyon, mivel azt én úgy álmodtam. Más körülményeket is ada beszédéhez látott álmából, melyekből a dordrecht-i ifjú kihozhatá, hogy annak bizonyosan az ő meghatározott atyja kertjének kell lenni. Neveté ő is a koldussal együtt és ócsárlá a maga

¹ Elmes és mulatságos rövid anekdoták, melyeket innen-onnan válogatva egybegyűjtött és magyar nyelven kiadott Andrád Sámuel. I. darab. (Több nem jelent meg.) Bécs, 1789.

balgatag könnyenhívését. De vajjon e neki csak tréfásnak látszott-e? a már más kérdés. Mert csakhamar azután elbucszúzik tőle, hazasiete Dordrechtbe, mene a kertbe, keresé a megírt helyet, ásni kezdé a fa allját és minden nehéz munka nélkül olyan nagy arannyból s ezüstből álló kincsre talál, melyből minden adósságát lefizeté és egész életét gyönyörűségesen töltheté.

Ismerte-e Tompa ezt a könyvet? Nem tudhatni. De nem lehetetlen. András Sámuel anekdotái közkézen forogtak s közkedveltségűek voltak. Ha ismerte, hatott-e valamelyest reá ez az elbeszélés? Még kevésbbé tudhatjuk, nem ismervén forrását sem a költőnek, aki kétségtől magyar hagyomány után dolgozott.

VERSENYI GYÖRGY.

Jegyzetek Petőfi és az angol irodalom viszonyához.

A. *Shakespeare*. Petőfinek Shakespeare-tisztelete közismert dolog és szinte egész terjedelmében ki is van mutatva. Akad azonban még egy-két morzsa, mely szintén érdemes, hogy összegyűjtsük; a nagy emberek arcképén a legkisebb vonás is érdekes.

1. *Othello* I. felv. 3. jelenetének vége felé Jago ezt mondja: «Az idő méhe sokkal viselő, minek meg kell születnie» (Szász K. fordítása): «There are many events in the womb of time, which will be delivered.» Ez a kifejezés emlékeztet Petőfi: *Erdélyben* c. költeményére:

A század viselő,
Születni fognak nagyszerű napok.

2. *Cymbeline* III. felv. 3. jelenete végén mondja Belarius: nevelt fiairól:

«bár szegényen
Neveltem e barlangban, hol hajolva
Járkálnak, lelkek mégis paloták
Boltjáig ér.»

(Rákosi Jenő ford.)

«though train'd up thus meanly
In the cave wherein they bow, their thoughts do hit
The roofs of palaces.»

Levél Arany Jánoshoz c. költeményben valamelyest hasonlított erre a négy sor:

«S jártam azóta magas fényes paloták körül, a hol
Minden, minden nagy; gazdáik lelke kicsiny csak...
Akkor eszembe jutott alacsony hajlékokot, ebben
Mind kicsinyecske, de a gazdának lelke nagy és szép.»

3. Az *Ivás közben* c. költemény kilencedik versszaka így szól:

Hadd igyam hát! hogy forogjon
Kerekem —
Még sem állok, csak a kancsó.

Fenekén,
Bárha mindgyárt — a mint Falstaff szólana —
Bárha, mondom, egy mérföldig tartana.

A Falstaffra való célzás IV. Henrik, II. rész, V. felv. 3. színére vonatkozik, a hol Falstaff cimborája, Hallga (Silence) éneklí:

Kiiszom a pohárt, add ide
Ha egy mérföld is a feneke.
(Lévy ford.)

Hogy Petőfi Hallga helyett Falstaffra hivatkozik, az lehet emlékeztetőbeli megosusztás, de lehet szándékos változat is, mert a mámoros hangulat jellemzőbbnek találja a pohos boriszákra, mint kisebb jelentőségű pajtására. A költemény 1844-ből való, tehát Petőfi már akkor is jól ismerte Shakespeare nagy művein kívül kevésbé ismert históriáit is.

4. Az *Uti levelek* IV. levelében is hivatkozik rá: «azt mondanám neki szembe: hazudsz, akkorát, mint Falstaff!» (vö. Irod. 7:50).

5. A *Hóhér kötélének* XV. fejezete így kezdődik:

«— Hiripi pajtás. szólítám őt meg másnap, amint fölébredt, mit álmodtál?

— Szépet, barátom, gyönyörűt! felelt ő; azt álmodtam, hogy én vagyok az az angol herceg, kinek nevét már nem tudom, csak annyit tudok róla, hogy testvére őt egy kád malváziai borba fullasztotta! Úgy-e, fölséges álom? malváziai borba fulladni...

Ez a hely a Petőfőtől annyira bámult III. Richardnak I. felv. 4. színére céloz, mikor a két gyilkos, kiket Richard az ő bátyjának, George, Clarence hercegének meggyilkolására fölbérelt, egymással tanakodik:

«1. gyilkos. Űsd nyakszirtén a kardmarkolattal, aztán dugd a malváziai hordóba a szomszéd szobában.

2. gyilkos. Oh fölséges gondolat! mártást csinálók belőle.»

S a gyilkosság végrehajtása után az 1. gyilkos ezeket mondja: «Kivül a malváziai hordóba duglak.»

Az V. felv. szellemjelenetében:

«Nyomasztva szálljak rá lelkedre holnap!
Ki undok borban fürdetém halálra.
Szegény Clarence, kit álnokul megöltél!»

Idevág Kemény Zsigmond Gyulai Páljában is egy célzás (V. rész, 5. fej. elején). «mintha a fejedelem ő fensége utaztatás helyett, más ötletre bökkenvén, egy vad angol király példájára, ki testvérét boros hordóba dongasztatá be, őt színig rózsavízzel töltött kádba fulasztatja.»

6. Az *Uti levelek* VI. levelében idézi a híres szálló igét: «Királyságot egy lóért! kiáltja III. Richard. Jövendőm felét egy nyugott óráért! iáltom én...» (III. Richard. V. felv. IV. szín; v. ö. Irod. 7:50 k.)

7. A *Széphalmon* c. szatírában Kazinczy Ferenc kertjéről így ír:

«Nagy ég, a pompás kert mivé lett!
Még mostan is mosolyg, mosolyg,

De szívet-szaggyatólag,
Mint a megörült szép leány.»

E sorok minden olvasáskor önkéntelenül a szegény Ophelia képét idézik fel bennem.

8. *Egressy Etelkéről* írja:

„Shakespeare, kit úgy szeretsz, Shakespeare képzelete
Teremté e leányt egy boldog perciben . . .»

9. A *Helység Kalapácsa* IV. énekében a kántor rémületét így jellemzi:

„Oh Hamlet! mi volt ijedésed,
Mikoron megláttad atyád lelkét,
Ahhoz képest, a mint megijedt
A helybeli lágy szívű kántor
Feleségének látásán?»

10. *Költő lenni vagy nem lenni* c. költeményének felírása Hamlet monológjának híres kezdő sorát másolja.

B. Dickens. A XVIII. *Uti levélben* magasztaló sorokat ír Dickensre: „ . . . ő szerez valamennyi író közt legtöbb jó kedvet, ő nevette meg legtöbbet. Ez a legszebb küldetés a földön: másokat földeríteni. Oh, ha most hét mennyország van, az isten okvetetlen még egyet fog teremteni s e nyolczadikba majd Bozot helyheztes, mint az emberiség legnagyobb jóttevőjét, mulattatóját.» — E sorok csakis a Pickwick-klubra vonatkozhatnak, mely a negyvenes években már igen ismert volt nálunk. Jókai is írja (Levél dr. Fenyvessy Ferenchez 1880, a pápai Jókai-ünnep alkalmával), hogy pápai diák korában, mikor Petőfivel megismerkedett: «[tanulmányoztam] Boz Dickens első művét, a Pickwick klubbot» (Olasó. Jókai 231. sz. 18. l.).

De úgy érzem, hogy Dickensnek egy másik regénye, *Twist Olivér* is mély hatást tehetett Petőfire, még pedig *Apostol*-ára. Sylvester gyermek-kora midőn gonosztévők, tolvajok közt nevelkedik, erősen emlékeztet a szegény kis Olivér szenvedéseire, ki szintén hasonló körülmények közt él. Tudvalevő, hogy ez a regény Dickensnek első nagy műve, melyben a főhős a szenvedő gyermek, későbbi regényeinek és sok utánzójának kedves alakja. Azt hiszem, részletesebb összevetés igazolná sejtésemet. *Twist Olivér* különben már 1843-ban magyarul is megvolt Gondol Dániel fordításában.

TOLNAI VILMON.

Petőfi és a «szerbus manier».

Salkovics Károly, Petőfi rokona és egykori tanulótársa, egy kis füzetet őrzött, mely saját kézírásában tizenkét vers másolatát tartalmazta. Ötöt Petőfiének vallott, ki azokat még katonáskodása idején, Horvátországból küldöztette neki leveleiben. Baróti Lajos, ki a füzet tartalmát a nyilvánossággal megismertette (*Vasárnapi Ujság*. 1897. 3. sz.), a *Coriolan* c. vers kivételével, melyet Tárkányi Béla írt, a füzet egész tartalmát

Petőfinek tulajdonítja. Azon az ötön kívül tehát, melyek alá Salkovics a Petőfi nevét jegyezte (mert — mint Baróti mondja — »nyilván csak ezeket tartotta Petőfi költeményeinek»), ő még hattal szaporítja az »ifjúkori kísérletek» eladdig ismert létszámát. A hat közül három csak változata ismert ifjúkori daraboknak; kettőre azonban csak tartalmi, s egyre csupán formai bizonyítékai vannak Barótinak. A tartalmiak csak a *Honvágy* címűre nézve meggyőzők, a *Triolettre* elégtelenek. Ez utóbbit tehát nem volna szabad a hiteles Petőfi-versek közt közölni, hanem az *Első szerelem* cíművel együtt, melyről a következőkben fogok szólni, s melyre nézve Baróti formai bizonyítékait semmisnek tartom, legfeljebb a »nem hiteles szövegűek» csoportjába vehetnék fel a Petőfi-kiadások.¹

Az *Első szerelem*ről Baróti ezeket mondja:

«A sűrűn előkerülő ellentétek, a kedves összehasonlítása a természet tárgyaival: oly vonások, melyek Petőfi más költeményeiben is előfordulnak s egyik sajátosságát teszik. E költemény hihetőleg 1839 őszén keletkezett, mikor Petőfi Sopronban katonáskodott» (id. h. 35. l.). Őszintén megvallom: nem tudom, Petőfi-e ez a költemény, vagy nem; de azt tudom, hogy ifjúkori kísérleteiben (pláne 1839-ben!) oly jellemző sajátosságot megállapítani, amelyről okvetlenül ő rá, s csak ő rá következtethetnénk, nem lehet, mert nincs, minthogy ő még ekkor nem eredeti költő, hanem utánzó gyermek. «A sűrűn előkerülő ellentétek, a kedves összehasonlítása a természet tárgyaival», miket Baróti bizonyítékul említ, egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy megkülönböztető jegyül szolgáljanak; száz meg száz, más-más költőtől eredő költeményben lehetne találni ugyanilyen sajátosságokat.

Van egy válfajilag jellemző sajátosága a szóbanforgó költeménynek, csakhogy az nem Petőfire vall, hanem Vörösmartyra s így a költeményt — ha Petőfié volna is — Vörösmarty-utánzatúl minősíti. Idézem kezdő sorait:

Szép a rózsza hajnal-ébredése	Csendes éjjel viruló berekben;
A leányka arczatja szebb volt;	Nyájasabban kelt a lányka hangja
Messze bérozek kékelő homályán	Ajkai paradicsom-kertéből.
Bájjal ég az arany esti-csillag;	És ha tiszta a liget-virányit
A leányka nefejeits-szemében	Gyémánt-cseppel éltető patakcsa:
Tündérfénnyel szebb csillagzat égett.	Tiszta volt a leányka keble szinte.
Csattogánynak zengeménye nyájas	Tiszta szíve, tiszták érzeményi. stb.

Formája ugyanaz a rímtelen trocheusos, igen kellemes gyorsfutamú verselés, mely Vörösmarty három kiváló szépségű költeményének, a *Földi mennynek*, *Csáknak*, s a mindenek fölött lehellet-finomságú *Hedvignek* is jól ismert formája, s mely a vele járó nemesebb, finomabb népiességgel együtt, szerb népköltészeti minták után, Vörösmarty hatásaként terjedt szét irodalmunkban.

«Mennyet kell a földön is keresni, Mennyet, a föld úgyis elveszendő, Elveszendők akik rajta élnek» — így kezdi első helyen említett költemé-

¹ Baróti cikke óta valamennyi teljes kiadás felveszi a hiteles »ifjúkori kísérletek» közé, egészen a Kardos Albert-féle legújabbig (1916).

nyét Vörösmarty. — Minden mondatának egy-egy darabja átmegy a következőbe s lesz annak mintegy alapköve, de egyszersmind kapcsa a gondolatnak a fenntartója a folytonosságnak. E Vörösmartyasan népies gondolattagozás, a naiv gondolat-kapcsolás belső, elemi ritmusa ismerhető fel az *Első szerelem*nek idézetemet követő soraiban: «A leánykát hévvel én szerettem, Őt szerettem első szerelemmel... S hajh a végzet elszakasztá durván, Elszakasztá mindörökre tőle.» A gondolatközlésnek ez a módja alapjában véve nem egyéb, mint a gondolat egyes elemeinek önálló mondatokká taglalása az összeolvasztó (komplikáltabb) egység és folytonosság helyett. Tehát primitívebb foka a kifejező gondolkodásnak. Mikor Vörösmarty azt mondja: «Tarka s tarkább lett tapasztalása» (*Hedvig*), akkor is csak elemeire bontja azt a gondolat-egységet, hogy «egyre tarkább lett». Így bomlanak elemeikre az *Első szerelem* kezdő hasonlatai is. E helyett: a leány arca szebb volt a rózsa hajnal-ébredésénél, naiv tagozással így szól: «Szép a rózsa hajnal-ébredése, A leányka arculatja szebb volt». S ugyanilyen lépcsőzetes taglalással folytatja tovább is. Népiesség ez is, ellenére az idegen (bár magyar fülben könnyen otthonosodó) formának s az egyébként irodalmi nyelvnek; népiesség, Vörösmarty nagy leleménye, kinek népiessége szélesebb s változatosabb körű, mintsem hinnők, s nagy és nemes eredetiséggel különbözik mindenki másétól.

Mi jellemzi tehát Vörösmarty említett költeményeit, meg az *Első szerelem* címűt, s azt az egész ágát a magasabb rendű népiességnak, mely Vörösmarty ezen darabjaiból indul ki? A gondolatmenet egybeolvadó folytonossága helyett egymásmellé rakott gondolat-tagok; kötészők s általában a beszéd kapcsoló formái helyett önállóan egymás után lépdelő mondatok, melyeknek összetapadása, egy-egészsbe ömlése csak a felvevő tudatban megy végbe. A gondolat- és mondat szerkezet e sajáttságaihoz illő kiséretül járul a versforma is: a rimtelen ötös trocheusok szakadatlan sorozata, melyekbe nyugvópontot sem rím, sem versszakba tömörülés nem hoz, melyek épűgy egyenként, önálló tagokként sorakoznak egyvégtibe, mint tartalmuk: a gondolatmenetnek elemileg különvált tagjai. Ezt a versformát, a velejáró jellegzetes népiességgel együtt, nevezem én Toldy Ferenc nyomán *szerbus maniernak*, mert e kifejezés rámutat eredetére is, meg egyúttal a korból is éreztet valamit, mely e költői modort, ha nem is szélkében, de számottevő buzgalommal gyakorolta. Aki a szerbus manier körébe tartozó költemények belső rokonságát valaha észrevette, az nem fog habozni az *Első szerelem* hovátartozása iránt, s nem láthat benne Petőfi jellemző sajátságokat.

Hadd használjam fel ez alkalmat a jelzett költeménycsoport történeti megvilágítására. A magyar irodalmi népiességnak egyik ága ez is, és gyöngédség, báj, költői nemes szépségek tekintetében nem áll mögötte a rendszerint emlegetett speciális magyar népiességnak, mely a Petőfié.

Jóllehet, a szerb népköltészet formákban is elég gazdag és változatos, a speciális szerb jelleget minálunk az ötös trocheusos, rimtelen, szakadatlan versformához kötötték. S ezért nem áll ebben a speciálisan ú. n. szerbus manierban a kezdeményezők között Vitkovics, ki átdolgozásaiban

rendszerint megváltoztatta az eredeti versformát.¹ Egyetlen, az eredeti formához ragaszkodó verse a *Szép leányka* volna. De az aligha az övé, s egyébként is csak halála után, 1833-ban látott napvilágot.²

Az elsőség Kazinczyt, a stilkülönbségek érzékeny művésztét illeti meg. Már 1789-ben átültette, Goethe közvetítésével németből, az *Azzán-aga* c. balladát.³ «Mi fehérlik a zöld erdő mellett? Vajjon hó fehérlik-e vagy hattyú? Volna hó, úgy már felolvadt volna; Volna hattyú, úgy már fel-

¹ A szerb népköltészet iránti érdeklődés nálunk tudvalevőleg Vitkovics-csal kezdődik. Ime ez érdeklődés egykorú nyomai: Vidényi J. (=Vitikovics): A' Rácz Nyelvről. *Tudom. Gyűjt.* 1819: X: 99—108. (Szól a szerb népköltészetéről is, egy darabot lefordít, s említi Vuk gyűjteményét.) — Névtelen cikk: Szerbus Népdalok. *Haszn. Mulats.* 1824: II: 348—351. (A Vuk-féle gyűjteménynek Lipcsében 1822, 23, 24-ben megjelent szerb-német nyelvű kiadását ismerteti.) — Névtelen cikk: Ballada. *Haszn. Mulats.* 1825: I: 50—55. (Röviden a szerb népköltészetéről is.) — Serbische Hochzeitslieder, herausgegeben von Dr. Wolf Stephansohn Karadgich. Metrisch in's Deutsche übersetzt von E. Eugen Wesely. Pest, 1826. (Tanulmány szerző bevezetéssel és 50 lakodalmi dal német fordításával. Wesely vinkovcei gimn. tanár volt. Előfizetői sorában ott látjuk Jankovich Miklós, Kollár János, Rummy György Károly, Schedel Ferenc, és Vitkovics nevét.) — Toldy F.: A' Szerbus Nép-költéséről. *F. M. orsz. Minerva* 1827: III: 1153—1167. (Az előbb említett Wesely-féle gyűjt. bevezetésén alapszik. Visszatekint a szerb modorú magyar kísérletekre is, lefordít néhány szerb darabot, s közzé teszi Vörösmarty Csákját, mint szerb modorú, de eredeti magyar balladát.) — Toldy: *Tudom. Gyűjt.* 1828: I: 104 (az 1828-iki *Aurorát* ismertetve, szóba hozza Vitkovics ott megjelent *Hajkun*-fordítását, s kéri V.-ot, hogy «felesebben gazdagítsa literatúránkat ama' poétai nemzet» kincseiből). — Névtelen: *Tudom. tár* 1835: V: 217—220. (Vuk gyűjteménye IV. kötetét ismerteti. A meg nem nevezett ismertető: Toldy). Székács József: Szerb népdalok és hősrégék. 1836. — Figyelmet érdemelne a hazai szerb nyelvű irodalom idevágó termelése is: 1835—36-ban Budán, az «egyetem betűivel» szerbus nyelvű népdalkiadványok jelentek meg; l. *Tudománytár* 1835: VI: 232; 1837: I 478. l. — Fabó Bertalan szerint (*A magyar népdal zenei fejlődése*. 1908: 290. l. jegyz. és 531—532. l.) a pesti magyar színpadon, Rothkrepf Gábornak Balog István *Cserni Gyurka* c. színművéhez irt zenéjében «1810 körül elébb csendül meg a szerb népdal, mint a magyar».

² Ez a vers u. i. harmadmagával «Serbus dalok» közös cím alatt jelent meg (*Aurora* 1833: 263—265. l.); aláírás csak az utolsó alatt olvasható, így: «Karloviczi Sz. J.»; ez pedig Székács József jegye. A három dal közt közbülső a Vitkovicsnak tulajdonított *Szép leányka*. Ha az első és harmadikat elfogadjuk Székácsnak, nincs kellő ok a középső kivetésére. Székács, a *Szerb Népdalok és hősrégék* kiadásakor (1836), a folyóiratokban már azelőtt közzétett fordításait lényegesen átdolgozta; inné fogva az a körülmény, hogy az *Aurora*-beli szövegnek csak egy-két sora egyezik az 1836-iki hiteles Székács-félével, Székács szerzősége ellen mit sem bizonyítana. Szvorényi József, Vitkovics műveinek az Abafi-féle Nemzeti Könyvtárbeli kiadásában (I: 167—168. l.) Toldy Ferencre hivatkozva tulajdonítja Vitkovicsnak.

³ *Poetai berek*: 211—216. l. *Gyászdal Azzán-aganak szép de szerencsétlen nője felől.* — Kazinczy egy levele szerint (Musiczky Luciánhoz, 1812 febr. 5.) «mennyei szépségű elégia». (*Kaz. lev.* IX: 276. l.). — Toldy (id. h. 1827: 1165. l.) így nyilatkozik róla: «Megfoghatatlan, miként ezen gyönyörű ének nálunk legkisebb figyelmet sem tudta nyerni».

röppenne» — így szólal meg, német hangszűrőn át magyarul a szerbus manier, kissé döcögősen ugyan, de a stil-színezetnek már érezhető saját ízével. Kazinczy másik e nemű kísérlete, a *Gibárt és Irma* c. költemény¹ már Vörösmarty rokon-darabjai után következik, de azok hatása nélkül.

Vörösmarty előtt még csak Kölcey egy versét említhetem ki már 1814-ben érdeklődött a szerb népköltészet iránt, miről *Rác nyelvből* c. verse is tanuskodik. *Vitézi énekek* címen is maradt fent egy szerbből való, keltezetlen fordítása. Minket azonban, formája miatt ezúttal csak *Panasz* c. költeménye érdekel, mely így kezdődik: «Jaj nekem s jaj annak a ki engem Verset írni bűmra megtanított». Csak versformájával képviseli a szerbus maniert, s nem egyszersmind gondolatformáival is, bár egy esetben már Vörösmartyas gondolat-tagozást mutat: «Dalba szállt az érzés húrjaimról, Dalba szállt az estve szent homályán». Kétségtelenül Kölcey *Panasz*-a volt az, mely Vörösmartyt is rokon kísérletre bírta. A *Panasz* u. i. a *Hébe* 1826-ra szóló, de már 1825 vége felé megjelent kötetében jött ki. Stettner György már nov. 18-án tudósítást kér felőle Vörösmartytól, dec. 18-án újból kéri «Kölcey verseit a *Hébe*ből». Vörösmarty már dec. 12-én megírta neki a *Panasz* két első sorát, ezzel a megjegyzéssel: «Nem lévén kezemnél *Hébe*, most csak ennyit írhatok». Tehát a két első sort könyv nélkül tudta, mi bizonyítja, hogy megragadta figyelmét, s mi a versforma megjegyzésére épen elegendő is. Az egész költemény másolatát pedig 1826 jan. 2-án küldi meg Stettnernek, s ami nevezetes, már egy hasonló formájú saját szerzeményével, a *Földi mennyel*, s egy más versformájú, de rokon szellemű költeményével, a *Helvita halálán* cíművel együtt. Ez utóbbit a levél szerint «épen ma csinálta», a *Földi mennyet* pedig így vezeti be: «és ime még egy régibb». Régibb: t. i. ahhoz a ma írt vershez képest régibb. Mindezek igazolják, hogy Vörösmarty közvetlen versmintája Kölcey *Panasz*-a lehetett.²

A *Földi mennyel* kezdődik a szerbus manier tulajdonképeni szerepe költészetünkben. Szerb modorára Gyulai is figyelmeztet: «E költeményen, valamint az alább következő *Csákon*, mind alakban, mind szellemben a szerb népdalok hatása érzik, amelyeket V. épen ez időtájt olvasott a Toldy figyelmeztetésére.»³ Toldy is csak erre a költeményre célozhat említett értekezésében: «Vörösmarty pedig egy Szerbus manierban dolgozott dallal ajándékoza — meg, mellyben egyszersmind a Szerbusoknál szokásban

¹ *Muzáron*: III. 1829: 318—322. l. Kazinczy ezúttal egy Kovacsóczy-féle balladát dolgozott át, mint u. o. ő maga mondja: «azon alakban, mellyet Göthe választott az Azán aga' czím alatt adott Szerbusi énekhez».

² Stettner és Vörösmarty levélváltását l. *Vörösmarty Emlékkönyve*. Szerk. Czapáry László. 1900: 199, 203, 207—213. l. — A *Földi menny* V. levelében csak 17 soros; ilyen alakban jelent meg az *Aurorában* is (1827: 140. l.), valamint V. Munkái két első kiadásában is. Gyulai szerint alighanem csak 1845-ben írta hozzá a befejező 14 sort. (*V. M. Össz. Munk.* 1884. I: 378.)

³ *V. M. Össz. munk.* 1884. I: 378.

lévő *quinarius trochaeus* is megtartá.¹ — Másik szerbus modorú költeménye: *Csák*. Ez Toldy imént idézett értekezésében jelent meg először, a következő bemutató sorok kapcsán: «Eredeti balladát, *Szerbus stilusban* nálunk első 's eddig egyedül Vörösmarty ada; 's én annak kéz-iratát a' költő barátságából bírván, annak közlésével akarom olvasóimat eleresztetni» (id. h. 1166. l.). — Semmi kétség ezek után, hogy a harmadik «mind alakban, mind szellemben» rokon költemény, *Hedvig*, melyet Négyesy a «rimtelen ötös (=szerb) trochaeus» mintájával nevez meg, szintén a szerbus manier képviselője.² Mindaz, ami a nagy költő hasonló szellemű alkotásaiban választékos, magasabb rendű népiesség, e legendában éri el tetőpontját, bizonyos stíl-sajátságokat a remekmű hatalmával kötvén hozzá egy idegen eredetű versformához. A szerbus manier e legenda által szűnik meg szerbus manier lenni s innen kezdve mint Vörösmarty nagy eredetisége utánóztatik irodalmunkban, le egészen a Petőfinék tulajdonított *Első szerelemig*, sőt korban azon is innen. E versformát Vörösmarty tette irodalmunk sajátjává, ő lehelt reá egy ezentúl örökké velejáró stíl-hangulatot, ő öntötte el megfelelő, a magyar népies naivságban is otthonos, de a maga nagyszerű ihletén ünnepivé magasztosult gyöngéd választékos-sággal.³

A Vörösmarty által eredetivé kiképzett forma legelőször is a mintaadó Kölcsy-re hatott vissza, kinek *Könycsepp* c., 1831-ben írt költeménye, mely az *Aurora*-ban (1833: 77—78.) *A' köny* cím alatt jelent meg, már tele van a gondolat Vörösmartyiasan naiv tagozásával: «Csöndes ifjú járdal andalogva, Andalogva szent berek homályán.» — «S bitor ajkán a csöpp égni kezdett, Égni kezdett, bár leszálta hűsen;» — «És alatta leltem gyöngelyánykát, Gyöngelyánykát űlni könnyel áztan.» S az egész költeményen már a *Földi Menny* és *Hedvig* naivul gyöngéd kelleme ömlik el. A *Panasz* és a *Könycsepp* között Vörösmarty múzsája suhant keresztül.

Vörösmarty költeményei után időrendben Toldy⁴ Székács⁵ és Bajza⁶

¹ *F. m. orsz. min.* 1827: 1165. l. — L. még: Tolnai Vilmos: *Irod. tört.* 1916: 289.

² *Hedviget* 1829-ben írta, s az *Aurora*-ban adta ki (1830: 136—143. l.). — Négyesy: A mértékes magyar verselés története. 1892. 328. l.

³ Szemere Pál, *Hedvig*-ről értekezvén, a versformáról nem szól, de megjegyzi, hogy a költeményen «bizonyos, népregéinkkel rokon, magyar sajátosság érezhető, s érezhető inkább, mint theoria gyanánt kimagyarázható». Szép szóval nevezi «nemzeti tündériség»-nek a «tárgynak és személynek emberfölöttiségre magasztaltatását», mely szerint V. minden költeményét, ezt is, jellemzi. (*Munkái*. Kiadja Szvorenýi. 1890. II: 121—126.)

⁴ Id. értekezésében mutatványul. *F. M. Orsz. Minerva*: 1827: 1163—64. l. Az ott közölt hét darab közül három egészen, kettő legnagyobb részben szerb trocheus.

⁵ *Koszoru* 1830: 33. l. A mosdó leánya. — *U. o.* 1831: 145—151. l. Lelt Simon és 151—156. l. öt Szerbus népdal. — *Aurora* 1831: 174—180. l. A szakadári leánya. — *U. o.* 1832: 316. l. Szerbus dalok. (Bérczezen túl szállt három madárka). — *U. o.* 1833: 171—179 l. Marko királyfi halála; 264. l. Szerbus dalok (Szép leánya, kedves rózsaszálom). Csak a rimtelen ötös troch. formákat irtam ki.

⁶ Rimtelen ötös troch. formák: *Aurora* 1832: 318—319 l. Ohajtás (itt

műfordításai következnek. Székács József Szerb népdalok és hősregék címen 1836-ban adta ki összes fordításait, a Bajza Józseféi pedig *Munkái* 1835-i kiadásában jelentek meg összegyűjtve. Későbbi fordítások és eredetiek ebben a nemben nem nagy számmal vannak, de ami van, az szinte kivétel nélkül a *Hedvig* választékos, gyöngéd népiességét mutatja, világos bizonyosságul annak, hogy e versformára Vörösmarty nyomta rá egyénisége bélyegét.¹

Nem kétséges, hogy a Petőfinék tulajdonított *Első szerelem* is ebbe a szép sorozatba tartozik. Ő írta-e, nem-e? -- adatok híján el nem dönthető. Magából a költeményből Petőfi szerzőségére következtetni egyáltalán nem lehet, minthogy egy Vörösmarty hatása alatt kialakult, tehát korántsem Petőfies költői modort képvisel. Jellemző tulajdonságai felől bátran írhatta volna Vörösmartytól elkezdve bármelyik költő, kinek nevét e tipussal kapcsolatban szóba hoztuk. Írhatta volna akár Tárkányi is, kinek (jegyzetben) két idevágó, igazán Vörösmartyas gyöngédségű költeményét idéztem, s kinek egy verse (*Coriolán*) csakugyan ott van a Salkovics-féle füzetkékben, melynek darabjait Baróti, ez egyen kívül, mind Petőfinék tulajdonítja. Ép oly joggal állíthatná valaki a szóban forgó verset Tárkányinéak, mint Petőfinék.

Petőfi különben később, 1846 őszén, csakugyan írt egy idetartozó költeményt:

Senki sem szól így a fellegekhez :

«Napkeletre vándoroljatok, mert

Napkelet a szép hajnal hazája,

Ki rózsákat mosolyog reátok,

Lángrózsákat sötét arczotokra». stb.

(Sz. J. kisasszony emlékkönyvebe.)

Az *Első szerelem* tehát nem szerepelhet Petőfi hiteles ifjúkori versei között, mert az az érvelés, melynek alapján Baróti Petőfinék hirdette. erőtelennek bizonyult.

HORVÁTH JÁNOS.

még cím nélkül); 319—320. l. Egyesület (cím nélkül). Munkái 1835-iki kiadásában még: Leányi törvényszék, Vadászkaland, A szerencsétlen lövés: A látogatás (Goethe után; strófás). Szerb darabjait Talvj és Gerhard gyűjteményéből fordította. (l. Szűcsi: Bajza József. 1914. 66. l.)

¹ L. még a szövegben említett költeményeken kívül: Major Lajos: *A hunnosok királya*, Herder után (Koszorú 1834: 154—155. l.); Czuczor: *Szűz Margit álma* (u. o. 1837: 296—300. l.); Garay: *Monda Isten: nap legyen...* (*Hajnal*: 1838); Vachott Sándor: *A szilaj leány* (*Athenaeum* 1838. I: 186. l.); Sárosy: *A világtalan dalnok* (*Emlény* 1839: 145—156. l.); Firtosalyi Gergő (= Gálffy Sándor. L. Abafi-féle *Figyelő*: V: 329—331. l.): *Serbus dal* (*Remény* 1839: 136. l. és *Figyelmező* 1839: 275. l.); a következőket csak szerzőik összegyűjtött műveiből ismerem: Tárkányi: *A hárfa* és *A királyfi kalandja* (*Költeményei*. Pest, 1857: 93—102 és 103—113. l.); Sárosy: *A két művész*, *A két szerelmes (szerb dal)* és *A szerencsétlen Milla (szerb dal)* *Össz. Művei*. Abafi-féle Nemz. Könyvtár, é. d. I: 229—241. II: 219—221 és 222—224. l.); Gyulai Pál: *A köember* (*Költeményei*. 1904. I: 22—29. l.). — Találni kevésbé tisztá képviselőit is a szerbus manírnak; így pl. a következők szakozatlan ötös trocheust mutatnak ugyan, de rímmel (páros rím): Czuczor: *Remete Péter* (*Koszorú* 1837: 172—177. l.); Sárosy: *Vidák Gyorgye* (*Össz. Művei*, id. kiadás, II: 278—286. l.).

Egy bécsi lap Kisfaludy Károly haláláról.

Az *Allgemeine Theaterzeitung und Originalblatt für Kunst, Literatur und geselliges Leben* — Wien 1830. XXIII. évfolyamának 146. számában olvassuk a következő meglehangú nekrológot: «Kisfaludy Károly nincs többé. Ez a kitűnő magyar költő, akire a magyarok joggal lehetnek büszkék és akinek a neve a külföldön is ismeretes volt, Pesten, ez év november 22-én¹ életének 40-ik évében meghalt. E nagyszellemű térfinak földi maradványait e hó 23-án temették el pompával, nagy részvéttel. Kisfaludy Károlyban a magyar múzsa egyik legméltóbb és legderekabb ifját vesztette el.» — Majd pedig közli a Bécsben lakó Austerlitz Károly nevű költőnek, aki Kisfaludynak személyes ismerőse is volt, következő ez alkalomra írt szonettjét:

Blume auf das Grab des ungarischen Dichters Karl v. Kisfaludy.

O traure nicht, dass Kisfaludy schied,
Pannonia! von dieser irdischen Szene,
Weih' ihm der tiefen Rührung stille Thräne,
Doch traure nicht, dass Kisfaludy schied;
Er lebt unsterblich fort in seinem Lied,
Und seine freyen muth'gen Lyratöne,
Besingend hell die Tugend deiner Söhne,
Sie wirken fort in jedem Hochgemüth.
Drum freue dich, dir blieb sein edler Geist
Der jugendlich in seinen Liedern waltet,
Der Schönheit hehre Bildungen gestaltet,
Und jeden Sinn zu den Gestirnen reisst.
So theilst du mit den Himmlischen ein Gut
Und so wie ehemals wärmt dich seine Gluth! --

A cikk végén megemlíti az *Aja* név mögött rejtőző író, hogy Kisfaludy az 1831-iki esztendőre *Jelenkor* cím alatt egy új magyar lapot is hirdetett és, hogy a költő bátyjától, Kisfaludy Sándortól, várható az elhalt költő életrajza.

PERÉNYI JÓZSEF.

Jegyzetek Amade László költeményeihez.

Négyesy László kiadása Amade «idegen nyelven írt» költeményeinek elsejéről a főkódexből közöl — nyomtatásban először — egy Szűz Máriához szóló himnusz (1892. 523. l.). Szerény véleményünk szerint Amade német versei valószínűleg mind magyar (részben elveszett) verseinek átdolgozásai. E *latin* költeménynek is megvan a magyar párja, az Istenes Énekek során VI. sz. alatt (407. l.) alatt közölt az a *Nagy szentsége*... kezdetű himnusz, a melyet Abafi adott ki először (Figyelő XII. k.) s amelyet Négyesy is kéziratból tesz közzé. Nem érdektelen, hogy éppen ezt a köl-

¹ Ez az adat téves; 21-én halt meg.

ményt a magyart a főkézbe más kéz írta be, mint a többi, aki rábavidéki dialektusát is gyakran bevitte a leírásba. (Négyesy, 514. l.) A nélkül, hogy ez említett körülményből föltételes következtetéseket vonnánk le, megállapítjuk, hogy Amade verse nem pontos mása a latinnak. Ime az első három strófája:

Magna Diva! Tu spes viva	Nagy szentsége, reménsége
Desperantis animæ!	A kétségben esteknek,
Potens Stella, a procella	Dücsössége fényessége
Huius mundi protege!	Oh csillag légy népeknek.
Ad Te clamo, Solam amo	Hozzád kiáltlak, mert ohajtlok
Exul Evæ filius,	Számkivetésnek fia,
In Te spero corde vero,	Bízzán látlak, szívből áldlak.
Qua nihil est certius.	Ez lesz szeretet díja.
O Patrona! Veni prona	Oh pátronám! az én óráim
Alma salva miserum,	Engedd, tudjam, mely korám.
Mater vere, me tuere	Igaz anyám! kegyes dajkám
Opis Tuæ indignum.	Szükségben vigyázz reám.

A két szöveg — s különösen a latinnak tömörsége azt a gondolatot kelti bennünk, hogy itt a magyar készült a latinból. De ennek végleges megállapításához évszámok kellenének s ez tudvalevőleg Amadenál nincs.

Hogy a német verseknek is (bár az előbbivel alkalmazott fordított viszonyban) van valamelyes közük Amade magyar dalaihoz, arra nincs ilyen kézzelfogható példánk; de utalunk a Négyesynél IV. sz. német versre (537. l.), melynek gondolatai a magyar versek egyik-másikával rokonok Versformája egyezik a CXXXIII. daléval s első sora is azonos:

Ah! átkozott színes szív! ³⁵¹ (532. l.)
Du verfluchtes falsches Hertz; (537. l.)

amott az első strófa vége:

Suche dir ein böseren Sinn
Adio! und gehe hin.

emitt a költemény vége:

Legyen azért végső szó:
Gyilkos lélek, adio!

Egyik gondolata

Dann was hertzig ist und klein...

emlékeztet egy másik sorára (CXL. dal, 369. l.)

Ki tudja, picinynek mért oly gráciája?

ami azonban inkább csak a mellett bizonyít, hogy mindkettő Amadeé.

Itt mutatunk rá a CXLI. költeményre, *Van egy kinek neve nincs, de mégis kegyes*... (373. l.), mely akaratlanul is eszünkbe juttatja Faludi

Ferenc *Nincsen neve* c. költeményét (Négyesy kiad. 1900., 51. l.). A kettő ugyan teljesen ellenkező tartalmú, de tudvalevő (Trostler, EPhK. 1914. 205. l.), hogy Greflinger költeménye is — mely Faludinak elfogadhatóan forrásául szolgált — ellendal volt egy, talán Amade versével egyező eszméjű költeményhez, miként a címe is vallja: *Gegensatz auff das Lied* stb. S e szerény adattal is közelebb jutottunk Amade költészetének néhány — nem sok — gáláns vonásához, melyekre még vissza fogunk térni.

Végül, német hatásról lévén szó, hadd említsük meg Amadenak érdekes pár sorát:

Gondolatok

Ohajtások

Másképp vámtúl szabadok.

A *Gedanken sind zollfrei* szállóigének — mely Büchnernél (Geflügelte Worte, 26. kiad. Berlin, 1916.) csodálatosképpen nincs meg — s a melyet a köztudat Nagy Frigyes szájába szokott adni, tudvalevőleg (Fried, Zitate-Lexikon, I. 109. l.) Luther a forrása (*Von Weltlicher Oberkeit*), de megvan Shakespeare *Amit akartok* c. vígjátékában is.

GÁLOS REZSÓ.

Két Boccaccio-novella XVI. századi irodalmunkban.

1. Trágár Balázs históriája.

A XVI. századi prédikátor szigorú erkölcsi fölfogásával nemcsak a virágénekeket üldözte, hanem rossz szemmel nézte kora népies epikai termékeit is. Ismeretes Bornemisza Péter nyilatkozata (Postilla, IV: 758^b, Sempte 1578.), melyben elítéli azokat, akik «királyfia kis Miklósról, poéták óriásról, Apolloniusról stb.» szóló «álnokul költött fabulák»-at hallgatják. Ugyane munkájának egy másik helyén (839^b l.) a népies históriák olvasását sem tartja illőnek. Közlöm az egész részt érdekes irodalomtörténeti vonatkozásai miatt;

«Mi mulatfágnac tartjuc az Hiftoriakat, kiket *Markolff* fiblagarol irtac, auagy amaz *Tragar Balazs*ról, ki az Baratokhoz ment kiraly paranczolatytuual, hogy segitezec meg, Mert ezert kel hazudni az Kiraly előtt, es azt feleltec: Fiam, mi nem tudunc hazudni, mond az: Bár á legyen egyic. [A lap szélén vagy ahogy Bornemisza nevezi: «az karaján»: *Az ki hazud, mondhad: Bár á legyen egyic.*] Az otan az Apatzac között nemaua tötte magat, es meg hafafította őket, es kiralyne alfony előtt azbol fzerzet czufflagot. Azonkepen á kiket irtac nemelly czuffokrol, kie vgyan mesterfe-guel tanullyac az czelczapast, Es foc orfagnac nagy hirefakis, mint Nemetorifzagba *Eulenfpiegel*, *Orlando*, es többec. Mondoc te azt gondolod, hogy ezece nem ördögi kifirtetec. Maga ez ektelen trefalo mulatsaguál, el fzakaztya az iduőffegre valo vigyazastul, aztis az ki mieli, azokatis kie az felekbe gyönyörködnece.»

Később, az udvari bolondokról szólótában (862. l.) újra megemlékezik róluk:

«Kiknek [t. i. az epicureus nagy uraknak] aztaloknakal Istenfélő értelmes emberek [zaunanac nincz helye. Hanem mint regen *Markolff* volt, es *Tragar Balas*, valamit mondnac meznelis édesb».

Annyi mindjárt kétségtelen ebből, hogy a Markalf históriája mellett Trágár Balázsról is volt magyar népkönyvünk 1578. előtt.¹ Markalf históriája ránkmaradt, ismerjük; ² de ki volt Trágár Balázs?

Más adatunk nem lévén, amennyire a fenti két idézetből megállapítható, egy Markalf vagy Eulenspiegel-féle csúfos csélesap (a «trágár» epitheton ornans nem mai, hanem régi értelmében veendő: possenreisser, landstreicher), aki mint a király udvari bolondja több tréfát vagy zsibáságot művelt. A róla szóló, elveszett népkönyv tréfái közül kettőt följegyzett Bornemisza, mert ezek a barátok és apácák ellen irányultak s így Bornemisszának pápistaellenes fejtegetéseiben épen kapóra jöttek. Az első tréfának, a barátok hazugságáról, nem tudom gazdáját adni, a második azonban a *Decamerone*-ból ered, a III. nap első novellája egy kései leszámázásának tekinthető. Ismeretes Masetto di Lamporecchio rendkívül elterjedt s európaszerte utánzott története: ³ némának tetetve magát kerítésnek áll be egy apácakolostorba, ahol csakhamar sikerül neki az apácákat megejtenie.

Hogy mint került hozzánk ez a história s hogyan jött létre az egész népkönyv, azt a töredékes adatokból nehéz volna megállapítani. Hasonló tárgyú német népkönyvet nem ismerek, valószínűnek tartom azonban, hogy Olaszországból származott, amit a Boccaccióból való epizód is igazol. Épúgy kerülhetett hozzánk, mint Andreuccio kalandja (*Decamerone*, IV: 5) Ilosvai *Toldijába*.⁴ A háborús viszonyok miatt lehetetlen e nyomon tovább folytatni a kutatást, mindössze annyit tudtam megállapítani, hogy az olasz Balázs, *Biagio* (vagy az északi nyelvjárásokban *Biasio*) a XVI. században a féleszű parasztleány típusát képviselte.⁵ Mint magyar közmondásainkban is Balázs az eszelős és szeleburdi embert jelenti:⁶ Dugonics idézi (I: 111) a következőt: Adós a' Baláznak, — szerinte annyi,

¹ Ennyit már Kiss Aron is megállapított vázlatos Bornemisza-életrajzában. (Prot. Szemle, III: 15 l.)

² Első kiadása: 1577. Nyilvánvaló a fenti idézetből, hogy végleg el kell vetnünk Bod Péternek azt az állítását, mellyel e népkönyv magyarra való fordítását Bornemisszának tulajdonítja.

³ Gazdag irodalmát l. A. C. Lee, *The Decameron*. London, 1909. 59—62. l.

⁴ L. Földi József, IK. 1908.

⁵ Csak hivatkozásokból ismerem a következőket: «Si crede Biasio.» (Cintio dei Fabrizi, *Origine dei volgari proverbi*. 1526. No 17.) Fortini, *Novelle di autori senesi*, nov. 8. (L. Bolte, Schumann-kiadását, Bibl. Lit. Ver. Stuttg. 197. köt. 407 l.) Talán ide tartozik egy XVIII. századi nápolyi népkönyv is: *Nasceta, vita e disgrazie de Biasio Valentino*, 1748. (L. Imbriani, *Propugnatore*, VIII. Id. Bolte, Montanns-kiad. Bibl. Lit. Ver. Stuttg. 217. köt. 582 l.)

⁶ L. Erdélyi, *Magyar közmondások könyve*, 1851, 25 l. 502—510. Nem ide tartoznak azonban a Balázs-járársra vonatkozó Balázs vitéze és a Balázs papról szóló közmondások. (511—514.)

mind bolond, mert Balázstól nem kölcsönözhetni bolondságnál egyebet. Ugyanő (I: 121): Elég az, hogy Balázs a neve. — Megbecsüli mint Balázs a' hurkát. I: 208.) Ma is él a *Hübele Balázs*, mely már 1620-ban előkerül ilyen formán: No bele Balás, Lovat ád Isten. (Melotai Nyilas István, Szent Dávid huszadik zsoltára, 9. és 81. l.)¹ — Hogy ezek mind összefüggnek-e az elveszett népkönyvvel, azt természetesen nem lehet megállapítani. Mindenesetre érdemes volna népies közmondásainkat abból a szempontból átvizsgálni, mennyiben találkoznak bennük régi népies irodalmunknak s egyáltalában művelődésünknek töredékes emlékei. Nagy érdeklődéssel várjuk Sztripszky Hiador gyűjteményét, mely tudtommal főként e szempontokat fogja érvényesíteni.

2. Szent Ferenc és Szent Péter.

Szintén a barátok ellen irányul Bornemisza következő erkölcsi példája. Miután elmondja Josephus Flavius után (Antiqu. Jud. lib. XVIII. c. 1.) *Mundus és Paulina* történetét, így folytatja az analógiát (Postilla, IV: 887.)

Mi időnkbenis volt ez fele ördögi chalardfag, hogy az Barat az kit gyontatot [t. i. azt a nőt] el hitette, hogy Szent Ferentz hozza menne ettzakara Az wra elzebe vötte, es meg engette felefelegenc, hogy fogadna vigan. De öis hozza keltitötte magat, czinaltatvan egy nagy kolczot, mintha ő szent Peter volna, es rea fogja hogy hire nekül ala fzöket menyorfzagbul, es annyira meg verte szent Ferentz atyankat, hogy halua vittet el az szemetről az töb barátoc.

Kétségtelen, hogy a *Decamerone* negyedik napja 2. elbeszélésének egy változatával van dolgunk. Itt a kicsapongó Alberto da Imolának támad az az ötlete, hogy a szép, de ostoba velencei Lisettának a fejét elcsavarja, Gábor angyal alakjában. (Ujabban Babits Mihály igyekezett ezt a novellát pszichologiailag elmélyíteni s némiképp «más világtáj felé» fordítani.) A novella tárgya ősrégi, előkerül már a *Pancátantrában*.² Boccaccio közvetlen forrása vagy Josephusnak Bornemiszáól is idézett elbeszélése vagy a középkori latin Sándor-regény Nectanabes-epizódja volt.³

Ami a Szent Ferenc—Szent Péter változatot illeti, ennek az útját pontosabban lehet követni. Szent Péter alakja, mint a csiny meghiusítója, először a nápolyi Morlini novellájában kerül elő. (Novellae; 1520. ed. III. Paris. 1855. No. 69. De patricio qui, ut matronam falleret, Christum aemulatus est.) Itt egy nápolyi előkelő polgár Krisztus alakjában akar elcsábítani egy ostoba asszonyt. A gazságot azonban meghiusítja egy szemes ifjú, aki tréfából fölveszi Szt. Péter ruháját s úgy tesz, mintha a

¹ L. még a XVII. századból Magyar Tört. Tár. XVII: 17. — Kis Viczay, Select. adagia, 1713. 10 l. — Szirmay, Hung. in Parab. 1807. 95 l.

² L. Lee, i. m. 123—135 l. és Weinreich O. Der Trug des Nectanebos. 1911. Teubner.

³ Ez irodalmunkba szintén átkerült a Heltai-féle fordítással, lásd erről szóló dolgozatomat, IK. 1918. évf.

mennyből jönne Krisztusért, hogy a vacsora végeztével szépen haza vezesse. Szt. Ferenc alakja viszont egy francia elbeszélésben jelenik meg először; Henri Estienne, a híres hugenotta könyvnyomtató és hellenista, *Apologie pour Hérodote* c. művében; első kiadása 1566., előttem az 1607. kiadásban a 272. lapon, chap. XXI.), hol Szent Péter és Szent Tamás valósággal megjelennek és elzavarják az ál-Szent-Ferencet. (Car. S. Pierre, comme portier de paradis, & S. Thomas, comme celui qui ne pouvoit croire telle chose, le vindrent chercher jusques au liet, & le remenerent vn peu plus rudement qu'il n'estoit venu.) Bornemisza elbeszéléséhez legközelebb áll egy német mesterdal, Hager Györgytől, mely azonban tíz évvel későbbi (1588.) Bornemisza munkájánál. A történet Lyonban (zu Leone) esett meg, hol egy kereskedő feleségét akarja gyóntatója Szent Ferenc alakjában meglátogatni. Az asszony elmondja férjének, aki belemeleg a tervbe és

Lis einen schlisel gros
Machen, darzu ein kleitt
Wie Santt Petter pereitt.

Mikor azonban a barát megjelenik, kérdőre vonja:

Wie pist vom himell kumen,
On erlaubung, mein Franczische?

S a nagy kulccsal jól helyben hagyja.

Látjuk, Bornemisza példája még ennél is nyersebb. A mesterdal kiadója, Bolte, (Alemannia, XXII: 164.), francia forrásra gondol. Azonban kétségtelen, hogy Bornemisza és Hager elbeszélése közös forrástól ered, valószínűleg a protestáns szájhagyományban élő anekdotából. Minthogy Bornemisza legtöbb példázatát, amint még bőven lesz alkalmam kimutatni, német elbeszélés-gyűjteményekből vagy pedig közvetlenül halmásból a német népies anekdota-kincséből merítette, kétségtelennek tartom, hogy ez az anekdota is már az 50—60-as években, amikor Bornemisza kint járt, divatos lehetett Németországban.

KIRÁLY GYÖRGY.

IRODALOM

Négyesy László: Arany. A költő születésének százados évfordulója alkalmából a Kisfaludy Társaság ajándéka a magyar tanuló ifjúságnak. Budapest, 1917. 52 l. Franklin-nyomda.

Elismerésre méltó törekvése a Kisfaludy Társaságnak, hogy nemzetünk nagy költőinek emlékünnepe a magyar ifjúság számára megiratja nagyjaink életét és méltatását; a halhatatlan elsősorban az ifjúságé s az ifjúság a halhatatlanság! De nagy dologra vállalkozik, aki egy gazdag művészlélek életének és költészetének tanulságait a fiatal lélek maradandó értékévé akarja tenni. Kerülnie kell a száraznak tetsző adatok halmozását, de kerülnie kell a nagydob és a harsonaszó kísérté frázisokat is, amaz unalmat, ez kellethetlenséget okozhat.

Négyesy lendületes, igaz magyar szívvvel írt tanulmánya a legtöbbször megüti azt a hangot, amely az ifjúság szívéhez szól és értelmét kellő módon gyarapítja. Művének már beosztása is szem előtt tartja különös célját. Legtöbbször helyesen megválasztott Arany-idézetekkel vezeti be a könyveoske tizenkét fejezetét, amelyekben Arany műveit élettrajza kapcsán tárgyalja. A megleghangú bevezetésben a 19. század öt magyar állócsillaga: Széchenyi, Kossuth, Deák, Vörösmarty és Petőfi mellett jelöli meg Arany helyét; ő volt a nép lelkéből lelkedzett legnemzetibb és egyszersmind legeurópaiabb műveltségű költőnk. Gyermekéveinek érdekes rajza után a magát kereső lángész tévelygő útjait világítja meg első nagy csalódásáig, a színészvilág Vénuszbarlangjában való felocsúdásáig; itt-ott belecseng stilusába az önmagától menekülő Toldi meséje. A 18 éves ifjú a csalódás fulánkjával szívében, de élettapasztalatokkal és művészi belátással gazdagodva tér vissza öreg szüleihez lelkiismerete finom iránytűjét követve. Most a kenyérkereset szükségére keresztezi művészi ábrándjait; nappali élete a gondos tisztviselőé, de éjjelei a Múzsák szent berkeiben folynak le, s ott a világirodalom legnagyobbjaival, költőink közül pedig főleg Csokonaival és Petőfivel barátkozik. Első «letörését» Toldiról szóló elbeszélésének országos sikere követi, melynek példáját Vörösmarty a nagy lélek pazarló jóindulatával nyújtja neki s a büszke Petőfi a lángész jó szavával siet — barátjává avatván — a halhatatlanságot előlegezni számára. A rövid önelégültség napjait azonban csakhamar elborítja a szabadságharc iszapossá vált hullámai, maguk alá temetve nemzeti reményét, hivatalát és legjobb barátját. 1850-től 1865-ig volt «költői pályájának delelője», a másodszori megtörés után vergődő

lelke ismét felszárnnyal; ha nem is homéroszi, de ossiáni, byroni és arisztophaneszi régiókba emelkedve énekel nemzetéről és magáról. Aranynak nem gazdag, de mélyenszántó lirizmusát szemléletesen állítja Négyesy az olvasó szeme elé, de különösen «epikai tehetségének és lírai hangulatai eredőjekép» keletkezett balladáinak frissen megírt méltatásába mélyed. A tárgyalt költemények értékelése egészben jól jellemzi Arany lírai és kisebb elbeszélő költeményeit. Rámutat epikájának szinte kimeríthetetlen sokoldalúságára és irodalmi elmélyedésének kapcsán a népiesség kötelékeiből való kiemelkedésére. Helyesen elemzi A nagyidai cigányok sirva-vigadó öniróniáját, a Bolond Istók szeszélyes humorát, a Buda halála ódon fenségét s a Toldi Estéje leáldozó napvilágát. Nem feledkezik meg Arany szerkesztői és műelméleti érdemeiről sem, bár kelletténél talán gyorsabban végez velök. Költőnk szinte lázas tervezgetéseit azonban a harmadik, szinte végzetes letörése akasztja meg; Juliška leányának tragikus halála. Majd az Őszikének visszafiatalodott lelke bájos termékeinek rövid méltatása következik, szinte futólagosan, hogy azután Toldi Szerelmének, Arany költészete legérettebb termésének gyönyörűségeiben részletesen a szerző. Az utolsó fejezetben tömör összefoglalás alakjában Arany egész írói arcképét kapjuk. Négyesy Arany füzete értékes ajándék a magyar ifjúságnak Arany születése százados fordulóján.

DITTRICH VILMOS.

Földessy Gyula: Arany János. Az ember és a költő. Budapest, 1917. Toldi Lajos könyvkereskedése. 54 l. Ára 2 kor. 50 fill.

Az Arany jubileum alkalmával megjelent tanulmányok közül Földessy Gyulának nagy gondnal, beható tanulmányon alapuló, a szerzőt melegedtől áthatott munkája, melyet részben kivonatossan a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 május 11-iki ülésén is felolvasott, az értékesebbek közül való. Már a felolvasás után is elismerést szerzett vele Földessy és most munkáját egészben olvasva a már méltán kidermelt elismerés csak fokozható.

Földessy Gyula komoly gondolkodó fő. Arany Jánosnak, az embernek és a költőnek jellemrajzát adja kis könyvében. Eredeti felfogása mindjárt kiindulási pontján is észrevehető. Arany János egyéniségének magyarázatában szerinte mindennek előtt és mindennek fölött a költő konzervativizmusára kell súlyt vetni, mert Arany a konzervatív élettendenciának legtisztább, legtipikusabb megnyilatkozása a világköltészetben. Arany konzervativizmusa egy veleszületett és folyton erősödő életérzés, amely benne aztán következetes konzervatív világszemléletté teljesedik ki. Ezt az eszményi konzervativizmust tartja Földessy Arany legfőbb emberi és költői tulajdonságának, amely az ő művészegyéniségében elsősorban magyarázza meg, ami benne kivételesen nagystílfű.

Földessy végigpillant Arany gyermekkorán, ifjúkorán és megállapítja, hogy minden körülmény összejárt, hogy Arany veleszületett életérzése a kedvező körülmények között folyton erősödött s így lett Arany a konzervativizmus legnagyobb költőjévé. A család, a város, a tősgyökeres ma-

gyar beszéd, régi magyar szokások, nemzeti hagyományok, vallásos szülei, első szellemi táplálékai, olvasmányai mind elősegítették konzervativizmusát. Innen magyarázható, mért idegenkedett kora új költészetétől s mért tetszett neki annyira Petőfi, kinek költészetében megtalálta a közvetlen mintát, amelyre neki, mint igazi konzervatív temperamentumnak szüksége volt. Petőfi fellépése után kész művészként áll elő Arany. Már az Elvesztett alkotmányon is érzik Petőfi hatása, de feltűnőbbben a Toldin. Arany Jánosnak tehát — Földessy felfogása szerint — mint igazi konzervatív költőnek ösztönző elődre volt szüksége, aki az ő kultúrájának megfelelő irányban lehessen neki szabálya és törvénye.

Arany lelkében a konzervatív életérzés akkor nő világnézetté, amikor a Daliás Idők, a Toldi Szerelme és a hún-magyar eposz megalkotásának vágya izgatja egész valóját. Ugyanekkor alakul ki benne az a meggyőződés, hogy a költő csak adott és kész anyag feldolgozója lehet. Földessy Arany *epikai hitel*-ére vonatkozó kijelentéseit figyeli meg és kimutatja, hogy lesznek ezek mindvégig határozottabbak, súlyosabbak, általánosabbak. Az epikai hitel képze a költő lelkében kialakulva már régen megvolt. Arany az epikai hitel elméletét a maga teljességében már akkor bontogatja ki lelkéből, amikor a *Zrinyi és Tasso*-t írja. Ebben a legegészebb kifejtésben az epikai hitel mindannak szabad felhasználását jelenti, amit az epika a multban *«felkincselt.»* Földessy az epikai hitelt a legfelvilágosítottabb aranyjánososi igének tartja, amely arról is nyilvánvaló tanúságot tesz, hogy fogja fel Arany, az ember, az életet. S ez a tanúságtétel a leghatározottabb vallomás a konzervativizmus mellett, mert a konzervativizmus kriteriuma — így érvel Földessy — épen az a tény, hogy az ember, a gondolkozó, a művész az élet élésében, az életéről való felfogásában, művészetében nem támaszkodik magára, hanem önmagán kívül, a külső világban, a tekintélyben, a tételes vallásokban, a törvényben, a művészet klasszikusaiban keresi a maga igazolását. Arany költői gyakorlata a legteljesebb mértékben igazolja az ő teóriáját az epikai hitelről. Arany-nak egyáltalában nincsen epikai költeménye, mely ne gyökerezne a multban; *költői jellemének ez a vonása a legtermészetesebb módon sarjad ki az ő predesztináltan konzervatív életérzéséből. Földessy találó példákkal igazolja állítását. Érdekes és eredeti Földessy következtetése, amely szerint Arany epikai munkái úgy jönnek létre, mint a népköltészet nagy epikai művei. Arany elbeszélő költészete nemcsak a keletkezés módjában, hanem szellemben is közös a népi epikával. Természetére nézve a népi epika is konzervatív. Aranyban is ugyanazok az erők működnek a leghatékonyabban, amelyek a népi epikát létrehozták. Arany minden más epikus költőnél igazabban utódja a régi nagy eposzalkotó rapszódoknak, bárdoknak, hegedősöknek.

Majd egy régibb észrevételét, amelyhez Arany gyakori olvasása után jutott, teszi szóvá és kifejti, hogy a klasszicizmus ugyanegyet jelent a konzervativizmussal és a romanticizmus a forradalmisággal. Mert szerinte a klasszicizmus a művészetben a nagy minták, a mult nagy alkotásai után való igazodást jelenti. Ily értelemben tehát a klasszicizmus a kon-

zervativizmus fogalmát fedi. A romantikus művészet formai jelentősége, igazi lényege szerint végső következtetésében azt jelentette, hogy a művészetnek főszabálya az, hogy nincs szabálya. S ebben a megvilágításban a romanticizmus nem egyéb, mint forradalmiság a művészetben. A klasszicizmus és a romanticizmus problémájának ez a megoldása Földessy felfogása szerint szükségképpé teszi azt is, hogy ami valamikor új, tehát romantikus megnyilatkozás volt a költészetben, az később meggyökere-sedvén és követőkre találván, klasszikussá lett. Így jut el Földessy Arany költészetének és alkotásmódjának vizsgálatában oda, hogy Arany egész költészete és alkotásmódja remek példája annak, hogy válik rövid idő alatt általános nemzeti, sőt általános emberivé és klasszikussá az, ami Petőfinél forradalmi megnyilatkozásként hatott, tehát eredetileg roman-tika volt. És nemzeti költészetünk klasszikussá éréseinek ebben a folya-matában — mondja szerzőnk — épen az volt a döntő mozzanat, hogy Arany-nak olyan tiszta és határozott megszemélyesülése volt a konzerva-tív élettendenciának, hogy ösztönös zsenijével hamar tudta konzerválni azokat a nagy értékeket, amelyeket a forradalmi Petőfi alkotott.

Igen érdekesen és természetesen magyarázza Földessy a kiegyenlít-hetetlen ellentétet Petőfi és Arany érzés- és gondolatvilága között. Figye-lemreméltó, hogy Földessy a Petőfi és Arany érzés- és gondolatvilága közti ellentétet gyökerükben, a Végtelenhez való viszonyukban vizsgálja. Petőfi forradalmisága épen a vallásosságában a legnyilvánvalóbb, legerő-teljesebb, legelvibb Petőfi lelkében az isteni kinyilatkoztatás, a vallási hagyomány, az emberi törvény csak az ellenmondást keltette föl. Arany-nak teljesen idegen gondolat, hogy új vallási ideált keressen. Petőfi és Arany világnézetének további ellentéteit tárják fel az emberiség fejlődéséről val-lott véleményeik. Petőfi, mint igazi forradalmár, csupa naivság és opti-mizmus. Föltétlenül hisz a javulásban, a tökéletesedésben. A régihez ra-gaszkodó Arany azonban nem bízik a változások emberjavító erejében, ő kilátástalannak tart minden küzdelmet a forradalmak eszményeiért. De mindamelllett Arany lelkivilága, élete legnehezebb pillanatait kivéve, soha-sem volt hiájával az életben való hitnek. Földessy Arany-nak időnkint fel-felbukkanó pesszimiztikus eszméiben inkább az ó-magyar református bibliai felfogás sötét életlátását véli felfedezni, nem pedig a Schopen-hauerék kietlenül elvi pesszimizmusát. Ettől az eszmevilágtól Aranyt élete legszomorúbb éveiben megóvta küldetésesen konzervatív világnézete.

Arany hazafias költeményeiben a népe jövőjéhez való bizalmában, a hozzávaló rajongó szeretetében a legkevésbé sem marad el a Petőfi nagy-hitű, heves hazaszeretete mögött. A magyarságért buzgó szeretetük kiegyenlíti a kettejük életérzete és világnézete közt kibékíthetetleneknek látszó ellentéteket és elválaszthatatlanul szoros szellemi egységbe fűzi őket egymással. Földessy rámutat arra is, hogy Arany konzervatív keresz-tény erkölcsi érzése uralkodó erővel él képzelete alkotta emberi lelkében is. Arany-nak szelid keresztény lelkében — írja Földessy — van valami a Kant engesztelhetetlen szigorúságából. Toldi sohasem lehet boldog, mert megszegte az erkölcsi törvényt, s tragikuma igazabban kibékítő

hatású, mint boldogulása volna. Etelének vesznie kell, mert testvérgyilkossága miatt érdemtelenné lett az isteni kiválasztásra.

Földessy megállapítja, hogy Arany és Petőfi nemcsak a magyar élet, hanem általában az emberi élet legszembenállóbb ellentéteinek, végleteinek kifejezői és legkarakterisztikusabb kifejezői az egész világirodalomban. Ez a nekünk juttatott két nagy ajándék — írja szerzőnk — logikusan lett a mi osztályrészünk. Mert hiszen a két egymással küzdő örök tendencia: az új és a régi nálunk sajátos viszonyainknál fogva nem rejtőzött el olyan félreismerhetetlenül a mi magyar életünk átlátszóbb szövedékében, mint a gazdagabb összetettségű nyugati kulturánkban és ezért lettek a magyar szellem legnagyobb képviselői is egyszerűbb, szabályosabb, kristályosabb szimbolumaivá az emberi életnek. Szakadatlan harcok és küzdelmek közt lefolyó történelmi életünk mellett főképen a sajátos magyar viszonyokban találja Földessy a Petőfi vehemens forradalmiságának és az Arany rendíthetetlen konzervatívizmusának magyarázatát.

Főbb vonásaiban végigkísértük Földessy nagyérdékű, eredeti felfogásáról tanuskodó gondolatmenetét. Ha nem is értünk egyet a szerző minden állításával (mint pl. a Vörösmartyról szóló túlzott ítéletével, 14. l.), ha talán helyenkint találunk is valami erőltetettséget a tanulmány alapgondolatának keresztülvitelében — mindez keveset von le a szerző érdeméből. A tanulmány a legsikerültebb jellemrajzok közül való. Alapos elmélyedésen, Arany János műveinek tökéletes ismeretén és megértésén alapul. Erőteljes, határozott, szuggesztív hatású előadásmódja magával ragadja az olvasót és a szerző álláspontjára vonzza. Csak azt sajnáljuk, hogy Földessy írásait olyan ritkán van szerencsénk olvashatni. Munkáját mindenkinek ajánljuk, ki Arany Jánost az embert és a költőt teljesebben, tökéletesebben meg akarja ismerni.

PERÉNYI JÓZSEF.

Bakonyi Hugó: Az ember tragédiája és egyik német rokonműve. Schack gr. Világkorszakai. Belgrád, 1917. 66 l. (Budapest, Lampel-bizomány.) Ára 2 kor.

Madách Imre Ember Tragédiájának a külföldi irodalomra való hatásáról szerzőnek fenti tanulmánya útján értesülünk először. A német irodalom egyik kiváló költőjének, Schack grófnak Világkorszakok c. műve minden valószínűség szerint az Ember Tragédiájának hatása alatt készült. Nagyobb hasonlatosságot mutat az Ember Tragédiájával, mint az utóbbi Fausttal. Az összes német bírálatok által nagy koncepciójának elismert Világkorszakok 12 énekből álló modern eposz 6600 sorból áll, míg az Ember Tragédiája 4100 sor s a hetvenes évek elején, tehát Madách eredetijének, sőt még első német fordításának megjelenése utáni időben jelent meg. A két mű között számos rokonvonás található nemcsak a szerkezetben, hanem az eszmemenetben s a történeti képek megválasztásában is. Schack eposza közelebb áll az Ember Tragédiájához, mint akár Faust, Kain, A századok legendája vagy bármely más azzal eddig párhuzamba vont mű. A szerző a mű tartalmi ismertetését hét oldalon adja. (10—17. l.)

Mindkét mű hőse a maga és az emberiség boldogságát keresi s e célból a mult történelmét álomképsorozatban élük át. Madách paradicsombeli Adámjával szemben Schack barlanglakó ősembere a majmok leszármazottja. Párhuzamos Madách Miltiades- és Schack Perikleskorabeli görög jelenete s mindkét színben főleg a demagogok uralmának festése, valamint a keresztes hadjáratokban a búcsúkkal való üzérkedésnek és az eretnekek üldözésének festése, továbbá Schack gróf renaissance és Madách Keplerkorabeli jelenete háttérben az inkvizícióval. Madách Adámja rendszerint a kor vezető embere, Schack hőse ellenben elnyomott vagy alárendelt szerepet tölt be. A jövő festését Schack meg se kíséri s művét csonkán a francia-porosz háború végével fejezi be, úgyhogy magyarázatképen ahhoz egy prózai utószót kénytelen függeszteni. A két mű világfelfogása egymással teljesen ellenkező. Az emberiség sorsát Madách nagyrészt a biblia, Schack a [darwinisztikus evolúció szemüvegén át látja és szemlélteti. A hagyományos és evolúciós világnézet átmeneti korában élő Madách vegyesen merít hol a bibliából, hol Büchner Erő és anyag c. művéből is. Mindkét mű pesszimizisztikus felfogású. Az álomképekből levonható tanulság valami lesújtó és szomorú; a Madách pesszimizmusa alatt lappangó szélesebb emberszeretetből Schacknál egy szikra sem villan felénk. Madách úgy szerkezetileg, mind logikailag és esztétikailag a különben mesteribb irányú Schack fölött áll. A nagy olvasottságra való és körültekintéssel megírt tanulmány értékességéből a benne felfedezhető egypár stílusbeli idegenszerűség nem von le semmit. A sok sajtóhiba is a háborús nyomdai viszonyokkal menthető.

ÁGNER LAJOS.

László Zsigmond: A kuruc balladák. Budapest, 1917. 48. l. Hentschel Henrik könyvnyomdája.

«A kuruc balladák ügyének megoldását kíséri meg ez a tanulmány... a Sievers-Rutz-féle hangvizsgáló módszerrel», mondja a szerző; de legott hirtelen alábbszállítja a célt; «kísérlet a megoldásra, mely akkor is elérte célját, ha sikerül mások figyelmét is a kutatás ez új útjára irányítani.» Úgy is van; bármilyen lett legyen is a célja, eredménye alig lehet egyéb, minthogy a figyelmet e «hangvizsgáló módszerre» rátereli. E tekintetben csak folytatja, amit egy korábbi közleményével már megkezdett (EPHk. 1915: 7. stb.).

A tanulmány három részből áll. Ismerteti a Sievers-Rutz-féle módszert; alkalmazza a meggyanusított kuruc balladákra; s végül más természetű filológiai érveket gyűjt össze Tolnai Vilmos és Riedl igazolására.

A szóban forgó módszer a hangmelódia és hangtípus vizsgálatán alapszik; ez utóbbit Rutz, az első, valamint a kettőnek kombinálását Sievers tanulmányaira támaszkodva használja fel. Melódia valamely felolvasott szövegben a hangmagasságok változásait, hangtípus az egyéni hangminőséget jelenti. Minden író hangmelódiájának megvan a maga állandó, következetesen érvényesülő hangmagassága, s hangtípusának is határozottan megkülönböztethető jellege, mit nemcsak benyomásszerűleg,

hanem Sievers által leleményesen kigondolt, meglehetősen pontos eszközök segítségével is megállapíthatni. E megfigyelés szövegkritikai vizsgálatokban lehet segítségünkre. Ha valamely írásműben szerzője megállapított hangmelódijától és -typusától elütő részletet, zavarodást találunk: az a részlet nem lehet ennek a szerzőnek a műve.

Nem lehet feladatunk e módszerről ítéletet mondani, de annyit megállapíthatunk, hogy mai fejlettségében a filológia régi kipróbált eszközeivel nem veheti fel a versenyt. Kétségtelen, hogy van egyénileg jellemző hangmelódia és hangtípus; kétségtelen az is, hogy minden egyéni írásmű megfelelő reactiót idéz elő a felfogó egyénben, s végeredményben ugyanolyan fiziológiai változásokat szuggerál reá, aminőkből kiindult. De e változások megmérésére s ez által az írásmű egyénileg jellemző meghatározására vajjon valóban eléggé megbízható eszközök állnak-e rendelkezésünkre? Ez az, amit nem mernék kedvezőleg eldönteni. Nincs kizárva, hogy ez érdekes módszer egykor csakugyan megváltoztatja a filológia mai alapjait, s mint szerző Sievers után mondja, a mai *Augenphilologie Sprech- und Ohrenphilologie*-vá tökéletesedik. De ma még csak kísérletezésnek tekinthetjük, s még ha kiderül is róla valamikor, hogy ez a legépiesebb, tehát emberi gyarlóságtól legkevésbé befolyásolt módszer, bizonyító erejét ma még semmi esetre sem fogadhatjuk el. Ez idő szerint még, minden komolysága ellenére, babonás hókuszpókusként hat reánk az efféle megállapítás: «a II. typus hideg és meleg alfájának váltakozása állandó kapcsolatban a Querklemmung-nak nevezett izomfeszültséggel.» Ez volna ugyanis Thaly hangtypusa. S kérjük a buzgó szerzőtől: Vajon, ha Tolnai Vilmos és Riedl Frigyes az *Augenphilologie* régi jó kipróbált módszereivel meg nem rendítik tíz kuruc költemény hitelét, remélhetné-e ő, hogy a maga *Sprech- und Ohrenphilologie*-jával komoly cáfolatra hívhatná ki Thaly meggyőződéses híveit? Vagy csak elő merne-e állani Thaly meggyanúsításával tisztán a maga módszere alapján? Alig hisszük. Hisz így is, mint említettem, egy fejezetben a közönséges filológia érveit is felsorakoztatja záradékképen.

Minden esetre érdekes, hogy az ő speciális eredményei szinte teljesen egybevágnak Riedl és Tolnai megállapításaival. A gyanuba fogott költemények közül kilenc «egészében oly hangsajátságokat tüntet fel, melyek — magasságban és minőségben — tökéletesen fedik Thaly jellemző hang-elemeit». «Az egyetlen ballada, mely nem egyeztethető össze Thaly hang-egyeniségével, a *Balogh Ádám nótája*», ez tehát nem lehet Thaly Kálmán alkotása.

A hangvizsgálat eredményeit kiegészíti másnemű filológiai adalékokkal; a tizenkettes sor három szótagonkénti tagolásában, az alliteratio, a középrim, a feltűnő modern rimek, némely népileg magyaros mondatképletek erős szerepében Thalynak saját verseiben alkalmazott eljárására ismer, újabb egyeztetéseket közöl s némely motívumok forrásaira mutat reá.

Befejezésül egy laikus kérdést. Háttha a kuruc korban is volt véletlenül egy, vagy több költő, akinek hangmagassága és minősége a Thalyé-

val azonos volt? Vagy ez lehetetlen? Be van-e bizonyítva Thaly szerzősége azzal, ha a kérdéses költemények hangjellege az övével egyezik? Nem tartozik-e a módszeres bizonyításhoz annak a megvizsgálása is: milyen hangjelleget őriztek meg az igazi kuruc költemények?

Kívánjuk, hogy ismertetésünkben a szerző ne elkedvetlenítő tamaskodást lásson, hanem ismerje fel módszere ezidőszertinti fogyatékoságát, s igyekezzék annak, a német tudományos haladás további szemmel tartásával, bizonyító értékét fokozni, s főképp a kísérletek szaporításával, kézzelfoghatóbb alpra fektetni.

(NB. A magyar hanglejtéshez, mi az itt felmerülő kérdésekkel közeli rokonságban áll. Tolnai Vilmos értékes adalékokat közölt a *Magyar Nyelv* 1915. évf.-ban.)

G. GY.

Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században különös tekintettel Budára és Pestre. Budapest, 1917. 61 l. Lantos A. kiadása. Uránia könyvnyomda. (Könyvtári Füzetek. 2. szám).

A 18. századi magyar művelődéstörténetnek egy igen érdekes és becses részletképét kapjuk Gárdonyi Albert könyvében. Mert jóllehet — tekintve, hogy forrásait jóformán csak a főváros levéltára szolgáltatta — a tárgyalt anyaggal kapcsolatos több irodalmi vonatkozású dologról, tervről és kísérletről nem történik a könyvben emlékezés, s így a könyv a szerző vallomása szerint is nincs híján a fogyatékoságnak: a szellemi termékek sorsát oly közelről érintő fontos művelődési tényezőnek, a könyvnyomtatásnak és könyvkereskedelemnek 18. századi helyzetét, megkötöttségét, a sok-sok rendeletről való függőségét igen tanulságosan, jellemzően, a korfestés ecsetjének vonásaival tárja elénk.

Munkáját igen célirányos bevezetéssel: a könyvnyomdászat és szellemi élet közötti kapcsolattal kezdi meg, hogy a kezdetleges gazdasági viszonyokról is megemlékezve, rövid, de találó magyarázatát adja 18. századi irodalmunk elmaradottságának s egyuttal rámutasson arra a fontos jelenségre, hogy miután Buda és Pest és Pozsony és Nagyszombat, mint politikai és tudományos központ között a szerepcsere megtörtént, „Magyarország szellemi ébredése Buda és Pest szellemi ébredésével esett össze!”

Természetes tehát a szerző eljárása, hogy a mondottak után nyomban sorra veszi a budai és pesti nyomdákat, elmondva ezek tulajdonosainak változását, szabadsámszerzési, avagy kibővítési törekvését, a szabadság megsejteséből köztük támadt surlódásokat és számos összeütközést, mert hiszen ezek a szabadságok az egyes, többnyire a nép szükségleteihez idomuló sajtótermékekre, mint: naptárak, evangéliumos könyvek, katekizmusok és ábécés könyvekre nézve, rendesen kizárólagosak voltak.

A nyomdák munkásságának illusztrálására két becses kimutatást találunk Gárdonyi könyvében: Nottenstein János György nyomtatott katalógusát 1733-ból és Landerer Katalinnak a helytartótanácsához beterjesztett kimutatását 1784-ből. A felsorolt könyvek között találunk gimnáziumi

használatra irt könyveket, melyeknél a szerző hosszasabban időzik, Balassa és Rimay istenes énekeit, Gyöngyösi munkáit s különösen sok széphistóriát. A kalendárium- és tankönyvszabadalomról szóló fejezetekben pedig sok jellemző példáját a szabadalomsértésnek, a nyomdászok között a leggyakoribb ütközőpontnak s végül néhány könyvnél megtudjuk az árakat is.

Különösen leköti ezután a figyelmünket az, amit a szerző a «Cenzura és köteles példány» fejezetében mond, mert ez, t. i. a cenzura és a kizárólagos szabadalom volt a könyvnyomtatók mozgási szabadságának kettős akadálya s általában hivatásuknak nehéz igája. Előzetes «imprimatur» nélkül nincsen könyv, ha pedig mégis van: elkobzás a sorsa s eladási tilalommal bosszantják a könyvkereskedőt. A cenzorok Argus-szemének tekintete első sorban a politikai tárgyú munkákra irányul, de nem kerülik el figyelmüket a ponyvairodalom termékei sem.

Nem kevesebb érdeklődéssel olvassuk a könyvnek a «könyvkötő-könyvkereskedők»-ről szóló lapjait. A könyvkötő és könyvkereskedő egy személy volt. 1772 után azonban már nem csupán amolyan «búcsúk és vásárok alkalmával könyveket terjesztő árusok és kompaktorok»-ról beszélhetünk, hanem szakképzett, nyelv- és bibliográfiai ismeretekkel rendelkező könyvkereskedői testületről, melynek magas színvonalát az 1772. évi rendtartás nagy gonddal igyekezett biztosítani.

Befejezésül a pesti könyvkereskedőkről emlékszik meg a szerző s ezek között elsősorban a Weingand és Köpff társaségről, a legrégebbi pesti könyvkereskedésről, melynek «üzleti összeköttetései egész Magyarországra kiterjedtek»; azután Trattner János Tamás magyarországi vállalkozásairól, Kurczböck Józsefről, Stachel József, Kilián Ádám és Lindauer Jánosról. Itt is küzdelmes, panaszos légkörben érezzük magunkat csakúgy, mint a nyomdászoknál: a megélhetés, az egzisztencia biztosítása a magasabb cél.

Pótlásul az elején mondottakhoz még csak ennyit: Gárdonyi könyve nem tart igényt a teljességre, hiszen munkája végén is mondja: «Nem sikerült, de nem is törekedtünk az összes könyvnyomtatók és könyvkereskedők működéséről beszámolni». De így is derekasán kárpótol bennünket javarészt új adatainak bőségével s az ezekkel való bánni tudásával.

Budó Jusztin.

Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Budapest. 1917. 144. l. Akadémiai kiadás. Ára 2 kor.

Ez a nagy hozzáértéssel készült, valóban hiánytpótló tájékoztató az Akadémia alapítására vonatkozó fontosabb adatok összefoglalása után legelső tudományos társaságunk palotájának meg gyűjteményeinek történetét és részletes leírását nyújtja. Az érdekes képekkel díszített füzetből megtudjuk, hogy az Akadémia épületét Stüler Frigyes Ágost (1800—1865) német építész tervezte, kinek emlékeztét a lépcsőház második emeleti részében elhelyezett s Izsó Miklóstól faragott márvány mellszobor is hirdeti. Az egész épület — melyet 1865 dec. 7-én avattak föl — belső berendezésével és díszítésével együtt kerekszámban 800,000 forintba, a bérház-

zal együtt majdnem egymillió forintba került s csak amikor az Akadémia 1881-ben működése 50 éves jubileumának megülsére készült, sikerült a palotát terhelő adósságokat leróni.

A gyűjtemények ismertetése során kitűnik, hogy volt az Akadémiának valamikor érem- és régi pénzgyűjteménye is, 1872-ben azonban Pulszky Ferenc igazgató kérésére tulajdonjogának fenntartásával a Nemzeti Múzeum régiségtárának engedte át. «A képes helyiségek» című fejezet érdekes adata, hogy az első két arckép, melynek kifüggesztését az Akadémia elrendelte Kazinczy Ferenc r. t. és Kisfaludy Károly r. t. olajfestésű képe volt.

Az Akadémiában elhelyezett ereklyetáruk közül (Goethe, Mikszáth. Kisfaludy K., Széchenyi-múzeum) bizonyára leggazdagabb az, mely a «legnagyobb magyar» emlékének van szentelve. Ennek szervezését régebbi, kevés sikerrel járó kísérletek után Szily Kálmán indítványára 1896. okt. 5-én határozták el. Az idetartozó gyűjtemény, melynek rendezésében Vizota Gyula is részt vett, 1915 jan. 1-ig 2018 darabra emelkedett.

A tudós társaság könyvtára alapját a néhai gróf Teleki-család vetette meg. A Teleki-féle könyvek azonban valójában csak 1844-ben kerültek az Akadémia birtokába, mikor már mások adományából elég szép számú könyv volt együtt. Az első ajándékozó saját öt munkájával Schamz Ferencz (1780—1830. gazdasági és földrajzi író.) Igen tanulságos a könyvben az irodalmi ereklyéket, képeket ismerető részen kívül az emlékérmek felsorolása is.

A gyűjteménynek — tudományszakunk szempontjából — figyelemre-méltóbb darabjai: 1. Az Akadémia szótári érme. Mellső lapján Czuczor Gergely és Fogarasi János fejének kettős domborművével. A hátlapon: A magyar nyelv szótára befejezésének emlékéül a M. T. A. 1874. (Radnitzki bécsi éremvéső mintája alapján). — 2. Beöthy Zsolt emléklapoktje. Bronz. 1908-ból (Telestől). — 3. Csokonai-érem 1905-ből (Löfkovits A.-tól). 4. Gyulai Pál plakettje, az Éjjeli látogatás c. költ. alakjait ábrázoló domborművel. 1906-ból (Beck Ö. F.-tól). — 5. Pázmándi Horváth Endre emlékérmé. Születése százados évfordulója emlékéül. — 6. Kazinczy F. születésének százados évfordulójára vert érem (Jelzése: A. Fabris sculp.). 7. Petőfi érem. — 8. Gróf Széchenyi István emlékérmé. Sz. budapesti szobrának leleplezésére verette az Akadémia. — 9. Szily Kálmán plakettje. Felirata: A K. M. Természettudományi Társulat dr. Semsey Andornak. 1908. — 10. Thaly Kálmán érme. II. Rákóczi F. hamvai hazaszállításának emlékéül. (Berán L.-tól. 1908-ból). — 11. Toldy Ferenc emlékérmé. Irói pályája félszázados ünnepére (1871-ből). — 12. Vörösmarty-érem. Egyik lapján a költő feje arcélben, a másikon A vén cigány ülő alakja (Berán L.-tól). A felsorolt érmek bronzból készültek, kivéve Széchenyiét, melynek anyaga ezüst.

Befejezésül a Goethe-szobát ismerteti e kis füzet, melyet szerzője pontos név- és tárgymutató hozzácsatolásával tett könnyen kezelhetővé.

VÁLEZDI MIRAIV.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

A Gyermek. 1918. évf. 3—4. sz. — *Nógrády László*: *Az új ponyva-irodalom.* A régi ponyvakönyvek nem voltak oly veszélyesek, mint az új világnézettel telítettek, mert csak az ízlést durvították, ezek azonban már az egyén legértékesebb javait teszik tönkre.

Az Est. 1918. évf. 8. sz. — Közli a zágrábi színház új intendánsának, Hreljanovics Guidónak a magyar színdarabok elleni nyilatkozatát. (Pesti Napló, 1917. évf. 8. sz.)

A Hét. 1918. évf. 28. sz. — *Zolnai Béla*: *Lévay József.* Az elhunyt költő nevét nem öregkori költeményei fogják föntartani, hanem a régieké ezek közül különösen három: a Babiloni Vizeknél, Mikes, Szüretünk.

A Szent István Akadémia Értesítője. 1917. évf. 3. sz. — *Viszota Gyula*: *Adatok Kossuth Lajos hírlapírói működéséhez.* Kivonat a szerzőnek 1917. márc. 30-án a Szent István-Akadémiában tartott felolvasásából. — *Gulyás Pál*: *Apáca-könyvtár a nyulak szigetén.* Kivonat a szerzőnek u. o. és ugyanakkor tartott felolvasásából. (Rövid ismertetését l. folyóiratszemplénkben: 1917. évf. 442 l.) — *Varga Bálint*: *Alexandriai Szent Katalin legendájának új (verses) átdolgozása.* Ismertetés és szemelvények.

U. i. 4. sz. — *Bartha József*: *Tompai Mihály emlékezete.* A költő születésének századik évfordulóján tartott előadás. — *Pintér Jenő*: *Észrevételek az irodalomtörténetírás elméletéhez és gyakorlatához.* Székfoglaló előadás.

U. i. 1918. évf. 2. sz. — *Négyesy László*: *Zrínyi, a költő.* Zrínyi Miklós államférfiúi, hadvezéri és költői jelentőségének tömör, magvas fejtegetése.

Akadémiai Értesítő. 1917. évf. 11—12. sz. — *Moldován Gergely*: *Egy román szemle magyar irodalmi anyaga.* Cikkirő 1892-től kezdve szerkesztette az *Ungaria* c. román nyelvű szemlét 1898 végéig; 1907 okt.-ben újból megindította, a következő két évre pedig napilappá alakította. Célja volt kulturális téren közelebb hozni a magyarsághoz a hazai románokat. Különösen nagyszámú fordítással ismertette jelesebb vers- és prózaíróinkat, s több közleményben műveltségünk multját és jelenét. Az *Ungaria*

fontosabb e nemű közleményeinek a lajstromát nyújtja e cikk. Panaszkodik, mily keveset törődtek nálunk a nemzet sorsát intézők a magyar szellem kincseinek a nemzetiségeknél való gyümölcsöztetésével. Oly kiváló, lelkes műfordító is, mint Szabó Emil, elkedvetlenedett s szép terveit — Arany, Petőfi és egy magyar antológia románul — nem valósíthatta meg. — *Reza Dezső: Arandó és Miranda.* Egy ilyen című, 1810-ben megjelent vígjáték szerzőjét mutatja ki Eöry Szabó Gábor személyében. A pápai főiskola példányának egykorú bejegyzése vezette nyomra. — *Heinrich Gusztáv: Arany János és az Akadémia.* Arany akadémiai működésére vonatkozó irományok szó szerinti közlése. És pedig: az 1865 jan. 26-i nagygyűlés jegyzőkönyve (Arany főtitkárrá választása); Arany bizottsági jelentése a levelező tagok számának meghatározásáról 1867 okt. 24; jegyzőkönyv az akadémiai Értesítő ügyében 1866 nov. 13; az Eötvös-emlék ügyében 1871 márc. 23; az Eötvös-emlékünnepelel tárgyában 1871 okt. 15; halálózások bejelentése 1865, 1866, 1872. Általános érdekű és Arany elvi álláspontját jellemző részletek főtitkári jelentéseiből: 1865 dec. 11. (a tudomány kozmopolita természete; hazaszeretet a tudományban); 1867 jan. 31 (az Akadémia befolyásának szüksége a nyelv gyakorlati használatára magyarság szempontjából; «íme én magam — mondja Arany —, ki folyvást törekedtem megőrizni magyarságomat, . . , gyermekkori emlékeim közt, néha oly szőfordulatra bukkanok, mely akkor közkeletű volt s ma már engem is meglep szokatlansága által.»); 1868 márc. 21. (hazánkban a politikai élet előtérbe nyomulását rendesen a szépművészet és a tudomány sinyl meg); 1870 május 28 (az alapszabályok módosításának hasznos következményeiről); 1871 május 20 (a német-francia háború csüggesztő hatása a tudásra: «mert kinek volna kedve építeni, mikor a föld köröskörül hatalmasan reng, s eddigi építményét roskadozni látja.»); 1876 jun. 11 (részünk a tudományos világ mozgalmáiban; «szónokias általánosság» kerülése titkári jelentéseiben); 1877 május 27 (a tudományok fejlődése, alig észrevehető részleteredmények során). Végül Gyulai jelentése a Nádasdy-pályázatról, melynek nyertese Buda Halála volt (1864. jan. 17). — *Kemény Lajos* közli Kazinczy 1790. ápr. 29.-én kelt latin nyelvű levelét a kassai magisztrátushoz. — Az *Akadémia jegyzőkönyvéből.* Összes ülés 1917 okt. 29: Berzeviczy Albert megnyitó beszéde Tompának az Akadémiához való viszonyáról. — Összes ülés 1917 nov. 26: az elnökök titkárok javaslatához, mely szerint a nyomdaárak emelkedése miatt további intézkedésig az Akad.-értesítő és Almanach kivételével új kéziratot ne adjanak sajtó alá, az összes ülés nem járult hozzá. — *A M. T. Akadémia beltagjainak irodalmi munkássága 1917-ben.* Folyóiratunkat közelebből érdeklők: Berzeviczy Albert, Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Heinrich Gusztáv, Pintér Jenő, Sebestyén Gyula, Szinnyei Ferenc, Tolnai Vilmos adatai.

U. i. 1918. évf. 1—2. sz. — *Pintér Jenő: Irodalomtörténetem befejezése.* A szerző bemutatja nagy magyar irodalomtörténete befejező (V—VI) kötetét és azokat az elveket ismerteti, melyek munkája megírásához vezették. — *Bánóczy József: Jelentés az 1915—1916. évi Pécze-regény pályá-*

zatról. Van az utolsó két év termése közt egy történeti regény, mely irodalmi értékre valamennyit felülmulja: *Attila*. Írója *Fáy András*. Tárgya: Attila viszonya Honoríához, III. Valentinián császár testvéréhez s e viszony fordulataiban a nagy hadverő élete és hirtelen halála. — *Kőrösi Sándor*: *Az Afium vitás pontjai*. A szerző Ferenczi Zoltánnal szemben azt vitatja, hogy Zrinyi Afiumának ép úgy, mint egyéb haditudományi munkáival, a firenzei böles a forrása. Busbeck Exclamatiója nem nevezhető az Afium forrásának. Elveinek forrása Machiavelli; a Busbeck Exclamatiója csak minta és keret, melybe Machiavelliből eredő elvei alapján a nemzeti hadsereg felállítására vonatkozó javaslatát, tetszetős formába belefoglalja, hogy így hathatósabban szólhasson a nemzethez, midőn ki-sejezi, miképen lehetne az országot a török uralom alól felszabadítani, de egyúttal a némettől is függetleníteni.

U. i. 3—4. sz. — *Voinovich Géza*: *Jelentés az 1917. évi Vojnits-jutalomról*. A bizottság (Császár Elemér, Négyesy L., Voinovich G.) a díjat Herczeg Ferenc Árva László király c. darabjának ítélte oda. — *Ferenczi Zoltán*: *Jelentés a gróf Teleki József-pályázatról*. A bizottság (Berczik Á., Ferenczi Z., Gyenes L., Mihályfy K. és Négyesy L.) a Kató bosszúja c. 3 felvonásos vígjátékot tartotta jutalomra érdemesnek. Szerzője: Lenkei Henrik. (A pályaművek közül az «Egy szép komédia» c. 4. felv. történeti vígjáték tárgya Csokonai élete; a «Pázmán lovag» c. 3. felv. tört. vígjáték Arany balladáján alapszik.) — *Tolnai Vilmos*: *Jelentés a Farkas-Raskó-pályázatról*. A bizottság (Horváth C., Lehr A., Tolnai V.) a beérkezett pályaművek között egyet sem talált a jutalomra érdemesnek. — *Voinovich Géza*: *Jelentés az 1917. évi Karácsonyi-pályázatról*. A beérkezett pályaművek közül kettő a «Buda és Etele», meg a «Krimhild csatája» szolgai módon követi Arany J. koncepcióját, az első a Buda halálá-ét, a másik a Csaba királyfi tervvázlatát. A történelmieket mellett irodalomtörténeti tárgyú darabok is vannak. Egyik Petőfi életét foglalja melodrá-mába. Egy másik szerző Arany két balladáját dramatizálja: Ágnes asszonyt s az Árva fiú-t. A «Letört titánok» című Kazinczyt, Kármánt, Lavottát szerepelteti a Martinovich-féle összeesküvés háttere előtt s a kezdődő magyar színészet küzdelmei közt. A «Tempefői» című Csokonai életét rajzolja. A történelmieket közül a «Prima vera»: Arany László Elíridájának esetét viszi színre. A bíráló-bizottság (Bánóczy J., Herczeg F., Pekár Gy., Pintér J. és Voinovich G.) egyik munkát sem tartotta jutalomra érdemesnek. — *Ferenczi Zoltán*: *Még egyszer Zrinyi és Busbequius*. A szerző utalva e tárgyról szóló előbbi értékezésre (I. Akad. Ért. 1917. 34. l.) megállapítja, hogy 1. Zrinyi ugyanazon részeket idézi latinból «A török Afium»-ban Sallustiusból, Vegetiusból stb., mint amelyeket Busbequius és u. a. sorrendben; 2. Zrinyi előtt az 1581-iki kiadás állott; 3. Busbequius kiadásai az 1581-ikétől magában Busbequius szövegében is (tehát nemcsak a szövegbe szúrt idézetek tekintetében) több helyt eltérnek; 4. nem lehetetlen, hogy Zrinyi figyelmét Busbequiusra Istvánffy Miklós műve hívta fel. — A M. T. Akadémia 1918. febr. 25-én tartott összes ülésének jegy-

zökönnyéből kitűnik, hogy az Irodalomtörténeti Bizottság segédtagjaul megválasztatott: Baros Gyula.

U. i. 5. sz. — *Jelentés a pályázatok eldöntéséről.* A nagy jutalmat *Fejér Lipót* kapta az Interpolációról c., a Marczibányi mellékjutalmat pedig *Geöcze Zóárd* A felület területének Peano-féle definitiójáról c. munkájáért. A Bródy-díj nyertese: *Moldován Gergely.* A Nádasdy-jutalmat «Vasfő és Ime» c. költői elbeszéléseért *Zempléni Árpád*-nak ítelték oda. A Gorove-pályadíjat «Kant etikájának és az ethika történelmi hatásának kritikai tárgyalása» c. munkájával *Bartók György* nyerte el. — *A M. T. Akadémia jutalomtétellei.* (L. a Figyelő rovatot). — *Jelentés az akadémiai választásokról.* Az I. osztályba rendes tagnak megválasztatott: *Négyesy László* Társaságunk alelnöke.

Az Erő. 1918. évf. 9. sz. — *Szigethy Ferenc: Tompa olvasásakor.* (Vers.) — *H. Kiss Géza: Reviczky rózsái.* (Vers).

Berliner Börsen-Courier 1918. évf. 23. sz. — *R. Sp.: Wiener Theater.* Kritikák. 1. Lengyel Menyhért és Farkas Imre Bosphorus c. darabjának első előadásáról a bécsi Volksbühne-ben. Különös kisiklás ez a Tájfun, a Cárno és A táncosnő biztos fogással dolgozó szerzőjétől. Török barátaink nem érdemelték meg, hogy ily nevetséges módon vigyük színre őket, mint itt történt. — Pásztor Árpád és Góth Sándor Vengerkák c. darabja, melyet a bécsi Stadtheater mutatott be, öt krajcáros romantika öt képrészletben szállítva s ideális olvasmány a házmesternő szobájában, (utóbbi darabra nézve v. ö. még Rheinisch-Westfälische Zeitung. 1918. évf. I. 16. sz. a Bosphorus c. színműre nézve pedig a Deutsche Zeitung 1918. évf. I. -28. sz.)

Biblioteks Bladet. 1917. évf. 3. sz. — Ismerteti Biró Lajos Serpolette c. regényét, mely svédül könyvalakban Hugo Geber (Stockholm, 1916.) kiadásában jelent meg. (V. ö. Irodalomtörténet. 1917: 87. o.) A regényfordításhoz írt előszóban Leffler Béla ismerteti röviden a modern magyar elbeszélő irodalmat és Biró Lajos eddigi műveit.

Budapest. 1918. évf. 67. sz. — *Krécsy Béla: Gondolatok Kossuth Lajos amerikai beszédeiből.* Kossuth Lajosnak az Egyesült-Államokban tett körútjával kapcsolatban egész irodalom keletkezett Amerikában. A cikkíró néhány fenkölt gondolatot közöl K. L. angolnyelvű beszédeiből magyar fordításban.

Budapesti Szemle. 1918. évf. 1. sz. — *Tolnai Vilmos: Gertrudis (Katoná Bánk hányában).* Mint a legtöbb nagy remek, Katoná is bizonyos művészi homállyal vonz s ösztönöz újabb és újabb értelmezésekre. Már Vörösmarty «nem egészen érthető»-nek mondta a királyné jellemét; de az ő kora nem is volt szokva ily bonyolult szálakból szőtt jellemekekhez. Bánk bán pedig összetett jellemekből és indítékokból, igazi shakespearei módon egymásba szőtt tragédiák sora, egyetlenegy tragédiába csomózáva.

Vörösmarty megjegyzése indította Aranyt arra, hogy Bánkon kívül Gertrudisra is különös figyelmet fordítson. Szerinte a királyné szereplésének lényege az, hogy Melinda bukását könnyelmű udvari morállal segíti előidézni, mintegy játékból, míg aztán Ottó tehetetlensége folytán a kezdetet főbenjáró érdekből kényszerül végrehajtani. Tolnai azonban, a jellemnek kiinduló helyzetét, mintegy a dráma-előtti erőket vévén vizsgálat alá, arra a meggyőződésre jut, hogy a tragédiában lejátszódó élethalál harcnak Melinda sorsa csak egyik eleme, de nem tengelye. A miben Arany női szeszélyt lát, azt ő Gertrudis főjellemvonásából következő céltudatos cselekedetnek minősíti, Gertrudis férfias lélek: nőiessége sehol sem cselekvő indítéká tetteinek! Ellenben uralomra, hatalomra vágyik, s dinasztikus fajszeretete is, mely szintén pozitív tényező, csak egyik megnyilatkozási uralkodási vágyának. Míg férje, az ő engedelmes eszköze, otthon van, senki sem gátolja. De a király hadba kel, s helyettese, Bánk, tud élni a hatalommal: öntudatos, nagyakarató uralkodó, királyi lélek. Ő utjában állhat az asszony terveinek s az egész magyarságot egyesítheti vele szemben. Kettejük ellentétében van a tragédia-csírája. Egymással szemben álló két akarat. Bánkot azonban sem erőszakkal, sem váddal láb alól eltenni nem lehet: ő maga a becsület. Ép ezért jön neki kapóra Ottónak Melindával kezdett szerelmes kalandja. Ezzel fegyvert kap kezébe, mellyel — úgy hiszi — Bánkot elejtheti. Kihagyta számításából Melinda tisztaságát, Ottó pulyaságát, a nádor tragikus elhatározását. Az egyoldalúnak³ tervezett támadásból tragikus párviadal támad, melyben mindketten elesnek. Katona drámája tehát, úgy látszik, inkább Gertrudis tragédiája, mint Bánké. A királyné a cselekvőbb, céltudatosabb alak, míg Bánk jelleme jó ideig inkább a tépelődő Hamlet felé húz. Bár a királyné ily elsőrendű tragikus szereplője a darabnak, a költő inkább Bánkot állítja előtérbe, kinek személyében több érdek (emberi és nemzeti) egyesül. Jellemét gazdagabban is bontakoztatja ki, mint a királynéét. De Gertrudis nem tűnik el a színről bukásával; legsúlyosabb bűnhődése holta után éri, mikor maga a király kijelenti, hogy «méltán esett el». — *Császár Elemér: Szontagh Gusztáv kritikai munkássága. A Figyelmező (1826—40) kritikusa volt, a regény és dráma területén. Csak jelentékenyebb műveket bíralt. Célja a közönség tájékoztatása; ismerteti a mese anyagát, szövegét, jellemzést, előadást; megállapítja a mű költői eszméjét. Minden tendencia nélkül állapítja meg a mű értékét. Elfogulatlan. Relatív mértéket használ, nem feledkezik meg irodalmunk aránylagos fejletlenségéről. Kritikai bíráló fele ma is értékes (Abafi, Karthausi, Tárcazi Bende; Szigligeti drámái). Filozófiai készsége alapszik bírálói tevékenysége. Külföldi nagy költők (angol regényírók, Goethe) példáján s tanításain okult. Élethűséget s idealizálást együtt követel, de mintha a reális mozzanatot érezné fontosabbnak. Főkritériuma a lélektani valóság. Nemcsak bíralt; a közönséget esztétikailag iskolázta. Tévedése, hogy etikai szempontot kevert a széptanhoz; erkölcsi okulást vagy legalább erkölcsi alapeszmét vár minden műtől, s költői igazságszolgáltatást követel. Kár, hogy a Figyelmező megszüntével elhallgatott.*

U. i. 2. sz. — *Berzeviczy Albert: Széchenyi és a közművelődés.* Számos idézettel illusztrálja Sz.-nek a közművelődés különböző ágaira vonatkozó felfogását és programját, mely az emberi és nemzeti harmónikus egyesítésére törekedett, de nem egyszer, mint a Kelet Népeben, ellenmondást keltett. Ez utóbbi ponttal részletesebben foglalkozik. — *Kéký Lajos: Ágai Adolf.* Csak 4 éves korában, Pécelen kezdett magyarul tanulni. A magyar élet szeretete, pompás magyar nyelve, Nagyabonyban gyökeredzett meg benne, hol Abonyi Lajossal és Simonffy Kálmánnal kötött mély barátságot. A gimnázium magasabb osztályait Pesten végezte az evangélikusoknál és piaristáknál. Ez időbeli emlékei tele vannak a nagy idők (szabadságharc) eleven benyomásaival. A két felső osztályt Nagykörsön végzi, hol Arany is tanára volt. Bécsben, mint orvosnövendék, a Bach-világ elől oda menekült magyar ifjak társaságában él; ott ismeri meg Izsó Miklóst, Kecskeméthy Aurélt, kinek csipős, pajkos elméssége nagy hatással volt rá. Ott indul meg írói tevékenysége is, melynek kedvéért orvosgyakorlatával csakhamar felhagy. Első megtestesítője a magyar zsurnaliszta-típusnak. Kitűnő szerkesztő-tehetség. Első vállalata a Vértesi Arnoldtól 1870 nov. 20. átvett Magyarország és a Nagyvilág, mellyel a «Kávé forrás» irodalmi körét (Almási Balogh Tihamér, Asbóth János, Berczik, Dóczi L., Rákosi Jenő, Szilágyi Dezső, Toldy István stb.) képviselte, mely a 67-es nagy nemzedék politikai művét akarta a művelődés terén tovább folytatni. Másik a máig legjobb gyermeklap: a Kis Lap (1871 ápr. 1.), melynek főerénye, hogy komolyan veszi a gyermeket. Legmaradandóbb alkotása a Borsszem Jankó (1868 jan. 5.), amely Andrassy Gyula ösztönzésére indult meg Deák-párti organumként s Klič Károly és Jankó János személyében kitűnő rajzolókra tett szert. Munkatársainak két nemzedéke volt. Első a már említett Kávéforrás gárdája, melyből Dóczi, Rákosi, Berczik, Hevesi Lajos írtak sokat az élelapba: második a Kagál (= valami titokzatos zsidó camorra); hadiszállása az Európa kávéház. Kiválóbb tagjai Kozma Andor, Ambrus Zoltán; amaz a szélbali politika, ez az antiliberális törekvések ellen harcolt. Éledő figyelmük az irodalmi viszonyokra is kiterjedt; Csernátouyt, Dobst, Jókait, Szigligetit és Tóth Kálmánt sűrűn megcsipkedték. A politikán kívül hovatovább a magyar közélet egész területét bevonták a tréfa körébe, s Ágai állandó alakjai: Spitzig Jeik, Kotlik Zirzabella, Seifensteiner Solomon, Mokány Berci, Titán Laci, Kraxelhuber Tóbiás, Cenci néni, Vigyázó Laci, Tolyáss Dániel, Hombár Mihály, Bukovay Absentius, Claqueshutes Frigyes, Mihaszna András, Ciceszbeiszter, Dicsőffy Loránd, Sanyaró Vendel, Pokrócz Ádám, Tarjagos Illés, a Muicsaiak, Tömb Szilárd: az emberi és speciálisan hazai félszagségek egész tömegét személyesítik meg nagy elevenességgel. 1904-ben Heltai Jenő veszi át a szerkesztést és innen kezdve Ágainak kevés része van a lap tartalmában. Ritka jelenség, hogy kormány-párti lap ily országos népszerűsége jusson. Az állandó alakokat nem mind s nem mindig Ágai írta; munkatársai e részben való közreműködését a cikk részletesen ismerteti, Jókai élelapi alakjaiban több a humor és szatíra, emezekben a torzító hajlam s a groteszk felé hajló elmésség.

A Borsszem Jankó Ágai életének legnagyobb műve. A magyar tárcának legismertebb művelője, de nem megteremtője. Megelőzte Bulyovszky Gyula, Kecskeméthy Aurél, Berezik Árpád. Friss impressziók, tisztán szórakoztató szándék, elmés forma, élcek, ötletes előadás, fesztelen hang, kitűnő, de néha keresetten virtuskodó magyarság: jellemzi tárcáit (az útiakat is). Novellái erősebben mutatják szerkesztésbeli fogyatkozásait. Az emlékezés mélabúja színezi Por és hamú, s Új hantok címen összegyűjtött tárcáit, melyekben elhunyt barátairól, jó embereiről ír. Egész lélekkel pestivé lett, végig élte a főváros nagyarányú kiépülését, siratja az eltűnő régít, köszönti az újat. *Angyal Dávid: Kónyi Manó (1842-1917)*. Nekrológ, mely K. M. munkásságának minden részletére kiterjeszkedik, s úgy jellemzi, mint aki leghívebben és teljesebben gyűjtötte össze a kiegyezés történetének emlékeit. — *Kern Aurél: Jelentés az 1917. évi Greguss-jutalom tárgyában* (Első zenészeteki évkör. 1911—1916). A magyar zene kialakulásának akadályaira s újabban biztató jeleire is visszatekint. A díjra Hubay Jenő «1914» c. szimfóniája ajánlatot.

U. i. 3. sz. — *Gaal Jenő: Gróf Széchenyi István nemzetgazdasági alapoeszméi*. A kérdés megvilágítása a művelt közönség számára. — *Takáts Sándor: Zrinyi Miklós emlékezete*. Felolvasás a Kisfaludy-Társaság ezidei közülésén. Zrinyi lelki nagyságáról, törekvéseiről és hatásáról. *Szinnyei Ferenc: Justh Zsigmond*. Írói arckép. J. Zs. életének és írói fejlődésének bemutatása után rátér munkái beható elemzésére. Justh három kört ismert jól: az író- és művészcivilizációt, az alföldi parasztokat és az arisztokráciát. Képzetele nem volt gazdag, sokszor ismételte magát, de meséinek soványságát megfigyelésekkel és lélekelemzéssel pótolta. Líraisága egyéni szint és érdekességet kölcsönöz munkáinak. Kedvelte a hangulatos leírásokat. Franciás recept szerint dolgozott. Bourget és Maupassant, a régibbek közül a Goncourtok s Flaubert hatottak rá, főleg leírás és lélekrajz tekintetében. Egyike volt azoknak, akik franciás csiszoltságot, elmésséget, mozgékonyt, modernséget hoztak elbeszélő irodalmunkba. Aránylag kevés örökséget hagyott ránk, de erről tudomást kell vennie irodalmunk történetének. *Jankovich Béla: Ünnepi beszéd Széchenyiről*. Szónoklat a Nemzeti Kaszinó lakomáján. — *Négyesy László: Világáramlatos kritika*. Levél a szerkesztőhöz. Hatvany Lajos új folyóiratot indított s ebben megtámadta Berzeviczy Albert új könyvét, a Délen című utirajzgyűjteményt. Hatvany cikke nem bírálat volt, hanem lerántás. «Okulást nem nyújt egyebet, mint azt, hogy hova jut egy jól indult, de elkapott és mindenáron vezérszerepre törekvő író, ha nincs vágyaihoz mért tehetsége s nincs önuralma és felelősségérzete.» Hatvany főcélja, hogy ártsa az irodalmi és közélet kiválóságainak. Nyikorgó mondatokkal próbálja gáncsolni Berzeviczy stílusát s kiszakított mondatok alapján igyekezik a maga részére vonni olvasóit. Nevetségesebbnél nevetségesebb föltevéseket és ferdítéseket kockáztat meg. Itél lelkiismeretesség és ítélőképesség nélkül. Kirohanása a kritikai bolsevikizmus jelentkezése a magyar irodalomban.

U. i. 4. sz. — *Gaal Jenő: Egy elfelejtett nagy emberünk, Thes-*

sedik Sámuel emlékezete. Adalék a magyarországi nemzetgazdasági törekvések történetéhez.

U. i. 5. sz. — *Császár Elemér: Kölcey, a kritikus.* Épen száz esztendeje, hogy Kölcey Ferenc föllépett kritikai dolgozataival. Mestere Kazinczy Ferenc volt, aki különösen az Erdélyi Múzeum 1814. évi első füzetében közzétett Himfy-bírálatával adott neki példát a bírálásra és föllépésre. Míg azonban Kazinczy bókok mögé rejtette kritikai megjegyzéseit, Kölcey egyenesen beszélt s 1817. évi bírálataival vihart támasztott maga körül. Ezeket a bírálókat részletesen elemzi a szerző. — *Vikár Béla: Észrevételek Zempléni Árpád bírálatára s a magyar versidomhoz.* Megjegyzések az ősi nyolcas elméletéhez.

U. i. 6. sz. — *Márki Sándor: Thaly Kálmán emlékezete.* Emlékbeszéd a M. T. Akadémia nagygyűlésén. Thaly történetírói érdemein kívül költői munkásságáról is megemlékezik a szerző s visszautasítja azt a föltevést, hogy Thaly a kuruc dalok közé becsempészte volna a maga költeményeit. A hamisításnak ezt a bűnét, a szerző szerint, Thaly jelleme kizárja. — *Ravasz László: Széchenyi hatásának titka.* Sz. I. prófétai hivatásáról és hatásáról. — *Siklóssy László: Verancsics Antal mint műpártoló.* A XVI. századi történetíró művészeti érdeklődéséről. — *Ilosvay Lajos: Az Akadémia újabb feladatai.* A természeti és technikai tudományok mai térfoglalásának korában a M. T. Akadémiára is új feladatok hárulnak. Munkatervét ki kell bővítenie. A kibővítésre nézve hasznos tanácsokat ad a szerző, azonkívül megállapítja, hogy: «Elevenebb és mindenek fölött eredményesebb tudományos élet nem egyes tudósok érvényesülhetésének, becsvágyuk kielégülhetésének magánügye, hanem Magyarország becsületének tartozéka.» — *Bleyer Jakab: Jövőnk és a tudomány.* «Nem férhet hozzá kétség: a magyar jövőt a tudományra kell építenünk, vagy homokra építjük.» (L. Figyelő-rovatunkat.)

Debreczeni Protestáns Lap. 1918. évf. 6. sz. — *Kardos Albert: Meg egyszer Tompa.* Válasz a Sárospataki Református Lapok 1918. évi január hó 6-iki támadására.

Déli Hírlap. 1918. évf. 94. sz. — *Magyar darabok külföldön.* Az utóbbi időben tíz magyar darabot kötöttek le maguknak a külföldi színházak. Ezek a magyar darabok: *Zyklamen* (Gábor Andor: *Ciklāmen*), *Der wieder-spänstige Prinz* (Mohácsi Jenő és Gajári István dr.: *A makrancos herceg*), *Vengerka* (Pásztor Árpád és Góth Sándor), *Der blonde Traum* (Földes Imre: *Halló!*), *Der Hut Seiner Hoheit* (Ujhelyi Nándor: *Ő fensége kalapja*), *Lea Lyon* (Bródy Sándor: *Lyon Lea*), *Die Frau des Anderen* (Balázs Sándor: *Feleségünk*), *Der Kriegsgefangene* (Hevesi Sándor: *A hadifogoly*), *Der Baum der Erkenntniss* (Drégely Gábor: *Egy férj, aki mindent tud*), *Fata Morgana* (Vajda Ernő: *Délibáb*). A darabokat a bécsi, berlini, prágai, tescheni, troppau, karlsruhei és zürichi színházak szerezték meg előadásra.

U. i. 95. sz. — *Zilahy Lajos: Arany-kultura* címen Arany életrajzának megírását sürgeti.

U. i. 130. sz. — *Szini Gyula: Nem kaphatók Petőfi, Arany Tompa verses könyvei* címen azt panaszolja, hogy a magyar klasszikusok kiszorultak a könyvpiacról.

Die Wahrheit. 1917. évf. XII. 29. sz. — *Die schamlose Alraune.* A magyar állami ügyészség végre rájött, hogy irodalmi dolgokban is van a türelemnek határa s elkoboztatta H. H. Ewers *Alraune* c. regényének magyar fordítását, a kiadót pedig pörbe fogta. Ez az esemény annál örvendetesebb, mivel eddig éppen Budapest volt a legsikamlósabb gyártmányok tűzhelye az egész irodalmi világpiaccon.

Dunántúli Protestáns Lap. 1918. évf. 1—2. sz. — *Körös Endre: Tompa, a nemzeti költő.* Költészetének főképp epikus jellegű része erősen oktató célzatú. Mint ahogy a nemzet nagy szabadságmozgalmai mindenkor egyidejűleg folytak a hitért és hazáért... úgy forrott össze a kálvinista pap lelkében is a vallásos meggyőződés a hazaszeretettel. Tompát a nemzet költőjévé a forradalom bukása tette. A továbbiakban a szerző főképp a hazafias allegóriákat elemzi.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1918. évf. 1—2. sz. — *Hegedűs István: Apponyi Balázs latin zsoltárkönyve.* Címe: In Divini Regis Prophetæ David triadem Quinquagenariam seu Psalterium. Interpretatio poetica Authore Blasio Apponi de Nagy Appon. Libero Domino in Pereslin et Korlátkő. Viennæ Austriæ M.D.C.XXIV. Apponyi nem fordítást ad, de parafrázist. Az első ötven zsoltárt bevezető prologus magasan szárnyaló óda, mely tanúságot tesz A. művészi öntudata mellett. Biztosan a Vulgata alapján áll. Az egyes zsoltárok élére helyezett értelmező argumentumokban a tipologikus felfogás uralkodik. A törekedett Dávid gondolatvilágát adni vissza és pedig a megfelelő klasszikus reminiscenciákkal megelevenedett formában horatiusi ódát vagy Seneca-féle karéneket szerkeszt egybe Dávid gondolataiból. Dávid zsoltárainak motívumát nem egyszer teljesen önálló költemény írására használja fel. — *Kerényi Károly: Görög tragédiánk.* Ungvárnémeti Tóth László Narcisz c. darabjáról. A darab egyáltalában nem olyan hű utánzata a régi athéni tragédiáknak, mint ahogy a kézikönyveink állítják. A tárgy nem athéni, hanem alexandriai. U. Tóth László viszonya Ovidiushoz olyanféle, mint a görög tragikusoké Homeroshoz. A boszuló istennő Tóthnál nem a Nemesis, hanem Cypris. Ez Euripides hatása. A tragédia egyetlen kardala — a „Jalemon” — az idillköltészet hatása alatt keletkezett. Sem a karének, sem a kar nem tragikus. Metastasióknak szoktak így feltűnni hirtelen a korusai, hogy elénekeljék alkalmi kardalocskáikat. Legközelebbi rokona szerző szerint a világirodalomból Poliziano Orfeojának dryas-kardala, amely Euridicét siratja el. — *Angyal Dávid: Bethlen Miklós és Prevost abbé* címen — utalva Birkás Géza egy hasonló írlására

cikkére — a további félreértések megakadályozása céljából rámutat a már Szalay Lászlótól is említett tényre, hogy a *«Memoires du Comte Bethlen Miklós»* nem Bethlen Miklós könyve, hanem Abbé Réverand írta, aki XIV. Lajos diplomatája volt s Erdélyben tartózkodott 1677—1679 közt. — *Sebestyén Gyula: A nagyszentmiklósi kincs feliratairól.* A szerző, vonatkozással Németh Gyula bírálatára, hangsúlyozza, hogy ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy Thomsen kritikájával a két magyar kísérletező eredményeinek ügye epigrafiai tekintetben még nincs végérvényesen elintézve. — *Pfeifer János: Petki Farkas leányai.* Jókai illyőmű regényes képének meséje Apor Péter Metamorphosisából, illetőleg Cserey Mihálynak a műhöz csatolt egyik megjegyzéséből való. — *Körösi Sándor: Zrinyinek egy példabeszéde.* Zrínyi Áfuma vége felé az erőszakról szóló olasz példabeszéd helyesen így írandó: *La forza caga ragione adosso.*

U. i. 3—4. sz. — *Husztini Révhegyi Rózi: Kelecsényi János.* Nekrológ. — *Kemény Lajos: Schiller a kassai színpadon.* Adatközlés. — *Fest Sándor: «Kazinczy levelezése»-nek angol vonatkozású jegyzeteihez.* Kiegészítő adatok. — *Zoltai Béla: Az Ágis-kérdéshez.* Tárgytörténeti utalások. — *Ferenczi Zoltán: Pár megjegyzés Körösi Sándor «Zrinyinek egy példabeszéde» c. cikkére.* Helyreigazítás. — *Bán Aladár: A Toldi-monda alaprétege.* A szerző felel a dolgozatáról írt bírálatra. Az így támadt vitát *Heinrich Gusztáv: Válasz-a zárja be.*

U. i. 5—7. sz. — *Pruzsinszky János: Pis Manibus.* Hosszabb tanulmány-szerű megemlékezés a budapesti egyetem nemrég elhunyt tudós tanáráról, Ponori Thewrewk Emilről. — *Berzeviczy Albert* válaszol Csengeri Jánosnak a Délen c. könyvről írt bírálatára. A vitát *Csengeri J.* felelete zárja be. — *Ferenczi Zoltán: Adalékokat közöl Zrínyi «Az török Áfium ellen való orvosság» c. művének forrásaihoz.* — *Tolnai Vilmos* a *fűzerrim* elnevezést ajánlja a rimelhelyezésnek arra a különös módjára, mikor a sor végével a következő sor eleje rimel. (V. ö. Greguss Á.: A férfihoz c. versét.) Ez a rimelhelyezés valószínűleg nem Greguss találmánya; a német irodalomban Schlegel Frigyes versei közt is többször akadunk fűzerrimre. — *Heller Bernát* a Nibelungének további nyomaira mutat rá a Toldi Szerelmében (I. a Forgách-címer költői történetét). — *Kerényi Károly* felhívja a figyelmet arra, hogy a klasszikus vers fordításának és a formák viszonyának kérdése Babits M. Irodalmi Problémáiban ismét fölmerült. Babits szerint a formai hűség elengedhetlen, mert tőle függ a költemény hangulata is. — *Kereszty István Egy bécsi képes lapról írva* a *Mussestunden* (Wien, 1861, 1862) c. folyóirat magyar vonatkozású költeményeinek bibliográfiai ismertetését adja. — *Szigetvári Iván Arany Toldija szerkezetéről* szólva megjegyzi, hogy a Toldi szerkezete teljesen megegyezik egy olyan alexandrin-sorral, amely három szótagú ütemekből áll.

Élet. 1917. évf. 50. sz. — *Izsóf Alajos: Sebők Imre emlékezete* címen a korán elhunyt tudós utazót jellemzi. — *Brisits Frigyes: Molnár Ferencről* ír arcképet. M. F. a modern magyar irodalom egyik legjelentősebb értéke. A budapesti világvárosi életnek minden szociális, politikai, iro-

dalmi feltjét az elbeszélő készség könnyedségével, a szatira meglepő ötletességével s bizonyos drámai technikával ábrázolja kisebb rajzaiban, novelláiban s regényeiben. Regényeiben nem a cselekvény bonyodalmanak szétfejlődése, izgató lepergése a fő, hanem a vakmerő helyzet s magának az esetnek az ember pszichológiájában valami érzelmes kioldódása. M. főereje, egész jelentősége drámai írásaira esik. Ő voltaképp líraivá tette a drámát. A mesénél nagyobb fontosságú előtte a jelenetnek gyors és meglepően izgalmas fordulata, a finom éllel, de néha triviális tartalommal pergő és villanó párbeszédek harca.

U. i. 1918. évf. 6. sz. — *Boros Ferenc: Móricz Zsigmond. Írói arckép.*

U. i. 9. sz. — *Brisits Frigyes: Túri Béla írói arcképe.*

U. i. 28. sz. — *a. j.: Lévy Józsefről.* Lévy József és kortársai becsületes fanatizmussal, magyar szívvvel és keresztény lélekkel irtak, ma pedig csak úgy érvényesülhet a keresztény talentum, ha eladja magát. Az idegen tőke ránehezedett a magyar irodalomra.

Érdekes Ujság. 1918. évf. 2. sz. — *Gyóni Gézaról* címen közöl cikkeket több fényképreprodukcióival: Gyóni lakóháza csabai diákkorában, a matúrán Gyóni, Gy. a csabai diákbandában, Gy. Mihály, Gy. Géza és Mihály apja, anyja, idősebb nővére, Gy. két közismert képe a szabadkai időből, szabadkai lakóháza; Gy. mint soprani újságíró.

Erdélyi Szemle. 1918. évf. 8. sz. — *Walter Gyula: Kassák Lajos. Rövid méltatás.*

U. i. 12. sz. — *Joel Béla: A «Ma» szépirodalma.* A Ma szépirodalma ledobott magáról minden konvencionálisat, de úgy és olyan radikális pórségig, hogy méltán a klasszikushoz való visszatérést jelentheti.

Eszterdő. 1918. évf. 1—4. sz. — *Hatvany Lajos Berzeviczy Albert.* A választ megadta rá Négyesy László a Budapesti Szemle 3. számában. — U. a: *Rákosi Jenő.* Rákosi jellemzése Hatvany szempontjából.

Éva. 1918. évf. 2. sz. — *H. László Ary: Asszony-líra* címen a háború előtti korszak lírai költőnőiről ír. A melancholiának legnemesebb dalnokai közé tartozik Szalay Fruzina; a szimbolikus líra magyar lantosa Czóbel Minka; a hervadásnak ihletett költőnője Krüzsélyi Erzsike; Erdős Renée Szilágyi Géza után legelső erotikus költője volt a magyar Parnasz-szusnak. Az erotizmus karjaiba temetkezett Alba Nevis is. Az asszony-líra kétségkívül legmerészebb, legérdekesebb művelője Kaffka Margit, kinek versei a Nyugat hasábjain jelentek meg. A proletár-költészet asszony lírikusa Várnay Zseni, Lányi Sarolta is finom alkotásokkal gazdagította idetartozó liránkat.

Felvidéki Ujság. 1917. évf. 268—271. sz. — *Kálniczky Géza: Tompa kassai fogtsága.* A kassai Kazinczy-társaságban T. születése századik évfordulóján tartott alkalmi felolvasás. A dolgozat adatai — mint a szerző

is megjegyzi - T. levelezéséből, a róla írt életrajzokból és a művei kiadásához csatolt jegyzetekből vannak merítve.

Fremdenblatt. 1918. évf. 17. sz. — A bécsi színházak heti műsorán négy magyar darab szerepel: Herczeg Ferenc: Kék róka, Molnár Ferenc: Uri divat, Pásztor-Góth: Vengerkák, Lengyel Menyhért: A táncosnő.

Huszadik Század. 1917. évf. 3. 4. sz. — Kemény Gábor: Gyóni Géza címen Gyóni líráját jellemzi.

Illustrierte Zeitung. 1918. évf. 3904. sz. A. Weber: Die literarischen Beziehungen zwischen Ungarn und Deutschen. Rövid áttekintés a német irodalom magyarországi hatásáról. Figyelemreméltó, hogy a szerző élesen különválasztja a német befolyást az osztrák szellemi hatásról. — Jakob Bleyer: Ungarn und Deutschungarn. A hazai németiség politikai és kulturális helyzetéről. «Minden, ami Magyarországon a nemzeti élet magaslatára emelkedik, csak magyar lehet vagy ha nem az, előbb magyarra kell lennie.» — E. Mogk: Märchen und Sagen aus Ungarn und Kärnten. Elisabeth Róna-Sklarek Ungarische Volksmärchen c. mesegyűjteményéről.

Irodalomtörténeti Közlemények. 1918. évf. 1. sz. — Tolnai Vilmos: Katona József és Fessler. (Forrástanulmány.) Fesslernek Katonára tett tárgyi hatását mutatják: 1. Simon bánnak Micz bánnal való azonosítása; 2. a pozsonyi jelenet; 3. Tibore jaderai önfeláldozó vitézkedése; 4. a Gertrudia jelleme ellen tehető kifogás előzetes elhárítása s végül a «mester» (Solommester) címzés. — Perényi József: Aranka György nyelvművelő társasága. (I.) Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság — a szerző pontos megállapítása szerint — az első vagy alakuló üléstől 1793. dec. 3-tól az utolsóig, vagyis 1801 június 17-ig összesen ötvenkét (= 52) összejövetelt tartott. A Társaságot Döbrentei Gábor akarta életre kelteni 1818-ban, de hiába; 1820-ban egy főkormányzóki rendelet megtiltotta a működését. A Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja 1796-ban jelent meg. A kiadvány méltatását az Arankához intézett s a Társaság munkásságára is jellemző levelek, továbbá a Társaság irataival együtt Marosvásárhelyről a kolozsvári rk. liceum könyvtárába került értékes kéziratgyűjtemény ismertetése követi. — Décsi Lajos: Adalékok báró Jósika Miklós életrajzához. 1. Idősb br. Jósika K. végrendelete (1823. XII. 25.); — 2. A báró Jósika M. valóperében hozott ítélet (1847. VI. 4.); — 3. Báró Jósika M. és neje valóperi szerződése. — Harsányi István: A sárospataki könyvtár egy XVII. századi verseskönyv-töredékét ismerteti. — Gragger Róbert adatokat közöl Kazinczy Ferenc iskolai inspektorságához. Gróf Török Lajos levele Kazinczy F.-hez (1786. XI. 4.); Kazinczy F. megegyezése a szepesolaszi iskolák egyesítése tárgyában (1787. IV. 21.) — Perényi József Csepreghy Ferencnek Gyulai Pálhoz (1878. V. 30.), — E. Kovács Gyulához (1878. II. 24.), öccséhez Jánoshoz (1886), — Tukoray Lorándnak Csepreghy Ferenchez (1879. V. 22.), — Özvegy Csepreghy Ferencnének

E. Kovács Gyulához (1885. XI. 12.) intézett levelei. — *Gulyás József* pedig gróf Teleki Józsefnek a sárospataki könyvtárban levő ismeretlen leveleit közli. — *Iványi Béla*: *Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából*. Gr. Teleki Józsefhez írt levelek Benkő Józseftől (1782. VI. 11.), — gr. Teleki Lászlótól (1785. VII. 16.), — Révai Miklóstól (1786. II. 12., 1787. V. 1.), Dechy Sámuelától (1791. XI. 8., XII. 21.), — Engel Keresztélytől (1793. XI. 12., 1796. I. 19.), — Gr. Széchenyi Ferentől (1793. XI. 30.), — Kazinczy Ferentől (1794. I. 13.), — Weber Simontól (1795. II. 12.); Kazinczy F. négy levele gróf Teleki Lászlóhoz [1819. II. 23., VIII. 27., IX. 28., 1820. I. 4. (mellékelve egy Thaisz Andrásnak szóló levél), 1825. XI. 22. (Csatolva „Előbeszéd Szallusztóhoz.”)] — *Hellebrant Árpád*: *Irodalomtörténeti repertorium*.

U. i. 2. sz. — *Király György*: *Világíró Sándor mondája régi irodalmunkban*. (I.) A Nagy Sándorról szóló mondát több tekintetben párhuzamba lehet állítani a trójai mondával; jellemző rájuk, hogy mindkettő érdekes példáját nyújtja a klasszikus szellem irodalmunkban való terhodításának. Eddig Haller fordítását tekintették a Sándor-monda egyetlen magyar visszhangjának, holott ugyanennek a regénynek már száz évvel előbb van egy teljesebb magyar fordítása, valószínűleg Heltaitól, nem szólva egyéb apró mondai részletekről, továbbá az idézetek és célzások nagy tömegéről, melyek régi irodalmunk minden ágára és műfajára kiterjednek. A szerző főképp az olyan önálló részleteket teszi vizsgálat tárgyává, melyek legalább is a példázat kerekdedségét érik el. Kutatásait nem is terjeszti túl a XVII. századon, mert a tudományos történetírás föllendülése folytán a XVIII. sz.-tól kezdve már nem a mondai, hanem az igazi Nagy Sándor kerül az érdeklődés előterébe. A továbbiak során megtudjuk, hogy a monda forrásai között első helyen állnak a történetírók (Qu. Curtius Rufus stb.) művei, a középkori Sándorregények főforrása azonban a Pseudo-callisthenesre visszamenő görög regény. Majd a mondanak középkori irodalmunkban — Temesvári Pelbartnál, továbbá a Bod-, Jobkowitz-, Székelyudvarhelyi- és Érsekújvári-kódexben — való szerepét ismertetve, a szerző a Sándor-monda legjelentősebb hatását abban látja, hogy nemzeti mondáink számára származási kapcsolatot teremtett a bibliai Góg és Magóg nemzetséggel. Egy másik befolyása a Sándor-mondának Attila történetében jelentkezik. A szerző itt utal Fóti József Lajosnak e tárgyra vonatkozó megállapítására, de megjegyzi, hogy a Sándor- és Attila-monda e rokonságát már Fóti előtt háromszáz évvel fölismerte Forró Pál Curtiusfordításának egyik függelékében. — *Perényi József*: *Aranka György Magyar Nyelvművelő Társasága* (II. és bef. közl.) Érdekeselek a Társaság kéziratgyűjteményének szépirodalmi darabjai is. A régibb keletű kéziratok közül legnevezetesebb az 1699-ből származó „Bokros Jajszó kiáltás az az Kolozsvár Városának . . . megégéséről szerzett siralmas Három Énekek”. Költői értékük e verseknek nincsen. A Társaságnak felajánlott művek közül figyelemreméltó egy német regény alapján készült drámai mű: „A szép Abellino avagy a bölts öreg”. Szerzője: gróf Bethlen Imre. E munka nem egyéb gyenge kísérletnél. A szerző ezután sorra véve a kézirat-

gyűjtemény többi verses és prózai darabjait, befejezésül azokat az iratokat ismerteti, melyekből kitűnik, hogy az Erdélyi Nyelvművelő Társaság munkakörét idővel ki akarta tágítani s valósággal egy tudós akadémia szervezését tervezte. Az új társaság neve Erdélyi Országos Tudományokat Mívelő Társaság lett volna, de sohasem alakult meg. Az érdekes dolgozatot a címben írt tárgyra vonatkozó irodalom zárja be. — *György Lajos: Jovinianus.* A Jovinianus néven ismert legenda évezredekre visszanyúló kialakulásának főbb mozzanatait azt mutatják, hogy a buddhista vallási felfogásban gyökerező indiai mese előbb Perzsiába jutott el, onnan valószínűleg szóbeli közlés útján a zsidókhoz, kiknél legendává alakult át. Az arabok már ebben a formában veszik át, majd Bizánc közvetítésével Nyugat is megismerkedik vele. Hans Sachs volt az első, ki a *Gesta Romanorum* szövege alapján 1549-ben egy rövid mesterdalban földolgozta s később drámává is átformálta. A kevély császár legendája elég korán átkerült irodalmunkba. Belesodródott abba az áramlatba, mely a XVI. sz. költészetének legérdekesebb fejezetét teremtette meg: a széphistóriákét. Ezek között foglal helyet Poli István *Jovinianusa* (1593). E műnek négy kiadása ismeretes. A magyar énekszerző a *Gesta Romanorum* elbeszélését formálta versekbe s invenció nélkül dolgozta fel a költői alakításra önként kínálkozó tárgyat. A népszerű legenda tárgyával egy Horger Antaltól kiadott — csángó mesében is találkozunk. Újabbban a modern népirodalomba is bevonult Sík Sándor egyik novellájában. [E tárgykörbe tartozik ez a ponyvavers is: «A megalázott kevélység vagy hogyan tért eszére a gögös császár. Rigmusokba szedte Debreczeni Gyula deák. 4 kép. Bp. 1895. 19. l. Rózsa K. kiadása.] A szerző ezután Poli I. Jovenianusának szövegét közli a legrégibb kiadás alapján. — *Décsi Lajos: Marocsai János colligatum* címen egy — a bpesti tudományegyetem könyvtárában őrzött — XVI. századbéli nyomtatvány-csoportot ismertet s a mellette található magyar kéziratot anyagot közli. — *Décsi Lajos: B. Kemény Zs. és Kovács Lajos levele b. Wesselényi Miklóshoz.* Adatközlés. — *Iványi Béla: Irodalomtörténeti levelek a gróf Teleki-család gyömrői levéltárából* (II. és bef. közl.). Kazinczy F. (1822. IX. 16., 1824. X. 8., X. 30., XI. 2., 1825. I. 28., II. 24., 1833. II. 10.) és Horvát István (1825. XII. 28., 1834. III. 4.) levelei. *Császár Elemér: Kovács Ferenc irodalmi hagyatéka* (I.). Kovács Ferenc (1746—1819), aki a magyar írók egész sorának (köztük Kovács Pálnak, a Beöthyeknek stb.) őse lett, előbb Pápán mérnök, majd Dégen Festetich Antal jószágigazgatója volt, szabad idejét az irodalomnak szentelte. Írói törekvései nem erősödnek dicsvágygá. Eredeti és fordított művei közül csak Boileau víg eposzáinak fordítását nyomatta ki «A pulpitus» címmel (1789), továbbá az «Emberséges ember egész tisztje» c. franciából fordított művét (1775). Öt kötetbe egybegyűjtött (Beöthy Zsolt birtokában levő) kézírataiból tiszteletreméltó egyéniség képe tárul elénk. (A szerző ezután részletesen ismerteti az egyes kötetek kézirati anyagát). — *Harsányi István* jegyzeteket közöl Petrovay Miklós énekeskönyvéhez (v. ö. Irodalomtört. Közl. 1916 évf.). — *Ferenczi Zoltán* megállapítja, hogy a Kéky-féle Tompa-kiadásban második helyen álló népdalok előbb jelentek

meg, mint a költemények élére tett Postadal. — A füzet közleményeinek sorát *Hellebrant Árpád* irodalomtörténeti repertoriuma zárja be.

Jelenkor. 1917. évf. 2—4. sz. — *Mittay László*: *Molnár Ferenc*. Líri-
záló elmefuttatás. — *Gaal Gábor*: *Lirikusok*. Ignotus. Gábor Andor,
Szép Ernő és Kaffka Margit dicsérete. — *Hevesy Iván*: *Révész Béla köl-
tészete*. Megfogható dolog ebben sincs. Ez a cikk is a »legénlegesebb im-
pressziók túlfinomodott lírája» akar lenni. — *Lukács György*: *Az új
lélekdráma*. Balázs Béla drámájának, a Halálos Fiatalságnak, megjelenése
kapcsán széljegyzeteket írt a drámairodalom legújabb fejlődéséhez. Filo-
zófiaí póz, vergődő »stílusakarás».

Juventus. 1918. évf. 9-10. sz. — *Petőfi Sándor* »Dicsőrsz kedves...»
c. versének, Herczeg F. A. Szentirás és Mikszáth K. Léta vára c. rövid
elbeszélésének latin fordítása. (Az elsőt: Lehmann Vilmos, a másodikat:
i. m., a harmadikat: Nagy Győző fordította.) — *De monumento Nicolai
Zrinyi*. Zrinyi, a költő csáktornyai emlékoszlopának latin felirata.

Kassai Ujság. 1917. évf. 274. sz. — *Kálniczky Géza* Tompának a
Lajta melletti Bruckból 1848 október 22-én keltezett ismeretlen leve-
lét közli.

Katholikus Szemle 1918. évf. 5. sz. — *Várdai Béla*: *Zrinyi, a költő*.
Múltunk e kiválóságának pályáját és jelentőségét méltatva hangsúlyozza
a szerző, hogy Zrinyi költői érdeme a magyar katolicizmus történetének
is dicsősége. Főműve célzatát illetőleg »alaposan tévedtek, akik azt is
belemagyarázták, hogy Zrinyi áldozatul valósággal felajánlja magát Is-
tennek. Imája a feszület előtt éppen nem heroikus fogadkozás, hanem végső
fordulatában egyenesen az elcsüggedt ember beszéde. A martir-halálra
való készség csak az alexandriai Szent Katalin legendájában van még oly
ihletettséggel kifejezve magyarul, mint a Zrinyiászban... elfogadhatlan
túlzásba estek — úgymond — azok is, alul Zrinyi önfeláldozásának ezen
motívumát tovább szöve, nemzetmegváltást tulajdonítottak neki. Négyese
igen helyesen mondja, hogy egy új megváltás a krisztusi után, amilyen
lehetetlen, ép annyira felesleges is.»

Keresztény Magvető. 1917. évf. 5-6. sz. — *Kiss Ernő*: *Tompá Mihály*
Jubilaris méltatás.

U. i. 1918. évf. 2. sz. — *Pákei Lajos* a »Heltai unitárius nyomda»
felállítása érdekében emel szót.

Kritika. 1918. évf. 1—2. sz. — *L. Sipos Kamillo*: *Kossuth Lajos mint
nemzetgazdász 1848-ig*. Értekezés.

Literarisches Echo. 1918. évf. I. 1. sz. — *Ignaz Peisner*: *Ungarischer
Brief*. Hír a Tompa-centennariumról a költő rövid jellemzésével, Molnár

Ferenc Fehér Felhőjének akadémiai megkoszorúzásáról, Babits Mihály Irodalmi Problémák c. könyvéről, Tömörkény István haláláról, Gyóni posthumus költeményeiről, Vajthó László Német Anthológiájáról, Vikár Béla Rusztaveli-fordításáról, Bródy Sándor színpadon lévő darabjáról.

Magyar Könyvszemle. 1918. évf. 1—2. sz. — *Váczy János* mutatóványt közöl a M. N. Múzeum Orsz. Széchenyi könyvtárában őrzött irodalmi levelestár készülő katalógusából. (A jegyzék tudományos értékét növeli az a körülmény, hogy a tartalmi ismertetésen kívül — ha már megjelent kéziratról van szó — pontos könyvészeti utalást is nyújt.) — *Gulyás Pál* hosszabb cikkben a Karoling-korszak előtti miniaturát ismerteti. — *Baranyai Zoltán* újabb adalékokat közöl Kont Ignác «Bibliographie Française de La Hongrie»-jához. (E felsorolás egyéb érdekes adatokon kívül a «Ma Solitude Sans Chagrin... A Lausanne, 1789» c. könyvben gróf Fekete János «Mes Rapsodies...» c. munkájának egy eddig ismeretlen címlapkiadására mutat rá.) — *Ferenczi Zoltán, Hamar István, Kemény Lajos és Zoványi Jenő* adalékokat közölnek Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának II. kötetéhez. — *Iványi Béla* az eperjesi egyház könyvtárának 1606. júl. 18-án készült leltárát ismerteti. A leltár 175 (latin, görög, német és héber) munkát sorol fel, magyar nyelvű egyetlen egy sines köztük.

Magyar Figyelő. 1917. évf. 24. sz. — *Özv. Mikszáth Kálmánné Mauks Ilona: Mikszáth Kálmán.* Szerelmük további története. Mikszáth Pesten vizsgára készül, Mauks Ilonának atyja kijelenti, hogy Mikszáth-hoz sohasem fogja hozzáadni. Petőfire hivatkozik, ki 1843 májusában, Pozsonyban vele s Jeszenszky Danival lakott egy szobában: már neves író volt s még sem volt mit ennie. Az ő (Mauks) fenyőfaládája tetején írta A távolból c. költeményét. A láda 1865-ben tűz áldozata lett. — *Schiller Zsigmond: Kítaibel Pál.* Az 1871-ben elhunyt kiváló magyar botanikusról, ki Linné mesterséges rendszerén — több nyugoteurópai szaktársával együtt — nem egy rést ütött, s magyar elődeivel szemben, kik szűk helyi vonatkozások körében mozogtak, az egész ország flórájára kiterjesztette figyelmét.

U. i. 1918. évf. 1. sz. — *Kőrösi Sándor: Az Áfium és Busbeck.* Busbequiustól származó átvételekre legelőször Marczali mutatott rá Zrinyi műveiben. A filológiai egybevetés Ferenczi Zoltán érdeme. Kőrösi megállapítja, hogy Busbequius az állam- és haditudományok terén Machiavelli tanítványa volt, épúgy mint Zrinyi. Ami bennök közös, az mesterüknek Machiavellinek tanításából folyik. Busbeck Exclamatiója nem nevezhető az Áfium forrásának; az csak minta és keret, melybe Machiavelliből eredő elvei alapján a nemzeti hadsereg felállítását célzó javaslatát, az általános hadkötelezettség eszméjét, a hadszervezés mikéntjét belefoglalja.

U. i. 3. sz. — *Porzolt Kálmán: Blaha Lujza és a népszínmű.* A népies színpadi irodalom hosszú időn keresztül hozzásimult Blaha Lujza egyéniségéhez. Azóta kifejlődött egy speciális budapesti irodalom, mely nem

ismeri a magyar népet. — *Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései.* Adatok a regényíró életéhez.

U. i. 4. sz. — *Mezei Ernő: Eötvös Károly.* Székfoglaló a Petőfi-Társaságban. Rámutat arra, hogy mit alkothatott volna E. K. a magyar elbeszélő irodalomban, ha az ügyvédség és a politika el nem vonja írói pályájától. Öreg korában rendkívüli buzgósággal kezdett dolgozni, de régi biztos ereje akkor már cserbenhagyta. Pályájából «újra megtanulhatjuk, hogy hiába a természet fia és eredeti zseni valaki, de ha nem szorítja a lelki fegyelem, a következetes fejlesztés és rendszeres tanulmány medrébe, emlékének csak tompa kávéházi visszhangja lesz».

U. i. 5. sz. — *Mikszáth Kálmánné: Mikszáth Kálmán.* Megemlékezések a regényíró házasságának első idejéről.

Magyar Hirlap. 1918. évf. 1. sz. — *Csermely Gyula: A toprini nász* című filmre vitt regényét ismerteti. Előadták a Mozgókép-Otthonban 1917. dec. 31-én. — *Faragó Jenő: Levél egy íróasztalhoz* címen visszaemlékezést ír 25 éves írói pályájáról.

Magyar Középiskola. 1918. évf. 5—6. sz. — *Bartha József: A Zrinyiázt költője.* Alkalmi cikk a költő születésének háromszázados évfordulójára.

Magyar Nyelv. 1918. évf. 1—2. sz. — *Trócsányi Zoltán: Irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetéből.* Az 1550 előtti magyar nyomtatványok túlnyomó része i-ző nyelvjárású; csak Ozorai, Pesti Gábor, Farkas András művei és Dévai Orthographiája nem az. A szerzők u. i. véletlenül nagyrészt egy vidékről valók. Hogy ez az i-ző nyelvjárás nem lett általánosan elfogadott irodalmi nyelvvé, oka az, hogy a más nyelvjárásokat beszélők nagyobb számmal voltak, s ha ez vált volna irodalmi nyelvvé, a magyarság nagy részének egy egészen új nyelvet kellett volna megtanulnia. A XVI. sz. első felének irod. nyelvében tehát csak hangtani egység van. A szerző részletesen ismerteti Pesti, Sylvester, Székely és Komjáthy helyesírását, minthogy az, mint az irod. nyelv köntöse, valóban nem hagyható figyelmen kívül. A század második felében sokkal több nyomtatvány jelenik meg, de az i-zés közte nyomtalanul eltűnt. Az e korbéliek közül egyelőre Heltai és Dávid Ferenc nyelve van hangtani szempontból ismertetve. — *Szily Kálmán: Elzúlleni.* Tájnyelvi és régi irodalmi jelentése = a tej elapad. «Elvál, elapad valakitől» értelemben Arany Toldijára vihető vissza. «Elkorhelyedik» jelentése újabb keletű. — *Váczy János: Kazinczy Ossian-fordítása.* Bevezetőül Ossian első magyar fordításairól. Kazinczy budai fogságában teszi az első kísérletet (Szelmái Dalok), majd a munkácsi fogházban veszi elő újra (Karrik-Thura). Utóbbi fordítását Virágnak ajánlja, ki nagy elragadtatással fogadja. Talán Virág buzdítására fordít újabb töredékeket: 1804 febr. 7-én már hét részt, mint sajtóra kész fordítást említ. A két nagyobb eposz lefordítására csak Helmecezy buzdítása után szánja magát, s azért is, mert a Párisba távozott Bacsányitól azt már nem remélhetni. 1814 nov. közepére kész a fordítás, 1815 jan. 5-re

újra átdolgozza. Denis és Rohde fordítása volt előtte: nem nyughatott, míg Ahlwardt és Stolberg fordítását is meg nem szerzi. Ennek birtokában 1815 jún.-ban újabb átdolgozáshoz fog; a kiadóhoz csakhamar beküldött kézírata elvész, szeptember közepén újból kell írnia az elvesztett részt. 1815 végén megjelenik a 9 kötetes kiadás VI—VII. kötetében Ossian énekeinek nagyobb része; de a címlapon ígért három kötet «utolsója sohasem jelent meg, s úgy látszik nem is fordította le a 3 utolsó éneket». Következik a fordítás nyelvének és stílusának jellemzése; főszépsége: zeneisége s az előadás sejtelmes hangja; hibái csak erények túlhajtásai. Legkevesebb sikerül neki a naivság visszaadása. Nincs magyar mű, mely Zalán Futására közvetlenebb hatással lett volna stíl tekintetében. *Simai Ödön: Bárány Péter Magyar Psychologidja.* A Görög- és Kerekes-féle pályázat rövid ismertetése után B. P. filozófiai műszavairól, melyek képzésében Barczafalvi példáját követte. A M Psych. sohasem jelent meg, kézírata el is vészett. *Tolnai Vilmos: Hány szó van a magyar nyelvben?* Legteljesebb szógyűjteményünkben, az akadémia Címzőjegyzékében 122067; lehető képzős alakjaikat is figyelembe véve 160—180 ezerre tehetni összes számukat. A főszók száma 10,000-re becsülhető. — *Lehr Albert: Arany-magyarázatok.* Széchenyi emlékezete és a Nagyidai cigányok egy helyéhez.

U. i. 3—4. sz. — *Horváth János: Ősi nyolczas szerkezetek időrendje.* (Egy állítólagos nyelvemlék korkérdéséhez.) A szerző a tőle egybeállított, kormeghatározó értékű példákra utalva az ú. n. Sztrippai-féle székely verset (v. ö. Magyar Nyelvőr 1918. évf. febr.) nem tartja «nyelvemlékeink régiségei» közé sorozhatónak. Sőt egyéni benyomása a verselés alapján az, hogy körülbelül háromszáz évvel későbbi lehet, mint közlője hiszi. *Szerk.: Egy állítólagos nyelvemlék* címen az előbbi pontban említett versről azt írja, hogy «E népdal nyelve nem a XV. századi, hanem a mai magyar nyelv, mesterkéltlen megspékelve jól ismert udvarhelyszéki tájszókkal... Bizonyos, hogy e vers XV—XVI. századi kézírata soha... nem fog előkerülni!» — *Trócsányi Zoltán: Irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetéből.* A XVI. század. (II.) Egységes irodalmi nyelvről a XVI. század második felében sem lehet még szó. — *Entz Géza Gessner Konrád állattani munkájának (1558) magyar vonatkozásait ismerteti.* — *Simai Ödön: Sajtóhiba és szövegjavítás.* Szövegkritikai jegyzetek Földi János és Csokonai egyik-másik verséhez. — *Homan Bálint: A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban.* A magyarok individualis népneve a IX—XI. században a szlávoknál, görögöknél és nyugati népeknél egyaránt «Ungri» volt. A XI. század elején tűnik fel először a e század közepe óta lett általánossá német és olasz földön Magyarország «Ungaria» neve. Franciaországban a XII. sz. elején Hungaria és Ungaria alakok fordulnak elő. A magyar királyt a XI. századi nyugati források «a magyarok királyának, rex Ungrarum...» nevezik. A «Magyarország királya» címet először Ademár használja a XI. sz. elején. A «magyar» név a IX. sz. közepén lett a későbbi magyar nép nevévé. Korábban is megvolt, de szűkebb fogalmi körrel bírt: a magyar nép számban és ha-

talomban legelső törzsének, a későbbi fejedelmi törzsnek neve volt. A «*rex Hungarorum*» c. Kálmán utódai alatt ritkán fordul elő. A hivatalos cím «*rex Hungariae*» volt. — *Melich János*: *Latin jövevényszavainkról*. A fordítók a latin tulajdonneveknek sok esetben nem tudták a latin nominativusát s a magyar fordításban abban az alakban használták, amilyenben a latinban találták. A hibásan lefordított nevet aztán a fordítás, a szókészék, az egyház elterjesztette; közülök az egyik rövidebb, a másik hosszabb ideig élt, egynémelyik pedig ma is él (paradicsom, Egyiptom). — *F.-ó.*: *Magyarország nem volt, hanem lesz*. E híres mondás Várady Károly A Perényiek c. novellája (1841) elején is megvan. — *Tolnai Vilmos*: *Czezumor*. Szómagyarázat.

U. i. 5—6. sz. — *Mészöly Gedeon*: *A költő Zrinyi ügyvivőjének leveles-könyvéből*. A szerző felhívja a figyelmet Vitnyédy Istvánnak a M. T. Akadémia kéziratárchájában őrzött. Fabó Andrástól 1871-ben részben kiadott, majdnem négyszáz ívnyi levélnaplójára. Egyben két érdekes levelet is közöl, továbbá az első hat lap tévedései alapján kimutatja, hogy a Fabó-féle szöveg megbízhatatlan. — *Simai Ödön*: *Toldy Ferenc tavaszi virágai*. Hosszabb értekezés irodalomtörténetírásunk atyjának ifjúkori kísérleteiről (versek, fordítások és egy elbeszélés), különös tekintettel a nyelvészeti szempontból érdekes mozzanatokra. — *Trócsányi Zoltán*: *Irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetéből*. A XVI. század. (III.) «Ha helyesírás szempontjából tekintjük át az 1550—1589 között megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat, azt látjuk, hogy az egységesség ép oly kevéssé van meg bennük ebből a szempontból, mint nyelvi szempontból». Sok túlzás van úgymond — abban az állításban, hogy a magyar irodalmi nyelv kialakulását már a XVI. században Károlyi bibliafordítása döntötte el. Igen jelentékeny írók ugyanis (mint Telegdi M., Monoszlai A.) 1590 előtt már azon a nyelven írnak, amelyen Károlyi Gáspár. — *Király György*: *Az ősi nyolcas kérdésehez*. A szerző az ősi nyolcas szerkezetnek Horváth Jánostól megállapított időrendi típusait e szerkezetek származásának és fejlődésének áttekintését szemléltető példákkal igazolja. — *Melegiti János*: *A legrégibb magyar csizió*. A csizió eredetileg versbe szedett naptár. A legrégibb ilyfajta irodalmi emlék a XV. sz. második feléből való, valószínűleg erdélyi, talán éppen székelyföldi eredetű és a M. T. Akad. L. Cod. 4-edrét 12. sz. jelzésű latin kódexében maradt ránk. Bizonyos, hogy latinból való fordítás, bár latin eredetijét nem ismerjük. (A cikk a csizió eredeti szövegét s a benne előforduló szavak és szótagok megfejtéseit is közli). — *Berettyó János*: *Egy szeplő Herczeg Ferenc stílusán*. Herczeg F. néhány újabb művében gyakran fordul elő a névelő használata jelzős, hirtokszemélyragos főnév előtt («a hófehér arca egyszerre vérvörös lett» stb.). Ez hiba. — *Tolnai Vilmos*: *Aldrovandi magyar szavai*. Aldrovandi Ulisses, híres bolognai természettudós (1522—1605) műveinek több kötetében az állatok nevei közt magyar szavakat is találunk. Aldrovandi főforrása Calepinus volt. — *Tolnai Vilmos*: *Füredi nyereg*. Szómagyarázat (v. ö. Amade László versei. Négyesy L. kiadása. CXLIV. sz.). — *Lehr Albert*: *Arany-magyarázatok*. (XLI.) Fok. E szónak sokféle jelentése van. Leg-

kevésbé ismert az a használata, mely egyfajta folyóvízre vonatkozik. (V. ö. Keveháza: «Vérök vegyest foly a fokou».)

Magyar Nyelvőr. 1918. évf. 1—2 sz. — *Réthei Prikkel Marián*: A tárogató sip eredetisége. Nem azonos a török síppal; neve nem hangutánzó eredetű; annyi mint «billegető», a síplyukakat nyitogató = tárogató. Maga a hangszer nem idegenből jött, hanem még az Árpádok korából maradt örökségünk. — *Sztrippai Sz. Hiador*: Egy erdélyi népies nyelvemlék. A Nyelvőr egy régibb kötetében (1885: 566) Chalupka Rezső közölt egy «régí székely népdal»-t. E három strófás gúnymondókát Jósika az Utolsó Bátoriban felhasználta, Kornis Boldizsár ajkára adván egy csap-széki jelenet festése alkalmából. Sztrippai szerint «nyilvánvaló, hogy ezt a régi székely gúnydalt a XV. sz. második felében, vagy a XVI. sz. első évtizedeiben jegyezték föl, tartalmilag a XVI. századnál bizonyos régibb lehet és így nyelvemlékeinknek az 1533. évvel lezárt tisztes régiségei közé sorozandó». (Egyáltalán nem nyilvánvaló. Ilyesmit tisztán tartalmi és helyesírási okokból megállapítani nem lehet. Verselése — páros rímű, szakozott nyolcas — oly tökéletes, hogy az maga elég gyanuoknak Sztr. feltevése ellen). — *Nagy Lajos*: Adalékok Arany nyelvi hatásához. Arany egyik-másik tőzsgyökeres kifejezése igen elterjedt újabb íróinkról. Példák. — *Zolnai Gyula*: Hamis hangok az Arany hegedűből. Némely magyartalanság Herczeg F. nyelvében.

Magyar Színpad. 1918. évf. 3. sz. — *Putaky József*: A hosszú és a rövid Aranyember címen visszaemlékezést ír a régi színész-életből.

Magyarország. 1918. évf. 8. sz. — *Gyöngyösy László*: A Pósa-asztal krónikájából. Tárca.

U. i. 80. sz. — *Kürthy Emil*: Láng Lajos, Endrődi Sándor és a színeszet. Visszaemlékezés.

Múlt és Jövő. 1918. évf. 2. sz. — *Vajda Béla*: Emancipáció és asszimiláció. Legértékesebb módja az asszimilációnak, ha a zsidóság által termelt értékeket a nemzeti művelődés szolgálatába állítják, hogy az színesebbé, gazdagabbá válják. Ágai Adolf, ki a magyar humor tőzsgyökeres alakjait teremtette meg, ugyanaz, ki a zsidó humort, mely legközelebbi rokonságban van a gyermekki naivsággal, a magyar irodalomba behozta. Ugyanaz a Kiss József, ki a magyar Ágota kisasszony dalát írta meg, egyszersmind Reb Meyer Litvák költője.

U. i. 3. sz. — *Magyar zsidó irodalmi alap*. Ez a szép kiállítású és lelkes zsidó szellemű folyóirat fölhívást tett közzé előbbi számában, kérve a közönséget, hogy teremtsen egy újabb irodalmi alapot, mert a zsidó ifjúság felnő anélkül, hogy a zsidóság eszmetartalmáról, történeti tudatáról, jelen helyzetéről és jövőjéről fogalma volna. A fölhívás eredménye néhány hét alatt százezer korona lett, azonkívül több mecénás nagy összegű alapítványt ígért az alapnak, ha majd a nagybizottság megalakul.

A folyóirat egyik lelkes olvasója tízezer koronát küldött az alap céljaira az olasz harctérről. A vidéki agitáció is a legnagyobb sikereket ígérve indult meg.

Népművelés. 1917. évf. 3. sz. — *Bellaagh Aladár: Arany. Alkalmi méltatás.*

U. i. 5. sz. — Bellaagh Aladár: Mit tett Mária Terézia nemzeti művelődésünkért?

U. i. 9—10. sz. — Barcsai Károly: Tompa Mihály a nevelésről és tanításról címen T. pedagógiai gondolatait elemzi egyházi beszédei alapján.

U. i. 11—12. sz. Bellaagh Aladár: Mikes. Pedagógiai szempontból való méltatása.

Nyugat. 1917. évf. 24. sz. — *Nagy Zoltán: Baráti kalauz.* Tóth Árpád két verses könyve alkalmából. A cikk végén fejtegetés a magyar vers megújulásának egyik lehetőségéről, melynek végrehajtását Tóth Árpádtól reméli. Az enjambement-nak az eddiginél bátrabb és gyakoribb használata a vers- és gondolatritmus különválására s ezzel nagyobb ritmus-gazdaságra vezet.

U. i. 1918. évf. 1. sz. — Erdély Jenő: A front lelke. A harctéri hírlapokról.

U. i. 2. sz. — Ignotus: Arcképvázlat Móricz Zsigmondról. Nemrég azt írta Móriczról, hogy ő magyar regény Arany Jánosa. Most meg Zolához hasonlítja, kivel az «apokalipsziás vizionáriusságban» rokon. Minden művében van egy alakja, kit csakugyan ő figyelt meg s annak a szemével nézi a többit.

U. i. 4. sz. — Ady Endre: Daudet és Kiss. Egy Kiss Menyhért nevű író, aki háborus verseket készít, egyik novellájában Daudetből «merített». Az elhallgatott «téma-kölcsönzést» maró szatírával említi Ady. Tóth Árpád: Szép Ernő. A költő lírájának jellemzése.

U. i. 5. sz. — Gellért Oszkár: Török Gyula. A regényíró legújabb köteteinek jellemzése.

U. i. 6. sz. — Gellért Oszkár: Ignotus novellái és versei. Lírizáló jellemzés. Kritika helyett novellisztikus visszhang. Csak annyit lehet belőle megfogni, hogy a cikkírónak tetszenek Ignotus munkái.

U. i. 8. sz. — Schöppfin Aladár: Cholnoky László novellái. Ez a novellista öccse Cholnoky Viktornak. Mint író is hasonló elhunyt bátyához. Ugyanaz a fantasztikum, ugyanaz a szarkasztikus él, ugyanaz a megértés az élet nyomorúsága iránt. Csak a közvetlenség kevesebb benne, viszont ezt ellensúlyozza pedánsabb stilizálása. Különös témái és sajátos hősei vannak. Ahogyan például az alkoholista ember lelki világát festi, ez a művészi szépnak egészen új fajtáját tárja föl az olvasó előtt.

U. i. 9. sz. — Ady Endre: Kaffka Margit versei. Elismeréssel szól K. M. verseinek most megjelent gyűjteményéről. Ez az asszonyíró nem szorul udvarias bókokra. Vannak nagyon szép sorai, de azért a bíráló a legszebb szavú Kaffka-verseken sem tudott nagyon megindulni.

U. i. 10. sz. — *Füst Milán: Moly Tamás.* Kritika vagy tanulmány akar lenni, de M. T.-ről nem mond semmit vagy a semminél is kevesebbet. Mondatok bugyborékolása. — *Fenyő Miksa* bírálja Alexander Bernát legújabb német munkáját, melyet a modern magyar irodalomról írt a Franklin-Társulat Ungarn című kötetébe. Helyes észrevételei mellett vannak olyan megjegyzései is, melyek a történeti érzék hiányából fakadnak.

Pester Lloyd. 1917. évf. 316. sz. — *Otto Alscher: Ein Ofner Roman.* Dezasse-Lindheim Ilda grófnő «Die weiche Welle» című (Max Hesse-nél Berlinben megjelent regényét) bírálja, mely Budán játszik. «Néhány ember lényéből árad ki az egésznek hangulata, abban él a régi s az új Buda.»

† Pesti Napló. 1918. évf. 4, 10, 21, 33, 39. sz. — *Hatvany Lajos: Feleségek felesége.* Cikksorozat Petőfi Sándornéről.

U. i. 5. sz. — *Hatvany Lajos: Ignotus.* (Verskötetének megjelenése alkalmából.) Prózája nehézkes, jelzői kínosan kieszeltek, szóképzései fölöslegesen merészek, mondatainak kusza a rendje, de tanulságos, sőt élvezetes finomságok, ötletek bukkannak fel forgatagos szövegéből. Nincs egységes világnézete, szakadós lelkének szakadozott tanait foglalja soha össze nem forrasztható könyvébe. Termékeny szempontjai mégis vannak a leginkább irodalmi tanulmányaiban. A nemzeti-népies epigonokkal szemben a nyugoti, új irányok létjogosultságát állapítja meg. Schöpfung, Salgó. Babits, Kosztolányi mind Ignotustól tanultak. Mint költő, Heine, Arany és Kiss József hatása alatt áll. Nem ömlik belőle a vers, hanem fúrja-faragja s e műgond meg is látszik költészetén. Versében a kultúrember ösztönéletét fedi föl a kultúrember kultúreszközeinek összes raffináltságával. Majdnem mind erotikus versek.

U. i. 9. *Nádas Sándor: Méltóságos írók ülésén,* (a Kisfaludy-Társaságban). Epés és gúnyos beszámoló a felolvasó ülésről.

U. i. 28. sz. — *Madarász Viktor: «Hazám . . . »* felírású képének kiállítása alkalmával *Lakatos László* cikket ír «a félreértett Petőfiről». A demokraciának küzdelmes harcokat kellett vívnia, míg végre elismerték róla, hogy ő a Petőfi igazi testőrsége, nem pedig az a vármegyei nacionalizmus, amely hosszú időn át a haladás és a proletármozgalmak ellen való konok viaskodásban magáénak vallotta Petőfit, a világpolgárt, a jobbágy-ság felszabadításának költőjét. Talán csak a Lisznyai-féle versek, a Petőfit utánzó iskola durva és erőszakos tehetetlensége támasztott annyi félreértést Petőfi és a magyar értelmiség közt, mint ez a kép. Csak lassan rehabilitálták nálunk Petőfit a fiatal írók és a néptömegek, melyek az ő verseiből írtak idézeteket tüntető körmeneteikkor tábláikra. A szilajon együgyű pátosz ma már halott valami.

U. i. 44. sz. — *Diószeghy Tibor: Segesvár közelében megtalálták Petőfi óráját.* Napihírszerű cikk.

U. i. 58. sz. — *Közli Halász Imre* halála körülményeit, életrajzát és műveit. V. ö. Pester Lloyd 58. Világ 58. sz.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. 1918. évf. 3—4. sz. *A tanítónő*. Kifogásolja Kun László ilycímű novelláját (mely a Tanítók Lapja 1918. 1. számában jelent meg), amelyben állítólag a lelkészeket pellengérre állító dologról van szó.

U. i. 11. sz. — *A fátkyá-ról*. Hörömpő Ferenc pócsmegyeri lelkész válasza Lakatos Lászlónak Móricz Zsigmond Fátkya című regényéről a Pesti Naplóban megjelent bírálatára. «Nagy tévedés azt állítani, hogy Móricz Zsigmondot feltétlen auktoritásnak kell elismernünk a magyar protestáns Siont illetően.»

U. i. 25—27. sz. — *Deák Imre: Móricz Zsigmond fátkyája*. Üdvözlí Milotay Istvánt abból az alkalomból, hogy ez az Új Nemzedék 1918. évi 17. sz.-ban tiltakozott a református papnak oly képtelen beállítása ellen, aminő Móricz Zs. «Fátkyá»-ja.

Protestáns Szemle. 1917. évf. 9—10. sz. — *Ferencki Zoltán: A magyar protestantizmus irodalomtörténeti jelentősége*. A református, evangélikus és unitárius vallásu magyar írók szerepének fontosságáról a magyar irodalom fejlődésében. — *Zoványi Jenő: Adatok a magyar protestantizmus multjából*. Szól többek között a Todoraszku-töredékről, Sylvester János állítólagos löcei papságáról, Czeglédy György és Károlyi Péter írói munkásságáról. Adalékait a protestáns hittudományi irodalom kutatói haszonnal forgathatják. Viszont nem ártana, ha a szerző is forgatná az irodalomtörténeti folyóiratokat. Így nem eshetnék meg vele, hogy újra fölfedezze azt, amit Sylvester Jánosról Hajnóci Iván az Irodalomtörténet 1913. évfolyamában már kiderített, még pedig, a Hain Gáspár-féle krónika felhasználásával, jóval pontosabban. — *Payr Sándor: Dévai Mátyás Luther Márton házában*. Eldönti az eddig vitás kérdést. Dévai Bíró Mátyás Wittenbergben egy ideig Luther házában lakott és étezett. A magyar reformátor nem tudott ugyan németül, de mestere és asztaltársai többnyire latinul beszélgettek. Általában Luther házába sok magyar járt. Luther nagyrabecsülte a magyar nemzetet. A személyével kapcsolatos magyar vonatkozásokat egybe is állítja a szerző.

U. i. 1918. évf. 1—3. sz. — *Schneller István: Comenius és Apáczai*. A két pedagógus eszméinek kapcsolata. — *Sámuel Aladár: A református pap a XVII-ik században*. A katolikus papság üldözéseivel szemben milyenek mutatkoznak a református prédikátorok? Erre a kérdésre az egykorú munkák alapján felel a szerző. A kép, melyet az olvasók elé állít, jól ábrázolja a hitükért állhatatosan küzdő, tudományos kálvinista lelkipásztorokat. — *S. Szabó József: Tompa emlékezete*. Meleghangú megemlékezés.

U. i. 4—6. sz. — *Rácz Lajos: Régi levelek*. Adatok Kazinczy Ferenc érdemei tanárának, Szentgyörgyi István sárospataki professzornak életéhez. — *Sámuel Aladár: A református lelkész a XVII. században*. A református lelkészek munkájáról és gondolkodásáról az ellenreformáció-korabeli vallásos munkák alapján. — *Mitrovics Gyula: Tompa helye költészetünkben*. Tompa költői nagyságának védelme azokkal szemben, akik vonakodnak attól.

hogy Tompát Petőfivel és Arannyal egy sorban említsék. Cikkíró szerint: «Igaz, Tompa nem volt az a génie, ami Petőfi, sem az, ami Arany. Csakhogy nagyságra nézve egyfelől Petőfi és Arany, másfelől Tompa között az ő genre-ökben sincs még egy másik hasonló; és így ha Tompa kisebb is, mint ők, mellettük mégis Tompa a harmadik».

Rendkívüli Ujság. 1918. évf. 4. sz. — *Mai pesti költők*. Bizalmas színezetű közlések Ady Endréről, Juhász Gyuláról, Somlyó Zoltánról, Szép Ernőről.

Sárospataki Hírlap. 1918. évf. 1—2. sz. — *Mikes Rákóczi*. (Tárca.) Jellemrajz a Törökországi Levelek alapján. A szerző a végén megjegyzi, hogy Mikes Rákóczi: «Egy kicsit más kép, mint amit Szekfü fest róla».

U. i. 3—4. sz. — *Kálniczky Géza: Tompa kassai fogsága*. Azoknak a nyomoknak ismertetése, melyek a költő fogságára vonatkoznak; újabb írásbeli emlékek — sajnos — nem kerültek elő. — *G.: Csokonai szől az estvéhez*. Vers.

Sárospataki Református Lapok. 1918. évf. 1. sz. — *Rácz Lajos: Tompa és Debrecen*. Kardos Albertnek a debreczeni Csokonai-körben «Tompa és Debrecen» címen tartott felolvasása egyik-másik megjegyzésére vonatkozó helyreigazítások. A szerző úgy véli, hogy Tompa elbeszélő költészetében azért találjuk kevés nyomát a debreceni tárgynak, mert a költő élete földrajzilag távol esett Debrecentől, életkörülményei más szintéren játszódtak le; Kardos szerint pedig Tompát az távolította el Debrecentől, hogy szívvel-lélekkel sárospataki diák volt, Sárospatak pedig nem szerette Debrecen-t. (L. még u. e. lap 4—5. sz.-ban a «Még egyszer Tompa és Debrecen» c. cikket.)

U. i. 11—14. sz. — *Emlékeszéd Perényi Gáborné szül. Ország Ilona felett*. Írta Szikszai Fabricius Balázs. Latinból magyarra fordította Szinnyi Gerzson. (Folytatása a 22—23. és 26—27. sz.-ban.)

U. i. 18—19. sz. — *Tompa-morzsa*. Léway József egy kis nyolcsoros verse, melyet Hanvai Zoltánhoz intézett s 1918. ápr. 19-én kelt leveléhez csatolt.

Svenska Dagbladet. 1917. évf. 349. sz. — «En roman från ostfronten» című cikkben G. B. (Gunnar Björkman) részletesen foglalkozik Biró Lajos a Mélység Lakói c. regényével, melyet svéd nyelvre Hotel Lemberg címen fordított le az eredetiből Lefflerné-Liljekrantz Signe. A kritikus vázolja a regény tartalmát, kiemeli a kompozíció egységét és az elbeszélés valószerűségét, bár az egészet nem tartja elsőrangú művészi munkának.

U. i. 1918. évf. 18. sz. — Részletes beszámoló Vajda Ernő Déliláb című darabjának norrköpingi bemutatójáról. A kritikus — Ejnar Smith — megjegyzi, hogy a darab belső értéke nem olyan nagy, amely megmagyarázná, miért fogadták el a külföldi színpadok egymásután. A kritikából megtudjuk, hogy a darabot, mely a svéd fordításban a Fata Morgana címet

kapta, a Stockholmi Svenska Teater és az egyik göteborgi színház is elfogadta előadásra.

U. i. 4. sz. 4. sz. (B) — Közli Herczeg Ferenc arcképet és a Bujdosó Emlékek című novelláját svéd fordításban. A novellához fűzött előszó rövid és világos képet ad H. F. írói pályájáról és sikereiről. A fordítást Lefflerné-Siljekrantz Signe végezte.

U. i. 60. sz. — August Brunius ismerteti rövidebb cikkben Földes Imre, Grün Lili c. színdarabját, melynek március hó 2-án volt a bemutatója. «Provryttaren» (A vigéc) címen a stockholmi Vasateaterben. «Épen nem kiváló művészi komédia fantasztikus helyzetekkel és ragyogó dialógussal, ahogy várta volna az ember, hanem egyszerű német polgári vígjáték.» A darabot meglehetősen unalmasnak tartja.

U. i. 125. B. sz. — Közli Balla Ignác arcképét és a Csodálatos Váza című novelláját. Az arcképhez fűzött ismertetés megemlíti, hogy «B. I. nem a heves szenvedélyek rajzolója, hanem inkább nagy szeretettel és finomsággal analizálja a szelídebb emberi érzelmeket».

U. i. 131. sz. — Kritika Vajda Ernő Déliláb című vígjátékának stockholmi bemutatójáról: 1918. május 17.

Századok. 1918. évf. 3—4 sz. — Márki Sándor: *Horváth Mihály*. Kiegészítő fejezetek a szerzőnek Horváth-életrajzához, mely most jelent meg a Magyar Történelmi Életrajzokban. Jellemzi Horváth Mihályt, mint életrajzíró s mint egyházi és tanügyi politikust. — Zoványi Jenő: *Czegledi Ferenc életrajzi adatairól*. — Adalékok.

U. i. 5—6 sz. — Klebelsberg Kunó: *Elnöki megnyitóbeszéd*. A Magyar Történelmi Társulat elnökének az 1918. évi közgyűlésen elmondott megnyitóbeszéde rendkívül kedvező fényt vet a Társulat legújabb fejlődésére és törekvéseire. A Társulat vezetősége eredményesen munkálkodik, hogy szervezze a tudományos munkát. Maga az elnök rövid időn belül több mint százezer korona tökélet szerzett az újabbskori történelmi kútfők kiadásának megindítására. Azonkívül külön harmincezer koronát gyűjtött egy másik vállalat kiadására. Az alapító és rendes tagok számának gyarapodása meglepő, a folyóirat gazdag tartalmú. — Márki Sándor: *Horváth Mihály*. A nagy történetíró utolsó munkáinak alapos ismertetése. — Hellebrant Árpád: *A magyar történelmi irodalom 1917-ben*. Részletes repertorium.

Szegedi Napló. 1918. évf. 1. sz. — *Forradalom a Dugonics-Társaság ellen* címen Móra Ferencnek a Dugonics-Társaságban tartott előadásából közöl egy részletet.

U. i. 2. sz. — Kovács János, 1852-1918. Nekrológ.

Színház és Divat. 1917. évf. 50 sz. — Vezércikkében Komor Gyulát méltatja.

U. i. 1918. évf. 2. sz. — Ruttkay György: *Jób Dániel* címen az Őszi vihar szerzőjéről ír s fényképét is közli.

U. i. 5. sz. — *Bálint Lajos: Biró Lajos. Méltatás.*

U. i. 52. sz. — Közli Molnár Ferenc, Biró Lajos, Szomorj Dezső Hevesi Sándor, Harsányi Zsolt nyilatkozatát a színpadi sikerről.

Társaság 1918. évf. 2. sz. — *Darnay Kálmán: Kisfaludy Sándor szerelmei* címen visszaemlékezéseket ír. (II. Medina Mária.)

Temesvári Hírlap. 1918. évf. 10—11. sz. — *Xántus Jánosné Doleschall Gabrielle: Intimitások Tompa életéből.* Gyermekkorai emlékek Tompáról. T. a szerző atyja az öreg Doleschall szerint fiatalabb éveiben nagyon kedélyes, víg címbora volt. Állandóan támogatta Pákh Albert írónak beteg fivérét, egy szegény asztalost. T. ellensége volt a nőemancipációnak, s Kazinczy Gábort is arra kérte, hogy a képviselőházban foglaljon állást a női kérdés ellen, ha napirendre kerül. A bánfalvai kastélyban gyakran volt együtt a baráti kör: Tompa, Kazinczy Gábor, Doleschall, Egressy Gábor. A birtokában levő T.-leveleket Xantusné a temesvári Arany János-társaságnak adta megőrzés végett.

U. i. 35—36. sz. — *Sztura Szilárd: Gyóni Géza élete és költészete.* Tárcá.

Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából 1916—1918. évf. 1. sz. — *Czobor Alfréd: A kassai színeszet története.* (Folyt.) A színház építése Sztáray gróf kamarai adminisztrátor ideája volt. s az ő kezdeményezésére 1786-ban határozták el azt. 1790. ápr. 1-én fejeződött be az a nagy munka, mely Kassának egy évszázadot meghaladó időre alkalmas, a város közönségének igényeit kielégítő színházat biztosított. A színházban eleinte német színészek játszottak, csak később lett a magyar nyelv és műveltség terjesztője.

Új Erdély. 1918. évf. 1—2. sz. — *Sidney Carton: E. Kovács Gyula leveles ládájából.* Ismerteti E. K. Gy. irodalmi levelezését s közli Abonyi Lajosnak és Csepreghy Ferencnek egy-egy levelét.

Új Idők. 1917 évf. 49. sz. — *Szűts Iván: Egy vers és annak Odysseája* címen közli Szűts Ivánnak orosz hadifogságból regényes módon hazakerült versét. (Magyarok a Volgán.)

Ungarische Rundschau. 1916—1917. évf. 1. sz. — *Robert Gragger: Paul Gyulai Einfluss auf Karl von Holtei.* Gyulai hatásáról Holteinek «Der letzte Komödiant» (1863) című regényére. Cikkíró közli Jósikának egy Holteihez intézett levelét is.

Uránia. 1918. évf. 5. sz. — *Szász Károly: Molnár Viktor 1859—1918.* (Képpel.) Nekrológ. — *Bakonyi Hugó: Angyalok és egyedek szókincse.* A tárgy gazdag irodalmára is folyton utaló, példákban és statisztikai adatokban bővelkedő érdekes dolgozat egyebeken kívül hangsúlyozza, hogy «A nyelv

a takarékosság elvénél fogva az újabb fogalmakra is lehetőleg a legkevesebb változtatással a régi szókat szereti felhasználni... Innen ered az író és költő gyakori nyelvküzdelme a régi világfelfogástól eltérő, főképp újabb tudományágakban annak szükségessége, hogy a maguk sajátos gondolatviláguk részére egy újabb külön terminológiát alkossanak.*

Vasárnapi Könyv. 1917. évf. II. félév. 9, 10, 11, 12. sz. *Tompa Mihály. Élete és költői pályája.*

Vasárnapi Ujság. 1918. évf. 13. sz. — *Magyar írók otthonukban* címen közli Pekár Gyula önmagáról adott nyilatkozatát.

U. i. 25. sz. — *Gyóni Gézárol.* Halálának története egyik fogolytársának levele alapján. A szöveget több krasznojarszki rajz kíséri. Függelékül Gyóni Géza néhány ismeretlen költeménye 1916-ból.

U. i. 26—27. sz. — *Rédey Tivadar: A nyolcvanéves Szily Kálmán.* Megemlékezés a nagynevű tudósról. A szöveg mellett arckép.

U. i. 28. sz. *S. A.: Lévy József.* Az elhunyt költő érdemeinek méltatása. Két verse a magyarság közkincese lett: a Mikes és a Születünk.

Virradat 1918. évf. 1. sz. — *Oláh Gábor: Az én programom* címen kifejti az új lap irodalmi programját, «eddig csak lírai költészetünk ment át a nagy metamorfózison. A magyar regény, a magyar dráma még csak ezután fogja átélini az átváltozás csodáját». — *Bródy Sándor: Jegyzetek a kormányzó utolsó napjairól és haláláról* címen Kossuth Lajosról ír. Folytatása a 2, 3, 4, 5, 6. sz.-ban.

U. i. 2. sz. *Ujlaki Antal: Tömörkény, a hírlapíró.* Tárcza.

U. i. 5. sz. — *Mélaicsai: az Irodalmi Kalendárium* című rovatban *Gáspár Imréről* ír. (Folytatása a 6, 7, 9. számban.)

U. i. 7. sz. — *Balassa Ármin: A «vajda» utolsó jelöltsege.* Megemlékezés Eötvös Károlyról.

U. i. 8. sz. — *Oláh Gábor: A magyar regény* (folytatása a 12. számban) *Közli Krúdy Gyulának: Bukfenc* című könyvéről a Virradatnak írt levelét.

U. i. 26. sz. — *Mélaicsai: Szász Piroskáról* ír méltatást.

U. i. 28. sz. — *Oláh Gábor: A művészi alkotás lélektan.* Cikk.

Vossische Zeitung. 1917. évf. XII. 28. sz. *Alfred Kluar: Lili Grün.* Tárcza Földes Imre darabjának első előadásáról a berlini Residenz Theaterben. Az új magyar exportdrámákat a temperamentum fékezetlensége és merész ötletek jellemzik, melyeknek erős fűszerezettsége nem éppen marad a jóízlés határain belül. Földes darabja a könnyű vásári portékához tartozik, drámailag tarthatatlan, de meglehetősen színszerű kombinációt tartalmaz, úgyhogy naiv fogékony nézők számára élvezhető. A színészek sikerhez segítették a darabot. L. még: *Berliner Volkszeitung* 1917. évf. XII. 28. sz. *Die Post* 1917. évf. XII. 28. sz. — *Deutsche Tageszeitung* 1917. évf. XII. 28. sz.

Zászlónk. 1918. évf. 7—8. sz. — *Sik Sándor*: *Zrinyi mondja*. Vers. — *Radványi Kálmán*: *Hallj meg engem élő magyar!* Zrinyi Miklós költői, hadvezéri és államférfiai jelentőségének népszerű ismertetése (képekkel). — *Graff Kálmán*: *Őt hallgassátok*. Vers Zrinyiről. — «*Nem heon magának de mend ű fajának halálut evék*». Kép a Zrinyiek sorsáról Riedl F. egyetemi előadásai nyomán.

U. i. 9—10. sz. — *Radványi Kálmán*: *Etelka kulcsa*. Dugonics Andrásnak és Etelka című regénye jelentőségének méltatása Dugonics halálának százéves fordulója alkalmából. (Három képpel.)

Zeitschrift Für Bücherfreunde. 1917—18. évf. 2. sz. — *Béla Köhalmi*: *Budapester Brief*. Beszámoló a magyar könyvészeti eseményekről, különösen a német-magyar kulturális kapcsolatokra való tekintettel.

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1918 május 11.-én választmányi ülést tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Alszegehy Zsolt, Angyal Dávid, Ágner Lajos, Baros Gyula, Hegedüs István, Jakab Ödön, Kéký Lajos Király György, Morvay Győző, Négyesy László, Német Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Riedl Frigyes, Szinnyei Ferenc, Vargha Damján, Viszota Gyula, Voinovich Géza, Zlinszky Aladár vál. tagok. Jegyző: Zolnai Béla.

1. Elnök az ülést megnyitja és üdvözli a Társaság újonnan megválasztott tisztviselőit. — Viszota Gyula titkár tisztviselőtársai nevében is köszönetet mond a Társaságnak és a választmánynak megválasztatásukért.

2. Titkár jelenti, hogy a kormány 5000 K segélyt adományozott társaságunknak. Szász Károly alelnök, mint a Társaság kiküldött képviselője, beszámol arról a mozgalmról, melyet a tudományos társaságok erkölcsi és anyagi érdekeik védelmére vonatkozólag indítottak. Megalakult a Tudományos Társaságok Szövetsége, melynek tagjává alelnök egyesületünket is bejelentette. — Mindezek öröndetes tudomásul szolgálnak. A választmány utólagosan hozzájárul az alelnök belépési nyilatkozatához, valamint ahhoz az indítványhoz is, hogy valamennyi tudományos társaság szólíttassék föl ebbe a Szövetségbe való belépésre. Elnök indítványára a választmány köszönetet szavaz a kormánynak és Szász Károly alelnök úrnak és egyszersmind külön írásban is óhajtja hálás köszönetét kifejezésre juttatni Szily Kálmán úrnak, a M. T. Akadémia főkönyvtárosának, aki ennek a mozgalomnak kezdeményezője volt és fáradhatatlan buzgalomával Társaságunknak és a tudomány ügyének nagy szolgálatot tett.

3. Titkár előterjeszti a szerkesztő javaslatát, hogy folyóiratunknál a szerzői tiszteletdíj 128 K.-ra emeltessék föl. — Ehhez a választmány örömmel hozzájárul.

4. Titkár jelenti, hogy az új választmányi tagok közül Baranyai Zoltán és Dr. Husztiné Révhegyi Rózi köszönőlevelet, intéztek a választmányhoz, Dr. Madarász Ernőné és Baranyai Zoltán pedig alapító tagokul jelentkeztek. — Öröndetes tudomásul szolgál.

5. Titkár előterjesztése alapján a Társaság rendes tagjaivá megválasztatnak: Hudobay Berta Breznóbánya, Kocsy Jenő hadnagy, Gulyás László Sarajevó, Horváth László, Cseh Arnold, Sárközy Sándor áll. főgimn.

tanárok Aranyosmarót, Andai Ernő Budapest, Grosz Dezső gyógyszerész Igló, Lamatsch Sándor tanárjelölt, Körösi Sándor áll. főgimn. tanár Budapest, Schön Vilmos, Orbán György, Komlósi László magántisztviselők Budapest.

6. Titkár a választmány tudomására hozza, hogy Schiller István tag társunk hősi halált halt.

7. Titkár jelenti, hogy Pozsonyban új irodalmi egyesület alakult Pozsonyi Irodalmi Társaság címmel. Évkönyvet szándékoznak kiadni, kéri társaságunk erkölcsi támogatását. — Ehhez a választmány örömmel hozzájárul.

8. Elnök indítványára a választmány elhatározza, hogy legközelebbi főelőadás és választmányi ülésünket októberben tartjuk.

9. Pénztáros jelentése szerint 1918. máj. 11.-ig bevétel 16,873.16 K.; kiadás 4529.82 K.; maradvány 12343.34 K. A bevételben benne van az első félévi rendes és az 5000 K. rendkívüli kormánysegély.

10. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Hegedüs István és Voinovich Géza vál. tagokat kéri föl és az ülést bezárja.

A választmányi ülést Szász Károly elnöklete alatt, nagyszámú és előkelő közönség jelenlétében *főelőadás ülése* előzte meg, melynek tárgya volt:

Beöthy Zsolt előadása *Zrinyi fejlődéséről*.

Az előadás végeztével Szász Károly üdvözlő beszédet intézett elnökünkhöz Beöthy Zsolt egyetemi tanár úrhoz, abból a alkalomból, hogy hetvenedik életévét betöltötte és Társaságunkat megtisztelte és megajándékozta nagyszabású gondolatokban és mélyenjáró szempontokban gazdag előadásával.

† VÁCZY JÁNOS.

Augusztus 1-én elhunyt a magyar irodalomtörténetírásnak egyik legkiválóbb művelője: Váczy János.

Halálának híre nem érkezett váratlanul. A nagyérdemű tudós az utóbbi hónapokban már olyan beteg volt, hogy az embernek összeszorult a szíve, ha látta. Az Akadémia ezidei nagygyűlésére még elvándorolt és ott minden érzékenykedés nélkül mondta barátainak, hogy ebben az életben ez az utolsó találkozásuk. Befejezte valamennyi munkáját, befejezte pályafutását is.

Ez a pályafutás bizonyos értelemben a legszomorúbb magyar tudósorsok egyikét tükrözi. Olyan céltudatos programmal, olyan lelkiismeretességgel és olyan eredményekkel, mint Váczy János, kevesen dolgoztak a magyar irodalomtörténetírás munkásai közül. S hervadhatatlan érdemeinek elismerése az volt, hogy mint szerényen díjazott gimnáziumi

tanár roskadt össze ötvenkilenc éves korában. közvetlenül a hivatalos állami hála — a nyugdíjazás előtt.

Évtársai, akik nem a tanári pályára mentek s nem a tudományt művelték, hanem kényelmesen élték végig polgári életüket, már régen eljutottak a hivatalos ranglétrán arra a magaslatra, mely méltán kijár a társadalmi rend szorgalmas tisztviselőinek. A szerencsésebbek, akik a katonai pályát választották, szolgálati éveik jutalmául hatalmas urak voltak már akkor, mikor a tudós még a nagyságos címről sem álmodozhatott. A még szerencsésebbek — a politikai berkek szóvivői — nemcsak a maguk számára jelölték ki a fényes pozíciókat, hanem kreaturákat is olyan állásokba helyeztek, amilyeneket a tudomány emberei számára csak egy nagy sorsfordulat teremthet majd meg Magyarországon. A tudós pedig ezalatt: 1. példás pontossággal teljesítette középiskolai tanári kötelességeit, azaz a tanításon, az alany és állítmány oktatásán, a szépirási órák megtartásán, a tornaórák helyettesítésén, a mulasztott órák igazolásán s más efféle teendőkön kívül eleget tett annak a sok mellékes őrlő munkának is, amely olyan borussá teszi a tanári foglalkozást; és 2. az iskolán kívül olyan nem mindennapi munkát végzett, amelynek eredményeire — a nemzeti mult kulturális dicsőségének föltárására — büszkén hivatkozhattak a magyar tudományos világ érdemeinek nyugtázói: az államférfiak és politikusok.

Váczy János az 1880-as évek elejétől kezdve szorgalmas munkatársra volt az előkelőbb napilapoknak és folyóiratoknak. Világosan megírt, szabatos magyarságú cikkeit főleg a Vasárnapi Ujság közönsége olvasta tanulsággal. A szakközönség figyelmét legelőször a Figyelő évfolyamaiban megjelent tanulmányai keltették föl munkássága iránt. Évről-évre értékes tanulmányokat és bírálatokat írt az Egyetemes Philologiai Közönybe és a Századokba. Munkatársa volt az Erdélyi Múzeumnak, Irodalomtörténeti Közleményeknek, Budapesti Szemlének, Magyar Nyelvnek, Irodalomtörténetnek. Dolgozott az Akadémiai Értesítőbe, A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiba, a Képes Magyar Irodalomtörténetbe és Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban És Képben című vállalatba. Harmincöt éven keresztül százával jelentek meg kisebb-nagyobb tanulmányai és bírálatai, melyek nemcsak a megújulás korára nézve bővítették az irodalomtörténeti tudást, hanem felölték a magyar irodalomnak úgyszólván egész területét. Tanulmányai alapos képzettségről, bírálatai komoly elmélyedésről tanuskodtak mindenkor.

Önállóan megjelent munkái közül jelentékeny érdemeket szerzett Ráday Gedeon összes munkáinak kritikai kiadásával. Sajtó alá rendezte több kisebb kiadás mellett Berzsenyi Dániel és Kazinczy Ferenc válogatott költői és prózai munkáit.

Ő írta meg Berzsenyi Dániel legjobb életrajzát. Ezt a pályaművét a M. T. Akadémia annak idején a Lévy-díjjal jutalmazta. A forrásnyomozás itt-ott talán még fölszínre hozhat néhány adalékot, maga az életrajz azonban még részleteiben sem szenved változást hosszú időig. Neki köszönjük Tompa Mihály legrészletesebb életrajzát. Ez is olyan gondosan kidolgozott rajza a költő pályafutásának, hogy csak kevés új vonás kerülhet bele a

következő évtizedekben. Egész sor kisebb életrajzot írt még eredeti források alapján. A nagyközönség legjobban ismeri azt a kötetét, mely a Kisfaludy-Társaság Költők És Írók című vállalatában jelent meg Kazinczy Ferencről.

Kazinczy Ferenc pályájával évtizedeken keresztül behatóan foglalkozott. Jobban ismerte a megújulás korát és a széphalmi mester világát magánál Toldy Ferencnél is. A M. T. Akadémia már 1886-ban megbízta Kazinczy Ferenc levelezésének egybegyűjtésével és közrebocsátásával s ennek a feladatának minden várakozást meghaladó módon eleget tett. Évről-évre vaskos kötetekben kerültek a szakközönség elé Kazinczy Ferenc levelei és a hozzá intézett levelek, melyeket beláthatatlan időnkig forrás gyanánt fog használni minden magyar irodalomtörténész, aki ennek a korszaknak szellemi fejlődésével foglalkozik. 1890-ben jelent meg az első kötet, 1911-ben a huszonegyedik s ezzel befejezést nyert a nagy vállalat. Azóta készen áll és kiadásra vár a pótkötet kézírata is.

Ebből a több mint három évtizedre terjedő rendszeres munkásságból nőtt ki Váczy Jánosnak Kazinczy Ferenc életéről és koráról írt nagy munkája, melynek I. kötete 1915-ben jelent meg, II. kötete pedig, a befejező kötet, teljesen bevégezve szedés előtt áll. Ezt a hatalmas munkát a M. T. Akadémia Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes bírálata alapján még 1909-ben megjutalmazta s lehetővé tette kiadását is.

Egyáltalában Váczy Jánost egyedül csak a M. T. Akadémia karolta föl. A tudósok zárt körén kívül mások — a magyar kultúra felelős örei és egyéb támaszai — tudomást sem vettek munkásságáról. Nagy kegy volt, mikor élete végén megengedte a közoktatásügyi kormány, hogy a tanítás terhére föleserélhesse a M. N. Muzeumba beosztott tanár szerény helyzetével.

Szomorúsággal és szeretettel zárjuk szívünkbe feledhetetlen pályatársunk emlékét.

P. J.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Egy buzgó törekvésekben gazdag, eredményekben sem szűkölködő életpálya zárult le a nyáron, mikor választmányunk régi érdemes tagja, Versényi György 66 éves korában, 1918. június 20-án Kolozsváron elhunyt. Munkás életéből harminc évet a tanári pályán töltött, jórészt egy felvidéki középiskolában, hol az akkor még erősítésre szoruló nemzeti érzésnek híj gondozója volt. Nyugalomba vonulása után Budapesten telepedett le s minden szabadidejét az irodalomnak szentelte.

Társaságunk munkájában kezdettől fogva önzetlen úgyszeretettel vett részt, szíves készséggel viszbnozva a tiszteletet, mely őt körünkben övezte. A rokonszenv, mellyel rá tekintettünk jóságos, egyszerű lényének ternészetes következménye volt. Valóban olyanak ismertük, amilyennek Pósa Lajoshoz írt költői levelében önmagát mondja:

Szerettem Istent és hazámat,
 Enyéim' s az embereket.
 Nem vétettem a légynek se, de
 Használtam, ahol lehetett.

A megboldogult irodalmi munkásságáról részletes tájékozást nyújt Szinnyei József írói lexikona (XIV. 1146—48 l.), ahol egyebek között azt is megtudjuk, hogy Versényi Györgynek huszonhat kötetnyi munkája jelent meg nyomtatásban.

E mennyiségre nézve is gazdag termésben az első pillantásra feltűnik, hogy boldogult társunk tollával két irányban is szolgálta művelődésünk ügyét. Mint szellemi életünk multjának bűvára kutatásainak eredményeiről (tankönyveit nem említve) egy csomó kisebb cikkben s néhány alapos tanulmányban számolt be a nyilvánosság előtt. Ilyenek, hogy csak a főbbeket említsük: *Az aesthetika hazánkban*, *Csokonai Dorottyája és Pope Fürtrablása*, továbbá *Kriza János emlékezete*. Másfelől mint költő több kötetnyi (Havasi rózsák; Költemények; Gyopárok; Száll az ének stb.) lírai és elbeszélő költeménnyel nyerte meg olvasóközönsége tetszését.

Az irodalmi hagyományok tiszteletére valló lírai műveiben főindítékai: a szerelem, a haza, a mult emlékei és a természet szeretete. Ezekon kívül itt-ott évdő hangon, máskor némi elborulással — bizonyára nem felhőtlen-életének köznapi gondjait is versbe foglalta, többnyire könnyed, a népdalokra emlékeztető, közvetlen hangon és formában. Elbeszélő versei között a balladaszerűek mellett, gyakoriak a mesék és mondák világából vett tárgyak feldolgozásai. (Argirus: Kecskékörmök; Miobánné; Nyári Lőrinc stb.) Nagyobb költői elbeszélésének címe: *Kemény János szerelme*. Versein kívül vannak szépprózai művei is (ezek nagy része kéziratban maradt); az ifjúsági és népies irodalomnak szintén buzgó művelője volt.

Ime ily sokoldalú egyéniség dúsan gyümölcsöző életfáját döntötte ki 1918. nyarán a mulandóság szele. Ám, ha a végzet megfosztott is bennünket Versényi György kitartó munkaerejétől, emléket nem ragadhatja el tőlünk: kegyelettel fogjuk megőrizni e nagy idők viharában!

V. M.

Szily Kálmán. A Magyar Nyelvtudományi Társaság június végén ünnepelte a M. T. Akadémia palotájában Szily Kálmánt, születésének nyolcvanadik évfordulója alkalmából. A Társaság tagjai értékes emlékfüzettel lepték meg az ünnepeltet s az Akadémia heti üléstermében igen előkelő közönség gyűlt egybe, hogy átadja szerencsekívánatait a magyar természettudományi és nyelvtudományi törekvések áldásos munkájú vezérének.

A Nyelvtudományi Társaság öröme és büszkesége egyuttal az Irodalomtörténeti Társaság öröme és büszkesége is. Hiszen a két Társaságnak nemcsak eszményei ugyanazok, hanem tagjai és munkatársai is. Az Irodalomtörténeti Társaság együtt ünnepelt a Nyelvtudományi Társasággal hálásan vallva magáénak a nagynevű ősz tudóst, aki a magyar nyelv és a nemzeti tudomány szolgálatának szentelte eredményekben gazdag életét.

Verselésünk legújabb fejlődése. Sik Sándornak ily című, az Irodalom-történet utolsó füzetében közölt érdekes cikkéhez legyen szabad a következő megjegyzéseket fűznöm: S. S. az értekezés IV. fejezetében foglalja össze mindazt, ami szerinte «az új magyar versidom legszembetűnőbb törvénye». Az 1. törvény az, hogy a ritmust a hangsúly adja, de a hangsúlyos szótagok száma és egymástól való távolsága nincs megkötve, csak a sorok szótagszáma. E szerint hát ma nálunk oly verseket írának, mint a franciák. Megvallom, én ily verseket a legújabb magyar költészetben sem ismerek. S. S. példái közt sem találtam. A 2. törvény, hogy a *«versbeli iktusok nem egyenlő erejűek»*, bizonyára nem új. Magától értetődő dolog, minden nyelvű poézisben. Épűgy nem új a 3. törvény sem hogy *«a ritmusban is vannak rövid pauzák»*; mért volna ez a legújabb magyar versidom specialitása? Legfontosabb azonban S. S. úr szempontjából a 4. törvény, mely szerint jambusos sorokban a jambusi menet *«inkább a sorok második felében érezhető, a sor elején elnémitja az erős első hangsúly.»* Nos hát, ez sem új dolog. Megírta már Greguss Ágost is az ő *«Magyar Költészet»*-ában (31. §.), hogy *«az újabb menők abban különböznek a régiektől, hogy menő lábaik rendszerint csak lépő, helylyel-közel piai és lebegő, de olykor lejtő lábak által is helyettesíthetők»*. Greguss meg is magyarázza, mért kell ez a szabadság: mert a magyar nyelv természeténél fogva, hogy költőink *«a menő sort néha-néha ereszkedőleg indítsák meg»* s így lett a magyar jambusban a lejtő láb is jogosultá. Sőt még azt is megírja Gregus, hogy *«a lejtő lábak belopózkodása menőinkbe ezeket változatosabbá teszi»*. Az tehát, amit S. S. a legújabb verselés egyik főtvényének mond, hogy t. i. a jambusos menet *«inkább a sorok második felében érezhető»*, szintén nem új észrevétel.

Hogy a magyar jambus akkor csengőbb, ha a jambus második szótagja egyttal hangsúlyos is, az természetes. De hogy ezért mért kelljen Kazinczy efféle sorait: *«vedd, kérlek, forró csókkal azt»*, a *«jambus köpönyegében mozgó magyar hangsúly»* szerint írotnak tekinteni, nem értem. Rége óta is, ma is írtak ilyen széphangzású jambusokat, épűgy a hogy írtak pongyolábban megverselteket is. Adynak ez a sora: *«A rímek ősi hajnalán»*, amelyet S. S. idéz, ép olyan jól cseng, mint a fentebbi Kazinczy-sor; és ha ugyanő e sorban: *«zeneszerszámmal, dalosan»* a *«dalosan»* első hangsúlyos szótagját hosszúnak veszi, nem tesz egyebet, mint amit Kisfaludy Károly is tett a *«paripán»* szó első szótagjával, e sorban: *«Tajtékzó paripán»*, s amit minden költő megtesz, mióta nálunk nyugati mértékű verseket írnak. Sőt megtette már Ráday egyik előfutára, Amadé is, a ki idegen nótákra szerzett verseiben jó trochaeusokat írt s a ki pl. ebben a két sorban *«Mindenképpen megpróbáltam. Érted halálra is váltam»* a *«halálra»* első szótagját erős hangsúlyánál fogva nyilván hosszúnak vette. Ily példákat, hogy az erős hangsúlyú rövid szótag hosszúnak, viszont a gyenge hangsúlyú hosszú szótag rövidnek van véve, özőnével lehet kiírni mértékes versekben író legrégibb költőinkből.

Én hát őszintén megvallom, S. S. úr dolgozatából nem nagyon bírtam megérteni, miben áll hát *«verselésünk legújabb fejlődése»* — hacsak a —

„legújabb” szót nem úgy érti, hogy Ráday meg Kazinczy óta? Én csak azt látom, hogy ma is vannak gondosabb technikájú versírók (s örömet sorolom közülük magát az értekezés jeles íróját is), és vannak pongyolában verselő költőink, — épúgy mint ezelőtt negyven évvel, mikor magam kezdtem a rímpengetést — s hogy ma is igaz az, ami akkor is igaz volt: nem mindig a legjobb technikájú *verselő* a legjobb *költő* is. De hogy itt a verselés terén valami revolúció játszódna le vagy játszódott volna le máris, arról S. S. úr cikke sem bírt meggyőzni.

RADÓ ANTAL.

Jövünk és a tudomány. Ezt a címet viseli Bleyer Jakab egyetemi tanárnak a Budapesti Szemle júniusi számában megjelent cikke, egy közfelfűnést keltő figyelmeztetés, mely minden tekintetben rászolgál a magyar kulturpolitikuskok figyelmére. A mindenbe való belenyugvás és a félénk tudományos megalkuvások korszakában olyan kevés a jó ügyért bátran küzdő tudós-tekintélyek száma, hogy örvendenünk kell, ha akad egy-egy őszinte szellem, aki a magyar közélet vezető férfiainak végre is megmondja az igazságot:

„Éjjeli-nappali gondunk: a béke elkövetkeztével hogyan menjünk eléje a magyar jövőnek? Olvassuk és halljuk is mindenütt: gazdasági és pénzügyi téren ezek a teendőink, politikai és közigazgatási téren ezek és ezek. Csak egyről nem szól senki azok közül, akik kezdésre és vezetésre hivatottak: a magyar tudományról.”

„Ez valóban egészen ránk valló, elszomorító tünet. Elszomorító, mert szinte hihetetlen rövidlátásról és sekélyes fűlfogásról tanuskodik épen ma, mikor a tudomány jelentősége oly roppantta és oly kézzelfoghatóvá lett, mint még soha, mióta az emberi szellem magára és a világra eszmélt. Nem lehet kétséges: vagy a magyar tudós és a magyar tudomány hozza meg a magyar üdvösséget, vagy senki és semmi.”

Hogy a magyar tudomány embereinek nincs egy szabad szervezetük, mely kiméletlen harcot folytasson minden politikai ignorancia ellen, nagy kár. Pusztán az ügy igazságában bizni és egyedül a kétségbevonhatatlan érvek erejére építeni nem lehet a mi világunkban. Az a bocsánatkérő visszahuzódás, melyet a tudósok részéről elég szerencsés volt tapasztalni minden felelős magyar államférfi; az az alázatos hang, mely szerénységében tulcszárnyalja a női kolostorok lakóinak hangját: igazán kedvére válhatott a hatalom birtokosainak. Holott világgá kellene kiáltani, hogy elmúlt már az a kor, amikor a hazafias biztatás himes igéivel ki lehetett fizetni a jámbor tudományt.

Bleyer Jakab fejtegetéseiből nyilvánvaló, hogy a tudomány nemcsak tudás, hanem erkölcs is. A harmincéves háborúban elzűllött Németországot s általában az egész német fajt a tudomány emelte föl sűlyedéséből mai nagyságába. Ott meg is becsűlik a tudományt és művelőit, mert az államélet vezetői nem elégednek meg kulturkirakatok rendezésének engedélyezésével, hanem rajta vannak, hogy a legnagyobb áldozatok árán is előbbre vigyék a nemzet jövőjére nézve legszentebb ügyet.

Igaz, hogy minden politikai-, merkantil- és agrárközöny ellenére is van tudomány Magyarországon. hála a magyar tanárok naiv idealizmusának, de:

«Talál-e nálunk ilyen tudós és ilyen munka igazi elismerésre? Sehol, legfeljebb a sokat gúnyolt és becsmérelt Akadémiában. Hát akkor kinek legyen kedve ilyen munkákat írni, egyáltalában ilyen lenézett aszkéta hivatáshoz?»

«Németországban a legmegtisztelőbb cím a professzoré és a professor egyuttal a nemzeti élet legmélyebb és legegységesebb mozgója, minden irányban és minden területen: a legesőkönnyösebb konzervatizmustól végig minden áramlaton a legradikálisabb szociálizmusig, a legeldugottabb vidék-városkától föl egészen a birodalmi kancellári palotáig. Hadvezérei is valószínűleg formaruhát öltött professzorok. (Csak a diplomaták közt akad kevés!) Nálunk a német professzor, az alkotó tudós helyét a meddő politikus — akár parlamenti, akár kupaktanácsbeli — foglalja el, vagy, ami többnyire egyet jelent, az ügyes és ügyeskedő, szemfüles, mindenhez értő és semmit sem tudó, de az ignorancia biztosságával fellépő ugynevezett jogász. Övé az ország, a hatalom és a dicsőség.»

«Tehát mi a teendőnk? Magyar tudományt kell teremtenünk és teremteni annyit jelent... mint szervezni. Van mindenféle «tanácsunk», köztük teljesen lehetetlen és céltalan is; csak tudományos tanácsunk nincsen, nagyszabású, nem a szakképzést irányító, hanem a nagy, tiszta öncélú tudományt szervező tanácsunk. Ezt nem pótolhatják sem az egyetemek, sem egyéb tudományos intézetek, mert ezeknek hivatása a tudomány művelése és terjesztése, míg a szervezéshez sem módjuk, sem hatalmuk, sem eszközeik nincsenek. Ilyen tanácsra van — tekintve ziláltságunkat és tehetetlenségünket — mindenekelőtt szükségünk, mely pontosan ismeri tudományunk helyzetét tárgyi és személyi vonatkozásaiban, mely a kormánnyal állandóan és közvetlenül érintkezik és programjának folytonosságával és következetességével túléli a minisztereket és osztályvezetőket, mely terveiben és céljaiban átöleli a magyar tudományos kultúra egyetemét és szemmel tartja minden részletét.»

Olyan eszme ez, melynél nagyobb súlyút, a tudományos fejlődésre nézve ígéretecsbet, keveset vetettek föl az elmúlt években. Csak az a kár, hogy ez az eszme is el fog hervadni s fölvetőjének szava a pusztában kiáltónak szava lesz. Hiába minden erőfeszítés!

Madách és Eötvös? Az *Irodalomtörténet* 1918, 175. l. megjelent jegyzettel szemben Madáchnak semmi szavában nem látom Eötvös kényszerűségét. Ha Eötvös is hasonlókat mond, Schopenhauer-Büchner-F Feuerbach korszakában (v. ö. EPhK. 1915, 784. l.) elég természetes; ilyenek tucatjával akadtak más oly könyvekben is, melyeket Madách olvashatott. Így eredtetni olyan határozottság, amely mintha mitse tudna a «homo est quod est» fogalomkör általános és akkoriban speciális elterjedtségéről (v. ö. EPhK. 1916. 36. és 1917, 690 kk. A nagy tettek okát sem «ironikusan», hanem komolyan keresik az emberek a bátorrá, erőssé tevő ételekben!) A Don Juan

mellett ellenben pozitív vonásokra tudunk rámutatni; mert míg az Eötvös Pythagoraszról és braminjairól szót se hallunk, a költő Byron-Plutarchos Leonidásával példálózik, pedig hát Pythagoras is ép oly jó lett volna neki, ha Eötvöst olvassa és nem Byron mintájában néz a dolog után. Ám az EPhK. 1917, 629—638. ll. közölt tanulmányom általános eredménye is megerősít: a Byron-féle Doun Juan fontos és biztos pont Madách fejlődésében, amit a *Kalu jegyzőjé*-ről eddig — tudomásom szerint — nem mutattak ki.

Eötvös egyetlen «előnye», hogy t. i. a gyomor kiható jelentőségét az erkölcsi területre is átviszi, csak mondva csináltan súlyos momentum. Madách már máshol is — úgy Byrontól mint Eötvöstől kétségkívül függetlenül — erkölcsi színre emelte ez összefüggést («Egy örült naplójából», 6. sz. töredék, l. EPhK. 1915. 784. l.), tehát nem szabad őt, igaz költő létére, olyan vak-süket utánzónak képzelni, aki magától is ne talált volna rá az erkölcsi alkalmazásra, amikor — ez kellett neki. Különben a byroni pain or pleasure is elég ugródeszka az erkölcsiséghez.

Fenntartom tehát: a döntés ma is Byron egyelőre nem ismertük német fordításának függvénye, de minden ok megvan, hogy ettől erősítő vagy legalább is nem-tagadó tanúságtételt várjunk.

MARÓT KÁROLY.

Könnnyű ötletek. Egy könyvismertetésem végén (*Irod. Tört.* 1918: 186. l.) a könnyű ötletek mesterének mondtam Ignotust s ő most (*Nyugal.* június 1.) erősen rámpirít. Azt mondja, hogy amit folyóiratunk legutóbbi számában Sik Sándor a modern magyar verselésről kifejt, — hogy t. i. a magyar hangsúly áttör az idegen időmértéken — azt ő, Ignotus, vagy tíz évvel ezelőtt megfigyelte, s meg is írta a *Hétben*, egy Ady ismertetés kapcsán. Bizonyosra veszi, hogy Sik Sándor azt a «mellékes mondatba elrejtett» megfigyelést akkor nem olvasta, de «a megfigyelés azóta a levegőben volt, s lett legyen bármily könnyű ötlet, annyi podgyásza mégis volt, hogy ime eltartott vagy tíz évig, míg elérkezett a hivatalos tudományba».

Sik Sándor oikkében van egy megfigyelés, mely egyezik az Ignotuséval, s van egy megállapítás, az u. i. hogy ez a modern verselés egy új fajta versidom volna. E megállapításhoz még szó fér, s bizonyára lesz is róla szó. Megfigyelése ellenben igaz. Az időmérték eltűnédezését magam is konstatáltam Adyról szóló, 1909 őszén megjelent tanulmányomban, s az így létrejövő verselési gyakorlat közelebbi meghatározását is megkíséreltem. Nem tudom, Ignotus «mellékes mondata», melyből a kérdéses ötlet a levegőbe áramlott szét, a *Hét* melyik évfolyamában s számában látott napvilágot; lehet hogy előbb, mint az én tanulmányom, bár igazán nem emlékezem, hogy akkortájt nagyon kapkodtam volna a levegőbe, hol már akkor Ignotus ötletének uszálnia kellett. Ha pedig véletlenül az én megfigyelésem lett volna korábbi, abban az esetben is bizonyára Ignotustól kell származtatnom. Azt tapasztalom u. i. hogy az ő ötletei valami módon visszafelé is hatnak. Ugyanazt az ötletet találom már 1892-ben egy nyom-

tatott könyvben, mely nem volt annyira elrejtve, mint Ignotus «mellékes» mondata. Azt mondja ez a könyv, hogy Petőfivel a nyugati formákra nézve is új korszakba lép költői technikánk; az ő jambusa és trochaeus más, mint a Bajzáé; letörlődött róla a német szín és sablonosság; kimért szabályossága eltűnt s a vers otthoniasabb hangot nyert: «a magyarosabb költői nyelv mellett magyarosabbnak tetszik a forma is; sőt a formák egy része valóban magyarosodott, caesuráik úgy kezdtek elhelyezkedni, hogy a sor izei a magyar vers ütemeihez lettek hasonlók». Ime tehát már Négyesy László is (*A mértékes magyar verselés története*. 1892 : 292—3. l.) kihalásztta a levegőből Ignotus ötletét, legalább is másfél évtizeddel a «mellékes mondat» világra rázatása előtt. A különbség az, hogy ő már Petőfin megfigyelte, amit Ignotus csak Adyban vett észre. De az Ignotusi ötlet időgépe még távolabbi multakba röptt vissza. Mert lám csak 1842 febr. 2.-án elő áll Schedel Ferenc és *Eszmek a' magyar verstan' átalakításához* címen előadást tart a Kisfaludy-Társaság VII. köz ülésében. (*Életképek* : 1844. I : 249—159. l. és *A Kisfaludy-Társ. Évtapjai* VI. 1846. 118—137. l.) Minden jel arra vall, hogy irodalomtörténetünk atyja Ignotusi ötletek légvonatába került. Az állítja u. i. a 76 öreg Schedel, hogy az idő és a hangsúly mértéke nem mindig vág össze, sőt «többször ellenkezésbe jó a' két elv, 's melly szótag az időmérték rendszerén rövid, itt súlyos, mely ott hosszú, itt viszont súlytalan; például e' szóban: *apám* az első szótag rövid az időmérték, és súlyos a' súlymérték szerint». A magyar nyelvben szerinte csak «a' súlymértékes verselés gyakoroltathatik helyesen»; magyar fül nem is érzi ki az időmértéket, az neki csak *rejtező mérték*, s úgy segít magán, (ezt példákon is kimutatja), hogy jambusi formát is trochausai lejtéssel olvas, mert az felel meg inkább a nyelv hangsúlyának. Ignotus azt mondja: «a magyar mondathangsúly ... töri meg a nyugati időmértékes ritmust». Más szavakkal ugyanazt mondja Schedel, csak hogy se Adyra, se Petőfire nem hivatkozik, hanem nyelvünk természetéből magyarázza az Ignotus által megfigyelt jelenséget. Világos, hogy Ignotustól vette az ötletet. — Igaz, hogy Négyesy fáradtságos és aprólékos munkával vitte be a «hivatalos tudományba» ama könnyű ötlet podgyászát; Schedel pedig oly komoly logikai munkát végzett, hogy majdnem kiskekulálta a «magyar nemzeti versidomot». De éppen azért dicsőbb dolog az Ignotusé, mert ő nem izzad, nem keresgél; ő csak ötlint egyet-egyet, s ime, mégis ő szórja a mannát az éhező tudósoknak.

Aki pedig tudománnyal foglalkozik, jól teszi, ha a következő tízhúsz évben szorgalmasan kapkod a levegőbe, mert nagy vonulások várhatók. Így biztat u. i. Ignotus: «Én úgy érzem, hogy nem ez az egyetlen könnyű ötletem, mely máris megtette, s még inkább, amely meg fogja még tenni az utat, (t. i. a levegőbe s onnan a tudományba), ki tíz, ki húsz év múlva; — a hivatalos tudomány komoly szemöldökkel fogja fogadni, egyben lesújtó pillantást vetvén azokra, kik majd akkor lesznek mesterei a könnyű ötleteknek». — Fel a kezekkel, hivatalos urak; csak kapkodjunk, csak el ne szalasszuk a drága ötleteket!

HORVÁTH JÁNOS.

A M. T. Akadémia jutalomtétellei. 1. *Gr. Széchenyi Istvánnak az ő nevéhez és működéséhez méltó életrajza.* Benyújtható akár kéziratban, akár kinyomtatva: bármikor. Jutalom: 8000 korona. — 2. *A nyelv és az aesthetika.* (Aesthetikai szempontok jogosultsága a nyelvtudományban és a nyelvművelésben.) Jutalom a Gorove-alapból 100 arany. Határnap: 1920 szept. 30. — 3. *A magyar politikai szónoklat 1790-től 1836-ig.* Jutalma Ipolyi Arnold alapítványából 2000 kor. Határnap: 1920 szept. 30. — 4. *A népiesség elmélete Dugonicstól Petőfig.* (A népiesség kérdésére vonatkozó akkori magyar elméleti irodalomnak összeállítása és méltatása.) Jutalma a Lehr Albert-alapból 400 korona. Határnap: 1920 szept. 30. — 5. *Kiváncsítatik a magyar szépirodalmi kritika története.* Jutalma Halmos Izor adományából 2000 korona. Határnap. 1918. dec. 31. — 6. *A magyar irodalmi nyelv fejlődésének története a nyelvújításig.* Jutalma a Lukács Krisztina-alapból 2000 korona. A munka tervrajza egy-két kidolgozott fejezet kíséretében 1918 szept. 30-ig küldendő be. (Névtelenül, jelíges levéllel pályázó munkák ki vannak zárva e pályázatból.) — 7., *A magyar humornizmus története Oláh Miklós felleptéig.* Jutalom a Gorove-alapból 100 arany. Határnap: 1919 dec. 31. — 8. *Hegel philosophiájának hatása az újabb műbölcsészetre és kritikára, különösen az irodalom terén.* Jutalom a Lukács Krisztina-alapból 2000 korona. Határnap: 1918 dec. 31. — 9. *Adassék elő a physikai tudományok hazai irodalmának története és magyar műnyelvének fejlődése 1867-ig az alkotmány visszaállításáig.* Jutalma az ifj. bojári Vigyázó Sándor alapból 2000 korona. Határnap: 1919 dec. 31. (Az összes itt felsorolt tételek pályázási szabályainak részleteit l. az Akadémiai Értesítő 1918. évf. májusi füzetében.)

A szerkesztőhöz beküldött könyvek jegyzéke.

Kornis Gyula: A bölcsészeti kar jelentősége a tudományegyetemen. Pozsony. 1918. 25 l.

Értékes tanulmányát a pozsonyi filozófiai kar megnyitása alkalmából 1918 március 17-én olvasta föl a szerző. A negyedik magyar egyetemnek filozófiai karral való kiegészítése egyrészt a pozsonyi egyetemi tanárok fáradhatatlan utánjárásának, másrészt Apponyi Albert közoktatásügyi miniszternek az érdeme. Hogy miért nem egészítette ki a csonka egyetemet már Apponyi Albert előde a filozófiai karral, az rejtély. Holott nyilvánvaló, hogy filozófiai kar nélkül az egyetem nem egyetem, legalább tudományos szempontból nem az. Egész sor olyan életképtelen középiskola van ma is az országban, amelyeket nyugodtan be lehetne csukni bárkinak károsodása nélkül s amelyeknek főtartási költségei fényesen fedeznék akár hat-nyolc filozófiai kar évi kiadásait. Hogy ez a speciálisan a tudományos munkára nevelő fakultás milyen szolgáltatokat tesz a tudós-képzésnek, azt minden avatott kulturpolitikus tudja. Kornis Gyula azonkívül szakszerű fejtegetésekkel világítja meg, mi a magasabb értelemben vett filozófiai és pedagógiai jelentősége a bölcsészeti karnak a mai modern tudományegyetemen. Olvasva fejtegetéseit, még kevésbé tudjuk elgondolni.

hogyan képzelhettek el a csonka egyetem szerencsétlen eszméjének melegengetői magyar tudományegyetemet a magyar nemzeti nyelv-, irodalom- és történettudomány képviselője nélkül?

Keleti Adolf: Szaváló könyve. Rozsnyay Károly kiadása. Budapest. 1917. 384 oldal.

A közel kétszáz költeményt felölelő antológia, az iskolai ünnepélyek rendje szerint állítja össze a magyar költők munkáit és pár sorban megemlékezik a költemények írójáról is. Hogy a gyűjtemény minél teljesebb legyen, a szerző az újabb költők verseiből is válogatott. «Az új lírai költészet — mondja előszavában. — a legszebb része a mai magyar irodalomnak; ismerjenek meg belőle a gyermekek annyit, amennyit csak lehet. ... Ez a könyv hódolat a magyar költő előtt, aki nekünk adta legszentebb érzését, gondolatát, hogy vele s általa élhessünk.» Feltűnő, hogy a műben ugyanazon versek ismételtelen előfordulnak. Így *Ábrányi Emilnek: Hazám ifjúsága* c. verse *Magyarország fiaihoz és leányaihoz* címen megint élénk kerül a 31-ik után mindjárt a 33-ik lapon; *Dalmady Győzőnek: Az igazi király* c. verse (108 old.) a 256-ik oldalon is ugyanezen címmel; *Móra István: Hajnalhasadásán* c. verse (168 old.) újra olvasható a 210-ik lapon. A könyvben levő zenei összeállítás *Geszler Ödön* munkája. A kötetet a költők rövid méltatása zárja be.

r. s.

Harsányi István: Malakiás próféta könyve. Sárospatak. 1918. 44 l. Ára 2 kor.

Malakiás próféta könyvéről nem jelent meg a magyar hittudományi irodalomban sem részletes tanulmány, sem tudományos kommentár. Harsányi István sárospataki református teológiai tanárt első sorban ez a körülmény sarkalta, hogy Malakiás ószövetségi könyvéről irodalomtörténeti és exegetikai értekezést írjon. Hogy a kérdés körébe kapcsolható magyar teológiai munkákat belevonta tárgyalása körébe, ez az eljárása emeli munkájának értékét.

Könyvek könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól. Szerkesztette és bevezetést írt hozzá *Kóhalmi Béla*. Budapest. 1918. 248 l. Lantos kiadása.

Ez a nagy fáradtsággal összegyűjtött vallomás-sorozat igen érdekes adatokat nyújt a régi klasszikusok és ma élő írók népszerűségére. Amellett kalauza óhajt lenni annak az úgynevezett művelt nagyközönségnek, mely többnyire elvek és ízlés nélkül vásárolja és kölcsönzi a divatos könyveket. A szerkesztő igen pontos mutatóval látta el a kötetet s olyan bevezetést csatolt a vallomások elé, melyek nemcsak a szakirodalomban való jártasságát bizonyítják, hanem azt is, hogy élvezetes formában tudja felhívni az olvasók figyelmét a vallomásokkal kapcsolatos irodalmi szempontokra. Készített egy kis statisztikát is. Ebből kiderül, hogy a nyilatkozók Goethe, Arany, Jókai, Shakespeare, Dickens, Tolsztoj, Petőfi, Dosz-

tojevszkij, Flaubert, Ady, Vörösmarty, Heine, Ibsen munkáit azonkívül a Bibliát emlegetik legszívesebben vallomásaikban.

Magyar könyvkereskedők évkönyve. Huszonhetedik évfolyam. A Magyar Könyvkereskedők Egylete megbízásából szerkesztette Kőhalmi Béla és Pikler Blanka. Budapest. 1917. Kiadja a Magyar Könyvkereskedők Egylete. 268 l.

Az évkönyv leghasznosabb része az 1916. év könyvtermését egybeállító címjegyzék. 1916-ban 2383 könyv jelent meg Magyarországon, míg 1915-ben csak 1880. Ha a szerkesztők hozzá tudtak volna férni a M. N. Múzeum köteles példányaihoz, mindenesetre teljesebb volna címjegyzékük. Jóllehet így sem maradt ki terjedelmes egybeállításukból fontosabb munka. Mindenesetre ideje volna már azon gondolkodni, hogyan tarthatná nyilván egy központi állami hivatal az évről-évre megjelenő magyar könyveket és az időszakos sajtó tartalmát. Repertoriumok nélkül egyre nehezebb lesz a mozgás minden tudományszakban.

Gál János: Kazinczy Gábor írói és politikai működése. Budapest. 1918. 84 lap.

Kazinczy Gábor pályája igen jó példa arra, hogy az imponáló egyéniség mennyire magára tudja vonni minden nagyobb írói tehetség nélkül is az írók és kritikusok csodálatát. Az önkényuralom és provizórium korában Kazinczy Gábor neve különösen jól csengett, szónoki tehetségéről elragadtatással beszéltek. A politikai szereplés és az irodalmi barátság megtette hatását. Ma látjuk, hogy a nagynevű ember irodalmi buzgólkodásából alig maradt valami élvezhető korunkra s igazán meg kell elégednünk azzal az eredménnyel, hogy a nagy Kazinczy vérrokona nemes jellemű férfiú volt. A szerző természetesen az életíró lelkesedésével nézi hőseit s iparkodik olyan világításba helyezni, mely irodalomtörténeti szempontból kedvezőbb az ediginél. Azzal, hogy összegyűjtötte az eddig nagyobbára szétszórt adatokat, nem végzett fölösleges munkát.

Deák Margit: Baksay Sándor nyelve. Budapest. 1918. 52 l. Ára 1 kor. A Magyar Nyelvőr kiadása.

Példagyűjtemény Baksay Sándor munkáiból a következő fejezetek szerint: hangtan, szóösszetétel, szóképzés, szóragozás, mondatlan, szókincs, jelentés, népies szólások. Jó lett volna, ha a szerző a kicédulázott anyag mellé átgondolt összefoglalást is csatolt volna, hogy ellenőrizhessük, milyennek látja voltaképpen Baksay Sándor nyelvét.

Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa. *Gyóni Géza élete és költészete*. Budapest. 1917. 82 l. Biró Miklós nyomdai műintézete.

A szerző közeli ismerőse volt Gyóninak s még mielőtt a költőt utólérte volna szomorú végzete, kiadta róla az életrajzzal kapcsolatos ismertetést, melyben több a baráti szeretet rajongása, mint a jellemző adalék, több a retorika, mint a kritikai érzék. A pestmegyei Gyón községben

1884-ben született költőt végig kíséri rövid pályafutásán, a szarvasi, csabai gimnáziumból a pozsonyi luth. theológiára, onnan a pályakeresés szerény állomásain, jegyzői és vidéki szerkesztőségi (soproni, szabadkai) irodákon át a világháború kitöréséig. Majd versköteteit veszi sorra, s azzal a — sajnos, igen gyakori — módszerrel, mely jórészt a versek tartalmának rajongó prózában való ismételtesére szorítkozik, igyekszik elhíttetni magát, hogy a költőt, fejlődése szerint jellemezte. E fejtegetés folyamán szükségképp föl kell vetnie a Gyóni-Ady kérdést. Elismeri, hogy Ady erősen hatott rá, de bár érzi s állítja, nem tudja kellőképp megértetni, mennyiben maradt önálló e hatás ellenére is Gyóni költői egyénisége. Végül is egy Rákosi Jenőtől vett idézet segítségével tisztáz annyit, hogy a világnézetek különbsége választja el őket egymástól. Kétségtelenül igaz, hogy az elválasztja őket; de a világnézetek különbsége nem azonos a lyrai fajták különbségével, s valamely költészet minőségét a költő világnézete sohasem definiálhatja. Éppen az itt az igazság, hogy a világnézetek különbsége ellenére Gyóni egész lyrája rokona az Adyénak, mert annak igen erős hatása alatt áll. Világnézeteik különbsége csak fogadtatásuk különbségét magyarázza meg, s megérteti, miért válhatott Gyóni egyszerre népszerűvé a költői kifejezés lényegileg azonos eszközeivel oly széles körökben, melyeknek Ady lyrája mindmáig idegen és ellenszenves. Sőt nincs kizárva, hogy éppen a kétségtelenül világosabb és egészségesebb Gyóni Géza töri meg a jeget Ady homályosabb, dekadens lyrizmusa számára az említett körökben is, és ő lesz az, ki — Arany Tasso-ja szerint — „kóstolólól mézzel kené a csésze ajkait.”

A szerző modorára, melyben negyvennyolcas szónoki hajlamok nyugatos erőlködésekkel vegyülnek, hadd idézzük, amit a *Szomorú szemmel* c. verskötetről mond: „új utak, új ösvények, új célok, új látások, új forrongások, új sebek, új szépségek és új tépések, a régi átokban is új átok, — ami Gy. G. «Sz. Sz.» c. verses kötetének milieujéhez tartozik. A fatornyos falujába szorított poéta-lélek az élet színes, gazdag városába kerül, ott kulturszomjas, dalos lelke a legfrissebb, a legégetőbb, a legelevenebbe vágó hatásoknak engedi át magát,» stb. Gyóni Géza sokkal többet érdemel bárkitől, különösen pedig barátjától, semhogy ily üres puffadozásokkal lehetne elintézni.

(Szeretném hinni, hogy szegény Gringoire-nak a füzetben olvasható Grengoir neve, valamint a *distingeio* szó csak sajtóhiba. — de mind a kettőt kétszer is láttam.)

g. gy.

Mácsa János: Agitációs füzetek a színpadért. I. Színház—1918. Budapest. Krausz J. és társa, é. n. 8—r. 18 l. (Szerző kiadása.)

Nehéz kihámozni a szerző zavaros és hetvenkedő, lírai fölkiáltásokban szétpuffogó stílusából, hogy mit is akar voltaképpen mondani. A szerző ugyanis a *Ma* c. folyóirat kritikai főmunkatársa s mint ilyen azt hiszi, hogy neki is kötelessége az új irány lírikusainak rapszodikus modorában gondolkodni és a kritikát magát is olyan szabad műfajnak véli, amely együtt halad az irodalmi stílus mérföldes száguldásával. Mindenütt a súlykot

messzire elvető gesztussal lép föl, pedig van egy pár megszívlelésre méltó, okos és igaz gondolata. Ilyen az a nem egészen új megállapítása, hogy mai színpadunkon a felelőtlen felületesség uralkodik és a kritika és az irodalmi akarás teljes hiánya mellett az üzlet a főirányító szempont a drámában. Persze ő — a *Ma* szellemében — tendenciát, szociális munkát követel a színpadtól. A maga különleges színpadi ideálját így formulázza: «A legtisztább mai élet: megérezés, átélés, akció, mely a hozzá adódó drámai formákban élettöbbletté nő.» Nem tudjuk, mit ért közelebből ezeken az általánosságokon a szerző. Figyelemreméltó része a kis pamfletnek, ahol rámutat a bécsi és német színpadoknak a háborús évek alatti egészséges irodalmi programjára és szembeállítja velük a hazai színházvállalatok kabarázását. Megfelelkezik azonban arról, hogy volt azért nálunk is törekvés művészi műsorra, különösen a *Nemzeti Színház*-ban. Igaz hogy pl. Strindberg, Gerhart Hauptmann és Wedekind nem tudnak szóhoz jutni a magyar színpadon olyan külföldi és magyar szerzők miatt, akiket talán jobb meg sem nevezni.

Z. B.

Protestáns Esték. Felolvasások a vallás, nevelés, irodalom, történelem és társadalom köréből. A reformáció 400 éves emlékünnepeére szerkesztette és közléstesi Kovács Sándor theol. tanár, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Pozsonyi Körének titkára. III. kötet. Budapest. 1916. XVIII., 688 l. Hornyánszky-nyomda. Ára 12 korona.

E szép kiállítású és változatos tartalmú alkalmi kiadvány cikkei közül főképp kettő érdekelheti olvasóinkat. Az első: Sziklay Ferenctől: *Győry Vilmos, mint vallásos költő*. A szerző szerint Győry önmagát tükrözi egész költészetében s nehéz lenne vallásos és világi líráját elkülöníteni. Az a szelidség, jóság, tisztaság — úgymond — mellyel vallásos költeményeiben, Áldásaiban és Imáiban találkozunk, átlengi világi verseit is. Szerelmi lírája nem nagyon változatos. Alaphangja a szelidség, az elmerülő bánat s a csendes öröm. Kis fia és anyja emlékének szentelt költői műveiben, további gyermekverseiben főképp lelki jósága tűnik fel jellemző vonásul. Egyébként Győry munkásságának csak kis részét teszik lírai költeményei, az irodalomtörténet is egészen másért juttat neki helyet a nemzet halhatatlanjai közt. A másik tanulmányban Markuszovszky Sámuel: *Bél Mátyás* eredményekben gazdag életének és munkásságának emlékeztétét újítja fel. A nagy gonddal szerkesztett kötet többi, gyakran igen érdekes közleményei (Zsilinszky M.: A protestántizmus történelmi értékéről; Brukner Gy.: Renaissancekori erkölcsi állapotok hazánkban; Kovács S. A keresztényesség útja; Raffay S.: Oberammergaui passiójáték) sorában számos szép vers is akad (Baksaytól, Hegedűs Istvántól, Kozma Andortól, Lévaytól, Lámpérth Gézától, Szabolcskától és Torkos Lászlótól.) A munka függeléke a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság Pozsonyi Körének szervezéséről és eddigi érdemes működéséről nyújt részletes és alapos tájékoztatást.

V. M.

Magyar Tud. Akadémiai Almanach. Polgári és csillagászati naptárjai 1918-ra. Budapest. 1918. 220 l. Akadémiai kiadás.

A szorosán vett naptári részen kívül a M. T. Akadémia jelenének és múltjának különböző mozzanatairól tájékoztat e kiadvány. Névkönyvi adataiból megismerkedünk az egyes osztályok beosztásával, a tiszteleti, rendes, levelező és kültagok, továbbá az állandó bizottságok és azok segédtagjainak névsorával. A többféle szempontból készült csoportosítások egyike az Akadémia halottjait sorolja fel 1830—1917-ig, összesen nyolcszázötvenegyet), másika pedig a nagy jutalom nyerteseit. Érdekes adat itt, hogy Arany négyszer, Vörösmarty háromszor részesült e kitüntetésben. Az életkorokra utaló egybeállítás szerint az Almanach sajtó alá rendezése idején a legidősebb akadémikus Lévy József volt, aki 1825. nov. 18-án, a legfiatalabb pedig Kornis Gyula, aki 1885. dec. 22-én született. Az akadémiai személyzetnek háromszáztizenegyet kitevő létszámából: az igazgató-tanács tagja volt 24, tiszteleti tag: 25, rendes tag: 61, levelező tag: 148, külső tag: 77. Az alapítók sorában a főhelyet Laky Adolf ötvösmester foglalja el négyszázezer koronás alapítványával, utolsó sorban van említve: «Csalomjai Pajor István alapítványa bold. Pajor Pistika emlékére (1865.) . . . 3 arany.»

V. M.

Molnár Ferenc: Ismerősök. (Foljegyzések, krónikák.) Budapest. 1917. 220 l. Franklin-kiadás. Ár 5 kor.

Ezek a rövidlélekzetű cikkek, — szám szerint husz drb, — mintegy folytatásai a népszerű szerző régebből ismert, napivonatkozású írásainak, melyekből az első gyűjtemény «Ma, tegnap, tegnapelőtt», (vasárnapi krónikák), a második pedig «Az aruvimi erdő titka» és egyéb szatírák címen jelent meg. Molnár ismert erényein, az előadás könnyed stílművészetén és a jellemzetes írást való érzéken kívül, kellemesen érinti az olvasót itt is az írónak helyenként előtörő érzelmes megindulása. Ennek hangjaival főképp oly fonákságok leírásában kap meg, melyeket a fásult társadalmi közöny sokáig szinte természeteseeknek tartott. Mint a másik két gyűjteményben, úgy a most kiadott kötet cikkei közt is akad irodalomtörténeti szempontból figyelemre méltó. (Ilyennek tekinthető az említett vasárnapi krónikák közül a «Három kis eset» című, melyben külföldi tapasztalatok alapján némi elégtétellel állapítja meg a szerző, hogy «Az ördög» című darabja nem is annyira nemzetközi, mint a minőnek itthon hirdették. «Az aruvimi erdő» szatirikus apróságai között szintén találkozunk irodalmi vonatkozással, pl. az Esetek és a Bohémság címűekben.) Az «Ismerősök» c. kötet darabjai közül ilyen az a kis foljegyzés, (Mi a legnagyobb szemtelenség?) melyből Salamon Ödön egyik aforizmájának történetét tudjuk meg; Az Érdekes Ujság Dekameronjáról írt elmefuttatás pedig az ujságírás és irodalom kapcsolatával s a rövid tárca-novella műfajának kifejlődésével foglalkozik. Az egész mű szubjektív hangjára jellemzők a szerző bevezető sorai: «Ha egy elszánt kutató száz év múlva egy könyvtár

zugában megtalálja azt a könyvecskét, tekintse bátran naplónak. Akkorra már lehervad róla minden, ami nem napló.»

B. Gy.

Az Országos Református Tanáregyesület Évkönyve az 1917—1918-ik tanévre. Szerkesztette *S. Szabó József*. Tizenötödik évfolyam. Debrecen. 1918. 92 l. (Városi nyomda.)

E füzet a címben jelzett Egyesület életére vonatkozó hivatalos tudósításokon kívül azokat a felolvasásokat is közli, melyek az 1917. okt. 30-án Budapesten, a reformáció négyszázados évfordulója, valamint Arany János és Tompa Mihály születésének száz éves fordulója alkalmából tartott közgyűlésen hangzottak el. Ezek egyikében *Mitrovics Gyula* a magyar református iskola négyszázados kulturális szolgálatáról értekezik, míg a másik két felolvasó Arany és Tompa emlékezetét ujíttotta fel. *Zsigmond Ferenc* Aranyról szólva megállapítja, hogy «az a költészet, mely a tiszta nemzeti öntudat melegének, a művészeti örök törvények megbecsülésének, az élet-felfogás erkölcsi tisztaságának összhangjából táplálkozik s az igazi lángész fényében ragyog... mindig meg fogja őrizni éltető és példaosztó erejét.» *Gulyás József* a másik jubiláns irodalmi alak jelentőségét fejtegetve, arra az eredményre jut, hogy «Tompa költészete mind historiai, mind irodalomtörténeti, mind nevelésügyi szempontból minden időre megtartja értékét.»

V. M.

Berecz Dezső: Mozaik. Budapest. 1918. 168 l. (A címképet Gyöngyös Béla rajzolta.) Singer és Wolfner-bizomány. Ára 4 kor.

Lírai sóhajok — kötetlen formában: 1914—1917-ből. Így jelölhetnők meg e könyv tárgyát, melyben a szerző száz rövid, hangulatos följegyzés alakjában háborús lelki élményeit tárja elénk. A címnek megfelelő, mozaik-szerű apróságok igénytelenségükben az őszinteség erejével hatnak s valóban sejtetik azt a belső kényszert, melyet az író műve indítékál emleget. «Magamról meg másról» c. fejezetének bekezdése a békevágytól áthatott munka jellemzését is adja: «Borúsak írásaim és keserűek... A háború tette azzá otthonnélküliségével, gyilkos szenvedéseivel.» A Babitsra, Kiss Józsefre, Reviczkyre, Sudermannra és Szép Ernőre való utalások a szerzőnek irodalmi érdeklődését mutatják. Ennek jelei a Gyónit parentáló sorok is.

V. M.

Új füzetek és könyvek. — Ignotus verseiből. Budapest, 1918. 116 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor.

Bródy Sándor: A dada. Erkölcsrajz 3 felv. Budapest, 1917. 128 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Méray-Horváth Károly: Új világ felé. Regény két kötetben. Budapest, 1917. 344, 348 l. Athenaeum-kiadás. Ára 8 kor.

Pártos Zoltán: Fekete ködök alatt. Regény. Budapest, 1917. 140 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Prevost Marcell: Úr és szolgál. Regény. Ford.: Benedek Marcell. A cím-

lapot Jaschik Álmós rajzolta. Budapest, 1917. 160 l. Biró-kiadás. Ára 4 korona.

Szederkényi Anna: Höll Mária. Regény. A címlapot Gara Arnold rajzolta. Budapest, 1917. 168 l. Biró-kiadás. Ára 4 kor.

Baja Mihály: Ünnepi hangok. Költemények a reformáció világából. Debrecen, 1917. 48 l. Hegedüs és Sándor kiadása. Ára 1 kor.

Költemények a reformáció 400 éves jubileumáról. Budapest, 1917. 40 l. Hornyánszky-kiadás. (Koszorú 238—239. sz.) Ára 20 f.

Emlékkönyv a reformáció négy százados évfordulójára. 1517—1917. Szerk. Takaró Géza. Budapest, 1917. 142 l. Kókai-bizomány. Ára 4 kor.

Flournoy Th.: William James filozófiája. Budapest, 1917. 195 l. Kókai-bizomány. Ára 4 kor. 50 f.

Új Testamentum. Azaz: Istennek új szövetsége. I. kötet. Evangélium. A reformáció négy százados ünnepére magyar nyelvre ford. Masznyik Endre. Pozsony, 1917. 292 l. Kókai-bizomány. Ára 13 kor.

Rákosi Viktor: Don Karaszko és egyéb elbeszélések. Budapest, 1917. 270 l. Révai-kiadás. Ára 8 kor.

Rákosi Viktor: Új fakesztek. Budapest, 1917. 221 l. Révai-kiadás. Ára 6 kor. 50 f.

Ewert Hanns Heinz: Alraune. Egy különös teremtés története. Regény Ford. Pajzs Elemér. Békéscsaba, 1917. 378 l. Tevan-kiadás. Ára 2 kor.

Andriska Károly: Asszony a ködben. Tárca-novellák. Szalay Pál illusztrációival. A címlapot Péczeli Antal rajzolta. Budapest, 1917. 252 l. Toldi-bizomány. Ára 5 kor.

Berde Mária: Az örök film. Münchener regény. Budapest, 1917. 297 l. Athenaeum-kiadás. Ára 3 kor.

Heinrich Gusztáv: A német végzetdráma. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1917. 117 l. Akadémiai-kiadás. Ára 2 kor.

László Zsigmond: A kuruc balladák. Budapest, 1917. 47 l. Hentschel, H. nyomdája.

Barabás Ábel: Az epikai, lírai és drámai költői műfajok történelmi fejlődése. 1—2. k. Temesvár, 1917. 490, 496 l. Csanádegyházmegyei-nyomda. Ára 30 korona.

Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Magyarázó kalauz. Budapest, 1917. 143 l. Akadémiai-kiadás Ára 2 kor.

Molnár Oszkár: Meumann Ernő élete és munkássága. Egy fejezet a neveléstudomány legújabb történetéből. Budapest, 1917. 70 l. Lampel-bizomány. Ára 2 kor. 50 f.

Szavay Zoltán: Játék egy pár régi rimmel. Verseskönyv. Budapest, 1917. 72 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor.

Volenszky Béla: Csiky Gergely társadalmi drámái. Doktori értekezés. Budapest, 1917. 74 l. A szerző kiadása.

Wohlbrück Olga: Déli nap. Regény. 1—2. k. Budapest, 1917. 145, 138 l. Légrády-kiadás Ára 3 kor. 20 f.

Földessy Gyula: Arany János az ember és a költő. Budapest, 1917. 54 l. Toldi L. könyvkereskedése.

Szendrey Zsigmond: Utmutató néphagyományok és néprajzi tárgyak gyűjtésére. Nagyszalonta, 1917. 15 l. (A nagyszalontai Arany Emlékegyesület kiadványa. 3. sz.)

Kiss Jenő Sándor: A gép. Novellák. Budapest, 1917. 193 l. Franklin-kiadás. Ára 4 kor. 50 f. [A kötet Herczeg Ferencnek van ajánlva. Irodalomtörténeti vonatkozású bevezetésének címe: «A szerző bemutatkozik az olvasónak.»]

Orbók Attila: A söröző halott. Pestiek a front mögött. Apró történetek és feljegyzések 1916—17-ből. Budapest, 1917. 140 l. Rényi K. kiadása. Ára 3 kor.

Grossmann Zsigmond: A magyar zsidók a XIX. század közepén. (1849—1870.) Tört. tanulmány. Budapest, 1917. 136 l. Az Egyenlőség kiadása. Ára 3 kor.

Drasche-Lázár Alfréd: Enyém vagy! Regény. Budapest, 1917. 270 l. Franklin-kiadás. Ára 6 korona.

Fábián Gábor: A láthatatlan ember. Budapest, 1917. 16 l. Galántai-kiadás. Ára 36 f.

Whitemann Henry: A kastély fantomja. Regény. Budapest, 1917. 125 l. Galántai-kiadás. Ára 2 kor.

Bakonyi Hugó: Az ember tragédiája és egyik német rokonműve: Schack gr. «Világkorszakai.» Belgrád, 1917. 64 l. A szerző kiadása.

Csathó Kálmán: Most kél a nap. Regény. Budapest, 1917. 258 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 6 kor. 50 f.

A Magyar Könyvtár füzetei. 875. sz. Bródy Sándor: A kötőrőnő és egyéb elbeszélések. (38 l.) — 876—77. sz. Gagyhy Dénes: A székelyek. Hangulatok mondai és történeti vázlatok. 58 l. — 878—79. sz. Orczy bárónő: Lady Molly kalandjai. Detektívtörténetek. Angolból ford. Kisléghy Kálmán. 680 l. — 880—81. sz. Drasche-Lázár Alfréd: A kutyabőr és egyéb történetek. 62 l. Lampel-kiadás. Egy-egy szám ára 36 f.

Scheldon Edward: Románc. Színjáték 3 felv. Elő- és utójátékkal. Ford. Heltai Jenő. Budapest, 1917. 155 l. Lampel-kiadás. Ára 1 kor. 50 f. (Fővárosi színházak műsora 356—59. sz.)

Gorzó Gellért: Tompa. (1817. szept. 28. — 1917. szept. 28.) Rozsnyó, 1917. 29 l. A «Sajó-Vidék» kiadása.

Gorzó Gellért: Szeretetszág kapujában. Budapest, 1917. 35 l. Apostol-nyomda.

Gorzó Gellért: Kapitány György. Drámai költemény, történeti zenével és énekkel. Rozsnyó, 1917. 76 l. «Sajó-vidék»-nyomda. Ára 5 kor.

Enyvvári Jenő: Philosophiai szótár. Budapest, 1918. 174 l. Franklin-kiadás. Ára 3 kor. 20 f.

Felner-Dénes Pál: Az árnyékember. Regény. Budapest, 1918. 335 l. Franklin-kiadás. Ára 6 kor. 60 f.

Pitroff Pál: Arany János és a harmonia. Irodalom-esztétikai kísérlet.

(Felolvasta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1918. nov. ülésén.)
Budapest, 1917. 15 l.

Iványi Béla: A Márkusfalvi Máriássy család levéltára. 1243—1883.
Lőcse, 1917. LV., 176 l. A Szepesmegyei Történelmi Társulat kiadása.

N. Kiss Géza: A Felső-Nílus mentén. Vadásznapló. 35 eredeti fényképpel. Budapest, 1917. 179 l. Benkő-kiadás. Ára 6 kor.

Gábor Andor: Harminchárom. Versek. Budapest, 1917. 111 l. Dick-kiadás. Ára kötve 5 kor.

Bródy Sándor: A szerető. Regényes színjáték 4 felv. Budapest. 1917. 135 l. Athenaeum-kiadás. Ára 4 kor.

Kaffka Margit: Kis emberek, barátocskáim. Budapest. 1918. 193 l. Pallas-kiadás. Ára 10 kor.

Bónyi Adorján: Holnap. Regény. Budapest. 1918. 144 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Bíró Lajos: Budapestiek. Novellák. Budapest.

Katalógus néhai Malonyai Dezső képgyűjteményéből s más gyűjteményekből származó színes metszetek, butorok s egyéb műtárgyakról. Nyilvános árverés 1917. dec. 19. és 20. Budapest. 1917. 18 l. B. M. kir. zálogházak árverési csarnokának kiadása. Ára 1 kor.

Boóz-Deák Albert: Én . . . és a nagyvilág. Verseskönyv. 1882—1917. Kolozsvár. 1917. 260 l. Gibbon-bizomány. Ára 8 kor.

Szelényi Ödön: A magyar ev. iskolák története a reformációtól napjainkig. Kül. tek. a középiskolákra. A reformáció négyszázados jubileumára. Pozsony. 1917. II., 280 l. Wigand-nyomda. Ára 6 kor.

Id. Szögyény-Marich László emlékiratai. 3 k. 1860—61. Kiadja fia. Az Emlékiratok írója további közéleti működésének — 1893-ban bekövetkezett haláláig való — ismertetésével. 8 arckép és 39 függ. Budapest. 1918. X., 430 l. Hornyánszky-nyomda. Ára 40 kor.

Andorffy Mária: Tavasz után. Regény. Budapest. 1917. 288 l. Légrády-kiadás. Ára 6 kor.

Móricz Zsigmond: A fákllya. Regény. Budapest. 1918. 350 l. Légrády-kiadás. Ára 10 kor.

Török Gyula: Szerelmes szívünk. Budapest. 1917. 222 l. Légrády-kiadás. Ára 5 kor.

Kaffka Margit: Az élet útján. Válogatott gyűjtemény régi és legújabb költeményeiből. Budapest. 1918. 47 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor.

Sikabonyi Antal: Az alkotó lélek és a háború. Budapest. 1918. 160 l. Pallas-kiadás. Ára 6 kor.

Pujzs Elemér: Az aggregény Pinterics. Regény. Békéscsaba. 1917. 172 l. Tevan-kiadás. Ára 5 kor.

Veér Inre: Lygeia. Az athéni dekadencia regénye. Budapest. 1917. 159 l. Aczél-testvérek kiadása. Ára 5 kor.

Szini Gyula: Porcellán muzsika. Budapest. 1918. 164 l. Franklin-kiadás. Ára 6 kor.

Csűrös István: *Az Úr gondot visel.* Háborús elbeszélés. Budapest. 1917. 103 l. Kókai-bizomány. Ára 1 kor. 50 f.

Nógrády László: *A mese.* 1 k. A gyermekmese. Budapest. 1917. XI., 232 l., XXXII. l. Lampel-bizomány. Ára 6 kor.

Kató József: *Életbarázdák.* Versek. Budapest. 1917. 99 l. Lampel-bizomány. Ára 3 kor.

Tuba Károly: *Álmok hegedűjén.* Újabb versek. Budapest. 1918. 96 l. Lampel-bizomány. Ára 4 kor.

Farkas Antal: *Jókedv a siralomházban.* A nevető nyomor följegyzései az 1915. háborús esztendőről. Budapest. 1918. 158 l. Népszava-kiadás. Ára 6 kor.

Kosztolányi Dezső: *Káin.* Novellák. Budapest. 1918. 144 l. Pallas-kiadás. Ára 5 kor. 60 f.

Szép Ernő: *Emlék.* Versek. Budapest. 1917. 210 l. Pallas-kiadás. Ára 6 korona.

Zsuzsanna Mária: *Arany bárkán, ezüstös vizeken.* Versek. A könyvdiszeket és az illusztrációkat Ferenczi Sándor rajzolta. Budapest. 1918. 78 l. A szerző kiadása. (Pallas-nyomda.) Ára 5 kor.

Csíte Károly: *Magyar szív.* Egy falusi bíró története. Budapest. 1917. 33 l. Pátia-kiadás. Ára 2 kor.

Inotay László: *Napfiak meséi.* Rajzolta Nagy Sándor. Budapest. 1917. 79 l. Táltos-kiadás. Ára 7 kor.

Kortsák Jenő: *A tűzrózsák és más novellák.* Budapest. 1917. 176 l. Táltos-kiadás. Ára 6 kor.

Majthényi György: *Téli szimfoniák.* Régi és új versek. Budapest. 1917. 67 l. Táltos-bizomány. Ára 4 kor.

Migray József: *Magasban.* Költemények. Nagy Sándorék rajzaival. Budapest. 1918. 106 l. Táltos-kiadás. Ára 6 kor.

Szemere György: *Füilentő Gergely tizenöt válogatott virtusa.* Papirra vetette — írődeák. Rajzokkal cifrázta Kürthy György. Budapest. 1917. 112 l. Táltos-kiadás. Ára 12 kor.

Geist Gáspár: *Parabolán.* Versek. Békéscsaba. 1917. 99 l. Tevan-kiadás.

Ludwig Biró: *Hotel Stadt Lemberg.* Roman. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Eduard Kadossa. Berlin u. Wien. 250 l. Ullstein u. Co. Ára 1 márka 25 pf.

Ludwig Biró: *Don Juans drei Nächte.* Roman. Autorisierte Übersetzung aus dem Ungarischen von Leo Lázár. Berlin u. Wien. 1917. 184 l. Ullstein u. Co. Ára 1 márka 25 pf.

Varga Bálint: *Alexandriai Szent Katalin legendájának új (verses) átdolgozása.* Budapest. é. n. (1917.) 16 l. A Szent István Akadémiában 1917. okt. 5-én tartott előadás. (Különnyomat a Szent István Akadémia Értesítőjének 1917-es folyamából.)

Péter Mihály: *Emléklapok a felsőzempléni ref. egyházmegye történetéből.* Sárospatak. 1917. 15 l. Nyomatott a ref. főiskola nyomdájában. Ára 70 f. (E mű tiszta jövedelme a «Gálszécsi István református emlékalapra» fog fordítani.)

Péter Mihály: *Az Úr dicsér és oszt.* Egyházi beszéd. Sárospatak. 1917. 16 l. Nyomatott a ref. főisk. nyomdájában. Ára 1 kor. (E mű tiszta jövődelmét a «Gálszécsi István református belmissiói-alap»-ra fordítják.)

Szemere Samu: *Giordano Bruno.* Budapest. 1917. VIII., 392 l. Akadémiai-kiadás. Ára 6 kor.

Fruin Róbert: *Tíz év a németalföldi szabadságharcból.* 1588—1598. Fordította Antal Géza. A fordítást átnézte Nagy Zsigmond. I—II. k. Budapest. 1916. XI., 260 l.; 1917. 286 l. Akadémiai kiadás. Ára 10 kor.

Kornis Gyula: *A lelki élet.* I. k. Budapest. 1917. 392 l. Akadémiai kiadás. Ára 6 kor.

Takáts Sándor: *Rajzok a török világból.* III. kötet. Budapest. 1917. 457 l. Akadémiai kiadás. Ára 6 kor.

Détsy Erzsébet: *Baksay Sándor mint elbeszélő.* Budapest. 1917. 82 l. Grafikai intézet.

Viktor Gabriella: *A gyermek nyelve.* A gyermeknyelv irodalmának ismertetése főként nyelvészeti szempontból. Nagyvárad. 1917. 83 l. Bérés és Held nyomdája.

Házi Jenő: *Detrekő vára a középkorban.* Doktori értekezés. Budapest. 1917. 72 l. (Történeti értekezések 11 sz.) Stéphanéum-nyomda.

Eissen Gyula: *Csányi László pályája.* Arad. 1917. 79 l. «Arad és vidéke» nyomdája.

Erdős Renée: *Sibyllák könyve.* Budapest. 1918. 107 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Gellért Mária: *Dávid.* Regény. Budapest. 1918. 155 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Kassák Lajos: *Misüllő királysága.* Regény. Budapest. 1918. 167 l. Athenæum-kiadás. Ára 4 kor.

Szenes Béla: *A Kristóférti Kolumbus.* Regény. Feiks Jenő rajzaival. Budapest. 1918. 139 l. Biró M. kiadása. Ára 5 kor.

Mannheim Károly: *Lélek és kultúra.* Budapest. 1918. 30 l. (Előadások a szellemi tudományok köréből 1 sz.) Benkő Gy. kiadása. Ára 2 kor.

Cholnoky Jenő: *A föld és népei.* Népszerű földrajzi kézikönyv. Első kötet. Amerika. Két színes térképpel, 32 műmelléklettel és 430 a szöveg közé nyomott képpel. Budapest. 1917. 768 l. Franklin-kiadás. Ára 24 kor.

Sebestyén Jenő: *Nietzsche és Kálvin.* Ethikai tanulmány. Budapest. 1917. 112 l. Kókai L. bizománya. Ára 3 kor.

Molnár Jenő: *Egy kis bolt története.* Regény. Budapest. 1918. 160 l. Singer és Wolfner kiadása. Ára 6 kor.

Bodnár Gábor: *A pedagógia tudományos alapvetésének főbb irányai a XIX. században.* Debrecen. 1918. 53. l. Csáthy-kiadás. Ára 1 kor. 20 f.

Magyar- és világtörténelmi nevezetesebb események naptára. Iskolai és magánhasználatra. Debrecen. 1917. 227 l. Csáthy-kiadás. Ára 5 kor. 20 f.

Gábor Andor: *A hatalmas vadász és egyéb figurák.* Budapest. 1918. 117 l. Dick-kiadás. Ára 5 kor.

Zsoldos László: *Az ürge.* Budapest. 1918. 173 l. Franklin-kiadás. Ára 5 korona.

Krudy Gyula: Bukfenc. Budapest. 1918. 112 l. Kultura-kiadás. Ára 4 korona.

Marivaux: Szerelem játéka. (Le jeu de l'amour et du hasard.) Vig-játék 3 felv. Ford. Radó Antal. Budapest. 1918. 78 l. Franklin-kiadás. Ára 80 fillér. (Magyar Könyvtár 885—6. sz.)

Mauks Kornélia: Képek Mikszáth Kálmán életéből. Budapest. 1918. 82 l. Franklin-kiadás. Ára 80 fillér. (Magyar Könyvtár 887—8. sz.)

Lázár István: Ruth. Napkeleti történet. Budapest. 1918. 154 l. Légrády-kiadás. Ára 6 kor.

Kabos Ede: Az eleven kulcs. Egy szép ördög naplója. Budapest. 1918. 63 l. Légrády-kiadás. Ára 50 fillér. (Legjobb könyvek 7. sz.)

Erdős Renée: Norina. Budapest. 1918. 63 l. Légrády-kiadás. Ára 50 f. (Legjobb könyvek 9. sz.)

Pauler Ákos: Medveczky Frigyes emlékezete. Arcképpel. Budapest. 1917. 14 l. Akadémiai kiadás. Ára 1 kor.

Aldásy Antal: Csoma József emlékezete. Arcképpel. Budapest. 1918. 27 l. Akadémiai kiadás. Ára 2 kor.

Ignotus novelláiból. Budapest. 1918. 105 l. Nyugat-kiadás. Ára 4 kor.

Lázár Béla: Írók és művészek között. Száz vidám história. Képekkel. Budapest. 1918. 164 l. Pallas-kiadás. Ára 6 kor.

Szomory Dezső: Harry Russel-Dorsan a francia hadszínterről. (Az író arcképével.) A borítékot Falus Elek rajzolta. Budapest. 1918. 261 l. Pallas-kiadás. Ára 10 kor.

Farkas Pál: Az es-riadi rézbánya. Regény. Budapest. 1918. 175 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 6 kor.

Roboz Imre: Bródy Sándor és néhány színészről. Budapest. 1918. 93 l. Korvin-nyomda. A szerző kiadása. Ára 3 kor. (Színes röpiratok 2. sz.)

Havas Alisz: Szent Borbála képe. Budapest. 1917. 240 l. Franklin-kiadás. Ára 6 kor.

Kiss József: Avar. Budapest. 1918. 88 l. Athenæum-kiadás. Ára 5 kor.

Kőszegi László versei. Budapest. 1917. 70 l. Benkő-bizomány. Ára 4 korona.

Malonyai János: Anthropokalypsis azaz Jelenések az emberiség jövődjéből. Leírta és diszítette Akantisz Viktor. Lipcse. 1917. 67 l. Röder-nyomda. (Budapest. Rózsavölgyi bizomány.) Ára 4 kor. 50 f.

Heltai Jenő: Az utolsó bohém. Budapest. 1917. 157 l. Athenæum-kiadás. Ára 60 f. (Olcsó regény 1. sz.)

Török Gyula: Porban. Regény. 1—2. k. Budapest. 1917. 302, 260 l. Táltos-kiadás. Ára 10 kor.

Vargha Damján: Imádkozzunk a diadalmas békéért 2 kiadás. Budapest. 1917. 78 l. Szent István Társ.-kiadása. Ára 1 kor. 50 f.

Miklós Ödön: A groningeni egyetemen tanult magyarok névsora. Pápa. 1917. 12 l. (Budapest. Kókai-bizomány.) Ára 60 f.

Wolf József: Luther. Ünnepi játék. Budapest. 1917. 150 l. Scholz-bizomány. Ára 4 kor. 50 f.

Márki Sándor : Horváth Mihály. (1809—1878.) Történelmi életrajz. 7. Budapest. 1917. 388 l. Athenæum-bizomány.

Lengyel Menyhért : Charlotte kisasszony. Történelmi színmű 3 felv. Budapest. 1918. 129 l. Ára 5 kor.

Bíró Lajos : Hotel Imperial. Színmű 4 felv. 2. kiadás. Budapest. 1918. 152 l. Légrády-kiadás. Ára 5 kor.

Szekfü Gyula : A magyar állam életrajza. Történelmi tanulmány. Budapest. 1918. 290 l. Dick-kiadás. Ára 7 kor. 50 f.

Korolenko Vladimir : Makár álma. Zúg az erdő. Két elbeszélés. Oroszból ford. Tomcsányi János. Budapest. 1918. 63 l. Franklin-kiadás. (Magyar Könyvtár 889—890. sz.) Ára 80 f.

Berczik Árpád : Négy kosár és egyéb vig történetek. Budapest. 1918. 51 l. Franklin-kiadás. (Magyar Könyvtár 91. sz.) Ára 40 f.

Bónyi Adorján : A boldog asszony. Regény. Budapest. 1918. 170 l. Légrády-kiadás. Ára 6 kor.

Peterdy Sándor : A kéttelkü Éva. Regény. 2. kiadás. Budapest. 1918. 197 l. Légrády-kiadás. Ára 6 kor.

Lukinich Imre : Erdély területi változásai a török hódítás korában. 1541—1711. Budapest. 1918. 640 l. Akadémiai kiadás. Ára 24 kor.

Hornyánszky Gyula : Schwarcz Gyula emlékezete. Arcképpel. Budapest. 1918. 77 l. Akadémiai kiadás. Ára 4 kor.

Répay Andor : Összegyűlt könyvek. Marosvásárhely. 1918. 167 l. Márványi Artur kiadása. Ára 5 kor. 50 f.

Lengyel Menyhért : Egyszerű gondolatok. Budapest. 1918. 109 l. Pallas-kiadás. Ára 4 kor. 50 f.

Sándor Imre : Boldogság... Novellák. Budapest. 1918. 130 l. Pallas-kiadás. Ára 5 kor.

Pekár Gyula : A mezitlábás grófkisasszony és egyéb elbeszélések. Budapest. 1918. 144 l. Singer és Wolfner-kiadás. Ára 5 kor. 40 f.

Helyreigazítások. 1918. évf. 163. l. 5. sor: fiáról, helyett olv.: fiáról: (az emléket szó törlendő.) — 205. l. 17. sz.: irodalmi h. o.: irodalmi .. 226. l. 7. s.: szóló, h. o.: oszló. — U. o. 14. s. — növeli h. o.: növelik. — 227. l. 4 s.: A h. o.: A. — U. o. 6. s.: János h. o.: János: . — 229. l. 10. s.: Hagymássz h. o.: Hagymássyné. — U. o. 30. s.: tizenhetedik h. o.: tizenhatodik. — 231. l. 3. s.: mint h. o.: mint a. — 233. l. 18. s.: hivatkozás h. o.: hivatkozás-e műben. — U. o. 36. s.: «Rosnyai 1715 januárjában fogott a H. T. írásához» h. o.: «Rosnyai fia, Sámuel, 1715 januárjában fogott a H. T. leírásához.»

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ

AZ «IRODALOMTÖRTÉNET» 1918. ÉVFOLYAMÁHOZ.

- Abele, M. 69.
 Abonyi Lajos 99—100, 330, 350.
 Ábrahám Ernő 193.
 Ábrányi Emil 138, 144.
A Cél 66, 190.
 Ács Klára 76.
 Ady Endre 62, 64, 66, 68, 73, 76, 154, 185, 186, 348, 361, 362, 365, 366; ritmusa 147—149; *A Mikszáth parasztja* 75; *A Mikszáth csehei* 203; *Daudet és Kiss* 345; *Kafka M. versei* 345.
 Ágai Adolf 224, 296, 330—331, 344; *Por és hamu* 331; *Új hantok* 331.
 Agárdi László 203; *A kolostor Ke-mény Zs. regényeiben* 72.
 Ágner Lajos 210, 320.
 Ágoston Péter 190.
A Gyermekek 66, 325.
A Hét 66, 190, 325.
 Akadémia, Magy. Tud. 285, 332, 368; Irod. tört. bizottsága 290; palotája és gyűjteményei 323—324; Arany J. és az — 326; jutalom-tételei 363.
Akadémiai Értesítő 190—191, 325—328.
 Alarcon, *Hazug* 116.
 Alba Nevis 335.
 Aldrovandi, Ulisse 343.
 Alexander Bernát 77, 87, 214, 224, 346.
Alkotmány 191.
Allgemeine Theaterzeitung u. Original-blatt stb. 309.
Almanach, Magy. Tud. Akadémiai 368.
 Almásy Pál 44.
 Alsóher Ottó 346.
 Alsófehér 67.
 Alszegehy Zolt 80, 195, 198; *Verszegehy forrásaihoz* 70; *Epigon lírikusaink a XIX. sz.-ig* 198, 250, 294.
 Amade László b. 198, 358; egy ismeretlen latin verse 198; *Szűz Mártá-*
hoz 309; *Nagy szentséges* ... 309—310; *Ah! átkozott színes szív!* ... 310; *Van egy kinek neve nincs* 310—311; *Gondolatok* ... 311.
 Ambrus Zoltán 6—30, 61, 65, 74, 78, 105—127, 187, 330; *Színházi Esték* 70, 115; *A gyanú* 80; *Régi és új színművek* 92, 115, 196; *Vezető elmék* 120.
A Monarchia 67—68.
 Anakreon 226.
 Andor József 200; *A tanítónő* 79.
 András Sámuel, *Az álom kiáratja az apja kincseit* 299—300.
 Andrassy Gyula gr., id. 330.
 Angyal Dávid 214; *Könyi M.* 331; *Bethlen M. és Prévost abbé* 333—334.
 Anonymus 88.
 Antalfy Gizella, *Lessing a magyar színpadon* 89, 198.
 antireformáció kora 242, 243, 293.
 Apáczai Cseri János, Comenius és — 347; *Magyar Encyklopaedia* 176.
 Apor Péter, *Metamorphosis* 334.
 Apponyi Albert gr. 363.
 Apponyi Balázs, *Psalterium* 333.
 Aranka György 231, 232; nyelv-művelő társasága 336, 337—338.
 Arany János 56, 62, 67, 69, 72, 74, 76, 79, 84, 85, 91, 98, 130, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 144, 154, 155, 158, 184, 186, 190, 191, 195, 196, 199, 200, 203, 204, 225, 243, 249, 253, 254, 256, 258, 283—289, 315—316, 316—319, 326, 329, 330, 333, 344, 345, 346, 348, 364, 368, 369; — és Turgenyev 1—5; — és a hagyomány 71; népiessége 71; lírája 73; utolsó napjairól 78; kisebb epikai töredékei 87—89; jambusai 143—144; Petőfi és — 185; — és a kereszténység 196;

- és a nép 196; parasztjai 196; néhány költeményéről 215—217; három költeménye svéd nyelven 211—223; — és a Biblia 224; elbeszélő költészete 230; pályakezdése 230—231 — és a kálvinista szellem 225; erkölcsi világfelfogása 225; — és az Akadémia 326: *Tengerihántás* 1—5; *V. László* 1, 5; *Szondy két apródja* 1, 88; *Néma bú* 48; *Az utolsó jópap* 69; *Vásárban* 69; *A gyermek és a szivárvány* 69; *Toldi-trilógia* 71, szerb ford. 197, 288; *Furkó Tamás* 87—88; *Nagyidai Cigányok* 87, 216, 342; *A jalu bolondja* 88; *Bolond Istók* 88, 316; *A magyar tánc* 88; *Öldöklő angyal* 88; *Mátyás daliinnepe* 88; *A betyár* 88; *Hunyadi-ciklus* 88; *Mátyás anyja* 88; *Az utolsó magyar* 88, 230; *Buda Halála* 88, 141, 316, 326; *Édua* 88; *Csanád* 88; *Szondi* 88; *Két apród* 88; *Toldi Szerelme* 141, 286, 288, 316, 317, 327, 334, a *Frithjof-rege* és — 194, 288; *Szent László* 170—171; *Eh!* ... 172; *A walesi bárdok* 175—176, és V. Hugo *Les derniers bardes*-ja 196; *Toldi* 198, 230, 315, 317, 334, 341; *Rege a csodaszarvasról* 201, 202; *Hatvani* 201; *Jóka ördöge* 201; *Tanári jubileumra* 215—216; *A rab golya* 216, 223; *Kies ősz* 216; *Hec-hec* 216; *A hajótörött* 216; *Vágtat a ló* 216; *Pusztai fűz* 216; *Az örök zsidó* 216; *Népnevelés* 216; *A lantos* 217; *Emléklapra* 217; *Arkádia-jéle* 217; *Évnapra* 217; *Válság idején* 217; *Függetlenség* 217; *Egy életünk, egy halálunk* 217; *A legszebb virág* 217; *Szent László füve* 217; *Pázmány lovag* 217, 327; *Rachel* 217; *Bor vitéz* 217; *Fiamnak* 221, 222—223; *Ósszel* 223; *Czigánybúcsúztató* 231; *Déványai juhbehajtás* 231; *Csaba királyfi* 288, 327; *Daliás Idők* 317; *Őszikék* 316; *Toldi Estéje* 316; *Zrinyi és Tasso* 317; *Ágnes aszszony* 327; *Árva fiú* 327; *Széchenyi emlékezete* 342.
- Arany J.** születésének századik évfordulójára, *Emlékfüzet* 225.
- Arany János-Társaság** (temesvári) 213—214.
- Arany-szótár** 286.
- Arany Jánosné** 78.
- Arany László** 215, 217; *Elfrida* 327.
- Ariosto** 194.
- Árky József**, *A rajongó* 82.
- Asbóth János** 330.
- Aspasia** 226.
- A Társaság** 66, 190.
- Athenaeum** 191.
- Attila-monda** 337.
- Atzél Péter** 93.
- Augaburger Allgemeine Zeitung** 266.
- Auróra** 226.
- Austerlitz Károly** 309.
- Az Érdekes Ujság** 66—67; *Dekameronja* 362.
- Az Erő** 328.
- Az Est** 66, 190, 325.
- Az Ujság** 67, 190.
- Babits Mihály** 61, 64, 65, 150, 200, 313, 346; 369; *Irodalmi problémák* 69, 70, 137, 181—186, 200, 203, 284, 296—298, 334, 340; *Golyakalifa* 75, 80, 183, 204, 297.
- Bacher Simon** 69.
- Bacsányi János** 140, 341.
- Bacsó Bálint** 52.
- Radics Ferenc** 49.
- Bajza József** 56, 89, 141, 143, 226, 307, 362; kritikái 198; *Vándor*, forrása 51—53; *Kámor* 191.
- Bakonyi Hugó**, *Az ember tragédiája és egyik német rokonműve. Schack gr. Világkorszakai* 319—320; *A nyelvek és egyedek szókincse* 350—351.
- Bakonyi Károly**, *Az obszitos* 205; és Kálmán Imre, *Tatárjárás* 80.
- Baksay Sándor** 91, 367; költészete 196; nyelve 365; *Összeyűjtött irodalmi dolgozatai* 57—61, 66, 199.
- Balassa Ármin**, *Megjegyzések egy elnöki beköszöntőre* 205; *Válasz egy epistolára* 205; *A vajdas utolsó jelöltége* 351.
- Balassa Bálint** 198, 205, 228—229, 231; istenes énekei 323.
- Balassa Béla**, *Halálos fiatalság* 197.
- Balassa József** 224.
- Balázs Sándor**, *Feleségünk* 332.
- Bálint Lajos**, *A kritika a válaszáton* 81; *Bíró Lajos* 350.
- Balla Ignác** 349; *Az ő keze* 76; *Cso-dálatos váza* 349.
- Balogh Ádám** 130.
- Balogh Ádám nótája** 130, 321.

- Balogh Ferenc. *A debreceni ref. kollégium története* 98—99.
 Balogh Tihamér, Almási 330.
 Baltazár Dezső 225.
 Balzac 42, 120.
 Bán Aladár 72, 200; *A Toldi-monda alaprétege* 71, 196, 290, 334.
 Bangha Béla 74.
 Bánhidy Ilona, Boros Frigyesné 205.
 Bánk bán-monda, német tárgytörténetéhez 69—70, 195.
 Bánóczy József 224, 327; *Jelentés az 1915—16. évi Péczely-regénypályázatáról* 326—327.
 Banville 111.
 Bárány Péter, *Magyar Psychologia* 342.
 Baranyai Zoltán 353, 340.
 Barossai Károly, *Tompa M. a nevelésről és a tanításról* 345.
 Bárd Miklós 98.
 Bárd Miklósné 98.
 Barla Jenő, *Szeremley Barna* 69.
 Barnovsky színikazgató 79.
 Baros Gyula 99, 203, 227, 230, 328.
Két aphorisma-gyűjtemény 68;
Arany, Petőfi és a ponyvairodalom 85, 250—251; *Institutoris Gábor egy levele* 198.
 Barsi Frigyes, *Ki ébréd hősi lanton?* 202.
 Barta Lajos 190; *Az élet arca* 76.
 Bartha József 289; *Tompa Mihály emlékezete* 325; *A Zrinyiász költője* 341.
 Baróti Lajos 302, 303.
 Bartók György 328.
 Bartók Lajos 296.
 Bashkirtseff Mária 123.
 Bataille, darabjai 118.
 Báthory Ferenc, *Utazásaim a lappok földjén* 72.
 Batta István, *Egy XVIII. sz.-beli plágium* 176—180.
 Bayer Alice, *Marmonet hatása Magyarországon* 198, 294.
 Bayer József 50, 187, 230.
 Beale 156.
 Beatrix, Estei 276. 277.
 Beck Lajos 192.
Bécsi-Kódex 291.
 Beimel József 265, 271.
 Bél Mátyás 367.
 Béla, III. 279, 280.
 Bellaagh Aladár, *Arany* 345; *Mit tett Mária Terézia nemzeti művelődésünkért?* 345; *Mikes* 345.
 Benda Jenő, *Circe* 79.
 Beniczkyne Bajza Lenke 187.
 Bentham 169.
 Beöthy László (színikazgató) 68, 207.
 Beöthy Zsolt 59, 60, 61, 209, 210, 214, 242, 285, 338, 353, 356; *Ferenc József királyunk és Erzsébet királynénk* 92—93; *Arany J. 204, 287; Zrinyi fejlődéséről* 354.
 Béranger 259.
 Berozik Árpád 98, 327, 330, 331.
 Berde Mária 70.
 Berecz Dezső, *Mozaik* 369.
 Beregi Oszkár 80.
 Berényi Ferenc b. 129.
 Berettyó János, *Egy szeplő Herczeg F. stílusán* 343.
 Bergström, Rich., *Främmande Lyror* 221.
 Berkes Imre, *Bülbül hadnagy* 203.
Berliner Börsen-Courier 191, 328.
Berliner Lokal-Anzeiger 68.
Berliner Tageblatt 68, 192.
 Bernáth Gazsi 204.
 Bernstein, *Az ostrom* 118, *A titok* 118.
 Bertalanfi Pál, *Világnak Két rend-béli Rövid isméréte* 177—180.
 Berthod 215.
 Berze Nagy János 71.
 Berzeviczy Albert 326, 335; *Trefort Ágoston emlékezete* 90; *Arany János emlékezete* 190, 287; *Tompa Mihály emlékezete* 193, 289; *Széchenyi és a közművelődés* 330; *Délen* 331, 334.
 Berzeviczy István, *Tanulmányok és karcolatok* 96—97.
 Berzsényi Dániel 198, 355.
 Bessenyei György 188, 189, 230, 243.
 Besze János 46.
Besztercei Szójegyzék 74.
 Bethlen Imre gr., *Abellino* 337.
 Bethlen Miklós gr., és Prévost abbé 70, 333—334.
 Beythe István, *Stirpium nomenclator* 217.
 Bezerédj Ödön 269.
 B. Gy. 98, 229, 231, 233, 369.
Biblia 365; *Arany J. és a* — 224; *Husszita* — 291.
Biblioteks Bladet 328.
 Binder Jenő 294; *G. Gyónis. «Kalvarienbriefe»* 76; *Arany emlékezete* 203, 287.
Birk-Kódex 202.
 Birkás Géza 334; *Bethlen Miklós és Prévost abbé* 70.
 Birken, S. von, *Spiegel der Ehren* 70.

- Biró Lajos 66, 350; *Hotel Imperial* 78; *Don Juan három éjszakája* 199; *Serpolette* 328; *Mélység lakói* 348.
- Biró László, Szlávik Mátyás 204.
- Bismarck 111.
- Björkman, Gunnar 348.
- Björman, Gjunar 79, 205.
- Blaža Lujza 340—341.
- Bleyer Jakab 70, 196; *Jövők és a tudomány* 332, 359; *Ungarn und Deutsch-ungarn* 336.
- Boccaccio 68, 122; Két novellája XVI. sz.-i irodalmunkban 311—314; *Volter és Grizeldisz* 23.
- Bod-kódex 337.
- Bodnár Zsigmond 16.
- Bogisich Mihály 250.
- Boileau, *A pulpitus* 338.
- Bolte 314.
- Bonfini 70, 88.
- Borbás Vince 94.
- Bornemissza Péter 311, 312, 313, 314.
- Boros Ferenc 196; *Tompa M.* 196; *Móricz Zsigmond* 335.
- Boros Frigyesné, Bánhidylona 206.
- Borsszem Jankó 330, 331.
- Borz Gyula, *Kazinczy írói összeköttetései fogsága idejéig* 198, 231—232, 294.
- Bottlik József, *A miskolczi Lévy József-kör megalakításáról* 202.
- Bourget, Paul 21, 122—123, 331; *L'émigré* 29.
- Bowring, John 165; *Poetry of the Magyars* stb. 166—169, 173—174.
- Brassai Sámuel 295.
- Bright, *Travels from Vienna through Lower Hungary* 164, 165.
- Brieferes reisenden Engländer 165—166.
- Brieux, drámái 177.
- Brisits Frigyes, Molnár Ferenc 334—335; *Túri Béla* 335.
- Bródy Sándor 66, 77, 190, 196—197, 200, 340; *A Dada* 66, 67, 68, 79, 190, 192, 196, 203; *A tanítónő* 68, 80, 201, 204; *Lyon Lea* 78, 332; *Vitéz László* 79; *Buza* 79; *A szerető* 192, 201, 204, 205, 206, 207; *Jegyzetek a kormányzó utolsó napjairól és haláláról* 351.
- Bruckner György, *Renaissanceskori erkölcsei állapotok hazánkban* 367.
- Brunius, August 349.
- Budai Krónika 170.
- Budapest 328.
- Budapesti Hírlap 68, 192.
- Budapesti Szemle 68, 193—195, 328—332.
- Budó Jusztin 323.
- Bulwer 191.
- Bulyovszky Gyula 331.
- Burns 259; *Jolly beggars* 259.
- Busbequius, *Exclamatio* 293, 327, 340.
- Buvatelli, Rambervin 277.
- Büchner Ernő, *Erő és anyag* 320.
- Büttner Lina, G. 191.
- Byron 166, 191; *Mazepa* 70; *Don Juan* 175, 195, 296, 360, 361; *Kain* 319.
- Caillavet, l. Flers.
- Caircl, Elias 276.
- Calderon, *Zalameai bíró* 116.
- Calepinus 343.
- Carlyle 56, 91, 259.
- Celtis Konrád 292.
- cenzúra 323.
- Chalupka Rezső 344.
- Châtillon Anna (Ágnes) 276, 279.
- Cherbuliez 121, 127.
- Cholnoky László, novellái 345.
- Coleridge 155.
- Comenius, és Apáczai 347.
- Concha Győző 75.
- Corneille, P. la. *Galerie du Palais* 215.
- Csáky György gr. *Sorsjáték* 70, 73, 80.
- Csáky István gr. 93.
- Csánki Benjámin 225.
- Császár Elemér 59, 84, 190, 198, 213, 214, 326, 327; *Baksay S. írói hagyatéka* 66; *Tompa Mihály* 73—74, 289; *A német költészet hatása* stb. 187; *Tompa M. emlékezete* 190; *Toldy F. kritikai munkássága* 197—198, 294—295; *A Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa* 198; *Amade L. egy ismeretlen latin verse* 198; *Shakespeare és a magy. költészet* 229—230; *Arany J.* 287; *Szontagh Gusztáv kritikai munkássága* 329; *Kovács Ferenc irodalmi hagyatéka* 338.
- Császár Ernő 92.
- Csathó Kálmán, *A nők titka* 81; *A Bársony... 81; A kimenő* 81.
- Csató Pál 191.
- Csengeri János 334.
- Csepreghy Ferenc 336, 350; *Sárga Csikó* 206.
- Csepreghy Ferenoné 336.
- Csepreghy János 336.

- Cserey Farkas 86.
 Cserey Mihály 334.
 Csermelyi Gyula 341.
 Csernátorny Lajos 330.
 Csernus Mihály 74.
 Csiky Gergely 91; Szigeti J. és — 86—87; *Buborékok* 86—87, 296.
 Csillag Lipót, *A nagykállói rabbi nótája* 202.
 Csízi István 293.
 csizó, legrégibb magyar 343.
 Csizy Jánosné 161.
 Csokonai Vitéz Mihály 141, 198, 228, 293, 294, 315, 327, 342, 348; *Dorottya* 88.
 Csokonai-kör 98, 225.
 Csuzy Zsigmond 196.
 Csűrös Ferenc, *A debreceni városi nyomda története* 98.
 Curtius Rufus, Qu, 337.
 Czákó Zsigmond 31.
 Czebe Gyula, *Vértessy Dezső* 70.
 Czech János 273.
Czech-kódex 291.
 Czeglédy Ferenc 349.
 Czeglédy György 347.
 Cziráky Antal gr. 262.
 Czóbel Minka 335.
 Czobor Alfréd, *A kassai színészet története* 350.
 Czobor Mihály. *Chariclea* 198.
 Czuczor Gergely.

 Danielovics Kálmán 74.
 D' Armand ezredes 57.
 Darnay Kálmán, *Kisfaludy S. szerelmei* 350.
 Darvas Pál 161.
Das Ausland 173—174.
 Daudet, Alphonse 117, 120, 345.
 Dávid Ferenc 341.
 Dayka Gábor 140, 231, 232.
 deák 292.
 Deák Albert, *En és a nagyvilág* 199.
 Deák Ferenc 233, 268; husvétii cikke 92; az 1861-i felirati beszéde 92.
 Deák Gyula 97.
 Deák Imre, *Móricz Zs. jáktyája* 347.
 Deák Margit, *Baksay S. nyelve* 365.
 Debreczeni Gyula, *A megalázott kevélység* 338.
Debreczeni Protestáns Lap 69, 195, 332.
 Decsy Sámuel 337.
 Degré Alajos 296; *Visszaemlékezései* 53, 54.
 Dékány Kálmán 214.

Déli Hírlap 69, 195, 332—333.
Délmagyarország 195.
Delta, Valami Csáky gr. darabjáról 70.
 Deréki Antal 74, 80; *A szív* 74.
 Déri Tibor, *Lia* 196.
Der Merker 69.
 Dessewffy József gr. 226.
Deutsche Tageszeitung 69.
 Dévai Bíró Mátyás 79, 347; *Orthographia* 341.
 Dezasse-Lindheim, Ilda, *Die weiche Welle* 346.
 Dézsi Lajos 209, 214; *B. Jósika Miklós* 55—57, 67, 70, 72, 79, 80, 203, 295; *Adalékok B. Jósika Miklós életrajzához* 336; *Marocsai János colligatum* 338; *B. Kemény Zsigmond és Kovács Lajos levele b. Wesselényihez* 338.
 Dickens 49, 120, 364; — és Petőfi 302; *Pickwick-klub* 302; *Twist Oliver* 302.
Die Wahrheit 333.
 Diószeghy Tibor, *Segesvár közelében megtalálták Petőfi óráját* 346.
 Diószegi Sámuel 94.
 Dittrich Vilmos 87, 316.
 Divald Kornél, *A Mayy. Tud. Akadémia palotája és gyűjteményei* 323—324.
 Dobsa Lajos 330.
 Dóczy Jenő 288.
 Dóczy Lajos 330; *Csók* 82.
 Doleschall Gábor 350.
 Doleschall Gabriella, l. Xántusz Jánosné.
 Donits András 293.
 Dosztojevsky 20, 364—365.
 Döbrentei Gábor 89, 167, 173, 188, 197, 202, 226; *Macbeth-ford.* 230.
 Döme Károly 231, 232.
 dráma (magyar), mai 69, 190, 325.
 Dráskóczy Gyula 157.
 Drégely Gábor, *A szerencse fia* 200; *Egy férj, aki mindent tud* 332.
Dubnici krónika 88, 170.
 Dugonics András 205, 312; *Szerencse-nek* 293—294; *Etelka* 352.
 Dugonics-Társaság 205, 349.
 Dumas, A. id. 49, 117, 121, 183.
 Dumas, A., ifj. 108, 121; drámái 117, 118; *Kaméliás hölgy* 121.
Dunántúli Protestáns Lap 333.

Ébresztő 196.
 Eckhardt Sándor, *Az aradi közmű-*

- velődési palota francia könyvei
 93—94.
 Edda 194.
 Edelstein Bertalan 224.
 Edvi Illés Pál 188.
 Egressy Gábor 350.
 Egyenlőség 69.
 Egyetemes Philologiai Közlöny 69—70,
 195—196, 333—334.
 Elek Öszkár 289; *Vajda J. «A végrendelet» c. költeményéről* 53—54; *Jókai és az oroszok* 84, 250; «*A walesi bárdok*» tárgyának első megemlézése irodalmunkban 175—176; «*A walesi bárdok*» tárgyköréről 196.
Élet 70, 196 197, 334—335.
 Ellenék 197.
 Emberöltő 201.
 Endre, II. 276, 277, 280.
 Endre herceg 281.
 Endrődi Sándor 67, 138, 144, 200, 344.
 énekeskönyv, egy XVII. sz.-i — a sárospataki könyvtárban 336; — Petrovay Miklós—e 338.
 énekmondók 291—292.
 Engel Keresztély 337.
 Enz Géza 342.
 Eöry Lajos, *Baksay Sándor* 196.
 Eöry Szabó Gábor, *Arandó és Miranda* 326.
 Eötvös József b. 46, 55, 68, 76, 288; *Madách és — 175, 360—361; Karthauzi* 49, 93, 175; *Falu jegyzője* 175, 361.
 Eötvös Károly 341, 351; *Az utolsó szó Istenhez* 199.
 Érdekes Újság 335.
 Erdély Jenő, *A front lelke* 345.
 Erdélyi János 98, 143, 216, 217, 250, 257, 260, 295.
 Erdélyi Lajos, *Az udvarhelymegyei székelység és a nyugati magyarság nyelvi összefüggése* 201.
Erdélyi Szemle 71, 197, 335.
 Erdődy Julianna grófnő 93.
 Erdős Renée 72, 200, 335.
Érsekújvári kódex 337.
 Erzsébet királyné 92—93.
 Esti Jánosné 91.
Eszterdó 335.
 Eszterházy Antal gr. 129.
Ethnographia 71—72.
 Eulenspiegel 311, 312.
 Euripides 333.
Éva 335.
Évkönyv, A Gyöngyösi Irod. Társ.—e 98; *Az Izt. Magy. Irod. Társ.—e* 224—225; *A Pozsonyi Irod. Társ.—e* 354; *A Magy. Könyvkereskedők—e* 365; *Az Orsz. Ref. Tanáregyesület—je* 369.
 Ewers, H. H., *Alraune* 333.
 Fábíán Julianna 293.
 Fabó András 343.
 Fabó Bertalan, *Zsidó színészekről* 202.
 Fabricius Balázs, *Szikszai, szókönyve* 217; *Emlébeszéd Perényi Gáborné felett* 348.
 Faidit, Gaucelm 276.
 Falk Zsigmond 203, 204.
 Falu Tamás, *Padok zenéje* 200.
 Faludi Ferenc 68, 198, 288; *Nincsen neve* 311.
 Faragó Jenő 206; *Levél egy íróasztalhoz* 341.
 Farkas András 341.
 Farkas Ferenc 156, 162, 188.
 Farkas Gyula 158.
 Farkas Imre, *Bosporus* 328.
 Farkas Zoltán 190.
 Fáy András 56, 68, 89, 226, 268.
 Fáy András, *Attila* 327.
 Fazekas Mihály, *Ludas Matyi* 195.
 Fejér József, *A biblia hatása az Ember Tragédiájára* 195.
 Fejérváry Károly 231, 232.
 Fekete Alfréd, *Panik des Herzens* 191; *Die Verhüllte* 191.
 Fekete Imre 230.
 Fekete János gr., *Mes Rapsodies...* 340.
 Fekete Mihály 206.
 Feleki Sándor 224.
 felújulás kora 293—294.
Felvidéki Újság 335—336.
 Fenyő Miksa 203, 346; *Babits M.* 203.
 Ferdinánd, II. 193.
 Ferant, Raimon 277, 278, 279, 280, 281.
 Ferenc József, I. 92.
 Ferenczi Zoltán 59, 230, 287, 293, 326, 327, 334, 338, 340; *Jegyzet Petőfi Utí jegyzeteihez* 170; *Egy elfeledett regényről* 191; *Még egyszer Zrínyi és Busbequius* 327; *Pár megjegyzés Kőrösi S. «Zrínyinek egy példabeszéde» c. cikkére* 334; *A magyar protestantizmus irodalomtörténeti jelentősége* 347.
 Ferenözy József 155, 214.
 Ferjentsik Sámuel 216.
 Fest Sándor, *Angolok magyar irodalmi ismeretei* 164—169; *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi I. fel-*

- lépéstepig 187—189, 205, 294; «Kazinczy levelezésének angol vonatkozású jegyzeteihez» 334.
Festetich-kódex 291.
 Feszler 88.
 Feuillet 117.
FH. 94.
 Fináczy Ernő 287.
 Firtos Ferenc, *A debreceni disputa* 198, 292.
 Flaubert 21, 106, 120, 121, 184, 331, 365; *Salammbó* 23; *Bovaryné* 120.
 Flavius, Josephus 313.
 Flers és Caillavet, darabjai 117—118.
Florence de Rome 279.
 Fodor Ágoston 161.
 Fodor Gyula 190.
 Fögel József, *II. Lajos udvartartása* 225.
 Fögel Sándor, *Cultis-tanulmánya* 80, 292; *Széljegyzetek Eötvösnek «Magyarország 1514-ben» c. regényéhez* 195.
 Forró Pál, *Curtius-ford* 337.
 Forró Pál, *Egy diákkor története* 71.
 Fóti József Lajos 337.
 Fournier Ágoston, *I. Napoleon életrajza* 91.
 Földes Imre 200; *A kuruzsló* 80; *Halló!* 332; *Grün Lili* 349, 351.
 Földessy Gyula, *Arany J., Az ember és költő* 201, 203, 250, 288, 316—319.
 Földi János 231, 232, 342.
 Földváry Gábor 265.
 Fraknói Vilmos 193, 195, 293; *Zrinyi Miklós a költő első irod. műve* 200.
 France, Anatole 21, 23, 125.
 Franck, Hans, *René Erdős* 72.
 Frankenburg Adolf 81.
Frankfurter Zeitung 72, 197.
 Frankl, Ludwig August 69.
Fremdenblatt 197.
 Friedrich Endre 187.
 Frithjof-monda 194.
 Fülöp Áron, *Csaba* 98; *A magyar* 98.
 Fülöp Árpád 97.
 Füst Milán, *Moly Tamás* 346.
 füzérrím 334.
 Gaál Gábor 199, 339.
 Gaál György 56.
 Gaál Jenő, *Gr. Széchenyi I. nemzetgazdasági alapeszméi* 331; *Egy elfelejtett nagy emberünk, Thessedik Sámuel* 331—332.
 Gaál József, *Szerelem és Champagnei* 50; *A király Ludason* 295.
 Gaál Mihály 52.
 Gaál Mózes 200.
 Gaál Mózes, ifj., *Fata Morgana* 199; *Nyár szigetén* 200.
 Gábor Andor 339; *Ciklámén* 80, 332; *A dollárpapa* 200.
 Gajári István dr., *A makrancos herceg* 332.
 Gajári István, *Szógyény-Marich L. emlékiratai* 67.
 Gál János, *Kazinczy Gábor* 365.
 Galaczi Máté és Tamás 201.
 Galamb Sándor 296; *A magyar népdal hatása műköltésünkre* 172; *Tompa Mihály* 199.
 Gálos Rezső, *Szentmiklóssy Alajos életrajzához* 198; *Emlékezés Tompa M.-ra* 207; *Ágai A.* 296; *Jegyzetek Amadé László költeményeihez* 309—311.
 Garay János 74, 141, 143, 199.
 Gárdonyi Albert 80; *Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. sz. ban stb.* 322—323.
 Gárdonyi Géza 66, 67, 68; *parasztszaj* 196.
 Gáspár Imre 351.
 Gáspárné Dávid Margit, *Liselotte* 69.
 Geber, Hugo 328.
 Gebhard János, *magyar mondaköltései* 71.
 Gellert 139.
 Gellért Oszkár, *Ignotus novellái és versei* 345; *Török Gyula* 345.
Gellért-legenda 88.
 Gerecze Margit 90.
 Géresi Kálmán 225.
 Gerhauser Albert, *Szegedi Lőrinc Theophaniájának e-féle hangjai* 202.
 Gessner Konrad 342.
Gesta Romanorum 338.
 Geszler Ödön 364.
 Gesztesi Gyula 200; *Elsárgult memoárok* 81, 206.
 G. Gy. (g. gy.) 322, 366.
 Gleim 139.
 Goethe 49, 90, 139, 225, 259, 287, 305, 364; *Faust* 87, 319.
 Goncourt testvérek 120, 331.
 Gondán Felicián, *A középkori magyar pálosrend* 195, 205, 291.
 Gore, Mrs., *Hungarian Tales* 166.
 Goth, Ernst 76, 192.
 Góth Sándor, *Vengerkák* 328, 332, 336.
 Gottsched 139.
 Gémör-Kishont 72.
 Görgey Artur 44.

- Gragger Róbert 67, 207, 336; *A rab golya* 216; *Paul Gyula's Einfluss auf Karl von Holtei* 350.
- Greguss Ágost 334, 358; *A balladák eredetiségéről* 171.
- Grexa Gyula, *Arany J. Csaba királyfijának töredékei* 199, 288.
- Grozmann, Stefan 77.
- Guevara. *Fejedelmeknek serkentő órája* 233.
- Gulyás József 289, 294, 337, 369; *A sárospataki kéziratok népmesegyűjtemény* 70, 71, 198—199; *Erdélyi J. két kéziratban levő drámája* 70; *Balassi B. házassága* 205.
- Gulyás Pál 208, 209, 214, 295, 340; *Népköltésünk idegennyelvű fordításai* 71; *A magyar népirodalom idegen nyelven a Magy. Nemz. Múzeum könyvtárában* 186—187, 200; *Könyvtári problémák* 205; *Arany-bibliographia* 285; *Apáca-könyvtárak a Nyulak szigetén* 325.
- Gunyor Pál, *Törisek és rózsák* 68.
- Guyau 63.
- Gvadányi József 49, 293.
- Gyalui Farkas 67.
- Gyenes László 327.
- Gyomlay László, *Gyóni Géza és Hatvany Lajos* 68.
- Gyóni Géza 67, 68, 73, 76, 77, 81, 82, 92, 335, 336, 340, 350, 351, 365—366, 369; *Az élet szeretője* 68; *Petőfi lelke* 73; *A lövészárokban* 73; *Levelek a Kalváriáról* 76; *A dicsőséges Jobbhoz* 81; *Dögmadarak* 81; *Szomorú szemmel* 366.
- Gyöngyösi István 288, 323.
- Gyöngyösi Sándor, *Gróf Széchenyi István szentenciái* 198.
- Gyöngyösy László 79, 195; *A Pósta-asztal krónikájából* 344.
- Györe János, *Abonyi Lajos pályája* 99.
- György Lajos, *Jovinianus* 338.
- György Vilmos, mint vallásos költő 367.
- Gyulai Ágost, *Quem di odere* 215—216.
- Gyulai Pál 44, 45, 48, 49, 55, 61, 62, 65, 67, 84, 91, 92, 119, 195, 218, 246, 254, 258, 284, 297, 298, 306, 326, 336; *hatása Holteira* 350; *Vörösmarty életrajza* 184.
- h. 196.
- háború, és irodalom, l. irodalom.
- Hager Antal 338.
- Hager György 314.
- Hajnóczy Iván 347; *Petőfi Utirajzairól* 48—51, 170.
- Halász Imre 346; *A magyar konzervatívek az abszolút korszakban* 203.
- Haller János, *Hármas história* 337.
- Haller Jenő 292.
- Hamar István 340.
- Hammer, *Rosetum Historiarum* 69—70.
- Hámos Antal 157.
- Hangay Sándor, *Hadak útján* 70; *Háoorús versek* 92, 196.
- Hankiss János 195.
- Hanvay Károly 161.
- Hanvay Zoltán 161, 162, 348.
- Haraszi Emil, *Wagner Richard és Magyarország* 91.
- Harsányi István 70, 294, 336, 338; *A sárospataki Rákóczi-könyvtár katalógusa* 80, 199, 227—228; *Malakias próféta könyve* 364.
- Harsányi Zsolt 350.
- Hartmann, Julius, *Uhlands Briefwechsel* 196.
- Hasznos Mulatságok 173.
- Hatvany Lajos 68, 77, 78, 79, 214, 331; *Szomorú Dező* 78; *Feleségek jelesége* 204, 346; *Ignotus* 346.
- Hauptmann, Gerhart 367.
- Havas Adolf *Petőfi*-kiad. 48, 49, 50, 97.
- Havas Gyula 203.
- Havas József 273.
- Havi Mihály 206.
- Hazai Tudósítások 267—268.
- Hazucha Ferenc, l. Kelenfy László.
- Hébe 226—227.
- hdgedősök, l. énekmondók.
- Hegedűs István 287, 367; *Apponyi Balázs latin szoltárkönyve* 333.
- Hegedűs, Stephanus, *Ad ciconiam* 72.
- Hegel 191, 295.
- Hegyesi Vilmos 196, 199.
- Heine 67, 259, 346, 365.
- Heinrich Gusztáv 195, 326, 334; *Kazinczy F. tübingai pályaműve* 70, 294; *A tübingai pályázathoz* 85—86, 201, 202; *Arany J. és az akadémia* 190, 288, 326.
- Heliodoros, *Aithiopika* 198, 293.
- Hellebrant Árpád 199, 337, 338, 349.
- Heller Bernát 224, 334; *Tompa M.* 75; *Arany mint nemzetnevelő* 207.
- Helmecey Mihály 341.
- Heltai Gáspár 337; *Új-Testamentum* 200.
- Heltai Jenő 66, 190, 330.

- Henri Estienne, *Apologie pour Hérodote* 314.
- Herczeg Ferenc 16, 66, 78, 92, 196, 204, 327, 343, 344, 349; *Kék róka* 68, 69, 73, 75, 77, 79, 80, 82, 192, 199, 200, 203, 204, 336; *Tűz a pusztában* 77, 78, 81, 271; *Gyurkovics lányok* 80; *Arany trombita* 199; *Árva László* 190, 192, 201, 203, 205, 206, 207; *Pogányok* 187, 192; *Ocskay brigádéros* 192; *Bizánc* 192, 201; *Péter és Pál* 206; *A Szentírás* 339.
- Heszek István, *Mátyás király és a scholastikus bölcsészlet* 204–205.
- Hettesheimer Ernő, *Arany uralomra jutása az irodalomban* 198.
- Hevesi Lajos 330.
- Hevesi Sándor 350; *A hadifogoly* 197, 204, 332.
- Hevesy Iván, *Révész Béla költészete* 199.
- Hiri Ferenc 52.
- hírlapok, magyarsága 201, 202.
- Hodinka Antal 214.
- Hoffmann, E. Th. A. 38.
- Holtei, Karl v., *Der letzte Komödiant* 350.
- Hóman Bálint 80; *Magyar pénztörténet* 91; *A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban* 342–343.
- Homérosz 58.
- Horatius 260, 287.
- Hornyánszky Gyula, *Schwarz Gyula emlékezete* 203.
- Horvát István 338.
- Horváth Ádám, Pálóczi 140, 231, 232.
- Horváth Cyrill 208, 327.
- Horváth János 61, 186, 195, 211, 217, 343; *Haj, száj, szem* 172–174; *Petőfi 1848–49-ben* 295; *Petőfi és a szerbus maniero* 302–308; *Ösi nyolcas szerkezetek időrendje* 342; *Könnyű ötletek* 361–362.
- Horváth Lázár, l. Petricherich Horváth.
- Horváth Mihály 44, 88, 349.
- Houssaye, Arène 123.
- Houwald, Ernst 51; *Das Bild* 52; *Der Leuchtturm* 52; *Die Heimkehr* 52–53; *Bartholomeo Caramanno* 52.
- Hörömpő Ferenc 347.
- Hreljanovics Guidó 325.
- Hubay Jenő, 1914 331.
- Hugo, Victor 37, 46, 47, 184, 259; drámái 116; *Les derniers bardes* 196.
- Husszita biblia 291.
- Huszadik Század 72, 336.
- Husztiné Révhegyi Rózsi 295; *Kelecsényi János* 334.
- Ibsen 13, 365; *Népgyűlölő* 112; *Nora* 118; *A társadalom támaszai* 118; *A tenger asszonya* 118.
- Igaz Sámuel 226–227.
- Ignotus 61, 64, 65, 68, 329, 346, 361, 362; novellái és versei 345; *Nyílt levél Concha Győzőhöz* 75–76; *Kisérletek* 75; *Jegyzetek* 81; *Arcképvázlat Móricz Zsigmondról* 345.
- igricsek 292.
- Illés Béla, *Doktor Utrius Pál* stb. 199.
- Illustrierte Zeitung* 336.
- Ilosvai Selymes Péter, *Toldi-hist.* 71, 196, 312.
- Ilosvay Lajos, *Az Akadémia újabb feladatai* 332.
- Imre király 275, 276, 280, 281.
- Imre Sándor 203, 208.
- Institoris Gábor 198.
- Ipolyi Arnold 290.
- Irinyi József 44.
- irodalmi alap, magyar-zsidó 344–345.
- irodalmi nyelv, fejlődéstörténete 341, 342, 343.
- Irodalmi Társ., Magy. Protestáns — 292; Pozsonyi — 354, 367.
- irodalom 297; az angol — hatása a magyarra 187–189; Petőfi és az angol — 300–302.
- irodalom (magyar) 96–97, 197; legújabb 59, 74, 190, 243–248, 296; ifjúsági 66; zsidó-magyar 72; fejlődésének áttekintése 75; háborús 78, 196; — és az angolok 164–169; — világirodalmi helyzete 181–184; az angol irod. hatása a — ra 187–189; radikalizmus és az — 243–248.
- irodalomtörténet (magyar, —i előadások egyetemünkön 214; — írásmunkája 1917-ben 283–298; — és a háború 289–290.
- Irodalomtörténeti Közlemények* 197–199, 336–339.
- Irodalomtörténeti Társaság, Magyar, 357; választmányi ülései 83–84, 208, 209, 210–211, 353–354; felolvasó ülései 84–85, 85, 354; közgyűlése 203–210; a számvizsgáló bizottság jelentése 212; záró

- számadása 212–213; költségvetése 213; elnöki megnyitó 241–248; titkári jelentés 247–251.
iskola, a magy. költészetben 200.
Istvánffi Miklós 327.
I. T., *Zur Entwicklung der neueren ung. Lyrik* 67–68.
Iványi Béla 340; *Irodalomtörténeti levelek a gr. Teleki-család gyömrői levéltárából* 337, 338.
Izsó Miklós 324, 330.
Izsóf Alajos, *Sebők Imre emlékezete* 334.

Jakab Ödön, *A lírikus Arany* 73.
Jakobi R. Viktor, *Berlini magyar szeminariumok történetéhez* 67.
Jalava Antal 91.
jambus 138–154, 358.
Jankó János 330.
Jankovich Béla 291; *Ünnepi beszéd Széchenyiről* 331.
Jankovich Béláné, I. Reményi Katalin.
Jánosi Béla 295.
Janovics Jenő 73, 80, 206.
Jászay-Horváth Elemér, *Színek-szavak* 197, 203.
Jelenkor 309, 339.
Jelenkor (Kisfaludy Károly-féle) 199.
Jeszenszky Dani 340.
Jób Dániel 349.
Joel Béla, *A «Ma» szépirodalma* 335.
Johanna, I., nápolyi királyné 281.
Jókai Mór 58, 76, 77, 79, 91, 99, 124, 187, 302, 330, 364; a szabadságharc hatása, egyéniségére 31–47; és az oroszok 84; parasztoi 196; *Fekete gyémántok* 75, 204; *Kárpáthy Zoltán* 93; *Egy magyar nábob* 187.
Petki Farkas leányai 334.
Jókai Mórné, Laborfalvi Róza 81.
Jósika Miklós 55–57, 229, 232, 295, 350; életrajzához 336.
Jovanovič, *Toldi-trilogia*-ford. 197.
József nádor 265.
Juhász Árpád 197.
Juhász Gyula 348; *Ének Tompa Mihályhoz* 206.
Juhász László 161.
Juhász Vince, *Desericzky Imre élete és művei* 198.
Justh Zsigmond 331.
Juventus 72, 199, 339.

K. 233.
Kabos Ede, *A királyné* 77.
Kacziány Géza, *A magy. mémoires irod.* 73, 80; *Magyar-zsidó művészek* 202.
Kádár Jolán, *Fáy András és a nemzeti nőnevelés* 195.
Kafka Margit 77, 79; 335, 339; versei 345; *Állomások* 203; *Hangyaboly* 203.
Kalevipoeg 290.
Kálmán Imre I. Bakonyi Károly.
Kálniczky Géza 339; *Tompa és Reményi* 155–163; *Tompa kassai fog-sága* 335–336, 348.
Kálnoki Izidor, *Klárka doktor* 71, 76.
kálvinizmus, és Arany J. 225.
Kaposi József, *Cs. Papp József* 203.
Kardos Albert 216, 225; *Tompa Mihály* 69; Petőfi-kiad. 97, 98; *Magy. irodalomtörténeti életrajzok* 98–99; *Tompa és Debrecen* 195, 348; *Még egyszer Tompa* 332.
Karinthy Frigyes 75; *Csatadal* 77.
Karl Lajos, *Magyarország a spanyol nemzeti és a francia klasszikus drámában* 195; *Molnár F. «Uri dávid»-ja és Corneille Péter egyik vígjátéka* 214–215; *Magyarország és a provençal költészet* 275–282.
Karlsruher Tageblatt 199.
Kármán József 327; *Fanni hagyományai* 49.
Károli Gáspár, bibliaford. 343.
Károlyi Péter 347.
Kárpáti Aurél 69, 195; *Körmives Kelemen* 197, 203.
Kassai Újság, 339.
Kassák Lajos 335.
Katholikus Szemle 72–73, 199, 339.
Katona István, *Historia Critica* 202.
Katona József 233; és Feszler 336; *Bánk bán* 202, 328–329, 336.
Katona Lajos 202.
Kazaliczky Antal 200.
Kazinczy Ferenc 49, 140, 155, 163, 169, 188, 200, 226, 288, 294, 324, 326, 327, 336, 337 338, 355, 356, 358; tübingai pályaműve 85–86, 201, 202, 294; Lessing-fordításai 89; kritikái 198, 332; lírája 198; írói összeköttetései fogsága idejéig 231–232; *Azzán aga* 305–306; *Gilbárt és Irma* 306; *Előbeszéd Szolluszhoz* 337; *Osszián*-ford. 342.
Kazinczy Gábor 254, 350, 365.
Kázmér Ernő 66; *Regényekről* 71.
Kecskeméthy Aurél 330, 331.
Kedveskedő 227.
Kéky Lajos 211, 214, 338; Baksay-kiad. 57–61, 66; Tompa-kiad. 338–339; *Baksay Sándor* 70; *Ta-*

- műmények Arany J. epikájáról 200,
 230 231, 289; *Titkári jelentés* 249 —
 251; *Tömörkény I.* 296; *Ágai Adolf*
 330—331.
 Kelecsényi János 334.
 Kelemen Pál 197.
 Keleti Adolf, *Szavalo könyve* 364.
 Keller Helén 123.
 Kellgren, A. H. A., *Ungersk national-*
sång. — *M. Vörösmarty* 218—219.
 Kelmenfy László, *Meghason lottkedély* 50.
 Kemény Gábor, *Gyóni Géza* 336.
 Kemény Lajos 326, 340; *Schiller a*
kassai szinpadon 334.
 Kemény Simon, *Néhány szó Krúdy*
Gyuláról 74.
 Kemény Zsigmond b. 338; a kolostor
 — regényeiben 72; *Gyulai Pál* 72,
 300; *Élet és ábránd* 72; *Zord idő*
 72; *Özveggy és leánya* 194.
 Kerényi Frigyes 50, 196.
 Kerényi Károly 334; *Görög tragédiánk*
 333.
Keresztény Magvető 339.
 Kereszty István 162; *Egy bécsi képes*
lapról 334.
 Keresztyén középkor 291—292.
 Kern Aurél, *Jelentés az 1917. évi Gre-*
guszulalom tárgyában 331.
 kertbeny Károly M. 196; önéletrajza
 78; *A magy. irod. a világirodalom-*
ban 186; — Petrik, *Magyarorsz. német*
könyvészet 186.
 Keszler József 67, 190.
 Kilián Ádám 323.
 Király György 198, 296; *Laskai János*
verses levele a Chlarikleáról 198; *A*
trójai monda 292; *Két Boccacio-no-*
vella XVI. századi irodalmunkban
 311—314; *Világbiro Sándor mon-*
dája 337. *Az ősi nyolcas kérdése-*
hez 343.
 Kis János 89, 140.
 Kisfaludy Károly 49, 56, 78, 141,
 203, 295, 309, 324, 358; drámai
 költészete 198; *Tihamér* 56; *Tatá-*
rok 233.
 Kisfaludy Sándor 198, 228, 233, 309;
 szerelmei. 350.
 Kisfaludy-Társaság 254, 285, 286.
 Kiss Ernő, *Arany és Gyulai* 84, 250;
Tompa Mihály 339.
 Kiss Géza, H., *Reviczky rózsái* 328.
 Kiss János, *Nemzeti játékszíni Zseb-*
könyv 170.
 Kiss József 67, 82, 147, 224, 344, 369;
 jambusai 145—146.
 Kiss Károly, *A szép juhásznő* 217.
 Kiss Menyhért 345; *Háborús versek*
 92, 196.
 Kiss Sándor, *Modern szépirodalmunk*
és a zsidóság 66.
 Kitaibel Pál 94, 340.
 Klaar, Alfred, *Lili Grün* 351.
 Klapka György 43.
 klasszicizmus 317—318.
 Klasszikus Regénytár 120.
 Klauzál Gábor 268.
 Klauzál Imre 56.
 Klebersberg Kunó, *Elnöki megnyitó-*
beszéd 349.
 Kleist 155.
 Klemm Antal, *Mordvin szövegek* 71.
 Klic Károly 330.
 Kluch János 202.
 Kner Izidor, *aforizmái* 68.
 Knoblauch, *A jaun* 119.
 Kocsis László, *Kolostori csend* 199.
 Kolbach Bertalan 224.
 Kollányi Boldizsár, *Vérfoltok* 197.
Kolozsvári Hírlap 73, 199.
 Komáromi János 193; *A tilinkó*
 79.
 Komjáthy Benedek 341.
 Komjáthy Jenő 67, 144, 185.
 Komlóssy Ferenc 52.
 Komócsy István 201.
 Komor Gyula 349.
 Kont Ignác, *Bibliographie Française*
de la Hongrie 340.
 Kónyi Manó 331.
 Kopitar, B. 167.
 Korda Sándor 75, 80.
 Kornis Gyula 176, 368; *A bölcsészeti*
kar jelentősége a tudományegyetem
 363—364.
 Kossuth Lajos 43, 44, 254, 357; hir-
 lapírói munkásságához 291—274;
 amerikai beszédei 328; rönt nem-
 zetgazdász 339; *Felelet* 261.
 Kosztolányi Dezső 69, 170, 195, 203,
 346; *Mazeppa* ford. 70; *Szini*
Gyula 203, 296.
 Kotsi Patkó János, *Galotti Emilia*
 ford. 90.
 Kovachich György 231, 232.
 Kovács Dezső 200.
 Kovács Ferenc, irod. hagyatéka
 338.
 Kovács Géza, *Kazinczy egyik epigrammá-*
jához 195; *Magy. nemz. irodalom-*
tört. 202.
 Kovács Gyula, E. 336, 337, 350.
 Kovács János 349.

- Kovács József, *A poéta és műzsa* 50; *Versek* 170.
 Kovács Lajos 338.
 Kovács Pál 338.
 Kovács Sándor 367; *Méreg* 76.
 Kovaoróczy Mihály 52.
 Kozma Andor 59, 67, 76, 330, 367; *Baksay S. emlékezete* 91.
 Kóhalmi Béla 364; *Budapester Brief* 352.
 Kőjön 202.
 Kőkény László, *A gyermekvilág, poéziséről* 66.
 Kölcsey Ferenc 49, 141, 228; kritikái 198, 332; Berzsenyi-kritika eredeti fogalmazványa 198; *Rákosnak nymphájához* 226; *Rác nyelvből* 306; *Vilégi énekek* 306; *Panasz* 306, 307; *Könnycsepp* 307.
 Kölesdi harczzul 128—134.
 Kölner Tageblatt 199.
 Kölnische Zeitung 73.
 költészet, háborús 77; a mai — versidoma 135—154; az iskola — ben 200; provençal 275—282.
 Könyvek könyve 364—365.
 könyvkereskedelem, a 18. sz.-ban 322—323.
 könyvnyomdászat, a XVIII. sz.-ban 322—323.
 könyvtár, az aradi közművelődési palota —a 93—94; a sárospataki Rákóczi — katalógusa 227—228; az eperjesi egyház —a 340; l. még Nemzeti Múzeum.
 Körmeny Viktor 66.
 Körös Endre, *Tompa, a nemzeti költő* 333.
 Kőrösi Sándor 293; *Az Afium vitás pontjai* 327; *Zrínyinek egy példabeszéde* 334; *Az Afium és Busbeck* 340.
 Középiskolai Tanárregyesületi Közlöny. Országos 203.
 Krämer, Lotten von 221—222; Arany *Fiamnak, A rab golya, Őszel o. költeményeinek svéd ford.* 222—223.
 Krécsy Béla, *Gondolatok Kossuth L. amerikai beszédeiből* 328.
 Kristóf György 292, *P. Thewrewk József levelei* 198, 294.
 kritika (irodalmi) 81, 197, 245—248; 297—298; Toldy F.—i 197—198; Kazinczy—i 198; Kölcsey—i 198, 332; Szontagh Gusztáv—i 329.
 Kritika 73, 339.
 Kropf Lajos 166.
 Krúdy Gyula 74, 203; *Szindbád ifjúsága* 71; *Az irodalomPesten 1917-ben* 74; *Ambrus Z.* 74; *Bukfenc* 351.
 Krusztélyi Erzsike 335.
 Kubinyi Ernő 77.
 Kuhn Ernő, *Az egyetlennért* 73, 80.
 Kun László, *A tanítónő* 347.
 Kúnos Ignác 224.
 Kurezböck József 323.
 kuruc balladák, hitelessége 131 134; 293, 320—322; *A kölesdi harczzul* 128—131; *Ocskay L. nótája* 132; 134; *Újváriak dícsérete* 133; *Balogh Ádám nótája* 293, 321.
 Küküllői János krónikája 88.
 Kürthy Emil, *Láng Lajos, Endrődi Sándor és a színészet* 344.
 Laborfalvy Róza, l. Jókai Mórné.
 Laczkó Géza, *Móricz Zs. háborús novellái* 77—78; *Noémi fia* 193.
 Lajos, l. 281.
 Lakatos László 346, 347; *Tavaszi játék* 68, *Két regény* 68, 76; *A pók* 203.
 Lakatos Vince, *Magyar költők egymásról* 228.
 Laky Adolf 368.
 Lám Frigyes, *Az iskola a magyar költészetben* 200.
 Lamartine 155.
 Lampérth Géza 367; *Thurzó Elek szerelmes levele 1528-ból* 201; *A magyar levélírás kezdete* 205.
 Landauer Béla, *A tanár* 76.
 Landerer Katalin 322.
 Landerer Lajos 261, 262, 263, 264, 269, 270, 271, 272, 273, 274.
 Láng Lajos 344.
 lantosok, l. énekmondók.
 Lányi Sarolta 335.
 Laskai János, verses levele a *Churicleáról* 198.
 Lasz Samu 224.
 László, IV. 280.
 László Zsigmond, *A kuruc balladák* 233, 320—322.
 Lavedan, drámái 117.
 Lavotta János 204.
 Lázár Béla 81.
 Lazarevics István 292.
 Leffler Béla 328; *A Szózat hatása Runenberg «Várt land» c. költeményére* 218; *Arany J. három költeménye svéd nyelven* 221—223.
 Leffler-Liljenkrantz Signe 205, 348.
 Lehmann Vilmos 339.

- Lehr Albert 327; *Hírlapjaink magyar-sága* 201, 202; *Arany-magyarázatok* 342, 343—344.
- Leipziger illustrierte Zeitung, 73.
- Lenau, N., 155; *Faust* 87.
- Lendvai István 69.
- Lengyel Menyhért 190; *A táncosnő* 205, 336; *Tajfun* 205; *Bosporus* 328.
- Lengyel Zoltán, *Magyar Névkönyv* 74.
- Lenkei Henrik 224; *Kató bosszúja* 327.
- Lessing 139; a magyar szinpadon 89 90; *Miss Sara Sampson* 89; *Bölcs Náthán* 89, 90, 116; *Minna v. Barnhelm* 89, 90; *Emilia Gallotti* 89, 90; *Hamburgische Dramaturgie* 89.
- Lévay Irén 161.
- Lévay József 67, 155, 159, 160, 202, 252-260, 335, 351, 367, 368; *Tompá emléke* 193, 202; *Babilóni vízeknél* 325; *Mikes* 325, 351; *Szüretünk* 325, 351; *Tompá-morzsa* 348.
- Lévay József-kör, miskolczi 202.
- levéltudomány (magyar), kezdete 205.
- Lichtenberg Henrik, *Wagner Richard* 90—91.
- Lillo 189.
- Lindauer János 323.
- Lindh, Theodor 218.
- lira (magyar), az újabb — fejlődése 67 68.
- Lisznayai Kálmán, *Balassa Bálint történetek* 229.
- Litterarisches Echo* 339—340.
- Liudprand krónikája 171.
- Lobkowitz-kódex* 337.
- Longfellow, *Századok legendája* 320.
- Loósz István, *Bartók Lajos* 196, 199, 296.
- Lope de Vega, *Király és pór* 116.
- Lorántffy Zsuzsánna 227.
- Losonczy Phoenix* 216.
- Losonczy Zoltán, *Egy régi magyar hangváltás* 74.
- Louys, Pierre, *Aphrodite* 123.
- Löffler Nina 78.
- Lörinczy Judith 72.
- Lörinczy György 72.
- Luka Sándor 263.
- Luther Márton 311, 347.
- Lux, Joseph Aug., *Ung. National Literatur* 75.
- Ma* 335, 336, 337.
- Macanlay 56, 91.
- Machiavelli 293, 327, 340.
- Mácsa János, *Agilációs füzetek a szinpadért. I. Színház — 1918.* 366—367.
- Madách Imre 84, 200, 296; — és a Byron-féle Don Juan 195; — és Eötvös 175, 360—361; *Az ember tragédiája* 175, és Schack gr. *Világkorszakai* 319—320.
- Madai Gyula, *Ember szól a tűzből* 224—225.
- Madarász László 43.
- Madva Ferenc 216.
- Madzsar Imre, *Bajnok ébred kősi lant* 201—202.
- Magyar Figyelő* 73—74, 200, 340.
- Magyar Hírlap* 200, 341.
- Magyar Hírmondó* (Báth M.) 233.
- Magyar könyvszemle* 186, 200, 340.
- Magyar Középiskola* 200, 341.
- Magyar Kultúra* 74, 200—201.
- Magyar Kurir* 226, 227.
- Magyar Nyelv* 201—202, 341 344.
- Magyar Nyelvőr* 74—344.
- Magyarország* 74, 344.
- Magyarország és a Nagypilág* 330.
- Magyar Paedagogia* 202.
- magyarság, ügye a külföldön 95—97.
- Magyar Színház 79, 80.
- Magyar Szinpad* 344.
- Magyar-Zsidó Szemle* 224.
- Mahler Ede 224.
- Maistre, Joseph de 91.
- Majer Fidél 168. —
- Majláth Antal 267, 274.
- Majláth János, *Magyarische Gedichte* 167, 168.
- Majláth János gr. 261.
- Malakiás próféta 364.
- Marczali Henrik 224, 340.
- Margit, III. Béla neje 280.
- Mária, V. István leánya 277, 278, 280.
- Mariay Ödön 193.
- Marivaux 295.
- Markal története* 311, 312.
- Márki Sándor, *Thaly K. emlékezete* 332; *Horváth Mihály* 349.
- Markó Miklós 204; *Titokzatos hagyományok* 204.
- Markusovszky Samu, *Bél Mátyás* 367.
- Marmontel 294.
- Marocsai János colligatuma 338.
- Marót Károly 175, 296; *Madách és a*

- Byron-féle *Don Juan* 196; *Madách és Eötvös* 360–361.
- Martell Károly 281.
- Martos Ferenc, *Balassa Bálint* 228–229.
- Masznayk Endre, biblia-ford. 76.
- Mátyás király 204–205, 217.
- Mauks Ilona, l. Mikszáth Kálmánné.
- Maupassant 21, 117, 122, 125, 331.
- Meadows 130.
- Méhely Lajos, *Megjegyzések az Akadémia Helyesírási bizottságának javaslatára* 191.
- Meilhac 117.
- Mélaçsai 351.
- Melegdi János, *A legrégibb magyar csizó* 343.
- Melich János 214; *Régi nyelvemlékeink* 201; *A Birk-kódekről* 202; *Latin jövevényszavainkról* 343.
- Méray-Horváth Károly, *Órok tűz* 70, 79, 195.
- Merimée, Prosper 134.
- Merkur* 232.
- Mészáros tábornok 43.
- Mészöly Gedeon, *A Szelestei-féle ráolvasás* 201–202; *Legrégibb bibliafordításokról* 291; *Bécsi kódexkiad.* 291; *A költő Zrinyi ügyvédjének leveleskönyvéből* 343.
- Metastasio 333.
- Metternich Cl. hg. 271, 274.
- Meyer, *Konversations Lexikon* 95, 96.
- Meyer P. 277, 278.
- Mezei Ernő, *Eötvös Károly* 341.
- Michels, Victor, *Über Begriff u. Aufgaben d. deutschen Philologie* 70.
- Mihályfy Károly 327.
- Mikes Kelemen 49, 345; *Törökországi Levelek* 348.
- Miklovics Ferenc 156.
- Mikszáth Kálmán 30, 45, 78, 296, 341; *parasztjai* 196; *A kaszát vásárló paraszt* 76, 77; *Magyarország lovagvái* 203; *Szent Péter esernyője* 204; *Léta vára* 339.
- Mikszáth Kálmánné, Mikszáth Kálmán 73, 340, 341.
- milieu-elmélet 63, 184.
- Milkó Izidor 68.
- Millenkovich 190.
- Milotay István 347.
- Mirbeau, octave 111.
- Miskolci Napló* 202.
- Mistral, Frédéric 282.
- Mitrovics Gyula; *Az esztétika alapvető elvei* 296; *Tompai helye költészetünkben* 347–348.
- Mogk, E. 336.
- Mohácsi Jenő 76; *A makrancos herceg* 333.
- Moldován Gergely 328; *Egy román szemle magyar irodalmi anyaga* 325–326.
- Molière 259; *Képzelt beteg* 116.
- Molnár Borbála 293.
- Molnár Ferenc 66, 75, 78, 190, 206, 224, 334–335, 339, 350; *Ördög* 13, 69, 368; *Farsang* 70; *Uri divat* 190, 191, 203, 204, 205, 206, 336, és Corneille egyik vígjátéka 214–215; *Fehér felhő* 340; *Ma. tegnap, tegnapelőtt* 368; *Az aru-vimi erdő* 368; *Ismerősök* 368, 369.
- Molnár Viktor, államtitkár 350.
- Molnár Viktor (Abafalváról) 161.
- Molo, Walter v., *Cäcilie von Tormay* 192.
- Moly Tamás 346; *Az igaz élet* 70.
- monda, a Bánk-bán — német tárgytörténetéhez 69–70, 195; Toldi — 71, 196, 290; *turul* — 71; *Frithjof* — 194; *trójai* — 292; Attila 337; Világbiro Sándor—ja 337.
- Monoszlai András 343.
- Montfleury 215.
- Moore, Thomas 166, 169; *So warmy we met* 169.
- Móra Ferenc 349; *Tanító-mesterünk* 80.
- Moreto, *Közönyt közönnnyel* 116.
- Móricz Zsigmond 64, 66, 81, 205, 335, 345; *háborús novellái* 77–78; *parentjai* 196; *Pacsirtaszó* 66, 76, 81, 200, 204; *Sári bíró* 81; *Kiss Samu Jóska* 205; *A jáklya* 347.
- Morley, John, *Tanulmányok* 91.
- Morlini, *Novellae* 313.
- Morvay Győző 66, 86, 200.
- Mozi-Világ* 75.
- Múlt és Jövő* 75, 202, 344–345.
- Munkácsi Bernát 224.
- Munkácsy János 263, 264, 265, 269, 270, 272, 273.
- Munkácsy Mihály 111.
- Muraközy Gyula, *Arany és a kereszténység* 196.
- Murányi Zsigmond 52.
- Mussestunden* 334.
- Musset, A. de 259.
- München-Augsburger Abend-Zeitung* 75.

- Műveltség Könyvtára 181.
- Nadányi Zoltán, *Kerekérdő* 71.
- Nádas Sándor 346.
- Nádor Jenő 80.
- Nagy Benedek, Galaczi 201.
- Nagy Endre 66.
- Nagy Győző 339.
- Nagy Imre, *Béla főherceg* 71.
- Nagy János, Zalonyi 323.
- Nagy Lajos, *Adalékok Arany nyelvi hatásához* 344; *Egy magyar bárd sorsa* 365–366.
- Nagy László, S., 199; *Kollányi Boldizsár versei és a magy. kritika* 197.
- Nagy Sándor-monda 337.
- Nagy Zoltán, *Baráti kalauz* 345.
- Napoleon, I. 91.
- Necken*, költői almanach 218.
- Négyesy László 83, 88, 137, 142, 154, 208, 209, 214, 249, 286, 289, 307, 327, 335, 339, 362; *Amadeus* kiad. 309, 310; *A mértékes magy. verselés tört.* 135; *Arany művészete és eszmélete* 190–191; *Arany* 286, 315–316; *Zrínyi, a költő* 325; *Világáramlatos kritika* 331.
- Nemes Ernő, *Csendben, viharban* 70.
- Németh Gyula 334; *A régi magyar írás eredete* 290–291.
- Nemzeti Múzeum, könyvtára 186–187, 291, irodalmi levelestára 340.
- Nemzeti Színház, budapesti 78, 367; kolozsvári 206.
- népdal, egy XVI. sz.-i (?) — 344.
- népköltészet 295.
- népmese, sárospataki kéziratoss-gyűjtemény 70, 71, 198–199.
- Népművelés* 345.
- Népszava* 203.
- népszinmű, Blaha L. és a — 340–341.
- Néptanítók Lapja* 75, 203.
- Neue Freie Presse* 75.
- Neues Wiener Journal* 203.
- Neues Wiener Tagblatt* 75.
- Névtelen jegyző, I. Anonymus.
- Nibelung ének* 334.
- Nigri Petru 204–205; *Clipeus Thor-nistarum* 205.
- Nógrádi László 66; *Íjhasági irodalmunk* 66; *A mese eredete* 81; *Az új ponyvairodalom* 325.
- Nordisk Familjebok* 221.
- Nottenstein János György 322.
- novella 20–21.
- Nyáry Pál 43, 45, 269.
- nyelvemlék, egy állítólagos 342, 344.
- Nyelvemléktár 291.
- Nyelvművelő Társaság, Erdélyi Magyar 336, 337–338.
- Nyelvtudományi Társaság, Magyar 357.
- Nyugat* 75–76, 185–186, 196, 203, 284, 345–346.
- nyugatosok 62, 63, 75–76, 181, 184, 185–186, 284.
- Oberle Károly 208.
- Ocskay László nótája* 132, 134.
- októberi diploma 216.
- Oláh Gábor 294; *Háborús versek* 92, 196; *Arany J.* 225; *Az én programom* 351; *A magyar regény* 351; *A művészeti alkotás lélektana* 351.
- O-Meara, Barry Edward 50.
- Orczy Lőrinc b. 250; *A szegény paraszt néphez* 202.
- Országgyűlési Tudósítások 261.
- Ország-Világ* 76, 203.
- Osszián 341–342.
- Otway 189.
- Ovidius 333.
- Ozorai Imre 341.
- ősi nyolcas 342, 343.
- Örvény* 76.
- Pais Dezső, *Madách és Eötvös* 175.
- Pajor István, Csalomjai 368.
- Pákei Lajos 339.
- Pákh Albert 350.
- Pakots József 81.
- pálos-rend 291.
- Pancsatuntru* 313.
- Pánczél Dániel 226.
- Pap Károly 214, 293.
- Pápai István 52.
- Papp Ferenc 70.
- Papp József, Cs. 203, 250.
- Pásztor Árpád, *Vengerkák* 205, 328, 332, 336.
- Pásztor József, *A magyar lélek az irodalomban* 196; *Arany J. és a nép* 196.
- Patay József 224; *A zsidó asszimiláció* 75.
- Patay József, *A hosszú és a rövid Aranyember* 344.
- Patay Pál, *Tompa-jubileumra* 79.
- Patyi István, *Bulassa Bálint sírján* 228.

- Payer Sándor, *Dévai Mátyás Luther M. házában* 347.
- Pázmány Péter 193, 195, 243, 293.
- Peguilhan, Aimeric de 277.
- Peisner Ignác 339.
- Pekár Gyula 327, 351.
- Pekár Károly, *Magyar kultúra* 66, 200.
- Perényi Gáborné, Ország Ilona 348.
- Perényi József 89, 319, 336; *Szigeti József és Csiky Gergely* 86—87, 296; *Aranka György nyelvművelő társasága* 336, 337—338; *Egy bécsi lap Kisfaludy Károly haláláról* 309.
- Perlaky 191.
- pesszimizmus 122—123.
- Pester Lloyd 76, 346.
- Pesti Gábor 341.
- Pesti Hírlap 204.
- Pesti Hírlap (Kossuth-féle) 261, 262, 263, 265, 269, 271, 273, 274.
- Pesti Napló 77—79, 204, 346.
- Péterfy Jenő 58, 61.
- Pétergál Henrik 200.
- Petőfi Sándor 32, 33, 34, 35, 36, 43, 64, 67, 73, 74, 76, 84, 85, 96, 113, 135, 138, 144, 154, 155, 160, 184, 187, 191, 194, 200, 216, 217, 221, 228, 233, 243, 254, 256, 257, 269, 287, 295, 315, 317, 318, 319, 326, 327, 346, 348, 362, 364; költeményeinek német ford. 76; jambusai 142—143; szobra 159, 161, 162; — és Arany 185; parasztszjai 196; — és Shakespeare 300—302; — és Dicksens 302; — és a „szerbus manier” 302—303; *Jó kay Mór*hoz 34; *Utí* rajzok 48—51, 170; *Falu végén kurta kocsmá* 203; *A csaplárné a betyárt szerette* 206; *János vitéz* 230; *Erdélyben* 300; *Levél Arany J. hoz* 300; *Ivás közben* 300; *Utí levelek* 301, 302; *Hóhér kötele* 301; *Szép-halmon* 301—302; *Egressy Etelke* 302; *Helység kalapácsa* 302; *Költő lenni vagy nem lenni* 302; *Apostol* 302; *Honvágy* 303; *Triolet* (?) 303; *Első szerelem* (?) 303, 304, 307, 308; *Sz. J. kisasszony emlékönyvébe* 308; *Dicsérsz kedves...* 339; *Távolból*; *Összes költeményeinek Kardos-féle kiad.* 97.
- Petőfi Sándorné 204, 217, 295, 346; *Testvéri szózat* 233.
- Petőfi-Társaság 81, 233.
- Petrich Béla 72.
- Petrichevich Horváth Lázár, *regénye* 191.
- Petrik Géza, *Magyar könyvészet* 80; *Magyarország bibliographiája* I. még Kertbony.
- Petrován Oszkár, *Arany J. kisebb epikai töredékei* 87—89, 195, 198.
- Petrovay Miklós *énekeskönyve* 338.
- Pfeifer János, *Petki Farkas leányai* 334.
- Pintér Jenő 94, 97, 209, 296, 327; *A magy. irodalomtört. a nem magyar ajkú középiskolákban* 202; *Észrevétel az irodalomtörténetírás elméletéhez és gyakorlatához* 325; *Irodalomtörténetem befejezése* 326.
- Pitroff Pál, *Arany és a harmónia* 85, 251; *Garay J. két levele Kovács Pálhoz* 198; *A győri sajtó története* 200; *Degré A.* 296.
- P. J., *Váczy János* 354—356.
- Placente, Louis de 281.
- Plautus, *Miles gloriosus* 115.
- Plotényi Nándor 161, 162.
- Podhraczy, *Budai Krónika*—kiad. 170—171.
- Podhradszky György, *Az ethnographus Tömörkény* 74.
- Podmaniczky Lajos 56.
- Poe, E. A. 259.
- Pogány László 71.
- Pogány-kor 290—291.
- Póli István, *Jovinianus* 338.
- Poliziano, *Orfeo* 333.
- Polónyi Elemér 162.
- Pope, Alexander 189.
- Porzolt Kálmán, *Blaha Lujza és a népszínmű* 340—341.
- Pozsonyi Labanc Napló 129, 131.
- Prepeliczay Eleődne, *Tompa szerelme* 206.
- Prohászka Ottokár 190.
- Prónay László b. 86, 231, 232.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 79, 347.
- Protestáns Esték 367.
- protestáns kor 292.
- Protestáns Szemle 79, 347—348.
- protestantizmus, irodalomtört.-i jelentősége 347.
- Pruzsinszky János 195; *Pis Manibus* 334.
- Pseudocallisthenes 337.
- Pulszky Ferenc 232, 268, 324; *Utí vázlatok 1836-ból* 176.

- Racine, *Brilannicus* 116.
 Rácz Lajos, *Tompa és Debrecen* 348.
 Ráday Gedeon 139, 140, 231.
 radikalizmus, és az irodalom 243—248.
 Radisics Elemér 72.
 Radnai Oszkár, *Arany J. nőalakjai* 288.
 Radó Antal 224; *Háborús strófák* 92; *Magyar Homérosz-fordításokról* 296; *Verselésünk legújabb fejlődése* 358—359.
 Radványi Kálmán, *Fiaim csak énekeljétek* 207; *Hall meg engem élő magyar!* 352; *Etelka kulcsa* 352.
 Raffay Sándor 367.
 Rajka László 293.
 Rákóczi Ferenc, II. 228, 348.
 Rákóczi György, I. 227.
 Rákóczi Zsigmond 227, 228.
 Rakodozay Pál, *Szigeti József és Csiky Gergely* 86—87.
 Rákosi Jenő, 76, 200, 330, 366; *Arany J.* 204.
 Rákosi Viktor, *Új jakerezetek* 192; *Don Karaszko* 192.
 ráolvasás, Szélestei-féle 201—202.
 Rapaics Raymund, *Borbás Vince emlékezete* 94.
 Rát Mátyás 233.
 Ráth Pál, *Katonaszerecnse*-ford. 89—90.
 Raupach 119.
 Ravasz László, *Széhenyi hatásának titka* 332.
 Rédey Tivadar, *A nyolcvanéves Szily Kálmán* 351.
 reformáció 242—243, 292.
 regény 20, 191.
 regösök, l. énekmondók
Religio 204—205.
 Reményi Ede, *Tompa és —* 155—163.
 Reményi József 156, 157, 159.
 Reményi Károly 156, 157, 160.
 Reményi Katalin 156, 161.
 Remenyik Sándor, *Irodalmi fatalizmus* 196.
 Relković Davorka, *Gebhard János magyar mondakölés* 71.
 Remetey Páló, *Doberdót dártdókon* 70.
 Renan 111, 112, 122.
Rendkívüli Újság 348.
 Rétheli Prikkel Marian, *Ösetnk és az ital* 72—73, 199; *A régi magyar énekmondók* 292; *A tárogató—síp eredete* 344.
 Retzer J., *antológiája* 188.
 Révai Mór, *A magyarság ügye a külföldön* 95—97.
 Reverend, Abbé, *Mémoires du Comte Bethlen Miklós* 334.
 Révész Béla, *költészete* 199; *Arcképekésérlet Krády Gyuláról* 203.
 Révész Imre 292.
 Révhegyi Rózsi, l. Husztiné.
 Reviczky Gyula 67, 91, 138, 144, 145, 200, 369.
 Reviczky Szever 161.
 Rexa Dezső, *Arandó és Miranda* 326.
 Riedl Frigyes 61, 75, 88, 184, 214, 217, 320, 321, 356; *Arany és Turgenyev* 1—5; *A Kölesdi harcra c. ballada* 128—134; *Arany J. lelki élete* 287.
 Rieglerné Gerence Margit 90, 228.
 Rimay János, *istenes énekei* 323.
 Riquier, Guiraut 281.
 ritmus 135—154.
 Ritoók Emma 72.
 Róbert Károly 217.
 Robespierre 91.
 Roheim Géza, *A kazár nagyfejedelem és a turulmonda* 71, 290.
Roland-ének 279.
 romanticizmus 38, 183, 317—318.
 Róna—Sklarek, Elisabeth, *Ungarische Volksmärchen* 336.
 Rónay Tibor, *Hajósszótár* 202.
 Rosée, Adolf, *Petőfi auf dem deutschen Vorlesetisch* 76; *Falu végén kurtu kocsmá*-ford. 203.
 Rozsnyai Dávid, *naptári följegyzései* 233; *Horologium Turcicum* 233.
 Rozsnyai Sámuel 233.
 Rostand, *Cyrano de Bergerac* 117.
 Rózsa Sándor 45.
 Rubinyi Mózes 296.
 Rudnyánszky Gyula 144.
 Rumi Károly György 86, 166, 167, 168, 173, 174.
 Runeberg, J. L., *Vårt land és Vörösmarty Szózata* 218—221; *Fénrik Ståls sägner* 219.
 Ruttkay György, *Jób Dániel* 349.
 Sachs, Hans 338.
 Salamon Ferenc 55.
 Salamon László, *Erosz oltáránál* 197.
 Salamon Ödön 68, 368.
 Salgó Ernő 346.
 Salkovics Károly 302, 303, 308.
 Sallustius 327.

- Sámucl Aladár, *A református pap a XVII. században* 347.
- Sand, Georges 49, 121.
- Sandberg, Algot 80.
- Sándor Imre, *Játék a tűzzel* 79.
- Sareey 122.
- Sardou, *Az agglagények* 117; *Thermidor* 117.
- Sárospataki Hírlap 205, 348.
- Sartori Bernard, P., *A' Böltseség Szeretetének Tudományából* stb. 176—180.
- Sas Andor, *Hegel hazánkról* 191.
- Sas Ede, *A fehér város* 197.
- Schack gr., *Világkorszakai, Az Ember tragédiája és* — 319—320.
- Schamz Ferenc 324.
- Schedel Ferenc, *Eszmék a' magyar verstan' átalakításához* 362.
- Schedius Lajos 191.
- Schiller, Friedrich v. 90, 139, 287.
- Schiller István 354.
- Schiller Zsigmond 192; *Kitaibel Pál* 340.
- Schlegel Frigyes 334.
- Schmidt Attila, *A 'lócsei fehérasszony' várkastélya* 66.
- Schneller István, *Comenius és Apáczai* 347.
- Schnitzler, *Az élet szava* 119.
- Schöpflin Aladár 76, 77, 184, 198, 288, 296, 298, 346; *Magyarí rók* 61—65, 71, 195, 196, 203, 296—298; *Die Zeitgenössische ung. Drama* 69; *Tompa Mihály* 76, 289; *Molnár Ferenc* 78; *A hannai pap* 79; *Cholnoky László novellái* 345.
- Schwarcz Gyula 203.
- Schwarcz Hajnalka, *Abonyi Lajos* 99—100.
- Scott, Walter 56, 166, 169, 191.
- Sebesi Samu 197.
- Sebestyén Gyula 326; *Arany J. és a hagyomány* 71, 287; *A magy. rovás-írás hiteles emlékei* 291; *A nagy-szentmiklósi kincs feliratairól* 334.
- Sebestyén Károly 68, 192, 224; *Rákosi Jenő* 200; *Arany J.* 224.
- Sedlnitzky rendőrminiszter 262, 267.
- Seneca, *Végasztalások* 260.
- Sennyey István 193.
- Seress Istvánné, Farkas Jolán 158.
- S. F., *A Mátrai pásztor éneke* 174.
- Shakespeare 90, 189, 225, 259, 287, 364; — és a magyar költészet 228—229; — és Petőfi 300—302; *Windsori vig nők* 50; *IV. Hen-*
- rik* 50, 301; *III Richard* 50, 301; *Velencei kalmár* 115, 116; *Makrancos hölgy* 115, 116; *Romeo és Julia* 194; *Macbeth* 230; *Othello* 300; *Cymbelline* 300; *Hamlet* 302; *Amit akartok* 311.
- Shaw, B., darabjai 118—119.
- Schelling 259.
- Sidney, Sir Philipp 164.
- Sievers-Rutz módszere 320—321.
- Sik Sándor 338; *Verselésünk legújabb fejlődése* 135—154, 358—359, 361; *Zrinyi mondja* 351.
- Sikabonyi Antal 185.
- Siklóssy László, *Verancsics A. mint műpártoló* 332.
- Simai Ödön 283, 294; *Kazinczy F. Tübingai Pályáírása* 201, 202; *Bárany P. Magyar Psychológiája* 342; *Sajtóhiba és szövegjavítás* 342; *Toldy F. tavaszi virágai* 343.
- Simonffy Kálmán 330.
- Simonfi János, *Rosnyai D. naptári följegyzései* 233.
- Simonyi Zsigmond, *Magyar név* 74; *Egy georgiai eposz magyarul* 74.
- Simrock, *Edda-ford.* 194.
- Sipos Kamilla, L. 73; *Kossuth L. mint nemzetgazdász* 339.
- Smith, Einar 348.
- Solymossy Sándor, *Arany népiessége* 71, 287.
- Somlyó Zoltán 348.
- Sophokles, *Oedipus király* 115.
- Söderhjelm, Werner 218, 221.
- Sörös Pongrác, *Csuzy Zsigmond életéhez* 196.
- Stachel József 323.
- Stein, Ludwig, *Das ungarische Institut zu Berlin* 207.
- Stephani Elza 76.
- Stettner György 268, 306.
- Strindberg 367.
- Stüler Frigyes Ágost 324.
- Sudermann 369.
- Sue, Eugène 37.
- Supka Géza 91.
- Surányi Miklós, *A trianoni páva* 72, 76, 195; *A szent hegy* 190.
- Susztér Oszkár, *A magy. irod. külföldön* 195—196.
- Sűke Károly 45—45.
- Sürgöny (Munkácsy lapja) 262, 263.
- Svenska Dagbladet 79—80, 205, 348—349.
- Sylvester János 341, 347.
- Szabó A. 199.

- Szabó Dávid 52.
 Szabó Dávid, Barczafalvi 342.
 Szabó Dezső, *Nincs menekvés* 77, 200.
 Szabó Emil 326.
 Szabó József, Lácza *Kivonás e feleletről* stb. 165.
 Szabó József, S. 99, 369; *Tompa Mihály a költőpap* 157.
 Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* 186, 340.
 Szabolcsi Lajos 224.
 Szabolcska Mihály 67, 367; *Emlékezés Tompa Mihályra* 194, 206.
 Szádeczky Lajos 214.
 Szalay Fruzina 335.
 Szalay Imre b. 68.
 Szalay József 205.
 Szalay László 88, 191, 233, 334; Tasso-ford. 202.
 Szaniszló Zsigmond, naplója 130.
 Szász Károly, legifj. 208, 209, 211, 295, 353, 354; *Színházi levél* 81, 207; *Elnöki megnyitó* 241—248; *Molnár Viktor* 350.
 Szász Ödön 73.
 Szász Piroska 351.
 Szász Zoltán, *Kedves mester* 204.
 Szathmáry Imre 198.
 Szathmáry Károly, P. Balassa Bálint 228.
 Szávay Gyula, *A képmutogató* 225.
 Századok 80, 205, 349.
 Széchenyi Ferenc gróf 188, 337.
 Széchenyi Imre grófné 91.
 Széchenyi István gróf 43, 167, 181, 191, 268, 269, 324, 331, 332; — és a közművelődés 330; *Kelet népe* 261, 330.
 Széchy Károly 193.
 Szederkényi Anna, *Lángok-tüzek* 74.
 Szeged és Vidéke 204—205.
 Szegedi Lőrinc, *Theophania* 202.
 Szegedi Napló 80, 205, 349.
 Szegedy Rezső, *Ki volt Jankó Szibinyáni* 71, 292; *A Toldi-trilógia szerb fordítása* 197, 250, 288.
 Székács József 307; *Szerb népdalok és hősrégék* 308.
 Székely István, *Szent János Apokalypsis és a világtörténelem* 94.
 Székely István, B. 341.
 Székely László 201.
 Székely Sándor, Aranyosrákosi, *A székelyek Erdélyben* 226.
 Székelyudvarhelyi kódex 337.
 Selestei János, ráolvasása 201—202.
 Szekfü Gyula 348.
 Széll Kálmán 215.
 Széll Piroska 78.
 Szemere Bertalan 252, 254.
 Szemere Pál 202; *Echo* 168.
 Szemkő Aladár 232.
 Szén, *Izlésteleenségről* 70.
 Szendrey Júlia, I. Petőfi Sándorné.
 Szendrey Zsigmond, *Minek szánta apja Arany Jánost* 79; *Arany néhány költeményéről* 215—217.
 Szentgály Gyula 162.
 Szentgyörgyi István, *A 125 év direktorai* 206.
 Szentgyörgyi J. 206.
 Szentirmay Gizella 195; *Toldi szerelme és a Frithjof-rege* 194, 288.
 Szent István Akadémia 94; *Értécsítője* 325.
 Szentiványi Márton 179.
 Szent János, *Apokalypsts* 94.
 Szent Katalin legendája, Alexandriai 339.
 Szentkirályi Mór 263, 265, 267, 268, 269, 274.
 Szentmiklóssy Alajos 198, 226.
 Szép Ernő 339, 369; *A jászminok ülete* 81; *A kenyér* 81—82.
 széphistóriák 323; *Jovinianus* 338.
 szépirodalom (magyar), — és a zsidóság 66; idegen nyelven a N. Múzeum könyvtárában 186—187.
 Szerdahelyi György 230.
 Szerecz Alajos Imre 291.
 Szeremley Barna 69.
 Szibinyáni Jank 71.
 Szigethy Ferenc, *Tompa olvasásakor* 328.
 Szigeti József, — és Csiky Gergely 86—87; *Rang és Mód* 86—87.
 Szigetvári Iván 85, 296; *Gvadányi helikoni köre* 293; *Arany Toldija szerkezetéről* 334.
 Szigligeti Ede 330; *A csikós* 80; *Rózsa* 194.
 Sziklay Ferenc, *György V., mint vallásos költő* 367.
 Szilágyi Dezső (jogtudós) 330.
 Szilágyi Dezső, *Klasszikusok a ponyván* 196.
 Szilágyi Géza 335.
 Szilágyi István 217.
 Szily Kálmán 324, 353, 357; *Elzúleni* 341.
 színészet, kolozsvári 206; kassai 350.
 Szinger Kornél 210, 250.
 színház, Nemzeti — (budapesti) 78,

- 367, (kolozsvári) 206; Magyar — 79, 80.
Színház és Dvát 80, 205—206, 349—350.
Színház és Társaság 206.
Színházi Élet 206.
Színházi Újság (kolozsvári) 80, 206.
 Szini Gyula 76, 296, 333.
 Szinnyei Ferenc 214, 326; *Ambrus Zoltán* 6—30, 105—127; *Justh Zsigmond* 331.
 Szinnyei József, *Jalava Antal emlékezete* 91.
 Szinyei Gerzson 348.
 Szilávik Mátyás 204.
 Szlavóniai György 74.
 Szmrecsányi Béla 190.
 Szomaházy István 66.
 Szomorú Dezső 70, 78, 190, 350; *Az élet diadala* 70.
 Szontagh Gusztáv 55; kritikai munkássága 329.
 Szögyény-Marich László; 263, 264; *Emlékiratai* 67, 203, 262, 263.
 Sztáray Mihály gróf 93.
 Sztrippai Sz. Hiador 342; *Egy erdélyi népies nyelvemlék* 344.
 Sztipszky Hiador 313.
 Sztura Szilárd, *Gyóni Géza élete és költészete* 350.
 Szűcsi József, *Bajza Vándor-ának forrása* 51—53.
 Szűts Iván, *Magyarok a Volgán* 350.
 Taine H. 122, 184.
 Takács Judit, Dukai 226.
 Takáts Sándor *Zrínyi Miklós gyámja* 193, 195, 293; *Zrínyi Miklós nevelőanyja* 231; *Zrínyi Miklós emlékezete* 331.
 Tamedly Mihály, *Igaz Sámuel és a Hébe* 226—227.
 Tarnai János 91.
 Tarkányi Béla 308; *Coriolan* 302, 308.
 tárogató-síp 334.
Társaság 350.
 Tegnér, *Frithjof-monda* 194, 288.
 Telegdi Miklós 343.
 Telegdy Lajos 217.
 Teleki Domonkos gr. 268.
 Teleki József gr. 337.
 Teleki László gr. 48, 337.
Temesvári Hírlap 81, 206, 350.
 Temesvári Pelbárt 337.
 Tennyson, *Arden Enoch* 51.
 Thallóczy Lajos 263.
 Thaly Kálmán 332; és a kuruc balladák 128—134, 321, 322, 332; álarcos költeményei 132—133; *Kuruczvilág* 130, 132; *Szuhay Mátyás* 131; *Adalékok* 131; *Vitézi Énekek* 131.
 Thessedik Sámuel 331—332.
 Thewrewk Emil, P. 198, 334.
 Thewrewk József, P. 198, 294.
 Thomay Béla 68.
 Thury Etele 292; *Dévai Biró Mátyás haláláról* 79.
 Thurzó Elek szerelmes levele 201.
 Tisza Domokos 194.
 Tisza Kálmán 43.
 Tisza Lajos 226.
 Todore zku-töredék 347.
 Toldi-monda 71, 196, 290.
 Toldy Ferenc 167, 174, 176, 226, 233, 260 294, 304, 306, 307, 356; kritikai munkássága 197—198; ifjúkori kísérletei 343; *Handbuch* 167, 168.
 Toldy István 330.
 Toldy Jenő, *A Tanító szászad-sor* 201.
 Tolnai Lajos balladái 289.
 Tolnai Vilmos 84, 175, 176, 193, 202, 205, 208, 209, 210, 211; 216, 320, 321, 322, 326, 334.
 Arany J.: *Néma bú c. költeménye* 48; Arany J. Szent László, jához 170—171; Arany J.: *«Eh!... c. költeményéhez* 172; Arany nyelv művészetéről 191, 287; *Abrakadabra* 201; *A madárnyelvről* 201; *Sajtóhiba és szövegjavítás* 202; *Köjön* 202; *Jegyzetek Petőfi és az angol irodalom viszonyához* 300—302; *Jelentés a Farkas-Raskó pályázatról* 327; *Gertrudis* 328—329; *Katona J. és Feszler* 336; *Hány szó van a magyar nyelvben?* 342; *Aldrovandini magyar szavai* 343; *Füredi nyereg* 343; *Cezumor* 343.
 Tolosa, Peire Raimon de 277.
 Tolsztoj 364.
 Tompa Mihály 46, 67, 69, 72, 73—74, 75, 76, 79, 81, 84—85, 100, 135, 193, 196, 199, 206, 207, 243, 249, 253, 254, 256, 258, 289, 325, 326, 332, 333, 339, 345, 351, 355, 369; egyházi beszédei 79; — és Beményi 154—163; költészete 193—194; — és Debreczen 195; 348; hagyatéka 204; levelezése

- 289; fogsága 335–336, 348; helye költészetünkben 347–348; életéből 350; *A szent hűség* 79; *Olajág* 79; *Népdalok* 159, 160, 161–162, 338; *Pusztán* 155; verse Reményi albumába 156, 157; *Gyilkos fenék* ... 160, 161; *A gólyához* 216; *Diós-Győr* 299–300; *Postadal* 339.
- Tompa Mihályné 158.
- Torkos László 134, 140, 367.
- Torma Károly 130.
- Tormay Cécile, *A régi ház* 192; *Emberok a kövek közt* 192.
- Tóth Árpád 203, 345; *Szép Ernő* 345.
- Tóth Béla 74.
- Tóth Kálmán 154, 330; *Dobó Katika* 228
- Tóth László, Ungvárnémeti, *Nárcisz* 333.
- Tóth Zoltán 205.
- Townson, *Travels in Hungary* ... 164.
- Tömörkény István 74, 80, 296, 340; *Népek az ország használatában* 74.
- Török Gyula 345.
- Török Lajos gr. 336.
- Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegye és Kassa multjából* 350.
- Történelmi Társulat, Magyar 349.
- történetírás, és pénztörténet 91.
- Törvényhatósági Tudóstíások 261.
- Tóttós Miklós, *A katolikus Budapest* 74.
- Trágár Balázs 311–313.
- Trattner János Tamás 323.
- Trefort Ágoston 90.
- Treumund, *Szózat*-ford. 218, 219.
- Trócsányi Zoltán 71; *Heltai G. Új Testamentum fordításáról* 200; *Irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetéből* 341, 342, 343.
- trójai monda 292.
- Trostler József, *A Bánk-bán német tárgytörténetéhez* 69, 195, 294; *Magy. elemek a XVII. sz.-i német irodalomban* 196.
- troubadourok 275.
- Tudományos Társaságok Szövetsége 353.
- Tukoray Loránd 336.
- Turgenyev 111; Arany és — 1–5; *Egy vadász iratai* 3; *A futók réjtje* 4–5.
- Túri Béla 335.
- Turkovitch, Fr. 199.
- turul-monda 71.
- Tüdös István 69.
- Uhland 196.
- Új Erdély 350.
- Ujházy László (történetíró) 91.
- Ujhelyi Gizella, *Kossuth L. a magy. művelődéstörténelemben* 198.
- Ujhelyi Nándor 190; *Tabán* 74; *Cserébere* 76, 190, 200; *Ősénsege kalapja* 200, 332.
- Új Idők 81, 350.
- Ujlaki Antal, *Tömörkény* 351.
- Új Nemzedék 81, 206–207.
- Újváriak dicséreti 133.
- Ungaria 325–326.
- Ungarische Rundschau 350.
- Uránia 81, 207, 350–351.
- Uz 139.
- Vachott Sándor 197, 250.
- Vachott Sándorné 232.
- Váczy János 57, 354–356; *Arany J. lírai költeményeiről* 216; *Kazinczy F. Osszián-ford.* 431–432.
- Váczy József, *A paraszt az irodalomban* 196.
- Vadász Lipót 224.
- Vajda Béla, *Emancipáció és asszimiláció* 344.
- Vajda Ernő 203; *A váratlan vendég* 203; *Délibáb* 332, 348, 349.
- Vajda János 25, 67, 144; *A végrendelet* 53.
- Vajda László, *Körmives Kelemen* 197, 203.
- Valter Vilmos, *A magyar népdal kezdőképe* 198.
- Vály Nagy Ferenc 32.
- Vándor Iván, *Balassi Bálint szerelmei* 195, 199, 228–229.
- Vandrák András 215, 216.
- Várad Antal 144; *Iskariót* 86–87; *Petőfiné «Testvéri szózat»-a* 204; *Elmult időkkel* 232–233.
- Várady Károly, *A Perényiek* 343.
- Várdai Béla 74, 171, 199, 200, 201; *Zrinyi, a költő* 339.
- Várdán 202.
- Varga Bálint, *Alexandriai Szent Katalin legendája* stb. 325.
- Vargha Damján 195; *A magy. kódexek forrásai* 291.
- Vargha Gyula 64.
- Várkonyi Mihály, *Magyar filmek* 206.
- Várnay Zseni 335.
- Várossy Gyula, *Epistola Balassa Ármához* 195.
- Vas Gereben 209; parasztjai 196.
- Vasárnapi Könyv 351.

- Vasárnapi Ujság* 351.
 Vass József, Szent Ágoston *Vallo-
 mási* ford. 201.
 Vay Alajos b. 160, 161.
 Vecsey Tamás 215, 216.
 Vecseyné, Jankovich Lujza 156.
 Vegetius 327.
 Velezdi Mihály 93, 231.
 Vér Máttyás, *Az árnyék* 76.
 Verancsics Antal 332.
 Vergilius 287.
 Verseghy Ferenc 56, 140; forrásai-
 hoz 70.
 verselés, magyar időmértékes 70;
 legújabb fejlődése 135, 154, 358—
 359, 361.
 Versényi György 356—357; *Tompa
 «Diós-Győr» c. mondájának egy vari-
 ánsa* 299—300.
 Vértessy Dezső 70.
 Veszely János 74.
 Vészai József 224.
 Veszprémy Dezső, *Thaly Kálmán élet-
 rajza* 80.
 Vezsenyi Béla, *Hegyesy Vilmos* 199;
Kolozsvári színészek Bukarestben
 206.
 Vidal, Peire 275, 276, 281.
 Vikár Béla, *Tariel*-ford. 74; *Rusztal-
 veli*-ford. 340; *Észrevételek Zemp-
 léni A. megjegyzésére és a magyar
 versidomhoz* 332.
Világ 81—82, 207.
 Világbíró Sándor mondája 337.
 világirodalom, meghatározása 182;
 a magyar irod. és a — 181—
 184.
 Villányi Andor 69; *Legenda* 70.
 Virág Benedek 341.
Virradat 351.
 Visegrádi János 228.
 Viszota Gyula 209, 324; Kossuth L.
hírlapírói munkásságához 261—274,
 325.
 Vitkovics Mihály 226, 304; *Az elváló
 leány* 174; *Szép leányka* 305.
 Vitnyédy István, levélnaplója 343.
Víz, víz, víz! Nincsen olyan víz, . . .
 172—174.
 V. M. 97, 225, 226, 367, 368, 369;
Versényi György 356—357.
 Voinovich Géza 84, 258, 260, 285,
 287, 327; *Jelentés az 1917. évi Voj-
 nits-jutalomról* 327; *Jelentés az 1917.
 évi Karácsonyi-pályázatról* 327.
Vossische Zeitung 82, 207, 351.
 Vörösmarty Mihály 43, 56, 73, 113,
 141, 167, 184—185, 186, 196, 297,
 298, 303, 304, 306, 308, 315, 319,
 328, 329, 365, 368; epikája 198;
Eger 49, 50; *Kincskereső* 100;
Haj, száj, szem 172—174; *Fóti dal*
 218; *Hed vig* 303, 304, 307; *Földi
 menny* 303, 306, 307; *Csók* 303, 307;
Helvita halálára 306; *Zalán futása*
 342; *Szózat* 218—221.
 Wagner, Richard 90—91; —és Ma-
 gyarország 91.
 Waldapfel János 224.
 Wallentinyi Dezső 159, 289.
 Walter Gyula 71, 197; *Kassák Lajos*
 335.
 Wargha János, I. Szigeti Wargha
 Weber Artur 70, 230; *Irodalmi ha-
 tások a Toldi Szerelmében* 288;
*Die literarische Beziehungen zwi-
 schen Ungarn und Deutschen* 336.
 Weber Simon Péter 337.
 Wedekind 367.
 Weingand és Köpff 323.
 Weisz Manfréd 224.
 Weisz Miksa, *«Az utolsó főpap» for-
 rásai* 69.
 Wenckheim Béla b. 53, 54.
 Wertheimer Ede 85, 263.
 Willy (Gauthier—Villars) 123.
 Wirkner Lajos 263, 274; *Élményeim*
 262.
 Xantusz Jánosné, *Emlékezés Jókaiékra*
 81; *Intimitások Tompa életéből* 350.
Zászlónk 82, 207, 351.
 Z. B. 367.
Zeitschrift für Bücherfreunde 352.
 Zempléni Árpád 332; *Vasfő és Imre*
 328.
 Zichy Antal, *Bölcs Náthán*-ford. 90.
 Ziegler, H. A. von, *Historischer Laby-
 rinth der Zeit* 70.
 Zilahy Lajos, *Arany-kultúra* 333.
 Ziltz Mór, *Öröm szózat* 69.
 Zlinszky Aladár 84, 170.
 Zmaj—Jovanović, I. Jovanović.
 Zola Emil 110, 111, 120—121, 121—
 122, 345.
 Zolnai Béla 65, 190, 209; *Lévay J.*
 325; *Az Agis-kérdéshez* 334.
 Zolnai Gyula, *Hamis hangok az Arany
 hegedűből* 344.
 Zoltványi Irén 83, 209, 250; *Arany J.*
emlékezete 199, 287.
 Zoványi Jenő 340; *Adatok a magy.*

- protestantizmus múltjából* 347; *Czeglédi Ferenc életrajzi adataihoz* 349.
- Zrinyi György 193.
- Zrinyi Miklós gr. 96, 228, 241, 243, 247, 248, 250, 325, 331, 341, 352; gyámja 193, 195, 293; első irodalmi műve 200; nevelő anyja 231; *Zrinyiász* 88, 187, 241–242, 293, alapeszméje 339; *Feszületre* 88; *Török Áfium* 241, 293, 327, 334, 340.
- Zrinyi Péter, *Zrinyiász*-ford. 187.
- Zuber Marianne, *A hazai német folyóiratok tört.* 80.
- Zsebkönyv* (Igaz S.-féle) 226.
- zsidóság 344; modern szépirodalmunk és a — 66; — és az irodalom 190.
- Zsidó Szemle* 82.
- Zsigmond Ferenc 70, 195, 369; *A szabadságharc hatása Jókai Mór egyéniségére* 31–47; *Vas Gereben* 209; *Lévay J.* 252–260; *A magyar irodalomtörténetírás munkája 1917-ben* 283–298.
- Zsilinszky Mihály, *A protestantizmus történelmi értékéről* 367.
- Zsolt Béla 199.

E név- és tárgymutatót Császár Ernő készítette.

Felelős szerkesztő : Pintér Jenő.
